

ქარლო ხეივანზე

პერმანენტის
კავანჯირობა
კავანჯირობა



გამომცემლობა „საგვოთა საქართველო“
თბილისი — 1989

68.49(2)
355.48(47)
. ც 966

წიგნში მდიდარი ფაქტობრივი და დოკუმენტური მასალის საფუძველზე გადმოცემულია ამიერკავკასიის ხალხთა ბრძოლა დიდი სამამულო ომის ამიერკავკასიის ფრონტზე 1942—1943 წლებში. ნაშრომი კავკასიისათვის ბრძოლის ისტორიის ქრონოლოგიურად აღნუსხვის პირველი ცდაა. მასში დაწვრილებითაა გაშუქებული ზურგის როლი მტერზე გამარჯვებაში.

0505030202 — 178
II — 23 — 1989
M 601 (08) 89

ISBN 5-529-00481-4

© გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1989.

მოკლე ისტორიული მიმოხილვა

ამიერკავკასიის სტრატეგიული მდგომარეობა. კავკასიისთვის ბრძოლა დიდი სამამულო ომის ერთ-ერთი უდიდესი ბრძოლა იყო.

ლენინგრადის ბლოკადის გარდა, დიდი სამამულო ომის არც ერთი ბრძოლა არ გაგრძელებულა ასე დიდხანს. 1942 წლის 25 ივლისიდან 1943 წლის 9 ოქტომბრამდე — 442 დღე და ღამე ჩრდილო კავკასიის დაბლობებსა და კავკასიონის მთავარი ქედის უმაღლეს უღელტეხილებზე, აზოვისა და შავ ზღვებზე, ყუბანში არ ცხრებოდა შეუპოვარი ბრძოლები.

„გეგმავდნენ რა აგრესიას ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ, ფაშისტები იმედოვნებდნენ, რომ ერთმანეთს წაჰკიდებდნენ საბჭოთა კავშირის ხალხებს, გააღვივებდნენ ეროვნულ შუღლს. სინამდვილემ გააქარწყლა ეს იმედები. კაცობრიობამ არ იცას სხვა ისეთი მაგალითი, რომ ომს ესოდენ მჭიდროდ შეეკავქ შირებინოს ქვეყნის ყველა ერი და ეროვნება აგრესორის წინააღმდეგ საბრძოლველად“¹.

დიდი სამამულო ომის ისტორიაში ამიერკავკასიის ფრონტი ურთულესი სამხედრო მექანიზმი იყო. ფრონტის შემადგენლობაში შედიოდა ორი დაჯგუფება — ჯარების შავი ზღვის ჯგუფი და ჯარების ჩრდილოეთი ჯგუფი, რომლებიც შემდეგ დამოუკიდებელ ფრონტებად იქნა რეორგანიზებული, კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე მებრძოლი 46-ე არმია, აზოვის ზღვის ფლოტილია, შავი ზღვის ფლოტი და კასპიის ზღვის ფლოტილია, რომლებიც ფრონტის სარდლობის ობერატიულ განკარგულებაში იყვნენ.

ამიერკავკასიის ფრონტი დიდი სამამულო ომის ერთადერთი ფრონტი იყო, რომლის ზურგი ემიჯნებოდა სსრ კავშირის სახელმწიფო საზღვრებს თურქეთსა და ირანთან.

ომის წინა წლებში თურქეთის მმართველი ძალები ფაშისტურ სახელმწიფოებთან — გერმანიასა და იტალიასთან კავშირს ესწრაფვოდნენ.

1938 წელს თურქეთმა მხარი დაუჭირა მიუნხენის სამარცხვინო გარიგებას, ხოლო 1939 წელს ხელი მოაწერა ურთიერთდახმარების შეთანხმებას ინგლისთან და საფრანგეთთან, რამდენიმე ხანში კი მეგობრობისა და თავდაუსხმელობის ხელშეკრულება დადო ფაშისტურ გერმანიასთან.

თურქეთმა დაარღვია კონვენცია სრუტეების შესახებ და შავ ზღვაში შემოუშვა გერმანიისა და იტალიის სამხედრო ხომალდები, რომლებიც შემდეგ აქტიურად მონაწილეობდნენ კავკასიისათვის ბრძოლაში.

თურქეთში შეიქმნა და აქტიურად მოქმედებდა ფართოდ განშტოებული საჯაშუშო და დივერსიულ-ტერორისტული ქსელი, რომელსაც 1939 წლიდან სათავეში ჩაუდგა გაწაფული ჯაშუში და დივერსანტი, ყოფილი რაიხსკანცლერი ფრანც ფონ პაპენი.

კავკასიისათვის უმძიმესი ბრძოლების დღეებშიც კი საბჭოთა სარდლობა იძულებული იყო საბჭოთა კავშირ-თურქეთის საზღვარზე დიდძალი ჯარები ჰყოლოდა, რადგან თურქეთმა თავისი 45 კადრის დივიზიიდან 26 საზღვარს მიაყენა. დივიზიებს სარდლობდა მიხრწნილი ფელდმარშალი ფავზი ჩაკმაკი. სსრ კავშირის წინააღმდეგ თურქეთის არმიის ლაშქრობის დაწყების ნიშანი უნდა გამხდარიყო ვერმანტის ჯარების გასვლა ამიერკავკასიის ხეობებში და სტალინგრადის აღება. ამის გამო ჩვენ იძულებული ვიყავით თურქეთის საზღვარზე ჯარების მნიშვნელოვანი კონტინგენტები გვყოლოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს გეგმები ჩაიშალა, აშკარა იყო გერმანიის დამარცხება ომში, თურქეთის პრეზიდენტი ისმეთ ინენიუ 1944 წლის მაისშიც კი არწმუნებდა ჰიტლერს, თურქეთისა და გერმანიის მეგობრობა და თანამშრომლობა ყველა ვითარებაში უცვლელი დარჩება.

მთელი ომის განმავლობაში გერმანია სხვადასხვა გზით

იღებდა თურქეთიდან ქრომსა და ომისათვის საჭირო ზოგად-ერთი სხვა სახეობის სტრატეგიულ ნედლეულს.

დიპლომატიური ურთიერთობა გერმანიასთან თურქეთმა გაწყვიტა 1944 წლის 2 აგვისტოს, ომი კი მას მხოლოდ 1945 წლის 25 თებერვალს გამოუცხადა. ეს წმინდა სიმბოლური ქესტი იყო, რადგანაც გერმანიის წინააღმდეგ ომში არც ერთ თურქ ქარისკაცს არ მიუღია მონაწილეობა და არც ერთი თურქული შაშხანა არ გავარდნილა.

ომის წინა წლებში ჰიტლერის გერმანია რეზა-შაჰ ფეჰლევის აქტიური ხელშეწყობით მეთოდურად ცდილობდა ირანის გადაექცია საბჭოთა კავშირზე თავდასხმის პლაცდარმად. ამ მიზნით ირანში შექმნდათ უდიდესი რაოდენობით გერმანული იარაღი, საბრძოლო და ასაფეთქებელი მასალა, საომარი აღჭურვილობა. გეოლოგთა, მენავთობეთა, ვაჭართა, სხვადასხვა სავაჭრო ფირმის აგენტთა ნიღბით ირანში დაუსჯელად მოქმედებდა აბვერისა და ფაშისტური გერმანიის სხვა სპეცსამსახურების 4 ათასზე მეტი აგენტი.

გერმანელმა აგენტებმა ხელთ იგდეს ირანის ეროვნული ბანკი, რკინიგზები, ირანის არმიის არსენალები, ბევრი სამხედრო ქარხანა.

ირანში იქმნებოდა პროფაშისტური სადივერსიო რაზმები — 10—12 კაცის ოდენობით. ამ რაზმებს აკომპლექტებდნენ თეთრგვარდიელი ნაძირალებით. მათ შექმნასა და საქმიანობას გესტაპოს ემისარი ნაცადი ჯაშუში გამოტა ხელმძღვანელობდა.

ჯერ კიდევ 1941 წლის ზაფხულში საბჭოთა მთავრობამ რამდენჯერმე გააფრთხილა ირანის მთავრობა, რომ შეუწყნარებელია მისი მკვიდრო კონტაქტები და თანამშრომლობა გერმანიის აგენტურასთან, რაც წითელი არმიის ზურგში დარტყმისათვის მზადებას ნიშნავდა.

მაგრამ საბჭოთა მთავრობის გაფრთხილება ყურად არ იღეს და 1941 წლის 25 აგვისტოს, საბჭოთა კავშირ-ირანის 1921 წლის ხელშეკრულების № 6 პუნქტის შესაბამისად, საბჭოთა მთავრობამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ ირანში შეეყვანა საბჭოთა კავშირის ჯგუფი. ასეთივე გადაწყვეტილება მიიღო ინგლისმა.

1941 წლის 16 სექტემბერს რეზა-შაჰ ფეჰლევამ სამეფო ტახტი დაუთმო თავის შვილს მუჰამედ რეზა-შაჰ ფეჰლევას და ემიგრანტად წავიდა კაიროში, სადაც რამდენიმე ხანში გარდაიცვალა.

ახალგაზრდა შაჰი, თუმცა საბჭოთა კავშირსა და ინგლისს მეგობრობას და ერთგულებას ეფიცებოდა, სინამდვილეში სასახლის კაპარილიასა და მსხვილ ბურჟუაზიასთან ერთად გეგმავდა გადატრიალებას და ომს ფაშისტური ბლოკის მხარეზე.

ეს გეგმები საიდუმლოება არ იყო ჩვენი ქვეყნის ხელმძღვანელობისათვის და სწორედ ამიტომ კავკასიისათვის ბრძოლის უმძიმეს პერიოდშიც კი ამიერკავკასიის ფრონტი იძულებული იყო ირანში ჰყოლოდა საბჭოთა ჯარების მნიშვნელოვანი კონტინგენტები.

ირანმა მხოლოდ ომის მიწურულში გამოუცხადა ომი ფაშისტურ გერმანიას.

მზადება საომარი მოქმედებისათვის. კავკასიისა და ამიერკავკასიის თავდაცვისათვის მზადება ჯერ კიდევ 1941 წლის ზაფხულში დაიწყო.

უმადლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკის მითითებით 1941 წლის ზაფხულში დაიწყო თავდაცვითი მიჯნების მომზადება, სადაც გათვალისწინებული იყო 25 დივიზიის განლაგება.

თავდაცვითი მიჯნები შენდებოდა შავი ზღვის ამიერკავკასიის სანაპიროს, ჩვენი რესპუბლიკის სამხრეთ საზღვრის გასწვრივ და დარიალის ხეობაში.

ეს მიჯნები მხოლოდ საქართველოს მოსახლეობის ძალებით შენდებოდა. სამუშაოებში მონაწილეობდა რესპუბლიკას 46 რაიონი, მუშაობდა 43 ათასი კაცი და 4200 ურემი. 1941 წლის დამლევამდე წარმოებული იყო მილიონ 400 ათასი კუბური მეტრი მიწის სამუშაოები, დაიხარჯა 60 ათასი კუბური მეტრი ხე-ტყე.

შემდგომში ოპერატიულმა ვითარებამ მოითხოვა რთული საინჟინრო-საფორტიფიკაციო სამუშაოთა წარმოება ჩრდილო კავკასიასა და დარიალის ხეობაში.

1943 წლის იანვრისათვის თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობას მოხმარდა 433 ათასამდე კუბური მეტრი ხე-ტყე,

19 100 ტონა ცემენტი, 14 300 ტონა რკინა, 830 ტონა ეკლი-ანი მავთული.

სამუშაოებში მონაწილეობდნენ ამიერკავკასიის ფრონტის საინჟინრო ჯარები და ჩრდილო კავკასიისა და საქართველოს მოსახლეობა. ამ სამუშაოებს 9 152 000 სამუშაო დღე დას-ჭირდა.

კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე, ჯვრისა და მამისონის უღელტეხილების გარდა, აშენდა თავდაცვის 11 საპოლკო უბანი, რომელთა სიგრძე აღემატებოდა 150 კილომეტრს, ხოლო სიღრმე 20 კილომეტრამდე იყო.

მამისონის უღელტეხილის დასაცავად აშენდა თავდაცვის სადივიზიო ზოლი.

თავდაცვის რამდენიმე სადივიზიო მიჯნა მომზადდა აგრეთვე საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ საზღვარზე. იგი იცავდა ადღერის მხრიდან მდინარე რიონის ხეობაში შავი ზღვის ნავსადგურებისკენ გასასვლელ გზებს. ამ ზოლის სიგრძე იყო 90—100 კილომეტრი, სიღრმე კი — 30.

დიდი სამუშაოები განხორციელდა საქართველოს სამხედრო გზის, განსაკუთრებით დარიალის ხეობისა და ჯვრის უღელტეხილის დასაცავად. ამ მიმართულებაზე, მსროლელთა დივიზიის თავდაცვის ზოლისა და თავდაცვის სამი საპოლკო უბნის გარდა აშენდა ათასზე მეტი ხანგრძლივი საცეცხლე წერტილი და ძელმიწური, მომზადდა 1500-მდე ქვის შენობა ქვემეხებისა და ტყვიამფრქვევების დასადგამად, დაიდგა სამი ათასზე მეტი ტანკსაწინააღმდეგო მოწყობილობა, გაითხარა 25 კილომეტრი ტანკსაწინააღმდეგო თხრილი, ჩაიდო დიდძალი ნაღები.

თავდაცვითი მშენებლობის მხრივ საქართველოს საუკეთესო რაიონებად ცნეს დუშეთის, გაგრის, ზუგდიდისა და ქუთაისის რაიონები.

115 კაცს მიენიჭა მთავრობის ჯილდოები.

ეროვნული დივიზიების შექმნა. 1942—1943 წლებში ამიერკავკასიის რესპუბლიკებმა უდიდესი მუშაობა გასწიეს ეროვნული დივიზიების შესაქმნელად.

ამ შენაერთებში გზავნიდნენ პარტიულ, საბჭოთა კომკავშირულ მუშაკთა საუკეთესო კადრებს. საქართველოს პარტიულმა ორგანიზაციამ არმიაში გაგზავნა 52 600 კომუნისტი —

თავისი შემადგენლობის ნახევარზე მეტი, 170 ათასი კომკავ-
შირელი.

საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული
პარტიული სკოლა გახდა რესპუბლიკაში ფორმირებული ჯარის
ნაწილებისა და შენაერთების პოლიტმუშაკებით დაკომპლექ-
ტების ერთ-ერთი ძირითადი ბაზა. რესპუბლიკის პარტიული
აპარატიდან არმიაში წავიდა 8 ათასამდე კაცი.

საქართველოს პარტორგანიზაციამ მოაწყო კომუნისტების
6 სპეციალური მობილიზაცია, რომლებიც არმიაში პოლიტ-
მეზღოვლებად წავიდნენ.

ომის წლებში ამიერკავკასიის ხალხებმა შექმნეს და ფრონ-
ტზე გაგზავნეს რამდენიმე ეროვნული მსროლელთა დივიზია,
აქედან 19 დივიზია აქტიურად მონაწილეობდა კავკასიისათვის
ბრძოლაში.

რაზან სიტყვა ჩამოვარდა კავკასიისათვის ბრძოლებში მო-
ნაწილე ეროვნულ მსროლელთა დივიზიებზე, საჭიროა ბო-
ლომდე გავაშუქოთ ერთი საკითხი.

საბჭოთა საისტორიო ლიტერატურაში აღინიშნება, რომ
კავკასიისათვის ბრძოლაში მონაწილეობდა ამიერკავკასიის
ხალხთა 11 ეროვნული დივიზია.

ეს ციფრი დამკვიდრდა მას შემდეგ, რაც 1967 წელს გა-
მოქვეყნდა გ. ს. ბურნაზიანის ნაშრომი „ამიერკავკასიის რეა-
პუბლიკათა ეროვნული შენაერთების მონაწილეობა კავკასი-
ისთვის ბრძოლასა და წითელი არმიის მომდევნო ოპერაციებ-
ში დიდი სამამულო ომის დროს“.

გ. ს. ბურნაზიანი ასახელებს ამ შენაერთთა ნომრებს:

392-ე, 394-ე, 406-ე და 414 ქართული დივიზიები;

61-ე, 89-ე, 408-ე და 409-ე სომხური დივიზიები;

223-ე, 402-ე და 416-ე აზერბაიჯანული დივიზიები.

როგორც ამ პრობლემის მომდევნო კვლევამ ცხადყო, კავ-
კასიისთვის ბრძოლაში მონაწილეობდა ამიერკავკასიის არა
11, არამედ 19 დივიზია.

კავკასიისთვის ბრძოლაში მონაწილეობდა: 242-ე სამთო-
მსროლელთა დივიზია, 276-ე, 296-ე, 349-ე, 351-ე, 392-ე,
394-ე, 406-ე, 414-ე, 417-ე მსროლელთა დივიზიები (224-ე,
242-ე, 345-ე და 418-ე ქართული მსროლელთა დივიზიები იბრ-
ძოდნენ ფრონტის სხვა უბნებზე).

კავკასიაში იბრძოდნენ 61-ე, 89-ე, 295-ე, 408-ე და 409-ე სომხური მსროლელთა დივიზიები (161-ე, 76-ე, 390-ე და 419-ე სომხური დივიზიები იბრძოდნენ ფრონტის სხვა უბნებზე).

კავკასიის დაცვაში მონაწილეობდნენ 77-ე, 223-ე, 402-ე და 416-ე აზერბაიჯანული მსროლელთა დივიზიები (404-ე აზერბაიჯანული დივიზია იბრძოდა ფრონტის სხვა უბნებზე).

გარდა ამისა, 16 საერთო საჯარო შენაერთის — 275-ე, 328-ე, 320-ე, 136-ე, 356-ე, 396-ე, 176-ე, მე-9 და მე-2 სამთომსროლელთა, 136-ე, 176-ე, 275-ე, 329-ე, 328-ე, 396-ე მსროლელთა დივიზიების შემადგენლობის 40-70 პროცენტი ამიერკავკასიის ხალხთა წარმომადგენლები იყვნენ.

ჰიტლერის სტრატეგიულ დაზვერვას, რომელმაც არაერი-გზის ქაშა სირცხვილი ომის მსვლელობაში, ამჯერადაც მხედველობიდან გამოეპარა ამიერკავკასიის ეროვნულ შენაერთთა ფორმირება.

კავკასიისთვის ბრძოლას რომ იწყებდნენ, ჰიტლერელ ვაა სტრატეგებს იმის იმედი ჰქონდათ, რომ გაანადგურებდნენ ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებს, საზეიმო მარშით ჩაივლიდნენ ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს, გაიჭრებოდნენ შუა და ახლო აღმოსავლეთში, ჩრდილოეთ აფრიკასა და ინდოეთში და სულაც არ ითვალისწინებდნენ, რომ საბჭოთა კავშირისა და ამიერკავკასიის ხალხები მზად იყვნენ წინააღმდეგობა გაეწიათ მათთვის, არ იცოდნენ, რომ კავკასია საგულდაგულოდ და ყოველმხრივ მოემზადა თავდაცვითი ბრძოლებისათვის.

სწორედ ხალხთა მეგობრობით გახდა შესაძლებელი ჰიტლერული ვერმახტის კავკასიისკენ მიმართული საშინელი ძალის დაძლევა. ამ დიად ბრძოლაში თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი ამიერკავკასიის ხალხთა 19 ეროვნულმა მსროლელთა დივიზიამაც შეიტანა.

სამხედრო წესები ამიერკავკასიაში. 1942 წლის აგვისტოს დამლევს შეიქმნა გერმანელ ფაშიტთა ჯარების უშუალოდ ჩვენს რესპუბლიკაში შემოჭრის საფრთხე. ფაშისტურმა ავიაციამ დაბომბა თბილისი, გორი, ხაშური, სოხუმი, ფოთი, ბათუმი, შირაქის სამანქანო-სატრაქტორო სადგური. იყო დახოცილება და დაჭრილები, დაინგრა საცხოვრებელი სახლები, და სამრეწველო ობიექტები.

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის დადგენილებით 1942 წლის 4 მაისს შემოიღეს საგანგებო სამხედრო რეჟიმი შავი ზღვის სანაპიროსა და საბჭოთა კავშირ-თურქეთის სახელმწიფო საზღვრის ხაზიდან 15 კილომეტრამდე სიღრმის ზოლში.

1942 წლის 13 აგვისტოს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე დაწესდა მთლიანი შუქშენილბვის რეჟიმი.

1942 წლის 24 აგვისტოს სამხედრო წესები შემოიღეს ქალაქებში — თბილისში, გორში, ხაშურში, ზესტაფონში, საქარედიაში, შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ მდებარე დასახლებულ პუნქტებში.

1942 წლის 9 სექტემბერს სამხედრო წესები გამოცხადდა ამიერკავკასიის მთელ ტერიტორიაზე, ხოლო სოხუმში, ბათუმსა და ფოთში შეიქმნა თავდაცვის საქალაქო კომიტეტები.

ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოს შემადგენლობაში შევიდნენ საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის კომპარტიათა ცენტრალური კომიტეტების პირველი მდივნები და საქართველოს სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე ა. ნ. საჩაია, რომელსაც დაევალა საგანგებო საქმე — მისი ხელმძღვანელობით უნდა მომზადებულყო სათანადო ბაზა იატაკქვეშეთის ორგანიზაციისა და პარტიზანული ომის დაწყებისათვის იმ შემთხვევაში, თუ გერმანელები ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე შემოაღწევდნენ.

46-ე არმიის სამხედრო საბჭოს წევრად დაინიშნა საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მეორე მდივანი კ. ნ. შეროზია.

საბრძოლო დავალებათა შესრულებაში ჯარების დახმარების, მათი მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფის, სამხედრო, პარტიულ და სამოქალაქო ხელისუფალთა ძალისხმევის კოორდინაციის მიზნით რესპუბლიკის ხელმძღვანელები, უწინარეს ყოვლისა, საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს წევრები დანიშნეს ფრონტის სამხედრო საბჭოს საგანგებო რწმუნებულებად. მათ შორის უნდა დავასახელოთ ამხანაგები გ. ალავიძე, ვ. ბაქრაძე, კ. ბეჭვაია, ვ. ბუჩიაშვილი, ვ. გოგუა, ს. იშხანოვი, გ. კარანაძე, გ. ნარსია, გ. სტურუა, ვ. ცხოვრებაშვილი და სხვ.

დისციპლინისა და წესრიგის დამყარების, ჯარების, უშიშ-

როების ორგანოებისა და მოსახლეობის სიფხიზლის გაძლიერების შედეგად ჩაიშალა ფაშისტთა ცდები ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ზურგში შეეგზავნათ მსტოვრები და დივერსანტ-პარაშუტისტთა ჯგუფები.

კავკასიისა და ამიერკავკასიის დასაპყრობად რომ ემზადებოდნენ, ჰიტლერელებმა გაწვრთნეს და გალის, წყალტუბოს, კიათურის, თელავის, წალენჯიხისა და სხვა რაიონების წინააწარ განსაზღვრულ პუნქტებში გადმოსხეს პარაშუტისტთა ჯგუფები. მეტი წილი დივერსანტი-პარაშუტისტები თვითონვე გამოცხადდნენ და აღიარეს დანაშაული, დანარჩენები კი ერთობლივი ძალებით დახოცეს გამანადგურებელმა ბატალიონებმა და მოსახლეობამ.

ჩაიშალა სამხრეთიდან, თურქეთისა და ირანის ტერიტორიიდან დარტყმის ცდები. საბჭოთა ჯარების შეყვანამ ირანის ტერიტორიაზე საიმედო ბაზენი დააკარგვინა ჰიტლერის სპეცსამსახურებს. 1942 წლის ზაფხულსა და შემოდგომაზე კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე ჩეკისტებმა დაიპირეს და მოსპეს მტრის 176 დივერსანტი და მსტოვარი.

არმიას — ხალხის ზრუნვა და ყურადღება. ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში დიდი მუშაობა ჩატარდა თბილი ტანსაცმლითა და თეთრეულით საბჭოთა არმიის მეომრების უზრუნველყოფისათვის. მარტო 1942 წელს ამ მიზნით საქართველოში შეგროვდა 1 777 078 ერთეული თბილი ტანსაცმელი. ხოლო მთლიანად ამიერკავკასიაში 5 მილიონ ერთეულზე მეტი, რის შედეგად 1942 წლის სუსხიან ზამთარში კავკასიის დამცველები უზრუნველყოფილი იყვნენ თბილი ტანსაცმლით.

ამიერკავკასიის რესპუბლიკების მშრომელები საჩუქრებს ემზადებდნენ მეომრებს. 1942 წლის 7 ნოემბრისათვის არმიაში გაიგზავნა საჩუქრებით დატვირთული ასობით ვაგონი.

დიდი მუშაობა წარმოებდა საყოველთაო სწავლების ხაზით სამხედრო სპეციალისტთა მოსამზადებლად. 1942 წელს საქართველოში მოამზადეს 89 002 სამხედრო სპეციალისტი, მათ შორის 77969 მსროლელა, 2882 მეავტომატე, 2079 მეტყვიამფრქვევე, 2954 სნაიპერი, 2914 ტანკის გამანადგურებელა. საქართველოს ოსოვიაქიმის სასწავლო ორგანიზაციებმა 1942 წელს მოამზადეს 59754 სამხედრო სპეციალისტი. მათი დადი უმრავლესობა წითელი არმიის რიგებს შეემატა.

ომამდე ამიერკავკასიის მრეწველობა საერთოდ არ აწარმოებდა იარაღსა და საბრძოლო მასალას. სამხედრო-პროდუქციის წარმოებაზე გადასვლამ მოითხოვა ამიერკავკასიის მრეწველობის ბევრი საწარმოს სასწრაფო რეკონსტრუქცია. მუშების გადამზადება, ახალი საწარმოო პროცესების დანერგვა, ნახევარფაბრიკატებით, ნედლეულითა და მასალებით სამხედრო ქარხნების უზრუნველყოფი საწარმოების მშენებლობა. ომმა გაწყვიტა ამიერკავკასიის სამრეწველო საწარმოთა კავშირი ქვეყნის სხვა ეკონომიკურ რაიონებთან. გაძნელდა, შედეგ კი თითქმის შეწყდა ამიერკავკასიაში მოწყობილობის, მანქანების, ნედლეულისა და მასალების მიწოდება. საქირია გახდა სასწრაფოდ აქვე მოგვარებიანთ არა მარტო ზოგიერთი სახეობის ნედლეულის მოპოვება, არამედ ისეთი ინსტრუმენტების, სათადარიგო ნაწილების, სამრეწველო მასალების წარმოებაც, რომლებიც წინათ ქვეყნის სხვა ეკონომიკური რაიონებიდან შემოჰქონდათ.

ამიერკავკასიის ხალხთა თანამეგობრობის განმტკიცება. ომის წლებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ურთიერთდახმარებამ და მხარდაჭერამ.

ომის პირველსავე თვეებში ჩვენი ქვეყნის სათბობ-ენერგეტიკული რესურსები მკვეთრად შემცირდა დონეცკისა და მოსკოვის ოლქის ქვანახშირის აუზების ოკუპაციის გამო, რომლებიც მთელი ქვანახშირის 63 პროცენტს მოიპოვებდნენ. ამ პირობებში საქართველოს ქვანახშირის აუზები გახდა მთელი ამიერკავკასიის, აგრეთვე კასპიის ზღვის ფლოტილისა და შავი ზღვის ფლოტის მყარი სათბობით მომარაგების ძირითადი ბაზა.

ლითონდამმუშავებელი მრეწველობის სწრაფმა განვითარებამ ომის წლებში მოითხოვა უდიდესი რაოდენობით საზომი ხელსაწყოები და საჭრელი ინსტრუმენტები, რომლებსაც წინათ ამიერკავკასიაში თითქმის არ ამზადებდნენ. 1942 წლიდან ნავარში საქართველოს კბ (ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება თბილისში სპეციალიზებული საინსტრუმენტო ქარხნის მშენებლობის შესახებ. სულ რამდენიმე თვეში წონასაზომი ხელსაწყოების პატარა ქარხნის ბაზაზე აშენდა დიდი საინსტრუმენტო ქარხანა, რომლის სიმძლავრე

მთლიანად აკმაყოფილებდა ამიერკავკასიის ლითონდამმუშავებელი მრეწველობის მოთხოვნილებებს.

სომხეთის კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა თხოვნით მმართა აზერბაიჯანისა და საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტებს კვალიფიციური სპეციალისტებით დახმარებოდნენ ერევნის სალტის ქარხანას.

აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა ერევანში გაგზავნა გამოცდილი მუშების დიდი ჯგუფი; 1943 წლის იანვარში საქართველოს სსრ სახკომსაბჭომ და საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა ერევანში გაგზავნეს 28 ზეინკალი-მექანიკოსი, მილგამყვანი და ელექტრომონტიორი.

თავის მხრივ, აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა სთხოვა სომეხ კომუნისტებს რესპუბლიკის ნავთობის მრეწველობას დახმარებოდნენ ზოგიერთი სახეობის ნედლეულითა და მასალებით, რომლებიც ველარ შემოჰქონდათ ქვეყნის დასავლეთი რაიონებიდან. სომხეთის კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა განიხილა მოძმე რესპუბლიკის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის თხოვნა ნავთობის მრეწველობა უზრუნველყო კალანდრის რეზინით, გოგირდმჟავით და ქლორიანი ალუმინით და სასწრაფო ღონისძიებანი განახორციელა ამ სახეობათა პროდუქციის გამოსაშვებად. სომხეთის მრეწველობა საქართველოს საწარმოებს უზრუნველყოფდა ქრომის ანჰიდრიდით, მონოქრომატითა და თავდაცვითი საწარმოებისათვის საჭირო ზოგიერთი სხვა მნიშვნელოვანი მასალით. ომის წლებში სომხეთში ამუშავდა 30-ზე მეტი ახალი საარეწველო საწარმო და 110 საამქრო. სომხეთის მრეწველობა ათთვისა 300 ახალი სახეობის პროდუქციის წარმოება.

თავდაცვის მრეწველობის განვითარების, სამხედრო ყადაზე სახალხო მეურნეობის გარდაქმნის საკითხები დღენიადგ ამიერკავკასიის რესპუბლიკების კომპარტიათა ცენტრალური კომიტეტების, ადგილობრივი პარტიული ორგანოების ყურადღების ცენტრში იყო. მრეწველობისადმი ხელმძღვანელობის გასაუმჯობესებლად პარტიულ კომიტეტებში შეიქმნა სამხედრო და სხვა დარგობრივი განყოფილებანი. პარტიის ცენტრალური კომიტეტების, საოლქო, საქალაქო და რაიონული კომიტეტების ბიუროს სხდომებზე სისტემატურად განიხილავდნენ და ამტკიცებდნენ ფრონტისათვის საჭირო პრო-

დუქციის წარმოების თვისა და კვარტალის გეგმებს, კოლექტივებს რაზმადნენ ფრონტის შეკვეთების ვადამდე შესრულებისათვის, მკაცრ კონტროლს უწევდნენ საგეგმო დავალებათა შესრულების მიმდინარეობას.

ამის მაგალითია ნავთობის მრეწველობა.

ომის წლებში ბაქოელი მენავთობეები მძიმე პირობებში მუშაობდნენ. ბევრი კვალიფიციური მენავთობე გაიწვიეს არმიასა და ფლოტში. მათ ნაცვლად ნავთობსარეწებში ქალები და მოზარდები მივიდნენ. საჭირო იყო ახალი შევსების სწავლა-მომზადება და ამავე დროს ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების წარმოების გადიდება. მკვეთრად შემცირდა ნავთობალტურვილობის მიწოდება. მაგრამ ყველა სიძნელის მიუხედავად ბაქოელმა მენავთობეებმა 1941 წელს სამშობლოს მისცეს 23541 ათასი ტონა ნავთობი — მნიშვნელოვნად მეტი, ვიდრე ამ წელს ხუთწლიანი გეგმით იყო გათვალისწინებული.⁵ — სულ ომის წლებში აზერბაიჯანის ნავთობის მრეწველობამ ფრონტს და ქვეყანას მისცა 75 მილიონზე მეტი ტონა ნავთობი, რითაც საწვავით უზრუნველყო მოქმედი არმია და სათბობით — სახალხო მეურნეობა.

რითი აიხსნება აზერბაიჯანის ნავთობმრეწველობის ეს წარმატებანი ომის წლებში? უწინარეს ყოვლისა იმით, რომ ნავთობმრეწველობის განვითარება, მისი წარმატებები და სიძნელეები დღენიადაგ რესპუბლიკის პარტიული ორგანიზაციების, მთელი ჩვენი პარტიის ყურადღების ცენტრში იყო.

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტი განიხილავდა აზერბაიჯანელ მენავთობეთა მუშაობის საკითხებს, იღებდა დადგენილებებს, რომლებიც სახავდნენ ნავთობის მრეწველობის განვითარების ახალ გზებს, უზრუნველყოფდნენ საჭირო დახმარებას. მაგალითად, 1942 წლის 21 თებერვალსა და 2 ივნისის თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტმა განახორციელა აზერბაიჯანის ნავთობის მრეწველობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცების ღონისძიებანი, რამაც გადამწყვეტ როლი შეასრულა ნავთობალტურვილობისა და მასალების მიწოდების გაუმჯობესებაში.

აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და ბაქონ კომიტეტის ბიუროების სხდომებზე, პარტიული კომიტეტების პლენუმებზე სისტემატურად განიხილავდნენ ნავთობ-

მრეწველობის მუშაობასთან დაკავშირებულ საკითხებს. ყოველთვიურად ამტკიცებდნენ თითოეულ სარეწში ნავთობის მოპოვების გეგმებს. 1942 წლის მაისში აზერბაიჯანის კპ(ბ) ბაქოს საქალაქო კომიტეტის პლენუმმა განიხილა საკითხი, თუ როგორ სრულდებოდა ზემდგომი ორგანოების დადგენილებანი მაღალი მარკების საავიაციო ბენზინის წარმოების გადიდების შესახებ. მიღებულმა გადაწყვეტილებებმა და მათი შესრულებისათვის ბრძოლამ სასიკეთო ნაყოფი გამოიღო⁶. ბაქოელმა მენავთობეებმა არათუ შეასრულეს 1942 წლის გეგმა, არამედ დავალების გადამეტებით სამშობლოს მისცეს 120.7 ათასი ტონა საავიაციო ბენზინი. ნავთობის მოპოვებისა და გადამუშავების პრობლემებს, თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის მითითებათა შესრულებას მიეძღვნა აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალური და ბაქოს კომიტეტების მთელი რიგი პლენუმები.

ნავთობმრეწველობის ერთ-ერთი მწვავე პრობლემა იყო მუშახელის ნაკლებობა. ამ პრობლემის გადასაჭრელად თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტმა 1942 წლის დამლევს მიიღო დადგენილება, რომლის შესაბამისად მენავთობეები მობილიზებულად ითვლებოდნენ ომის მთელ მანძილზე, ხოლო არმიის რიგებში გაწვეულები დააბრუნეს ძველ სამუშაოზე.

არაერთგზის მოეწყო მუშახელის თავმოყრა ნავთობის მრეწველობაში, წარმოებდა ფართო საავიაციო-განმარტებითი მუშაობა ახალგაზრდობაში. მაგალითად, 1943 წელს აზერბაიჯანის ნავთობის მრეწველობაში სამუშაოდ მობილიზებული იყო დაახლოებით 20 ათასი კაცი, ხოლო ნავთობის საწარმოებში სამუშაოდ მოხალისედ წავიდა 5558, მომდევნო, 1944 წელს კიდევ 15 ათასი სოფლის ახალგაზრდა მშრომელი. 1941—1945 წლებში რესპუბლიკის მრეწველობისათვის მომზადდა 70 ათასი ახალგაზრდა მუშა, მათ შორის 46 ათასი გაიგზავნა ნავთობის მრეწველობის საწარმოებში⁷.

ყველაფერი ფრონტისათვის! ომის მძიმე წლებში ამიერკავკასიის რესპუბლიკების კომუნისტური პარტიები უდიდეს ყურადღებას უთმობდნენ თავდაცვის მრეწველობის განვითარებას, წითელი არმიის მომარაგებას ყველაფრით, რაც მტრის გასანადგურებლად იყო საჭირო. თუ რა სწრაფი ტემპით მიმდინარეობდა მრეწველობის გადაყვანა სამხედრო რელ-

სებზე, ცხადყოფს საქართველოს სსრ მრეწველობის მონაცემები.

ამიერკავკასიის მრეწველობის როლი აღჭურვილობისა და საბრძოლო მასალის წარმოებაში განსაკუთრებით გაიზარდა კავკასიისათვის ბრძოლის პერიოდში. გერმანელ ფაშისტთა ჯარების გასვლამ ვოლგასთან და კავკასიონის მთისწინეთში, შავი ზღვის მეტი წილი ნავსადგურების დაკარგვამ ამიერკავკასია მოსწყვიტა ქვეყნის ცენტრს. შეწყდა პირდაპირი მიმოსვლა კავკასიისა და ცენტრალურ რაიონებს შორის, რის გამოც აღჭურვილობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ადგილზევე უნდა დამზადებულიყო.

ამიერკავკასიის მრეწველობამ პირნათლად გაართვა თავი დაკისრებულ ამოცანას — ფრონტის ჯარები შეუფერხებლად იღებდნენ საჭირო აღჭურვილობას, საბრძოლო მასალას, სურსათს. ამიერკავკასიის რესპუბლიკების მრეწველობა აშენებდა თვითმფრინავებს, ჯავშანმატარებლებს, აწარმოებდა ნაღმ-სატყორცებს, ავტომატებს, რეაქტიულ ნაღმსატყორცთა ჭურვებს, სხვადასხვა კალიბრის ნაღმებს, საავიაციო ბომბებს, ცეცხლსატყორცებს, ვაზნებს, ხელყუმბარებს. ამიერკავკასიის საწარმოებმა უდიდესი მუშაობა გასწიეს სამედიცინო-სანრ-ტარიული აღჭურვილობითა და მედიკამენტებით წითელი არმიის უზრუნველყოფისათვის. მთაში ომი მოითხოვდა დიდძალ ალპინისტურ აღჭურვილობას. ამასთან დაკავშირებთან ამიერკავკასიის რესპუბლიკების მრეწველობის წინაშე დასახა ამოცანა — უმოკლეს ვადაში უზრუნველყოთ ჯარები ამ აღჭურვილობით. ეს ამოცანა ღირსეულად შესრულდა.

აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს მსუბუქი მრეწველობის საწარმოთა მუშაკები არმიისათვის კერავდნენ საზაფხულო და ზამთრის ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელს — ტყავისა და ნაბდის ჩექმებს, ყელიან ფეხსაცმელს, თბილ თეთრთხალს, მაზარებს, ბუშლატებს, ფეხსახვევებს, ქუდებს და სხვ. 1943 წელს ამიერკავკასიის რესპუბლიკების სამკერვალო და ფეხსაცმლის მრეწველობის საწარმოთა დაახლოებით 90 პროცენტი წითელი არმიის ზურგის მთავარი სამმართველოს სპეციალური შეკვეთებით მუშაობდა.

ომის წლებში საბჭოთა გლეხობა საბრძოლო მასალისა და აღჭურვილობის წარმოების შემდეგ ასრულებდა

ყველაზე პასუხსაგებ ამოცანას — ფრონტსა და ზურგს უზრუნველყოფდა სურსათით, ხოლო მსუბუქ და კვების მრეწველობას — ნედლეულით. ამ ამოცანის გადაწყვეტა უდიდეს სიძნელებთან იყო დაკავშირებული. ისეთ პირობებში, როცა განუწყვეტლივ აკლდებოდათ მუშახელი და ტექნიკა, სოფლის მეურნეობას უნდა შეენარჩუნებინა და გაეზარდა კიდეც საკოლმეურნეო მინდვრების მოსავლიანობა. ამიერკავკასიის კოლმეურნე გლეხობა პარტიული ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით პირნათლად ასრულებდა თავის პარტიოტულ და ინტერნაციონალურ მოვალეობას, ძალ-ღონეს არ იშურებდა, რათა ფრონტი და ზურგი უზრუნველყო სურსათითა და სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულით.

ომის წლებში შრომის ფრონტზე საოცრად გაიზარდა ქალების როლი. ამიერკავკასიის ქალებმა სახალხო მეურნეობის ყველა უბანზე შეცვალეს ფრონტზე წასული მამაკაცები და დაუცხრომლად შრომობდნენ, რომ არაფერი დაეკლოთ ფრონტისათვის.

იმ წლებში ამიერკავკასიის კოლმეურნე გლეხობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინტერნაციონალური ამოცანა იყო მიეღო და თავშესაფარი მიეცა ფრონტისპირა რაიონებიდან ევაკუირებული მოსახლეობისათვის.

1941 წელს ამიერკავკასიაში უკრაინიდან და ჩრდილო კავკასიიდან ევაკუირებული იყო ათობით მანქანა-ტრაქტორის სადგური პირადი შემადგენლობითა და ტექნიკით. მაგალითად, აზერბაიჯანში ევაკუირებული იყო ზაპოროჟიეს ოლქის ნოვო-გრიგორიევსკის, ბოლშე-ბელოზერსკისა და ბოგდანოვსკის მანქანა-ტრაქტორის სადგურები. აზერბაიჯანელმა მშრომელებმა უკრაინელი მხვენელ-მთესველები მიიღეს როგორც ღვიძლი და-ძმები, გამოუყვეს საუკეთესო სახლები, შეუქმნეს ნორმალური ცხოვრებისა და შრომის პირობები. ევაკუირებული მექანიზატორები ვალში არ დარჩენილან — აქტიურად ჩაებნენ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში და თავიანთი წვლილი შეიტანეს საკოლმეურნეო მინდვრების მოსავლიანობის გადიდებაში. მაგალითად, 1942 წელს ბოლშე-ბელოზერსკის მანქანა-ტრაქტორის სადგურის მექანიზატორებმა თავიანთი ტრაქტორებითა და ტექნიკით გათიბეს 2700 ჰექტარზე

მეტი ფართობი, პურეულის მოსავალი აიღეს 300 ჰექტარზე, მოხნეს 4 ათასი ჰექტარი ყამირი და ნასვენნი მიწები. ნოვო-გრიგორიევსკის მანქანა-ტრაქტორის სადგურმა 1942 წელს მუშაობის მაღალი მაჩვენებლებით რესპუბლიკის გარდამავალი წითელი დროშა მოიპოვა.

დიდ მუშაობას მშრომელთა პატრიოტული აღზრდისათვის ამიერკავკასიის პარტიული ორგანიზაციები ეწეოდნენ სოციალისტური შეჯიბრების გაშლის პერიოდში. როგორც ცნობილია, 1941 წლის ივლისში გორკისა და სვერდლოვსკის მუშებმა წამოაყენეს ლოზუნგი „ვიმუშაოთ ფრონტზე წასული ამხანაგების მაგიერად!“ მათი წამოწყება მაშინვე აიტაცეს ამიერკავკასიის სამრეწველო საწარმოთა კოლექტივებმა. 1941 წლის აგვისტოში თბილისის ორთქლმავალ-ვაგონშემკეთებელი ქარხნის კოლექტივმა, სადაც უკვე 300-მდე „ორასიანი“, ათობით „სამასიანი“ და „ხუთასიანი“ მუშაობდა, მოუწოდა საქართველოს მუშებს: „ომის დროის სტახანოველები ისწრაფვიან ორი და სამი კაცის საქმე გააკეთონ, რათა უფრო აქტიურად, უფრო წარმატებით დაეხმარონ ფრონტს...“

ცვლაში გამოვიმუშავეთ სულ ცოტა ორ ნორმას... ცალკეული „ორასიანების“ წარმატებებიდან გადავიდეთ „ორასიანთა“ ბრიგადებზე, კომპლექტებზე, საბურღი უბნებსა და სამქროებზე“ („ზარია ვოსტოკა“, 1941 წლის 12 სექტემბერი).

ლენინაკანის საფეიქრო კომბინატის კომპლექსის ოსტატის თანაშემწე კომუნისტი სააკ ხაჩატურიანი „ორასიანთა“ მაგალითით გადავიდა 140 ჩარხის მომსახურებაზე, მაშინ როცა გეგმით 48 იყო გათვალისწინებული. ერევნის ძერჟინსკის სახელობის მანქანათმშენებელი ქარხნის „ორასიანმა“ მუშამ, კომუნისტმა მიხეილ ოგანესიანმა ერთ დამეში შეასრულა სამი დღისთვის გათვალისწინებული დავალება და ასეთივე ტემპით განაგრძობდა მუშაობას. ერევნის დეპოს პარტორგანიზაციის მდივანი მექვამე პოლოსიანი სისტემატურად 300 პროცენტით ასრულებდა დავალებებს.

აზერბაიჯანის ყველა ნავთობსარეწსა და ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანაში ათასობით ორასიანი გაჩნდა. მაგალითად, ანდრეევის სახელობის ნავთობსახდელ ქარხანაში ყო-

ველი მეორე მუშა სულ ცოტა 150—200 პროცენტით ასრულებდა ნორმებს.

1942 წლის მაისში დაიწყო სრულიად საკავშირო სოციალისტური შეჯიბრება, რომელიც ომის დამთავრებამდე გრძელდებოდა. შეჯიბრების დროს ამიერკავკასიის მშრომელებმა უდიდესი თავდადება და მასობრივი შრომითი გმირობა გამოიჩინეს. საკ. კპ(ზ) ცენტრალურმა კომიტეტმა და თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტმა მაღალი შეფასება მისცეს ამიერკავკასიის მშრომელთა თავდადებულ შრომას. ომის წლებში ამიერკავკასიის ასობით საწარმოს მიენიჭა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის გარდამავალი წითელი დროშა. საკ. კპ(ზ) ცენტრალური კომიტეტისა და თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის დავალებით სრულიად საკავშირო სოციალისტურ შეჯიბრების გამარჯვებულებს დროშებს საზეიმო ვითარებაში გადასცემდნენ წითელი არმიის გვარდიული ნაწილების წარმომადგენლები.

1941—1945 წლებში აზერბაიჯანის ნავთობმრეწველობის საწარმოებმა 261-ჯერ გაიმარჯვეს სრულიად საკავშირო სოციალისტურ შეჯიბრებაში, მათ შორის 100-ჯერ მოიპოვეს პირველი ადგილი და დაჯილდოვდნენ თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის გარდამავალი წითელი დროშით⁸. სრულიად საკავშირო სოციალისტურ შეჯიბრებაში არაერთგზის მოიპოვა პირველი ადგილი ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანამ; 11-ჯერ გაიმარჯვეს საქართველოს მსუბუქი მრეწველობის საწარმოებმა, 19-ჯერ დაჯილდოვდა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის გარდამავალი წითელი დროშით ამიერკავკასიის რკინიგზა, ხოლო ომის დამთავრების შემდეგ დროშა სამუდამოდ მას დარჩა. ამიერკავკასიის რესპუბლიკების სამრეწველო საწარმოთა ათიათასობით მუშა-მოსამსახურე ომის წლებში დაჯილდოვდა სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით, ბევრ მათგანს მიენიჭა სოციალისტური შრომის გმირის წოდება.

ომის წლებში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საბჭოთა ხალხის პატრიოტულ მოძრაობას თავდაცვის ფონდის შექმნისათვის. აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს მშრომელებმა თავდაცვის ფონდში შეიტანეს 704 მილიონ მანეთზე მეტი,

სახელმწიფო სესხზე ხელმოწერისა და ფულისა და ნივთების ლატარიის გზით — დაახლოებით 5 მილიარდი მანეთი.

წითელი არმიის შეიარაღებისათვის სახსრების შეგროვების მოძრაობას, რომელიც 1942 წლის დეკემბერში სარატოვის ოლქის კოლმეურნემ ფ. გოლოვატიმ წამოიწყო, ათასობით მიმდევარი გაუჩნდა ამიერკავკასიაში. ამ კეთილშობილურ მოძრაობაში მონაწილეობდა ყველა — ნორჩი პიონერი იქნებოდა თუ მოხუცი. სატანკო კოლონებისა და საავიაციო ესკადრილიების ასაშენებლად, წითელი არმიის შესაიარაღებლად ამიერკავკასიის მშრომელებმა 564,5 მილიონ მანეთზე მეტი შეაგროვეს⁹.

ისეთი პოლიტიკური კამპანიები, როგორიც იყო თბილისის ტანსაცმლის შეგროვება, თავდაცვის ფონდის შექმნა, შეიარაღების შესაქმნელად სახსრების შეგროვება და სხვა, აქტურად ემსახურებოდა ამიერკავკასიის მშრომელთა პატრიოტული და ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეს. ამ საყოველთაო სახალხო მოძრაობათა შედეგები დამაჯერებლად ადასტურებდნენ ვ. ი. ლენინის სიტყვებს, რომ ყოველგვარი დახმარება, რასაც მეომრებს ზურგი გაუწევს, „დაუყოვნებლივ იწვევს წითელი არმიის გაძლიერებას... შეტევითი უნარის გადიდებას“¹⁰.

საბჭოთა ჯარების შეტევითი ძლიერების ზრდას ფრონტისა და ზურგის სხვა უამრავი ფორმის კავშირურთიერთობაც უწყობდა ხელს. ამ ურთიერთობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი არხი იყო შრომითი კოლექტივების მიმოწერა ფრონტელებთან, რაც ფრონტისა და ზურგის ერთიანობის ერთ-ერთი ფაქტორი გახდა.

ბევრი მიმდევარი გაუჩნდა საბჭოთა კავშირის გმირს, მფრინავ ანატოლი ლუკიანოვს, რომელმაც სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამოიწვია სახელგანთქმული მბურღავი ბაბა კაფარ მურადოვი.

1942 წლის 23 იანვარს გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ა. ლუკიანოვის წერილი: „ისევე როგორც წითელ არმიაში მებრძოლი ასიათასობით ადამიანი, მეც ყოველდღე, ყოველ საათს ვგრძნობ, რომ უშენოდ, მილიონობით შენისთანა საბჭოთა ადამიანის დაუხმარებლად ჩვენ ვერ დავამარცხებთ საძულველ გერმანელ ოკუპანტებს...“

✓ ჩვენი ხელშეკრულება ძალიან მოკლე იქნება. მე გავანადგურებ ფაშისტებს ჰაერში და დედამიწაზე, შენ კი შენი შესანიშნავი ბრიგადით უფრო სწრაფად გაბურღავ ნავთობქაბურღილებს“.

პასუხად ბაბა კათარ მურადოვმა ლუკიანოვს მისწერა: „შენი წერილი რომ გადმომცეს, ბურღი უკვე 2352 მეტრ სიღრმეზე ჩავიდა... ახლა ამ სამუშაოს მივუძღვნით ჩვენს მეგობრობას. შენს ახალ-ახალ საბრძოლო გმირობას ფაშისტ ნადირალებთან ბრძოლებში“¹¹. ბაბა კათარ მურადოვს სიტყვა არ გაუტეხია — მისმა ბრიგადამ ორი თვის დავალება 20 დღეში შეასრულა.

ამრიგად წითელი არმიის ზურგი ამიერკავკასიაში, რომელიც ფრონტის მნიშვნელოვანი არსენალი გახდა, არათუ უზრუნველყოფდა მეომრებს იარაღით, საბრძოლო მასალით, სურსათითა და ტანსაცმლით, არამედ ამასთან განამტკიცებდა მათს პატრიოტულ და ინტერნაციონალისტურ სულისკვეთებას, ფრონტელებს აზიარებდა აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს ხალხთა ფიქრებს, მისწრაფებებსა და გამარჯვების მტკიცე რწმენას.

ომის წლებში ამიერკავკასიის რესპუბლიკების მრეწველობა ამზადებდა მრავალი სახეობის აღჭურვილობას, საბრძოლო მასალას, ფორმის ტანსაცმელს, მოწყობილობას.

1942—1943 წლებში კავკასიის დამცველებმა საქართველოდან მიიღეს 135 ათასი ავტომატი, 8 500 ნაღმსატყორცნი, მილიონობით ჭურვი, ნაღმი, ხელყუმბარა და ვაზნა.

ამიერკავკასია იარაღსა და საბრძოლო მასალას ამიერკავკასიის ფრონტის გარდა სხვა ფრონტებსაც უგზავნიდა.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის მშრომელებმა 1942 წელს დამატებით აითვისეს 53 121 ჰექტარი ყამირი მიწება, სამშობლოსა და ფრონტს მისცეს 829610 ტონა მარცვლეული, 201000 ტონა კარტოფილი, 60762 ტონა ჩაის ფოთოლი, 25000 ტონა ბოსტნეული, 24000 ტონა ხორცი და დიდძალი სხვა პროდუქტები.

ამიერკავკასიის ლიტერატურისა და ხელოვნების მოღვაწენი აქტიურად მონაწილეობდნენ კავკასიის დაცვაში. სამშობლოს დამცველთა რიგებში იბრძოდნენ ცნობილი მწერლები, ჟურნალისტები.

აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს პარტიულმა ორგანიზაციებმა საკ. კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მიითითებით ენერგიული ღონისძიებანი განახორციელეს ფრონტზე ახალი ქართული, სომხური, აზერბაიჯანული და ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ტერიტორიაზე ფორმირებული სხვა შენაერთების გასაგზავნად. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ფორმირებულ დივიზიათა პირადი შემადგენლობას გაწვრთნილობასა და შეკავშირებას. და უნდა ითქვას, რომ მხარის პარტიულ ორგანიზაციათა დიდმა და ბეჭითმა მუშაობამ ჯარების სარდლობასთან მჭიდრო კონტაქტით სასიკეთო ნაყოფი გამოიღო. რუსები და ქართველები, სომხები და აზერბაიჯანელები, უკრაინელები და ოსები, ბელორუსები და უზბეკები, დაღესტნელები და აფხაზები, სსრ კავშირის სხვა ხალხთა შვილები კავკასიისთვის ბრძოლებში ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ სიმამაცეში და მსოფლიოს აოცებდნენ თავიანთი შეკავშირებით, შეუპოვრობით, საბჭოთა სამშობლოს თავდადებული ერთგულებით.

კავკასიის დაცვამ კიდევ ერთხელ დამაჯერებლად წარმოაჩინა სსრ კავშირის ხალხთა მტკიცე მეგობრობა. „საბჭოთა კავშირის ხალხთა ჭეშმარიტმა მეგობრობამ, — წერდა მ. ი. კალინინი, — რომელიც სათუთად იქნა გამოკვდილი მშვიდობიან დროს, კაშკაშა ალად იფეთქა ომის წლებში და საზღვარგარეთ არა მარტო ჩვენი მტრები, არამედ მეგობრებიც კი გააოცა. ეს მეგობრობა ომიანობის მძიმე განსაცდელში გამოიწრთო“¹².

მძიმე თავდაცვითი ბრძოლები. თბუთმეტი თვის გმირულ ბრძოლებში კავკასიის დამცველები იბრძოდნენ აზერბაიჯანისა და სომხეთის, საქართველოსა და რუსეთის, უკრაინისა და ბელორუსიის, შუა აზიისა და შორეული აღმოსავლეთის დასაცავად. მათი გმირობაც ინტერნაციონალური იყო. ამ ბრძოლებში რუსი ვაჟკაცის ალექსანდრე მატროსოვის გმირობა გაიმეორეს ქართველმა ვ. პეტრიაშვილმა, სომეხმა უ. ავეტისიანმა, ესტონელმა ი. ლაარმა, უკრაინელმა ნ. ნოვიცკიმ, რუსმა გულევიჩმა. კავკასიისათვის ბრძოლებში საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა 17 ეროვნების წარმომადგენლებს, მათ შორის იყვნენ რუსი ა. ი. პოკრიშკინი, ოსი ი. მ. ძუსოვი, ქართველი ნ. ი. გოგიჩაიშვილი, სომეხი ს. მ. მკრტუმოვა;

აზერბაიჯანელი ი. სულეიმანოვი, უკრაინელი დ. ოსტაპენკო და ბევრი სხვა ხალხის შვილები. იმ განსაცდელის ჟამს კიდევ უფრო განმტკიცდა კავკასიის ხალხთა მეგობრობა, კიდევ უფრო მჭიდროდ შეკავშირდნენ ისინი მშობლიური კომუნისტური პარტიის გარშემო.

ამიერკავკასიელი მეომრები რუს და სხვა მოძმე ხალხთა შვილებთან ერთად მამაცურად იბრძოდნენ მრავალეროვან საბჭოთა სახელმწიფოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დასაცავად. ამოა გამოდგა ჰიტლერელთა ცდები ეროვნული შუღლი გაედევნებინათ, კონფლიქტები ჩამოეგდოთ ჩრდილო კავკასიისა და ამიერკავკასიის ხალხთა შორის, რუსი ხალხისთვის დაეპირისპირებინათ ისინი. კავკასიისთვის ბრძოლის უმძიმეს პერიოდში მ. ი. კალინინი წერდა: „მოტყუებით, სიცრუითა და ცილისწამებით სურს მტერს არევდარევა შეიტანოს საბჭოთა ხალხებში, იპოვნოს გამცემნი თავისი ბილწი მუშაობისათვის. მაგრამ ჩრდილო კავკასიის ხალხები და ამიერკავკასიის რესპუბლიკები ღირსეულ წინააღმდეგობას უწევენ მტერს“¹².

ჩრდილო კავკასიისა და ამიერკავკასიის ფრონტების ჯარებმა შავი ზღვის ფლოტთან ურთიერთმოქმედებით და ჩრდილო კავკასიისა და ამიერკავკასიის მშრომელთა აქტიური მხარდაჭერით შეძლეს გათავხედებული მტრის შეჩერება ყველა მიმართულებაზე, შემდეგ კი კონტრშეტევაზე გადავიდნენ და ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიიდან გააძევეს ოკუპანტები.

კავკასიისათვის ბრძოლასთან ერთდროულად თავისი მასშტაბით ისტორიაში უმაგალითო ბრძოლები გაჩაღდა დონსა და ვოლგას შორის მდებარე სივრცეებზე. ამ მიმართულებით ჰიტლერული ჯარები ჩქარობდნენ ვოლგასთან გასვლას, რათა გადაეჭრათ ეს დიდმნიშვნელოვანი წყლის მაგისტრალი, რომელიც ქვეყნის ცენტრს სამხრეთთან აკავშირებდა.

1942 წლის აგვისტოს დამდეგს, სტალინგრადის ბრძოლის მძიმე დღეებში, 76-ე სომხურ მსროლელთა დივიზიაში, რომელიც იმ დროისათვის უკვე მრავალეროვანი გახდა, მეთაურად დაინიშნა ქართველი გენერალი ნ. ტ. თავართქილაძე. „როცა სომხურ დივიზიას ვიღებდი და მის პირად შემაღგენლობას ვეცნობოდი, — წერს ნ. თავართქილაძე თავის წიგნ-

ში „იყო ასეთი დღეები“, — ვფიქრობდი, რომ ჩვენი წინაპრები — სომხები და ქართველები შორეულ წარსულშიც, საუკუნეების მანძილზე, მხარდამხარ იბრძოდნენ უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ, რომლებიც თავს ესხმოდნენ ჩვენს ქვეყნებს. ამიერკავკასიის ხალხთა ძმობა შედუღებებულია თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ერთობლივ ბრძოლებში დაღვრილი სისხლით. წინაპართა ეს ტრადიცია ბევრს გვაუბლებდა. დიდი სამამულო ომის დღეებში, ისევე როგორც მრავალი წლის წინათ, მოძმე ხალხები კვლავ ერთად დაირაზმნენ უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ, რათა გაეძევებინათ ისინი მშობლიური მიწა-წყლიდან“.

გენერალი ნ. ტ. თავართქილაძე აღწერს საბჭოთა მეოპრების მასობრივი გმირობის ერთ-ერთ ფაქტს, როცა ამიერკავკასიელი მზვერავები — სომხები ა. ა. სარქისოვი და ო. მ. ოვანესიანი, აზერბაიჯანელი ა. ა. გამბიბედოვი, ქართველები ვ. ს. სამხარაძე და შ. ი. კიკალეიშვილი დონის მარჯვენა ნაპირზე ფაშისტთა ტყვიამფრქვევებს გადაეფარნენ და ამით დონის უდანაკარგოდ ფორსირების საშუალება მიაკეს 76-ე მსროლელთა დივიზიას.

სომხეთში შექმნილი მრავალეროვანი დივიზია მოგვიანებით 51-ე გვარდიულ მსროლელთა დივიზიად გარდაიქმნა და აქტიურად მონაწილეობდა სტალინგრადთან მტრის დიდი დარჯუფების გარემოცვასა და ლიკვიდაციაში.

ვ. ი. ლენინი, ეხებოდა რა ფაქტორებს, რომლებზეც დამოკიდებულია ომის მსვლელობა და შედეგი, კერძოდ, ხაზგასმით აღნიშნავდა: „ყოველ ომში გამარჯვება საბოლოო ანგარიშით განპირობებულია იმ მასების სულისკვეთების მდგომარეობით, რომლებიც ბრძოლის ველზე ღვრიან თავიანთ სისხლს. ომის სამართლიანობაში დარწმუნება, თავის თანამოძმეთა საკეთილდღეოდ საკუთარი სიცოცხლის განწირვის აუცილებლობის შეგნება ამხნევებს ჯარისკაცებს და აიძულებს მათ გადაიტანონ გაუგონარი სიძნელეები“¹⁴.

ლენინის ამ სიტყვებმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა და სიმძაფრე შეიძინა 1942 წლის ზაფხულსა და შემოდგომაზე წითელი არმიის გააფთრებული თავდაცვითი ბრძოლების პერიოდში, როცა გერმანელ ფაშისტთა ურდოები ვოლგასთან გავიდნენ და კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტე-

ხილებს მიაღწიეს. ესოდენ მძიმე ვითარებაში პარტია ყოველ ღონისძიებით ცდილობდა ჩაეფუშა გერმანელ-ფაშისტთა ჯარების ზაფხულის ახალი შეტევის სტრატეგიული ამოცანები. ამ ღონისძიებათა კომპლექსში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ჯარებში იდეურ-პოლიტიკური მუშაობის ძირეულ გაუმჯობესებას, მათი ინტერნაციონალური შეკავშირების გაძლიერებას. საკ. კპ(ზ) ცენტრალურ კომიტეტს მიაჩნდა, რომ ეს მართო არმიის პარტიული ორგანიზაციებისა და პოლიტორგანოების უპირველესი ამოცანა კი არაა, არამედ პარტიის რესპუბლიკური, სამხარეო და საოლქო ორგანიზაციათა იდეოლოგიური მუშაობის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაც იყო.

ჯარებში პარტიული და კომკავშირული ფენის გაძლიერების, მოქმედ არმიაში პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის ყოველი ღონისძიებით გაუმჯობესების მიზნით საკ. კპ(ზ) ცენტრალური კომიტეტისა და საკავშირო ალკკ ცენტრალური კომიტეტის გადაწყვეტილებით სპეციალური მობილიზაციით ფრონტზე კვლავ გაგზავნეს 100 ათასზე მეტი კომუნისტი და 200 ათასი კომკავშირელი. 1942 წლის შუა ხანებში საბჭოთა შეიარაღებულ ძალებში უკვე 1413870 კომუნისტი იყო¹⁵.

12 ივნისს საკ. კპ(ზ) ცენტრალურმა კომიტეტმა განიხილა წითელ არმიაში პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის მდგომარეობის საკითხი, გამოავლინა სერიოზული ნაკლოვანებანი და დასაბა მისი ძირეული გაუმჯობესების ორგანიზაციული ღონისძიებანი. წითელი არმიის მთავარი პოლიტიკური სამართველოს უფროსად დაინიშნა საკ. კპ(ზ) ცენტრალური კომიტეტის მდივანი ა. ს. შჩერბაკოვი. მთავარ პოლიტიკურ სამმართველოსთან შეიქმნა სამხედრო-პოლიტიკური პროპაგანდის საბჭო და შტატგარეშე აგიტატორთა ჯგუფი, რომელშიც შედიოდნენ საკ. კპ(ზ) ცენტრალური კომიტეტისა და საბჭოთა მთავრობის წევრები¹⁶. ისინი რეგულარულად ჩადიოდნენ ფრონტზე და მონაწილეობდნენ წითელარმიელთა კრებებსა და მიტინგებში.

1942 წლის ზაფხულში და წემოდგომაზე პარტიისა და ჯარების პარტიულ ორგანიზაციათა მთელ იდეოლოგიური მუშაობის მთავარი საკითხი იყო სსრ კავშირის თავდაცვის სა-

ხალხო კომისრის 1942 წლის 28 ივლისის № 227 ბრძანების პროპაგანდა და ახსნა-განმარტება. „უკანდასახევი ადგილა აღარ არის — არც ერთი ნაბიჯი უკან!“, ნათქვამი იყო ბრძანებაში. ფაშისტთა ურდოების დარტყმების გაძლება უახლოეს თვეებში გამარჯვების უზრუნველყოფას ნიშნავს. სამშობლოს მოწოდება, პარტიის ლოზუნგი „არც ერთი ნაბიჯი უკან“ ჯარის თითოეული ნაწილის, თითოეული მეგრძოლის, მეთაურისა და პოლიტმუშაკის დევიზი გახდა.

ამ პერიოდში პარტია კიდევ უფრო მეტი ყურადღებით ეკიდებოდა ჯარების პირადი შემადგენლობის ინტერნაციონალური შეკავშირების საკითხებს და ამასთან დაკავშირებით მთელი რიგი ღონისძიებანი განახორციელა არარუს ეროვნებათა მეგრძოლებსა და უმცროს მეთაურთა შორის პოლიტიკური მუშაობის ძირეული გაუმჯობესებისათვის. ეს გამოწვეული იყო ორი დიდმნიშვნელოვანი გარემოებით. უწინარეს ყოვლისა იმით, რომ 1942 წლის გაზაფხულიდან მოქმედი არმია დიდძალ შევსებას იღებდა ამიერკავკასიიდან, შუა აზიიდან და ჩვენი ქვეყნის სხვა ეროვნული რაიონებიდან. მოქმედი არმიის შემადგენლობაში მკვეთრად გაიზარდა არარუს ეროვნებათა მეომრების პროცენტი. მაგალითად, 1942 წლის მაისში მოქმედი ფრონტებისა და ფლოტების 5 მილიონ 500 ათასი მეომრიდან¹⁷ მილიონ 200 ათასზე მეტი ქართველები, აზერბაიჯანელები, სომხები, უზბეკები, ყაზახები, ყირგიზები და ბაშკირები იყვნენ, რომლებიც საერთო მობილიზაციით გაიწვიეს 1941 წლის 21 ივნისის შემდეგ. მოკავშირე რესპუბლიკების წარმომადგენლები მსახურობდნენ როგორც საერთო-საჯარისო, ისე ეროვნულ შენაერთებში. ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჯგუფის პირად შემადგენლობაში 1942 წლის ნოემბერში 42 პროცენტზე მეტი არარუსი ეროვნებით მეომრები იყვნენ. ვორონეჟის ფრონტზე არარუსი ეროვნების მეომრები 1942 წლის ზაფხულში 17 პროცენტს შეადგენდნენ, იმავე წლის დამლევს კი — 23 პროცენტს¹⁸. ის გარემოება, რომ ბევრმა მეგრძოლმა და უმცროსმა მეთაურმა სუსტად ან სრულიად არ იცოდა რუსული ენა. გარკვეულ სიძნელეებს ქმნიდა მათს საბრძოლო და პოლიტიკური მომზადების საქმეში. ამიტომ ამ კატეგორიის სამხედრო მოსამსახურეებთან საჭირო იყო დიფერენცირებული მუშაობა მა-

თი სამხედრო წვრთნისა და პატრიოტული და ინტერნაციონალური აღზრდისათვის.

ამ მუშაობის გაძლიერება იმითაც იყო განპირობებული, რომ ჰიტლერულმა სარდლობამ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ მიმართულებაზე თავისი ჯარების ზაფხულის ახალი შეტევა რომ დაიწყო, ამავე დროს გააძლიერა იდეოლოგიური დივერსიები წითელი არმიის წინააღმდეგ, ცდილობდა შუღლი ჩამოეგდო სხვადასხვა ეროვნების მეომართა შორის. ამ მიზნით ფაშისტი მფრინავები ჩვენი ჯარების პოზიციებზე ჰყრიდნენ მილიონობით ფურცლებს, რომლებშიც არარუს ეროვნებათა მეომრებს მიმართავდნენ ცრუ მტკიცებებით, თითქოს კავკასიელი, შუაზიელი და სხვა არარუს ეროვნებათა მეომრები თავიანთი ხალხების ინტერესებისათვის, საერთო სოციალისტური სამშობლოსათვის კი არა, რუსების საკეთილდღეოდ ღვრიდნენ სისხლს. მამასადაჟე, საჭირო იყო მტრული პროპაგანდის ამ ბილწი დივერსიის ბოლომდე მხილება.

ყველა ამ გარემოების გაზვალისწინებით წითელი არმიის მთავარმა პოლიტიკურმა სანმართველომ საქ. კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მითითების შესაბამისად 1942 წლის 17 სექტემბერს გამოსცა სპეციალური დირექტივა „არარუს ეროვნებათა წითელარმიელებთან და უმცროს მეთაურებთან აღმზრდელობითი მუშაობის შესახებ“¹⁹, რომელიც არმიის მრავალეროვან კოლექტივში აღმზრდელობითი მუშაობის ძირეული გაუმჯობესების პროგრამა გახდა.

ამიერკავკასიის რესპუბლიკების პარტიული ორგანიზაციები ქმედით დახმარებას უწევდნენ სამხედრო საბჭოებსა და პოლიტორგანოებს ამ დირექტივის შესრულებაში. აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს კომპარტიათა ცენტრალურმა კომიტეტებმა არმიის პოლიტორგანოების განკარგულებაში გაგზავნეს პარტიის ცენტრალური კომიტეტების, საოლქო, რაიონული და საქალაქო კომიტეტების აპარატის ნაცადი პარტიული მუშაკები, რომლებიც არმიების პოლიტგანყოფილებებისა და ფრონტების პოლიტსამმართველოების აგიტატორებად დანიშნეს არარუს ეროვნებათა მებრძოლებთან სამუშაოდ. 1943 წლის დამდეგისათვის ამიერკავკასიის ფრონტზე გამოდიოდა ოთხ-ოთხი გაზეთი სომხურ და ქართულ ენებზე, და ორი — აზერბაიჯანულ ენაზე. ამიერკავ-

კასიის ფრონტის გაზეთი „ბოეც რაკა“ 1942 წლიდან ქართულ, სომხურ და აზერბაიჯანულ ენებზეც გამოდიოდა. რუსული და ყაზახურის გარდა, ამ სამ ენაზე გამოდიოდა აგრეთვე ბრიანსკის ფრონტის გაზეთი „ნა რაზგრომ ვრაგა“. ამიერკავკასიის რესპუბლიკების კომპარტიათა ცენტრალურმა კომიტეტებმა ყველა ამ გაზეთის რედაქციები უზრუნველყვეს ჟურნალისტთა კადრებით, სტამბის მოწყობილობით, შრიფტებითა და სხვა საჭირო მასალებით.

საფრონტო გაზეთებში თანამშრომლობდნენ ამიერკავკასიის საუკეთესო ჟურნალისტები, პოეტები, მწერლები, დრამატურგები. აზერბაიჯანულ გამოცემებში სისტემატურად თანამშრომლობდნენ სამედ ვურლუნი, რასულ რზა, სულეიმან რუსთამი, მამედ რაჰიმი, ოჰმან სარიველი, იუსიფ შირვანი და სხვები, სომხურ გამოცემებში — ავეტიკ ისააკიანი, ნაირი ზარიანი, დერენიკ დემირჰიანი, სტეფან ზორიანი, რაჩია ქოჩარი და სხვები, ქართულ გამოცემებში სისტემატურად ბეჟდავდნენ თავიანთ ნაწარმოებებს გალაკტიონ ტაბიძე, შალვა დადიანი, გიორგი ლეონიძე, ალიო მაშაშვილი, ირაკლი აბაშიძე, როდიონ ქორქია, სანდრო ეული და სხვები.

ამიერკავკასიის ხალხთა ეროვნული შენაერთების სადივიზიო გაზეთები პირველად გამოვიდა 224-ე ქართულ და 390-ე სომხურ მსროლელთა დივიზიებში. 1942 წლის მარტში გამოვიდა 390-ე დივიზიის გაზეთის — „აიკაკან სნაიპერ“-ის პირველი ნომერი, ხოლო 17 მარტს — 224-ე დივიზიის გაზეთი „ქართველი მსროლელი“. ამ გაზეთებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს მეომართა პოლიტიკურ აღზრდაში.

ომის წლებში სხვადასხვა ფრონტზე და ქარის შენაერთში ქართულ ენაზე გამოდიოდა 16 საფრონტო, საარმიო და სადივიზიო გაზეთი, სომხურ ენაზე — 16 გაზეთი, აზერბაიჯანულ ენაზე 1944 წელს 5 სადივიზიო გაზეთი.

ამიერკავკასიის რესპუბლიკების პარტიული ორგანიზაციები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ აგიტაციისა და პროპაგანდის ისეთ მძლავრ საშუალებას, როგორიცაა პრესა. აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მითითებით მოქმედ არმიაში აზერბაიჯანელი მეომრებისათვის იგზავნებოდა რესპუბლიკაში გამოცემული მთელი პერიოდული ლიტერატურის ტირაჟების 5—10 პროცენტი¹⁹. ყოველდღიურად ჯაზ

რებს ეგზავნებოდა 32 ათასი ეგზემპლარი გაზეთებისა „კომუნისტი“ (აზერბაიჯანულ ენაზე) და „ბაკინსკი რაბოჩი“²².

საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მოქმედი არმიის გაზეთებში სამუშაოდ გაგზავნა პარტიულ მუშაკთა, ჟურნალისტთა, პოლიგრაფისტთა, მბეჭდავთა, ასოთამწყობთა დიდი ჯგუფი. სამხედრო ჟურნალისტები გახდნენ კ. ლორთქიფანიძე, ა. კელენჯერიძე, ვ. ესიაშვილი, ვ. ჩომახიძე, გ. გვიშიანი, გ. ქუთელია და სხვ. ამ გაზეთების რედაქციებს გადაეცა 8 საბეჭდი მანქანა მთელი საჭირო მოწყობილობითა და შრიფტებით²³.

სომხეთის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მითითებით რესპუბლიკის დეპეშათა სააგენტო რეგულარულად უშვებდა სპეციალურ ბიულეტენს სამხედრო გაზეთებისათვის. არმიის პოლიტორგანოები სისტემატურად იღებდნენ სომხეთში გამოსულ ჟურნალ-გაზეთებს, აგრეთვე სააგენტოთა ფურცლებს ფრონტისათვის, გაზეთების სპეციალურ საფრონტო ნომრებს, ბროშურებსა და სხვა ლიტერატურას.

ამიერკავკასიელ მეომართა პატრიოტულ აღზრდაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ამიერკავკასიის რესპუბლიკების მშრომელთა დელეგაციების შეხვედრები თანამემამულე ფრონტელებთან. სისტემატურად ჩადიოდნენ ფრონტზე სომხეთის მშრომელთა დელეგაციები. რესპუბლიკის პარტიისა და მთავრობის დელეგაციამ, რომელშიც შედიოდნენ სომხეთის სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე მ. პაპაიანი, მწერლები ნ. ზაგორიანი, გ. აბოვი, ი. სარმენი და სხვები, საზეიმო ვითარებაში გადასცა 390-ე სომხურ მსროლელთა დივიზიის ნაწილებს საბრძოლო დროშები. მოგვიანებით დივიზიას ესტუმრა დელეგაცია სომხეთის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ა. სარქისიანის მეთაურობით. დელეგაციათა წევრების შეხვედრები მეომრებთან, რომლებსაც მათთვის ჩაჰქონდათ წერილები და საჩუქრები, გამოსვლები ჯარისკაცთა წინაშე და საარმიო პრესაში უდიდეს დამრავმველ გავლენას ახდენდა ჯარისკაცებსა და ოფიცრებზე, განამტკიცებდა ხალხთა მეგობრობას, ზრდიდა ბრძოლისუნარიანობას.

აზერბაიჯანის ეროვნულ დივიზიებში პოლიტიკურ-აღმზრდელობითი მუშაობის გაუმჯობესებაში დახმარების მიზნით

აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა 396-ე დივიზიაში გაგზავნა პოლიტმუშაკთა დიდი ჯგუფი, რომლის დახმარებით დაიწყო სადივიზიო გაზეთის გამოცემა, მისივე დაწვევებით დივიზიაში ჩავიდა მშრომელთა დელეგაცია ჯარის ნაწილებისათვის საბრძოლო დროშებისა და საპირველმისო საჩუქრების გადასაცემად.

უდიდესი მუშაობა ჩაატარა საქართველოს კომპარტიამ 224-ე დივიზიაში, სადაც გაიგზავნა მეთაურთა და პოლიტმუშაკთა ნაცადი კადრები. დივიზიამ წარმატებით განვლო სახელოვანი საბრძოლო გზა.

ამიერკავკასიის პარტიული ორგანიზაციებისა და არმიის პოლიტორგანოების ძალისხმევამ სასიკეთო ნაყოფი გამოიღო. ომის წლებში განუზომლად განმტკიცდა და კიდევ უფრო განვითარდა ამიერკავკასიის ხალხთა ძმური მეგობრობა რუს ხალხთან, ჩვენი ქვეყნის ყველა ხალხთან.

ვოლგისა და ჩრდილო კავკასიის ბრძოლებმა მთელი მსოფლიოს წინაშე წარმოაჩინა საბჭოთა კავშირის ხალხთა მეგობრობის უძლეველობა. საბჭოთა მეომრების ფრონტული მეგობრობა, მათი მგზნებარე პატრიოტიზმი გახდა წითელი არმიის ძლიერებისა და უძლეველობის ერთ-ერთი მთავარი წყარო ამ უმძიმესი განსაცდელის ქაშს. მათი წყალობით მოხდა ძირეული გარდატეხა ომის მსვლელობაში, რომელსაც 1942 წლის 19 ნოემბერს დასაბამი მისცა საბჭოთა ჯარების მძლავრმა კონტრშეტევამ სტალინგრადის რაიონში.

ჯერ კიდევ მძვინვარებდა სისხლისმღვრელი ბრძოლები სტალინგრადთან, მძიმე თავდაცვითი ბრძოლები კავკასიის მთისწინეთში, როცა ეროვნული რესპუბლიკების ხალხებმა განაწესი — წერილები გაუგზავნეს ფრონტელ მეომრებს, რომლებშიც მოუწოდებდნენ ვაჟკაცურად დაეცვათ და მტრისთვის აღარ დაეთმოთ არც ერთი მტკაველი საბჭოთა მიწა, თავიანთი მამაცობითა და გმირობით ფაშისტური მონობისგან ეხსნათ მოძმე ხალხები, რომლებიც დროებით ოკუპირებულ ტერიტორიებზე დარჩნენ.

ფრონტელებისადმი წერალების მომზადება, მათი საყოველთაო სახალხო განხილვა საწარმო-დაწესებულებებში, კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში, სამეცნიერო

დაწესებულებებსა და სასწავლებლებში საბჭოთა პატრიოტიზმის მკაფიო დემონსტრაციად იქცა. ამ წერილებს ათიათასობით საბჭოთა ადამიანი აწერდა ხელს.

სომეხი ხალხის წერილში სომეხი მეომრებისადმი ნათქვამია: როცა ფაშისტთა ურდოები სამხრეთისაკენ დაიძრნენ, „ამიერკავკასიის მოძმე ხალხებთან — ქართველებთან და აზერბაიჯანელებთან ერთად ჩვენ დავდეთ ფიცი... ცოცხალ კედლად აღვიმართოთ კავკასიის კარიბჭესთან და შევაჩეროთ მტერი. წითელმა არმიამ გაანადგურა ფაშისტები კავკასიის კარიბჭესთან, ფაშისტებისგან გაათავისუფლა ჩრდილო კავკასია და ახლა იბრძვის... ტამანის ნახევარკუნძულის მისაღვომებთან დამპყრობთა გასანადგურებლად“²². წერილი მოუწოდებდა სომეხ მეომრებს ვადაელახათ ყველა სიძნელე, დაუნდობლად გაენადგურებინათ მტერი და რაც შეიძლება მალე ეხსნათ მოძმე ხალხები, რომლებიც დროებით ფაშისტურ მონობაში ჩავარდნენ.

„ჩვენო მამაცო მეომრებო! თქვენ როგორც მხსნელებს გელოდებიან მილიონობით ჩვენი დები და ძმები, რომლებიც გერმანელ დამპყრობთა მონობაში იტანჯებიან. გახსოვდე, რომ მათი განთავისუფლება თქვენი წმიდათა წმიდა მოვალეობაა.

ამ დიად ბრძოლაში ძმათა განთავისუფლებისათვის დაეშთაგაგონებდეთ ძველი სომხური თქმულება, რომ ჭეშმარიტად დიდი ადამიანის სახელს მოიხვეჭს კაცი, ვინც თავს გააწირავს, ოღონდ კი ძმა იხსნას მონობიდან.

გახსოვდეთ, შეილებო, რომ ფრონტის რომელ უბანზეც უნდა იბრძოდეთ გერმანელ ფაშისტთა წინააღმდეგ, თქვენ იბრძვით მშობლიური სომხეთის არსებობისათვის, ხსნისა და თავისუფლებისათვის“²².

სომხეთის მშრომელები თავიანთ ფრონტელ შეილებს მოუწოდებდნენ განემტკიცებინათ ძმური მეგობრობა რუს და სსრ კავშირის სხვა ხალხთა მეომრებთან, საერთო ძალებით ფაშისტური ურდოებისაგან გაეწმინდათ მთელი საბჭოთა მიწაწყალი.

„ჩვენო მამაცო მეომრებო! — წერდნენ აზერბაიჯანელი მშრომელები, — უკვე წელიწადნახევარზე მეტია თქვენ მოძმე ხალხთა შეილების მხარდამხარ ებრძვით საძულველ გერმა-

ნელ დამპყრობლებს. თქვენი სისხლით წერთ ისტორიის ახალ, უმაგალითო ფურცლებს საბჭოთა კავშირის ხალხთა უმაგალითო მეგობრობის შესახებ.

მეგობარი ჭირში გამოაუცნობა. ჩვენ, აზერბაიჯანელები რუსებს, უკრაინელებს, ბელორუსებს, ქართველებს, ყაზახებს, სომხებს, საბჭოთა კავშირის ყველა მოძმე ხალხს ვმეგობრობდით ყოველთვის, არა მარტო ბედნიერ დროს, არამედ განსაცდელის ჟამსაც²². წერილში ხაზგასმულია, რომ გზა აზერბაიჯანისკენ, მის ღედაქალაქ ბაქოსაკენ ფაშისტთა ურდოებს ჩაუხშო სწორედ ამ ძმობის ფოლადის კედელმა და, სანამ ეს მეგობრობა ცოცხლობს, ვერავითარი ძალა ვერ გასტეხს მოძმე ხალხთა გამარჯვების ნებას“.

პასუხად აზერბაიჯანელი ჟრონტელები თანამემამულეებს აძლევდნენ ფიცს, რომ უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე იბრძოლებდნენ და შინ გამარჯვებული დაბრუნდებოდნენ. ისინი მოუწოდებდნენ მეტი დახმარება გაეწიათ ფრონტისათვის და განემტკიცებინათ ზურგი.

ქართველი მეომრები 1943 წლის მაისში რესპუბლიკის მშრომელებს სწერდნენ: „ქართველები საბჭოთა კავშირის მოძმე ხალხებთან ერთად ჩვენს დიად სამშობლოს იცავენ ყველა ფრონტზე ბარენცის ზღვიდან შავ ზღვამდე და ასრულებენ თავიანთ მოვალეობას სამშობლოს წინაშე.

ამ წერილს ვწერთ ჩრდილო კავკასიაში. იგი გამოხატავს დიდი სამამულო ომის უზარმაზარ ფრონტზე მებრძოლი ყველა ქართველი მეომრის გრძნობებსა და მისწრაფებებს... საერთო მტერთან წმიდათაწმიდა ბრძოლაში კიდევ უფრო განმტკიცდა ხალხთა მეგობრობა და ურღვევი ძმობა. დღეიდან ეს მეგობრობა შედუღებულია ჩვენი თავდადებული მეომრების სისხლით და ნაწრთობია ომის ქურაში“²².

საბჭოთა რესპუბლიკების ხალხთა განაწესი — წერილები და ფრონტელ მეომართა პასუხები ამაღელვებელი ადამიანური დოკუმენტებია, რომლებიც ფრონტელებსაც და ზურგის მშრომელებსაც რაზმავდნენ და შთააგონებდნენ ახალ-ახალი საბრძოლო და შრომითი გპირობისათვის.

1942 წელს საქართველოში მოქმედებდა 98 სამხედრო ჰოსპიტალი, სადაც ერთდროულად მკურნალობდა 40 ათასზე მეტი დაჭრილი ჯარისკაცი და ოფიცერი.

✓ ჰოსპიტლებში ყოველდღიურად მუშაობდა 20 ათასზე მეტი წითელი ჯვრის საზოგადოების აქტივისტი, 30 ათასი დონორი აბარებდა სისხლს საბჭოთა არმიის მეომრებისათვის. 1942 წელს ფრონტის სამედიცინო-სანიტარიულ ბატალიონებში საქართველოდან გაიგზავნა 25 ტონა სისხლი, სულ კი ომის განმავლობაში 195 ტონა.

კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილების დაცვაში აქტიურად მონაწილეობდა აჭარის, აფხაზეთის, სვანეთის, საქართველოს სხვა მაღალი მთის რაიონების მოსახლეობა. განუწყვეტლივ, დღითიღღ, ქარბუქებისა და მტრის ავიაციის თავდასხმების მიუხედავად მიდიოდნენ მთაში საბრძოლო მასალით, სურსათითა და ტანსაცმლით დატვირთული სახედრების, ჯორებისა და ცხენების ქარავნები. ამ ქარავნების გაყოლები მეტწილად სვანები და აფხაზები იყვნენ. მაღალი მთის ცალკეულ რაიონებში ტვირთი ზურგიით გადაჰქონდათ მოხალისეთა რაზმებს.

სვანი პატრიოტები, რომლებიც ბუნებითვე ალპინისტები არიან, ყოველმხრივ ეხმარებოდნენ წითელი არმიის მეომრებს: უწევდნენ მეგზურობას, ასწავლიდნენ მთაში სიარულსა და კლდეზე ცოცვას.

ზემო სვანეთში 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის დასახმარებლად შეიქმნა მოხალისეთა საგანგებო რაზმი.

მტერთან ბრძოლებში განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი ს. კახიანმა, გაბრიელ და ბექნუ ხერგიანებმა, ა. მერლანმა, ა. გულედანმა, ნ. გუჯეჩიანმა, კ. არღვლიანმა, ა. კვიციანმა და რაზმის ბევრმა სხვა მებრძოლმა.

ალპინისტური ტექნიკის ათვისებასა და კლდეზე ცოცვას ხელოვნების დაუფლებაში სამთო მსროლელებს დღენიადაგ ეხმარებოდნენ ცნობილი ალპინისტები, სპორტის დამსახურებული ოსტატები გ. და ბ. ზერგიანები, გ. ზურებიანი, პ. გვარლიანი და სხვები.

ნაქებმა გერმანელმა სამთომსროლელებმა, რომლებიც წლობით გადიოდნენ წვრთნას ალპებში და სამთო ბრძოლების გამოცდილება მიიღეს საბერძნეთში, კრეტასა და ნარვუკში, ვერ მოახერხეს კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილების დაპყრობა და კავკასიონის სამხრეთ ფერდობებზე

გადასვლა, ამიერკავკასიისაკენ გზა ვერ გაუქაფეს ფაშისტურდოებს.

პიტლერელთა პირველმა სატანკო არმიამ, რომელიც ბაქოს ნავთობისკენ მიიწვედა, დიდძალი ცოცხალი ძალა და ტექნიკა დაკარგა უმძიმეს ბრძოლებში ელზოტოვო-ორჯონიკიძის მიმართულებით და ქანცაცაცილმა ველარ შეძლო ჩრდილო კავკასიის, საქართველოს, მთელი ამიერკავკასიის მშრომელთა მიერ აგებული თავდაცვის ხაზის გარღვევა.

გერმანელთა მე-17 საველე არმია, რომელიც შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ უტევდა სოჭი-სოხუმის მიმართულებით, არმიის, ფლოტისა და ხალხის გაერთიანებული ძალისხმევით შეაჩერეს, შემდეგ კი უკუაგდეს.

კავკასიის ბრძოლის პერიოდიზაციისათვის. 1943 წლის 1 იანვარს ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარები შეტევაზე გადავიდნენ ფრონტის მთელ ხაზზე და უკან გარეკეს ფაშისტები.

ცხრა თვეზე მეტხანს გრძელდებოდა წითელი არმიის შეტევა, რომელიც 1943 წლის 9 ოქტომბერს ფაშისტურ არმიათა „ა“ ჯგუფის სრული განადგურებით დამთავრდა.

ეს იყო კავკასიისათვის გმირული ბრძოლის დამთავრების დღე.

კავკასიისათვის ბრძოლა ორ პერიოდად იყოფა: პირველი — თავდაცვითი ბრძოლა დაიწყო 1942 წლის 25 ივლისს და დამთავრდა 1942 წლის დეკემბრის დამლევს. მეორე — შეტევა დაიწყო 1943 წლის 1 იანვარს და დამთავრდა 1943 წლის 9 ოქტომბერს.

თავდაცვით ბრძოლებში იყო რამდენიმე ეტაპი:

I ეტაპი: 1942 წლის 25 ივლისი — 17 აგვისტო. ამ ეტაპზე საბჭოთა ჯარებმა მდინარე დონის ქვემო წელის მიჯნიდან უკან დაიხიეს კავკასიონის მთავარი ქედის დასავლეთ ნაწილის მთისწინეთში.

II ეტაპი: 1942 წლის 18 აგვისტო — 28 სექტემბერი. ამ ეტაპზე ერთდროულად განხორციელდა რამდენიმე თავდაცვითი ოპერაცია:

1. მალგობეკის თავდაცვითი ოპერაცია — 1942 წლის 1—28 სექტემბერი;

2. ტამან-ნოვოროსიისკის თავდაცვითი ოპერაცია — 1942 წლის 19 აგვისტო — 26 სექტემბერი;

3. საბრძოლო მოქმედება კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე.

III ეტაპი, კავკასიისათვის ბრძოლის ბოლო ეტაპი: 1942 წლის 28 სექტემბერი — 1943 წლის 2 იანვარი.

III ეტაპზეც განხორციელდა რამდენიმე თავდაცვითი ოპერაცია:

1. ტუაფსეს თავდაცვითი ოპერაცია — 1942 წლის 28 სექტემბერი — 20 დეკემბერი;

2. ყუბანელ კაზაკთა მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსის საბრძოლო მოქმედება ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის მარჯვენა ფრთაზე — 1942 წლის 25 სექტემბერი — 15 ოქტომბერი;

3. ნალჩიკ-ორჯონიკიძის თავდაცვითი ოპერაცია — 1942 წლის 25 ოქტომბერი — 12 ნოემბერი;

4. ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის კონტრ-შეტევები ალაგირ-ნალჩიკის მიმართულებით — 1942 წლის 19 ნოემბერი — 23 დეკემბერი;

5. ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის კონტრშეტევა მოზდოკის მიმართულებით — 1942 წლის 30 ნოემბერი — 1943 წლის 2 იანვარი.

ხუთი თვის თავდაცვითი მოქმედების შედეგად ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებმა დააუძლურეს ვერმახტის ჯარები, მოსპეს პირველი სატანკო არმიის ძირითადი ძალები, ჩაშალეს ფაშისტთა გეგმები ხელთ ეგდოთ კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილები, შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ გასულიყვნენ სოხუმ-ქუთაის-თბილისში, გროზნოსა და ბაქოში.

ამრიგად, ფრონტის ჯარებმა ჩაფუშეს ვერმახტის უმაღლესი სარდლობის სტრატეგიული გეგმები და არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობის ოპერატიულ-ტაქტიკური განზრახვები კავკასიის მიმართულებით.

კავკასიისათვის ბრძოლის მეორე პერიოდი — შეტევითი ბრძოლები (1943 წლის 1 იანვარი — 9 ოქტომბერი) აგრეთვე სამ ეტაპს მოიცავს.

I ეტაპი: საბჭოთა ჯარების შეტევა ჩრდილო კავკასიაში — 1943 წლის 3 იანვარი — 4 თებერვალი.

ამ ეტაპზე განხორციელდა რამდენიმე შეტევითი ოპერაცია:

1. ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის გადასვლა შეტევაზე — 1943 წლის 3—24 იანვარი;

2. ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების მიერ უკანდახეული მოწინააღმდეგის დევნა — 1943 წლის 24 იანვარი — 4 თებერვალი;

3. ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის შეტევა — 1943 წლის 16 იანვარი — 4 თებერვალი.

II ეტაპი: ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების შეტევა — 1943 წლის 5 თებერვალი — 9 სექტემბერი.

II ეტაპზე განხორციელდა რამდენიმე შეტევითი ოპერაცია:

1. ნოვოროსიისკის სადესანტო ოპერაცია — 1943 წლის 4 თებერვალი — 10 სექტემბერი;

2. კრასნოდარის შეტევითი ოპერაცია 1943 წლის 9—22 თებერვალი;

3. შეტევითი ოპერაციები მდ. ყუბანის ქვემო წელის რაიონში სტანიცების კრიმსკაიასა და სლავიანსკაიას მიმართულებით — 1943 წლის 23 თებერვალი — 27 მარტი;

4. ჩრდილო კავკასიის ფრონტის შეტევითი ოპერაციები კრასნოდარის დასავლეთით და ბრძოლები სტანიცა კრიმსკაიას განთავისუფლებისათვის — 1943 წლის 28 მარტი — 10 მაისი;

5. შეტევითი ბრძოლები კავკასიასა და მოლდავეანსკაიას რაიონში — 1943 წლის 26 მაისი — 26 ივნისი.

III ეტაპი: ტამანის ნახევარკუნძულის განთავისუფლება, კავკასიისათვის ბრძოლის ძლევამოსილი დამთავრება.

III ეტაპზე განხორციელდა ორი შეტევითი ოპერაცია:

1. ნოვოროსიისკ-ტამანის შეტევითი ოპერაცია — 1943 წლის 10—16 სექტემბერი;

2. ტამანის ნახევარკუნძულის განთავისუფლება — 1943 წლის 16 სექტემბერი — 9 ოქტომბერი.

კავკასიისათვის ბრძოლაში ფაშისტურმა გერმანიამ დაკარგა ასიათასობით ჯარისკაცი და ოფიცერი, განადგურდა მე-17 გერმანული სავლეთ არმია, მე-3 რუმინული სავლეთ არმია, პირველი სატანკო არმია, მე-4 საჰაერო ფლოტი.

საბჭოთა ჯარების გამარჯვება კავკასიისათვის ბრძოლაში ვერმახტის, ფაშისტური გერმანიის უმაღლესი ხელმძღვანე-

ლობის შორს გამიზნული სტრატეგიული, სამხედრო და ეკონომიკური გეგმების კატასტროფა იყო.

ფუჭი ოცნება — ლაშქრობა ინდოეთში. ისტორიულა თვალსაზრისით უდავო ინტერესს იწვევს თარიღი, თუ როდის დაიწყო გეგმების მზადება ინდოეთში ლაშქრობისათვის. ყველაზე ადრინდელი თარიღი არის 1940 წლის მაისი.

იმ დღეს პრინცმა მაქს ფონ გოგენლოემ, რომელიც ერთდროულად რამდენიმე დაზვერვას ემსახურებოდა (გერმანული, ინგლისური და ა. შ.), პროფესორი რაინჰარდ ჰიონი სანადიროდ თავის მამულში მიიწვია. ამ ნადირობას ორმაგი სარჩული ჰქონდა — პრინცს უნდა დაედგინა, რას აპირებდა გერმანია ახლო მომავალში.

პროფესორი რაინჰარდ ჰიონი ესესის ბრიგადეფიურერა და გესტაპოს ცენტრალური სამმართველოს უფროსი იყო: მას ხელთ ჰქონდა ფრიად საშიში და საიდუმლო მასალები.

რაინჰარდ ჰიონი ბუნების წიაღში ძალზე მჭევრმეტყველი გახდა — გასცა მესამე რაიხის თითქმის ყველა საიდუმლო. რაც მთავარია, წარმოაჩინა გერმანიის სამი სტრატეგიული პროექტი:

1. დიდი ბრიტანეთის ოკუპაცია ან ძლიერი დაბობვა. ამ გეგმას ბევრი მომხრეც ჰყავდა და მოწინააღმდეგეც;

2. თავდასხმა საბჭოთა კავშირზე. ამ გეგმას თითქმის არ ჰყავდა მოწინააღმდეგე;

3. ომი ინგლისთან აფრიკაში, ახლო აღმოსავლეთში და ინდოეთში შეჭრის გზით. ამ გეგმას არ იზიარებდა რიბენტროპი, რომელიც მოითხოვდა პირდაპირ თავდასხმას ინგლისზე.

ამრიგად, 1940 წლის მაისში ახლო აღმოსავლეთი და ინდოეთი ვერმანტის სტრატეგიულ გეგმებს განიხილავდნენ. ომმა დასავლეთში გარკვეულა დროით შეაჩერა ამ გეგმების აღმოსავლეთის ნაწილის რეალიზაცია. ჰიტლერი და მისი დაქაშებები კვლავ უბრუნდებიან მას 1941 წლის აღრიან გაზაფხულზე.

გერმანიის ფაშისტური ხელმძღვანელობა დარწმუნებული იყო, რომ ომი საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ დამთავრდებოდა რამდენიმე კვირაში, უკიდურეს შემთხვევაში არაუგვიანეს 1941 წლის შემოდგომისა.

იმავე წლის აღრიან გაზაფხულზე ჰიტლერის მთავარ ბა-

ნაკში არაერთი თათბირი ჩატარდა ინდოეთში ლაშქრობის საკითხზე. 1941 წლის 17 თებერვალს დილის თათბირზე ჰიტლერმა სურვილი გამოთქვა, რომ შემუშავებული ყოფილიყო გერმანელთა ჯარების სტრატეგიული განლაგების სპეციალური გეგმა, როგორც „ბარბაროსას“ გეგმის დამატება. ამაკედროს ჰიტლერის მიერ გაცემული იყო მითითება ავღანეთიდან ინდოეთზე შეტევის გეგმის შედგენის შესახებ. ერთი კვირის შემდეგ გენერლები ბრაუზიჩი, ჰალდერი და ჰოიზინგერი უკვე განიხილავდნენ ოპერაციას ავღანეთის წინააღმდეგ, როგორც შესავალს ძირითადი ოპერაციისა.

1941 წლის 7 აპრილს გერმანიის გენერალური შტაბი განიხილავდა საკითხს, თუ რამდენი და რა ტიპის შენაერთები უნდა იყოს მომზადებული ტროპიკულ პირობებში მოქმედებისათვის. სახმელეთო ჯარების მომავალი ორგანიზაციის პროექტში გათვალისწინებული იყო 43 ასეთი დივიზიის (მათ შორის 10 სატანკო, 5 მოტორიზებული, 10 ქვეითი, 8 ეგერთა, 10 სამთომსროლელთა დივიზია) მომზადება.

იმავე დღეს გადაწყდა, რომ აღმოსავლეთში და სამხრეთაღმოსავლეთში მოქმედებისათვის გამოიყენებდნენ 71 დივიზიას, რომლებიც ორ ტალღად დაიყოფოდა. პირველ ტალღაში იქნებოდა 40 დივიზია: 6 სატანკო, 6 ეგერთა, 2 სამთომსროლელთა, 26 ქვეითი, 2 ავტოსატრანსპორტო პოლკი. გერმანული არმიის მეორე ტალღა განლაგებული იქნებოდა ანატოლიაში და მასში 32 დივიზია შევიდოდა. მათ შორის 9 სატანკო, 8 ეგერთა, 6 სამთომსროლელთა, 8 ქვეითი და 1 ავტოსატრანსპორტო პოლკი.

ამრიგად, ინდოეთისა და ავღანეთის წინააღმდეგ გათვალისწინებული იყო 71 დივიზიისა და 3 ავტოსატრანსპორტო პოლკის გამოყენება.

მესამე რაიხის ხელმძღვანელებისათვის ინდოეთი იყო ერთ-ერთი დიდმნიშვნელოვანი მიზანი. ამიტომ მის მისაღწევად გამოყენებული იქნა რამდენიმე საშუალება. ერთ-ერთი მათგანი იყო ინდოეთის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა.

გერმანიის დიპლომატიურმა წარმომადგენლებმა ინდოეთში ყურადღება მიაქციეს ანტიინგლისური მოძრაობის მოღვაწეს სუბხასჩანდრა ბოსს. იგი მოძრაობაში 1921 წლიდან

მონაწილეობდა, ხშირად იყო ემიგრაციაში, კარგად იცნობდა იმდროინდელ გერმანიას. 1939 წელს შექმნა პარტია „ფორ-ვარდბლოკი“, რომელიც თავისი მიზნების მისაღწევად შესაძლებლად თვლიდა დასავლეთის ფაშისტური ქვეყნების დახმარების გამოყენებას. ბერლინმა ეს შანსი არ დაკარგა. 1941 წლის იანვარში ინდოეთიდან მორიგი გაქცევის შემდეგ ბოსი მოძებნა აბგერმა.

თანამშრომლობის შემთხვევაში ბოსს ბევრი რამ აღუთქვეს: სპეციალური „ინდოეთის ლეგიონის“ შექმნა, გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროში შესაბამისი განყოფილების ორგანიზაცია, რომელსაც სათავეში ფიურერის ახლობელი კაცი სტატსმდივანი კეპლერი ჩაუდგებოდა, ინდოეთზე რადიოგადაცემათა რაოდენობის გაზრდა.

ბასრას ხელში ჩაგდების შემდეგ იქ უნდა შექმნილიყო „ცენტრი ინდოეთისათვის“. ვინაიდან ვერმახტის დივიზიებმა ბასრამდის ვერ მიაღწიეს, კავშირი დაამყარეს ქაბულის მეშვეობით, უფრო ზუსტად, ინდო-ავღანეთის საზღვრის მეშვეობით, რომელიც არაერთხელ გადალახა ვინმე რახმათ ხანმა (დოკუმენტებში იგი დასახელებულია ინიციალებით — რ. ხ.). რახმათ ხანს მიჰქონდა ფულა და მითითებანი დივერსანტებისათვის. შემდგომში აბგერმა კიდევ უფრო შორსგამიზნული გადაწყვეტილება მიიღო: „ფორვარდ-ბლოკის“ დახმარებით საკუთარი პლაცდარში შეექმნა ინდო-ავღანეთის საზღვარზე. ასეთ პლაცდარმად მათ ესახებოდათ ჩრდილო-დასავლეთი პროვინცია ჰინდიკუშიდან ბელუჯისტანამდე. აქ აბგერი ვარაუდობდა პუშტუნთა ტომების გამოყენებას ანტიბრიტანული აქციებისათვის. ამ იპერაციის ხელმძღვანელად არჩეული იქნა ვაზირისტანის ტომების ბელადი ჰაია მირზა ალი ხანი. 1941 წლის თებერვალში მას გადასცეს 40 ათასი მარკა და შეპირდნენ კიდევ 25 ათას ვირვანქა სტელინგს. 1941 წლის ივლისში აბგერმა ალი ხანთან გააგზავნა თავისი ორი რწმუნებული, რომლებსაც უნდა შეექმნათ დასაჯდომი მოედნები თავისი შორსმოქმედი, „კონდორის“ ტიპის თვითმფრინავებისათვის. მათ უნდა გადაეყვანა „ინდოეთის ლეგიონის“ ჯარისკაცები.

საბჭოთა კავშირის დამარცხების შემდეგ აბგერი ფიქრობდა მოეწყო დასავლეთ ინდოეთის რაიონებში არეულობა და

ამბოხებანი, რომლებიც მოამზადებდნენ „ინდოეთის ლეგიონის“ გამოჩენას. ყველა ეს ღონისძიებანი გათვალისწინებული იყო ოპერაციით, რომელსაც მიეცა კოდირებული სახელწოდება „ვეფხვი“. დანიშნული იყო მისი ჩატარების დღეც — 1942 წლის 27 თებერვალი. მაგრამ მოვლენების განვითარებამ მოსკოვის რაიონში „ვეფხვიც“ მოთოკა.

1942 წლის შემოდგომაზე, როდესაც გერმანელები კავკასიის რაიონში იბრძოდნენ, მოაგონდათ ოპერაცია „ვეფხვი“. ასპარეზზე გამოჩნდა ახალი საიდუმლო აგენტი ტარაზი, რომელმაც აბვერს შესთავაზა ინდოეთთან კავშირის აღდგენა. მაგრამ ეს ჩანაფიქრი ჩაიშალა, ვინაიდან ის ნაციონალისტური ლიდერები, რომელთანაც ახლოს იყო ტარაზი, დააპატიმრეს.

კატასტროფამ კავკასიაში საბოლოოდ დაასამარა გერმანელთა გეგმები, თუმცა, აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ავღანეთში შექნილი იყო არაერთი ბაზა, რომლებიც შეეძლოთ გამოეყენებინათ ირანიდან შეტევის დროს. მათდა საუბედუროდ ეს გეგმებიც ცაში გამოკიდული დარჩა.

ინდოეთში ლაშქრობის გეგმებში თავისი „წვლილი“ შეიტანა რიზენტროპის უწყებამაც. ინდოეთის შესახებ პირველი დეკლარაციის პროექტი მომზადებული იქნა გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს პიერ 1941 წლის 19 მაისს. მის შექმნაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო სუბზას ჩანდრა ბოსმა. იმ დროისათვის რიზენტროპის სამინისტროში ბევრი თანამდებობა ეკავათ პროფესიულ მზვერავებს და კონტრ-მზვერავებს. მათ შორის უნდა დავასახელოთ სტატს-მდივანი კეპლერი, რომელიც პროპაგანდას ეწეოდა ინდოეთზე და ზედამხედველობდა „ინდოეთის ლეგიონის“ შექმნას; დესპანნი ფონ ჰანტინგი, რომლის ფუნქციებში შედიოდა „პანთრანული“ საკითხი და კავშირი ერაცის ნაციონალისტებთან. რიზენტროპის პირადი რეკომენდაციით განსაკუთრებულ რწმუნებულად არაბულ აღმოსავლეთში დანიშნული იყო გენერალი ფრიც გრობა, რომელიც ადრე მუშაობდა ელჩად ერაცში და საუდის არაბეთში. რიზენტროპის უწყებაში მზვერავთა უამრავი გვარია ჩამოთვლილი.

1941 წლის 11 ივნისს პატლერმა ხელი მოაწერა № 32 დირექტივას. ვერმახტის უმაღლესი სარდლობა თვლიდა, რომ

საბჭოთა კავშირის დამარცხების შემდეგ გერმანია და იტალია ევროპაში გაბატონდებოდნენ და ამასთან დაკავშირებით დასმული იყო ამოცანა ინგლისის საბოლოო განადგურებასა. ამ ასპექტში საჭიროდ ჩაითვალა ახლო და შუა აღმოსავლეთის დაპყრობა, რისთვისაც უკვე საკმარისად თვლიდნენ არა 71-ს, არამედ 60 დივიზიას და ერთ საჰაერო არმიას. ეს ოპერაცია უნდა განხორციელებულიყო ორი გზით: ბულგარეთიდან — თურქეთში და ამიერკავკასიიდან — ერაყში.

№ 32 დირექტივა აყალიბებს ახალ ორგანოს, რომელშიც უნდა მიიღოს მონაწილეობა ყველა გეგმების შედგენასა და მათ განხორციელებაში არაბულ ტერიტორიებზე. ამ ახალ ორგანოს დაარქვეს განსაკუთრებული „ფ“ შტაბი (მას სათავეში ჩაუყენეს ავიაციის გენერალი ჰელმუტ ფელმი, რომელიც გვარის პირველი ასო „ფ“ გახდა შტაბის სახელწოდება). დირექტივაში ნათქვამია: „მისი რეზიდენცია იქნება ზონაში, რომელიც ექვემდებარება ჯარების მთავარსარდალს სამხრეთ-აღმოსავლეთში. ამ ორგანოს უნდა მიეცეს საუკეთესო ექსპერტები და აგენტები“. „ფ“ შტაბის ამოცანებს ჩამოაყალიბებდა შეიარაღებული ძალების უმაღლესი მთავარსარდალის შტაბის უფროსი, ხოლო პოლიტიკურ საკითხებს საკუთარ საქმეთა სამინისტროსთან შეათანხმებდა.

განსაკუთრებული „ფ“ შტაბის განლაგების ადგილად არჩეული იქნა სუნიონის კონცხი სამხრეთ საბერძნეთში. 1941 წლის 21 ივნისს № 32 დირექტივის დამატების სახით გამოიცა დირექტივა № 32—5: „განსაკუთრებული „ფ“ შტაბის მოვლეობანი“. ამ დირექტივაში ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ ახლო და შუა აღმოსავლეთში შეჭრა საჭირო დროს უნდა გაძლიერებულიყო პროვოცირებული მღელვარებითა და ამბოხებით. განსაკუთრებულ „ფ“ შტაბის უფროსად დანიშნული იყო მაიორი რიქსი — ავანტიურისტი და ნაძირალა, რომელიც თავის დროზე ხელებს აფათურებდა თურქეთში, პალესტინაში, ერაყში და ალჟირში. თავდაპირველად „ფ“ შტაბში იყო ვერმანტის 20 ოფიცერი, 200 უნტერ-ოფიცერი და რიგითი ჯარისკაცი. სუნიონის კონცხზე თავდაპირველად იყო 27 არაბი ნაციონალისტი, რომელთა რიცხვი შემდგომში ორასამდე უნდა გაზრდილიყო.

გენერალ ფელმისათვის ზეღმძღვანელი დოკუმენტი იყო

„სამსახურებრივი ინსტრუქცია განსაკუთრებული „ფ“ შტაბისათვის, რომელიც ხელმოწერა იყო 1941 წლის 21 სექტემბერს ვერმანტის ოპერატიული ხელმძღვანელობის შტაბის უფროსის მოადგილის გენერალ ვარლიმონტის მიერ. ამ ინსტრუქციის თანახმად „ფ“ შტაბს მინიჭებული ჰქონდა „ცენტრალური ინსტანციის უფლებანი ყველა საკითხებში, რომელიც ეხება არაბულ სამყაროს და რომლებსაც კავშირი აქვთ ვერმანტთან“. ინსტრუქციაში მოცემული იყო მითითებანი მოქმედებაზე ერაყში, სირიაში, პალესტინაში, ტრანსიორდანიასში და არაბული აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში ინსტრუქციის ამ ნაწილს ერქვა „არაბთა განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოყენება“.

განსაკუთრებული „ფ“ შტაბის ამოსაცნობი ნიშანი იყო ოვალური გვირგვინის გამოსახულება, გვირგვინში დახრილი პალმა, უდაბნოს ყვითელ სილაზედ ამომავალი მზე, და ქვემოთ შავი სვასტიკა.

გენერალ-პოლკოვნიკი ფრანც ჰალდერი თავისი სამხედრო დღიურის 1942 წლის 31 აგვისტოს ჩანაწერში აღნიშნავს: გენერალი ფელმი ეწვია გენერალურ შტაბს და ესაუბრა მათ. ძირითადი საკითხი იყო ოპერაციები კავკასიის სამხრეთით. გენერალს მრავალი იდეა ჰქონდა, რომელთა განხორციელებას ჯერ კიდევ ამ შემოდგომაზე აპირებდა.

რამდენად რეალური იყო გენერალ ფელმის იდეები და რაზე იყო ისინი დამყარებული?

გენერალურ შტაბსა და სამხედრო მმართველობის სხვა უმაღლეს ორგანოებს გენერალი ფელმი არაერთხელ სწევია. საჭირო ინფორმაციები პწორედ ამ შტაბებიდან უნდა მიეღო.

გენერალ ფელმის „ფ“ შტაბი, რომელსაც შემდგომში დაერქვა „გერმანიის განსაკუთრებული „ფ“ კორპუსი, ამიერკავკასიის დაპყრობის შემდეგ უნდა გაჭრილიყო დასავლეთ ირანში, ერაყში და გასულიყო სპარსეთის ყურეში, ბასრასთან. თანახმად გერმანულ-ფაშისტური „დიდი მარწუხების“ სტრატეგიისა, „ფ“ კორპუსი ახლო აღმოსავლეთში უნდა შეერთებოდა გერმანელთა ჯარებს, რომლებიც შეუტევდნენ ბულგარეთ-თურქეთის მიმართულებით. იტალია-გერმანიის ჯარებს ერვინ რომელის მეთაურობით, რომლებიც განავითა-

რებდნენ შეტევას ეგვიპტეზე, იმ დროისათვის უკვე ხელოვნად ეგდოთ სუეცის არხი. ეს იყო სამი სტრატეგიული მამართულება, რომელთა საბოლოო მიზანი უნდა ყოფილიყო ავღანეთი — ინდოეთი. ამ გეგმების რეალიზაციაში „ფ“ კორპუსს უნდა ეთამაშა გადამწყვეტი როლი.

უკვე სუნიონის კონცხზე ყოფნისას „ფ“ კორპუსის შემადგენლობაში დაიწყო არაბი ახალგაზრდობის მოზილიზაცია. ძირითადად ეს იყო სტუდენტობა, რომლებიც სწავლობდნენ გერმანიის უნივერსიტეტებში და რომლებიც განიცდიდნენ ფაშისტური პროპაგანდის კონცენტრირებულ გავლენას, არაბმა ახალგაზრდობამ სწრაფად გამოიცნო ფაშისტების ზრახვანი არაბული აღმოსავლეთის მიმართ, და ამიტომ მათი ძირითადი უმრავლესობა არ შევიდა ფაშისტური არმიის რიგებში. მაშინ ბერლინის მითითებით უნივერსიტეტების ხელმძღვანელობამ დაიწყო არაბი სტუდენტების შევიწროება. მათ მოუხსნეს სტაპენდიები, წაართვეს ყოველგვარი დახმარება და მხარდაჭერა, ბოლოს პირდაპირ შანტაჟზეც კი გადავიდნენ. მაგრამ ყოველივე ამას აღმოჩნდა. ფაშისტებმა „ფ“ კორპუსში ჩარიცხეს საფრანგეთის უცხოეთის ლეგიონის 253 არაბი ჯარისკაცი. ესენი იყვნენ პირწავარდნილი ბანდიტები, ავანტიურისტები, მოძალადეები, მკვლელები. ამათ გარდა კორპუსში ჩაირიცხა ორასამდე სისხლის სამართლის დამნაშავენი არაბული ქვეყნებიდან, რომლებიც რაიხში აფარებდნენ თავს. შემდგომში მათი ჩაოდენობა გაიზარდა.

ამავე დროს იწყება ინდოეთის, არაბული და სხვა ლეგიონების შექმნა. მეორე მსოფლიო ომის ორომტრიალში ინდოეთის სუბკონტინენტის, ახლო და შუა აღმოსავლეთის ხალხები ზოგჯერ ვერ ერკვეოდნენ, ვინ მტერი იყო და ვინ მეგობარი. ამ დაბნეულობით აქტიურად სარგებლობდა ფაშისტური გერმანია. მით უმეტეს, რომ ამ რეგიონის ზოგიერთი ქვეყნები უკვე ჩაბმული იყვნენ საომარ მოქმედებაში. ინდოეთი ჯერ კიდევ 1939 წლის 3 სექტემბერს იქნა გამოცხადებული მეომარ ქვეყნად ინდოეთის ვიცე-მეფის ლორდ ლინლიგტონს მიერ. სირია, პალესტინა, ერაყი, ტრანსიორდანია განმათავისუფლებელ ბრძოლას აწარმოებდა ინგლისელი და ფრანგი კოლონიზატორების წინააღმდეგ.

ერაყისა და პალესტინის ნაციონალისტებმა წამოაყენეს

წინადადება არაბული ლეგიონის ჩამოყალიბების შესახებ, ჰიტლერმა დიდი ინტერესით მიიღო ეს წინადადება, ვინაიდან იგი სრულად უპასუხებდა მის იდეებს, რომლებშიც მისივე ღირებულება № 32-ია მოცემული. ფრიც გრობამ მოითხოვა მომავალი არაბული ლეგიონი გამოეყვანათ სუნიონის კონცხზე. როგორი კონტინგენტით იქნა დაკომპლექტებული ეს „არაბული ლეგიონი“, თქვენ უკვე იცით.

ფაშისტური გერმანიისა და იტალიის დაზვერვების უფროსები აღმირალი კანარისი და გენერალი მარასი შეთანხმდნენ სამხედრო ტყვეთა გაცვლის შესახებ. ამ შეთანხმების საფუძველზე გერმანიას უნდა გადაეცა 250 ტყვე არაბი იტალიის არაბული ლეგიონის შესაქმნელად, სამაგიეროდ მას უნდა მიეღო 1000—1200 სამხედრო ტყვე ინდოელი, რომლებსაც საბრძოლო გამოცდილება ჰქონდათ.

ორივე მხარე ერთმანეთის მოტყუებას ცდილობდა. იტალიის ხელმძღვანელობას არ გაჰორჩა ის ფაქტი, რომ გერმანიამ საკუთარი არაბული ნაწილების შექმნის დაჩქარების კურსი აიღო და ამავე დროს იტალიიდან ტყვე ინდოელების მიღებას ისწრაფოდა საკუთარი „ინდოელთა ლეგიონის“ შექმნისათვის.

რიბენტროპი დაჟინებით მოითხოვდა ტყვე ინდოელებს შეთანხმების საფუძველზე და ამავე დროს „ავიწყდებოდა“ შეთანხმების მეორე მხარე ტყვე არაბთა გადაცემის თაობაზე. საბოლოო ჯამში გერმანიამ 1200 ტყვე ინდოელის მაგაერ მიიღო მხოლოდ 500 კაცი, რომლებიც გერმანულ „ინდოეთის ლეგიონში“ ჩარიცხეს. ეს ნაწილი უნდა შესულიყო განსაკუთრებულ „ფ“ კორპუსის შემადგენლობაში. ინდოეთში ლეგიონის გამოყენება გათვალისწინებული იყო ახლო და შუა აღმოსავლეთში, ავღანეთსა და ინდოეთში.

1942 წლის გაზაფხულზე შეიცვალა „ფ“ კორპუსის გამოყენების გეგმები; იგი უნდა შესულიყო ახლო აღმოსავლეთში არა ბულგარეთ-თურქეთის მიმართულებით, არამედ ამიერკავკასია-ერაყის გზით.

ამ მიზნით ჯერ კიდევ 1942 წლის იანვარში გერმანიის გენერალურმა შტაბმა შეიმუშავა ოპერაცია „ბაიადერას“ გეგმა, რომლის საფუძველზე ინდოეთში დივერსიების მოსახდენად სამხედრო ავიაციის ძალებით ირანის აღმოსავლეთ

ნაწილში 100 მზვერავი-დივერსანტი გადასხეს. ამ ჯგუფს ამოცანა იყო ბელუჯისტანის გავლით ინდოეთში შესვლა და იქ პროფაშისტური „ფორვარდ-ბლოკის“ ნაციონალისტურ ძალებთან შეერთება, რომლებიც 5500 კაცს ითვლიდნენ. ეს ძალები აბგერის კონტროლის ქვეშ მოქმედებდნენ. ოპერაცია „ბაიადერას“ დაწყებას გერმანული სარდლობა ამიერკავკასიის დაპყრობას და თბილისის დაცემას უკავშირებდა. თბილისში კავკასიის რაიხსკომისარს ესესის გენერალ არნო შიკელანელს უნდა გამოეცხადებინა ირანის, ერაყის, სირიის „ახალი“ პროფაშისტური კაზინეტების შექმნა.

საბჭოთა კავშირთან აგრესიის მომზადების პროცესში ირანში შეგზავნილი იყო 11 ათასი შპიონი და დივერსანტი, ხოლო ავღანეთში განსაკუთრებული დივერსიული ჯგუფი 100 კაცის შემადგენლობით, რომელსაც უნდა ემოქმედა როგორც საბჭოთა კავშირის, აგრეთვე ინდოეთის წინააღმდეგ. ამ ოპერაციების მომზადება, ჩატარება და ხელმძღვანელობა დაევა აბგერის მეორე განყოფილებას, რომელიც სპეციალიზებული იყო საბოტაჟის, დივერსიების, სპეცფორმირებათა შექმნაზე.

1942 წლის ზაფხულში „ფ“ კორპუსი საბერძნეთიდან ჯერ გამოყვანილი იქნა რუმინეთში, ხოლო შემდეგ დონბასში, ქალაქ დონეცკის მახლობლად. 29 აგვისტოს კორპუსის ძირითადმა ნაწილმა თავი მოაყარა სოფელ მაიორსკოეში, 3 ოქტომბერს კი კორპუსი მთლიანად განლაგდა დონეცკში და შევიდა არმიათა „ა“ ჯგუფის შემადგენლობაში. თუმცა „ფ“ კორპუსი მოძრაობდა სრულად საიდუმლოდ.

ვერმახტის უმაღლესმა საზღვრებამ კორპუსს რთული ოპერაცია ამოცანა მისცა:

1. ემოდრავა არმიათა „ა“ ჯგუფს ზურგში ირანის მიმართულეობით ორი გზით: ა) ბაქის გავლით; ბ) საქართველოს სამხედრო გზით.

2. დახმარება აღმოეჩინა სტანკო არმიისათვის, რომელიც წააწყდა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების თავგანწირულ წინააღმდეგობას. ჰიტლერის ბრძანებით მისი ნაწილები გამოყენებული იქნა მნიშვნელოვანი ოპერაციის შესრულებისათვის, „ფ“ კორპუსს დაევა რკინიგზის ხაზის გადაჭრა, რომელიც ქალაქ ყიზლარიდან ჩრდილოეთისკენ მიდის.

„ფ“ კორპუსს საომარ მოქმედებაში შეყვანასთან დაკავშირებით გადაეცა დამატებითი სატანკო ბატალიონები. ჰიტლერის ბრძანებით მას კიდევ უნდა გადასცემოდა 8 მექანიზებული შენაერთი, რომლებიც ვარგისი იქნებოდა ტროიკულ პირობებში მოქმედებისათვის. ამრიგად კორპუსს უნდა ეწარმოებინა საომარი ოპერაციები ავღანეთ-ინდოეთის წინააღმდეგ: 31 ოქტომბერს „ფ“ კორპუსი უკვე დამოუკიდებელ საარმიო მაღალმექანიზებულ კორპუსად ითვლებოდა.

საომარი მოქმედების დაწყების შემდეგ „ფ“ კორპუსმა მძიმე ბრძოლების გადატანა მოუხდა მე-4 გვარდიული კაზაკთა ცხენოსანი კორპუსის წინააღმდეგ. კორპუსი შეჩერებული იქნა პჩიკულაკ-უროჟაინოე-ლევოკუემსკოეს ზღუდეზე და ვერ შეასრულა თავისი ძირითადი საბრძოლო ამოცანა: ყიზლიარ-ასტრახანის რკინიგზის გადაჭრა.

1942 წლის ოქტომბრის ბოლოს გვარიანად შეფერხილი კორპუსი გამოყვანილი იქნა ბრძოლებიდან. კავკასიის მიმართულებაზე კორპუსი 1943 წლის თებერვლამდე იმყოფებოდა. შემდეგ გადაიყვანეს ერვინ რომელის აფრიკული კორპუსის შემადგენლობაში. 1943 წლის ზაფხულში მან უსახელოდ დაამთავრა არსებობა — იტალია-გერმანიის ჯარებთან ერთად ტყვედ ჩაბარდა მოკავშირეების ჯარებს ბონის კონცხზე.

ახლო აღმოსავლეთსა და ინდოეთში ლაშქრობის გეგმების არარეალურობა საბჭოთა კავშირთან ომის პირველივე წლის ბოლოს გახდა ცნობილი გერმანელი გენერლებისათვის. აი რას წერს თავის სამხედრო დღიურში გენერალური შტაბის უფროსი ფ. ჰალდერი 1942 წლის 13 ივნისს:

„გენშტაბში განიხილება, როგორი მდგომარეობაა ზღვაზე. მომხსენებლები: ვიცე-აღმირალი ფრიკე, სამხედრო-საზღვაო ძალების გენერალური შტაბის უფროსი და I რანგის კაპიტანი ასმანი. ზღვაზე ომის სურათი, რომელსაც სამხედრო-საზღვაო სარდლობა ხატავს, მნიშვნელოვნად განსხვავდება ჩვენი უფრო ფხიზელი შეფასებისაგან.

აღამიანები ოცნებობენ კონტინენტურ მასშტაბებში. ისინი, გამოდიან რა სახმელეთო არმიის წინა გამოცდილებიდან, თვლიან, რომ მხოლოდ ჩვენი კეთილი ნებისაგან არის დამოკიდებული, როგორ გავიკაფავთ გზას — ხმელეთით კავ-

კასიის გავლით სპარსეთის ყურისაკენ თუ კირენაიკიდან ეგვიპტის გავლით სუეცის არხისაკენ“.

როგორც ვხედავთ, შეფასება საკმაოდ სკეპტიკური და ამავე დროს რეალურია. იმ დროისათვის პალდერმა უკვე იცოდა, რომ საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ ომი წაგებულია.

ამერიკელი ისტორიკოსი მილანჰაუზერი წერს: „ღერძის“ სტრატეგიულმა ინიციატივამ შემცირება დაიწყო იმის გამო, რომ ომი შებრუნდა გერმანიისა და იაპონიის წინააღმდეგ. რომელიმე ამ პერიოდში (ე. ი. სტალინგრადში ან კავკასიაში) მოვლენები სხვაგვარად რომ განვითარებულყო, მაშინ შეგვეძლო დაგვეშვა შესაძლებლობა, რომ ინდოეთი გადაიქცეოდა ბრძოლის ველად და ინგლისის ბატონობა ისეთ საშიშროებაში აღმოჩნდებოდა, საკმარისი იქნებოდა ეროვნული აჯანყებისა და „ღერძის“ ქვეყნების ერთდროული ძალისხმევა, რომ დიდ ბრიტანეთს დაეტოვებინა თავისი ინდოეთის დომინიონი“.

იაპონელი ისტორიკოსი პოლკოვნიკი ტაკუსირო პატორა ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ დამარცხებამ სტალინგრადთან და კავკასიაში „ძირფესვიანად შეცვალა სამი ქვეყნის (გერმანია, იაპონია, იტალია — ე. ი.) გეგმები, რომლებიც ითვალისწინებდნენ ინგლისის დაპყრობას ერთობლივი აქტიური მოქმედების გზით ინდოეთსა და არაბეთის მიმართულებით“.

ამრიგად, ოცნება ინდოეთისა და არაბეთის აღმოსავლეთის დაპყრობის შესახებ ფუჭ ოცნებად დარჩა, ვინაიდან მისი რეალიზაციის გზაზე ურყევ კედლად აღიმართნენ კავკასიისა და სტალინგრადის გმირი დამცველები.

ძალთა თანაფარდობა კავკასიისათვის ბრძოლაში. საისტორიო ლიტერატურაში სხვადასხვა აზრია კავკასიაში მოქმედ არმიათა „ა“ ჯგუფის ჯარების რაოდენობის გამო.

დასავლეთგერმანელი ისტორიკოსი ვ. ტიკე წიგნში „კავკასია და ნავთობი“ წერს, რომ კავკასიისათვის ბრძოლებში მონაწილეობდნენ მე-17 არმია, პირველი და მეოთხე სატანკო არმიები, 32 დივიზია და გაძლიერების სხვადასხვა ნაწილი²³.

შეიძლება თუ არა ვენდოთ ვ. ტიკეს მონაცემებს? არმა-

ათა „ა“ ჯგუფის საარქივო დოკუმენტების ანალიზი ცხად-ყოფს, რომ მისი მონაცემები უაღრესად არაზუსტია.

არმიათა „ა“ ჯგუფში, ისევე როგორც გერმანიის არმიის სხვა შენაერთებში, აწარმოებდნენ საომარი მოქმედების დღიურს, რომელშიც ყოველდღიურად შეჰქონდათ განვლილი დღის ყველა მოვლენა, ჯარების რაოდენობა, ძალების განლაგება. საბრძოლო მოქმედების ამ ჟურნალების შესწავლის შედეგად გამოირკვა, რომ კავკასიაში სამი არმია კი არ მოქმედებდა, როგორც ამას ვ. ტიქე ამტკიცებს, არამედ ხუთი: მე-17 საველე არმია, პირველი და მეოთხე სატანკო არმიები, მე-3 რუმინული არმია, მე-4 საჰაერო ფლოტი. გერმანულ-რუმინულ არმიებში იყო 49 დივიზია.

მე-17 არმიის შემადგენლობაში შედიოდა:

ქვეითი დივიზიები — მე-9, 46-ე, 73-ე, 79-ე, 98-ე, 153-ე სარეზერვო, 198-ე, 208-ე, 325-ე, 381-ე, 398-ე დივიზიები, ქვეითი დივიზია „დიდი გერმანია“;

სამთომსროლელთა და ეგერთა დივიზიები — პირველი და მეოთხე სამთომსროლელთა, 97-ე და 101 ეგერთა დივიზიები;

საავიაციო-საველე — 244-ე, 444-ე, 454-ე დივიზიები; სხვა ქვეყნების — სლოვაკთა ჩქაროსნული დივიზია.

პირველი სატანკო არმიის შემადგენლობაში შედიოდა:

მე-3, 13 და 23-ე სატანკო დივიზია, სს-ის სატანკო დივიზია „ვიკინგი“;

ქვეითი და მოტორიზებული — მე-16 მოტორიზებული, 50-ე და 370-ე ქვეითი დივიზიები, ესესის გაძლიერებული ქვეითი პოლკი „გერმანია“.

მეოთხე სატანკო არმიის შემადგენლობაში შედიოდა:

სატანკო დივიზიები — მე-14, 22-ე და 29-ე მოტორიზებული; ქვეითი დივიზიები 94-ე და 371-ე²¹;

სხვა ქვეყნების — 1-ლი, მე-2, მე-4, მე-20 რუმინული ქვეითი დივიზიები.

მე-3 რუმინული არმიის შემადგენლობაში შედიოდა²⁵:

ქვეითი დივიზიები — მე-10, მე-18, მე-19;

სამთომსროლელთა დივიზიები — მე-2, მე-3;

ცხენოსანთა დივიზიები — მე-5, მე-6, მე-8 და მე-9.

მე-4 საჰაერო ფლოტის შემადგენლობაში შედიოდა:

საავიაციო კორპუსები — 1-ლი, მე-4 და მე-8;

საზენიტო დივიზიები — მე-9 და მე-15;

სამხედრო-საზღვაო ძალების შემადგენლობაში შედიოდა:
წყალქვეშა ნავების ფლოტილიები — 1-ლი, 23-ე და
30-ე;

ტრალერების ფლოტილიები — მე-3 და 30-ე;

სადესანტო ფლოტილიები — მე-3, მე-5 და მე-7;

ტორპედოანი კატარლების ფლოტილიები — 1-ლი და
მე-2;

საგუშაგო გემების ფლოტილიები — 30-ე და 31-ე;

მე-3 საარტილერიო ფლოტილია.

გაძლიერების ნაწილების შემადგენლობაში შედიოდა:
მძიმე ნაღმსატყორცნთა პოლკი;

მე-4 დამცველი პოლკი;

თვითმავალ საარტილერიო დანადგართა ბრიგადები —
190-ე, 191-ე, 203-ე, 210-ე, 249-ე და 737-ე;

სლოვაკთა საარტილერიო ბრიგადა;

საარტილერიო პოლკი;

მძიმე არტილერიის ბატალიონები — 731-ე, 732-ე,
617-ე;

ნაღმსატყორცნთა პოლკები — 52-ე და 54-ე;

სადესანტო პოლკი — 770-ე.

ამ სამხედრო-საზღვაო ძალების გარდა შავ ზღვაზე მოქ-
მედებდნენ:

რუმინეთის ფლოტი — 4 საესკადრო ნაღმოსანი, 8 ტორ-
პედოანი კატარა, წყალქვეშა ნავი და რამდენიმე პა-
ტარა გემი; იტალიის მე-19 ფლოტილია და წყალქვე-
შა ნავი.

აი ეს შენაერთები და ნაწილები შედიოდა არმიათა „ა“
ჯგუფის შემადგენლობაში.

საბჭოთა საისტორიო ლიტერატურაში ფართოდ გავრცე-
ლებულია თეზისი, რომ არმიათა „ა“ ჯგუფის შემადგენლო-
ბაში იყო 167 ათასი ჯარისკაცი და ოფიცერი²⁸.

თავის მხრივ, დასავლეთეურმანელი ისტორიკოსები თავს
იკავებენ და არ აქვეყნებენ ციფრობრივ მონაცემებს არმი-
ათა „ა“ ჯგუფის ჯარების რაოდენობის შესახებ.

მაგრამ არმიათა ჯგუფების საბრძოლო მოქმედების ეურ-

ნალებში არის მონაცემები, რომლებიც შუქს ფენენ ამ საკითხს.

ამ მონაცემებით არმიათა „ა“ ჯგუფის შემადგენლობაში შედიოდა:

1942 წლის 1 აგვისტოს — 467 935 კაცი²⁷,

1942 წლის 2 ოქტომბერს — 579 740 კაცი,

1943 წლის 21 იანვარს — 760 ათასი კაცი, მათ შორის:

მე-17 არმია — 360 ათასი,

ჯგუფების ზურგი — 40 ათასი,

უზრუნველყოფის სამსახურები — 40 ათასი.

1943 წლის 9 თებერვალს „პოტენციალის“ ხაზზე იყო 40 ათასი კაცი.

1943 წლის 7 მარტს — 296 616,

1943 წლის 10 აპრილს — 200 ათასი ჯარისკაცი და ოფიცერი, 33800 დაჭრილი.

ეს მონაცემები დამაჯერებლად ცხადყოფენ, თუ რა მძლავრი მუშტი შეკრა გერმანელ-ფაშისტთა სარდლობამ კავკასიის დასაპყრობად. 1943 წლის 21 იანვარსაც კი, მას შემდეგ, რაც გერმანელ-ფაშისტთა არმიამ ბრძოლებში 1942 წლის 25 ივლისიდან 1943 წლის 21 იანვრამდე დაკარგა 275 ათასზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცერი, მის რიგებში იყო 760 ათასი კაცი.

საბჭოთა კავშირის მარშლის ა. ა. გრეჩკოს წიგნში „ბრძოლა კავკასიისათვის“ აღნიშნულია, რომ კავკასიისათვის ბრძოლის ბოლო პერიოდში, ტამანის ნახევარკუნძულზე ბრძოლაში მონაწილეობდა გერმანელთა 12 დივიზია — 7 თავდაცვის პირველ ხაზზე და 5 მეორე ხაზზე.

ჩვენს მიერ მიკვლეული მონაცემებით, ტამანის ნახევარკუნძულზე ბრძოლაში მონაწილეობდა 30-მდე გერმანულ-რუმინული დივიზია. აქედან 20 დივიზია ადრე მონაწილეობდა კავკასიისათვის ბრძოლაში, 10 დივიზია კი მონაწილეობდა ტამანის ბრძოლებში 1943 წლის 1 მარტიდან 9 ოქტომბრამდე. ეს შენაერთები: გერმანიის დივიზიები — 79-ე, 125-ე და 355-ე ქვეითი დივიზიები, მე-9 დამცველი დივიზია, მე-4 ველოსიპედისტთა პოლკი; რუმინული: მე-18 და

24-ე ქვეითი დივიზიები, პირველი და მეოთხე სამთომსრო-
ლელთა, მე-10 ცხენოსანთა დივიზიები, სლოვაკთა პირვე-
ლი ქვეითი დივიზია.

როგორც ვხედავთ, ქერჩის სრუტეზე ორმხრივი მოძრაო-
ბა იყო. სრუტით ყირიმში მიდიოდა მე-17 არმიის შეთხელე-
ბული შენაერთები, ხოლო მათ ნაცვლად მოდიოდა ახალი
შევსება, როგორიც იყო, მაგალითად, 79-ე და 355-ე ქვეითი
დივიზიები, სლოვაკთა პირველი ქვეითი დივიზია, დიდძალი
სამარშო ასეულები და ბატალიონები.

არსებული მონაცემებით 1943 წლის მარტ-აგვისტოში
ქერჩის სრუტით ტამანის ნახევარკუნძულზე შევსების სახით
ჩავიდა 67 ათასზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცერი. მე-17 არ-
მიის სარდლობა მხოლოდ აგვისტოში გააფრთხილეს ოფი-
ციალურად, რომ სამარშო ბატალიონებს აღარ მიაღებ-
დნენ.

ასეთია ზოგიერთი მონაცემი არმიათა „ა“ ჯგუფის შე-
მადგენლობისა და ჯარების რაოდენობის შესახებ, რომელ-
საც უნდა დაეპყრო კავკასია, გადაელახა მთები, ხელთ ეგ-
დო ამიერკავკასია და ფართოდ გაეხსნა ვერმახტისათვის გზა
აღმოსავლეთისაკენ — ახლო აღმოსავლეთისა და ინდოეთის
სიმდიდრეებისაკენ.

მაგრამ ვერ ახდა ეს ფართო ზრახვები. მათ შესრულებას
წინ აღუდგა გმირი საბჭოთა ზალხი, მისი მამაცი შეიარაღე-
ბული ძალები.

ჩაიშალა პიტლერელთა ყველა ცდა გაეთიშათ საბჭოთა
კავშირის ზალხთა ძმური კავშირი დიდი სამამულო ომის
დროს, კერძოდ კავკასიისათვის გრანდიოზული ბრძოლის პე-
რიოდში.

კავკასიისათვის ბრძოლა საბჭოთა არმიის რიგითი გამარჯ-
ვება არ ყოფილა. ამ ბრძოლის შედეგები ფ ა შ ი ს ტ უ რ ი
ს ტ რ ა ტ ე გ ი ის ს ა მ ხ ე დ რ ო დ ო ქ ტ რ ი ნ ის კ რ ა-
ხ ი, მ ის ი "შ ე ი ა რ ა ლ ე პ უ ლ ი ძ ა ლ ე ბ ის კ ა ტ ა ს ტ-
რ ო ფ ა ი ყ ო.

წყაროები და მასალები. ეს წიგნი კავკასიისათვის ბრძო-
ლის ყოველი დღის სათითაოდ აღდგენის პირველი ცდაა.

ამ სამუშაოს რომ შევუდგეთ, მიზნად დავისახეთ აღგვედ-

გინა როგორც საბჭოთა, ისე გერმანიის ჯარების მდგომარეობა ფრონტზე; მდგომარეობა როგორც საბჭოთა, ისე გერმანიის ჯარების ზურგში; ჩვენი მოკავშირეების მოქმედება, რომელიც დაკავშირებული იყო საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტთან, განსაკუთრებით მის სამხრეთ ფრთასთან.

ეს წიგნი კავკასიისათვის ბრძოლის მოვლენათა მოკლე ქრონიკაა. თუ რამდენად შევძელით ჩვენი ქვეყნის ისტორიის იმ სახელოვანი პერიოდის აღდგენა, მკითხველმა განსაჯოს.

ამ ნაშრომს საფუძვლად დაედო სსრ კავშირის თავდაცვის სამინისტროს ცენტრალური არქივის, საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის, ჩრდილო კავკასიის ავტონომიური რესპუბლიკების პარტიული და სახელმწიფო არქივების დიდძალი საარქივო დოკუმენტები და მასალები. შესწავლილი და გამოყენებულია გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო და სამხედრო არქივების ფონდები; მოსკოვში, საქართველოში, აზერბაიჯანში, სომხეთში, სამხრეთ და ჩრდილოეთ ოსეთში, დაღესტანში, ჩრდილო კავკასიის რესპუბლიკებში, კრასნოდარისა და სტავროპოლის მხარეებში გამოცემული დოკუმენტებისა და მასალების კრებულები.

უამრავი ფაქტობრივი და დოკუმენტური მასალა მოგვცა ისეთმა ფუნდამენტურმა ნაშრომებმა, როგორიცაა: „სსრ კავშირი 1941—1945 წლების დიდ სამამულო ომში. მოკლე ქრონიკა“, მოსკოვი, 1970; დიდი სამამულო ომის ისტორია 6 ტომად; მეორე მსოფლიო ომის ისტორია 12 ტომად; სკკპ ისტორიის მე-5 ტომი, სსრ კავშირის ისტორიის მე-10 ტომი; საბჭოთა კავშირის მარშალის ა. ა. გრეჩკოს წიგნები „ბრძოლა კავკასიისათვის“ და „ომის წლები“; ა. ს. ზავიალოვისა და ტ. ე. კალიადინის წიგნი „ბრძოლა კავკასიისათვის“, ქ. მ. იბრაჰიმბეილის მეტად საინტერესო და შინაარსიანი გამოკვლევა „ედელვაისის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი“ და მთელი რიგი სხვა ნაშრომები, რომლებიც მითითებული გვაქვს შენიშვნებში.

უმნიშვნელოვანესი ფაქტობრივი მასალები მოვიპოვეთ გაზეთებში, როგორიცაა: „პრავდა“, „იზვესტია“, „კრასნაია ზვეზდა“, „კომსომოლსკაია პრავდა“, „ზარია ვოსტოკა“, „ბაკინსკი რაბოჩი“, „კომუნისტი“ (სომხეთის სსრ), „კომუნისტი“ (საქართველოს სსრ), ამიერკავკასიის ფრონტის გაზეთი „ბო-

ეც რკა“ და მისი ქართული ვარიანტი — „მებრძოლი“; ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის გაზეთი „წინ, სამშობლოსათვის“, ამიერკავკასიის ფრონტის ჟარების შავი ზღვის ჯგუფის გაზეთი „წინ, გამარჯვებისაკენ“, აგრეთვე 242-ე სამთომსროლელი, 276-ე, 295-ე, 296-ე, 349-ე, 351-ე, 392-ე, 394-ე, 406-ე და 414-ე მსროლელთა დივიზიების გაზეთები.

ნაშრომი, რაღა თქმა უნდა, ვერ ამოსწურავს ამ უდიდეს თემას. ეს არის კავკასიისათვის ბრძოლის ისტორიის ქრონოლოგიურად აღნუსხვის პირველი ცდა. შემდგომ მუშაობაში დიდ დახმარებას გაგვიწევს მკითხველთა შენიშვნები, რჩევა და წინადადებები.

საომარი მოქმედების ყოველი დღის დასასრულს, 1942 წლის 1 სექტემბრიდან 1943 წლის 15 მაისამდე, გერმანულა წყაროების, კონკრეტულად არმიათა „ა“ ჯგუფის საბრძოლო მოქმედების ჟურნალის მიხედვით აღვნიშნავთ მონაცემებს ამინდის, ტემპერატურის, სავალი გზების მდგომარეობის შესახებ.

ამას თავისი საფუძველი აქვს: ბევრი დასავლეთგერმანელი ისტორიკოსი, ჟურნალისტი, მემუარისტი, როცა კავკასიისათვის ბრძოლის მიმდინარეობასა და შედეგზე წერს, ხშირად წარუმატებლობას თოვლსა და წვიმას, უგზოობასა და ნისლს, ყინვასა და ლიპყინულიანობას აბრალებს.

საომარი მოქმედების ჟურნალის მონაცემები დამაჯერებლად უარყოფენ ამ ვერსიას.

ნ ა წ ი ლ ი

თ ა ვ დ ა ც ვ ა

1942 წლის 25 ივლისი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ი ბ ე ლ ი დ ღ ე

დაიწყო ბრძოლა კავკასიისათვის.. სამხრეთისა და ჩრდილო კავკასიის ფრონტების ჯარები დონის ქვემო წელის მიჯნაზე და სამხრეთით — სტავროპოლის, კრასნოდარისა და მაიკოპის მიმართულებაზე ებრძოდნენ არმიათა „ა“ ჯგუფის ჯარებს (სარდალი გენერალ-ფელდმარშალი ლისტი). კავკასიისათვის ბრძოლის დაწყებისას 320 კილომეტრიან ფრონტზე თავდაცვაში მონაწილეობდა მხოლოდ სამხრეთის ფრონტის 6 მცირერიცხოვანი არმია (მე-9, მე-12, მე-18, 24-ე, 37-ე, 51-ე, 56-ე არმიები), რომელთა შემადგენლობაში დაახლოებით 112 ათასი მებრძოლი იყო.

სამხრეთის ფრონტის საჰაერო არმიაში (სარდალი — გენერალი კ. ა. ვერშინინი) ირიცხებოდა 224 ვარგისი და 43 უვარგისი თვითმფრინავი, ჩრდილო კავკასიის ფრონტის მე-5 საჰაერო არმიაში (სარდალი — გენერალი ს. კ. გორიუნოვი) — 338 თვითმფრინავი, მათ შორის 101 უვარგისი¹.

* * *

მოწინააღმდეგემ კავკასიის მიმართულებით გამოქმედა ხუთი სისხლსაცემ არმია: მე-17 გერმანული საველე არმია, პირველი და მე-4 სატანკო არმიები, მე-3 რუმინული არმია და მე-4 საჰაერო ფლოტი.

გერმანიის სახმელეთო ჯარების გენერალური შტაბის უფროსის გენერალ-პოლკოვნიკ ფ. პალდერის სამხედრო დღიურში ჩაწერილია, რომ ომის დაწყებიდან ჯარების საერთო ზღაპრული დანაკარგები 1391184 კაცს ანუ საშუალო რიცხვის 43,7 ბროცენტს შეადგენს.

პალდერი წერს არმიათა „ა“ ჯგუფის სასიხარულო წარმატებებზე დონის ქვემო წელში და იქვე დასძენს, რომ აღინიშნება მოწინააღმდეგის გააფთრებული წინააღმდეგობა.²

1941 წლის 26 იელისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

მე-2 დღე

საქართველოს კ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა საქ. კ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს გაუგზავნა მოხსენებითი ბარათი 392-ე, 406-ე და 414-ე ქართულ მსროლელთა დივიზიებში პოლიტიკური და აღმზრდელობითი მუშაობის გაუმჯობესებას შესახებ³.

შავი ზღვის, აზოვის ზღვის, სოჭის სანაოსნოებისა და „საბჭოთა ტანკერის“ ყველა სატრანსპორტო ხომალდი გაერთიანდა ერთ შავი და აზოვის ზღვების აუზის სამმართველოში, რომლის ადგილსამყოფელი ბათუმში იყო. აუზის სამმართველოს უფროსად დაინიშნა ი. გ. სირიხი, პოლიტგანყოფილების უფროსად — ვ. ვ. პოპოვი.

აღინიშნება საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევები სტალინგრადის, ვორონეჟის რაიონში, როსტოვის, ციმლიანსკის საზღვრით.

საპაერო თავდაცვის 105-ე ავიაგამანადგურებელთა დივიზიის ნაწილებმა, მისმა შტაბებმა და სამმართველოებმა დამთავრეს როსტოვიდან გროზნოში გადაადგილება. მათი საბრძოლო ამოცანაა დაიცვან ქ. გროზნოს სამხედრო-სამრეწველო ობიექტები, რკინიგზის კვანძები და გადასარბენები სლუპცოვსკაია-გროზნო-გუდერმესის უბნებზე.

მოგვიანებით 105-ე დივიზიას ოპერატიულად დაუქვემდებარეს 266-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკი, რომელიც იცავდა ქ. მახაჩყალის ობიექტებსა და გუდერმეს-მახაჩყალა-დერბენტის რკინიგზის უბანს.

გაიმართა ბაქოს საჰაერო თავდაცვის არმიის ნაწილების პარტიული აქტივის კრება, რომელზეც მოხსენება გააკეთა სამხედრო საბჭოს წევრმა, ბრიგადის კომისარმა ა. ვ. დანილოვმა¹.

ფ. პალდერი კვლავ აღნიშნავს „საბჭოთა ჯარების გააფრებულ წინააღმდეგობას მთელ სამხრეთის ფრონტზე“ და პათეტიკურად აღმოხდება: „ჩვენი დანაკარგები!“ (გვ. 307)².

• • •

მე-3 სატანკო კორპუსს (სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი ე. ფონ მაკენზენი) დაექვემდებარა მე-16 მოტორიზებული დივიზია და მოტორიზებული დივიზია „დიდი გერმანია“³.

1942 წლის 27 ივლისი
ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის
მე-3 დღე

დაიწყო თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობა დაღესტნის ასს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე. პირველსავე დღეს თავდაცვითს სამუშაოებზე გავიდა 10 ათასზე მეტი კაცი. უმოკლეს ვადებში აშენდა დერბენტის, სულაქის, კაპჩუგაი-ბაინაკის, მახაჩყალისა და სხვა თავდაცვითი მიჯნები; მძლავრი თავდაცვითი ზოლები გადაიქიმა მდ. თერგისა და ყულაქის ნაპირების გასწვრივ, დერბენტის, კაიაკენტის, მახაჩყალის რაიონში⁴.

დაიწყო დაღესტნის ტერიტორიაზე თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობის მეორე ეტაპი.

საკავშირო აღკვ ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება „ფრონტელთა შვილების დასახმარებლად კომკავშირულ ორგანიზაციათა მუშაობის შესახებ“. კომკავშირის ცენტრალურმა კომიტეტმა, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ფრონტელთა შვილებისადმი დახმარება კომკავშირულ ორგანიზაციათა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საქმეა, დაადგინა, 1942 წლის 15 აგვისტოდან 15 ოქტომბრამდე მოეწყობოთ ფრონტელთა შვილებისადმი კომკავშირელთა დახმარების ორთვიური.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების სარდალმა, საბჭ. რ. თა კავშირის მარშალმა ს. მ. ბუდიონიმ წერილი გაუგზავნა აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს, რომელშიც სთხოვდა მკვეთრად გაეზარდათ აღჭურვილობის, საბრძოლო მასალის, სხვადასხვა მოწყობილობის წარმოება ფრონტის ჯარებისათვის.

აზერბაიჯანის მუშათა კლასმა ს. მ. ბუდიონის თხოვნა სამშობლოს ბრძანებად აღიქვა. ფრონტის ყველა შეკვეთა ვადამდე და დიდი გადაჭარბებით შესრულდა.

349-ე მსროლელთა დივიზიამ დიდი ბრძოლების შემდეგ დატოვა სტანიცა ოლგინსკაია⁷.

საპაერო თავდაცვის როსტოვის სადივიზიო რაიონის ნაწილებმა დაამთავრეს გადაადგილება და დაიკავეს საბრძოლო მიწები ქალაქებისა და რკინიგზის სადგურების — ტახორეცკის, კროპოტკინის, არმავირის, ნევენომისის, მინერალური წყლების, გიორგიევსკის, პროხლადნისა და მდინარეების — ყუბანისა და ბელაიას ზოგიერთი გადასასვლელის დასაცავად⁸.

შავ ზღვაზე ჰიტლერელებს ჰყავდათ დამხმარე კრეისერი, 4 საესკადრო ნაღმოსანი, 4 საგუშაგო გემი, 4 ქვემეხიანი ნავი, 7 წყალქვეშა ნავი, 16 ტორპედიანი კატარა, 13 ტრალერი, 30 საგუშაგო კატარა, 100-მდე თვითმავალი კარჭაპა, აგრეთვე 300-ზე მეტი თვითმფრინავი.

საბჭოთა შავი ზღვის ფლოტს მოწინააღმდეგესთან შედარებით ხომალდი მეტი ჰყავდა, მაგრამ ავიაცია — ნაკლები. ფლოტის შემადგენლობაში იყო სახაზო გემი, 4 კრეისერი, 4 ლიდერი, 7 საესკადრო ნაღმსატყორცი, 41 წყალქვეშა ნავი, 5 ქვემეხიანი ნავი, 62 ტორპედიანი კატარა, 4 ნაღმოსანი, 30 ტრალერი და სხვა ხომალდი, 216 თვითმფრინავი⁹.

კალაჩის რაიონში დაიწყო საბჭოთა ჯარების პირველი სატანკო არმიის კონტრშეტევა.

პიტლერმა ხელი მოაწერა № 45 დირექტივას „ბრაუნ-შვაინგის“ ოპერაციის გაგრძელების შესახებ“. ამ დირექტივაში პირველად არის ნახსენები „ედელვაისის“ ოპერაციის კოდური დასახელება. ამ ოპერაციის დროს არმიათა „ა“ ჯგუფის ჯარებს უნდა უზრუნველყოთ თავიანთი ფლანგები, ხელთ ეგდოთ გროზნოს რაიონი, გადაეკრათ ოსეთისა და საქართველოს სამხედრო გზები და, შეძლებისდაგვარად, კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილები, შემდეგ კი კასპიის ზღვას სანაპიროს გასწვრივ შეტევის შედეგად დაეპყროთ ბაქოს რაიონი¹⁰.

ფ. პალდერი აღნიშნავს წითელი არმიის ახალი ძალებიან თავმოყრას როსტოვის რაიონში და საბჭოთა ჯარების მტკაცუნა წინააღმდეგობას არმიათა „ა“ ჯგუფის აღმოსავლეთ ფრთაზე².

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალმა ფელდმარშალმა ლისტმა როსტოვის ოპერაციისათვის მადლობა გამოუცხადა 49-ე სამთო-მსროლელთა კორპუსის სარდალს გენერალ კონრადს¹¹.

აღმოსავლეთის ოკუპირებული ტერიტორიების საქმეთა მინისტრმა ა. როზენბერგმა ხელი მოაწერა „კავკასიის გარდაქმნის“ ფაშისტურ გეგმას.

1942 წლის 28 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ა

მე-4 დღე

სსრ კავშირის თავდაცვის მინისტრმა კომისარმა გამონცა ბრძანება № 227, სადაც პირდაპირ იყო ნათქვამი, რომ სამხრეთში მძიმე ვითარება შეიქმნა, ბრძანება მოითხოვდა: „უფრო უკან დახევა ნიშნავს თავიცი დავიღუპოთ და სამშობლოც... არც ერთი ნაბიჯი უკან უმაღლესი სარდლობის ბრძანების გარეშე. ამას მოგვიწოდებს ჩვენი სამშობლო!“

№ 227 ბრძანებას უდიდესა მნიშვნელობა ჰქონდა ბრძოლებში რკინისგზის მხედრული დისციპლინისა და შეუპოვრობის განმტკიცებისათვის. პარტიის ლოზუნგი „არც ერთი

ნაბიჯი უკან“ ჯარის თითოეული ნაწილის, თითოეული მეზრძოლისა და მეთაურის დევიზი გახდა¹².

მთავარბანაკმა გააერთიანა სამხრეთისა და ჩრდილო კავკასიის ფრონტები ერთ ჩრდილო-კავკასიის ფრონტად, რომლის სარდლად დანიშნა საბჭოთა კავშირის მარშალი ს. მ. ბუდნიონი, ხოლო მის მოადგილეებად — გენერლები რ. ი. მალინოვსკი და ი. ტ. ჩერევეჩენკო, ფრონტის შტაბის უფროსად — გენერალი ა. ი. ანტონოვი, სამხედრო საბჭოს წევრებად — ლ. რ. კორნიეცი, ი. ს. ისაკოვი, პ. ა. სელეზნიოვი. ოპერატიული თვალსაზრისის ფრონტს ექვემდებარებოდა შავი ზღვის ფლოტი (სარდალი ადმირალი თ. ს. ოქტიაბრსკი) და აზოვის ზღვის სამხედრო ფლოტილია (სარდალი ადმირალი ს. გ. გორშკოვი)¹³.

ვინაიდან ჩრდილო კავკასიის ფრონტის საომარი მოქმედება გაიშალა უზარმაზარ სივრცეზე 1000-ზე მეტ კილომეტრიან ზოლში, უფრო მოხერხებული მართვის მიზნით უმაღლესი მთავარსარდალის მთავარბანაკმა ფრონტი გაჰყო ორ ოპერატიულ ჯგუფად: დონის ჯგუფში (სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი რ. ი. მალინოვსკი) შედიოდა 51-ე, 37-ე და მე-12 არმიები, მე-4 საჰაერო არმია, ხოლო მეორე, ზღვისპირეთის ჯგუფში (სარდალი გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ტ. ჩერევეჩენკო) — მე-18, 56-ე და 47-ე არმიები, პირველი ცალკე მსროლელთა კორპუსი და მე-17 ცხენოსანთა კორპუსი. ზღვისპირეთის ჯგუფთან მოქმედებდა მე-5 საჰაერო არმია.

349-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვითი პოზიციები დაიკავა ივანოვო-შამშევსკის რაიონში¹⁴.

* * *

მოწინააღმდეგის სარდლობამ თავისი დაჯგუფება გააძლიერა ორი რუმინული კორპუსით — საარმიო და ცხენოსანთა კორპუსებით. პაერში ბატონობა რომ გაინაღდეს, გერმანელ ფაშისტთა ჯარები შვიდი კორპუსით ტანკებისა და არტილერიის დიდი უპირატესობით დონის მარცხენა ნაპირზე გადავიდნენ.

მოწინააღმდეგის ჯარები მდინარე კავალნიკსა და მანძიან

არბთან გავედნენ და გენერალთა ბაზისზე ზეგონ ატარეს არ-
ხის გავლენით.

ფ. პოლტკინი მივლინებული ვახუშტი იმერეთში, რომელმაც სა-
ტანკო არმიის მხარცეებს ფიქსირებს ჯარები წყნარ ავითანებზე
ცაქვასადაც ბაზისში საბჭოთა ჯარებმა არ დაინახეს საინ-
ტერესო შეწყვეტის მყარი, დასაფუძვლები პარტიული ფრონ-
ტი და ამ პარტიულებისათვის დაეწესა კონტრშეტევა ტანკების
მოწყობით.

1942 წლის 29 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლა

ოთხნობიერი

მე-5 დღე

დაიწყო დონის ჯგუფის ჯარების თავდაცვითი ოპერაცია
ვოროშილოვგრადის მიმართულებით (გრძელდებოდა 1942
წლის 5 ივნისიდან).

უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ამიერკავ-
კასიის ფრონტის ჯარების სარდალს უბრძანა დაეკავებინა
და მყარი თავდაცვისათვის მოემზადებინა კავკასიის ჩრდი-
ლოეთი მისადგომები, განსაკუთრებით მახაჩყალის, ბაქოს მი-
მართულებით, აგრეთვე კავკასიონის მთავარი ქედის უღელ-
ტეხილები.

37-ე არმიის ჯარები, მათ დასასმარებლად მოსული მე-9
არმიის შენაერთები და ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებს
ჩრდილოეთი ჯგუფის რეზერვები იგერიებდნენ მტრის პარ-
ველი სატანკო არმიის შეტევებს ყაბარდო-ბალყარეთის მთიან-
წინა რაიონებში და მდ. ურუხზე, საშუალებას არ აძლევდნენ
გერმანელებს, რომ შეტევა ორჯონიკიძისკენ წარემართათ.

ზარი იმის შესახებ, რომ საჭიროა თავდაცვითი პოზიციე-
ბის გაშლა მდინარე თერგის მიჯნაზე, პირველად გამოთქვა
წითელი არმიის გენერალური შტაბის უფროსმა, გენერალ-
პოლკოვნიკმა ა. მ. ვასილევსკიმ ამიერკავკასიის ფრონტის
სარდალთან ტელეგრაფით საუბრის დროს¹⁵.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკაჰ“ გამოაქვეყნა „კრასნი კავკა-
ზის“ გვარდიული ეკიპაჟის პირადი შემადგენლობის წერილი
საბჭოთა საქართველოს მშრომელებისადმი.

მოწინააღმდეგის ჯარებმა აიღეს სტანიცა მეჩეთინსკაია.

პიტლერი თანდათან ხვდება, რომ სამხრეთში შეტევა ავანტიურაა და აქედან გამომდინარეობს „აუტანელი ლანძღვა-გინება სხვისი შეცდომების გამო, რომლებიც თვით მის მიერ მიცემულ ბრძანებათა შესრულების შედეგია“².

მე-14 სატანკო დივიზია გამოიყვანეს მე-3 სატანკო კორპუსის შემადგენლობიდან³.

1942 წლის 30 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

მე-6 დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის 37-ე არმიის (სარდალი გენერალ-მაიორი ა. ა. გრეჩკო) შენაერთები მოწინააღმდეგის პირველი სატანკო არმიის სატანკო კორპუსებთან უთანასწორო ბრძოლებში უკან იხევდნენ მდ. მანიჩიდან სამხრეთ აღმოსავლეთით, ვოროშილოვსკისკენ (სტავეროპოლისკენ). ამ ფრონტის მარცხენა ფლანგის ჯარები აზოვის სამხედრო ფლოტილიასთან ურთიერთმოქმედებით აფერხებდნენ მოწინააღმდეგის შეტევას ბატაისკის სამხრეთით.

დონისა და სალსკის ველუბის რაიონში ვითარების გართულებასთან დაკავშირებით უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ამიერკავკასიის ფრონტს უბრძანა დაეკავებინა და მყარი თავდაცვისათვის მოემზადებინა ამიერკავკასიის ჩრდილოეთი მისადგომები მდინარეებზე — თერგსა და ურუზზე, კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე, და თავდაცვის ორგანიზაცია დაემთავრებინა 1942 წლის 7—8 აგვისტომდე, ხოლო ჩრდილო კავკასიის ფრონტს ამ ბრძანების შესაბამისად უნდა დაეცვა კავკასიონის ქედის მისადგომები მდ. ყუბანზე.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებს გააცნეს თავდაცვის სახალხო კომისრის ი. ბ. სტალინის 1942 წლის 28 ივლისის ბრძანება № 227.

ამიერკავკასიის საიმედო თავდაცვის მიზნით მთავარბანაკმა შექმნა ამიერკავკასიის ფრონტი (სარდალი არმიის გენერალ-ლეიტენანტი გ. კ. კლემენტი).

ნერალი ი. ვ. ტიულენევი, სამხედრო საბჭოს წევრი გენერალ-ლეიტენანტი ი. ვ. ეფიმოვი, შტაბის უფროსი გენერალ-ლეიტენანტი პ. ა. ბოდინი).

გამოქვეყნდა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება სამხედრო ორდენების: 1-ლი, მე-2 და მე-3 ხარისხის სუვოროვის, 1-ლი და მე-2 ხარისხის კუტუზოვის, ალექსანდრე ნეველის ორდენების დაწესების შესახებ.

• • •

გერმანელთა შეტევა სამხრეთში გააფთრებულ წინააღმდეგობას აწყდება, — ჩაწერა თავის სამხედრო დღიურში ფ. ჰალდერმა. გერმანების უმაღლესი მთავარსარდლობის შტაბის უფროსმა, არტილერიის გენერალ-პოლკოვნიკმა ა. იოდლმა, რომელიც მოსახსენებლად იყო პიტლერთან, განაცხადა, რომ კავკასიის ბელი სტალინგრადში გადაწყდება. ამიტომ საჭიროა ძალების გადაცემა არმიათა „ა“ ჯგუფიდან არმიათა „ბ“ ჯგუფში. ა. იოდლის წინადადებას დაეთანხმნენ. გერმანელთა მე-4 სატანკო არმიამ მიიღო ბრძანება არმიათა „ა“ ჯგუფიდან არმიათა „ბ“ ჯგუფში გადასულიყო² და იერიში მიეტანა სტალინგრადის მიმართულებით.

1942 წლის 31 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

მე-7 დღე

დონის ქვემო წელში გრძელდებოდა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის საარტილერიო ნაწილების შეუპოვარი ბრძოლები მოწინააღმდეგის მრავალრიცხოვან სატანკო და მოტომექანიზებულ ჯარებთან.

353-ე მსროლელთა დივიზიის 1149-ე მსროლელთა პოლკმა ნოვოივანოსკოესთან ერთი დღის განმავლობაში მოიგერია მოწინააღმდეგის 7 ძლიერი აერიში და დახოცა 500-მდე ფაშისტი. დღის დამლევს პოლკი მოწინააღმდეგის გარემოცვაში აღმოჩნდა, მაგრამ რთული ვითარების მიუხედავად, პოლკის მეთაურმა მაიორმა ფ. პ. გიორგობიანმა და უფროსმა პო-

ლიტხელმა სტარცევმა უდანაკარგოდ გამოიყვანეს ბოლკი გარემოცვიდან.

საპაერო თავდაცვის 628-ე გამანადგურებელი-საავიაციო პოლკის მფრინავი, უფროსი ლეიტენანტი ვ. ნ. აბრამოვი ესკადრილიის მეთაურთან უფროს ლეიტენანტ ალალიკინთან ერთად ზეერავდა ტიხორეცკაიას რაიონს. ალალიკინის თვითმფრინავი მოწინააღმდეგის ძლიერ ცეცხლში მოჰყვა და ჩამოვარდა, მფრინავი დაიჭრა, აბრამოვმა თავისი მანქანა ალალიკინის ავიაგამანადგურებლის გვერდით დასვა, დაჭრილი მეთაური თავის ჯიხურში გადაიყვანა, აფრინდა და უვნებლად დაბრუნდა თავის აეროდრომზე¹⁷.



გერმანიის მე-4 სატანკო არმია გადაეცა არმიათა „ბ“ ჯგუფს და სამხრეთ-დასავლეთიდან კოტელნიკოვოს გავლით დაიწყო შეტევა სტალინგრადზე. მე-4 სატანკო არმიის შემადგენლობაში კავკასიის მიმართულებიდან წავიდა 48-ე სატანკო კორპუსი, მე-4 გერმანული საარმიო და მე-6 რუმინული კორპუსები.

არმიათა „ა“ ჯგუფში აგვისტოს შუა რიცხვებამდე დარჩა მე-4 სატანკო არმიის 22-ე სატანკო დივიზია.

მე-16 მოტორიზებული დივიზია გამოიყო მე-3 სატანკო კორპუსის შემადგენლობიდან¹⁸.

1942 წლის 1 აგვისტო

კავკასიისთვის ბრძოლა

შ ა ბ ა თ ი

მე-8 დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის დონის ჯგუფის ზოლში მოწინააღმდეგემ აიძულა მარცხენა ფლანგის არმიები დაეტოვებინათ პოზიციები ვერხნე-კურმოიარსკის, რომანოვსკაიას, პოტაპოვის, რუბაშკინის, ბოლშაია მარტინოვსკის, მოსკოვსკიე რიასკის მიჯნაზე და დაეხიათ რომანოვსკაიას, ილინოვას, ერმაკოვის, კამენო-ბალკოვსკის მიჯნაზე. 51-ე და 37-ე არმიებს შორის წარმოიშვა 65 კილომეტრიანი გარღვევა. ამასთან დაკავშირებით უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა 51-ე არმია სტალინგრადის ფრონტს გადასცა.

ამიერკავკასიის ფრონტის საინჟინრო ჯარებში იყო 15 მე-
სანგრეთა ბატალიონი, 9360-ზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცე-
რი. საინჟინრო ჯარებს ჰქონდათ 232 ათასი ტონა ასაფეთქე-
ბელი ნივთიერებანი, 102 ათასი ტანკსაწინაღო და 227 ათა-
სი ქვეითი ჯარის საწინააღმდეგო ნაღმი¹⁹.

223-ე მსროლელთა დივიზია შევიდა ამიერკავკასიის
ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის მოქმედი 44-ე არ-
მიის შემადგენლობაში. სექტემბრის დამლევს 223-ე მსრო-
ლელთა დივიზიამ თავდაცვითი ნაგებობანი ააშენა მდ. თერ-
გის სამხრეთ ნაპირზე, რომელთა სიგრძე 150 კილომეტრს
აღემატებოდა. ზურგის ამ მიჯნებს 223-ე დივიზია იცავდა
1942 წლის 1 დეკემბრამდე. თავდაცვის მიჯნა მოიცავდა კას-
პიის ზღვას (ბირიუჩეკი), ყიზლარს, აქსაის, გუდერ-
მესს²⁰.

383-ე მსროლელთა დივიზიამ დაიკავა თავდაცვის მიჯნა
მდ. გრუზსკაიას სამხრეთი ნაპირი ნოვო-პაშკოვსკაიამდე და
ნოვოპაშკოვსკაიას სამხრეთით და დასავლეთით²⁰.

44-ე არმიის სარდლის ბრძანებით 414-ე ქართული მსრო-
ლელთა დივიზია შევიდა მოქმედი არმიის შემადგენლო-
ბაში.

უმაღლესი მთავარსარდლობის ბრძანებით 276-ე მსრო-
ლელთა დივიზია რეორგანიზებულია 276-ე ქართულ მსრო-
ლელთა დივიზიად და დაიწყო მისი მეორედ ფორმირება.

მე-4 მსროლელთა დივიზიამ (მეთაური გენერალ-მაიორი
ი. პ. როსლი) გაარღვია გარემოცვის რკალი და შეუერთდა
37-ე არმიას.

ფაშისტურმა ჯარებმა გადალახეს მანიჩის არხი და აიღეს
სალსკი.

გერმანელთა ჯარები აწყდებიან საბჭოთა ჯარების ძლიერ
წინააღმდეგობას დონის სამხრეთით, მე-17 არმიისა და 1-ლი
სატანკო არმიის ზოლში ანუ არმიათა „ა“ ჯგუფის მოქმედე-
ბის ზონაში.

„ედელვანისის“ ოპერაციის შესასრულებლად განკუთვნილი არმიათა „ა“ ჯგუფის ჯარების საერთო რიცხვი 1942 წლის 1 აგვისტოსთვის: ოფიცერი — 12719, მოხელე — 3898, უტერ-ოფიცერი — 72817, რიგითი ჯარისკაცი — 378502, სულ 467936 ჯარისკაცი და ოფიცერი²¹.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობა საბრძოლო მოქმედებას ეურნალში აღნიშნავს, რომ „გაძლიერდა საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგობა მთელ ფრონტზე. კონტრდარტყმები იცავენ დასავლეთის მიმართულებით ცალკეული ბატალიონების უკანდახევის გზებს“²².

მე-3 სატანკო კორპუსის შემადგენლობაში ბრუნდება მე-13 სატანკო დივიზია, რომელიც 7 ოქტომბრის სხვა გაერთიანებებში იბრძოდა²³.

1942 წლის 2 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვანძი

მე-9 დღე

ჩრდილო კავკასიის ჯარები შეუპოვრად იბრძოდნენ დონისა და ყუბანის შუამდინარეთში. დონის ჯგუფი, რომელსაც 37-ე არმიის ჯარები იცავდნენ, უკან იხევდა სამხრეთ-აღმოსავლეთით — სტავროპოლის მიმართულებით.

ზღვისპირეთის ჯგუფი წარმატებით იგერიებდა მე-17 არმიის შეტევებს მდინარეებზე ეასა და კუგო-ეაზე, თვითონაც გადადიოდა კონტრშეტევებზე ყუბანის კაზაკთა მე-17 ცხენოსანთა კორპუსის ჯარებით და აიძულა მოწინააღმდეგე შეეჩერებინა შეტევითი მოქმედება კუშჩევსკაიასა და შკურინსკაიას რაიონში.

კაზაკთა მე-4 გვარდიულმა ცხენოსანთა კორპუსმა მუსრის გაავლო 196-ე ქვეით დივიზიას. მოწინააღმდეგემ დაკარგა 1800-მდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, 43 ქვემეხი და ნაღმსატყორცნი, 17 ტანკი. 196-ე ქვეითი დივიზია ხელახალი ფორმირებისათვის გაიყვანეს, და ფრონტზე მხოლოდ სექტემბერში დაბრუნდა.

დილის 12 საათიდან გერმანელები, რომლებსაც პოლკზე

მეტი ჯარები, ორი ტანკი, ჯავშნიანი მანქანები და ტანკეტები ჰყავდათ, მრავალგზის შეეცადნენ აეღოთ მიჯნა, რომელსაც 353-ე მსროლელთა დივიზია იცავდა.

გაჩაღდა სისხლისმღვრელი ბრძოლა. 353-ე მსროლელთა დივიზიის პირადი შემადგენლობა, რომელსაც ვაზნების გარდა სხვა საბრძოლო მასალა აკლდა, გაათრეებით იბრძოდა. ბევრი გმირულად დაიღუპა. მოწინააღმდეგემ გაანადგურა მეტყვიათმფრქვევთა 5 ჯგუფი. იგივე ბედი ეწია მეთაურთა შემადგენლობას, რომლებმაც მეტყვიათმფრქვევები შეცვალეს. ბატალიონში სულ რამდენიმე კაცი დარჩა, მაგრამ მტერმა მიჯნა ვერ აიღო. მე-9 არმიის შტაბის ბრძანებით 349-ე მსროლელთა დივიზიამ სტარო-კორსუნსკაიას რაიონში გადაინაცვლა²⁴.

მოწინააღმდეგემ დიდი ძალებით დაიწყო აქტიური შემტევი მოქმედება დონის ჯგუფის ფრონტზე და დღის მიწურულში აიღო კრასნაია პოლიანა, ეუკოვკა, რასიპნოე.

დაიწყო აზოვის სამხედრო ფლოტილიის სამხედრო-საზღვაო ბაზების ევაკუაცია და ფლოტის ძალების ქერჩის სრუტით გაყვანა შავ ზღვაში.

საჯ. კპ(ბ) ორჯონიკიძის სამხარეო კომიტეტის ბიურომ მიიღო დადგენილება გერმანულ-ფაშისტთა ჯარების მოახლოების გამო სამხარეო კომიტეტის ქ. სტავროპოლიდან ქ. პიატიგორსკში გადასვლის შესახებ²⁵.

გენერალ-მაიორი კ. ა. კოროტევი დაინიშნა მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

• • •

პალდერი აღნიშნავს რომ „ძლიერდება რუსების წინააღმდეგობა დონის სამხრეთით... ჩვენი დაჯგუფების ცენტრის წინ და რუოფის (მე-17 არმია) მარჯვენა ფლანგზე.

სტალინგრადის მიმართულებით ბრძოლების პირველი კვირის დამლევს მე-6 არმია გენერალ-პოლკოვნიკ ფ. პაულუსის სარდლობით იძულებულია თავდაცვაზე გადავიდეს, შეტევას მხოლოდ მე-4 სატანკო არმია განაგრძობს²⁶.

არმიათა ჯგუფის შტაბმა შეატყობინა 1-ლი სატანკო არმიის სარდლობას, რომ 22-ე სატანკო დივიზია მე-4 სატანკო არმიიდან გადაეცა 1-ლ სატანკო არმიას და მოსთხოვა, რომ ეს დივიზია გამოეყენებინათ შეტევისათვის არმავირის მართულელებით²².

1942 წლის 3 აგვისტო

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

მე-10 დღე

იმასთან დაკავშირებით, რომ დონის ჯგუფმა უკან დაიხია და შეიქმნა ზღვისპირეთის ჯგუფის მარჯვენა ფლანგის გარემოცვის საფრთხე, ფრონტის სამხედრო საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება ჯგუფის ჯარები გაეყვანა მდ. ყუბანის გაღმა და ეს გადაწყვეტილება მოახსენა უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკს.

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის დადგენილებით, ჩრდილო კავკასიასა და ყირიმში პარტიზანული ბრძოლის ხელმძღვანელობის მიზნით ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოსთან შეიქმნა პარტიზანული მოძრაობის სამხრეთის შტაბი პოლკოვნიკ ჰ. დ. მამსუროვის მეთაურობით²⁸.

349-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვის მიჯნა დაიკავა კრასნოდარის შემოვლით ვასიურინსკაიას, დონსკაიას, საპკოთა მეურნეობა „აგრონომის“ უბანზე.

დაიწყო აზოვის ზღვიდან ხომალდების, სატრანსპორტო გემებისა და კატარლების ბრძოლებით გასვლა შავ ზღვაში და მათი ხელახალი ბაზირება კავკასიის ნავსადგურებში.

საპაერო თავდაცვის კრასნოდარის სადივიზიო რაიონის ნაწილები შეუპოვრად ებრძოდნენ მოწინააღმდეგის სახმელეთო ჯარებს არმავირის, კრასნოდარის, კროპოტკინის, ხაბუკენის, აფშერონის, შაუმიანის, ნოვოროსიისკის რაიონებში. არმავირთან ბრძოლებში 151-ე ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონმა გაანადგურა მტრის ორი ტანკი, რამდენიმე ავტომანქანა. ნოვოროსიისკისა და სტანიცა კრიმსკაიასთვის ბრძოლებში 454-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკმა ჩაახშო მტრის ორი ბატარეის ცეცხლი, მოსპო ორი ავტომანქანა.

გაზეთი „კრასნაია ზეზდა“ წერდა, რომ 151-ე, 375-ე დივიზიონებმა ბრძოლა გაუმართეს გერმანელთა ტანკებსა და მოტორიზებულ ქვეით ჯარს მდ. ყუბანზე არმავირის მახლობლად.

მეზენიტები რამდენიმე დღის მანძილზე უშენდნენ ცეცხლს მოწინააღმდეგის მიწისზედა და საჰაერო ძალებს და საშუალება არ მისცეს მას ხელთ ეგდო გადასასვლელი.

კრეისერმა „მოლოტოვმა“ და ლიდერმა „ხარკოვმა“ ცეცხლი დაუშინეს დუუიაკორნაიას ყურის აკვატორიუმს.

* * *

ძლიერდება 1-ლი სატანკო არმიის შეტევითი მოქმედება ყუბანის რაიონში და გერმანელთა მე-4 სატანკო არმიისა — სტალინგრადის რაიონში.

ჰალდერი თავის დღიურში წერს, რომ მე-17 და მე-6 სველე არმიები სტრატეგიულ თავდაცვაში იმყოფება.

49-ე სამთო-მსროლელთა კორპუსმა, რომელიც იგერიებდა საბჭოთა ჯარების სისტემატურ კონტრშეტევებს, სისხლისმღვრელ ბრძოლებში გააფართოვა ხიდისწინა პლაცდარმი კუბჩევსკაიას რაიონში²².

1942 წლის 4 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

მე-11 დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ, ხელმძღვანელობდა რა უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკის ღირექტივებით, დაამთავრა ამიერკავკასიის თავდაცვის გეგმების შემუშავება.

მე-12 არმია ბრძოლით იხევს მდ. ყუბანისკენ.

417-ე მსროლელთა დივიზია შევიდა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის შემადგენლობაში²⁷.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა საბჭოთა კავშირის გმარის გ. ლ. გახოკიძის სტატია „საქართველოს შვილები ომში“. სტატიაში ნათქვამია: „პიტლერი ესწრაფვის კავკასიას, ოც-

ნებობს ხელთ იგდოს აზერბაიჯანის ნავთობი, საქართველოს ნაყოფიერი ველები, სომხეთის სპილენძი. ეს არ მოხდება. კავკასიის შვილები შეუბოვრად და მამაცურად იბრძვიან უკრაინისა და ბელორუსიის მიწა-წყალზე. ამ ბრძოლებში უკრაინის შვილები გმირები იქნებიან. და ახალი ათასობით გმირი აღიმართება ხალხის წიაღიდან იმ მარცხანე ეპოქას, როცა მტერი კავკასიისკენ მიიწევს. ყველა აღსდგება მის დასაცავად!”

საექსპლოატაციოდ გადასცეს 348 მეტრზე მეტი სიგრძის ყიზლარ-ასტრახანის რკინიგზა, რომელიც ომის პირობებში რეკორდულ ვადებში აშენდა. ამ გზამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა კავკასიის თავდაცვაში.

სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის კომკავშირელებმა შეაგროვეს და ამიერკავკასიის ფრონტის ჰოსპიტალებისათვის ჩააბარეს 6 103 კილოგრამი თევზი.

* * *

ჰალდერმა თავის „დღიურში“ ჩაწერა რომ ჯარისა და სტრატეგიული დაზვერვის მონაცემებით სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურმა საბჭომ გამოიტანა დასკვნა, რომ საჭიროა პოზიციების გამაგრება ნოვოროსიისკისა და ტუაფსეს მიმართულებით, აგრეთვე სტალინგრადის ჩრდილო-დასავლეთით.

1-ლი სატანკო არმიის შეტევა შეჩერდა და ყუბანზე გადასვლელების რაიონში გაჩაღდა დიდი ბრძოლები. საბჭოთა ჯარებმა „მძიმე არტილერიის გამოყენებით კონტრიერში მიიტანეს 1-ლი სატანკო არმიის მოწინავე ნაწილებზე წინა დღით მათ მიერ დაკავებული პლაცდარმის დასაბრუნებლად“²².

1942 წლის 2 აგვისტო

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლან

მე-12 დღე

გრძელდებოდა ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარების თავდაცვითი ბრძოლები არმიათა „ა“ ჯგუფის წინააღმდეგ ვოროშილოვსკის, ნევენომისკისა და კრასნოდარის მიმართულებებზე.

დონის ჯგუფის 37-ე არმიის ჯარებმა გააფრთხილებული სა-
არჩევნო ბრძოლებით დაიხიეს კოჟევნიკოვ-ნადეჟდა-
ხოლოდნოგორსკის მიჯნაზე.

მე-12 არმია, რომელმაც მდ. ყუბანის გაღმა უკან დახე-
ვისას დაკარგა კავშირი დონას ჯგუფის შტაბთან, ფრონტის
სარდლის ბრძანებით გადაეცა ჯარების ზღვისპირეთის ჯგუფს.
დღის დამლევს მე-12 არმიამ გაშალა თავდაცვა კოვალევს-
კის, ოტრადა-ოლგინის, მაიკოპის, ნოვო-უკრაინსკის უბან-
ზე.

1-ლი ცალკე მსროლელთა კორპუსი (მეთაური პოლკოვ-
ნიკი გ. გ. შაპოვალოვი) ბრძოლაში ჩაება და თავდაცვის ხა-
ზი დაიკავა მდ. ყუბანის გასწვრივ სოვეტსკაიას, არმავირის,
ყუბანსკაიას უბანზე. ზღვისპირეთის ჯგუფის დანარჩენი ჯა-
რები აწარმოებდნენ მძიმე ბრძოლებს მდინარეების — ყუბა-
ნისა და ბეისუგის ხაზზე.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ მისალო-
ცი წერილი გაუგზავნა ყუბანელ კაზაკთა მე-17 ცხენოსანთა
კორპუსის მეთაურებს ივლისის დამლევსა და აგვისტოს დამ-
დეგს კორპუსის წარმატებულ საბრძოლო მოქმედებასთან
დაკავშირებით. წერილში ნათქვამია: „მხურვალედ მოგესალ-
მებით და მოგილოცავთ კორპუსის ყველა მეთაურს, მეთაურ-
სა და პოლიტმუშაკს სახელოვან გამარჯვებას, რომელიც მო-
იპოვეთ სტანიცა შკურინსკაიასთან ფაშისტ ნადირალებთან
ბრძოლაში, სადაც შეაჩერეთ გერმანელთა შეტევა და დახო-
ცეთ სამი ათასზე მეტი ფაშისტი... დარწმუნებული ვართ,
რომ ისეთი მამაცი მეთაურების ძალისხმევით, როგორიც ხართ
თქვენ, ძვირფასო ამხანაგებო, და ჯარის სხვა ნაწილების მე-
ომრები... ჩვენ დავამარცხებთ დედასამშობლოს მტერს“²⁸.

აფხაზეთის ასსრ სახკომსაბჭომ მიიღო დადგენილება, რომ
ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარის ნაწილებისათვის დამზად-
დეს:

10 ათასი ტანკაწინააღმდეგო ნაღმის კორპუსი;

25 ათასი ქვეითი ჯარის საწინააღმდეგო ნაღმის კორპუსი;

10 ათასი ქვეითი ჯარის მცირე ნიჩაბი;

15 ათასი სამშენებლო გამირი;

5 ათასი მცირე ნიჩბის ტარი;

5 ათასი კილოგრამი სამშენებლო ლურსმანი²⁹.

სტავროპოლის მხარიდან ევაკუირებული იყო პირუტყვი, ტრაქტორები, მარცვლეული, აგრეთვე ბანკის ყველა ფასეულობა³⁰.

პრეზიდენტი რუზველტი პრემიერ სტალინს: „ჩემამდე მოვიდა ცნობები: იაპონიის მთავრობამ გადაწყვიტა ამჟამად არ დაიწყოს საომარი ოპერაციები საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის წინააღმდეგ“³¹.

პრესის ცნობებით, ამერიკის შეერთებული შტატების ბევრ ქალაქში იმართება მიტინგები, რომელთა მონაწილეები მეორე ფრონტის უსწრაფესად გახსნას მოითხოვენ.

დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრს უინსტონ ჩერჩილს ეწვია დელეგაცია—ლონდონის 105 ათასი მანქანათმშენებელი მუშის 171 წარმომადგენელი—და გადასცა წერილი, რომელშიც მეორე ფრონტის დაუყოვნებლივ გახსნის მოთხოვნას შეიცავდა.

• • •

გერმანელ ფაშისტთა ჯარებმა რომლებიც დამკვრელი სატანკო დაჯგუფებებით მოქმედებდნენ, დაძლიეს 37-ე არმიის საარტილერიო ნაწილების წინააღმდეგობა და აიღეს ქ. სტავროპოლი.

დაიწყო საგანგებო „ფ“ შტაბის ფორმირებათა გადაყვანა სამხრეთ საბერძნეთიდან ბულგარეთში, შემდეგ კი რუმინეთის გავლით—საბჭოთა კავშირში.

ვერმახტის საერთო დანაქარგები „აღმოსავლეთის კამპანიის მსვლელობაში შეადგენდნენ (ავადმყოფების გარდა) 1428788 კაცს—აღმოსავლეთში მოქმედი ჯარების საშუალო რიცხვის (3,2 მილიონი კაცი) 44,5 პროცენტს“².

მე-17 არმიის შენაერთები მძიმე, შეუპოვარი ბრძოლებით განაგრძობდნენ შეტევას და საბჭოთა ჯარების არტილერიის დევნას²².

1-ლი სამთომსროლელთა დივიზიის სარდალმა ჰ. ლანცმა გასცა ბრძანება, რომ იალბუზზე ასვლის მიზნით შეემუშაებინათ მაღალი მთის ოპერაციის გეგმა³¹.

დაიწყო ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების არმავირ-მაიკოპის თავდაცვითი ოპერაცია გერმანელთა 1-ლი სატანკო არმიის წინააღმდეგ (დამთავრდა 17.7.42). ჩრდილოეთ კავკასიის ფრონტის ჯარები განაგრძობდნენ დაძაბულ თავდაცვით ბრძოლებს გერმანელთა 1-ლი სატანკო არმიის მთავარ ძალებთან, რომელმაც მაიკოპი დალაშქრა და მდ. ყუბანი გადალახა არმავირის რაიონში, და მე-17 არმიის წინააღმდეგ, რომელიც კრასნოდარს უტევდა.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების დონის ჯგუფი კვლავ იგერიებდა მოწინააღმდეგის მე-40 სატანკო კორპუსის შეტევებს და ნოვონომინისკენ იხევდა. ჯგუფის შემადგენლობაში მხოლოდ 37-ე არმია დარჩა. ამით დამთავრდა ჯგუფის თავდაცვითი ოპერაცია სტავროპოლის მიმართულებით.

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ამიერკავკასიის ფრონტს თავისი რეზერვებიდან გადასცა 2 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი (მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი — მე-4, მე-5, მე-6, მე-7 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადები; მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი — მე-8, მე-9, მე-10 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადები, 11 ცალკე მსროლელთა ბრიგადა — მე-4, მე-19, 57-ე 59-ე, მე-60, 62-ე, 84-ე, 107-ე, 119-ე, 131-ე და 256-ე ბრიგადები).

მე-12 არმიამ კრებსით რაზმებთან ერთად, რომლებშიც შედიოდა ურიუპის სამხედრო სასწავლებლის ბატალიონი და 318-ე მსროლელთა დივიზიის ერთი პოლკი, შეუტია მოწინააღმდეგის ჯარებს, რომლებმაც ნოვონომინილოვსკაია დაიკავეს და 6 აგვისტოს დილით უკუაგდეს და ალყაში მოაქციეს მტერი ნოვონომინილოვსკაიას აღმოსავლეთით.

მე-5 საჰაერო არმიამ 13-ჯერ დაბომბა მდინარეების — ყუბანის, ბელაიის, ლაბას გადასასვლელები, დააზიანა და ჩაძირა 30-ამდე ტანკი... საბრძოლო ამოცანების შესრულებაში განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი 238-ე მოიერიშე ავიადივიზიამ გენერალ ფ. ვ. ნანეიშვილის მეთაურობით³².

გენერალ-მაიორი გ. ნ. ბარცინკევიჩი გაათავისუფლენ

24-ე არმიის სარდლის მოვალეობისაგან. 24-ე არმიის საზღვრულად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ვ. ა. ხომენკო.

საკ. კპ(ბ) ჩრდილო ოსეთის საოლქო კომიტეტის ბიუროსა და ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტის დადგენილებით დაისახა ღონისძიებანი პარტიზანული მოძრაობის განვითარების უზრუნველსაყოფად.



გერმანელებმა ერთდროულად განახორციელეს ორი დარტყმა: 1-ლი სატანკო არმიის ძალებით არმავირ-მაიკოპის მიმართულებით და აიღეს არწავირი; მე-17 არმიის ძალებით — კრასნოდარის მიმართულებით.

ჰალდერი აღნიშნავს: „ყუბანის კლაკნილში (კავკასიის მიმართულება) მოწინააღმდეგე კვლავაც გააფთრებულ წინააღმდეგობას გვიწევს“².

1-ლი სატანკო არმიის შენაერცებმა ესესის „ვიკინგინ“ დივიზიისა და სლოვაკთა მორტორიზებული დივიზიის ხელშეწყობით მოიგერიეს კონტრშეტევები ხიდისწინა გამაგრებებზე კროპოტკინის აღმოსავლეთით².

მე-13 დივიზია აშენებს ხიდს ბობოქარ ლაბაზე, მე-16 მორტორიზებულმა დივიზიამ სალამოს ჩაუარა კურგანხაიას და ლაბინსკაიამდე მივიდა. უკან დახეულმა რუსებმა ყველა ხიდი ააფეთქეს³.

1942 წლის 7 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლას

ბ ა რ ა ს კ ე ე ი

მე-14 დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის შეტევებს და აწარმოებდნენ თავდაცვით ბრძოლებს. ღონის ჯგუფის ცალკეული ნაწილები ნევინომისკისთვის ბრძოლების შემდეგ მთისწინეთში იხევდნენ, ხოლო მთავარი ძალები კურსავკის რაიონში აფერხებდნენ მტრის წინსვლას მინერალური წყლებისაკენ.

ზღვისპირეთის ჯგუფის ჯარები ყუბანის ჩრდილო კლაკნილის რაიონში ებრძოდნენ მოწინააღმდეგის 1-ლი სატანკო და მე-17 არმიის მთავარ ძალებს, რომლებიც კვლავ ცეცხლს უშენდნენ მაიკოპსა და კრასნოდარს.

ამიერკავკასიის ფრონტის სარდალმა არმიის გენერალმა ი. ვ. ტიულენევმა შემოიარა ჩრდილო კავკასიის თავდაცვის ძირითადი რაიონები და ორჯონიკიძისა და გროზნოს მისადგომებზე თავდაცვის განმტკიცების დამატებითი ამოცანები დასაბა. შემოვლა 10 აგვისტომდე გაგრძელდა.

გენერალ-მაიორი თ. ა. პარხომენკო გაათავისუფლეს მე-9 არმიის სარდლის მოვალეობასაგან. არმიის სარდლად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ვ. ნ. მარცინკევიჩი.

მიიღეს დადგენილება „ქალაქ ერევანში სამამულო ომის ინვალიდთა შრომამოწყობის მდგომარეობის შესახებ“³⁴.

პრემიერი სტალინი — პრეზიდენტ რუზველტს: „რაც შეეხება თქვენს ინფორმაციას იაპონიის შესახებ, ინტერესით გავეცანი მას...“³⁵.

• • •

მე-17 არმიის მოწინავე ნაწილები კვლავ დევნიდნენ საბჭოთა ჯარების არიერგარდს, რომელმაც უკან დახევის დროს ბრძოლაში ჩააბა დიდძალი ავიაცია. საბჭოთა თვითმფრინავები ბომბავდნენ და ტყვიამფრქვევის ცეცხლს უშენდნენ გერმანელთა ჯარებს. ჩამოგდებულია მოწინააღმდეგის 2 თვითმფრინავი.²²

1942 წლის 8 აგვისტო

შ ა ბ ა თ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის

მე-15 დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების დონის ჯგუფის შენაერთები განაგრძობდნენ თავდაცვით ბრძოლებს ნევანომისკ-მინერალური წყლების რკინიგზის უბანზე, რათა დაეცვათ კავკასიის მინერალური წყლების რაიონი და უზრუნველყათ მოსახლეობისა და სახელმწიფო ფასეულობათა ევაკუაცია. ზღვისპირეთის ჯგუფი იგერიებდა მოწინააღმდეგის ძალების გააფთრებულ შეტევებს, რომელთა მიზანი იყო, რაღაც უნდა დაეღწიათ მიედწიათ მაიკოპის ნავთობსარეწებამდე, და იბრძოდა მდინარეების — ლაბას, ყუბანის ხაზზე და კრასნოდართან ვასიურინსკაიას, დინსკაიას, მარა-ანსკაიას მიჯნაზე.

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა გროზნოს ნავთობის რაიონის მისადგომებთან შექმნა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფი, რომელშიც შევიდა მე-9 და 44-ე არმიები, რომლებიც ამიერკავკასიის ფრონტს ექვემდებარებოდა. ჯგუფის შემადგენლობაში შევიდა აგრეთვე 89-ე სომხური მსროლელთა დივიზია, 417-ე ქართული მსროლელთა დივიზია, 52-ე სატანკო ბრიგადა, ჯავშანმატარებლების 36-ე და 42 დივიზიონები, 50-ე გვარდიული და 132-ე ნაღმსატყორცთა პოლკები. ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის სარდლად დანიშნეს გენერალ-ლეიტენანტი ი. ი. მასლენიკოვი.³⁶

ძლიერი ბრძოლები გაჩაღდა მდინარეების — ყუბანის, ლაბას, ბელაიას მიჯნაზე. განსაკუთრებით სისხლისმღვრელი იყო ბრძოლები კურგანნაიას, კელერმესკაიას, ბელორეჩენსკაიას, მაიკოპის, გიაგინსკაიას რაიონში.

32-ე გვარდიულ მსროლელთა დივიზიას, რომელმაც მყარი თავდაცვა შექმნა ტამანის ნახევარკუნძულზე, ეწვია საბჭოთა კავშირის მარშალი ს. მ. ბუდიონი.

89-ე მსროლელთა დივიზია ფრონტზე დაბრუნდა და 24-ე არმიას შეუერთდა.³⁶

გაზეთ „იზვესტია“-ში გამოქვეყნდა ცნობა, რომ დაღესტანში ამზადებენ საყოველთაო სწავლების სპეციალურ კომკავშირულ-ახალგაზრდულ ქვეგანაყოფებს.

ქვეგანაყოფებში, რომლებსაც ამხანაგები შიპილოვი და კაზატინსკი მეთაურობენ, მომზადდა ასობით ცხენოსანი, ტანკის გამანადგურებელი, სნაიპერი, ნაღმმტყორცნი და მეავტომატე. ფრიაღზე ჩააბარეს გამოცდები მეზრძოლებმა საფაროვმა, აბდურაჰიმოვმა, მალიკოვმა, ბორშჩოვმა.



გერმანიის სახმელეთო ჯარების უმალესმა მთავარსარდლობამ გასცა ბრძანება, რომ გროზნოდან ბაქომდე დასახული გარღვევის რაიონში შეეყვანათ მე-5 საარმიო კორპუსის ყველა დივიზია და დაეძრათ³⁷ ისინი კასპიის ზღვის სანაპიროსაკენ, დაღესტნისა და აზერბაიჯანისაკენ.

მე-17 არმიის ნაწილებმა მხოლოდ დღის დამლევს მოახერხეს საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგობის დაძლევა ეისკის რაიონში და მხოლოდ საღამოხანს აიღეს ქალაქი.²²

1942 წლის 9 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ე რ ა

მე-16 დ ლ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის დონის ჯგუფის ჯარები (37-ე არმია) იცავდნენ კავკასიის მინერალური წყლების რაიონის მისადგომებს და მოწინააღმდეგის შეტევების შედეგად იხევდნენ მდ. მაღკასთან, სადაც საერთო ხაზი უნდა შეექმნათ ამიერკავკასიის ფრონტის მოწინავე ნაწილებთან ერთად, რომლებმაც განლაგება დაიწყეს მდინარეების კუმისა და პოდკუმოკის მიჯნაზე.

ზღვისპირეთის ჯგუფი ებრძოდა ყუბანის მარცხენა ნაპირზე გადასულ მოწინააღმდეგეს.

დამთავრდა აზოვის სამხედრო-საზღვაო ფლოტილის ბრძოლები სამხედრო-საზღვაო ბაზისა და ქალაქ ეისკისათვის. მოწინააღმდეგემ ამ ბრძოლებში დაკარგა ორ ბატალიონამდე ქვეითი ჯარი, ორი ცხენოსანთა ესკადრონი, რამდენიმე ტანკი, 20 ავტომანქანა.²⁸

მეშახტეების 383-ე მსროლელთა დივიზიამ ერთ დღეში მოიგერია გერმანელთა 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიების 6 იერიში ხანსკაია-ბელორეჩინსკაიას რაიონში. მტერი შეაჩერეს!³⁹

249-ე ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონმა მსროლელთა ნაწილებთან ურთიერთმოქმედებით კრასნოდართან ბრძოლებში გაანადგურა მოწინააღმდეგის 5 ტანკი და დიდძალი ცოცხალი ძალა. გმირულად იბრძოდნენ ბატარეის პარტოზი, უმცროსი ლეიტენანტები ს. ნ. ორანსკი, ს. ნ. მარჩენკოვი, მეზრძოლები ვერშიცკი, ლარიონოვი, ბარლიბაევი, გრაბოვი, ალმენოვი და სხვა მეზენიტეები. ბევრი მათგანი დაიღუპა, მაგრამ უკან არც ერთს არ დაუხვეია.⁴⁰

32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზია გადაიყვანეს ნავაგინსკაიას, ფშიშის, შაუმიანის რაიონში, სადაც მე-18 არმიას შეუერთდა.

გერმანელ-ფაშისტთა ჯარებმა დაიკავეს კრასნოდარის მზარის ცენტრი ქ. კრასნოდარი.

ბერლინის რადიომ სასწრაფოდ გამოაცხადა: დღეიდან ყუბანის „შავი ოქრო“ გერმანიის რაიხს მოემსახურებაო.

მე-5 საარმიო კორპუსის მოწინავე ნაწილებმა გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ აიღეს კრასნოდარი. ქუჩის ბრძოლები საღამომდე გრძელდებოდა. საბჭოთა ჯარებმა მოასწრეს ხიდების აფეთქება მდ. ყუბანზე.²²

1942 წლის 10 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შ ა ბ ა თ ი

მე-17 დღე

გრძელდებოდა გააფთრებული თავდაცვითი ბრძოლები: სტალინგრადის ფრონტის ჯარები მოწინააღმდეგეს ებრძოდნენ დონის აღმოსავლეთ კლაკნილთან, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტისა — სტალინგრადის სამხრეთ-დასავლეთის და ჩრდილო-კავკასიის ფრონტისა — მინერალური წყლების რაიონში, ნევენომისკის, კრასნოდარის სამხრეთის და მაიკოპის ჩრდილოეთ მისაღვამებზე.

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა უბრძანა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდალს დაუყოვნებლივ განემტკიცებინა ჯარებით და ტექნიკით მაიკოპ-ტუაფსეს მიმართულება. „დაუყოვნებლივ გადაიყვანეთ 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზია და 236-ე მსროლელთა დივიზიასთან ერთად სიღრმით სამ, ოთხ ხაზად დაიკავეთ მაიკოპიდან ტუაფსეში მიმავალი გზა და არავითარ შემთხვევაში თქვენი პირადი პასუხისმგებლობით მოწინააღმდეგე ტუაფსეში არ შეუშვათ.“⁴¹ მთავარბანაკის ბრძანება შესრულდა. მტერი ტუაფსეში ვერ შევიდა.

16 საათზე დაიწყო 383-ე მსროლელთა დივიზიის შეუპოვარი ბრძოლა გერმანელთა 101-ე და 97-ე სამთომსროლელთა დივიზიების ნაწილებთან. 694-ე მსროლელთა პოლკმა მაიორ შ. ი. ყიფიანის მეთაურობით მოიგერია მოწინააღმდეგის ორი ბატალიონის პირველი შეტევა, მაგრამ გარემოცვაში აღმოჩნდა. იძულებული გახდა ყოველი მხრიდან მოეგერიე-

ბინა ქვეითი ჯარის ერთნახევარი პოლკისა და 10 ტანკის იერიშები, პატარ-პატარა ჯგუფებად დაქსაქსულიყო და სასწავლო ბატალიონთან და მზვერავთა ასეულთან ერთად გარემოცვისთვის დაედწია თავი, რაც წარმატებით შეასრულა და თავდაცვა გაშალა მდ. ბელაიას მარცხენა ნაპირზე.⁴²

26-ე ცალკე მოტოპოლკი, რომელიც 400 კაცზე ცოტა მეტს აერთიანებდა, პიატიგორსკის ქუჩებში იბრძოდა 9 და 10 აგვისტოს. პოლკმა პოდპოლკოვნიკ პეტრენკოს მეთაურობით ქუჩის ბრძოლებში გაანადგურა პიტლერელთა 15 ტანკი და ჯავშანტრანსპორტიორი, საბრძოლო მასალით დატვირთული 10 ავტომანქანა, დახოცა 100-ზე მეტი ფაშისტი.

მდ. თერგის მიჯნაზე გაშალეს თავდაცვა მე-11 გვარდიულმა მსროლელთა კორპუსმა, 382-ე და 151-ე მსროლელთა დივიზიებმა, მე-9 და მე-10 მსროლელთა ბრიგადებმა.

კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილების უშუალო დაცვის მიზნით 384-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები განალაგეს შემდეგი დისლოკაციით:

ქლუხორის უღელტეხილზე — 815-ე მსროლელთა პოლკის 1-ლი ბატალიონი;

მარუხის უღელტეხილზე — 810-ე მსროლელთა პოლკის ბატალიონი;

სანჰაროზე — 808-ე მსროლელთა პოლკის ბატალიონი.⁴³

44-ე არმიის სარდლად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ა. ა. ხრიაშჩევი, რომელიც მანამდე ამ არმიის შტაბის უფროსი იყო.

ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა დაამტკიცა რესპუბლიკის სამრეწველო საწარმოთა დემონტაჟისა და ევაკუაციის გეგმა-გრაფიკი. 10 დღის მანძილზე ბესლანის სიმიდის კომბინატიდან ევაკუირებული იყო 420 ვაგონი მოწყობილობა, ხოლო „ელექტროთუთიის“ ქარხნიდან — 400 ვაგონი.⁴⁴



გერმანელთა 1-ლი სატანკო და მე-17 არმიები მთავარი ძალები ისწრაფოდნენ, რადაც უნდა დაჯდომოდათ, გასულიყვნენ მაიკოპის ნავთობის რაიონში. ამიტომ ყუბანის შუა წელ-

ში, მდინარეების — ლაბის, ბელაიას, ფსეკუფსის და ზეათა ხეობაში გააფთრებული ბრძოლები გაიმართა. კურგანაიას, გოაგინსკაის, კელერმესკაიას, ბელორეჩინსკაიას, მაიკოპის დასახლებული პუნქტების რაიონში ორივე მხარეს დიდი დანაკარგები ჰქონდა.

მძიმე ბრძოლების შემდეგ გერმანულ-ფაშისტთა ჯარებმა აიღეს ქ. მაიკოპი.

რუმინულმა შენაერთებმა დაიკავეს იასენკი, ხოლო მე-5 რუმინულმა ცხენოსანთა დივიზიამ დაძლია საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგობა და შექმნა პლაცდარმი სლავიანსკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მაგრამ საღამოხანს იძულებული გახდა ეს პლაცდარმი დაეტოვებინა.²²

1942 წლის 11 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

მე-18 დღე

გრძელდებოდა საბჭოთა ჯარების მძიმე თავდაცვითი ბრძოლები კლეტსკაიას, კოტელნიკოვის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, აგრეთვე მაიკოპის და კრასნოდარის რაიონებში.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის დონის ჯგუფის ჯარებმა (37-ე არმია) დაიხიეს ნალჩიკის რაიონში, სადაც ისინი დაუქვემდებარეს ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფს და ამ უკანასკნელის შემადგენლობაში თავდაცვაზე გადავიდნენ მდინარეების მალკისა და ბაქსანის მიჯნაზე, სადაც იცავდნენ ნალჩიკისა და ორჯონიკიძის მიმართულებას.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ზღვისპირეთის ჯგუფის ჯარები განაგრძობდნენ თავდაცვითს ბრძოლებს კრასნოდარის სამხრეთით და მაიკოპის რაიონში, ანუ ყუბანის ნავთობის რაიონის ტერიტორიაზე.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ზურგში შეიქმნა საკონტროლო-გამტარი პუნქტები, რომლებმაც გზებზე მკაცრი წესრიგი დაამყარეს.

32-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკმა მაიორ ბალგას მეტაურობით მაიკოპთან, აფშერონისა და ხადიყენის სტანიცების რაიონში 5—11 აგვისტოს ბრძოლების დროს მოსპო 4

ტანკი, 3 ტყვიამფრქვევის დანადგარი და დახოცა 150-მდე პიტლერელი.⁴⁵

დამთავრდა 89-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილების გადასხმა გროზნოს სადგურში.

სომხეთის სსრ სახკომსაბჭომ მიიღო დადგენილება „იმ-3“ ტანკსაწინააღმდეგო ნაღმების 15 ათასი კორპუსის დამზადების შესახებ; აქედან 5 ათასი უნდა დაემზადებინათ სექტემბერში და 10 ათასი ოქტომბერში.⁴⁶

გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნდა ცნობა, რომ საქართველოსა და სომხეთის კოლმეურნეები ვადამდე აბარებენ პურეულს სახელმწიფოს. საქართველოს სსრ გორის რაიონმა წითელი არმიის პურეულის ფონდში შეიტანა 54 ტონა, თეთრი წყაროს რაიონმა — 38 ტონა პურეული, ხოლო სომხეთის აგინის რაიონმა 7-ჯერ მეტი, ვიდრე ივლისის გეგმით იყო გათვალისწინებული.

• • •

პალდერი თავის „დღიურში“ აღნიშნავს, რომ „არმიითა „ა“ ჯგუფის რაიონში საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგობა ძლიერდება“.

57-ე სატანკო კორპუსის შენაერთები ესესეღთა „ვიკინგის“ დივიზიასთან ერთად მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ ბელორეჩინსკაიას რაიონში პლაცდარმის მოსაპოვებლად.²²

1942 წლის 12 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

89-19 დღე

დამთავრდა გააფთრებული ბრძოლები მდინარეების — ყუბანის, ლაბას, ბელაიას მიჯნაზე.

ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ მიიღო დადგენილება ჩრდილო კავკასიის მხარეებიდან, ოლქებიდან და რესპუბლიკებიდან მოსახლეობის, მოწყობილობის, ნედლეულისა და მასალების ევაკუაციის წესის შესახებ.

გაზეთმა „კრასნაია ზვეზდამ“ გამოაქვეყნა მასალები ჩვენი

ჯარების შეუპოვარი ბრძოლების შესახებ დონზე და ყუბანში.

დაიწყო 349-ე მსროლელთა დივიზიის მძიმე ბრძოლვითი ვერბინ-კალინოვსკაიას მიჯნაზე მოწინააღმდეგის შეპტევ ძალებთან, რომლებიც მდ. ყუბანის სამხრეთ ნაპირზე გადასვლას ესწრაფოდნენ.¹⁷

392-ე მსროლელთა დივიზიის მზერაეები ნეზლობნაიას რაიონში პირველად შეხვდნენ მოწინააღმდეგეს და ხანმოკლე სროლის შემდეგ უკუაქციეს იგი.

349-ე მსროლელთა დივიზია გადავიდა მდ. ყუბანის სამხრეთ ნაპირზე და გაშალა თავდაცვა ვერბინ-კალინოვსკაიას რაიონში. მისი ამოცანა იყო ხელი შეეშალა სამხრეთ ნაპირზე გერმანელთა გადმოსვლისათვის.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ ტამანის ნახევარკუნძულის სანაპიროს თავდაცვა საზღვაო ქვეით ჯარს გადასცა და ნოვო-როსიისკისკენ გაემართა.¹⁸

მოსკოვში ჩამოვიდა დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი, რომელიც იმავე დღეს მიიღო ი. ბ. სტალინი. ამ შეხვედრაზე უ. ჩერჩილმა განაცხადა, რომ 1942 წელს მეორე ფრონტი არ გაიხსნებოდა.

• • •

¹ გენერალური შტაბიდან მოვიდა ბრძანება: „49-ე სამთომსროლელთა პოლკი დაექვემდებარება მე-17 არმიას, მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია — პირველ სატანკო არმიას, 49-ე კორპუსის შემადგენლობას ემატება პირველი და მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიები.“¹⁹

პალდერი იძულებულია აღიაროს „სულ უფრო მზარდი წინააღმდეგობა კავკასიონის ფერდობებზე (კრასნოდართან და სხვაგან)“. მე-17 არმიის ფრონტზე საბჭოთა ჯარების ძლიერმა საარტილერიო გადამლობმა ცეცხლმა შეათერხა წინსვლა კრასნოდარის რაიონში. „ქალაქში განახლდა ქუჩის ბრძოლები მოსახლეობის მონაწილეობით“³.

მაიკოპის რაიონში 1-ლი სატანკო არმიის შენაერთები მტკიცე თავდაცვას წააწყდნენ. მთაგორიანი მიდამო აძნელებდა ნაწილების მოქმედებას.²²

ჩრდილო კავკასიის ყველა ჩარები კვლავ იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის შეტევებს კავკასიონის ჩრდილოეთ მთისწინეთში, განსაკუთრებით მაიკოპის რაიონში და კრასნოდარის სამხრეთით.

37-ე არმიის ჯარებმა თავდაცვითი მიჯნები დაიკავეს მდ. მაღკის ნაპირზე, პროხლადნაია — კუბა — კამენოოსტროვსკოეს უბანზე და ამავე დროს თავდაცვა გაშალეს მდ. ბაქსანის მიჯნაზე.

349-ე მსროლელთა დივიზია მყარად ინარჩუნებს პოზიციებს ვერბინ—კალინოვსკაიას რაიონში და მტერს მდ. ყუბანის სამხრეთ ნაპირზე გადასვლის საშუალებას არ აძლევს.⁵⁰

მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის ქვეგანაყოფებმა ბრძოლა გაუმართეს მოწინააღმდეგეს ყაბარდო-ბალყარეთის ასსრ კუბის რაიონის სოფ. კუბის მიდამოებში.

გენერალ-მაიორი ა. ი. სუბოტინი გაათავისუფლეს ამიერკავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსის მოვალეობისაგან.

მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ი. ტ. ზამერცევი.

ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომლითაც საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის სახკომსაბჭოებს დაავალა გაეზარდათ ბურლულეულის, ჩირის, კონცენტრატების, კონსერვების, ხილის წარმოება და ფრონტზე მიწოდება.⁵¹

143-ე ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონის ქვეგანაყოფებმა რკინიგზის შაუმიანის სადგურზე მოიგერიეს მტრის ბომბდამშენთა თავდასხმა — ჩამოაგდეს 2 და დააზიანეს 1 „იუ-88“ მარკის თვითმფრინავი. მტერმა ობიექტამდე ვერ მიადგა.⁵²

საქართველოს სსრ მთელ ტერიტორიაზე დაწესდა სრული შუქშენილბვის რეჟიმი.

ქ. გროზნოში გაიმართა ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ანტიფაშისტური მიტინგი.

ორჯონიკიძეში გაიმართა ანტიფაშისტური მიტინგი, რომელიც სსრ კავშირის ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის

მძლავრ დემონსტრაციად იქცა. მიტინგის მონაწილეებმა მიიღეს „მოწოდება ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხისადმი“, რომელშიც ნათქვამია: „დავიხოცებით, მაგრამ პიტლერელ კაციქამიებს ჩვენს მხარეს შესაბამისად და გასაძარცვად არ მივცემთ“.

კრემლში გაიმართა ი. ბ. სტალინისა და უ. ჩერჩილის მეორე შეხვედრა.

* * *

პიტლერის ჯარებმა დაიწყეს შეტევითი ოპერაცია მდ. მაღკა-ბაქსან-ნალჩიკისა და პროხლადნაის მიმართულებით.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსმა ფ. ჰალდერმა „დღიურში“ ჩაწერა: „აშკარა ხდება მოწინააღმდეგის განზრახვა — არ დათმოს ჩრდილო კავკასია და სამხრეთ კავკასიის დასაცავად შექმნას ჯგუფები თერგზე და მის სამხრეთით“.

მე-17 არმიის შენაერთებმა ვერ დაძლიეს საბჭოთა ჯარების ძლიერი წინააღმდეგობა ყუბანში, მე-5 რუმინულმა ცხენოსანთა დივიზიამ გაჭირვებით მოიგერია მოწინააღმდეგის კონტრიერიში ტროიცკაიას რაიონში. საბჭოთა ჯარების ძლიერი წინააღმდეგობის გამო ჩაიშალა მე-5 საარმიო კორპუსის შენაერთების ცდა შეტევაზე გადასულიყვნენ კრასნოდარის დასავლეთით.²²

1942 წლის 14 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ბ ა რ ა ს კ ე გ ა

21-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში ამიერკავკასიის ფრონტის 46-ე არმიის შენაერთების მოწინავე ქვეგანაყოფებმა, რომლებიც იცავდნენ კავკასიონის მთავარი ქედის ცენტრალური ნაწილის უღელტეხილებს, გააჩაღეს ბრძოლა მოწინააღმდეგის მოწინავე ქვეგანაყოფებთან. ნევინომისკაიას ალების შემდეგ მტერი მდინარე ყუბანისა და მისი შენაკადების ხეობებით გავიდა მთელი რიგი მთისწინა დასახლებული პუნქტების ხაზზე და დაიწყო უღელტეხილების შტურმისათვის მზადება.

დიდი დანაკარგების ფასად მოწინააღმდეგემ მოახერხა მდ. ყუბანის სამხრეთ ნაპირზე გადასვლა და 349-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილების უკუგდება.⁵³

ქ. ყარაჩაევის პარტიზანულმა რაზმმა „შურისმგებელმა“ განაჩხირის რაიონში ბრძოლა გაუმართა ფაშისტებს.

სოხუმის ცაში პირველად გაჩნდა ფაშისტთა თვითმფრინავები.

82-ე ავიაგამანადგურებელი პოლკის მფრინავებმა ვ. ა. ბორისოვმა და ა. ნ. შჩერბინოვმა ბაქოს რაიონში ჩამოაგდეს მოწინააღმდეგის მზვერავი თვითმფრინავი. ეკიპაჟის ორი წევრი დაატყვევეს.⁵⁴

მაიკოპის რაიონის სტანიცა ხანკაიასგან 4 კილომეტრის დაშორებით ფაშისტებმა დახვრიტეს ებრაელთა ორი ოჯახი — 6 კაცი. 6 წლის გოგონა ლ. რ. გეტმანმა ციანიდმუავით მოწამლა.⁵⁵

კრემლში გაიმართა ი. ბ. სტალინისა და უ. ჩერჩილის მესამე შეხვედრა.

საბჭოთა მთავრობის 1942 წლის 13 აგვისტოს მემორანდუმის პასუხად დიდი ბრიტანეთის მთავრობამ გამოგზავნა სამახსოვრო ბარათი, რომელშიც ამტკიცებდა 1942 წელს ევროპაში მეორე ფრონტის გახსნა შეუძლებელიაო, თან დასძენდა: „1942 წელს მეორე ფრონტის საუკეთესო ფორმა, ატლანტის ოკეანიდან ერთადერთი შესაძლებელი, თავისი მასშტაბით მნიშვნელოვანი ოპერაციაა „ჩირალდანი“.“⁵⁶

• • •

ჰალდერმა „დღიურში“ ჩაწერა: „არმიათა „ა“ ჯგუფის რაიონში მტრის არიერგარდები მტკიცე წინააღმდეგობას გვიწევენ“.

მე-5 საარმიო კორპუსის შენაერთებმა ოთხ ადგილას მოახერხეს მდ. ყუბანზე გადასვლა, მაგრამ წააწყდნენ მტკიცე წინააღმდეგობას საბჭოთა ჯარების მხრივ, რომლებმაც ავიაციის მხარდაჭერით აამოქმედეს არტილერიის, „კატიუშების“, დიდი ძალები.²²

ამიერკავკასიის ფრონტის 46-ე არმიის ჯარებმა დაიწყეს თავდაცვითი ბრძოლები კავკასიონის მთავარი ქედის ცენტრალური ნაწილის უღელტეხილებზე.

ბრძოლების დაწყებისთანავე დამოუკიდებელ მიმართულებებად გამოიყო ქლუხორის, მარუხისა და სანჯაროს მიმართულებანი. საბრძოლო ოპერაციების საერთო ხელმძღვანელობა დაეკისრა:

ქლუხორის მიმართულებაზე — 394-ე მსროლელთა დივიზიის შტაბს;

მარუხის მიმართულებაზე — მარუხის უბნის ჯარების ჯგუფის შტაბს;

სანჯაროს მიმართულებაზე — პოლკოვნიკ პიაშევის ჯგუფის შტაბს.⁵⁷

ქლუხორის უღელტეხილის ჩრდილოეთ ფერდობებზე გამოჩნდა მოწინააღმდეგის ჯარის ნაწილები, რომლებსაც შეეებრძოლენ 394-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 815-ე მსროლელთა პოლკის პირველი ბატალიონის ქვეგანაყოფები. ბატალიონის მებრძოლებმა დიდი დანაკარგების ფასად შეაჩერეს მოწინააღმდეგის შემოტევა. ბატალიონი თითქმის მთლიანად დაიღუპა, მაგრამ მტერს გზა არ მისცა. ამასობაში სარდლობამ მოაშველა ახალი ნაწილები, რომლებმაც უღელტეხილზე მიღწეულ გერმანელებს საშუალება არ მისცეს სამხრეთ ფერდობზე ჩასულიყვნენ. 18 აგვისტოს ბატალიონიდან დარჩენილი 17 კაცი სამხრეთ თავშესაფრის რაიონში გადაიყვანეს.

349-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვის მიჯნა დაიკავა მდ. ფსექუფსის დასავლეთ ნაპირზე ჩიბის არხამდე და მძიმე თავდაცვით ბრძოლებში ჩაება.

ქ. ყარაჩაევის პარტიზანული რაზმი „შურისმგებელი“ თითქმის ორ დღე-ღამეს იცავდა მარუხისა და ქლუხორის უღელტეხილებისაკენ მიმავალი გზების განშტოებას.

საქართველოში გადაყვინილი 276-ე მსროლელთა დივიზია ქართველი მეომრებით შეიესო და 276-ე ქართულ მსროლელთა დივიზიად გარდაიქმნა.

მტრის ავიაციის თავდასხმის შედეგად სოხუმში დაიღუპა 40 და დაშავდა 130 კაცი.

კონსტანტინოვსკაიას გზაზე მსუბუქი ბომბდამშენების პოლკის მფრინავმა ქალებმა დაბომბეს და გაანადგურეს მტრის ავტომანქანების კოლონა.

კრემლში გაიმართა ი. ბ. სტალინისა და უ. ჩერჩილის შეხვედრა.

• • •

მაიკოპის აღების შემდეგ ჰიტლერულმა სარდლობამ დაიწყო 1-ლი სატანკო არმიის შენაერთების გადაყვანა: 16 მოტორიზებული დივიზია გადაიყვანა ელისტის რაიონში, მე-3 და მე-13 სატანკო დივიზიები — მოზდოკის ჩრდილოეთით, მდ. თერგის ჩრდილოეთ ნაპირზე.

მე-5 საარმიო კორპუსის ნაწილები ძლიერ წინააღმდეგობას წააწყდნენ, განსაკუთრებით ფლანგებზე. ავიაციის დახმარება უშედეგო გამოდგა, რადგან საბჭოთა ავიაციაც ბომბავდა და ცეცხლს უშენდა.²²

კრებსითი რაზმი, რომელშიც შედიოდნენ 49-ე კორპუსის 1-ლი და მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიების ალპინისტები, კაპიტან გროტის მეთაურობით გავიდა ხოტიუ-ტაუსა და ჩიპერ-აზაუს უღელტეხილებზე.⁵⁸

1952 წლის 16 აგვისტო

კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის

23-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის ცდებს განევითარებინა შეტევა მინერალური წყლებიდან რკინიგზის გასწვრივ პროხლადნოესკენ. კავკასიონის ქედის ცენტრალური ნაწილის უღელტეხილებზე 46-ე არმიის ნაწილები ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს, რომელიც ესწრაფოდა ხელთ ეგდო ძირითადი უღელტეხილები. ჩრდილო კავკასიის ფრონტის არმიები მაიკოპისა და კრასნოდარის სამხრეთით აწარმოებდნენ თავდაცვით ბრძოლებს.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ უღელტეხილების თავდასხმის გაშალა ბაბიჩის უღელტეხილის, სტანიცების — შაფსუგსკაიას, ნებერჯაევსკაიას, ბოლშევიკის, ვერხნე ბაქანსკაიას, კრასნომედვედსკაიას დაახლოებით 80 კილომეტრიან ხაზზე; მისი ამოცანა იყო დაეცვა ნოვოროსიისკის მისადგომები ჩრდილოეთიდან და ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან.⁵⁹

ჩერკასის საქალაქო და რაიონულმა პარტიზანულმა რაზმებმა გაერთიანებული ძალებით არხიზთან შეაჩერეს სანჭაროსა და მარუხის უღელტეხილებისკენ მიმავალი „ედელვაისის“ სამთომსროლელთა დივიზიის ბატალიონი.

მტრის ავიაციის თავდასხმის დროს სოხუმში დაიღუპა 19 და დაშავდა 51 კაცი.

211-ე ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონის მეტყვიამფრქვევეები იგერიებდნენ „მ—109“ სამ თვითმფრინავს, რომლებიც თავს დაესხნენ კრივენკოვსკაიას სადგურს. სერჟანტ სტრიგინის ჯგუფებმა ჩამოაგდო მტრის ერთი თვითმფრინავი.⁶⁰



ქ. კისლოვოდსკის კომენდატურამ და გესტაპომ მოსთხოვა ქალაქის ებრაელ მოსახლეობას დაუყოვნებლივ ჩაეხადებინა ოქრო, ბრილიანტები, ვერცხლი, ხალიჩები, ტანსაცმელი, თეთრეული, ფეხსაცმელი და 100 ათასი მანეთი ნაღდი ფული.⁶¹

ომის დაწყებიდან აღმოსავლეთში გერმანიის არმიამ დაკარგა 1 472 765 ჯარისკაცი და ოფიცერი.

პალდერმა სამხედრო დღიურში ჩაწერა: „კავკასიის მთისწინეთში მტკიცე წინააღმდეგობის გამო წინსვლა შენედა... მოსალოდნელია წინააღმდეგობა ორჯონიკიძესთან“.²

გერმანიის ჯარებმა აიღეს მაიკოპი.

მე-5 საარმიო კორპუსის მარცხენა ფლანგის წინააღმდეგ საბჭოთა ჯარები კონტრშეტევებზე გადავიდნენ. ამის შედეგად კორპუსის დივიზიები დიდი გაჭირვებით იწევდნენ წინ სამხრეთისაკენ. წითელი არმიის საპაერო ძალებმა ძალზე გააძნელებს წინსვლა და დიდ ზარალს აყენებდნენ მათ.²²

დამთავრდა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების არმია-ვირ-მაიკოპის თავდაცვითი ოპერაცია გერმანელთა 1-ლი სატანკო არმიის წინააღმდეგ (დაიწყო 6.8.42). ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა საბოლოოდ შეაჩერეს გერმანელთა 1-ლი სატანკო და მე-17 არმიების შეტევა ტემნოლესკოეს, სამარსკაიას, დერბენტსკაიას, აბინსკაიასა და ჩერნოერკოვსკაიას საზღვრებზე.

გერმანელ-ფაშისტთა ჯარებმა ვერ მოახერხეს საბჭოთა ჯარების გარემოცვა და მოსპობა დონსა და კავკასიონის მთავარი ქედის მთისწინეთს შორის.

მოწინააღმდეგე ზარალს არ ერიდებოდა და ჭარბი ძალებით განაგრძობდა გააფთრებულ შეტევებს, რამაც აიძულა წითელი არმიის ჯარები დაეტოვებინათ სტავროპოლი, კრასნოდარი, მაიკოპი და უკან დაეხიათ დასავლეთ კავკასიონის მთისწინეთში. ამით დამთავრდა კავკასიისათვის თავდაცვითი ბრძოლის პირველი ეტაპი.

ქლუხორის მიმართულებით 16 აგვისტოს დამით მოწინააღმდეგის ერთი სამთომსროლელთა პოლკი უეცრად დაესხა თავს 815-ე მსროლელთა პოლკის პირველი ბატალიონის ქვეგანაყოფებს, რომლებიც ქლუხორის უღელტეხილს იცავდნენ, მოსპო მთელი საცეცხლე საშუალებანი და აიღო უღელტეხილი.⁶²

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები გამაგრდნენ ხამიშკის, სამურსკაიას, ნეფტეგორსკის, ყაბარდინსკაიას, დუბიშინის, სტავროპოლსკაიას, აზოვსკოეს მიჯნაზე.

მთავარბანაკის ღირექტივით შეიქმნა ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონი, რომლის შემადგენლობაში შევიდა 47-ე არმიის ჯარები, 56-ე არმიის 216 მსროლელთა დივიზია, აზოვის ზღვის სამხედრო ფლოტილია, თემრუკის, ქერჩის, ნოვოროსიისკის სამხედრო-საზღვაო ბაზები, 237-ე საავიაციო დივიზია და შავი ზღვის ფლოტის სამხედრო-საჰაერო ძალების ნაწილები.

წითელი არმიის მთავარმა პოლიტსამმართველომ გამოსცა ღირექტივა „არარუსი ეროვნების წითელარმიელებთან და

უმცროს მეთაურებთან აღმზრდელობითი მუშაობის შესახებ“; ოპელმაც უდიდესი როლი შეასრულა წითელ არმიაში მთელი მასობრივ-პოლიტიკური და აღმზრდელობითი მუშაობის გაუმჯობესებაში.

გენერალური შტაბის დირექტივით შეიქმნა გამანაწილებელი სადგურები ფოთსა და თბილისში. ბაქოში შეიქმნა მომარაგების ცენტრალური ბაზა. სოხუმში, ადლერში, სოჭში, ტუაფსეში, ნოვოროსიისკში, ორჯონიკიძეში, ქუთაისსა და დერბენტში ეწყობოდა ბაზები, რომლებიც შეუფერხებლად ამარაგებდნენ ფრონტს საბრძოლო მასალით, საწვავით, სურსათითა და ფურაჟით.⁶³

მე-8 მესანგრეთა არმიის სამხედრო საბჭომ ჩრდილოეთის ჯგუფების ჯარების სარდალს ნ. ი. მასლენიკოვს მოახსენა, რომ თავდაცვის მიჯნაზე ამოღებულია პირველი 50 ათასი კუბური მეტრი გრუნტი, აშენდა ტყვიამფრქვევთა ასობით საცეცხლე ნაგებობა, დაწყებულია ტანკსაწინააღმდეგო თხრილების გათხრა.⁶⁴

მსუბუქი ბომბდამშენების ავიაპოლკის მფრინავმა ქალებმა ააფეთქეს მოწინააღმდეგის საბრძოლო მასალის საწყობი.

მტრის ავიაციის თავდასხმის დროს სოხუმში დაიღუპა 1 და დაშავდა 1 კაცი.

ჩერქეზთა პარტიზანული რაზმები ებრძოდნენ გერმანელ სამთომსროლელებს და საშუალებას არ აძლევდნენ მტერს გასულიყო სანჯაროსა და მარუხის უღელტეხილებზე, რის შედეგად ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებმა მოასწრეს დაწინაურება და უღელტეხილებზე საბრძოლო პოზიციების დაკავება.⁶⁵

საქ. კპ(ბ) ჩრდილოეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტმა, რესპუბლიკის სახკომსაბჭომ, ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა, ორჯონიკიძის გარნიზონის სარდლობამ მიუწოდეს ქალაქისა და რესპუბლიკის ყველა მშრომელს აქტიური მონაწილეობა მიეღოთ ქალაქის დაცვაში. ქალაქის გარშემო დაიწყო თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობა, რომელშიც 20 ათასზე მეტი კაცი მონაწილეობდა.⁶⁶

აზერბაიჯანში ფრონტის დასახმარებლად მოეწყო კვირაობა.

• • •

ჰალდერი აღნიშნავს გერმანიის ჯარების ნელ წინსვლას, მათს გასვლას კავკასიონის მთავარ ქედზე, აღმოსავლეთის ფრონტის სტაბილიზაციას.

მე-17 საველე არმიის ჯარები განაგრძობდნენ შეტევას კრიმსკაია-აბინსკაიას მიმართულებით. მთებიდან განმეორებითმა დარტყმებმა შებოჭეს მე-9 ქვეითი დივიზიის ნაწილები. არმიის სხვა დივიზიების წინააღმდეგ საბჭოთა ჯარებმა გამოიყენეს ადგილის ხელშემწყობი პირობები და უფრო ძლიერ წინააღმდეგობას უწევდნენ გერმანიის ჯარების შეტევის მოქმედებას.²²

!

1942 წლის 18 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

25-ე დღე

დაიწყო კავკასიისათვის თავდაცვითი ბრძოლის მეორე ეტაპი. ამ დროისათვის ჰიტლერელები ცდილობდნენ ამიერკავკასიაში შეჭრილიყვნენ ერდროულად სამი მიმართულებით: დასავლეთიდან მე-17 საველე არმიის ძალებით ნოვოროსიისკ-ტუაფსედან შავი ზღვის გასწვრივ, ცენტრალური კავკასიონის შემოვლით; აღმოსავლეთიდან — 1-ლი სატანკო არმიის ძალებით მოზდოკ-გროზნო-ბაქოდან კავკასიონის მთავარი ქედის შემოვლით; ჩრდილოეთიდან — კავკასიონის მთავარი ქედის სანჯაროს, მარუხის, ქლუხორისა და სხვა უღელტეხილებით 49-ე სამთოსმროლელთა კორპუსის ძალებით, რომლებიც მოქმედებდნენ რუმინელთა სამთოსმროლელ დივიზიებთან და სლოვაკთა მოტორიზებულ დივიზიასთან ერთად.

ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონში თავმოყრილია სახმელეთო ჯარის ნაწილებისა და საზღვაო ქვეითი ჯარის ბრიგადების 15 ათასამდე მეზრძოლი. ამ დროისათვის თავდაცვითი ნაგებობანი აშენდა მხოლოდ შიდა რკალში.

მტრის ავიაციის თავდასხმის დროს სოხუმში დაიღუპა 16 და დაშავდა 43 კაცი.⁶⁷

გერმანელთა სამთომსროლელები გავიდნენ იალბუზის სამხრეთ ფერდობებზე და ხელთ იგდეს ხოტიუ-ტაუსა და ჩიპერაზაუს უღელტეხილები.

გერმანელთა ჯარების კოლონა, რომელიც მდ. ყუბანის ხეობის გასწვრივ მოქმედებდა, იალბუზისკენ გაემართა და ხელთ იგდო ტურისტული ბაზები „კრუგოზორი“ და „თერთმეტის თავშესაფარი“.

მოწინააღმდეგის მე-5 საარმიო კორპუსის შენაერთები ლევო-კუმსკ-ბუდიონოვსკის რაიონში გავიდნენ მდინარე კუმაზე და ტანკებისა და ქვეითი ჯარის დიდი ძალებით იერიში მიიტანეს თავდაცვაში მყოფ ჯარების ქვეგანაყოფებზე, რომლებსაც მაიორი კორნეევი მეთაურობდა.

პიტლერელებმა განამტკიცეს ბაზები იალბუზზე და პირველად შეეცადნენ ბაქსანის ხეობაში ჩასვლას. ეგერთა რაზმი თავს გაესხა სოფ. ტერსკოეს, რომელსაც ბაქოს ქვეითი ჯარის სასწავლებლის 20 მეთაური იცავდა. 5 მათგანი ბრძოლაში დაიღუპა. ფაშისტებმა დაკარგეს 12 ჯარისკაცი და იალბუზის ფერდობზე დაიხიეს.⁶⁸

ბელგიელ მოხალისეთა ლეგიონმა „ვალონიამ“ მძიმე ბრძოლების შემდეგ დაიკავა სოფ. ტრუსკოე.⁶⁹

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის ოპერატიულმა სამმართველომ მე-17 არმიის სარდლობას შეატყობინა ფიურერის სურვილი, რომ 370-ე ქვეითი დივიზია შეტევაზე გადასულიყო ასტრახანის მიმართულებით და შეეწყვიტა რკინიგზით მიმოსვლა. იმავე დროს გენერალურმა შტაბმა სურვილი გამოთქვა, რომ ტერიტორია როსტოვსა და მაიკოპს შორის შესაძლებლობისდაგვარად ხელში ჩაეარდნოდა გერმანელებს და არა რუმინელებს, რამდენადაც ეს ძალზე მდიდარი სასოფლო-სამეურნეო რაიონი იყო.

მე-17 არმიის შტაბის უფროსმა გენერალურ შტაბს შეატყობინა, რომ გაძლიერდა საბჭოთა ავიაციის თავდასხმები, რაც ცოცხალი ძალისა და ტექნიკის დიდ ზარალს აყენებდა არმიას.²²

დაიწყო ჩრდილო კავკასიის ფრონტისა და შავი ზღვის ფლოტის ჯარების ნოვოროსიისკის დაცვის ოპერაცია გერმანელთა მე-17 არმიის წინააღმდეგ, რომელიც ისწრაფვოდა გაერღვია ჩვენი თავდაცვა და შეუჩერებელივ აეღო ნოვოროსიისკი (დამთავრდა 26.9.42).

გენერალ კ. ნ. ლესელიძის ბრძანებით ქლუხორის უღელტეხილზე გაგზავნეს 394-ე მსროლელთა დივიზიის სასწავლო ბატალიონი კაპიტან მ. პ. აგაევის მეთაურობით და სოხუმის ქვეითი ჯარის სასწავლებლის რაზმი ლეიტენანტ ნ. ე. ხუდობინის მეთაურობით. აგაევის რაზმი დაბანაკდა აჟარში, ხუდობინისა — ზემო ლათაში. ერთდროულად 46-ე არმიაში ჩამოაყალიბეს მებრძოლთა 10 სამთო რაზმი, რომლებსაც მაღალი მთის უღელტეხილებზე და მტრის ზურგში უნდა ემოქმედათ.

211-ე ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონის პირველმა ბატარეამ (მეთაური ლეიტენანტი ნ. კ. სმირნოვი), რომელიც სტანიცა ვიშნევსკაიაში დაბანაკებულ ჩრდილო კავკასიის ფრონტის შტაბს იცავდა, ჩამოაგდო თვითმფრინავი⁷⁰.

დაზვერვის ოპერაციის შედეგად პარტიზანებმა დაადგინეს ფაშისტური ჯარებისა და ტექნიკის რაოდენობრივი შემადგენლობა სტანიცებში კალუჟსკაიასა და პენზენსკაიაში, დაბა პაპოროტნიში და ხუტორ ზლოეში, მტრის საცეცხლე წერტილების განლაგება „გორიაჩიე კლუჩის“ უბანზე. დაზვერვის მონაცემებით მოხერხდა სტ. უბინსკაიადან „გორიაჩი კლუჩამდე“ დანადგური ველების ზუსტი რუკის შედგენა.

უ. ჩერჩილმა წერილი გაუგზავნა საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილეს გენერალ ისმეის, რომელშიც ეხება ამიერკავკასიაში ინგლის-ამერიკის ჯარების შეყვანის საკითხს და წერს: „ეს შესაძლებლობას მოგვცემს დაუყოვნებლივ დავიწყოთ მუშაობა დასაჯდომი მოედნების გაცნობისა და მომზადებისათვის და გზას გაგვიხსნის სპარსეთსა და კავკასიაში“⁷¹.

გერმანელთა მე-9 და 73-ე ქვეითმა დივიზიებმა დაიწყეს ბრძოლები სევერსკაიასა და აბინსკაიასთვის. დღის დამლევს მათ ხელთ იგდეს სტანიცები — სევერსკაია, ილსკაია, ხოლმსკაია, ახტირსკაია და შეუტის აბინსკაიას, მაგრამ მათი შეტევები 103-ე მსროლელთა ბრიგადის ნაწილებმა მოიგერიეს.

ფაშისტური ჯარები შეტევაზე გადავიდნენ კრიმსკაიასა და სემერუკის მიმართულებაზე.

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე გაძლიერდა საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგობა. ფრონტის ბევრ უბანზე იგზავნება მაშველი ჯარები. ნადიენის რაიონში მოწინააღმდეგემ კარბი ძალებით შეაჩერა 44-ე საარმიო კორპუსის შეტევა, ხოლო 97-ე გერათა დივიზია აიძულა უკან დაეხია.²²

1942 წლის 20 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

27-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფების ჯარების მოწინავე რაზმები თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ კუმისა და თერგის შუამდინარეთში თერგის ჩრდილოეთ ნაპირზე დაწინაურებული მტრის ნაწილების წინააღმდეგ. 46-ე არმიის ჯარები იგერიებდნენ გერმანელთა იერიშებს კავკასიონის მთავარი ქედის მთელ რიგ უღელტეხილებზე და მძიმე თავდაცვითი ბრძოლებით აფერხებდნენ მოწინააღმდეგის შეტევას ნოვოროსიისკის მიმართულებით.

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა თავის დირექტივაში აღნიშნა, რომ კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე შეიქმნა ფაშისტური ჯარების სპეციალურად გაწვრთნილი სამთო ნაწილების გადასვლის რეალური საფრთხე და კატეგორიულად მოითხოვა უღელტეხილების და განსაკუთრებით საქართველოს სამხედრო გზის, სოხუმისა და ოსეთის სამხედრო გზების თავდაცვის გაძლიერება ისე, რომ გამორიცხული ყოფილიყო ამ მიმართულებებზე შემოჭრის ყოველგვარი შესაძლებლობა.

ქლუხორის უღელტეხილზე შეუსვენებლივ ჩაერთო ბრძოლაში მაშველად მოსული 394-ე მსროლელთა დივიზიის სას-

წავლო ბატალიონი, რომელიც 20—22 აგვისტოს განმავლობაში მძიმე თავდაცვითი ბრძოლებით, დიდი დანაკარგების მიუხედავად, აფერხებდა მოწინააღმდეგის შეტევას და ნელ-ნელა იხევდა უკან.⁷²

383-ე მსროლელთა დივიზიამ, რომელიც მე-18 არმიის შემადგენლობაში შევიდა, თავდაცვა გაშალა ფართო, დაახლოებით 36 კილომეტრიან ფრონტზე და შეაჩერა გერმანელთა 101-ე ქვეითი დივიზიის წინსვლა ოპლენენ-გუნაი-გეიმანის ხაზზე. ბრძოლები შეუპოვარი იყო. 383-ე მსროლელთა დივიზიის მეთაურმა შეიერთა 237-ე მსროლელთა დივიზიის 314-ე მსროლელთა პოლკი, რომელმაც მოწინააღმდეგის იერიშს ვერ გაუძლო, დატოვა „ლისაია გორა“ და უკან იხევდა, კონტრშეტევაზე გადავიდა და მდგომარეობა აღადგინა აგრეთვე 696-ე მსროლელთა პოლკის მე-2 ბატალიონმა.⁷³

მე-9 სამთომსროლელთა დივიზიის 121-ე სამთომსროლელთა პოლკმა, რომელმაც ორ დღეში 70 კილომეტრი გაიარა, შეუსვენებლივ შეუტია მოწინააღმდეგის სამთომსროლელთა ნაწილებს და გააფთრებული ბრძოლის შემდეგ სოფ. გვანდრის რაიონში გარშემოერტყა ქვეით ბატალიონს და მთლიანად გაანადგურა გერმანელთა დაჯგუფება. ამ ოპერაციისათვის პოლკის მეთაური მაიორი ნ. ი. არშავა დაჯილდოვდა ლენინის ორდენით, ხოლო 121-ე პოლკი — წითელი დროშის ორდენით.

გათენებისას 383-ე მსროლელთა დივიზიის 696-ე მსროლელთა და 966-ე საარტილერიო პოლკებმა გაარღვიეს ალყა ხუტორ ტრავალევის რაიონში და დივიზიას შეუერთდნენ.⁷⁴

დალესტნის ასსრ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე ა. დ. დანილოვი დანიშნეს 44-ე არმიის სამხედრო საბჭოს წევრად.

საქართველოს სახკომსაბჭომ მიიღო დადგენილება ქვეითი ჯარის საწინააღმდეგო ნაღმების 50 ათასი ხის კორპუსის, ტანკსაწინააღმდეგო ნაღმების 40 ათასი ხის კორპუსის, წერაქვების, სასანგრე და სახიშტე ნიჩბების 95 ათასი ტარის დამზადების შესახებ.⁷⁵

საქ. კპ(ბ) ჩრდილოეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტმა და ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა მიიღეს დადგენილება თავდაცვის პერიოდისათვის 130 ათას კაცზე გაანგარიშებული სასურსათო ფონდის შექმნის შესახებ.⁷⁶

ვერმახტის უმაღლესმა მთავარსარდლობამ მიიღო გადაწყვეტილება დაეწყო საგანგებო „ფ“ შტაბის გარდაქმნა „საგანგებო დანიშნულების „ფ“ კორპუსად“ და გაეგზავნა იგი არმიათა „ა“ ჯგუფის რეზერვში.⁷⁷

მთელი დღის მანძილზე მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე გრძელდებოდა მძიმე ბრძოლები. მე-5 რუმინული არმიის ცხენოსანთა დივიზიის ნაწილები უტევდნენ მოწინააღმდეგეს და იგერიებდნენ მის მრავალრიცხოვან კონტრშეტევებს. მე-3 სატანკო კორპუსმა წინ ვერ წაიწია.

1942 წლის 21 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

28-ე დღე

მაიორ კორნეევის რაზმმა და როსტოვის საარტილერიო სასწავლებლის კურსანტებმა ვერ გაუძლეს მოწინააღმდეგის იერიშს და ავალოვ-რუსკიმოზდოკის მიჯნაზე დაიხიეს.

ნოვოროსიისკის მიმართულებაზე ჩვენმა ჯარებმა დატოვეს სტანიცები აბინსკაია და კრიმსკაია.

392-ე მსროლელთა დივიზია შევიდა 37-ე არმიის შემადგენლობაში. დილის 8 საათზე 802-ე მსროლელთა პოლკის გაძლიერებული ასეული ავტოტრანსპორტით გადასხეს ფსიხოდის რაიონში სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან მიმართულების დასაცავად. 11 საათზე ორი ტანკით ასეულზე იერიში მიიტანეს მტრის მეავტომატეებმა და მან ფსიხოდის სამხრეთ-დასავლეთით გადაინაცვლა. 13 საათზე დამცველმა ასეულმა კონტრიერიში მიიტანა მოწინააღმდეგეზე, მეავტომატეები გარეკა დაკავებული პოზიციებიდან და კვლავ დაუბრუნდა ძველ მიჯნებს.⁷⁸

ქ. ფიშტის რაიონში, ბელორეჩინსკის უღელტეხილის მიმართულებით მე-20 სამთომსროლელთა დივიზიის 374-ე მსროლელთა პოლკმა იერიში მიიტანა ეგერთა ნაწილებზე და უკან დაახევინა მათ.

პიტლერელებმა 21 და 22 აგვისტოს მასობრივად გაჟლიტეს კრასნოდარის ებრაელი მოსახლეობა.⁷⁹

ჰიტლერელმა ალბინისტებმა იალბუზზე აღმართეს ორი შავ-წითელი ფაშისტური დროშა. ჰებელსის პროპაგანდამ ეს ამბავი უდიდეს გმირობად გამოაცხადა. ბერლინის გაზეთები იმ დღეებში წერდნენ... „დამორჩილებულმა იალბუზმა დამხობილი კავკასიის აღსასრული დააგვირგვინა“. მაგრამ ჰიტლერის ყოფილი გენერალი კ. ტიპელსკირხიც კი აღიარებს: „ალბინიზმის ამ მნიშვნელოვან წარმატებას არც ტაქტიკური და, მით უმეტეს, არც სტრატეგიული მნიშვნელობა არ ჰქონდაო“.⁸⁰

წითელი არმიის გმირულმა წინააღმდეგობამ ჩაფუშა კავკასიის დაპყრობის გეგმები. ჰალდერი წერს: „ფიურერი დიდად აღგზნებულია იმის გამო, რომ ნელა მიდის კავკასიის უღელტეხილთა დაპყრობა“.

მაიკოპის ნავთობსარეწების რაიონში რუსებმა მოგვაყენეს ძლიერი დარტყმა, რომლის მოგერიება მოხერხდა, მაგრამ ტყიან, მთიან ადგილებში გერმანიის ჯარები ვერ დაწინაურდნენ, რუსები ახალ-ახალ მასშველ ჯარებს აბამენ ბრძოლაში.⁸²

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის სარდალი გენერალი კონრადი ჩამოვიდა ჰიტლერის შტაბ-ბინაში ვინიცის მახლობლად, რათა მოეხსენებინა კორპუსის მდგომარეობის შესახებ. აქ მან შეიტყო, რომ იტალიის სამთომსროლელთა კორპუსს სტალინგრადში გზავნიან.⁸¹

1942 წლის 22 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

29-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთი ჯგუფის მოწინავე რაზმები განაგრძობდნენ თავდაცვით ბრძოლებს და თერგისაკენ იხევდნენ. ამიერკავკასიის ფრონტის 46-ე არმიის ნაწილები ქლუხორის უღელტეხილის სამხრეთ ფერდობზე დაწინაურდნენ და შეაჩერეს მოწინააღმდეგის ქლუხორის ჯგუფის წინსვლა მდ. კლიჯის ხეობაში. 47-ე არმიისა (სარდალი გენერალ-მაიორი გ. პ. კოტოვი) და ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონის ჯარები მოწინააღმდეგეს ებრძოდნენ აბინსკაიას, კრიმსკაიას რაიონებში.

392-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები პირველად ჩაებნენ ბრძოლაში სოფ. ფსიხოდის რაიონში.

691-ე მსროლელთა პოლკმა გაარღვია გარემოცვის რკალი ქ. მარატუკის რაიონში და შეუერთდა მეშახტეთა 383-ე მსროლელთა დივიზიას.⁸²

353-ე მსროლელთა დივიზია დაექვემდებარა 56-ე არმიას და თავდაცვა გაშალა კრასნოდარის მხარის სტავროპოლსკაიას, კრეპოსტნაიას, აზოვსკაიას მიჯნაზე. თავდაცვის დროს დივიზია განუწყვეტლივ ებრძოდა მოწინააღმდეგეს, იუმჯობესებდა პოზიციებს და დიდ ზარალს აყენებდა მტერს.⁸³

წითელი არმიის გენერალური შტაბის ოპერატიული სამმართველოს უფროსი გენერალი პ. ი. ბოდინი და პოლკოვნიკი ს. მ. შტემენკო მოსკოვიდან ამიერკავკასიის ფრონტზე გაფრინდნენ.⁸⁴

• • •

ჰალდერის ჩანაწერი: „არმიათა“ „ა“ ჯგუფს აქვს უმნიშვნელო ადგილობრივი წარმატებანი... კლასიტი, რომლის ჯარები დიდ სივრცეებზე მოქმედებენ, გაჭირვებით იწვევენ წინ“.

მე-9 ქვეითმა დივიზიამ აიღო შავსუფსკაია, მაგრამ რუსების ძლიერი კონტრდარტემის გამო იძულებული გახდა დაეტოვებინა იგი. 57-ე სატანკო და 44-ე საარმიო კორპუსებზე რუსებმა ჭარბი ძალებით მიიტანეს კონტრიერიში, ხოლო სლოვაკთა მოტორიზებული დივიზია უკუაგდეს 4 კილომეტრით.²²

1942 წლის 23 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

30-ე დღე

46-ე არმიის ნაწილები კვლავ აფერხებდნენ მოწინააღმდეგის შეტევებს ქლუხორის უღელტეხილის სამხრეთ ფერდობებზე და შეტევისთვის ემზადებოდნენ. 47-ე არმიისა და ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონის ჯარები იგერიებდნენ გერმანელთა შეტევებს, რომლებიც ცდილობდნენ კავკასიონის ქედის დასავლეთი ნაწილიდან გასულიყვნენ ნოვოროსიისკთან.

სასწავლო ბატალიონის საშველად მოვიდა სოხუმის ქვეითი ჯარის სასწავლებლის კურსანტთა რაზმი. მოწინააღმდეგის შეტევა საბოლოოდ ჩაიშალა; 394-ე მსროლელთა დივიზიის სასწავლო ბატალიონის დარჩენილი მეზრძოლები და სოხუმის ქვეითი ჯარის სასწავლებლის კურსანტთა რაზმი თავდაცვაზე გადავიდნენ და ამავე დროს დაიწყეს მზადება აქტიური შეტევითი მოქმედებისათვის.⁸⁵

დღის განმავლობაში ორი ჯავშანმატარებლის ეკიპაჟები ს. ნ. ბოროდავკოსა და ი. პ. კუჩმის მეთაურობით, რომლებიც იცავდნენ ჩვენი ნაწილების გადასვლას თერგის სამხრეთ ნაპირზე, თავგამოდებით ებრძოდა მოწინააღმდეგის ტანკებს. როცა მწყობრიდან გამოვიდა ყველა ჯავშანმოედანი და ჯავშანმატარებელი ცეცხლში გაეხვია, ეკიპაჟების წევრები ხელყუმბარებით შეეგებნენ ტანკებს და რამდენიმე მათგანი გაანადგურეს. სულ დღის მანძილზე მოსპეს მოწინააღმდეგის 18 ტანკი.⁸⁶

მძიმე ბრძოლების შემდეგ საბჭოთა ჯარებმა დათმეს სტანიცები ნებერჯაევსკაია და ნიჟნეპანსკი, რამაც საშუალება მისცა ჰიტლერელებს ცეცხლი გაეხსნა ქალაქ ნოვოროსიისკისა და მისი ნავსადგურისათვის.

გამოვიდა ბრძანება საჰაერო თავდაცვის 298-ე ავიაგამანადგურებელი დივიზიის ფორმირების შესახებ. მეთაურად დანიშნეს ვ. ა. გუშჩინი. დივიზია შევიდა საჰაერო თავდაცვის ამიერკავკასიის ზონის ჯარების შემადგენლობაში.

თემრუკის შტურმის დროს გერმანელებს დაუხოცეს 1 500 ჯარისკაცი და ოფიცერი.⁸⁸

იქმნება ტუაფსეს თავდაცვის რაიონი ჯუბლა—გეორგიევსკაია—ლაზარევსკაიას ფარგლებში. თავდაცვის რაიონისა და ტუაფსეს სამხედრო-საზღვაო ბაზის სარდლად დაინიშნა კონტრ-ადმირალი გ. ვ. ეუკოვი.

ფაშისტებმა დახოცეს 320 სულით ავადმყოფი, რომლებიც სამკურნალოდ იყვნენ სტავროპოლის სამხარეო ფსიქიურ საავადმყოფოში.⁸⁷

საქართველოს დირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება თბილისის ავტოსარემონტო ქარხანაში 1942 წლის მესამე კვარტალში „ტ-26“ მარკის 20 ტანკის, 1360 ავტომანქანის, 390 ძრავის შეკეთების შესახებ.⁸⁸

დაიწყო გერმანელთა 1-ლი სატანკო არმიის მე-3 და მე-13 სატანკო და ქვეითი დივიზიების შეტევა პროხლადნაისა და მოზდოკზე. ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის მოწინავე რაზმები მოწინააღმდეგის იერიშს იგერიებდნენ მოზდოკის ხიდისწინა გამაგრების ხაზზე.

გერმანიის სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურმა შტაბმა განუმარტა 1-ლი სატანკო არმიის სარდლობას, რომ არმიის მთავარი ამოცანა იყო დაეკავებინა გროზნოს გარშემო რაიონი, დაწინაურებულიყო კასპიის ზღვისკენ, რისთვისაც უნდა გაეერთიანებინა სატანკო არმიის ძალები, ხოლო მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიისათვის გამოეყო მხოლოდ სუსტი სატანკო ნაწილები. აქამდე ამ დივიზიის ამოცანა იყო ხელთ ეგდო საქართველოს სამხედრო გზა, ახლა ეს ამოცანა შეიცვალა — დივიზიას მხოლოდ უნდა ჩაეეცა ეს გზა.²²

1942 წლის 24 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შ ა ბ ა თ ი

31-ე დღე

47-ე არმიისა და ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონის ჯარებმა ვერ გაუძლეს მოწინააღმდეგის ჭარბი ძალების შეტევებს და დატოვეს აზოვის ზღვის სამხედრო ფლოტილიის მნიშვნელოვანი ბაზა — ქ. თემრუკი, რამაც აიძულა საბჭოთა მეზღვაურები ხომალდები და სხვა საშუალებანი მძიმე პირობებში ქერჩის სრუტით გამოეტანათ შავ ზღვაში.

ქალაქებში — თბილისში, გორში, ხაშურში, ქუთაისში, ზესტაფონში, სამტრედიასა და საქართველოს სსრ შავი ზღვის სანაპიროს დასახლებულ პუნქტებში გამოცხადდა სამხედრო წესები.

სუხოტსკ — ელზოტოვის ხაზზე დამთავრდა თავდაცვის პირველი მიჯნის მშენებლობა.²⁹

სომხეთის ღირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება, რომ თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობისათვის ორი თვის განმავლობაში ყოველდღიურად გამოეყოთ 4200 მუშა და 580 ურემი, აგრეთვე 12123 კუბური მეტრი ხე-ტყის მასალა, 3300 ტონა ცემენტი, 2500 ტონა კირი.

ჰალდერის ჩანაწერი: „მე-17 არმიაში უმნიშვნელო ცვლილებები; ადგილობრივი წარმატებებია ნოვოროსიისკთან; პირველსატანკო არმიაში არ არის რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილებები“.

მე-2 რუმინულმა სამთომსროლელთა დივიზიამ რამდენადმე გააფართოვა პლაცდარმი ბაქსანის რაიონში. 23-ე სატანკო დივიზიამ ვერ წაიწია წინ ძლიერი საარტილერიო ცეცხლისა და საბჭოთა ავიაციის თავდასხმების გამო. მე-3 სატანკო კორპუსმა საბრძოლო დაზვერვა მოაწყო მოზდოკის აღმოსავლეთით მდინარეზე გადასვლის მიზნით.²²

1942 წლის 25 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

32-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა დატოვეს პროხლადნი და მოზდოკი, რის შედეგად მოწინააღმდეგის 1-ლი სატანკო არმიის ძალების ერთმა ნაწილმა თავი მოიყარა მდ. თერგის ჩრდილოეთ ნაპირზე, ხოლო დანარჩენი ძალები განლაგდა მდ. ბაქსანის გასწვრივ კავკასიის მთისწინეთამდე. 46-ე არმიის ფრონტზე გერმანულ-ფაშისტურმა ჯარებმა ხელთ იგდეს სანჰაროს უღელტეხილი. 47-ე არმიისა და ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონის ჯარები განაგრძობდნენ მოწინააღმდეგის შეტევების მოგერიებას ტამანის ნახევარკუნძულზე.

ჩრდილო კავკასიის სამხედრო ოლქის სამხედრო საბჭო და სამმართველო შევიდნენ ამიერკავკასიის ფრონტის შემადგენლობაში საქართველოში დისლოკაციით.

მონიტორი „ჟელეზნიაკოვი“ ყუბანის ქვემო წელიდან ბრძოლებით გაიჭრა აზოვის ზღვაში. შემდგომში მონიტორის ლაშქრობა ლეგენდარული გახდა. მან თავი დააღწია ქერჩის სრუტის ორივე მხარეს განლაგებული მტრის ბატარეების ცეცხლს.²⁰

საბჭოთა ალპინისტების რაზმმა ლეიტენანტ ლ. პ. კელსის მეთაურობით იერიში მიიტანა ბასის უღელტეხილზე და უკან დაახევინა ფაშისტებს²¹.

პარტიზანული რაზმი „ტიხი“ წითელი არმიის მეომრებთან ერთად მტერს ჩაუსაფრდა შაფსულის ხეობაში, დახოცა 35 ჰიტლერელი, მოსპო 2 ტანკი, რამდენიმე მოტოციკლი, დაწარჩენები კი გააქცია.

მოწინააღმდეგის ორმა ქვეითმა პოლკმა ხელთ იგდო სანქაროს უღელტეხილი და სწრაფად გაემართა სამხრეთისაკენ, რათა გასულიყო გუდაუთა-სოხუმისაკენ. სოხუმის რაიონიდან დაიძრა რაზმი, რომელშიც შედიოდა 25-ე პოლკი, 51-ე და 155-ე მსროლელთა ბრიგადების ორი ბატალიონი. მათ საშუალება არ მისცეს მოწინააღმდეგეს აეღო დოუს უღელტეხილი და გააფთრებული ბრძოლის შემდეგ ჰიტლერელები უკუაგდო მდ. ბზიფის გაღმა. რაზმს მეთაურობდა მე-3 მსროლელთა კორპუსის მეთაური გენერალი კ. ნ. ლესელიძე.⁹²

* * *

ჰალდერის ჩანაწერი: „ჰიტლერის არმიის აუნაზღაურებელმა დანაკარგმა აღმოსავლეთის ფრონტზე 1.527.990 კაცს მიაღწია, აქედან 45 019 ოფიცერია“.

მე-5 საარმიო კორპუსის დასავლეთ ფლანგზე საბჭოთა დივიზიები კონტრშეტევების შედეგად ზოგან დაწინაურდნენ. 73-ე ქვეითი დივიზიის ზოგიერთი ნაწილი გარემოცვაში აღმოჩნდა და ძლივს მოხერხდა მათი დებლოკირება. მე-9 ქვეითი დივიზიის ალყაშემორტყმული ნაწილები ბრძოლებით გაათავისუფლეს.²²

1942 წლის 26 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

33-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ გამოსცა დირექტივა, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ მოწინააღმდეგემ დაასწრო 46-ე არმიის ნაწილებს და აიღო ქლუხორის, სანჯაროს უღელტეხილები და გავიდა ბელორეჩინსკის უღელტეხილზე.

46-ე არმიის სარდლად დაინიშნა გენერალ-მაიორი კ. ნ. ლესელიძე, რომელიც გაათავისუფლეს მე-3 მსროლელთა კორპუსის მეთაურის მოვალეობისაგან.

44-ე არმიის სარდლად დაინიშნა გენერალ-მაიორი ი. თ. პეტროვი.

46-ე არმიის სამხედრო საბჭოს წევრად დაინიშნა საქართველოს სსრ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე ვ. მ. ბაქრაძე⁹³.

392-ე მსროლელთა დივიზია კონტრშეტევაზე გადავიდა და ფაშისტური ოკუპაციისგან გაათავისუფლა ათობით დასახლებული პუნქტი, მათ შორის სოფლები სოვეტსკაია, ვლადიმირსკი, კრასნაია პოლიანა, პრიშბისკაია, პრავოურვანსკი და სხვ. 790-ე მსროლელთა პოლკი უტევედა მოზდოკიდან, კრასნაია პოლიანას მიმართულებით, 802-ე პოლკი — ფსიხოდინდან პრავოურვანსკის, ხოლო 805-ე პოლკი კახუნიდან კოლდრა-სინსკოეს მიმართულებით.⁹⁴

392-ე მსროლელთა დივიზიის 805-ე მსროლელთა პოლკის 1-ლი ბატალიონის მეთაური კაპიტანი მიხეილ ზუხაიძე პრავოურვანსკისათვის ბრძოლაში სამჯერ დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა და თავისი სიცოცხლის ფასად უზრუნველყო სარდლობის ბრძანების შესრულება. ამ გმირობისათვის მ. ზუხაიძე სიკვდილის შემდეგ წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა.

37-ე არმიის სამხედრო საბჭომ 392-ე მსროლელთა დივიზიას გაუგზავნა მისასალმებელი დეპეშა, რომელშიც ნათქვამი იყო: „სამხედრო საბჭო გილოცავთ პირველ გამარჯვებას, პრავოურვანსკის, სოვეტსკის, კრასნაია პოლიანას, ვლადიმირსკის აღებას. სამხედრო საბჭო დარწმუნებულია, რომ ეს გამარჯვება დასაწყისია კაცობრიობის ვერაგი მტრის — ჰიტლერიზმის წინააღმდეგ გადამწყვეტი მოქმედებისა. გისურვებთ წარმატებებს გერმანელ ოკუპანტთა საბოლოო განადგურებისათვის ბრძოლაში“.⁹⁵

მე-9 სამთომსროლელი დივიზიის 121-ე პოლკმა და 394-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 810-ე მსროლელთა პოლკის ქვედანაყოფებმა გენერალ კ. ნ. ლესელიძის მეთაურობით სოფ. კლიჯის რაიონში ალყაში მოაქციეს მოწინააღმდეგის სამთომსროლელთა პოლკი. დამით ჰიტლერელებმა, რომლებმაც ბრძოლის ველზე 200 დაზოცილი ჯარისკაცი და ოფიცერი დატოვეს, ბრძოლით გაარღვიეს ალყა და ქლუხორის უღელტეხილზე დაიხიეს.⁹⁶

დაიღუპა 47-ე არმიის სამხედრო საბჭოს წევრი ბრიგადის
კომისარი მ. პ. აბრამოვი.

253-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკის 1-ლმა ბატარეამ
ჩამოაგდო მტრის 3 თვითმფრინავი. ოთხი დღის განუწყვეტე-
ლი ბრძოლების დროს ბატარეამ მოსპო მოწინააღმდეგის 4
თვითმფრინავი, დაზგის ტყვიამფრქვევი და ქვეითი ჯარის
ოცეული.⁹⁷

გაზეთ „კრასნაია ზვეზდაში“ გამოქვეყნდა სტატია „მთებ-
ში“, რომელშიც გაშუქებულია საბრძოლო მოქმედების ტაქ-
ტიკა კავკასიის მთებში.

გაზეთში „გროზნენსკი რაზოჩი“ გამოქვეყნდა ჩრდილოეთ
კავკასიის ახალგაზრდობის გროზნოში გამართული ანტიფა-
შისტური მიტინგის მასალები. მიტინგის მონაწილეებმა ფიცი
დადეს, რომ რკინის კედელივით აღიმართებიან და არ მიუშვე-
ბენ მოწინააღმდეგეს ჩრდილოეთ კავკასიის ნავთობთან და
სხვა სიმდიდრეებთან.



სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის მთა-
ვარბანაკის გენერალური შტაბის დაზვერვის ცნობაში აღნიშ-
ნულია: „კლიჯთან საბრძოლო მოქმედებაში ჩაება სოხუმის
სამთომსროლელთა სასწავლებელი. შემადგენლობა — სამთოდ
აღჭურვილი ერთი ბატალიონი. შაშხანებს ნაწილობრივ აქვს
ოპტიკური დამიზნება. პირადი შემადგენლობა — ახალგაზრდა,
შეუპოვრად მებრძოლი ჯარისკაცები“.⁹⁸

მე-3 და 23-ე სატანკო დივიზიების ჯარებმა მძიმე ბრძო-
ლებით დაიკავეს ქ. პროხლადნი, რის შემდეგ დაზვერეს გადა-
სასვლელები მოზდოკის რაიონში. სოლომენსკაიას რაიონში
გაერთიანდა მე-13 სატანკო დივიზიის ნაწილები. მე-40 სატან-
კო კორპუსის შემდგომი წინსვლა შეაჩერა ძლიერმა საარტი-
ლერიო ცეცხლმა და საბჭოთა ავიაციის თავდასხმებმა. 1-ლი
სატანკო არმიის ნაწილებში დიდი დანაკარგებია.⁹⁹

დასავლეთ საქართველოში ფაშისტური ჯარების შემოჭრით შექმნილ საფრთხესთან დაკავშირებით ამიერკავკასიის ფრონტის სარდალმა არმიის გენერალმა ი. ვ. ტიულენევმა ქლუხორისა და სანჭაროს უღელტეხილების დაცვის გაძლიერების მთელი რიგი ღონისძიებანი განახორციელა.

ქლუხორის მიმართულების ბრძოლებში გარდატეხა მოხდა. მოწინააღმდეგის გეგმები ჩაიშალა 121-ე სამთომსროლელთა პოლკის მეგრძოლების, სოხუმის სამხედრო სასწავლებლის კურსანტების რაზმისა და შტაბის ასეულის სიმარჯვისა და სიმტკიცის წყალობით.

ყუბანელ კაზაკთა მე-17 ცხენოსანთა კორპუსს გვარდიული კორპუსის სახელი მიენიჭა. „გვარდიული“ ეწოდა აგრეთვე დონის კაზაკთა ორ და ყუბანელი კაზაკების ასევე ორ ცხენოსანთა დივიზიას. ეს საპატიო სახელი კაზაკებს მიენიჭათ კავკასიისათვის თავდაცვითი ბრძოლის პერიოდში ჩინებული საბრძოლო მოქმედებისათვის.⁹⁹

253-ე საზენიტო საარტილერიო პოლკის მე-3 ბატარეამ, რომელიც იცავდა 77-ე აზერბაიჯანული მსროლელთა დივიზიის ნაწილებს, სამი დღის ბრძოლებში ჩამოაგდო ფაშისტთა 5 თვითმფრინავი.¹⁰⁰

39-ე მსროლელთა დივიზიის 805-ე მსროლელთა პოლკის წითელარმიელი ვ. დ. სტეფანაძე, რომელიც ივლისში საკ. კპ (ბ) რიგებში მიიღეს, ჭრილობის მიუხედავად ბრძოლის ველზე დარჩა და მხოლოდ ბრძოლის დამთავრების შემდეგ წავიდა მედსანბატალიონში.¹⁰¹

გენერალ-მაიორი ნ. ი. კირიჩენკო დაინიშნა ყუბანელ კაზაკთა მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსის მეთაურად და განთავისუფლდა ყუბანელ კაზაკთა მე-17 ცხენოსანთა კორპუსის მეთაურის მოვალეობისაგან.¹⁰²

გაზეთ „კრასნაია ზვეზდა“-ში გამოქვეყნდა პოლკოვნიკ ი. ხიტროვის სტატია „თავდაცვა ჩრდილო კავკასიის მთისწინეთში“, რომელშიც ვრცლადაა გაშუქებული ბრძოლის ტაქტიკა, ფორმები და მეთოდები, თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობა, ტანკების წინააღმდეგ ბრძოლა მთის პირობებში¹⁰³.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მრავალსაზღვრობის მთავარბანაკის გენერალური შტაბის წარმომადგენელმა პოდპოლკოვნიკმა კრემერმა ბერლინს მოახსენა. „ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მოწინააღმდეგე მტკიცედ იცავს მდინარე თერგს და განუწყვეტლივ აწყოებს კონტრშეტევებს. ჩვენი ავიაციის სიჭარბისა და ტანკებისთვის მოსახერხებელი ადგილმდებარეობის მიუხედავად არ უნდა დავეიწყოთ, რომ საბჭოთა სარდლობას ამიერკავკასიაში ჰყავს მნიშვნელოვანი რეზერვები, რომლებიც ჯერ ბრძოლაში არ ჩაუბამს“.

მე-3 და 23-ე სატანკო დივიზიების ნაწილები იბრძოდნენ მოზდოკის რაიონში და მის აღმოსავლეთით. მთელი დღის მანძილზე ისინი ცდილობდნენ დაეძლიათ საბჭოთა ჯარების უძლიერესი საარტილერიო ცეცხლი.

მე-17 არმიის სარდლობამ სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსაზღვრობის გენერალურ შტაბს მოახსენა, რომ საბჭოთა ჯარების თავდაცვა ნოვოროსიისკის რაიონში უფრო გეგმაზომიერი ხდება, განახლდა ძლიერი კონტრდარტყმები მე-17 არმიის მოწინავე რაზმების წინააღმდეგ.²²

1942 წლის 28 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

35-ე დღე

ლეიტენანტ ლ. კელსის ჯგუფმა დაიწყო მოქმედება „ნოვი კრუგოზოროში“ გამაგრებულ პიტლერელთა წინააღმდეგ. საბჭოთა ალპინისტები ეგერებზე უფრო მაღალ პოზიციებზე გავიდნენ, იქედან თავს დაესხნენ მოწინააღმდეგეს და მუსრი გაავლეს „ნოვი კრუგოზორის“ მთელ გარნიზონს.¹⁰³

მოწინააღმდეგემ ქლუხორის უღელტეხილიდან დაიწყო შეტევა სამხრეთის მიმართულებით, რათა მდინარე კოდორის ხეობით გასულიყო სოხუმთან.

ჩვენმა ჯარებმა დატოვეს სოფ. ფსხუ, საქართველოს ერთადერთი სოფელი, რომელიც ხელში ჩაუვარდა ოკუპანტებს, გერმანელები იქ დარჩნენ 1942 წლის 8 სექტემბრამდე.

დივიზიის 1-ლი მსროლელთა ასეულის სამი წითელარმიელი შეტევის დროს ძალზე დაწინაურდა და ტყვედ ჩაეარდა. ორი მათგანი გერმანელებმა აწამეს და შემდეგ დახვრიტეს, მესამე კი თან წაიყვანეს.¹⁰⁴

დაიწყო 58-ე არმიის ფორმირება.

საქართველოს კპ(ბ) სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტმა საქ. კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს მოახსენა უღელტეხილების დაცვისა და თავდაცვის გაძლიერების ღონისძიებათა შესახებ. ოლქის გამანადგურებელი ბატალიონების 200 მეგრძოლი სა-
ჯაზარმო წესებზე გადაიყვანეს. ჯავის რაიონის გამანადგურე-
ბელი ბატალიონის გასაძლიერებლად სხვა რაიონებიდან გაიგზ-
ვნა 127 მეგრძოლი.

8 უღელტეხილის დასაცავად ჯავის რაიონში გამოყვეს და
გაგზავნეს: ციმბირის უღელტეხილზე — 20, ქუთხიზე — 20,
ბახ-ფანდაგზე — 25, ზიქარზე — 30, ძედოზე — 25, ხალაყ-
ზე — 25, ცაგ-ცადზე — 10, კოზიი-ხოხზე — 15 ჯგუფი; როკის
უღელტეხილს იცავდა 38-ე სათადარიგო ბრიგადის ასეული.¹⁰⁸

* * *

ესესის გრუპენფიურერმა არნო შიკედანცმა, რომელიც
კავკასიის რაიხკომისრად დანიშნეს, შეადგინა „კ“ (კავკასიის)
საორგანიზაციო შტაბის მოკლე ანგარიში, რომელშიც ნათ-
ქვამია: მიმდინარეობს მოსამზადებელი მუშაობა იმისთვის,
რომ კავკასიისა და ამიერკავკასიის ხალხები ფაშისტური რაი-
ხის მონებად გადაიქცნენ.

მე-5 რუმინული ცხენოსანთა კორპუსისა და მე-5 გერმანუ-
ლი საარმიო კორპუსის შენაერთებმა კიევსკაიას რაიონში აღ-
რე დილით დაიწყეს ოპერაციები საბჭოთა ჯარების წინააღ-
მდეგ. მაგრამ სამხრეთი ფლანგი საბჭოთა ჯარების ძლიერ
კონტრდარტყმებს წააწყდა. კონტრდარტყმები აღინიშნებოდა
შანსულსკაიას რაიონშიც.²²

1942 წლის 29 აგვისტო

შ ა ბ ა თ ე

კავკასიისათვის ბრძოლის

36-ე დღე

საბჭოთა ჯარები თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ
კავკასიაში — მოზდოკის რაიონში, კავკასიონის მთავარი ქე-
დის უღელტეხილებზე, კრასნოდარის სამხრეთით და ტამანის
ნახევარკუნძულზე — თემრუჯის, ანაპისა და სტანიცა კრიმ-
სკაიას რაიონში.

პოდპოლკოვნიკ ნ. ი. პიაშევის ჯგუფმა დოუსა და აჩაჟკარის უღელტეხილებზე მოსპო მტრის სამთო რაზმი.

აზოვის ზღვიდან შავ ზღვაში გაგზავნილი 217 გემიდან და ხომალდიდან 144-მა წარმატებით გაიარა ქერჩის სრუტე, 73 კი ავიაციის დაბომბვას, საარტილერიო და ნაღმსატყორცნო ცეცხლს ვერ გადაურჩა. 14 ხომალდი, რომელთა ზღვაში გაყვანა შეუძლებელი იყო, აზოვის ზღვის ბაზებზე ააფეთქეს.

ელზოტოვ-არდონის რაიონში 392-ე მსროლელთა დივიზიის 802-ე პოლკის ბრძოლების დროს უმცროსმა ლეიტენანტმა დავით რთველიაშვილმა ტანკსაწინააღმდეგო თოფით მოსპო მოწინააღმდეგის ორი ტანკი და თვითონაც დაიღუპა.¹⁰⁶

რუგაევსკ-ბესლანის ხაზის თავდაცვის მეორე მიჯნაზე დამთავრდა მიწის სამუშაოები.¹⁰⁷

ჩაიშალა პიტლერელთა შეტევა ქლუხორის უღელტეხილიდან სოხუმის მიმართულებით. მტერმა დიდძალი ცოცხალი ძალა დაკარგა და ბრძოლა შეწყვიტა.

გ. კ. ჟუკოვი დანიშნეს უმაღლესი მთავარსარდლის ი. ბ. სტალინის მოადგილედ.

გენერალ-მაიორი ვ. ნ. მარცინკევიჩი გაათავისუფლეს მე-9 არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

მე-9 არმიის სარდლად დანიშნეს გენერალ-მაიორი კ. ა. კოროტევი.

საკ. კპ (ბ) ჩეჩნეთ-ინგუშეთის საოლქო კომიტეტმა, რესპუბლიკის სახკომსაბჭომ, გროზნოს თავდაცვის კომიტეტმა და მშრომელთა დეპუტატების საბჭომ გამოაქვეყნეს მიმართვა რესპუბლიკის მშრომელებისადმი, რომელშიც მოუწოდეს დარაზმულიყვნენ მტერთან საბრძოლველად. „ყოველი ღონე უნდა ვინმართ, რომ მტერი არ შემოვეშვათ ქალაქ გროზნოში, შევაჩეროთ ჩვენი ქალაქის მისადგომებთან“. ფაშისტებმა ქ. გროზნო ვერ აიღეს.¹⁰⁸

• • •

„ფ“ კორპუსის ძირითადი ნაწილი ჩავიდა დონეცის რაიონის სოფ. მაიორსკოეში, ხოლო 3 სექტემბრისთვის მთელმა კორპუსმა მოიყარა თავი და ფორმალურად შევიდა არმიათა „ა“ ჯგუფის შემადგენლობაში. სინამდვილეში „ფ“ კორპუსი

ვერმახტის უმაღლეს მთავარსარდლობას ექვემდებარებოდა.

პალდერის ჩანაწერი გერმანიის უმაღლეს ხელმძღვანელობაში ძლიერდება „მეტად ფიცხი დავა არმიათა „ა“ ჯგუფის ოპერაციების ხელმძღვანელობის თაობაზე“. ამის გამო სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსი იძულებულია ლისტს ელაპარაკოს ღონისძიებებზე, რომელნიც უნდა განხორციელდეს, რათა არმიათა „ა“ ჯგუფის მოქმედება კვლავ მანევრიანი გახდეს“.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის დივიზიები იბრძოდნენ უღელტეხილებისათვის. მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიამ მძიმე შემოვლითი მანევრით დაიკავა უმპირის უღელტეხილი და განაგრძობდა ბრძოლას დოუს უღელტეხილისთვის. მძიმე ბრძოლები იყო კლიჯის უღელტეხილის რაიონში, ხოლო იალბუზის რაიონში აღინიშნებოდა მზვერავი ჯგუფების ურთიერთმოქმედება.²²

1942 წლის 30 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ი რ ა

37-ე დ ღ ე

ფაშისტთა 125-ე, 73-ე და მე-9 ქვეითი დივიზიები ტანკების დიდი ჯგუფის თანხლებით ნოვოროსიისკს უტევენ, მაგრამ უშედეგოდ.

მარუხის უღელტეხილის შტურმისათვის მზადების მსვლელობაში 394-ე მსროლელთა დივიზიის 808-ე პოლკის ქვედანაყოფებმა საბრძოლო პოზიციები გაშალეს კარა-კაის მთაზე.

სტავროპოლის მხარის პარტიზანული რაზმები ჩაებნენ ყიზლარ-ასტრახანის რკინიგზის დასაცავად გაჩაღებულ ბრძოლებში.

პარტიზანებმა ძლიერი დარტყმით გაანადგურეს ფაშისტ დამპყრობთა რაზმი ყიზლარის მისადგომებთან.

417-ე მსროლელთა დივიზია პირველად შეხვდა მოწინააღმდეგეს.

77-ე მსროლელთა დივიზია თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა ამანათის, ვოლჩიე ვოროტას, ბოლშევიკის, სადგურ ტონელნაიას მიჯნაზე.¹⁰⁹

მე-2 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ი. პ. როსლი.

კავკასიასა და სტალინგრადზე ზაფხულის შეტევის ჩაფუშვამ დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია ფაშისტური გერმანიის უმაღლეს ხელმძღვანელობაში, რომელმაც „განტყევების ვაცის“ ძებნა დაიწყო. ამას მოწმობს ჰალდერის ჩანაწერი: „ფიურერთან თათბირი დღეს კვლავ დაიწყო სერიოზული საყვედურით სახმელეთო ჯარების უმაღლესი სამხედრო ინსტანციების ხელმძღვანელობის მიმართ. მათ ბრალად სდებენ, რომ ამპარტავნულად არ სურთ მორჩილება და არ შესწევთ უნარი ჩასწვდნენ მოვლენათა არსს“.

1 მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის ძლიერი რაზმები უმპირის უღელტეხილით ჩავიდნენ ლაზა-მაღაიას ხეობაში. ფრონტის სხვა უბნებზე თავდაცვითი ბრძოლები მიმდინარეობდა.²²

1942 წლის 31 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

38-ე დღე

!

ჩრდილოეთ კავკასიაში საბჭოთა ჯარები თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ დოუსა და აჩაყჩარის უღელტეხილების რაიონში, ქედის ცენტრალურ ნაწილში და ტამანის ნახევარკუნძულზე.

პიტლერელ ეგერთა ნაწილებმა შეუპოვარი, სისხლისმღვრელი ბრძოლების შემდეგ ხელთ იგდეს უმპირის უღელტეხილი ბელორეჩინსკის მიმართულებაზე, მაგრამ უღელტეხილის სამხრეთ ფერდობზე გასვლა ვეღარ შეძლეს.

83-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადა, რომელსაც გერმანელთა 125-ე ქვეითი დივიზია უტევდა, იძულებული გახდა უკან დაეხია და დაეტოვებინა ნოვო-მედვედოვსკაია.

417-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვის უბანზე მთლიანად გაათავისუფლა მოწინააღმდეგისგან მდ. თერგის სამხრეთი ნაპირი.¹¹⁰

1 საზღვაო ქვეითი ჯარის კრებსითი ბრიგადის მეომრები მაცურად იგერიებდნენ მე-9 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიის ყველა შეტევას.

1 რუმინული ცხენოსანთა კორპუსის მე-5 და მე-9 ცხენოსანთა დივიზიების ნაწილებმა დაძლიეს სანაპირო თავდაცვის

ანაპის სექტორის ნაწილებისა და მე-40 საარტილერიო დივიზიონის წინააღმდეგობა და მოტორიზებული ქვეითი ჯარის ორი პოლკისა და ერთი ცხენოსანთა პოლკის ძალებით გავიდნენ შავი ზღვის სანაპიროზე, აიღეს ანაპა და 47-ე არმიის ძირითად ძალებს მოსწყვეტეს საზღვაო ქვეითი ჯარის ნაწილები, რომლებიც ტამანის ნახევარკუნძულს იცავდნენ. საზღვაო ქვეითი ჯარის 305-ე, 328. 144-ე ბატალიონები იძულებული გახდნენ ებრძოლათ შებრუნებული ფრონტით.¹¹¹

გერმანელ ფაშისტთა ჯარები მეორედ შეეცადნენ შეფსულის ხეობით გასულიყვნენ შავი ზღვის სანაპიროზე გელენჯიკის რაიონში. გერმანიის ავიაცია რამდენიმე საათის განმავლობაში ბომბავდა ხეობას და ყველა გასასვლელს მთებში. შვიდი პარტიზანული რაზმის მებრძოლები მტრის ჯარების კოლონას მომზადებული შეხვდნენ, ძლიერი ცეცხლი დაუშინეს და მუსრი გაავლეს ცოცხალ ძალასა და ტექნიკას. პიტლერელებმა დატოვეს ბრძოლის ველი.

გერმანელმა მეავტომატეებმა ალყა შემოარტყეს შავი ზღვის მეთვალყურეობისა და კავშირგაბმულობის სამსახურის საგუშაგოს, რომელსაც მე-2 სტატიის ზემდეგი გ. ა. კასპარიანი მეთაურობდა. 7-მა წითელფლოტელმა უთანასწორო ბრძოლა გაუმართეს მტერს და თავს იცავდნენ, სანამ არ მიიღეს ბრძანება ევაკუაციის შესახებ. ამ ბრძოლისათვის ზემდეგი გ. ა. კასპარიანი დაჯილდოვდა წითელი ვარსკვლავის ორდენით.¹¹²



ჰალდერის ჩანაწერი: „ფიურერთან გაიმართა თათბირი, რომელშიც მონაწილეობდა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალი გენერალ-ფელდმარშალი ლისტი. თათბირზე მიიღეს მთელი რიგი გადაწყვეტილებანი კავკასიის მიმართულებაზე მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით. კერძოდ, მიიღეს გადაწყვეტილება გაძლიერდეს შეტევითი მოქმედება ყველა მიმართულებით, რისთვისაც რაც შეიძლება მალე გადაიყვანონ მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია და გამოიყენონ იგი ნოვოროსიისკიდან ზღვის ნაპირის გასწვრივ შეტევისათვის. ყოველი საშუალება იხმარონ, რათა რაც შეიძლება მალე გავიდ-

ნენ სანაპიროზე ტუათსეს რაიონში. ამისათვის იქ გაგზავნონ ჯერ კიდევ უმოქმედოდ მყოფი ალბინისტთა ბატალიონები.

კავკასიის მაღალი მთის რაიონებში მე-4 სამთო ქვეითი დივიზიის მეთაურობით თავი მოუყარონ სამთო კორპუსის მთელ ძალებს, მათ შორის გადამლობ საგუშაგოებსაც. 1-ლი სატანკო არმიის მთავარი ამოცანაა მოსპოს მოწინააღმდეგე თერგის კლაკნილში. ყველა ეს ღონისძიება დასახულია, რათა გარდატეხა მოხდეს გერმანიის სასარგებლოდ, და იმისათვის, რომ ხელთ ვიგდოთ ნავთობსარეწთა რაიონი ქ. გროზნოს მახლობლად.“

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის საბრძოლო ჯგუფები ბრძოლებით მიიწევდნენ ფსეაშხოს უღელტეხილისაკენ.²²

ბელგიის ლეგიონი „ვალონია“ ჩამოვიდა ესესელთა „ვიკინგის“ დივიზიის განლაგების ადგილას და წრიული თავდაცვა გაშალა. ლეგიონერებს ძლიერი შეტევების მოგერიება მოუხდათ.¹¹³

1942 წლის 1 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

29-ე დღე

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკის დირექტივით ჩრდილოკავკასიისა და ამიერკავკასიის ფრონტები ერთ, ამიერკავკასიის ფრონტად გაერთიანდა. შეიქმნა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფი (სარდალი გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ტ. ჩერევიჩენკო). ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის შემადგენლობაში შევიდა მე-12, მე-18, 47-ე, 56-ე არმიები და ყუბანელი კაზაკების მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსი. ამ რეორგანიზაციის შედეგად ჯარების მართვა უფრო მოქნილი და ოპერატიული გახდა, გაუმჯობესდა ჯგუფის ჯარების მომარაგება და დაკომპლექტება.

ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა დაიწყეს მოზდოკ-მალგობეკის თავდაცვითი ოპერაცია 1-ლი სატანკო არმიის წინააღმდეგ. ეს ოპერაცია 1942 წლის 25 სექტემბერს დამთავრდა.

სასტიკი ბრძოლების შედეგად გერმანელ ფაშისტთა ჯარები უკუაგდეს მდ. ბზიფის ჩრდილოეთ ნაპირზე.

392-ე მსროლელთა დივიზიის მესანგრეთა ჯგუფმა, რო-

მელშიც იყვნენ მესანგრეთა ბატალიონის მეთაური ლეიტენანტი ჩეკინი, 790-ე მსროლელთა პოლკის საინჟინრო სამსახურის უფროსის მოადგილე უმცროსი ლეიტენანტი ხაჩიძე, მესანგრეთა ბატალიონის სამხედრო კომისარი პოლიტბელი ზ. კანკავა, მოწინააღმდეგის ტყვიამფრქვევთა ძლიერი ცეცხლის მიუხედავად მტრის ზურგში კარგად დაცული ხიდი ააფეთქეს.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1161-ე მსროლელთა პოლკში მწყობრში დარჩა 360 მებრძოლი და მეთაური.

ამიერკავკასიის ფრონტის საინჟინრო და სასანგრო ნაწილებში იყო 146 საინჟინრო და სასანგრო ბატალიონი, რომლებშიც მსახურობდა 63 686 კაცი — რვაჯერ მეტი, ვიდრე ერთი თვის წინათ.

ჩეჩნეთ-ინგუშეთის, ყაბარდო-ბალყარეთისა და ჩრდილოეთ ოსეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შეიქმნა და მოქმედებდა 88 პარტიზანული რაზმი და ჯგუფი. მათ შემადგენლობაში იყო 1673 კომუნისტი, 99 კომკავშირელი, 60 ქალი, 5 მოზარდი.¹¹⁴

აფხაზეთის ასსრ გალისა და დრანდის რაიონებში გამანადგურებელი რაზმების მებრძოლებმა დაიჭირეს ორი დივერსანტი.

გაზეთში „დაღესტანსკაია პრავდა“ გამოქვეყნდა მასალები დაღესტნის ხალხთა ანტიფაშისტური მიტინგის შესახებ, რომელიც მახაჩყალაში გაიმართა. 1942 წლის სექტემბერში ანტიფაშისტური მიტინგები მოეწყო დაღესტნის ყველა საწარმო-დაწესებულებასა და სასწავლებელში.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა გრანდიოზული მიტინგის შესახებ, რომელიც ორჯონიკიძეში გაიმართა სამოქალაქო ომში საბჭოთა ხელისუფლებისათვის დაღუპული 17 000 მებრძოლის ძმათა სასაფლაოზე.

მიტინგის მონაწილეებმა მიიღეს მიმართვა, რომელშიც ნათქვამია: „ჩვენს მხარეს შესაბამისად და გასაძარცვად არ მივცემთ ჰიტლერელებს. ყველა საშუალება გვაქვს, რომ წითელი არმიის მხარდამხარ ვიბრძოლოთ და გავანადგუროთ გერმანელები ჩრდილოეთ კავკასიაში... გამოვიჩინოთ მეტი ორგანიზებულობა და სიმტკიცე, დისციპლინა და სიფხიზლე!“

საქართველოს დირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება გასამხედროებული ალბინისტური რაზმების აღკვეთილობის დამზადების შესახებ. ადგილობრივი მრეწველობისა და სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისარიატების, შრომითი რეზერვების სამმართველოს, სარეწაო კოოპერაციისა და „თბილმშენის“ ტრესტის საწარმოებს დაევალოთ 1942 წლის სექტემბერში დაემზადებინათ 15 ათასი წერაყინი, 2 ათასი ფოლადის ჩაქუჩი, 5 ათასი სახედრის ნალი, 3 ათასი წყვილი შალის გეტრი, 30 ათასი მეტრი ალბინისტური თოკი. თბილისის საწარმოებმა დაამზადეს და არმიასა და ფლოტს გადასცეს 30 ათასი ავტომატი.¹¹⁵

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მეზრძოლმა ჯგუფებმა ერთმანეთთან კავშირი დაამყარეს ლაბა-მალაიას ხეობაში. დოუს უღელტეხილის დასავლეთით მოიგერიეს საბჭოთა ჯარების შეტევები.¹¹⁶

1942 წლის 2 სექტემბერი
ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის
მე-40 დღე

მოწინააღმდეგის 1-ლი სატანკო არმიის ჰოწინავე ნაწილებმა, რომელთა შეტევას წინ უძღოდა მტრის ავიაციის მიერ მოზდოკის სამხრეთით მდ. თერგის სამხრეთ ნაპირზე თავდაცვაში მყოფი მე-9 არმიის ჯარების დაბომბვა, გადალახეს თერგი პრედმოსტნისა და ყიზლარის უბანზე და აიღეს ორივე დასახლებული პუნქტი. ამის შედეგად გროზნოს ჩრდილო-დასავლეთ მისადგომებზე ხანგრძლივი და სისხლისმღვრელი ბრძოლა გაჩაღდა.

1 სექტემბერს ღამით ჰიტლერელებმა 46-ე გერმანული ქვეითი დივიზიისა და მე-11 გერმანული არმიის მე-3 რუშინული სამთო დივიზიის ძალებით დაიწყეს ქერჩის სრუტის ფორსირება (ოპერაცია „ბლიუხერ — I“). ჰიტლერელთა გადასხმა ხდებოდა აქილეონის კონცხზე, კუჩუგურის რაიონსა და ტუზლის ისარაზე.

გერმანელთა 370-ე ქვეითმა და მე-3 სატანკო დივიზიამ
8. კ. ციტიშვილი

შეუტეეს მე-11 გვარდიულ მსროლელთა კორპუსს. მათი მიზანი იყო პლაცდარმის მოპოვება მოზდოკის პირდაპირ თერგის სამხრეთ ნაპირზე.¹¹⁷

თბილისის ქვეითი ჯარის სასწავლებლის ორმა ბატალიონმა, რომლებიც შემოვლით გადავიდნენ რიწის ტბაზე, ხელთ იგდეს ძნელად მისადგომი ანჩხის უღელტეხილი.

„პრავდა“ მოწინავე წერილში წერდა: „ახლა ჩრდილოეთ კავკასია იპყრობს ჩვენი ხალხის, მთელი მსოფლიოს ხალხების ყურადღებას. ჰიტლერელ არამზადებს უნდათ კავკასია ჩამოაშორონ საბჭოთა კავშირს. განა ეს შესაძლებელია! ჩრდილოეთ კავკასია სისხლხორცეულად და განუყრელად დაკავშირებულია მთელ საბჭოთა ქვეყანასთან. ყველა საბჭოთა რესპუბლიკა, ყველა საბჭოთა ხალხი ერთად აშენებდნენ ჩვენს დიდ სამშობლოს, ერთად იცავენ მას“.

გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნდა საქ კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და საბჭოთა მთავრობის მოწოდება კავკასიელი მეომრებისა და ხალხებისადმი: „ჰიტლერელი ავაზაკები შემოიჭრნენ ჩრდილოეთ კავკასიის სივრცეში. ისინი მთებში მიიწევენ. მტერმა არ იცის, რომ კავკასია ყოველთვის მამაც და ძლიერ ხალხთა მხარე იყო, რომ აქ დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლებში ხალხები ბადებდნენ და ზრდიდნენ უშიშარ მებრძოლეს, რომ ლაჩრობა აქ ყოველთვის ყველაზე სამარცხვინო დანაშაული იყო. აქ, მთის კალთებზე, იზრდებოდა ღომგული თაობები. ჩრდილოეთ კავკასიის ამაყი ხალხები არასოდეს და არავის არ დაემონებიან“.

392-ე მსროლელთა დივიზიას ესტუმრა ქართველი ხალხის დელეგაცია საქ. კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ი. ყ. თავაძის მეთაურობით. სტუმრები იყვნენ ქვეგანაყოფებში, ესაუბრნენ მებრძოლეს, უამბეს მათ, რა თავდადებით მუშაობენ ქვეყნის, თავდაცვის ფრონტის საჭიროებისთვის საქართველოს მშრომელები. ნაწილებისა და ქვეგანაყოფების ზირადი შემადგენლობა გულთბილად შეხვდა სტუმრებს და აღუთქვა, რომ გაამართლებდა ქართველი ხალხის იმედებს, რომელმაც საძულველ მტერთან საბრძოლველად საუკეთესო შვილები გაგზავნა, რომ იბრძოლებდა, სანამ მთლიანად არ მოხპობდა გერმანელ ფაშისტ დამპყრობლებს.¹¹⁸

49-ე სამთომსროლელი კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს მდ. ბზიფის ხეობისა და იალბუჯის მთისწინეთის რაიონში. დანარჩენ რაიონებში კორპუსის ნაწილები სადაზვერვო ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

საბჭოთა ჯარები ძლიერ საარტილერიო ცეცხლს უშენდნენ მე-3 სატანკო კორპუსს, რუსეთის ჯარის ნაწილებმა აიღეს გიზბურნ — I.¹¹⁸

კრასნოდარში გაიმართა ფელდმარშალ ლისტის, გენერალ-შოლკოვნიკ რუოფისა და გენერალ კონრადის შეხვედრა, რომელზეც ცხადი გახდა, რომ 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის წინსვლა ქედის უღელტეხილებზე იფუშება მაშველი ჯარების უქონლობისა და მზარდი წინააღმდეგობის გამო.¹¹⁹

1942 წლის 3 სექტემბერი
ხ ე თ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის
41-ე დღე

დაიწყო 46-ე არმიის შეტევითი მოქმედება ქლუხორის უღელტეხილზე. მტრის გააფთრებული წინააღმდეგობის მიუხედავად, ოპერაცია წარმატებით ვითარდებოდა.

პიტლერელები განაგრძობდნენ თერგის ფორსირებას. მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის გვარდიული მსროლელთა ბრიგადების ნაწილები შეუპოვრად ებრძოდნენ მათ, მასობრივი გმირობა გამოიჩინეს მე-8 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადის 1-ლი ბატალიონის მეზობლებმა. ბატალიონს მთელი დღის მანძილზე უშენდა ცეცხლს მტრის 150 ქვემეხი და ნაღმსატყორცნი, მაგრამ დიდი დანაკარგების მიუხედავად გვარდიელებმა უკან არ დაიხიეს და პოზიციები არ დათმეს. მაშინაც, როცა ბატალიონის მარჯვენა ფლანგზე ფაშისტური ტანკები ღრმად შეიჭრნენ. იქ კი გამანადგურებელი ცეცხლით შეხვდა საარტილერიო დივიზიონი. მტერი შეაჩერეს!¹²⁰

საზღვაო ქვეითი ჯარის მე-15, მე-16, მე-17 ბრიგადებიდან ჩამოყალიბდა საზღვაო ქვეითი ჯარის მე-200 პოლკი, რომელიც შევიდა ნოვოროსიისკის თავდაცვითი რაიონის გარნიზონის შემადგენლობაში.

44-ე არმიის სამხედრო საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომ

ამ არმიის ცალკე ცხენოსანთა პოლკის შემადგენლობაში შექმნათ დაღესტნის ეროვნებათა წარმომადგენლების მე-4 ესკადრონი. ესკადრონის ფორმირება კარა კარაევს დაევალა.

საქ. კპ(ბ) კრასნოდარის სამხარეო კომიტეტმა მიიღო დადგენილება კრასნოდარის, სლავიანსკის, ნოვოროსიისკის, ანაპის, ნეფტეგორსკის, მაიკოპის, არმავირის, სოჰის პარტიზანთა ჯგუფების შექმნის შესახებ. ამ რაიონებში 87 პარტიზანული რაზმი გაერთიანდა.

სამხრეთის პარტიზანული მოძრაობის შტაბის უფროსად დანიშნეს საქ. კპ (ბ) კრასნოდარის სამხარეო კომიტეტის პირველი მდივანი პ. ნ. სელეზნიოვი.¹²¹

გენერალ-ლეიტენანტი ა. ი. ანტონოვი გაათავისუფლეს ჩრდილო კავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსის მოვალეობისაგან.

გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნდა მასალები ფრონტისათვის აზერბაიჯანელ მენავთობეთა გმირული მუშაობის შესახებ. მენავთობეთა წარმატებანი განაპირობა გეოლოგების, ნავთობისა და ნავთობგადამამუშავებელი მრეწველობის, ნავთობის მოწყობილობის საწარმოთა მუშების შეთანხმებულმა მუშაობამ.

* * *

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის შენაერთები მძიმე ბრძოლებს განაგრძობენ მდ. ბზიფის ხეობაში.

ნაშუადღევის 3 საათზე სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსმა ფ. ჰალდერმა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალს შეატყობინა, რომ ფიურერს მოახსენა სამთომსროლელთა კორპუსის გამოყენების შესახებ, მაგრამ ფიურერმა გადაწყვიტა ეს კორპუსი გამოეყენებინათ ტუაფსესთან გარღვევისათვის, რადგან იმედი აქვს, რომ იქ წარმატება უკეთ განვითარდება, განსაკუთრებით, თუ მნიშვნელოვან საპაერო ძალებსაც გამოიყენებენო.¹¹⁶

1942 წლის 4 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

42-ე დღე

დილით მოწინააღმდეგის ორმა ქვეითმა დივიზიამ 30 ტანკით გაარღვია მე-8 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადის თავ-

დაცვა და შეტევა განაგრძო ვოზნესენსკაიას მიმართულებით. ფაშისტებს გზა გადაუღობეს 47-ე გვარდიულმა გამანადგურებელ-ტანკსაწინააღმდეგო დივიზიონმა, ცალკე სატანკო ბატალიონმა და საზღვაო ქვეითი ჯარის 62-ე ბრიგადამ. არტილერიის მხარდაჭერით ტანკისტებმა და საზღვაო ქვეითმა ჯარმა კონტრიერიში მიიტანეს მოწინააღმდეგეზე, რომელმაც ბრძოლის ველზე 19 ტანკი და ორი ჯავშნიანი მანქანა დატოვა და საწყის პოზიციებზე დაიხია.¹²²

პარტიზანული რაზმი „კრაზანა“ წითელი არმიის მეზობლთა ოცეულთან ერთად თავს დაესხა მტრის გარნიზონს სტანიცა სმოლენსკაიაში. ბრძოლის დროს დახოცეს 30 ფაშისტი და „მოენეც“ წამოიყვანეს.

საკ. კპ(ბ) სტავროპოლის სამხარეო კომიტეტის ბიურომ მიიღო დადგენილება, რომელშიც გააანალიზა პარტიზანული ომის პირველი რამდენიმე კვირის შედეგები და განსაზღვრა პარტიზანული რაზმების შემდგომი ამოცანები.¹²³

საკ. კპ(ბ) დაღესტნის საოლქო კომიტეტის ბიურომ მიიღო დადგენილება დაღესტნის ეროვნებათა წარმომადგენლებისადგან მოხალისე ცხენოსანთა ესკადრონის ფორმირების შესახებ.¹²⁴

• • •

ჰალდერის ჩანაწერი: „გერმანიის სამხედრო ჯარების დანაკარგები აღმოსავლეთის ფრონტზე — 1589082 კაცი, აქედან 46 701 ოფიცერი“.

ვოზნესენსკაიას რაიონის სიმაღლეებზე საბჭოთა ჯარებმა ტანკების მხარდაჭერით ძლიერი კონტრდარტყმები აგემეს მე-3 სატანკო კორპუსს.¹¹⁶

იმავე რაიონში საბჭოთა ავიაციამ საღამოხანს ააფეთქა და მწყობრიდან გამოიყვანა ხიდი მდ. თერგზე.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე არსებითი საომარი მოქმედება არ ყოფილა.¹¹⁶

ნოვოროსიისკთან მოწინააღმდეგემ დიდ უპირატესობას მი-
აღწია. გაჩაღდა ბრძოლები მთებში, რომლებიც გარს ერტყმი-
ან ნოვოროსიისკს. სარდლობის გადაწყვეტილებით საზღვაო
ქვეითი ჯარის ნაწილები, რომლებიც მძიმე მდგომარეობაში
აღმოჩნდნენ ტამანის ნახევარკუნძულზე, ზღვით გელენჯიკში
გადაიყვანეს.

ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა
ჩაახშეს მოწინააღმდეგის ცდა თერგზე გადასულიყო იშჩერ-
სკაიას სამხრეთით, და მტრის განუწყვეტელ შეტევებს იგერი-
ებდნენ მოზდოკის სამხრეთით. კავკასიონის მთავარი ქედის
უღელტეხილებზე ჩვენი ჯარები მტერს უტევდნენ ქლუხორის
და სანჰაროს უღელტეხილების რაიონში.

მძიმე ბრძოლები დაიწყო უშუალოდ მარუხის უღელტეხი-
ლისათვის. 394-ე მსროლელთა დივიზიის 808-ე პოლკის მე-2
ბატალიონის ჯარისკაცები უკანასკნელ ვაზნამდე იბრძოდნენ.
ამ ბრძოლაში თითქმის მთლიანად დაიღუპა მე-2 ბატალიონის
მე-4 და მე-6 ასეულები. მტერმა იერიში მიიტანა პოლკის სა-
კომანდო პუნქტზე. ამ ბოლო ბრძოლას ხელმძღვანელობდნენ
პოლკის კომისარი აშოტ არუთინოვი, ბატალიონის მეთაური
ლადო თათარაშვილი, შტაბის უფროსი ლეიტენანტი ნიკო-
ლოზ ფროლოვი, პოლიტბელი გრიგოლ ლომიძე. ბრძოლაში
დაიღუპნენ ლეიტენანტები დ. ტატიშვილი, მირონოვი.
პოლკის დროშის გადარჩენის დროს დაიღუპნენ სერჟანტი
შალვა მიქაძე, კურსანტი ლომინო ჭორლოლაშვილი. მძიმედ
დაიჭრნენ წითელარმიელები ფირცხალავა და ხაჩატურიანი.
პოლკის დროშა გადაარჩინა მეზრდოლმა ლევან მშვენიერაძემ.

77-ე მსროლელთა დივიზია სამი დღის მანძილზე გააფთრე-
ბით იბრძოდა გარემოცვაში და 5 სექტემბერს გაარღვია მტრის
აღყა, გავიდა ჰაიდუკის რაიონში, შემდეგ კი თავდაცვის ხაზი
გაშალა სტ. კირილოვკის ჩრდილო გარეუბანში.

საგულდაგულო საარტილერიო მომზადების შემდეგ 392-ე
მსროლელთა დივიზია შეტევაზე გადავიდა და წარმატებით გა-
დალახა მდინარე ბაქსანი.¹²⁴

თავდაცვის სახალხო კომისარმა ი. ბ. სტალინმა გამოსცა

ბრძანება „პარტიზანული მოძრაობის ამოცანების შესახებ“, რომელმაც უდიდესი როლი შეასრულა მტრის ზურგში პარტიზანული ომის ფართოდ გაჩაღების საქმეში.

გენერალ-მაიორი ტ. კ. კოლომიეცი გაათავისუფლეს 51-ე არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

* * *

ჭიტლერმა სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურ შტაბს გაუგზავნა კავკასიის დაპყრობის ახალი გეგმა, რომლის შესაბამისად ნოვოროსიისკის აღების შემდეგ დაუყოვნებლივ უნდა გადაეჭრებინათ ძალები და იერიში მიეტანათ ტუაფსეზე.¹²⁵

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალმა პიატიგორსკში მოიწვია თათბირი შემდგომი საბრძოლო მოქმედების შესახებ. თათბირში მოწაწილებოდნენ 1-ლი სატანკო არმიისა და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის სარდლები და შტაბების უფროსები.

1-ლი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა სამი დღის გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ აიღეს მარუხის უღელტეხილი.

მე-40 სატანკო კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარები მთელი დღის განმავლობაში იბრძოდნენ.

1942 წლის 6 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

44-ე დღე

საბჭოთა ჯარები შეუპოვრად იცავდნენ პოზიციებს სტალინგრადის ჩრდილო-დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ რაიონებში და კავკასიაში, სადაც მოწინააღმდეგე თერგის მარჯვენა ნაპირზე გადავიდა და მოზდოკს უტევდა.

ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონის გარნიზონს შეემატა ახალი ნაწილები. ჩამოყალიბდა საზღვაო ქვეითი ჯარის ორი ბატალიონი — 1500 ხიშტი; იქ ჩავიდა საზღვაო ქვეითი ჯარის მე-15, მე-16, მე-17 ბატალიონები. ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონის არტილერიას მიეკუთვნა აზოვის ფლოტილიისა და ქერჩის სამხედრო-საზღვაო ბაზის სანაპირო და საზენიტო ქვემეხები. ესკადრის ხომალდებიდან შეიქმნა ნოვოროსიისკის

თავდაცვის რაიონის საარტილერიო მხარდაჭერის ჯგუფი. ნოვოროსიისკის რაიონში გაჩაღდა ხელჩართული ბრძოლები.

გაათრეხული ბრძოლები გრძელდებოდა მარუხის უღელტეხილის რაიონში, სადაც 394-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 808-ე და 810-ე პოლკები იბრძოდნენ.

394-ე მსროლელთა დივიზიის 810-ე პოლკის ქვეგანყოფილები მარუხის მიმართულებაზე გარემოცვაში მოჰყვნენ, ბრძოლით გაარღვიეს რკალი, მაგრამ დიდი დანაკარგების გამო იძულებული გახდნენ დაეტოვებინათ მარუხის უღელტეხილი.

დილის 10 საათისთვის 392-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა მიაღწიეს საფქვავ ქარხანას ნოვო-ვოზნესენსკაიას სამხრეთ-აღმოსავლეთით და იქ წააწყდნენ მოწინააღმდეგის ძლიერ ცეცხლს. 12 საათისთვის 392-ე დივიზიამ ჩაახშო მტრის არტილერიისა და ნაღმსატყორცნთა ცეცხლი და გავიდა ნოვო-პოლტავენკაია — ტროიცკაიას გზაზე, რითაც მოწინააღმდეგეს უკანდასახვეი გზა მოუჭრა.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ დაიწყო მძიმე თავდაცვითი ბრძოლები მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარისა და ტანკების ჯარბი ძალების წინააღმდეგ ქ. კოლდუნის, მარკოთხის, ნებერჯაევის უღელტეხილების, ადამოვიჩა ბაღის მიჯნაზე. ეს ბრძოლები 6 დღეს გრძელდებოდა და 1942 წლის 11 სექტემბერს დამთავრდა.¹²⁶

დილით მოწინააღმდეგემ 370-ე ქვეითი და მე-3 სატანკო დივიზიების ძალებით დაიწყო შეტევა მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის წინააღმდეგ. მტრის პირველ ეშელონში ასამდე ტანკი იყო. მთავარი დარტყმა 62-ე საზღვაო ქვეითი ჯარის ბრიგადის ნაწილებზე მოვიდა, მაგრამ მტერმა მიზანს ვერ მიაღწია, იგი შეაჩერეს!

გაზეთმა „კრასნაია ზევზდამ“ გამოაქვეყნა კავკასიის დამცველთა წერილი სტალინგრადის დამცველებისადმი, რომელშიც მოუწოდებდნენ: „იციოდეთ, რომ სტალინგრადისათვის გმირული ბრძოლით თქვენ იბრძვით თქვენი სახლისათვის, იცავთ თქვენს დედას, ცოლს, მამას, იცავთ ჩვენს მშობლიურ კავკასიას, ჩვენს სამშობლოს! შევაჩეროთ, უკუვაგდოთ და გავანადგუროთ საძულველი მტერი, გავწმინდოთ ჩვენი საბჭოთა მიწა-წყალი ფაშისტებისაგან“.

მე-5 საარმიო კორპუსის რაიონში საბჭოთა ჯარებმა დაიწყეს კონტრშეტევა ხოლმსკის უბანზე, გადაჭრეს მომარაგების გზები. მდგომარეობის აღსადგენად ბრძოლაში ჩაება რუმინული მოტორიზებული პოლკი.

ბზიფის ხეობისა და კლიჯის რაიონში საბჭოთა ჯარებმა ძლიერი კონტრიერიშები მიიტანეს 49-ე სამთომსროლელთა დივიზიაზე.

23-ე სატანკო დივიზიამ მოიგერია საბჭოთა ჯარების შეტევები. მათ მხარს უჭერდნენ არტილერია და ჯავშანმატარებელი.¹¹⁶

1942 წლის 7 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

45-ე დღე

გრძელდებოდა საბჭოთა ჯარების გააფთრებული თავდაცვითი ბრძოლები ჩრდილოეთ კავკასიაში — მოზდოკის სამხრეთით, კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე, ნოვოროსიისკთან.

ფაშისტებმა თავისი დაჯგუფება გააძლიერეს ყირიმიდან გადმოყვანილი ნაწილებით, სამი სატანკო ბატალიონით და განაგრძობდნენ ნოვოროსიისკის შტურმს. ამ დღეს ფაშისტებმა ხელთ იგდეს ქალაქის რკინიგზის სადგური, ელევატორი და ნავსადგური.

მრავალი დღის მძიმე ბრძოლების შემდეგ მოწინააღმდეგემ აიღო მარუხის უღელტეხილი, მაგრამ სამხრეთ ფერდობზე ჩასვლა ვეღარ შეძლო. 394-ე მსროლელთა დივიზიის ჯარისკაცები უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე იბრძოდნენ. მტერი შეაჩერეს!

მარუხის ჯგუფის დასახმარებლად მოვიდა 107-ე და 155-ე მსროლელთა ბრიგადებისა და თბილისის ქვეითი სასწავლებლის სამი ბატალიონი.

მოზდოკის რაიონში ჩვენმა ჯარებმა მოულოდნელი დარტყმით გაანადგურეს გერმანიის ჯარის ნაწილის შტაბი, მოსპეს საარტილერიო ბატარეა და 23 ტანკი.

მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის ნაწილებმა მო-

იერიშე ავიაციის მხარდაჭერით მოულოდნელად თავს დაეს-
ხნენ მოწინააღმდეგეს და 9 კილომეტრით წაიწიეს ჩრდილოე-
თის მიმართულებაზე, რითაც საბოლოოდ ჩაფუშეს ჰიტლე-
რელთა განზრახვა ვოზნესენსკაიდან გასულიყო უღელტე-
ხილზე.¹²⁷

კრასნოდარის შენაერთის პარტიზანებმა დანადგენ სამი ხი-
დი სმოლენსკაია — გეორგიევსკაია — აფინსკაიას გზატკეცილ-
ზე. ნალმებზე აფეთქდა მტრის ორი სატვირთო და ერთი ჯავ-
შნიანი ავტომანქანა, დაიხოცა 28 და დაიჭრა 56 ჯარისკაცი და
ოფიცერი.



მდინარე ბზიფის ხეობის რაიონში საბჭოთა ჯარები სულ
უფრო ძლიერად უტევენ 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსს.
გარემოცვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად მე-4 სამთო-
მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დაიხიეს აძაფშის უღელ-
ტეხილზე.¹¹⁸

1942 წლის 8 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ •

46-ე დ დ ე

ჩრდილოეთ კავკასიაში თავდაცვითი და შეტევითი ბრძო-
ლები მიმდინარეობდა თერგზე, კავკასიონის მთავარი ქედის
უღელტეხილებზე და ნოვოროსიისკთან. თერგზე მე-9 არმიის
ჯარები იგერიებდნენ მოზდოკიდან სამხრეთით ტერის ქედის-
კენ გასული მოწინააღმდეგის შეტევებს. კავკასიონის მთავარი
ქედის უღელტეხილებზე ჩვენი ნაწილები თავს იცავდნენ მა-
რუხზე და მტერს უტევდნენ ქლუხორისა და სანჯაროს უღელ-
ტეხილებზე. ნოვოროსიისკთან 47-ე არმიის ნაწილებმა და
მეზღვაურებმა უთანასწორო ბრძოლები გააჩაღეს ქალაქის
გარეუბნებში.

შემოვლითი მანევრის შედეგად 46-ე არმიის ნაწილებმა
ალყაში მოაქციეს გერმანიის სამთომსროლელთა ნაწილები
სოფ. ფსხუს რაიონში. გააფთრებულ ბრძოლაში მოწინააღ-
მდეგემ 5 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი დაკარგა და იძუ-

ლებული გახდა უკან დაეხია. ჩვენებმა გაათავისუფლეს სოფელი ფსხუ.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-დასავლეთ გარეუბანში ჩვენმა ნაწილებმა დღე-ღამის განმავლობაში მოიგერიეს მოწინააღმდეგის 10 შეტევა, შემდეგ გადააჯგუფეს ძალები, კონტრშეტევაზე გადავიდნენ და უკუაგდეს მტერი. ამ ბრძოლაში გერმანელებმა დაკარგეს ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, 9 ტანკი და ჯავშნიანი მანქანა, 14 ავტომანქანა.¹²⁸

სანქაროს უღელტეხილზე ჩვენმა მებრძოლებმა სერჟანტ ზაგრატიონის მეთაურობით ერთი ტყვიამფრქვევითა და ერთი ნაღმსატყორცნით მუსრი გააგდეს ჰიტლერელ ალბინისტთა ორ ოცეულს.

გენერალ-მაიორი ა. ა. გრეჩკო დანიშნეს 47-ე არმიისა და ნოვოროსიისკის თავდაცვის რაიონის ჯარების სარდლად.

ავიაციის გენერალ-მაიორი კ. ა. გერშინინი გაათავისუფლეს მე-4 საჰაერო არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

მე-4 საჰაერო არმიის სარდლად დანიშნეს ავიაციის გენერალ-მაიორი ნ. თ. ნაუმენკო.

ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა მიიღო დადგენილება ფრონტის ხაზის მოახლოებასთან დაკავშირებით ქალაქ ორჯონიკიძის მოსახლეობის ნაწილობრივი ევაკუაციის შესახებ.



გერმანელი ლეიტენანტი კარლ გოიშილდი ცოლისათვის გაგზავნილ წერილში ჩიოდა: „ახლა რა მოხდა, ნუ მკითხავ, ეს ნამდვილი საშინელებაა. როგორ უძლებს კაცი ამ საგიჟეთს. ჩვენ ვლადიკავკავის რაიონში ვართ და უკვე სამჯერ მოგვწყვიტეს ძირითად ძალებს“.¹²⁹ ადრესატს ეს წერილი არ მიუღია!

პალდერის ჩანაწერი: „ფიურერის სერიოზულ გულგატეხილობას იწვევს ის, რომ არმიათა „ა“ ჯგუფი სათანადოდ ვერ იწევს წინ. საყვედურები ხელმძღვანელობისა და საერთოდ გენერალიტეტის მისამართით“.

არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა მთავარბანაკს შეატყობინა: თერგთან საბჭოთა ჯარები ცდილობენ შეაჩერონ გერმანიის არმიის წინსვლა გროზნოს მიმართულებით. საბრძოლო მოქ-

მედების რაიონში მდინარე თერგს 500 მეტრი სიგანე და 2 მეტრი სიღრმე აქვს. სისწრაფის და დაჭაობებული ნაპირების გამო ეს მდინარე მეტად სერიოზული დაბრკოლებაა, რომლის გადალახვას დროის გარკვეული მონაკვეთი დასჭირდება“.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარები აფერხებდნენ საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევებს აძაფრის უღელტეხილის რაიონში. სანჯაროს უღელტეხილის რაიონში შეიქმნა მებრძოლი ჯგუფი, რომელსაც ზურგში უნდა დაერთყა შეტევაზე გადმოსული საბჭოთა ჯარებისათვის.¹¹⁶

1942 წლის 9 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

47-ე დღე

ჩრდილოეთ კავკასიაში ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარები შეუპოვრად იცავდნენ პოზიციებს თერგზე, უტევდნენ ქლუხორის, მარუხისა და სანჯაროს უღელტეხილებზე და მძიმე პირობებში იცავდნენ ნოვოროსიისკს.

საქ. კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიურომ განიხილა საშიში მდგომარეობა, რომელიც ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შეექმნა. საშიში ვითარების გამო აქ სამხედრო წესები გამოცხადდა.

აფხაზეთის სოფ. ფსხუს რაიონში ალყაშემორტყმული მოწინააღმდეგის ჯარის ნაწილები რკალის გარღვევის ამოცანის შემდეგ დანებდნენ 46-ე არმიის ქვეგანაყოფებს.

მარუხის უღელტეხილზე ჩვენმა ნაწილებმა შეტევა დაიწყეს, მაგრამ წარმატება ვერ მოიპოვეს.

392-ე მსროლელთა დივიზიის 673-ე ცალკე მესანგრეთა ბატალიონის კომისარმა ვ. ა. კანკავამ უთანასწორო ბრძოლაში უკანასკნელი ხელყუმბარებით თავიცი აიფეთქა და გარშემო მყოფი პიტლერელებიც.

417-ე მსროლელთა დივიზიის 1372-ე მსროლელთა პოლკმა შეუპოვარ ბრძოლაში გაანადგურა მოწინააღმდეგის 40 ტანკი და ორი ბატალიონი, მაგრამ თვითონაც დაკარგა მთელი მატერიალური ნაწილი და დიდი რაოდენობით პირადი შემადგენლობა. მწყობრში დარჩა მხოლოდ 300 კაცი, ამიტომ პოლკმა თერგიდან უკან დაიხია და თავდაცვის პოზიცია დაიკავა

სამხრეთისკენ მიმავალ გზაზე, ფრონტით დასავლეთისა და ჩრდილო-დასავლეთისაკენ.

1372-ე მსროლელთა პოლკში უკვდავი გმირობა ჩაიდინა ლეიტენანტმა ლეონიდ პასენკომ, რომელიც მძიმედ დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა და, როცა ნაღმსატყორცნის ჯგუფი მწყობრიდან გამოვიდა, თვითონ დაიწყო სროლა, სანამ ნაღმები არ გაუთავდა, შემდეგ კი ხელყუმბარით თავი და გარშემო მყოფი გერმანელებიც ააფეთქა.¹³⁰

ჩრდილოეთის რაიონის პარტიზანულმა რაზმმა ააფეთქა ორი ხიდი სევერსკაია — სმოლენსკაიას გზაზე, რითაც შეაფერხა გერმანელ ფაშისტთა ჯარების წინსვლა. პიტლერული სარდლობა იძულებული გახდა თავისი ძალების ნაწილი ფრონტიდან გამოეყვანა, რათა დაეცვა ზურგი და დაეწყო ბრძოლა პარტიზანთა წინააღმდეგ.

წყალტუბოს რაიონის სოფ. ცხუნკურის რაიონში დახოცეს ორი გერმანელი პარაშუტისტი, ერთი კი ტყვედ ჩაიგდეს ჭიათურის რაიონის სოფ. ვაჭევის მახლობლად.

გენერალ-მაიორი ი. ლ. ხიენიაკი დანიშნეს მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნდა ცნობა, რომ 40 აზერბაიჯანელი მწერალი იბრძვის სამშობლოს დასაცავად. ბრძოლებში მამაცურად დაილუპნენ მწერლები ჰუსეინ ნატიგი, ენვერ კულიევი, ტატულ გურიანი.

ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტის პირადმა წარმომადგენელმა ა. ჰარიმანმა, რომელიც მონაწილეობდა ი. ბ. სტალინისა და უ. ჩერჩილის მოლაპარაკებაში, ნიუ-იორკში წარმოთქვა სიტყვა, რომელშიც განაცხადა, რომ ომის ძირითადი ტვირთი საბჭოთა კავშირს აწევს. „რუსები არ ითხოვენ, რომ მათ მთელი ტვირთი მოაშორონ, — თქვა ა. ჰარიმანმა, — არამედ ითხოვენ მოაშორონ ტვირთის სათანადო ნაწილი ისე, რომ კონფლიქტი თანაბრად იყოს განაწილებული“.¹³¹

* * *

კავკასიაში შეტევის ჩაშლის გამო ბერლინში იწყება მორიგი „გენერალთა ხოცვა-ჟლეტა“. კეიტლი ეწვია პალდერს და განუცხადა, რომ პიტლერს განზრახული აქვს გადააყენოს გე-

ნერალ-ფელდმარშალი ლისტი არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობა თანამდებობიდან. იმავე დღეს ლისტი ჰიტლერის ბრძანებით თანამდებობიდან მოხსნეს. არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობა დროებით იკისრა ჰიტლერმა, რომელიც ხელმძღვანელობდა ვინიციის მახლობლად დაბანაკებული საველე მთავარბანაკიდან, მაშინ როცა არმიათა ჯგუფის შტაბი ღონეცკში იყო.¹¹⁶

1942 წლის 10 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

48-ე დღე

10 და 11 სექტემბერს 392-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა მოიგერიეს მტრის 20 შეტევა და მას ცოცხალი ძალისა და ტექნიკის დიდი ზარალი მიაყენეს.

ლეიტენანტ კელსის რაზმმა და მზვერავებმა გრიგორიანცის მეთაურობით „ყინულოვანი ბაზის“ რაიონში ფრონტიდან და ზურგიდან შეუტიეს ფაშისტთა პოზიციებს და მთლიანად მოსპეს ჰიტლერელთა გარნიზონი.¹³²

საბჭოთა ჯარებმა მოწინააღმდეგე შეაჩერეს ნოვოროსიისკის აღმოსავლეთ ნაწილში ცემენტის ქარხნებს შორის და აიძულეს თავდაცვაზე გადასულიყო.

ბრძოლებში თავი გამოიჩინეს 392-ე მსროლელთა დივიზიის 955-ე საარტილერიო პოლკის მე-8 ბატარეის არტილერისტებმა, რომლებმაც ყურგანის რაიონში ზუსტი ცეცხლით მოსპეს მოწინააღმდეგის 2 ნაღმსატყორცი ბატარეა, ერთი სადაზგო ტყვიამფრქვევი, ააფეთქეს ბატალიონის შტაბი, ჩაახშეს სამი საარტილერიო და ნაღმსატყორცი ბატარეის ცეცხლი. 955-ე საარტილერიო პოლკის მე-3 ბატარეამ მოსპო მტრის ჯავშნიანი მანქანა და ქვეითი ჯარის ჯგუფი.

სტანიცა ვოზნესენსკაიას რაიონში ჰიტლერელებმა ასამდე ტანკით დაიწყეს შეტევა. საბჭოთა მფრინავებმა 327 საჰაერო ბრძოლის შედეგად მოსპეს 17 ტანკი, დიდძალი ავტომანქანა და არტილერიასა და ქვეით ჯართან ერთობლივი ბრძოლით ჩაშალეს მოწინააღმდეგის სატანკო შეტევა.¹³³

ტერის მიჯნის თავზე გამართულ საჰაერო ბრძოლაში 926-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მეთაური კაპიტანი ვ. ა. ემიროვი აღმოდებული თვითმფრინავით ეძგერა მოწინააღმდეგის ავიაგამანადგურებელს და ააფეთქა იგი. ეს იყო მამაცი მფრე-

ნავის მეშვიდე პირადი გამარჯვება. ამ ბრძოლაში კაპიტანი ვ. ა. ემიროვი დაიღუპა.

1942 წლის 25 აგვისტოდან 10 სექტემბრამდე 392-ე მსროლელთა დივიზიის 955-ე საარტილერიო პოლკის პარტიულ ორგანიზაციას 54 წევრი შეემატა.¹³⁴

გაიმართა ქ. ორჯონიკიძის პარტიული აქტივის კრება, რომელმაც განიხილა ქალაქის თავდაცვის ორგანიზაციის საკითხები და შეიმუშავა ქალაქის ხანგრძლივი ალყის შემთხვევაში მონახლეობისა და ჯარის ნაწილების წყლით, სურსათით, სინათლითა და კავშირგაბმულობის საშუალებებით უზრუნველყოფის ღონისძიებანი.

ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა მიიღო დადგენილება „ქალაქ ორჯონიკიძის დასაცავად სახალხო ლაშქრის რაზმების შექმნის შესახებ“. რაზმების ფორმირება ორ კვირაში უნდა დამთავრებულიყო. სახალხო ლაშქრის რაზმების შესავსებად გადაწყვიტეს გამოეცხადებინათ კომუნისტთა და კომკავშირელთა მობილიზაცია. ამასთან ერთად კომიტეტმა მოუწოდა ქ. ორჯონიკიძის მშრომელებს, რომლებსაც იარაღის ტარება და ქალაქის აქტიური დაცვა შეეძლოთ, შესულიყვნენ სახალხო ლაშქარში.¹³⁵

ორჯონიკიძის საგანგებო თავდაცვის რაიონის უფროსად დაინიშნა გენერალ-მაიორი ვ. ი. კისელიძე.

საქართველოს კპ(ბ) სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტის ბიურომ და საოლქო აღმასკომმა მიიღეს დადგენილება ჩრდილოეთ კავკასიის რაიონებიდან ევაკუირებული პირუტყვის დაბინავების შესახებ.¹³⁶

* * *

შავი ზღვის სანაპიროზე გასულმა გერმანიის ჯარის შენაერთებმა ზილწიეს ნოვოროსიისკის რაიონს, მაგრამ „ყოველნაირი ძალისხმევით მიუხედავად ვერა და ვერ დაამყარეს ტაქტიკური ურთიერთმოქმედება სამთო მსროლელებთან, რომლებიც მთებიდან უტევენ ტუაფსეს“.¹³⁷

რუსების ავიაცია ჭარბი ძალებით ბომბავდა მე-5 საარმიო კორპუსის ჯარებს და დიდი ზარალი მიაყენა მას.¹¹⁶

ნოვოროსიისკის სამხრეთ-აღმოსავლეთ გარეუბანში დგას ტყვიითა და ქურევებით დაცხრილული ვაგონი წარწერით: „აქ 1942 წლის 11 სექტემბერს საბჭოთა არმიისა და შავი ზღვის ფლოტის მამაცმა მეომრებმა მტერს გადაუღობეს კავკასიის გზა“.

დილიდან მოწინააღმდეგემ დაიწყო შეტევა ყიზლარის რაიონიდან დასავლეთ მალგობეკის მიმართულებით. სამი დღის გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ გერმანელები შეიჭრნენ ალხან-ჩურთის ხეობაში და აიღეს ქვემო და ზემო კურაპები.¹³⁸

52-ე სატანკო ბრიგადის მძიმე ტანკების ასეულმა უფროსი ლეიტენანტის ვლადიმერ იაკობის ძე პეტროვის მეთაურობით სტანიცა ვოზნესენსკაიას რაიონში მტრის 60 ტანკთან ორი დღის მძიმე ბრძოლებით მოსპო მოწინააღმდეგის 35 ტანკი, აქედან ასეულის მეთაურმა — 14 ტანკი.

89-ე მსროლელთა დივიზიამ გაშალა თავდაცვა ტერის ქედის სამხრეთ ფერდობის მიჯნაზე. მისი ამოცანა იყო დაეცვა ქ. გროზნო და არ შეეშვა მოწინააღმდეგე ალხან-ჩურთის ხეობაში.¹³⁹

ფაშისტური ავიაციის სოხუმზე თავდასხმის დროს დაიღუპა 6 და დაშავდა 10 კაცი.¹⁴⁰

გენერალ-მაიორი ი. ტ. ზემერცევი გაათავისუფლეს მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

დამთავრდა ქ. ორჯონიკიძის პარტიული აქტივის კრება, რომელმაც განიხილა ქალაქის თავდაცვის ორგანიზაციის ღონისძიებანი.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ 1942 წლის მოსავლის მარცვლეულის მიწოდების გეგმები ერთ-ერთმა პირველებმა შეასრულეს საქართველოს სსრ სიღნაღის, ხაშურის, ლაგოდეხისა და ადიგენის რაიონების მეურნეობებმა. ხაშურისა და ლაგოდეხის რაიონების კოლმეურნეობებმა დაამთავრეს აგრეთვე მარცვლეულის ჩაბარება წითელი არმიის ფონდში.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურმა შტაბმა უბრძანა 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის სარდლობას უღელტეხილებზე მოემზადებინათ ზამთრის პოზიციები, ხოლო იქ, სადაც მეტეოროლოგიური პირობებით შეუძლებელი იყო პოზიციის შენარჩუნება, უკან დაეხიათ.¹¹⁶

1942 წლის 12 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლას

შ ა ბ ა თ ი

50-ე დღე

ჩრდილოეთ კავკასიაში, მოზდოკის რაიონში, თერგის სამხრეთ ნაპირზე მოწინააღმდეგემ თავი მოუყარა ახალ ძალებს, გაშალა შეტევა თერგის გასწვრივ სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით და ჩვენს ჯარებს თავს მოახვია მძიმე ბრძოლები. კავკასიონის მთავარი ქედის თხემზე ჩვენი ჯარები უტევდნენ სანჯაროს მიმართულებით.

მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის ჯარები განაგრძობდნენ გააფთრებულ ბრძოლებს მოწინააღმდეგესთან, რომელიც ალხან-ჩურთის ხეობაში გასვლას ესწრაფოდა.

მე-5 სატანკო ბრიგადა და 75-ე ცალკე სატანკო ბატალიონი მთელი დღის მანძილზე იგერიებდნენ მტრის ცდებს სოლივით შეჭრილიყო მე-9 და 37-ე არმიებს შორის. მამაცმა საბჭოთა ტანკისტებმა მოსპეს მოწინააღმდეგის 46 ტანკი და მოტორიზებული ქვეითი ჯარის ორი პოლკი.

351-ე მსროლელთა დივიზია შევიდა წითელი არმიის მოქმედი ნაწილების შემადგენლობაში და დაიწყო საბრძოლო მოქმედება მტრის წინააღმდეგ.

11 სექტემბერს ღამით 77-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვის უბანი გადასცა მე-16 მსროლელთა ბრიგადის ნაწილებს და გადაყვანილ იქნა 47-ე არმიის სარდლის რეზერვში ადერბეიჯეკის რაიონში.

408-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დაიწყეს გადაადგილება სომხეთიდან ნოვოროსიისკის რაიონში.¹⁴¹

ვინიცაში, ჰიტლერის მთავარბანაკში, სტალინგრადის ფრონტიდან ჩაფრინდა ფ. პაულიუსი. მან მიიღო ჰიტლერის კატეგორიული ბრძანება — ბოლოს და ბოლოს აეღო სტალინგრადი.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა შეძლო საბჭოთა ჯარების მრავალრიცხოვანი შეტევების მოგერიება უღელტეხილებზე.

საბჭოთა ავიაციამ იერიში მიიტანა მე-5 საარმიო კორპუსის პოზიციებზე და დაბომბვისა და ტყვიამფრქვევის ცეცხლით ზარალი მიაყენა მას. დაბომბეს აგრეთვე 44-ე კორპუსის პოზიციები აფშერონის რაიონში.

ესეველთა „ვიკინგის“ დივიზიას ამოცანად დაუსახეს შენარჩუნებინა უბანი 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის დამკვრელ ძალებსა და მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიას შორის, რომელიც უღელტეხილებს იცავდა.¹¹⁶

1942 წლის 13 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვთა

51-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები შეუპოვრად ებრძოდნენ მოწინააღმდეგის 1-ლ სატანკო არმიას, რომელიც ორჯონიკიძესთან გაჭრას ესწრაფოდა.

მე-9 სამთომსროლელთა დივიზიის 121-ე სამთომსროლელთა პოლკი, რომელიც მოწინააღმდეგეს დევნიდა, გავიდა მე-500 სიმაღლის სამხრეთ ფერდობებზე, ნახარის უღელტეხილის სამხრეთით გამაგრდა მიღწეულ მიჯნაზე და მოიგერია ჰიტლერელთა ყველა კონტრშეტევა.

მე-4 საჰაერო არმიის მოიერიშე მფრინავები ერთი დღის მანძილზე 430-ჯერ დაესხნენ თავს 1-ლ სატანკო არმიას. დაახლოებით 100—150 მეტრ სიმაღლიდან ისინი ცეცხლს უშენდნენ მოწინააღმდეგის ცოცხალ ძალას და ტექნიკას.

ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა მიიღო დადგენილება „სახალხო ლაშქრის ბრიგადის ფორმირების შესახებ“. ბრიგადა იქმნებოდა სამი პოლკის შემადგენლობით.¹⁴²

აფხაზეთის ასსრ გუდაუთის რაიონის მშრომელთა დელე-

გაციამ დიდძალი საჩუქარი გადასცა სანჭაროს უღელტეხილზე მეგრძოლ საბჭოთა ჯარების ჯგუფს.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა პეროიკულ-ისტორიული ფილმის „გიორგი სააკაძის“ ვრცელი რეცენზია, რომელშიც აღნიშნულია, რომ „მან ჩვენი კინემატოგრაფია გაამდიდრა ქართველი ხალხის ისტორიის ერთ-ერთი საინტერესო პერიოდის რეალისტური ასახვით... თბილისის კინოსტუდიის კოლექტივს უნდა მივულოცოთ დიდი და დამსახურებული წარმატება“.¹⁴³

* * *

1-ლი სატანკო არმიის შტაბი არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობის ყურადღებან აქცევს თერგის ჩრდილოეთით შექმნილ კრიზისულ ვითარებას. არმია მოითხოვს სატანკო ძალების სასწრაფოდ გადაყვანას სამხრეთ ნაპირიდან ჩრდილოეთ ნაპირზე, თუმცა ეს სასურველი არ არის, რადგან შეასუსტებს დამცველი ძალების პლაცდარმს.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას განზრახული აქვს სლოვაკთა მოტორიზებული დივიზია გადასცეს 1-ლ სატანკო არმიას, ხოლო დანარჩენი ყველაფერი უცვლელად რჩება.¹⁴⁶

1942 წლის 14 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შ ა ბ ა თ ი

52-ე დღე

ჩრდილოეთ კავკასიაში ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა თერგის ჩრდილო კლაკნილის რაიონში თავდაცვითი ბრძოლების შედეგად შეაჩერეს მოწინააღმდეგის წინსვლა.

კავკასიონის მთავარი ქედის თხემზე საბჭოთა ჯარებმა მოწინააღმდეგეს დაახვეინეს სანჭაროს უღელტეხილის მიმართულების მთელ რიგ უღელტეხილთა სამხრეთ ფერდობებზე. ნოვოროსიისკის რაიონში 47-ე არმიისა და საზღვაო ქვეითი ჯარის ნაწილებმა გაასტაბილურეს და განამტკიცეს თავდაცვა.

მრავალი დღის გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ ჩვენმა ჯარებმა დატოვეს ქ. მაღოზეკი.

მდ. ბაქსანის ჩრდილოეთ ნაპირზე 392-ე მსროლელთა დი-

ვიზიის ნაწილებმა მოსპეს ფაშისტური დესანტი, რომელიც პლაცდარმის მოპოვებას ესწრაფოდა. ბრძოლას მეთაურობდნენ ოფიცრები პ. სარიშვილი და ვ. ბარამიძე.¹⁴⁴

ერთ-ერთი პოლკის პირადმა შემადგენლობამ წერილით მიმართა კავკასიის ყველა დამცველს: „მტერი მიუახლოვდა საბჭოთა მარგალიტს — კავკასიას... ფაშისტი ავაზაკები ესწრაფიან ხელთ იგდონ გროზნოსა და ბაქოს ნავთობი, რომ შეავსონ თავისი გამოლეული მარაგი და განახორციელონ შემდგომი ავაზაკური გეგმები. მტერი ჩქარობს, ძალ-ღონეს არ იშურებს, რომ დაზამთრებამდე მოუღოს ბოლო კავკასიას. მაგრამ ჰიტლერელი ყაჩაღები ვერასოდეს ვერ დაიპყრობენ საბჭოთა კავკასიას! დავიხმობით, მაგრამ არც ერთი ნაბიჯით აღარ დავიხვევთ უკან!“¹⁴⁵

77-ე მსროლელთა დივიზია გავიდა ვლადიმიროვკის, ელტობრიუხის, ვერხნი ბაკანსკის, კრასნომედვედევსკაიას რაიონში.¹⁴⁶

* * *

საბჭოთა ჯარებმა კონტრშეტევები გააჩაღეს 52-ე საარმიო კორპუსის წინააღმდეგ: ქვემო კურპის რაიონში სამი ბრიგადა იბრძოდა, ხოლო რაზდოლნაიას რაიონში — ერთი დივიზია და 40 ტანკი. გერმანიის ჯარებმა დიდი დანაკარგების ფასად შეინარჩუნეს პოზიციები.

ჰიტლერმა მოითხოვა, რომ 1-ლი სატანკო არმიისთვის სლოვაკთა მოტორიზებული დივიზიების ნაცვლად გადაეცათ ესესის სატანკო დივიზია „ვიკინგი“.¹⁴⁸

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის სარდალი გენერალი კონრადი გამოიძახეს ჰიტლერის მთავარბანაკში ვინიციის მახლობლად ახალი გეგმის შესამუშავებლად. კონრადის წინადადებაა, რომ ახალი შეტევა დაიწყონ 1 ოქტომბერს, მაგრამ ჰიტლერი მის დაწყებას 25 სექტემბერს მოითხოვს.¹⁴⁷

1942 წლის 15 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

საშუაბათი

53-ე დღე

დილით შეტევაზე გადავიდნენ მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის ნაწილები. პირველმა ჯგუფმა ნოტაი-მირ-

ზის სამხრეთ-დასავლეთ რაიონიდან მიიტანა იერიში პრედ-
მოსტნიზე, მეორე ჯგუფმა კი ამის ტბის რაიონიდან ქვემო
კურპზე.

47-ე არმიის მარცხენა ფლანგის ჯარები იგერიებდნენ მო-
წინააღმდეგის შეტევებს, რომელიც ცდილობდა შავი ზღვის
სანაპიროს გასწვრივ გაქრილიყო ტუაფსესთან.

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის გადაწყვეტილებით
დერბენტში შეიქმნა თავდაცვის საქალაქო კომიტეტი, რომელ-
მაც ხელში აიღო სამხედრო და სამოქალაქო ძალაუფლე-
ბა.¹⁴⁸

1942 წლის 1 აგვისტოდან 15 სექტემბრამდე 392-ე ქარ-
თულ მსროლელთა დივიზიაში საკ. კპ(ბ) რიგებში მიიღეს 182
ჯარისკაცი და ოფიცერი, რომლებმაც თავი გამოიჩინეს ბრძო-
ლებში.¹⁴⁹

გამოქვეყნდა ცნობა, რომ 13 სექტემბერს ღამით ჩვენი
თვითმფრინავების დიდმა ჯგუფმა დაბომბა ბუქარესტის,
პლოეშტისა და რუმინეთის სხვა რაიონების სამხედრო და
სამხედრო-სამრეწველო ობიექტები. ერთის გარდა, ყველა
თვითმფრინავი თავის ბაზაზე დაბრუნდა.

• • •

პალდერის ჩანაწერი: „გერმანიის არმიამ აღმოსავლეთის
ფრონტზე დაკარგა 1 637 280 კაცი, მათ შორის 47 966 ოფი-
ცერი“.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯა-
რების შეტევებს უღელტეხილების რაიონში. იალბუზის რაი-
ონში საბჭოთა ჯარების ჯგუფმა აღმოსავლეთისკენ დაი-
ხია.

23-ე სატანკო დივიზიის უბანზე რუსებმა ააფეთქეს ხიდი
მდ. მალკაზე პროხლადნაიას სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

52-ე საარმიო კორპუსი განაგრძობდა ბრძოლებს საბჭოთა
ჯარების წინააღმდეგ ქვემო კურპის რაიონში. ამ ბრძოლების
შედეგად კორპუსის ნაწილებმა დაიხიეს ჩრდილოეთისაკენ ზე-
მო კურპის რაიონში.¹¹⁶

მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მე-2 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადის არტილერიამ იშჩერის მიმართულებაზე ოთხჯერ მოიგერია მოწინააღმდეგის 140 ტანკის შეტევები. ბრძოლის ველზე დარჩა ფაშისტთა 40 ტანკი. მტერი შეაჩერეს!

საბჭოთა ჯარებმა გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ აიღეს ჩამაშხის უღელტეხილი.

45-ე არმიის სამხედრო საბჭომ მიიღო დადგენილება სომხეთის სსრ და ნახჭევანის ასსრ ტერიტორიაზე სამხედრო წესების შემოღების შესახებ. „სომხეთის სსრ და ნახჭევანის ასსრ ტერიტორიაზე სამხედრო წესების შემოღების შესახებ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1942 წლის 9 სექტემბრის ბრძანებულების შესაბამისად სამხედრო საბჭო ადგენს: „1. სომხეთის სსრ და ნახჭევანის ასსრ ტერიტორიაზე შემოღებულ იქნეს სამხედრო წესები 1942 წლის 18 სექტემბრიდან“.¹⁵⁰

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტმა მიიღო დადგენილება მახაჩყალის, დერბენტისა და ბაქოს თავდაცვითი მიჯნების მშენებლობისა და ამ მშენებლობაზე ყოველდღიურად ადგილობრივი მოსახლეობიდან 90 ათასი კაცის მობილიზაციის შესახებ. ორ თვეში ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებმა მოსახლეობის აქტიური დახმარებით ააშენეს 5 თავდაცვის ზოლი ორჯონიკიძის, გროზნოს, მახაჩყალის მისადგომებზე და ათზე მეტი თავდაცვის ზოლი — ბაქოს მისადგომებზე!¹⁵¹

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება სტიქიური უბედურების შედეგად დაზარალებული დაღესტნის კოლმეურნეობებისა და მოსახლეობისათვის დახმარების გაწევის შესახებ.¹⁵²

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა საკ. კპ(ბ) ყაბარდო-ბალყარეთის საოლქო კომიტეტის მდივნის ზ. ქუმეხოვის სტატია „კავკასია არ დაიჩოქება“.

საბჭოთა ჯარებმა დიდი ზარალი მიაყენეს ესესელთა დივიზია „ვიკინგს“ თერგზე და კავკასიისპირეთში ბრძოლების დროს. მე-9 ასეულში დარჩა რამდენიმე ჯარისკაცი, გაერთიანებულ მე-10 და მე-11 ასეულში — 40 ჯარისკაცი.¹⁵³

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარები აფერხებდნენ საბჭოთა ჯარების მზვერავი და დამკვრელი რაზმების მოქმედებას. რუსებმა მიიღეს მაშველი ჯარები. დომბაიში პირველად გამოჩნდა მძიმე ნალმსატყორცნები, რომლებმაც დაიწყეს მოქმედება.¹¹⁶

1942 წლის 17 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

55-ე დღე

მძიმე ნალმსატყორცნთა გვარდიულმა დივიზიონმა კაპიტან კოშკინის მეთაურობით თერგის კლაკნოვში გაანადგურა მოწინააღმდეგის ტანკებისა და ქვეითი ჯარის დიდი ჯგუფი.¹⁵⁴

სტანიცა ლაბინსკაიას კომკავშირელთა ჯგუფმა მოკლა გუშაგი და ხელთ იგდო იარაღი და საბრძოლო მასალა. იმავე ღამეს მან განაიარაღა ცხიმის ქარხნის დაცვა და წაიღო 6 შაშხანა.

საქ. კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მითითებით წითელი არმიის მთავარმა პოლიტიკურმა სამმართველომ ჯარებს გაუგზავნა დირექტივა № 012 „არარუსი ეროვნების წითელარმიელებთან და უმცროს მეთაურებთან აღმზრდელობითი მუშაობის შესახებ“, რომელმაც ხელი შეუწყო ეროვნული შენაერთების საბრძოლო და პოლიტიკური მომზადების გაუმჯობესებას და ბრძოლისუნარიანობის ამაღლებას.¹⁵⁵

46-ე არმიის სამხედრო საბჭომ მიიღო დადგენილება თავდაცვის ნაგებობათა მშენებლობაზე საქართველოში ერთი თვის ვადით 13.500 კაცის, 130 ურმისა და 30 ფურგონის მობილიზაციის შესახებ.¹⁵⁶

ჰალდერის ჩანაწერი: „არმიათა „ა“ ჯგუფი იგერიებს მოწინააღმდეგის კონტრშეტევას მე-17 არმიის ფრონტზე. მტრის დარტყმების მოგერიება 1-ლი სატანკო არმიის ფრონტზე“.

სტანცია იშჩერსკაიას რაიონში რუსებმა ძლიერი საარტილერიო ცეცხლი გააჩაღეს. სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა მოითხოვა ასაფრენი მოედნების განადგურება 1-ლი სატანკო არმიის ფრონტზე.¹¹⁶

1942 წლის 18 სექტემბერი
პარასკევი

კავკასიისათვის ბრძოლის
56-ე დღე

მე-2 სამთომსროლელთა დივიზიის 121-ე სამთომსროლელთა პოლკის ნაწილებმა მოიგერიეს ფაშისტთა შეტევა, კონტრშეტევაზე გადავიდნენ, დაძლიეს მტრის წინააღმდეგობა და 21 საათისთვის დაიკავეს ნახარის უღელტეხილი და სიმაღლე 1505-ე; ამ ბრძოლის დროს დაიხოცა ასეულამდე ფაშისტი.

1942 წლის 18—21 აგვისტოს 77-ე მსროლელთა დივიზია გააფთრებით ებრძოდა მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარისა და ტანკების ჯარბ ძალებს კრიმსკაიას სამხრეთით.¹⁵⁷

შედგენილია აქტი ჰიტლერელთა მხეცობის შესახებ ხუტორ რეშევაიაში, სადაც იპოვეს წამებით მოკლული ლეიტენანტისა და სამი წითელარმიელის გვამები. ოთხივეს თავი ჰქონდა მოკვეთილი, ხოლო სხეული წამებით დასახიჩრებული.

გაზეთ „იზვესტიაში“ გამოქვეყნდა მასალები ჩრდილო კავკასიის ხალხთა და დაღესტნის მშრომელთა წარმომადგენლების ანტიფაშისტური მიტინგების შესახებ.

გაზეთმა „კრასნაია ზეზღამ“ გამოაქვეყნა კ. ტროიციის სტატია „საპაერო ოპერაციები კავკასიის მთისწინეთში“, რომელშიც აღწერილია საპაერო ბრძოლის სპეციფიკა კავკასიის პირობებში და მე-4 და მე-5 საპაერო არმიების მფრინავთა საქმენი საგმირონი.

39-ე მსროლელთა დივიზია შევიდა მე-9 არმიის შემადგენლობაში.¹⁵⁸

პალდერის ჩანაწერი: „კავკასიაში რაიმე არსებითი ცვლილებანი არ მომხდარა“. ასეთი ჩანაწერები დამახასიათებელია 1942 წლის თითქმის მთელი სექტემბრის განმავლობაში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის რაიონში და აძაფშის, სემაშკოსა და ქლუხორის უღელტეხილების რაიონში გრძელდებოდა ბრძოლები. გაძლიერდა საბჭოთა ავიაციის თავდასხმები 49-ე და მე-5 კორპუსებზე.¹¹⁶

ჰიტლერმა გააანალიზა ვითარება კავკასიაში და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ „გადამწყვეტია გარღვევა ტუაფსეს მიმართულებით, შემდეგ კი საქართველოს სამხედრო გზის ბლოკირება და კასპიის ზღვასთან გასვლა“.¹⁵⁹

1942 წლის 19 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შაბათი

57-ე დღე

ჩოდილოეთ კავკასიაში ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის მე-9 და 37-ე არმიების ნაწილები განაგრძობდნენ მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს თერგის ჩრდილო კლანკილის რაიონში. 47-ე არმიის ჯარები და საზღვაო ქვეითი ჯარის ნაწილები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგეს, რომელმაც აბინსკაიას რაიონიდან დაიწყო შეტევა გელენჯიკის მიმართულებით და მიზნად ისახავდა მოექრა და გაენადგურებინა ნოვოროსიისკთან მოქმედი შავი ზღვის ჯგუფის მარცხენა ფრთის ჯარები.

ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარების სარდლობამ მადლობა გამოუცხადა 89-ე სომხური მსროლელთა დივიზიის პირად შემადგენლობას.

392-ე ქართულ მსროლელთა დივიზიის პოლკებში გაიმართა წითელარმიელთა მიტინგები. ყველა ჯარისკაცის აზრი გამოთქვა წითელარმიელმა ჯანელიძემ, რომელმაც განაცხადა: „ჩვენ დავიცავთ ჩრდილოეთ კავკასიას და შევქმნით ყველა პირობას იმისათვის, რომ აქ, კავკასიის მთისწინეთში, სიკვდილს შეხვდნენ ჰიტლერელები“.

349-ე ქართულმა მსროლელთა დივიზიამ მთელი პირადი შემადგენლობა, ცხენები და მატერიალური ნაწილი გადასცა 353-ე მსროლელთა დივიზიას.

89-ე დივიზია გავიდა პურულის, ჩუმპალოვის რაიონში.¹⁶⁰ დაიწყო სტავროპოლის მხარის სამი რაიონის (იპატოვის, აპანასენკოვისა და ბლაგოდარნის) პარტიზანული რაზმების ღრმა

რეიდი მოწინააღმდეგის ზურგში, რომელიც 1942 წლის 28 სექტემბერს დამთავრდა.

საქართველოს სსრ თელავის რაიონის სოფ. აკურას მახლობლად გამანადგურებელი ბატალიონის მეზრძოლებმა დააპატიმრეს მტრის დივერსანტი-პარაშუტისტი.

ძლიერი საავიაციო მომზადების შემდეგ მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია შეტევაზე გადავიდა და 216-ე მსროლელთა დივიზიის ქვეგანაყოფები აიძულა უკან დაეხიათ.

მოწინააღმდეგე მე-13 სატანკო და 370-ე ქვეითი დივიზიის ძალებით დაიწყო შეტევა ელზოტოვოს მიმართულებით. დიდი დანაკარგების ფასად ჰიტლერელებმა აიძულეს 59-ე და მე-60 მსროლელთა ბრიგადების ქვეგანაყოფები დაეხიათ სუნჟენის ქედის დასავლეთი ნაწილის მთისწინეთში.

* * *

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი იბრძოდა ნახარის უღელტეხილის რაიონში, სადაც საბჭოთა ჯარები კონტრიერიზზე გადავიდნენ. ბრძოლები გრძელდებოდა ქლუხორის უღელტეხილის სამხრეთით.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესმა მთავარსარდლობამ არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას შეატყობინა გადაწყვეტილება, რომ „საგანგებო ფ“ კორპუსს“ ბრძოლაში არ ჩართვენ, არამედ ზამთრის განმავლობაში გაწვრთნიან მას.¹¹⁸

1942 წლის 20 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ი რ ჯ

58-ე დღე

დამთავრდა ამიერკავკასიის 46-ე არმიის (სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი კ. ნ. ლესელიძე) თავდაცვითი ოპერაცია კავკასიონის მთავარი ქედის ცენტრალური ნაწილის უღელტეხილებზე. მრავალრიცხოვან ბრძოლებში ჩვენმა ჯარებმა დიდი ზარალი მიაყენეს მოწინააღმდეგეს, ხოლო მისი დამარცხებული ნაწილების ნარჩენები კავკასიონის მთავარი ქედის მთელ ცენტრალურ ნაწილში ჩრდილოეთ ფერდობებზე უკუაგდეს. ფაშისტურმა სარდლობამ ვერ შეასრულა თავისი გეგმა შეჭ-

რილიყო სოხუმის რაიონში და ხელთ ეგდო ჩვენი კომუნიკაციები შავ ზღვაზე.

46-ე არმიის ჯარებმა, თბილისის ქვეითი ჯარის სასწავლებლის რაზმებმა და შინსახკომის კრებსითმა პოლკმა გაანადგურეს 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის 1-ლი სამთომსროლელთა დივიზიის, „ედელვაისისა“ და ეგერთა სხვა ნაწილები და დაიკავეს სანჟაროს მაღალი მთის რამდენიმე უღელტეხილი.

გააფთრებული ბრძოლები გაჩაღდა დასახლებული პუნქტის კრასნოე გედუკოსათვის, რომელიც ხელიდან ხელში გადადიოდა. მოწინააღმდეგემ მოიშველია დიდძალი ქვეითი ჯარი, 12 ტანკი და ჯავშნიანი მანქანა და კვლავ აიღო კრასნოე გედუკო, მაგრამ 4 საათის შემდეგ 392-ე მსროლელთა დივიზიის 805-ე მსროლელთა პოლკის ახლად მოსულმა ქვედანაყოფებმა იერიშის შედეგად დატოვა იგი.

392-ე მსროლელთა დივიზიის მებრძოლმა გოგლიძემ ხელჩართულ ბრძოლაში დახოცა ორი პიტლერელი ჯარისკაცი, შემდეგ კი ცეცხლს გადაარჩინა ლეიტენანტი ციხისელი, რომელსაც ხელში აუფეთქდა საწვავი ნივთიერებით სავსე ბოთლი. გოგლიძემ ბრძოლიდან გაიყვანა იგი, თვითონ კი კვლავ ბრძოლის ველზე დაბრუნდა.¹⁶¹

მე-9 არმიის სარდლობამ სტანიცა ვოზნესენსკაიას რაიონში მოაწყო ტანკების გამანადგურებელთა საარმიო შეკრება. ტანკებთან ბრძოლის გამოცდილება ერთმანეთს გაუზიარეს ჯავშანმატარებლებმა, არტილერიისტებმა, გრანატმტყორცნელებმა, ნალმმტყორცნელებმა.

სექტემბრისათვის ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებში უკვე იყო ტანკების გამანადგურებელთა 1385 ჯგუფი, თვითმფრინავების გამანადგურებელთა 1011 ჯგუფი და 1577 სნაიპერთა რაზმი, რომლებშიც 55 ათასი ჯარისკაცი იბრძოდა.

ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება აემოქმედებინა ჩრდილოეთ ოსეთის კიროვის რაიონის პარტიზანული რაზმი და გამანადგურებელი ბატალიონი.

პირველი ბრძოლის დაწყებამდე 89-ე სომხური მსროლელთა დივიზიის სარდლობამ და პოლიტგანყოფილებამ მიიღეს მიმართვა დივიზიის მეთაურობისადმი: „ჩვენ, სომეხი ხალხის შვილებს, წილად გვხვდა დიდი ბედნიერება ვიბრძოდეთ დე-

დასამშობლოსათვის, კავკასიის სხვა ხალხებთან — ქართველებთან, აზერბაიჯანელებთან, ოსებთან, თავისუფალ მთიელებთან ერთად ვხოცოთ გერმანელები, სანამ მთლიანად არ გავანადგურებთ მათ!“¹⁶²

77-ე დივიზია გადავიდა დაბა ერივანსკაიას რაიონში, სადაც თავდაცვა გაშალა მე-3 რუმინული სამთომსროლელი დივიზიის ქვეითი ჯარის ორი პოლკისა და ტანკების წინააღმდეგ ერივანსკაიას ჩრდილოეთით მდებარე სიმაღლეებზე.¹⁶³

გენერალ-მაიორი გ. პ. კოტოვი გაათავისუფლეს 47-ე არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნდა მარტინ მერქანოვის ნარკვევი „თერგი ხმაურობს“, რომელშიც მოთხრობილია, თუ როგორ ჩაიფუშა გერმანელთა შეტევა გროზნოზე.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა მოიგერია რუსების სამი შეტევა ლაბა-მაღაიას ხეობაში. საბჭოთა ჯარების დარტყმები კარგად იყო მომზადებული ნაღმსატყორცთა ცეცხლითა და დაბომბვით.

რუსების ავიაცია კვლავ ბომბავდა გენერალ ვეტცელის ჯგუფის (მე-5 საარმიო კორპუსი — კ. ც.), აგრეთვე 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მომარაგების გზებს.¹¹⁶

1942 წლის 21 სექტემბერი

ორ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

59-ე დღე

გრძელდებოდა 59-ე და მე-60 მსროლელთა ბრიგადების გააფთრებული ბრძოლები მტრის მე-13 სატანკო და 370-ე ქვეით დივიზიებთან.

მოწინააღმდეგემ, რომელიც ნოვოროსიისკის რაიონში ჭარბი ძალებით გადადიოდა შეტევაზე, უკან დაახევინა 216-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებს და 6 კილომეტრამდე სიღრმეზე სოლიდით შეიჭრა ჩვენს თავდაცვაში აზინსკაიას სამხრეთით.

47-ე არმიის სარდლობის ბრძანებით 77-ე მსროლელთა დივიზია შეტევაზე გადავიდა დაბა ერივანსკაიას მიმართულენით.¹⁶³

89-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვა გაშალა ბენო-იურ-ტის, თერგის, თერგის სამხრეთ დასავლეთით 5 კილომეტრზე მდებარე გზაჯვარედინის, ბალაშოვის მიჯნაზე, სადაც შეცვალა 417-ე მსროლელთა დივიზიისა და მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის ნაწილები. ამ მიჯნაზე დივიზია პირველად ჩაება მტერთან ბრძოლაში, იგერიებდა ქვეითი ჯარისა და ტანკების მცირე ჯგუფების შეტევებს.¹⁶⁴

ყაბარდო-ბალყარეთის ასსრ ბაქსანის რაზმის, სტავროპოლის მხარის კისლოვოდსკ-ჟელეზნოვოდსკის რაზმის პარტიზანები და 37-ე არმიის მზვერავთა ჯგუფები ღამით თავს დაესხნენ მტრის გარნიზონს სოფ. კამენომოსტსკში, მთვრალი გერმანელი ოფიცრები უხმაუროდ ჩაიგდეს ხელში და მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის შტაბში გაგზავნეს, შემდეგ კი გარნიზონიც გაანადგურეს. ღამის ბრძოლაში პარტიზანებმა მოსპეს 400-ზე მეტი ფაშისტი, 8 ავტომანქანა, 12 ტყვიამფრქვევი თავისი ჯგუფეულებით, სატანკო ნაწილის შტაბი, ტყვედ ჩაიგდეს დივიზიის შტაბის უფროსი.

შინსახკომის ჯარების 267-ე პოლკის ოცეულის მეთაური უმცროსი ლეიტენანტი პ. კ. გუჟეკინი მეექვსე კილომეტრის რაიონში შეტევის დროს გადაეფარა ტყვიამფრქვევის ამბრაზურას და დაიღუპა. მისმა თანამებრძოლებმა სიმაღლე აიღეს!

392-ე მსროლელთა დივიზიის 955-ე საარტილერიო პოლკის წითელარმიელთა მიტინგზე საკ. კპ(ბ) წევრმა, ორდენოსანმა კაფესაშვილმა განაცხადა: „მოვითხოვთ, რომ ჩვენ, კომუნისტებს გვგზავნიდნენ ფრონტის ყველაზე ძნელ, საპასუხისმგებლო უბნებზე. სიცოცხლეს არ დავიშურებთ და სიხარულით დავიცავთ ჩვენს საყვარელ დედასამშობლოს.“¹⁶⁴

1) საქართველოს სსრ წალენჯიხის რაიონის სოფ. ჯვრის რაიონში გაანადგურეს მტრის დივერსანტ-პარაშუტისტთა ჯგუფი.

• • •

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ ბერლინს შეატყობინა: „ჩვენ დაეკარგეთ 500 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, ასობით მანქანა. იძულებული ვართ დიდი გარნიზონები ვიყოლოთ თითოეულ ხეობაში, დიდძალი ძალები მოვახმაროთ გზე-

ბისა და ბილიკების დაცვას... უღელტეხილისათვის ბრძოლის მთელი ძალით გაშლა შესაძლებელი გახდება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ზურგში ჩაეახშობთ პარტიზანულ მოძრაობას.¹⁶⁵ ჰიტლერმა ნება დართო, რომ „საგანგებო“ ფ“ შენაერთი“ გამოეყენებინათ არმიათა „ა“ ჯგუფის ფლანგების დაცვისათვის.

1942 წლის 22 სექტემბერი
ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის
მე-60 დღე

ნოვოროსიისკის მიმართულებით გრძელდებოდა გააფთრებული ბრძოლები მე-9 და 73-ე გერმანულ ქვეით დივიზიებთან და მე-3 რუმინულ სამთომსროლელთა დივიზიასთან, რომელიც ყირიმიდან გადმოიყვანეს.

ჩრდილოეთ კავკასიაში შეუპოვარი ბრძოლები მიმდინარეობდა 1-ლი სატანკო არმიის შენაერთებთან, რომლებიც ისწრაფოდნენ ორჯონიკიძისა და საქართველოს სამხედრო გზისაკენ.

408-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვის მიზნები დაიკავა კაბარდინსკის, ჩეშსკაიას, ადგარბიევკა-ჩუბატის სამხრეთით, აგრეთვე შაფსუგსკაიასკენ მიმავალ გზებზე.¹⁶⁶

აზერბაიჯანის ღირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება „ევაკუირებული მოსახლეობის შრომამოწყობისა და ბაქოს ნავსადგურიდან კრასნოვოდსკში მიმავალ ევაკუირებულთა გამგზავრების დაჩქარების შესახებ“.¹⁶⁷

გაზეთ „კრასნაია ზვეზდაში“ გამოქვეყნდა სტატია „მთის არწივები“, რომელიც ასახავს საავიაციო პოლკის მეთაურის, ოსი ხალხის მამაცი შვილის იბრაგიმ ძუსევის საბრძოლო გზას.

• • •

ჰალდერმა დღიურში შეიტანა ამონაწერი არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობის მოხსენებითი ბარათიდან: „ვეტცელის ჯგუფი (მე-5 საარმიო კორპუსი — კ. ც.) ჯერ კიდევ თავდაცვით ბრძოლებს განაგრძობს. დასავლეთის ჯგუფმა ვერ შეინარჩუნა მთის პლატო ნოვოროსიისკის აღმოსავლეთით მდებარე საქარხნო რაიონის ჩრდილოეთით, მიუხედავად იმისა, რომ სამჯერ დაიკავა ეს რაიონი. მიზეზი — მოწინააღმდეგის

ძლიერი კონტრშეტევები ნალმსატყორცნების, „კატიუშებისა“ და არტილერიის მძლავრი ცეცხლით, რომელიც ბრძოლაში აბამდა ახალ-ახალ ძალებს. დასავლეთის ჯგუფის მარცხენა ფრთის ჯარები ჩვენი შექპრის უბანზე იგერიებდნენ ასეთსავე ძლიერ შეტევებს თვითმფრინავების მცელავი ფრენით“.

ლენინის სახელობის არხის რაიონში მე-40 სატანკო კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარები ტანკების თანხლებით და არტილერიისა და ავიაციის მხარდაჭერით შეეცადნენ ფრონტის გარღვევას. გერმანიის ჯარებმა დიდი დანაკარგების ფასად შეძლეს ფრონტის შენარჩუნება.¹²⁵

1942 წლის 23 სექტემბერი
ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის
61-ე დღე

ჩრდილოეთ კავკასიაში ამიერკავკასიის ჯარები თერგზე იცავდნენ თავდაცვის მიწნებს 1-ლი სატანკო არმიის შენაერთების შეტევებისაგან.

ჯარების შავი ზღვის ჯგუფი გააფთრებით ებრძოდა მე-9 და 73-ე გერმანულ ქვეით დივიზიებსა და მე-3 რუმინულ სამთომსროლელთა დივიზიას აბინსკაიას სამხრეთით.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ზემდეგ გიორგი ქუთათელაძის შესახებ, რომელიც მეზრძოლებს ამხნევებს არა მარტო მართალი ბოლშევიკური სიტყვით, არამედ პირადი მაგალითითაც. იქვე გამოქვეყნებულია მასალები მამაცი მეტყვიამფრქვევების — კანიაშვილისა და კაკაურიძის შესახებ, რომლებმაც ერთ ბრძოლაში 25 ჰიტლერელი დახოცა.

უმცროსმა ლეიტენანტმა ნესტორ მიქაძემ ბრძოლის ველზე ხელთ იგდო გერმანელთა ტყვიამფრქვევი და მუსრი გაავლო მტერს.

ჯავშანგამტანებმა მიქაუტაძემ, ცაგარელმა და ჩავამ განადგურეს მოწინააღმდეგის ორი ტანკი, რითაც ხელი შეუწყვეს თავიანთი ქვედანაყოფის წარმატებას ბრძოლაში.

სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე ი. ბ. სტალინმა საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის ვ. მ. მოლოტოვის თანდასწრებით მიიღო ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტის პირადი წარმომადგენელი უენდელ უილკი.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის რაიონში ლაბა-მალაი-
ას ხეობაში საბჭოთა ჯარებმა დაიწყეს შეტევა 4—5 ასეულის
ძალებით არტილერიისა და ნატმსატყორცნთა ძლიერი ცე-
ცნლით.¹¹⁶

1942 წლის 24 სექტემბერი

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ე

კავკასიისათვის ბრძოლის

62-ე დ ღ ე

414-ე მსროლელთა დივიზია პირველად ჩაება ბრძოლაში
ჰიტლერელთა მოტორიზებული ქვეითი ჯარის ნაწილებთან
სტანიცა ნაურსკაიას აღმოსავლეთით. მტერი შეაჩერეს.

392-ე მსროლელთა დივიზიის მეტყვიამფრქვევეთა განაყო-
ფი სერჟანტ იუსტინე ნამიჩიეშვილის მეთაურობით სამი კვი-
რის მანძილზე უთანასწორო ბრძოლებში იცავდა გადასას-
ვლელს მდინარე თერგზე და შეინარჩუნა იგი. ამასთან ბრძო-
ლებში დახოცა ათობით ჰიტლერელი.¹⁶⁸

ამინსკაიას რაიონში დაიწყო ძალების გადაჯგუფება, რათა
კონცენტრირებული დარტყმა მიეყენებინათ მე-3 რუმინული
სამთომსროლელთა დივიზიისათვის. ამ მიზნით 77-ე მსრო-
ლელთა დივიზია (მეთაური პოლკოვნიკი ე. ე. კაბანოვი) გადა-
იყვანეს ერივანსკაიას რაიონში, ხოლო საზღვაო ქვეითი ჯარის
255-ე ბრიგადა (მეთაური პოლკოვნიკი დ. ვ. გორდეევი) და
83-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადა (მეთაური პოდპოლკოვ-
ნიკი დ. ვ. კრანიკოვი) შაფსუგის რაიონში. დაბა ერივანსკაიას
სამხრეთ-დასავლეთ გარეუბანში დააწინაურეს 408-ე სომხური
მსროლელთა დივიზიის 672-ე მსროლელთა პოლკი (მეთაუ-
რი ტ. გ. საიადიანი) და მე-2 საარტილერიო დივიზიონი (მე-
თაური — კაპიტანი ა. ა. ავეტისიანი).

79-ე მსროლელთა დივიზიამ შეტევა დაიწყო ტერსკაია —
პრედმოსტნის მიმართულებით. ბრძოლები 27 სექტემბრამდე
გრძელდებოდა, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწიეს.

416-ე მსროლელთა დივიზია გადავიდა 58-ე არმიის შემად-
გენლობაში და თავდაცვა გაშალა ვერხნი ჩირ-იურტ-აკაი-ტა-
ლის, ეკი-ბულაკის ხაზზე, შემდეგ კი მდ. სულაქის აღმოსავ-
ლეთ ნაპირზე.¹⁶⁹

სოსუმში ფაშისტური ავიაციის თავდასხმის დროს დაიღუპა ერთი და დაშავდა ერთი კაცი.¹⁷⁰

ქ. ბაქოს „ორჯონიკიძენათობის“ ტრესტის მე-8 სარეწის კოლექტივს, რომელმაც მკვეთრად გაზარდა ნავთობის მოპოვება, მიენიჭა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის გარდამავალი წითელი დროშა.

• • •

1-ლი სატანკო არმიის შტაბი არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბისადმი გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში წერს: „მე-40 სატანკო კორპუსის მოქმედების რაიონში სავალი ადგილი ტანკებისათვის არახელსაყრელია. სატანკო ბრძოლაში რუსების შემოვლის საშუალება არ არის, „ტ-34“ მარკის ტანკებთან ბრძოლა შეუძლებელია“.¹¹⁶

ჰიტლერმა გადააყენა სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსი გენერალ-პოლკოვნიკი ფ. ჰალდერი. ეს გადაყენება ცდა იყო ეპოვნათ „განტევენის ვაცი“ 1942 წლის ზაფხულის კამპანიის ჩაშლისათვის. თვით ჰალდერი ამის შესახებ წერს: „დღის მოხსენების შემდეგ ფიურერმა გადმომცა, რომ გადაყენებული ვარ. (მე ნერვები დამაწყდა და თვითონაც ბევრი ინერვიულა, უნდა დავშორდეთ ერთმანეთს).“

1942 წლის 25 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

63-ე დღე

დაიწყო ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის თავდაცვითი ოპერაცია გერმანელთა მე-17 არმიის წინააღმდეგ. ოპერაციაში მონაწილეობდნენ ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის მე-18, 47-ე და 56-ე არმიები, რომლებიც 250-კილომეტრიან ფრონტზე მოქმედებდნენ. მოწინააღმდეგე, რომელსაც ჩაეშალა ცდა ნოვოროსიისკის მხრიდან შეჭრილიყო ტუაფსეში, ახლა ცდილობდა კავკასიონის მთავარი ქედის დასავლეთ ნაწილში გადაეღახა მთები, აეღო ტუაფსე და განევითარებინა შეტევა შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ.

ტუაფსეს თავდაცვითი რაიონის 20-კილომეტრიან გარე და შიდა შემოსავლელებზე დამთავრდა 14 საბატალიონო თავდაცვის რაიონის აღჭურვა. გარდა ამისა, ტუაფსეს გარშემო მოეწყო 17 ცალკე ასეულების საყრდენი პუნქტი. ფშადის თავდაცვის რაიონში სექტემბრის დამლევისათვის მოეწყო თავდაცვის 12 საბატალიონო რაიონი.

დღით 32-ე გვარდიულ მსროლელთა დივიზიას შეუტია ორმა გერმანულმა დივიზიამ. გააფთრებული ბრძოლა ოთხ დღეს გაგრძელდა. დღეში დივიზია 8—10 შეტევას იგერიებდა. მარტო პირველ ორ დღეში მტერმა ათასზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცერი დაკარგა, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.¹⁷¹

გათენებისას არტილერიისა და ნაღმსატყორცნთა მოსამზადებელი ცეცხლისა და ავიაციის თავდასხმის შემდეგ დაიწყო ჩვენი ჯარების კონტრშეტევა მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის წინააღმდეგ (მეთაური — გენერალი ფილჩენესკუ). ორ დღე-ღამეზე მეტხანს გრძელდებოდა შეუპოვარი ბრძოლა. მე-3 რუმინულმა სამთომსროლელთა დივიზიამ დაკარგა 8 ათასი ჯარისკაცი და ოფიცერი, თავისი შემადგენლობის ნახევარი.

ჩვენმა ჯარებმა გაანადგურეს მტრის 25 ქვემეხი, 7 ტანკი, 75 ტყვიამფრქვევი, 52 ავტომანქანა, რუმინულმა დივიზიამ ბრძოლის უნარი დაკარგა და ფრონტის ხაზიდან გაიყვანეს. დიდად დაზარალდა აგრეთვე მეზობლად მებრძოლი მე-9 გერმანული ქვეითი დივიზია.

ჩრდილოეთ კავკასიაში 1-ლმა სატანკო არმიამ შეუტია მე-2 საარტილერიო პოლკის მე-3 დივიზიონის, 115-ე გამანადგურებელი—ტანკსაწინააღმდეგო საარტილერიო პოლკის მე-3 ბატარეის, მე-4 და მე-6 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადების არტილერიის პოზიციებს. გერმანელები ოთხჯერ გადავიდნენ შეტევაზე ორი კოლონით, რომლებშიც 110-ამდე ტანკი იყო, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწიეს. ბრძოლის ველზე დარჩა 77 დამწვარი გერმანული ტანკი.

გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ 1-ლი სატანკო არმიის ნაწილებმა აიღეს ელზოტოვო.

მოწინააღმდეგის ავიაცია თავს დაესხა სოხუმს. თავდას-

ხმაში მონაწილეობდა 11 იუნკერსი-88. სამი მათგანი 143-ე და 211-ე ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონების არტილერიისტებმა ჩამოაგდეს.¹⁷²

ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა მიიღო დადგენილება ევაკუირებული ბავშვების დასახმარებლად ერთი მილიონი მანეთის გამოყოფის შესახებ.¹⁷³

სომხეთის ღირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება 1942 წლის IV კვარტალში 82-მილიმეტრიანი ნაღმის 65 ათასი კორპუსის, „რგდ-33“ მარკის 80 ათასი ხელუშმბარის გამოშვების შესახებ.¹⁷⁴

• • •

ესესის დივიზია „ვიკინგმა“ დაიწყო შეტევა საპოჩნიზე, რომელსაც დღის დამლევსთვის შემოუარა აღმოსავლეთიდან. დილით რუსებმა მნიშვნელოვანი ძალებით შეუტყეს დივიზიას. 26 სექტემბერს შეტევის გაგრძელებაზე ფიქრიც არ შეიძლებოდა. საჭირო იყო ნაწილების გამოყვანა შემოვლიდან. გენერალური სარდლობა მძვინვარებდა, მაგრამ დივიზიას თავის მოხალისეებზე უნდა ეფიქრა და ასეთ უიმედო მდგომარეობაში საჭირო არ იყო მათი ტყუილუბრალოდ განწირვა.¹⁷⁵

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი განაგრძობდა თავდაცვით ბრძოლებს ნახარის უღელტეხილზე. დანარჩენ უბნებზე დაზვერვა მიმდინარეობდა, არტილერია და ნაღმსატყორცნები ამაფორიაქებელ ცეცხლს უშენდნენ მოწინააღმდეგეს.

საბჭოთა ავიაცია ბომბავდა და ცეცხლს უშენდა გერმანიის ჯარებს ნოვოროსიისკის, ხადიჟენის, ბელაია ელინას, ნეფტიანაის, ლაბა-მალაიას ხეობის, მაიკოპის რაიონში.

გენერალური შტაბის ოპერატიულმა სამმართველომ ტელეფონით აცნობა არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს, რომ ჰიტლერმა ნება დართო საგანგებო „ფ“ შენაერთი გამოეყვანათ მახაჩყალის ჩრდილო-დასავლეთით არმიათა „ა“ ჯგუფის უშიშროების უზრუნველსაყოფად. ფიურერის გადაწყვეტილებით ეს შენაერთი უნდა გამოეყენებინათ მთელი შემადგენლობით და ისე, რომ არ ყოფილიყო დიდი დანაკარგები.¹⁷⁶

დამთავრდა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ნოვოროსიისკის თავდაცვითი ოპერაცია გერმანიის მე-17 არმიის წინააღმდეგ (დაიწყო 19.8.42).

1942 წლის 1 სექტემბრამდე 47-ე არმიის ჯარები, რომლებიც უშუალოდ იცავდნენ ნოვოროსიისკს, შედიოდნენ ჩრდილო კავკასიის ფრონტის შემადგენლობაში, ხოლო მისი ლიკვიდაციის შემდეგ—ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფში. ხანგრძლივი და მძიმე თავდაცვითი ბრძოლების შედეგად, რომლებსაც მიწისზედა ჯარები ეწეოდნენ შავი ზღვის ფლოტისა და აზოვის ფლოტილიის აქტიური მხარდაჭერით, საბჭოთა ჯარებმა ქანცი გააცალეს მტრის შემტევ დაჯგუფებას ჯერ ტამანის ნახევარკუნძულზე და ნოვოროსიისკის რაიონში, შემდეგ კი აბინსკაიას სამხრეთით.

მოწინააღმდეგემ დაიწყო შეტევა ტუაფსეზე და მთავარი დარტყმის მიმართულებად აირჩია მიჯნები, რომლებიც 383-ე მსროლელთა ნაწილებს ეკავა. მოწინააღმდეგეს 5-ჯერ და მეტად უფრო ჭარბი ძალები ჰქონდა: ამ შეტევაში მონაწილეობდნენ 45-ე ქვეითი დივიზია, 1-ლი და 97-ე სამთომსროლელთა დივიზიები, 373-ე ბელგიური პოლკი „ვალონია“, პოლკი „გერმანია“, ესესიის მოტოდივიზია „ვიკინგი“.

ავიაციის მასირებული დარტყმები დაახლოებით ორ თვეს გრძელდებოდა, ხოლო ზოგიერთ დღეს მთის სოფლებს — გუნაიკასა და მარატუნს შეიდასჯერ მაინც ესხმოდნენ თავს. მოწინააღმდეგეს უდიდესი დანაკარგები ჰქონდა, მაგრამ წარმატებას ვერა და ვერ აღწევდა. სწორედ ამ დღეებში გერმანიის სარდლობამ ჯარებში გაავრცელა ბრძანება: „მეზღვაურები და მეშახტეები ტყვედ არ წაიყვანოთ, დაუყოვნებლივ დახოცეთ“.¹⁷⁶

47-ე არმიის შემოვლის მიზნით მოწინააღმდეგემ მე-6 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიის ძალებით დაიწყო შეტევები ზოლმსკაიას მხრიდან, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.

392-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები გადავიდნენ მდინარე მალკაზე და ბრძოლა გაუმართეს მოწინააღმდეგის ტანკებს.

392-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 790-ე მსროლელთა პოლკის პოლიტხელმა უ. ე. მელაძემ შეცვალა დაღუპული ასეულის მეთაური კ. ავლოხაშვილი და უკანასკნელ წუთამდე ებრძოდა მტერს.

392-ე მსროლელთა დივიზიის 790-ე მსროლელთა პოლკის უფროსი პოლიტხელი ვ. ლ. ლობჯანიძე ყაბარდო-ბალყარეთის ასსრ მაისკის რაიონის ხუტორ ძუგაევის (ახლა ოქტიაბრსკი) მახლობლად გამართულ ბრძოლაში სამჯერ დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველიდან არ წავიდა და ბრძოლაში დაიღუპა.¹⁷⁷

ლეიტენანტ გრიგორიანცის მზვერავეთა ჯგუფს, რომელიც „ყინულის ბაზიდან“ „თერთმეტის თავშესაფარისკენ“ მიდიოდა, უეცრად ცეცხლი დაუშინეს გერმანელმა ეგერებმა. მძიმედ დაჭრილმა ლეიტენანტმა გრიგორიანცმა ფაშისტურ ტყვეობას სიკვდილი არჩია.¹⁷⁸

მფრინავმა, უფროსმა სერჟანტმა შელუდკომ ჩამოაგდო გერმანული ბომბდამშენი „იუ-88“, რომელიც ბაქოსკენ მიიწეოდა.¹⁷⁹

მე-12 არმიის პოლიტგანყოფილებამ მოხსენებით ბარათში სთხოვა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის პოლიტსამმართველოს, რომ ნაწილებსა და შენაერთებში გაზეთების უფრო სრულად და გეგმაზომიერად მიწოდების მიზნით გაეზარდათ ქართული და სომხური საფრონტო გაზეთების ლიმიტი.¹⁸⁰

გაზეთი „კრასნაია ზევზდა“ მოწინავე სტატიაში წერდა: „სამი თვეა გრძელდება გააფთრებული ბრძოლები ჩვენი სამშობლოს სამხრეთში. ახლა მთელი საბჭოთა ქვეყანა, მთელი მსოფლიო ყურადღებით ადევნებს თვალს სტალინგრადისა და ჩრდილოეთ კავკასიის ბრძოლებს. საბჭოთა სამხრეთის დამცველებს ახლა უდიდესი პასუხისმგებლობა ეკისრებათ 1942 წლის ზაფხულის კამპანიის შედეგისათვის, საბჭოთა სახელმწიფოს ბედისათვის. მათი პასუხისმგებლობა შეიძლება შევადაროთ მხოლოდ მოსკოვის დამცველთა პასუხისმგებლობას 1941 წლის შემოდგომაზე“.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ მთლიანად გაანადგურა მე-3 რუმინული მსროლელთა დივიზიის ნაწილები, აიღო დაბა ერივანსკაია და გავიდა კრასნაია პოხედას მიჯნაზე. 47-ე არმიის სარდლობამ ამ ოპერაციის წარმატებისათვის მადლობა გამოუცხადა დივიზიის მთელ პირად შემადგენლობას.¹⁸¹

მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის განადგურების შემდეგ რუმინულმა ცხენოსანთა კორპუსმა თითქმის დაკარგა ბრძოლისუნარიანობა. ამასთან დაკავშირებით კორპუსის მეთაური გენერალ-მაიორი პოლესკუ რუმინელებს დაემუქრა, რომ დახვრეტდა ყველას, ვინც შემდგომშიც უკან დაიხევდა.¹⁸¹

1-ლი სატანკო არმიის შტაბის უფროსმა სთხოვა სახმელეთო ჯარების მთავარსარდლობის გენერალურ შტაბს, რომ მოეწესრიგებინა გზები ბატაისკთან, რათა არ შეფერხებულყო 1-ლი სატანკო არმიის მომარაგება, შემდეგ კი „საგანგებო“ „ფ“ შენაერთის“ ნაწილებისათვის თავი მოეყარათ ბუდიონოვკის რაიონში 1-ლი სატანკო არმიის ფლანგების დასაცავად.¹¹⁶

1942 წლის 27 სექტემბერი
კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის
65-ე დღე

1 ფრონტის ტუაფსეს უბანზე შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 არმიის ჯარები (სარდალი — ფ. ვ. კამკოვი) ტყიანი მთის პირობებში მძიმე თავდაცვითი ბრძოლებით იგერიებდნენ გერმანელ ფაშისტთა გააფთრებულ შეტევებს.

ჩრდილოეთ კავკასიაში მოწინააღმდეგემ დიდი ძალებით მიიტანა იერიში ელზოტის კარიბჭეზე. იერიშში მონაწილეობდა მისი მე-13 სატანკო და 370-ე ქვეითი დივიზია. ჩვენმა ჯარებმა დღის განმავლობაში მოიგერიეს მტრის 7 შეტევა.¹⁸²

47-ე არმიის სარდლობამ და სამხედრო საბჭომ მადლობა გამოუცხადეს 408-ე მსროლელთა დივიზიის მეომრებს, რომლებიც გმირულად იბრძოდნენ ტუაფსეს მიმართულებით.¹⁸³

მე-9 არმიის სარდლის ბრძანებით 89-ე მსროლელთა დივიზია დაბრუნდა საწყის პოზიციებზე. 24—27 სექტემბრის ბრძოლებში 89-ე მსროლელთა დივიზიაში დაიჭრა და დაიხოცა 2347 კაცი.¹⁸³

276-ე მსროლელთა დივიზია გადაიყვანეს ქ. ორჯონიკიძის რაიონში ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის სარდლის რეზერვში, სადაც იცავდა საქართველოს სამხედრო გზის ჩრდილოეთ მიმადგომებს.¹⁸³

მე-40 გვარდიული ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავმა უმცროსმა ლეიტენანტმა კ. ა. ნოვიკოვმა ჩრდილოეთ კავკასიაში საჰაერო ბრძოლაში ტარანით მოსპო მტრის „ფოკე — ვულფ 189“.

ფაშისტურმა თვითმფრინავმა თბილისში, ხორცკომბინატის რაიონში, ჩამოაგდო ფუგასური ბომბი. 8 კაცი დაიღუპა.

თელავის რაიონში ჩვენს მხარეზე გადმოსული დივერსანტის ჩვენების საფუძველზე დააპატიმრეს დივერსანტ-პარაშუტისტა ჯგუფი გერმანიის არმიის მაიორის მეთაურობით.

• • •

მუქარისა და დამსჯელი აქციების მიუხედავად, მე-3 რუმინულმა სამთომსროლელთა დივიზიამ უარი თქვა საბრძოლო მოქმედებაში მონაწილეობაზე. ასეთივე მოვლენები იყო გერმანელ ფაშისტთა და მათ მოკავშირეთა სხვა შენაერთებში, რომლებიც კავკასიის მიმართულებაზე მოქმედებდნენ.¹⁸³

ნოვოროსიისკის მიმართულებით ფაშისტური ჯარები თავდაცვაზე გადავიდნენ და აღარ ცდილობდნენ დიდი ძალებით შეტევას.

მოწინააღმდეგემ, რომელიც ისწრაფოდა მდ. გუნაიკას ფორსირებას, რათა 32-ე გვარდიული და 236-ე მსროლელთა დივიზიების ზურგში გასულიყო, ლანცას სადივიზიო ჯგუფის ძალებით დარტყმა მიაყენა მე-18 არმიის ცენტრს. 1-მა სამთომსროლელთა დივიზიამ აიღო გუნაის მთა, ხოლო მისმა მარცხენა ფრთამ — სიმაღლე 504.

კავკასიონის მთავარ ქედზე, მარუხის უღელტეხილის რაიონში გერმანული ჯარების დამკვრელი ჯგუფები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების მრავალრიცხოვან ძლიერ შეტევებს.¹¹⁶

1942 წლის 28 სექტემბერი

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

66-ე დღე

დამთავრდა კავკასიისათვის თავდაცვითი ბრძოლის მეორე ეტაპი. ჩაიშალა პიტლერელთა ცდები ერთდროულად სამი მიმართულებით შეჭრილიყვნენ ამიერკავკასიაში. არმიათა „ა“ ჯგუფს ცოცხალი ძალისა და ტექნიკის დიდი აუნაზღაურებელი დანაკარგები ჰქონდა. 1-ლმა სატანკო არმიამ დაკარგა თა-

ვისი დამკვერელი ძალა, საბჭოთა ჯარებმა ყველა მიმართულე-
ბით შეაჩერეს ჰიტლერის ჯარების შეტევა.

დაიწყო თავდაცვითი ბრძოლის მესამე, ბოლო ეტაპი. მო-
წინააღმდეგე კვლავ შეეცადა ტუაფსეს მიმართულებით შეტე-
ვის შედეგად კავკასიონის მთავარი ქედის დასავლეთი ნაწი-
ლიდან შეჭრილიყო ამიერკავკასიაში.

აზერბაიჯანის ღირეპტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგე-
ნილება ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონებში ნავთობის მოპოვე-
ბის გადიდების შესახებ თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის
დადგენილების შესასრულებლად.¹⁸⁴

დამთავრდა სტავროპოლის მხარის იპატოვის, აპანასენკო-
ვისა და ბლაგოდარნოეს რაიონების პარტიზანული რაზმების
დრმა რეიდი (დაიწყო 19 სექტემბერს). რეიდის დროს პარტი-
ზანებმა მოწინააღმდეგეს დაუხოცეს დიდძალი ჯარისკაცი და
ოფიცერი, დაწვეს 3 და მოსტაცეს 1 ავტომანქანა, წაართვეს
და საბჭოთა ჯარების ზურგში გარეკეს 6 ათასი სული მსხვილ-
ფეხა რქოსანი პირუტყვი.

* * *

კავკასიონის მთავარ ქედზე, სანჯაროს უღელტეხილის რა-
იონში გერმანიის 49-ე სამთოსმროლელთა კორპუსის ქვეგანა-
ყოფებმა მოიგერიეს საბჭოთა ჯარების ძლიერი შეტევები.

საბჭოთა ავიაციის თავდასხმების მთავარი ობიექტები იყო
მტრის შემტევი კორპუსები, განსაკუთრებით 49-ე სამთო-
მსროლელთა კორპუსი.¹¹⁶

1942 წლის 29 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

67-ე დღე

მოწინააღმდეგემ მოიშველია რეზერვები და ორი ბატალი-
ონის ძალებით არტილერიისა და ნაღმსატყროცნთა მხარდაჭე-
რით დაიწყო შეტევა ნახარის უღელტეხილის ასაღებად. მთე-
ლი დღე და მთელი ღამე გრძელდებოდა შეუპოვარი ბრძოლა.
მტერმა მიზანს ვერ მიაღწია!

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ამიერკავკა-
სიის ფრონტის სარდლობას მიუთითა ხადიენ-ტუაფსეს მი-

მართულებით დაშვებულ შეცდომებზე და მოსთხოვა, რომ დაუყოვნებლივ შეექმნათ დამკვეთი დაჯგუფებები, გადასულიყვნენ აქტიურ მოქმედებაზე და მთლიანად აღედგინათ ვითარება ხადიუენის სამხრეთით და გორიაჩი კლუჩის უბანზე, რათა ყოველი ღონისძიებით შეეშალათ ხელი ტუაფსეს რაიონში მოწინააღმდეგის შეღწევისათვის.¹⁸⁵

32-ე გვარდიულმა მსროლელთა დივიზიამ (მეთაური — პოლკოვნიკი მ. თ. ტიხონოვი) კონტრიერში მიიტანა დივიზიის თავდაცვაში შეჭრილ მოწინააღმდეგეზე და აღადგინა მდგომარეობა თავდაცვის წინა ხაზზე.¹⁸⁶

მფრინავმა-გამანადგურებელმა ალექსანდრე მაქსიმეს ძე ბერკუტოვმა სტანიცა ვოზნესენსკაიას დასავლეთით მოსპო მოწინააღმდეგის 2 და დააზიანა 14 ტანკი.

კრასნოდონში იატაკქვეშა პარტიული ორგანიზაციის ხელმძღვანელობით კომკავშირელთა დაქსაქსული ჯგუფები გაერთიანდნენ და შექმნეს იატაკქვეშა კომკავშირული ორგანიზაცია „ახალგაზრდა გვარდია“.

ხელი მოაწერეს საბჭოთა კავშირ-ინგლისის შეთანხმებას სამხედრო გამოგონებათა შესახებ ინფორმაციის რაც შეიძლება სრულად გაზიარების მიზნით.¹⁸⁷



ლანცის დივიზია იბრძოდა გუნაიკის რაიონში და ზოგან 2-3 კილომეტრით წაიწია. კავკასიონის მთავარი ქედის თავდაცვის ფრონტზე საბჭოთა ჯარები უტევდნენ ლაბა-მალაიას ხეობაში და ალისტრახოს უღელტეხილის ჩრდილო-აღმოსავლეთით.¹¹⁶

1942 წლის 30 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

68-ე დღე

ჩრდილოეთ კავკასიაში შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 და 56-ე არმიების ჯარები ფანაგორიისკოეს რაიონში და ხადიუენ-ტუაფსეს რკინიგზის აღმოსავლეთით იგერიებდნენ თავდაცვაში შემოჭრილი მოწინააღმდეგის დიდი ძალების შეტევებს.

კრასნოდონში შეიქმნა იატაკქვეშა კომკავშირული ორგანი-

ზაციის „ახალგაზრდა გვარდიის“ შტაბი, რომელშიც შევიდნენ ვ. ი. ტურკენიჩი, ვ. ი. ტრეტიაკოვიჩი, ო. ვ. კოშევი, ს. გ. ტიულენინი, ლ. გ. შევცოვა, ი. ა. ზემნუხოვი და უ. მ. გრომოვა.

ნახარის რაიონში ფაშისტთა ბატალიონებმა, რომლებმაც 120 კაცი დაკარგეს, კვლავ დაიხიეს საწყის პოზიციებზე.

402-ე მსროლელთა დივიზია შეუერთდა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის 44-ე არმიას.¹⁸⁸

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა ლეიტენანტ ფედოტოვის გმირობის შესახებ, რომელიც მოზდოკის რაიონში სამეთვალყურეო პუნქტიდან აკორექტირებდა საარტილერიო ბატარეების ცეცხლს და, როცა მას მტრის მეავტომატეები შემოეხვივნენ, ბატარეას გადასცა ბრძანება, რომ მისთვის დაემიზნებინათ ცეცხლი. ფედოტოვი დაიღუპა, მაგრამ მისი სიკვდილი ძვირად დაუჯდა გერმანელებს. ბრძოლის დამთავრების შემდეგ წითელარმიელებმა ასზე მეტი დახოცილი გერმანელი დაითვალეს.

სატანკო ჯარების გენერალ-მაიორი ნ. ნ. როდკევიჩი გაათავისუფლეს მე-14 სატანკო კორპუსის მეთაურის მოვალეობისაგან.

პრემიერ-მინისტრი უ. ჩერჩილი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს: „გერმანელებმა უკვე დანიშნეს აღმირალი, რომელსაც დაავალებენ სამხედრო-საზღვაო ოპერაციებს კასპიის ზღვაზე. თავიანთ მთავარ სამხედრო-საზღვაო ბაზად მათ აირჩიეს მახაჩყალა. მარიუპოლიდან კასპიის ზღვაზე რკინიგზით უნდა გადაიტანონ 20-მდე გემი, მათ შორის იტალიის წყალქვეშა ნავები, იტალიის ტორპედოიანი კატარღები და ტრალერები... ვფიქრობ, მით უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს გეგმა, რომლის შესახებაც გელაპარაკეთ — ამერიკის დახმარებით კასპიის ზღვაზე და კავკასიაში თქვენი სამხედრო-საჰაერო ძალები გავაძლიეროთ ბრიტანეთისა და ამერიკის ოცი ესკადრილით“.¹⁸⁹

• • •

თავისი ჯარისკაცები რომ შეენარჩუნებინა საბრძოლო პოზიციებზე, განემტკიცებინა მათი საბრძოლო სულისკვეთება, შიტლერმა გამოსცა ბრძანება „საგანგებო საბრძოლო პირო-

ბებში მოქმედი ქვეითი ჯარის ნაწილებისათვის საგანგებო ფულადი წამატების შესახებ“. ეს ბრძანება არმიათა „ა“ ჯგუფის შუამდგომლობის შედეგი იყო, მაგრამ ეს ღონისძიება ვერ უშველიდა გერმანელ ვაი სტრატეგებს. არმიათა „ა“ ჯგუფის ჯარისკაცთა და ოფიცერთა საბრძოლო სულისკვეთება უდიდესმა დანაკარგებმა, ჯარების უზომო დაქანცულობამ და მათში ომის უპერსპექტიობამ გასტეხა.¹⁹⁰

ზამთრის კამპანიისადმი დახმარების დაწყებასთან დაკავშირებით ბერლინის სპორტპალასში ვრცელი სიტყვა წარმოთქვა ჰიტლერმა. სიტყვა შეიცავდა „მეტად საშიშ აზრებს, რომლებიც ბევრ უბედურებას უქადდა გერმანელ ხალხს“¹¹⁶

ლანცის დივიზია დაწინაურდა 1 კილომეტრით კოტლოვინისა და 1,5 კილომეტრით მარატუკის მიმართულებით. კავკასიონის მთავარი ქედის თავდაცვის ფრონტზე შტეტენერის ჯგუფმა ლაბა-მალაიას ხეობის რაიონში მოიგერია საბჭოთა ჯარების შეტევები.

46-ე ქვეითი დივიზია დაექვემდებარა 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის სარდლობას.

1942 წლის 1 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

69-ე დღე

ლანცის ძლიერი სადივიზიო ჯგუფის შეტევების შედეგად 383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა ოთხი დღის მძიმე ბრძოლების შემდეგ დაიხიეს დასავლეთით და სამხრეთ-დასავლეთით.

ქ. ორჯონიკიძის თავდაცვის ხაზზე ამოიღეს 231839 კუბური მეტრი გრუნტი, დაამთავრეს 10950 გრძივი მეტრი ტანკსაწინააღმდეგო თხრილები, 9340 გრძივი მეტრი ტანკსაწინააღმდეგო ესკარპები. ქალაქში შეიქმნა 1930 გრძივი მეტრი ბარიკადები და სხვადასხვა სისტემის დაბრკოლებანი.¹⁹¹

402-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლა გაუმართა მოწინააღმდეგეს მოზდოკის მიმართულებით.¹⁹²

ამიერკავკასიის ფრონტზე გამოდიოდა: 1 საფრონტო გაზეთი „ბოეც რკკა“ ოთხ ენაზე — რუსულ, ქართულ, სომხურ და აზერბაიჯანულ ენებზე; ჯარის ჯგუფების ორი გაზეთი, 11 საზღვარი, 4 საკორპუსო, 56 სადივიზიო და 3 საბრიგადო გაზე-

თები. ეროვნულ შენაერთებში გაზეთებს დედაენაზე ბეჭდავდნენ.

ამიერკავკასიის ფრონტის პოლიტსამმართველომ ჯარებში გაგზავნა 39 ათასი ბროშურა და 141 ათასი ფურცელი აზერბაიჯანულ ენაზე.

აზერბაიჯანის ღირეპტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება „ამიერკავკასიის ჯარის ნაწილებიდან, დაწესებულებებიდან და სამხედრო სასწავლებლებიდან ნავთობის მრეწველობაში კვალიფიციური მუშებისა და ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკების დაბრუნების შესახებ“.¹⁹³

ომის დაწყებიდან სომხეთში ჩავიდა და დაბინავდა 21362 ევაკუირებული.¹⁹⁴

• • •

დონეცკში არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბში გაიმართა თათბირი, რომელსაც ესწრებოდა არმიათა „ა“ ჯგუფის, მე-17 არმიისა და 1-ლი სატანკო არმიის მთელი რიგი უმაღლესი ოფიცრები. საგანგებო დანიშნულების კორპუსის შტაბის უფროსმა პოლკოვნიკმა რიქს მაიერმა განაცხადა, რომ კორპუსს საბრძოლოდ გაამზადებენ 1942 წლის 13 ოქტომბრისთვის.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ლანცის დივიზია გარს შემოერთყა კოტლოვინას და 2 კილომეტრით წაიწია კოტლოვინის დასავლეთით. კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე გრძელდებოდა საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევების მოგერიება.¹⁹⁵

არმიათა „ა“ ჯგუფში 579740 ჯარისკაცი და ოფიცერია.

ამინდის ქარი, ცვალებადი მოღრუბლულობა. ზოგან მცირე წვიმა, გზებზე გავლა შეიძლება.

1942 წლის 2 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ბ ა რ ა ს კ ე ვ ი

70-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის ფრონტზე, ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით გრძელდებოდა გააფთრებული თავდაცვითი ბრძოლები. მოწინააღმდეგე, რომელიც შავი ზღვისკენ გასვლას ცდილობდა, მთავარ დარ-

ტყმებს მიმართავდა ტუაფსესკენ მიმავალი რკინიგზის აღმო-
საელეთით. ამასთან დაკავშირებით უმაღლესი მთავარსარ-
დლობის მთავარბანაკმა მოითხოვა არავითარ შემთხვევაში არ
დაეშვათ მოწინააღმდეგის გასვლა შავი ზღვის სანაპიროზე.

მე-4 საჰაერო არმიის თვითმფრინავების ჯგუფი თავს და-
ესხა მტრის აეროდრომს სტაეროპოლის მხარის სტანიცა
სოლდატსკაიას რაიონში. საჰაერო ბძოლაში და აეროდრომზე
საბჭოთა მფრინავებმა მოსპეს მტრის 22 თვითმფრინავი. ამ
ბრძოლაში დაიღუპა ჯგუფის მეთაური კაპიტანი ივანე მარკის
ძე პილიპენკო.

მოწინააღმდეგე სოლივით შეიჭრა მე-18 არმიის ქვეგანა-
ყოფებში და აიღო მარტუკის, კოტლოვინას, გუნაის მთის რა-
იონი.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა რამდენიმე მასალა საერ-
თო სათაურით: „მტერი კავკასიისკენ იწევს, სამშობლო მო-
ითხოვს მტრის შეტევის მოგერიებას“. ამ გვერდზე გამოქვეყ-
ნებულია მასალები კავკასიის მთისწინეთსა და შავი ზღვის
კავკასიის სანაპიროზე გამართული ბრძოლების შესახებ. პო-
ეტი სიმონ ჩიქოვანი სტატიაში „ქართველი ხალხის შვილები
ბრძოლის ველებზე“ წერს: „ბრძოლის ქარცეცხლში განსა-
კუთრებული ძალით ვლინდება მეგობრობა სსრ კავ-
შირის ხალხებისა, რომლებიც ჭაღარა კავკასიონს იცავენ.
რუსები, უკრაინელები, ქართველები, სომხები, აზერბაიჯანე-
ლები, მეგობრობით შედუღებულნი ყველა ხალხის შვილები
ერთნაირი სიყვარულით იცავენ მთის მისადგომებს“.¹⁹⁰

• • •

57-ე სატანკო კორპუსის ჯარები საბჭოთა ჯარების ძლიერ
შეტევებს იგერიებდნენ მთის მასივისა და ფანაგორიის რაიონ-
ში, სადაც 98-ე ქვეითი დივიზია 125-ე ქვეითმა დივიზიამ შეც-
ვალა.

ლანცის დივიზიამ შტურმით აიღო კოტლოვინა და მძიმე
თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა აძაფშისა და ალიშთრა-
ხუს უღელტეხილთა რაიონში.

ამინდი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, სიგრილე, დღი-
სით ღარი, დილით ძლიერი ნისლი, გზები ვარგისია.¹⁹⁵

ნოვოროსიისკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ჩვენი ჯარები შეუპოვრად ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს. ერთ უბანზე კონტრშეტევის დროს მუსრი გაავლეს მტრის სამასამდე ჯარისკაცსა და ოფიცერს, მეორეზე კი გონიავეის ქვეგანაყოფის მეზობელებმა ჰიტლერელთა 2 ტანკი და 2 ასეული მოსპეს.

გაზეთი „იზვესტია“ იუწყება, რომ მოზდოკის რაიონში გრძელდებოდა ბრძოლები გერმანელ ფაშისტთა წინააღმდეგ. მოწინააღმდეგემ დაკარგა ორ ასეულამდე ქვეითი ჯარი, 3 ტანკი, 8 ავტომანქანა, 4 ქვემეხი და ნაღმსატყროცნი. მესანგრე გაზაროვმა მტრის ზურგში ორი რკინიგზის ხიდი ააფეთქა.

მე-18 არმიის სარდალმა 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის მეთაურის ოპერატიულ დაქვემდებარებაში გადასცა 328-ე მსროლელთა დივიზიის 1103-ე მსროლელთა პოლკი, რომელიც კონტრშეტევაზე უნდა გადასულიყო.

მოწინააღმდეგემ, რომელმაც ახალი ჯარები მოიშველია და ძალები გადააჯგუფა, კვლავ აიღო დაბა კურინსკაია და თავდაცვის მთავარი ზოლის გარღვევის საფრთხე შექმნა. 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის მეთაურმა პოლკოვნიკმა მ. თ. ტიხონოვმა ღამით უეცარი დარტყმა მიაყენა მას და დაბნეული მოწინააღმდეგე კურინსკიდან გაიქცა. დივიზიამ აღიდგინა მდგომარეობა.¹⁹⁷

402-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვა გაშალა ქ. გროზნოს მისადგომებზე ჩერვლიონაის, ვერხნი ნაურის უბანზე და შემდეგ სამხრეთ-დასავლეთით ტერის ქედზე კალაუსის, ქ. გორსკისა და მაკოვკინოს ხაზზე. დივიზია აქ თავდაცვაში იყო 1942 წლის 27 ნოემბრამდე.¹⁹⁸

გაზეთმა „ვპერიოდ ზა როდინუ“-მ გამოაქვეყნა სტატია ტანკის მექანიკოსი-მძღოლის კომკავშირელი არამაის ბაბაიანის გმირობაზე, რომელიც დაჭრილი ტყვედ ჩავარდა, ფაშისტებმა აწამეს, მაგრამ სამხედრო საიდუმლო ვერ ათქმევინეს.

უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფს დაუსახა ამოცანა საიმედოდ დაეცვათ ხადიუენ-ტუაფსეს გზა.

გამოვიდა 242-ე ქართული სამთომსროლელთა დივიზიის გაზეთის „სამშობლოსათვის“ პირველი ნომერი.

გაზეთში გამოქვეყნდა 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის მებრძოლთა მოწოდება გვარდიული შენაერთის პირადი შემადგენლობისადმი. ნომერი დივიზიის ნაწილებში გაგზავნეს ხმამაღლა წასაკითხად და განმარტებითი მუშაობის ჩასატარებლად.¹⁹⁹

392-ე მსროლელთა დივიზიის 955-ე საარტილერიო პოლკის წითელარმიელმა ნ. აბაშიძემ მიიღო წერილი ცოლისაგან, რომელიც სწერდა:

„ჩვენ აქ ღრმა ზურგში შეუსვენებლივ ვმუშაობთ ფრონტის საჭიროებისათვის. დიდი მღელვარებითა და სიხარულით წავიკითხე გაზეთებში წერილები თქვენი ნაწილის სერიოზული წარმატებების შესახებ. მომავალში უფრო შეუპოვრად იბრძოლეთ... ჩვენ კი კიდევ უფრო მეტს ვიმუშავეთ, რათა არც აღჭურვილობა მოგაკლდეთ, არც ვაზნები და არც ჭურვები. გისურვებთ წარმატებას და გამარჯვებით შინ დაბრუნებას“.¹⁹⁹

* * *

მე-17 არმიის ჯარებმა განავითარეს შეტევა ქ. გუნიასკის რაიონიდან, გეიმანის მთის შემოვლით გავიდნენ ქ. გუნიასკის ჩრდილოეთ გარეუბანთან და ქ. შაუმიანისკენ აიღეს გეზი.

არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა 1-ლი სატანკო არმიის შტაბს შეატყობინა, რომ მას დაუქვემდებარეს „საგანგებო „ფ“ კორპუსი“.

ლანცის დივიზია უტევდა გეიმანის მთის ჩრდილო-დასავლეთით, ხოლო მარცხენა ფლანგით იგერიებდა საბჭოთა ჯარების დარტყმებს. 46-ე ქვეითმა დივიზიამ სასტიკი ბრძოლის შემდეგ აიღო მთა 2 კილომეტრზე მარატუკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით. ლაბა-მალაიას ხეობის ზემო ნაწილში მძიმე ბრძოლები გრძელდებოდა.

1-ლი სატანკო არმიის ჯარებმა ბრძოლები გამართეს გუნდელენის, ელზოტოვოს, ზემო კურპის, ქვემო კურპის, იშჩევსკაიას რაიონში.

ამინდი: თბილი. მზიანი შემოდგომის დღე, შუადღემდე ცალკეულ რაიონებში დილის ნისლი, გზები კარგ მდგომარეობაშია.¹⁹⁵

89-ე მსროლელთა დივიზია მძიმე ბრძოლების შემდეგ დასასვენებლად და ხელახლა დასაკომპლექტებლად ზურგში გაგადიყვანეს.

ტუაფსეს მისადგომებზე ბრძოლაში მძიმედ დაიჭრა თვალსაჩინო საბჭოთა აღმირალი ი. ს. ისაკოვი. ოპერაციის შემდეგ აღმირალის სიცოცხლე საფრთხეში იყო. ეს მოსკოვს შეატყობინეს. დაჭრილს ძალა ეცლებოდა. ორი საათის განმავლობაში მაჯისცემა თითქმის არ ჰქონდა, როცა წაუკითხეს მთავრობის დეპეშა: „სოჭი. აღმირალ ისაკოვს. გამხნევდით, იმედს ნუ ჰკარგავთ. ექიმების აზრით შეიძლება თქვენი განკურნება. ცოლი თქვენთან გადმოფრინდა. ტრაგიკული დასასრულის შემთხვევაში შავი ზღვის ფლოტის საუკეთესო საესკადრო ნაღმოსანს თქვენს სახელს დაარქმევენ. გისურვებთ ჯანმრთელობას, სტალინი, კუზნეცოვი“.²⁰⁰

„ლ-4“ წყალქვეშა ნავმა (მეთაური — მესამე რანგის კაპიტანი გ. პ. აპოსტოლოვი) ტორპედით ჩაძირა ტანკერი „არკა“.²⁰¹

გამოქვეყნდა ცნობა სანინსტრუქტორ გევორქიანის გმირობის შესახებ, რომელმაც ბრძოლის ველიდან გამოიყვანა 135 მებრძოლი და მეთაური პირადი იარაღით.

დაიწყო სტავროპოლის მხარის შპაკოვის, პეტროვსკისა და სოვეტსკის რაიონების პარტიზანული რაზმების რეიდი მტრის ზურგში. რეიდი 1942 წლის 9 ოქტომბერს დამთავრდა.

საკ. კპ(ზ) ჩრდილო ოსეთის საოლქო კომიტეტმა, სახკომსაბჭომ და ორჯონიკიძის თავდაცვის კომიტეტმა მიიღეს დადგენილება ამიერკავკასიაში 32 ათასი სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის გადარეკვის შესახებ.²⁰²

• • •

ლანცის დივიზია განაგრძობს მძიმე ბრძოლებს კოტლოვინის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. 46-ე ქვეითმა დივიზიამ ფონ ბენტჰაიმის ჯგუფთან ერთად შტურმით აიღო მარატუკი და მოიგერია რუსების კონტრშეტევები.

1-ლი სატანკო არმიის შენაერთები განაგრძობდნენ შეუპოვარ ბრძოლებს გუნდელენის, ელხოტოვოს, ზემო კურპის, იშჩერსკაიას რაიონებში.

ამინდი: გრილა, მოღრუბლულია, ძლიერი დილის ნისლი. ზოგან წვიმს, გზები გასავლელად ვარგისია.¹⁹⁵

1942 წლის 5 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შ ა ბ ა თ ი

73-ე დღე

ბრძოლები ელხოტის კარიბჭის რაიონში 1-ლი სატანკო არმიის დამარცხებით დამთავრდა. მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეომრები უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე იბრძოდნენ.

მამისონის უღელტეხილის საარმიო ჯგუფი, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდნენ 351-ე ქართული მსროლელთა დივიზია, 201-ე საარმიო სათადარიგო პოლკი, მთავარსარდლობის რეზერვის 1174-ე ტანკსაწინააღმდეგო საარტილერიო პოლკი, 37-ე არმიის უკან დახეული ნაწილები, მთისწინეთში დაწინაურდნენ და გადაკეტეს დიგორის, ალაგირის, კურტატი-ნის ხეობები, გზა გადაუღობეს პიტლერელთა შეტევას პლანოვსკოესა და ელხოტოვოს მიმართულებით.²⁰³

პარტიზანებმა, რომლებიც ზეკარის უღელტეხილს იცავდნენ, ასეთი წერილი გაუგზავნეს სამხრეთ ოსეთის თავდაცვის კომიტეტს: „ჩვენი პარტიზანების კოლექტივს, ისევე როგორც ყველა საბჭოთა პარტიზანს, მტკიცედ გვაქვს გადაწყვეტილი გერმანელ დამპყრობლებს ვებრძოლოთ უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე, მათ სრულ განადგურებამდე, და არავითარ სიძნელეებსა და დაბრკოლებებს არ შევეშინდებით“.²⁰⁴

სომხეთის დირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება, რომ 1942 წლის ოქტომბერში გამოუშვებდნენ 82 მილიმეტრიანი ნაღმების 15 ათას კორპუსს, „რგდ-33“ მარკის 25 ათას ხელყუმბარას, 76 მილიმეტრიანი კუმულატური ჭურვების 5 ათას კორპუსს.²⁰⁵

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები, თუ როგორ უმზადებენ საქართველოს მშრომელები საოქტომბრო საჩუქრებს მოქმედი არმიის მებრძოლებსა და მეთაურებს. თბილისის დეპოს კოლექტივმა შეაგროვა 7 ათას მანეთზე მეტი, რი-

თაც ფრონტელებისათვის შეიძინა ხილი, ღვინო, თამბაქო, თბილისის (ამჟამად გარდაბნის — კ. ც.) რაიონის კოლმეურნეებმა ფრონტზე გაგზავნეს დიდძალი თბილი ტანსაცმელი და საცვალი, ხოლო ცხვარიჭამიის სასოფლო საბჭომ საჩუქრებისათვის შეაგროვა 10 ათასი მანეთი.

• • •

მე-17 საველე არმიის ჯარები იბრძვიან ნებერჯაევის რაიონში, შაფსუგის, ფანაგორიის, კურინსკაიას ჩრდილოეთით.

49-ე კორპუსის ჯარები იბრძოდნენ გუნაისკის, მარატუკის, ოპლეპენის მთის რაიონში, აძაფშისა და სანჭაროს უღელტეხილებზე.¹⁹⁵

პიტლერმა „საგანგებო „ფ“ კორპუსს“ უბრძანა შეესრულებინა უმნიშვნელოვანესი ოპერაცია — გადაეჭრა ყიზლარიდან ჩრდილოეთით მიმავალი რკინიგზა.

ამინდი: ზოგან წვიმა, დილის საათებში ნისლი, დღისით დარი, სითბო.¹⁹⁵

1942 წლის 6 ოქტომბერი
ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის
74-ე დღე

მე-18 არმიის შენაერთებმა მოიგერიეს მტრის ყველა შეტევა ტუაფსეს მიმართულებით. მტერი ვერ გავიდა!

მოწინააღმდეგემ მოახერხა სოლიდით შეჭრილიყო 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის თავდაცვაში, რის შედეგად გავიდა მე-80 და 82-ე მსროლელთა პოლკების ზურგში და ალყა შემოარტყა მათი ძალების ნაწილს. ღამით გვარდიელებმა გაარღვიეს ალყის რკალი და დივიზიას შეუერთდნენ.

გაზეთმა „ზნამია როდინი“-მ გამოაქვეყნა მასალები პოლიტბელ ხარლამოვისა და ზემდეგ შპაჩენკოს გმირობის შესახებ, რომლებსაც ტუაფსეს რაიონში გამართული ბრძოლის დროს გერმანელთა ტანკმა გადაუარა. ამ დროს არტილერიის ტებმა ტანკსაწინააღმდეგო ქვემეხი გამოაგორეს და ტანკი მოსპეს. პოლიტბელი ხარლამოვი დაიღუპა, მაგრამ ფაშისტურმა ტანკებმა მიზანს ვერ მიაღწიეს!

გერმანიის „იუ-88“ ბომბდამშენმა აფხაზეთის ასსრ ქალაქ

ტყვარჩელში ჩამოავდო 250 კილოგრამიანი ფუგასური ბომბი; 2 კაცი დაიღუპა, 30 დაშავდა.²⁰⁶

სომხეთის დირექტიული ორგანოების გადაწყვეტილებით 89-ე და 408-ე მსროლელთა დივიზიებში პოლიტიკური მუშაობისათვის მობილიზებულია 62 კომუნისტი.

აზერბაიჯანის სსრ დირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილებანი „რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ევაკუირებული პირუტყვის მიღებისა და დაბინავების შესახებ“ და „რესპუბლიკაში ევაკუირებული მანქანა-ტრაქტორების სადგურებისა და საბჭოთა მეურნეობების ტრაქტორების მიღებისა და განლაგების შესახებ“.²⁰⁷

* * *

მე-17 არმიის ჯარები განაგრძობდნენ ბრძოლებს ნოვოროსიისკის, აბინსკაიას, ბეზიმიანაიას, ნავაგინსკაიას, კურინსკაიას რაიონში.

საბჭოთა ჯარების მრავალრიცხოვანი კონტრშეტევების მოგერიების შემდეგ ლანცის დივიზიამ დაიკავა სიმაღლე ერთ კილომეტრზე გუნაიკის სამხრეთ-დასავლეთით, ხოლო 46-ე ქვეითმა დივიზიამ — სიმაღლე ორ კილომეტრზე მარატუკის დასავლეთით.

ამინდი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, ზოგან ძლიერი, ხანგრძლივი ნისლი, გზები ვარგისია.¹⁹⁵

1942 წლის 7 ოქტომბერი

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

75-ე დღე

ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით მე-18 არმიის ჯარებმა დაიწყეს კონტრშეტევა, რომლის მიზანი იყო გაეძევებინა მოწინააღმდეგე, რომელმაც ხელთ იგდო რკინიგზისა და გზატკეცილის მოსაზღვრე მთელი რიგი მნიშვნელოვანი სიმაღლეები. 9 ოქტომბრისათვის მტერი ყველა მიმართულებით შეაჩერეს.

გაზეთმა „ნა შტურმ“ გამოაქვეყნა მასალები წითელარმიელი მუსა ისამკულოვის გმირობის შესახებ, რომელმაც ტანკსაწინააღმდეგო თოფით მოსპო ჯავშნოსანი და ქვეითი ჯარით

საესე ავტომანქანა. როცა ვაზნები გამოელა, მ. ისამკულოვი ტანკსაწინააღმდეგო გრანატით შეუვარდა ტანკს. გმირი დაიღუპა, მაგრამ ფაშისტები შეჩერდნენ!

ქვემეხის მეთაურმა სერჟანტმა მ. გ. მარჩენკომ მოსპო ოთხი გერმანული ტანკი, ორი კი ბრძოლის ველიდან გააქცია. წითელარმიელმა ოსინიმ, რომელიც ზურგში გერმანელ მზვერავთა ჯგუფს წააწყდა, შაშხანის ცეცხლით და გრანატით მოსპო ოსინი.

მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი დასასვენებლად და დასაკომპლექტებლად გადაიყვანეს ზემო, შუა, ქვემო აჩალუკის, ემდეგ კი სტანიცა ყარაბულახის რაიონებში.

ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ დეპეშა გაუგზავნა აღმირალ ი. ს. ისაკოვს: „ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭო გისურვებთ გამოჩანმრთელებას. სამხედრო საბჭო იმედოვნებს, რომ თქვენ — წითელი საზღვაო ფლოტის საუკეთესო აღმირალი — მალე კვლავ დაბრუნდებით თქვენს საბრძოლო პოსტზე“.²⁰⁸

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის მითითებით საქართველოს სსრ 17 გამანადგურებელი ბატალიონი, რომლის პირად შემადგენლობაში 4130 კაცი იყო, საყაზარმო წესებზე გადაიყვანეს. ამ ბატალიონებმა დიდი დახმარება გაუწიეს უღელტეხილებზე მეტრძოლ ჯარებს.²⁰⁹

პრემიერი ი. ბ. სტალინი — პრეზიდენტ ფ. დ. რუზველტს: „ძალიან კარგი იქნებოდა, ამერიკის შეერთებულ შტატებს ყოველ შემთხვევაში უზრუნველყო ჩვენთვის შემდეგი მიწოდებები (ყოველთვიურად): ავიაგამანადგურებლები — 500 ცალი... გერმანელებს თვითმფრინავების დიდი რეზერვი აღმოაჩნდათ. გერმანელებს სამხრეთში მინიმუმ ორმაგი უპირატესობა აქვთ ჰაერში, რაც საშუალებას არ გვაძლევს დავიცვათ ჩვენი ჯარები. ომის პრაქტიკამ ცხადყო, რომ ყველაზე მამაცი ჯარებიც უსუსური ხდებიან, თუ ჰაერიდან თავდასხმისაგან არ არიან დაცული“.²¹⁰

* * *

1-ლი სატანკო არმიის ჯარები განაგრძობდნენ მძიმე ბრძოლებს სეკოს მთის, გარბაევის, იშინენსკაიას რაიონში.

დღის განმავლობაში ლანცის დივიზია ცვალებადი წარმატებით იბრძოდა გუნაისკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. ბრძოლების შედეგად მოხერხდა ამ რაიონში საბჭოთა ჯარების სოლის ლიკვიდაცია.

ამინდი: მზიანი, თბილი, ქარიანი ამინდი, მთებში დილის ნისლი, გზები მიმოსვლისთვის ვარგისია.¹⁹⁵

1942 წლის 8 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

76-ე დღე

ტუაფსეს მიმართულებით 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის მე-80 და 82-ე მსროლელთა პოლკები, რომლებიც გარემოცვაში მოხვდნენ, შეუპოვრად ებრძოდნენ მოწინააღმდეგის ჭარბ ძალებს.

გაზეთმა „ზნამია როდინი“-მ გამოაქვეყნა მასალები მაიორ საეჩენკოს გმრობის შესახებ. მაიორ საეჩენკოს ბატალიონმა ბრძოლა გაუმართა ესესელთა ჯარების ბატალიონს. თვითონ დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა, სანამ ჰიტლერელთა ბატალიონს მთლიანად არ გაავლეს მუსრი.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ამზ. გ. მამედოვის სტატია „აზერბაიჯანის შვილები სამშობლოსათვის ბრძოლებში“. სტატია მოგვითხრობს მფრინავების გ. ბ. ალიევის, მ. აბასოვის, მზვერავის ბ. კერიშოვის, პოლკის კომისრის ნ. ასლანოვის, მე-ავტომატის ჰ. ჰასანოვის, სანინსტრუქტორების ს. პაშაევასა და ს. ალიევას მამაცობის შესახებ, კავკასიის გმირი დამცველის გვარდიელს ს. საბიროვისა და მისი თანამებრძოლების შესახებ.

მოზდოკის რაიონში ბრძოლის დროს ნაღმის აფეთქებამ დააბრმავა ქვემეხის მეთაური უმცროსი სერჟანტი ნიკოლოზ ივანოვი, რომელიც ქვემეხთან დარჩა. ნაღმსატყორცის ცეცხლით დაიჭრა ჯგუფეულის ყველა მებრძოლი, მაგრამ მეთაურის შიბაძვით ყველა განაგრძობდა ბრძოლას. ჰიტლერელებმა ვერ გატეხეს საბჭოთა არტილერიისტების წინააღმდეგობა, მათ ყველა იერიში მოიგერიეს. ამ კოლექტიური გმირობის შესახებ ცნობა დაბეჭდა გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“.

მე-17 არმიის ჯარები იბრძოდნენ აბინსკაიასა და ერევან-სკაიას აღმოსავლეთით, კურინსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით, ნავაგინსკაიას სამხრეთით.

46-ე ქვეითი დივიზია მარატუკის მთის რაიონში იგერიებდა მოწინააღმდეგის ძლიერ დარტყმებს.

ამინდი: მოღრუბლულია, დილის ნისლი, ზოგან მცირე წვიმა, მთებში ძლიერი წვიმა, გზები ნაწილობრივ დატალახიანდა.¹⁹⁵

1942 წლის 9 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარაკევი

77-ე დღე

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება „წითელ არმიაში სრული ერთმმართველობის დადგენისა და სამხედრო კომისრების ინსტიტუტის გაუქმების შესახებ“. ბრძანებულების შესაბამისად პასუხისმგებლობა წითელი არმიის ნაწილების, შენაერთებისა და დაწესებულებების საბრძოლო და პოლიტიკური ცხოვრების ყველა მხარისათვის მათს მეთაურებს ეკისრებოდა. გაუქმდა სამხედრო კომისრებისა და პოლიტიკური ხელმძღვანელების ინსტიტუტი და მის ნაცვლად შემოღებული იქნა პოლიტიკურ ნაწილში მეთაურთა მოადგილეების ინსტიტუტი. ყველა პოლიტმუშაკისათვის, ისევე როგორც წითელი არმიის მეთაურებისათვის, შემოიღეს საერთო სამხედრო წოდებანი და განსხვავების ნიშნები.

ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 არმიის ჯარებმა, რომლებიც აქტიურ თავდაცვით ბრძოლებს ახორციელებდნენ, მოწინააღმდეგის წინსვლა შეაჩერეს ყველა მიმართულებაზე და არ დაუშვეს მისი გაჭრა ტუაფსეში. ამ ბრძოლებში პიტლერელებმა დაკარგეს 10 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი.

ტუაფსეს რაიონში 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის მე-80 პოლკის ასეულმა პოლიტხელის პ. ი. რომანოვის მეთაურობით მოიგერია მოწინააღმდეგის 15 შეტევა.

ჩრდილოეთ კავკასიაში წარმატებით დამთავრდა სტავრო-

ბოლის სამი რაიონის პარტიზანული რაზმების რეიდი მტრის ზურგში, რომელიც 1942 წლის 4 ოქტომბერს დაიწყო²¹¹.

პრემიერ-მინისტრი უ. ჩერჩილი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს: „...გატყობინებთ, რომ როგორც ჩემი ბოლო ცნობები ცხადყოფენ, კასპიის ზღვაზე რკინიგზით გემების გაგზავნის გეგმების განხორციელება შეჩერდა“.

პრემიერ-მინისტრი უ. ჩერჩილი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს: „პრეზიდენტისა და ჩემი სურვილია, რომ თქვენს სამხრეთ ფლანგზე გაიგზავნოს ინგლის-ამერიკის ძალები და რომ მათ იმოქმედონ საბჭოთა უმაღლესი მთავარსარდლობის სტრატეგიული კონტროლით. ამ ძალებში იქმნება შემდეგი შემადგენლობა: ბრიტანეთის — 9 ავიაგამანადგურებელთა ესკადრილია, 5 ბომბდამშენთა ესკადრილია; შეერთებული შტატების — მძიმე ბომბდამშენთა ერთი ჯგუფი და ერთი სატრანსპორტო ჯგუფი. ჩვენ გავეცით განკარგულება ამ ძალების ფორმირებისა და დისლოკაციის შესახებ...“²¹²

პრეზიდენტი ფ. დ. რუზველტი პრემიერ ი. ბ. სტალინს: „განზრახული გვაქვს ვიმოქმედოთ შეძლებისდაგვარად ჩქარა, ჩათა გამოგიგზავნოთ სამხედრო-საჰაერო ძალები, რომლებიც კავკასიაში იმოქმედებენ თქვენი სტრატეგიული სარდლობით...“²¹³

ქალაქ ეისკში 9 და 10 სექტემბერს ფაშისტმა ჯალათებმა ქალაქგარეთ გაიყვანეს საბავშვო სახლის 214 აღსაზრდელი და ცოცხლად ჩამარხეს²¹⁴.

• • •

1-ლი სატანკო არმიის ჯარები განაგრძობდნენ შეუპოვარ ბრძოლებს იშჩერსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით და თერგის გადასასვლელების რაიონში. 1-ლი სატანკო არმიის სარდლობა სერიოზულად შეაშფოთა 52-ე საარმიო კორპუსის უბანზე საბჭოთა „კვ-1“ მარკის მძიმე ტანკების გამოჩენამ, რომლებმაც მიიტანეს იერიში კორპუსის ჯარებზე.

ლანცის დივიზია განაგრძობდა შემტევ ბრძოლებს გუნაისკისა და ფშიშის რაიონში. 46-ე ქვეითი დივიზია მთელი დღის განმავლობაში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს.

მე-17 საველე არმიის შტაბმა მიიღო სახმელეთო ჯარების

უმალესი მთავარსარდლობის ბანაკის დირექტივა ზამთრის პერიოდში მაღალი მთის უღელტეხილებზე ჯარების უზრუნველყოფის შესახებ. ზამთარში საპაერო გზით უზრუნველყოფა შეუძლებელია, ამიტომ ყველაფერი წინასწარ უნდა მოიმარაგოთ. გვაცნობეთ: 1. რა ძალები დარჩება ზამთარში მაღალი მთის უღელტეხილებზე; 2; რა ძალები განთავისუფლდება და შეიძლება გადაეცეს ლანცის სადივიზიო ჯგუფს; 3. უზრუნველყოფის რომელი სახეობა იძლევა ზამთრის გარანტიას — მიმდინარე უზრუნველყოფა თუ მარაგის შექმნა¹⁹³.

არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა მიიღო ჰიტლერის განკარგულება: სტალინგრადთან მდგომარეობის გაუმჯობესების შემდეგ, მაშინვე, თვის ბოლოს, 1-ელ სატანკო არმიაში განზრახული იყო არმიათა „ბ“ ჯგუფიდან 1—2 მოძრავი შენაერთის გადაყვანა, რათა სამხედრო გზების ბლოკირების შემდეგ შექმნილიყო გროზნოს რაიონის დაპყრობისა და მახაჩყალის მიმართულებით შემდგომი შეტევის წინამძღვრები.²¹⁵

ამინდი: მზიანი, ქარიანი შემოდგომის დღე. გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1942 წლის 10 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

78-ე დღე

32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის 82-ე მსროლელთა პოლკის პირველი ბატალიონის გვარდიის უფროსი სერჟანტი ნიკოლოზ მიხეილის ძე ნოვიცკი კრასნოდარის მხარის სტანიცა კურინსკაიას რაიონში გამართული ბრძოლის დროს გადაეფარა მტრის ძელმიწურის ამბრაზურას, დაიღუპა, მაგრამ მტერი არ გაუშვა!

ყუბანის მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსის ნაწილებზე კონტრშეტევა მიიტანეს 1-ლი სატანკო არმიის ჯარებმა. ცხენოსანთა და ტანკისტთა უთანასწორო ბრძოლა სამ დღე-ღამეს გრძელდებოდა.

მტრის 120 ბომბდამშენი 50 ავიაგამანადგურებლის თანხლებით თავს დაესხა ქ. გროზნოსა და ნავთობგადამამუშავებელ ქარხნებს. ამ დღეს საპაერო ბრძოლებში და მეზენიტების ცეცხლით ჩამოაგდეს 35 ფაშისტური თვითმფრინავი.

ფაშისტმა მფრინავებმა ასობით ცეცხლგამჩენი ბომბი და-

აყარეს ბენზინით სავსე რეზერვუარებს, მაგრამ გროზნოს დამცველები — რუსი, ჩეჩენი, ინგუში, უკრაინელი და სხვა მუშები ერთსულოვნად შეუდგნენ საქმეს და ხანძარი ჩააქრეს.²¹⁶

„შჩ-216“ წყალქვეშა ნავმა (მეთაური — მესამე რანგის კაპიტანი მ. ვ. კარბოვსკი) ჩაძირა ტრანსპორტი „კარპატი“.²¹⁷

გროზნოზე ფაშისტური ავიაციის მასირებული თავდასხმის მოგერიების დროს თავი გამოიჩინეს არტილერიტმა ქალებმა — საპაერო თავდაცვის ამიერკავკასიის ზონის 744-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკის მეომრებმა. ძირითადად ეს პოლკი დაღესტნელი კომკავშირელი ქალიშვილებით იყო დაკომპლექტებული.

დღის განმავლობაში მოწინააღმდეგის მოიერიშე ავიაცია გაძლიერებით ბომბავდა 408-ე მსროლელთა დივიზიის ქვეგანაყოფებს.²¹⁸



არმიათა „ა“ ჯგუფისა და 49-ე სამთო მსროლელთა კორპუსის ჯარების მდგომარეობა მეტად დაძაბული გახდა იმის გამო, რომ გამუდმებით ძლიერდებოდა საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგობა, რასაც ცოცხალი ძალისა და ტექნიკის დიდი დანაკარგები მოჰყვა.

მე-17 არმიის ჯარები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების დაეინებულ შეტევებს შაფსუგსკაიას, აბინსკაიას, ფშიშის რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარები იბრძოდნენ მდ. გუნაისკის შესართავის რაიონში. კორპუსმა თავი მოუყარა ძალებსა და ტექნიკას შაუმიანზე იერიშის მოსატანად.¹⁹⁵

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა გადმოსცა ჰიტლერის მითითება, რომ მე-17 არმიამ უნდა აიღოს შაუმიანი, შემდეგ შეუტოს ტუაფსეს და ხელთ იგდოს შვი ზღვის სანაპირო, რათა შექმნას ნოვოროსიისკისა და ტუაფსეს შუა, აგრეთვე სოხუმის მიმართულებით წარმატებული ბრძოლის შესაძლებლობა.

ამინდი: თბილი, მოწმენდილი, შემოდგომის დღე, მაღალი მთის რაიონებში — 8 გრადუსი, გზები ყველგან ვარგა მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები მთაში აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა მასალები მსროლელთა ოცეულის კოლექტიური გმირობის შესახებ. 2500 მეტრ სიმაღლეზე ოცეულმა, რომელსაც ლეიტენანტი ალექსანდრე იურიჩი მეთაურობდა, ბრძოლა გაუმართა მტრის სამთო ქვეითი ჯარის ორ პოლკს. ოთხ დღე-ღამეს გრძელდებოდა უთანასწორო ბრძოლა. ფაშისტებმა დაკარგეს 500 ჯარისკაცი და ოფიცერი. ა. იურიჩის უცეული დაიღუპა, მაგრამ მტერი არ გაუშვა.

გაზეთმა გამოაქვეყნა აგრეთვე მასალები ნოვოროსიისკთან სასტიკი ბრძოლების შესახებ. განსაკუთრებული მამაცობითა და შეუპოვრობით იბრძოდნენ საზღვაო ქვეითი ჯარის მეზრძოლები, რომლებმაც სამი დღის მანძილზე მოსპეს ათასამდე ჰიტლერელი. ერთ-ერთ ბრძოლაში 30 წითელფლოტელმა მეორე ხარისხის ზემდეგის სუპიაგინის მეთაურობით 50 კაცი დახოცა. ბრძოლებში თავი გამოიჩინეს: მთავარმა ზემდეგმა დობრიკინმა, ჯარისკაცებმა პეტრენკომ, კრასნოვმა, აბრამოვმა და სხვებმა. თავდადება გამოიჩინა საკ. კპ(ბ) წევრობის კანდიდატმა წითელარმიელმა ტაჩმა, რომელმაც წელზე გრანატები შემოიხვია, ტანკს შეუვარდა და ააფეთქა. გმირი დაიღუპა, მაგრამ მტერმა მიზანს ვერ მიაღწია!

გრძელდებოდა ყუბანელ კაზაკთა შეუპოვარი ბრძოლები ჰიტლერელთა პირველი სატანკო არმიის წინააღმდეგ.

უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ტ. ჩერევეჩენკო გაათავისუფლა შავი ზღვის ჯგუფის სარდლის მოვალეობისაგან და ამ თანამდებობაზე დანიშნა 44-ე არმიის სარდალი გენერალ-მაიორი ი. ე. პეტროვი.

44-ე არმიის სარდლად დაინიშნა გენერალ-მაიორი კ. ს. მელნიკი.

46-ე არმიის შტაბის უფროსად დაინიშნა გენერალ-მაიორი მ. გ. მიქელაძე.

პოლკოვნიკი გ. ნ. პერეკრესტოვი დაინიშნა მე-3 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

1-ლი სატანკო არმია განაგრძობდა მძიმე ბრძოლებს სეკოს მთის, ბენო-იურკის რაიონში, თერგის გადასასვლელებზე.

ლანცის დივიზია მდ. გუნაიკის შესართავის რაიონში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევებს სტანიცა ფშიშის აღმოსავლეთით. 46-ე ქვეითი დივიზია ბრძოლებით დაწინაურდა 2 კილომეტრზე მარატუკის დასავლეთით, მაგრამ დიდი დანაკარგები ჰქონდა.

ამინდი: თბილი, მზიანი შემოდგომის დღე, მთებში—7. გრადუსი, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1942 წლის 12 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

მე-80 დღე

კაზაკების გამარჯვებით დამთავრდა ყუბანის მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსის სამი დღის ბრძოლა 1-ლი სატანკო არმიის ნაწილებთან. გერმანელთა თავდაცვამ ვერ გაუძლო კაზაკების შეტევას. მთელ რიგ გამანადგურებელ პუნქტებში მოწინააღმდეგის გარნიზონები განადგურდა. კაზაკებმა ბრძოლით გაათავისუფლეს სოფლები მაჰმუდ-მეჩტები, ტუჰუი-მეჩტები, ბერიოჰინი და განაგრძეს შეტევა აჩიკულა-სტეპნოეს მიმართულებით.

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა გაითვალისწინა რეალური ვითარება და ჯარების მდგომარეობა და დაეთანხმა ამიერკავკასიის ფრონტის სარდლობის აზრს, რომ საჭირო იყო პოზიციების შენარჩუნება და ფრონტის ჯარების ბრძოლისუნარიანობის გაძლიერება.²¹⁹

ფაშისტური ავიაცია კვლავ დიდი ძალებით დაესხა თავს ქ. გროზნოს. თავდასხმის მოგერიებისას საჭირო თავდაცვის გროზნოს სადივიზიო რაიონის მეზენიტეებმა და მფრინავებმა მოსპეს მტრის 23 და დააზიანეს 10 თვითმფრინავი.²²⁰

46-ე არმიის სარდლის ბრძანებით მე-3 მსროლელთა კორპუსის შემადგენლობიდან გამოიყვანეს მე-20 სამთომსროლელთა და 394-ე მსროლელთა დივიზიები, რომლებიც არმიის სარდლობას დაუქვემდებარეს. კორპუსის შემადგენლობაში შევიდნენ მე-9 სამთომსროლელი და 436-ე მსროლელთა დი-

ვიზიები, შემდეგ კი 275-ე მსროლელთა დივიზია და მე-15 სატანკო ბრიგადა.

საპაერო ბრძოლის დროს მფრინავმა, უმცროსმა ლეიტენანტმა პ. ი. კამოზიანმა ჩამოაგდო მტრის 3 თვითმფრინავი.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა ი. ერენბურგის სტატია „გერმანელი“, რომელშიც მოცემულია მასალები 1-ლ სატანკო არმიასთან არსებული საიდუმლო პოლიციის 626-ე ჯგუფის მდივნის ფ. შმიდტის დღიურიდან. ეს მხეცი აღწერს, როგორ აწვალებდა, სცემდა, ძალადობდა ეისკში, ძარცვავდა, ხვრეტდა და ახრჩობდა საბჭოთა ადამიანებს. მას მშვენივრად ესმოდა რამდენად საზიზღარი იყო მისი მოქმედება, რადგან ერთ-ერთ ჩანაწერში წერს: „ვაიმე, თუ აქ დამიჭირესო“.

სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში მე-3 რიგის საყოველთაო სწავლებას გადის 1350 კაცი. ოლქის სპეცქვედგანყოფილებაში ქალიშვილები და ჯაბუკები ეუფლებიან სხვადასხვა პროფესიას, მათ შორის 170 დაზგის მეტყვიამფრქვევე იქნება, 320 კი, — მათ შორის 240 ქალიშვილი — სნაიპერი.²²¹

თბილისის ს. მ. კიროვის სახელობის ჩარხსაშენებელ ქარხანას დაევალა „ბმ-13“ რეაქტიული ნალმსატყორცნის ძირითადი ნაწილების დამზადება.²²²



მე-17 არმია განაგრძობდა ბრძოლებს ნოვოროსიისკის, აბინსკაიას, შაფსუგსკაიას, კურინსკაიას რაიონში, ხოლო 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი — ფშიშის, გუნაიკის შესართავის, ოსტროვსკაია შჩელის რაიონში, ქლუხორის უღელტეხილზე.

მე-17 არმიის შტაბი ითხოვდა, რომ წარმატების განვითარების მიზნით გენერალურ შტაბს გამოეგზავნა შევსება, რადგან ბრძოლების დაწყებიდან არმიამ დაკარგა 10 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი და შენაერთები ძალზე შესუსტდა.¹⁹⁵

ამინდო: გამქვირვალე, ცივი შემოდგომის დღე, საღამოს ღრუბლები გამოჩნდა, მაღალი მთის დასავლეთ რაიონში დილით მცირე წვიმა იყო. გზები ძალიან კარგია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁶

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა გამოსცა ბრძანებულება „წითელ არმიასი სრული ერთმმართველობის დაწესებისა და სამხედრო კომისრების ინსტიტუტის გაუქმების შესახებ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულების სამხედრო-საზღვაო ფლოტზე გავრცელების შესახებ.

ჩრდილოეთ კავკასიაში მე-4 გვარდიულმა ცხენოსანთა კორპუსმა გადალახა კასპიისპირეთის 150 კილომეტრი უდაბნო ველები, გავიდა სტავროპოლის მხარის რაიონული ცენტრის აჩიკულაკის მისადგომებთან და დაიწყო მზადება პირველი სატანკო არმიის ფლანგზე აქტიური მოქმედებისათვის.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით გამართულ ბრძოლებში სამი დღის მანძილზე, 6—9 ნოემბერს ჩვენმა ჯარებმა დახოცეს ათასზე მეტი გერმანელი ჯარისკაცი და ოფიცერი, მოსპეს და ხელთ იგდეს დიდძალი ტექნიკა.

კავკასიისათვის ბრძოლის თავდაცვითს პერიოდში გამოჩენილი მამაცობისა და გმირობისათვის 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზია დაჯილდოვდა წითელი დროშის ორდენით. 500-ზე მეტი მეომარი დაჯილდოვდა ორდენებითა და მედალებით.

საქ. კპ(ბ) კრასნოდარის სამხარეო კომიტეტმა წერილით მიმართა პარტიის რაიონული და საქალაქო კომიტეტების ყველა მდივანს, პარტიზანული რაზმების მეთაურებსა და კომისრებს. მიმართვაში დახასიათებული იყო კრასნოდარის მხარეში პარტიზანული ბრძოლის მდგომარეობა, დასახული იყო პარტიზანული მოძრაობის განმტკიცების, მტრის მიმართ დარტყმების გაძლიერების მთელი რიგი ღონისძიებანი.²²³

გენერალ-მაიორი პ. ე. ლოვიაგინი დანიშნეს მე-10 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

მე-18 არმიის ფრონტის წინააღმდეგ მოქმედებდნენ გერმანელთა 1-ლი და მე-4 სამთომსროლელთა, 97 და 101-ე ეგერთა დივიზიები, 46-ე ქვეითი დივიზია, 1-ლი მოტორიზე-

ბული სლოვაკთა დივიზია, საგანგებო „ფ“ კორპუსის ნაწილები.

გერმანელ-ფაშისტთა ჯარები თავდაცვაზე გადავიდნენ როჟეტის მიმართულებით, თავიანთი ჯარების დაჯგუფება გააძლიერეს გუნაიკის რაიონში, რისთვისაც ჯარების ნაწილი გადმოიყვანეს ქლუხორის მიმართულებიდან.

204-ე ეგერთა პოლკმა იერიში მიიტანა ტუაფსეს გზატკეცილის აღმოსავლეთით მდებარე სიმაღლეებზე. საბჭოთა გვარდიელებმა სამსაათიან ბრძოლაში დახოცეს 200-ზე მეტი ეგერი, კონტრშეტევაზე გადავიდნენ და კუდით ქვა ასროლინეს ჰიტლერელებს.²²⁴



გენერალმა კესტრინგმა გენერალური შტაბის უფროსს მოახსენა, რომ განაიარაღეს ქართული ბატალიონი, რომლის ნაწილი რუსების მხარეზე გადავიდა; ბატალიონი 50%-ით უნდა შემცირებულიყო იმის გამო, რომ მეომრები საიმედო არ იყვნენ, მათი ნაწილი უნდა დასჯილიყო, ნაწილი კი საჯარიმო ასეულებში გადაეყვანათ. მომავალში ასეთი ბატალიონები ფრონტზე არ უნდა გაეშვათ, სანამ საიმედო საბრძოლო შენაერთები არ გახდებოდნენ. საჭირო ბატალიონები არმიის ზურგში უნდა გადაესხათ და იქ გაეცლოთ დამატებითი მომზადება.

რუსის ჯარები თავისი საარტილერიო ცეცხლით დიდ ზარალს აყენებდნენ 1-ელ სატანკო არმიას. არმია აქტიურ ოპერაციებს ვერ ახორციელებს. საპაერო დაზვერვამ ტერეკლმეჭებეტის რაიონში აღმოაჩინა მოტორიზებული საბჭოთა ჯარების ძლიერი ჯგუფები.

49-ე სამთო მსროლელთა კორპუსი განაგრძობდა ბრძოლებს ოსტროვსკაია შჩელის რაიონში. განსაკუთრებით გაუჭირდა 46-ე ქვეით დივიზიას, რომელსაც დიდი დანაკარგები ჰქონდა თავდაცვით ბრძოლებში და დატოვა ოპლეპენის მთა.¹⁹⁵

ამინდი: ღრუბლიანი, ზოგან ხანმოკლე წვიმა, უღელტეხილებზე თოვლქყაპი, მთებში ნისლი, ტემპერატურა — 10 გრადუსი, გზები ყველგან ვარგა მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 და 56-ე არმიათა ჯარები განაგრძობდნენ მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს მოწინააღმდეგეების ჯარებთან, რომლებიც ტუაფსეს მიმართულებით უტევდნენ. გერმანელებმა მოიგერიეს საბჭოთა ნაწილების კონტრშეტევები, გადააჯგუფეს ძალები, მოიშველიეს ახალი რეზერვები და განაახლეს შეტევა გორი-ჩი კლიუჩისა და ხადიუენის სამხრეთით მდებარე რაიონებიდან შაუმიანის მიმართულებით. მტერი ისწრაფოდა გარემოცვაში მოექცია და მოესპო შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები, რომლებიც იცავდნენ ტუაფსეს შორეულ მისადგომებსა და გორიჩი კლიუჩ — შაუმიანის გზატკეცილს. მაგრამ მე-18 არმიის აქტიურმა კონტრმოქმედებამ საშუალება არ მისცა მოწინააღმდეგეს განევითარებინა ეს ნაწილობრივი წარმატება.²²⁵

ძლიერი საარტილერიო და ნალმსატყორცნთა მომზადების შემდეგ, ავიაციის მხარდაჭერით ფაშისტებმა დაიწყეს შეტევა 383-ე მეშახტე მსროლელთა დივიზიის 694 და 626-ე მსროლელთა პოლკების წინააღმდეგ. დღის განმავლობაში პოლკებმა მოწინააღმდეგის 7 შეტევა მოიგერიეს.

ბრძოლაში დაიღუპა 694-ე პოლკის მეთაური მაიორი შ. ი. ყიფიანი. მეთაური შეცვალა კაპიტანმა ვ. ზბოროვსკიმ, რომელმაც შეძახილით: „შური ვიძიოთ ჩვენი მეთაურისათვის!“, შეტევაზე გაიყოლია მეზრძოლები და დიდი დანაკარგებით უკუაგდო ჰიტლერელები.²²⁶

დაჭრილმა წითელარმიელმა იმანლაზი ისაჰანოვმა ბრძოლის ველი არ დატოვა და ხელყუმბარებით ბრძოლაში დახოცა 4 და დაჭრა 2 ჰიტლერელი.²²⁷

გმირულად დაიღუპა ჩრდილოეთის პარტიზანული გაერთიანებული ჯგუფის მეთაური, პარტიის სტავროპოლის მხარის ბლაგოდარნოეს რაიკომის მდივანი ა. გ. ოდნოკოზოვი. გენერლებს კ. ნ. ლესელიძესა და ი. ე. პეტროვს მიენიჭა გენერალ-ლეიტენანტის მხედრული წოდება.

46-ე არმიის შტაბის უფროსს პოლკოვნიკ ნ. გ. მიქელაძეს მიენიჭა გენერალ-მაიორის მხედრული წოდება.

46-ე არმიის სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი კ. ნ. ლესე-ლიძე დაჯილდოვდა ლენინის ორდენით.

გაზეთმა „პრავედამ“ გამოაქვეყნა მასალები ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის ნაწილებში გამართული მიტინგების შესახებ. მიტინგებზე გამოვიდნენ მებრძოლები — ქართველი შ. კენა-შვილი, აზერბაიჯანელი ა. ბაბაევი, უკრაინელი ხოხლოვი, თურქმენები შ. ამრაევი, ჰამიდოვი, რომლებმაც განაცხადეს, რომ ძალ-ღონესა და სიცოცხლეს არ დაიშურებენ მტრის გასანადგურებლად. საერთო აზრი გამოთქვა წითელარმიელმა ხოხლოვმა: „უკრაინელები და კავკასიის ხალხები პირველად როდი იბრძვიან საერთო მტრის წინააღმდეგ. ჩვენ ყოველ-თვის ვიმარჯვებდით იმიტომ, რომ ერთმანეთს ვიცავდით რო-გორც ძმა ძმას იცავს... ხალხთა მეგობრობა ბრძოლაში გერ-მანელთა სიკვდილს ნიშნავს“.

ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის სამხედრო საბჭომ მიიღო სპეციალური დადგენილება „ეროვ-ნულ ნაწილებში პარტიულ-პოლიტიკური და აღმზრდელობი-თი მუშაობის გაძლიერების შესახებ“.²²⁸

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა მასალები კავკა-სიაში გერმანელთა მხეცობის შესახებ. ადიგეს ავტონომიურ ოლქში ფაშისტებმა გაძარცვეს მრავალი სოფელი და მოსახ-ლეობას ლუკმა-პურიც არ დაუტოვეს. სოფელ პონეყუაიაში გერმანელებმა ადგილობრივი მცხოვრებლები გაძარცვეს, შემ-დეგ ყველანი მანქანა-ტრაქტორების სადგურში შეყარეს, ქა-ლიშვილები მარჩენკო და დრაგუნოვა გააშიშვლეს და გაროზ-გეს, სკოლის დირექტორი ხახუნკო, კომკავშირელი ჩესნობაე-ვი, მოსამსახურეები იახუტლი და ტუეჩიევი დახვრიტეს.

გაზეთმა „პრავედამ“ გამოაქვეყნა სტატია „ხალხთა მეგობ-რობა ფრონტზე“, რომელშიც ჯარების პარტიულ და პოლი-ტიკურ ორგანოებს დაუსახა ამოცანა ძირეულად გაეუმჯობე-სებინათ იდეურ-აღმზრდელობითი მუშაობა არარუს ეროვნე-ბათა მებრძოლებთან.

• • •

პიტლერმა ხელი მოაწერა № 1 ოპერატიულ ბრძანებას სტრატეგიულ თავდაცვაზე გადასვლის შესახებ. ბრძანებაში ნათქვამია: „ჯარის თითოეული მეთაური საკუთარ თავს თვი-

თონვე უნდა დაეხმაროს და გამონახოს დამატებითი საშუალებები და აღჭურვილობა თავისი ჯარების განლაგების პირობების შესამსუბუქებლად“. № 1 ოპერატიული ბრძანების ძირითადი მოთხოვნა იყო „რადაც უნდა დაჯდომოდეთ შეენარჩუნებინათ ზამთრის პოზიციები.“²²⁹

მე-17 არმია განაგრძობს ბრძოლებს ნოვოროსიისკის, აბინსკაიას, ნავაგინსკაიას, შუბინკის ხეობის რაიონში.

ლანცის დივიზია შეუპოვრად იბრძვის შაუმიანისა და ფშიშის რაიონში.

ამინდი: ღრუბლიანი, ქარიანი დღეა, ზოგან მცირე წვიმა, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁰

1942 წლის 15 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

83-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში მე-4 გვარდიულმა ცხენოსანთა კორპუსმა დაიწყო აქტიური მოქმედება მოწინააღმდეგის 1-ლი სატანკო არმიის ფლანგზე უროჟაინოეს, ვლადიმროვკის, აჩიკულაის რაიონში. მე-9 ცხენოსანთა დივიზიის ნაწილებმა გაათავისუფლეს უროჟაინოე.

ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 და 56-ე არმიების ჯარები განაგრძობდნენ მოწინააღმდეგის შეტევების მოგერიებას ხადიენსა და ფშიშის სადგურს შორის მდებარე რკინიგზისა და გზატკეცილის რაიონში, აგრეთვე მდ. ფსეჟუფსის ხეობაში ფანაგორიისკის მახლობლად.

უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა თავის დირექტივაში უბრძანა ამიერკავკასიის ფრონტის სარდალს ძირითადი ყურადღება დაეთმო შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებისათვის.

რკინიგზის მახლობლად ტუაფსეს გზატკეცილის თავდაცვის გასაძლიერებლად შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების სარდალმა ბრძანა 383-ე მსროლელთა დივიზია გოითხის უღელტეხილზე დაეწინაურებინათ, ხოლო შინაგან საქმეთა კომისარიატს 26-ე პოლკი — ელისაბედპოლის უღელტეხილის გაღმა.

მთავარბანაკის დირექტივით 46-ე არმიიდან ტუაფსეს მიმართულებით გადაიყვანეს 63-ე ცხენოსანთა დივიზია და 83-ე სამთომსროლელთა დივიზია. ფრონტის სარდალს დართეს ნე-

ბა ბოლომდე დაეკომპლექტებინა ექვსი მსროლელთა დივიზია. ამიერკავკასიის ფრონტზე გაგზავნეს 4 ტანკაწინააღმდეგო გამანადგურებელი საარტილერიო პოლკი, საპაერო თავდაცვის ორი პოლკი და ერთი საზენიტო დივიზიონი.

მაიორმა აბოვიანმა (შავი ზღვის ჯარების ჯგუფიდან) ხელის ტყვიამფრქვევით ჩამოაგდო მტრის ბომბდამშენი.²³⁰

გაზეთ „იზვესტიაში“ გამოქვეყნდა „საბჭოთა მთავრობის განცხადება ევროპის ოკუპირებულ ქვეყნებში ჰიტლერელ დამპყრობთა და მათ თანამზრახველთა მიერ ჩადენილი ბოროტმოქმედებისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ“.

ბაქოს „ორჯონიკიძენავთობის“ ტრესტის მე-8 სარეწის კოლექტივმა გაზეთ „ბაკინსკი რაბოჩიში“ გამოაქვეყნა წერილი მე-9 არმიის მებრძოლებისადმი, რომელშიც წერდა, რომ აზერბაიჯანელი მენავთობეები ყოველ ღონეს იხმარენ, რათა ფრონტმა და ქვეყანამ სათანადო რაოდენობით მიიღონ ნავთობი და ნავთობპროდუქტები.



გერმანიის „საგანგებო დანიშნულების“ „ფ“ კორპუსი (მეთაური — ავიაციის გენერალი ჰელმუტ ფელმი), პირველად ჩაება ბრძოლაში 1-ლი სატანკო არმიის ჩრდილოეთ ფლანგზე. აჩიკულაქის ჩრდილოეთით „ფ“ კორპუსმა ბრძოლა გაუმართა ყუბანის მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსის კაზაკებს.

1-ლი სატანკო არმია იბრძოდა ხარა-ხორის მთის, ზაიუკოვოს, კოტლიაროვსკაიას რაიონში, ელზოტოვოს სამხრეთით.

ლანცის დივიზია იცავდა სიმაღლეებს შაუმიანის ჩრდილოეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით. 46-ე ქვეითი დივიზია იგერიებდა საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევებს ოპლეპენისა და მარატუქის რაიონში.

ამ ი ნ დ ი: ღრუბლიანი, გრილი, ქარიანი დღე, მთებში ქარბუქი, ტემპერატურა 10 გრადუსი; გზები მიმოსვლისათვის გარგისია.¹⁹⁵

მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსის შეტევით მოქმედებას ორგანიზებული წინააღმდეგობით შეხვდნენ აჩიულაკ-სტეპნოეს რაიონში გადმოყვანილი გერმანელთა მრავალრიცხოვანი სატანკო და მოტორიზებული ქვეითი ჯარის ნაწილები, აგრეთვე საგანგებო „ფ“ კორპუსის დამკვრელი ნაწილები.

ტუაფსეს მიმართულებით გრძელდებოდა გააფთრებული ბრძოლები მოწინააღმდეგესთან, რომელიც შაუმიანისკენ გაიქრა და ნავაგინსკაიასთან გავიდა. ჰიტლერელთა ფანაგორიის დაჯგუფებამ ხელთ იგდო სტენკის მიჯნა და კოჩკანოვის მთისკენ დაიძრა.

გაზეთმა „პრაედამ“ გამოაქვეყნა მასალები ბაქოს ახალგაზრდობის საქალაქო მიტინგის შესახებ. ძერჟინსკის სახელობის ქარხნის ახალგაზრდა ინჟინერმა ალი ქერიმოვმა თავის სიტყვაში გამოხატა ბაქოელი ახალგაზრდების განწყობილება: „ჩვენი ფრონტელი ძმების მოწოდების პასუხად, — განაცხადა მან, — გავაათქეცებთ ჩვენს ენერგიას, გავზრდით საწვავის, შეიარაღების, საბრძოლო მასალების წარმოებას. მტერი უნდა გავანადგუროთ ამიერკავკასიის მისადგომებზე. კავკასიონის ხეობებს მტრის სამარედ ვაქცევთ“.

* * *

მე-17 არმია იბრძოდა ნოვოროსიისკის რაიონში, სტავროპოლსკაიას, პიატიგორსკის, ფონარის მთების, ნავაჩინსკის, ფშიშის ხეობის, შაუმიანის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

ლანცის დივიზია უტევდა შაუმიანს და საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევებს იგერიებდა გოითხის რაიონში.

ამინდი: გრილი, მოწმენდილი შემოდგომის დღე, მთებში 20 სანტიმეტრი თოვლი დადო, ტემპერატურა — 8 გრადუსი, I-ლი სატანკო არმიის რაიონში მოღრუბლულია, ნაწილობრივ წვიმს, იქვე გაუარესდა გზები.¹⁹⁵

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების სარდალი გენერალი ი. ე. პეტროვი და ამიერკავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსი გენერალი პ. ი. ბოროდინი ჩავიდნენ მე-18 არმიაში და ადგილზევე გადაწყვიტეს მე-18 და 56-ე არმიების მყარი თავდაცვის ორგანიზაციისა და ჯარების მართვის მთელი რიგი პრაქტიკული საკითხები.

ტუაფსეს მიმართულებით საზღვაო ქვეითი ჯარის 323-ე ცალკე ბატალიონის წითელფლოტელი კ. ნ. მამედოვი ბრძოლაში გადაეფარა ასეულის მეთაურს ლეიტენანტ ნ. სინეცკის. ის გადაარჩინა, თვითონ კი დაიღუპა.

გერმანელებმა მოახერხეს ხელთ ეგდოთ მთის სოფელი შაუმიანი და მთელი რიგი სხვა, დასახლებული პუნქტები მდ. ფშიშის ხეობაში. ამან მნიშვნელოვნად გაართულა ჩვენი ჯარების მდგომარეობა.

დაიწყო 46-ე არმიის ჯარების სანჟაროს ჯგუფის გაათრებული ბრძოლები სანჟაროს უღელტეხილების ჯგუფისათვის.

სსრ კავშირის რეზინის მრეწველობის სახალხო კომისარიატის ბრძანებით სომხეთის საწარმოებში დაიწყო „რგ-42“ ტიპის ხელყუმბარებისა და თვეში 150 ათასი ცეცხლგამჩენი ბოთლის, აგრეთვე წითელარმიელთათვის 20 ათასი მომინანქრებული ქვების წარმოება.²³¹

• • •

1-ლი სატანკო არმიის ჯარები იბრძვიან ნოგაი-მირზის, თერგზე გადასასვლელების, ანდრეევ კურგანის, უროჯაინოეს რაიონში.

ლანცის დივიზია საბჭოთა ჯარების კონტრიერიშებს იგერიებდა გოითხის რაიონში. ბრძოლებია სანჟაროს უღელტეხილის რაიონში.

ამ ი ნ დ ი: ღრუბლიანი, გრილი დღე, დილით ძლიერი ნისლი, მთებში ქარბუქი, ტემპერატურა — 9 გრადუსი, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

328-ე მსროლელთა დივიზიის ჯარებმა პოლკოვნიკ ნ. ნ. პეტუნინის მეთაურობით 119-ე ცალკე მსროლელთა ბრიგადასთან ერთად დაიწყეს შეტევა ქ. შაუმიანის ჩრდილო-დასავლეთ გარეუბანში.

392-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლით დაზვერა ხარა-ხო-რის მთის რაიონი.

ჩრდილო კავკასიაში წითელარმიელებმა იშმუჰამედ საითოვმა, დიმუჰამედ შაიმუჰამედოვმა, ჰამიდულა სიბიგატულინმა ტყვიამფრქვევის ცეცხლით მუსრი გაავლეს 85 ჰიტლერელ მეავტომატეს.²³²

ყუბანელ ცხენოსანთა მე-4 გვარდიული კორპუსი განაგრძობდა გააფთრებულ თავდაცვითს ბრძოლებს საგანგებო დანიშნულების „ფ“ კორპუსის წინააღმდეგ, რომელიც გერმანიის ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის ბრძანებით რჩეული მოტორიზებული ნაწილებით გააძლიერეს.

89-ე მსროლელთა დივიზია რეზერვიდან გამოიყვანეს და თავი მოუყარეს აკი-იურტის, ბალაშოვის რაიონში.²³³

ყუბანელ ცხენოსანთა მე-4 გვარდიული კორპუსი განაგრძობდა გააფთრებულ და თავდაცვით ბრძოლებს საგანგებო დანიშნულების „ფ“ კორპუსის წინააღმდეგ.

• • •

1-ლი სატანკო არმიის ოპერატიულმა განყოფილებამ არმიათა ჯგუფის შტაბს შეატყობინა, რომ „სინამდვილეში მოწინააღმდეგის ძალები „განსაკუთრებული დანიშნულების კორპუსის ფრონტის წინ მოსალოდნელზე უფრო ძლიერი აღმოჩნდა.“²³⁴

მიუნხენის ოფიცერთა საკრებულოში სიტყვა წარმოთქვა ჰებელსმა, რომელმაც განაცხადა: „ჩვენ აღმოსავლეთის ქვეყანა მარტო იმისთვის კი არ დავიპყარი, რომ მას ვფლობდეთ, არამედ იმისთვისაც, რომ მოვაწყოთ იგი უწინარეს ყოვლისა ჩვენთვის. ჩვენ ვომოვთ ქვანახშირისათვის, რკინისა და ნავთობისათვის... თუ ჩვენი სარდლობის მიერ დანიშნულ დროს

დამთავრდება ბრძოლა კავკასიისათვის, ხელთ გვექნება ევროპის უმდიდრესი ნავთობის მხარეები.²³⁵

მე-17 არმიის შენაერთები საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევებს იგერიებდნენ ნოვოროსიისკის, აბინსკაიას, აფანასიევსკი პოსტიკის ჩრდილო-დასავლეთით, ტრი დუბას რაიონში, ელისაბედპოლსკის უღელტეხილის, შაუმიანის დასავლეთით. მე-17 არმიის მდგომარეობა რომ შეაფასა, არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ გამოიტანა დასკვნა, რომ ტუაფსეს რაიონი ძლიერად არის გამაგრებული, იქ იბრძვიან დასვენებული საბჭოთა ჯარები, რომელთა ფრონტის გარღვევა შევსებისა და სათანადო ტექნიკის მიუღებლად ძნელი იქნება.¹⁹⁵

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში ხანგრძლივი, ძლიერი წვიმა. მთებში 50 სანტიმეტრი თოვლი, ცუდი ხილვადობა, შესამჩნევად აცივდა. გზები ატალახიანდა, შეკეთების მიუხედავად, გაუვალი გახდა. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ძლიერდება ღრუბლიანობა, ზოგან ხანმოკლე წვიმები. გზები, უპირატესად თერგის ჩრდილოეთით, თითქმის უვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1942 წლის 19 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

87-ე დღე

მე-18 არმიის ნაწილების გმირული წინააღმდეგობის მიუხედავად მოწინააღმდეგის შემტევმა ჯარებმა წარმატებას მიაღწიეს კოტლოვინაში, დაიკავეს ელისაბედპოლის უღელტეხილი და კოჩკანოვის მთა, საიდანაც მოჩანს ქ. ტუაფსე.

392-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დაიწყეს შეტევითი ბრძოლები ხარა-ხორის მთის რაიონში.

383-ე მსროლელთა დივიზია გაგზავნეს იმ გარღვევის შესავსებად, რომელიც 46-ე ქვეითმა დივიზიამ შექმნა პერეველისა და გოითხის რაიონში.²³⁵

408-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები შეუპოვრად იცავდნენ თავიანთ მიჯნებს, მაგრამ დიდი დანაკარგები ჰქონდათ დივიზიასა და მის მეზობლებს — მე-40 მოტომსროლელთა და 107-ე მსროლელთა ბრიგადებს შორის გარღვევამ ფრონტის გასწვრივ 2—5 კილომეტრი შეადგინა. ზოგიერთი სიმაღლის

დაკარგვამ უაღრესად გაართულა დივიზიის მდგომარეობა.

მე-3 მსროლელთა კორპუსის სამთო მსროლელთა რაზმებმა აიღეს ნახარის უღელტეხილი და მიაღწენ კლუხოვის უღელტეხილს.²³⁶

მოზდოკის რაიონში გაჩაღებულ საპაეო ბრძოლებში ჩვენმა მფრინავებმა ჩამოაგდეს ფაშისტების 9 თვითმფრინავი, საჟნითო არტილერიამ — 5 თვითმფრინავი.²³⁷

სერჟანტმა დერგუნოვმა ბრძოლის დროს ორი დაზიანებული ტყვიამფრქვევიდან ერთი ააწყო და გამანადგურებელი ეცხლი დაუშინა მტერს. ამ უკანასკნელმა ბრძოლის ველზე ჩარისკაცისა და ოფიცრის გვამი დატოვა. სერჟანტი დერგუნოვი დაჯილდოვდა მედლით „მამაცობისათვის“.²³⁸

ყინულმკრელ „ტოროსის“ ეკიპაჟი ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოვდა იმისათვის, რომ არტილერიის ეცხლის მიუხედავად ნოვოროსიისკიდან გამოიყვანა და სოხუმამდე მიიყვანა 6 ათას ტონიანი მცურავი დოკი.

გენერალ-ლეიტენანტი თ. ვ. კამკოვი გაათავისუფლეს მე-18 არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

მე-18 არმიის სარდლად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ა. ა. გრეჩკო.

• • •

1-ლი სატანკო არმიის შენაერთები გააფთრებით იბრძვიან ზაიუკოვოს, მახმატკოვის, გალუგაევსკაიას რაიონში.

მე-2 რუმინულმა სამთომსროლელთა დივიზიამ საბჭოთა ჯარების ძლიერი დარტყმის შემდეგ დათმო ზაიუკოვოს ჩრდილოეთით მდებარე სიმაღლეები.

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში გრიგალი და ხანგრძლივი წვიმებია, მთებში — ქარბუქი, ტემპერატურა — 15 გრადუსი. გზები ატალახიანდა, გადახერგილია ამოგლეჯილი ხეებით, მიმოსვლისათვის უვარგისია. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში: მშვიდი ღამის შემდეგ მზიანი და თბილი ამინდია, გზები საესებით ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

ოთხი დღის სისხლისმღვრელი ბრძოლების შედეგად 46-ე არმიის ჯარების სანჰაროს ჯგუფმა შეაჩერა მოწინააღმდეგის წინსვლა, შემდეგ კი აიღო სანჰაროს უღელტეხილის ნაწილი.

392-ე მსროლელთა დივიზია მთელი დღე უტევდა პიტლერელებს ქ. ზაიუკოვოს რაიონში. ამ ბრძოლებში განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი ბატალიონმა, რომელსაც ლეიტენანტი დავით ცხომარია მეთაურობდა.²⁶⁹

იმის გამო, რომ შეიქმნა მე-18 არმიის მარცხენა ფლანგის შენაერთთა ზურგში მოწინააღმდეგის გასვლის საფრთხე, საჭირო გახდა ამ ნაწილების უკან დახევა. ამან ჩაშალა მოწინააღმდეგის გეგმა ალყა შემოეერთყა მე-18 არმიის ნაწილებისათვის და გაეერთიანებინა თავისი, შაუმიანისა და ფანაგორიის დაჯგუფებები.

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ცნობა ჯავშანგამტანის, სერჟანტ რახმანოვის გმირობის შესახებ, რომელმაც მოზდოკის რაიონში ერთი დღის მანძილზე გერმანელთა ექვსი ტანკი დააზიანა.

353-ე მსროლელთა დივიზია შევიდა მე-18 არმიის შემადგენლობაში და განლაგდა ქალაქ ტუაფსეს, ტუაფსე-მაიკოპის გზატკეცილის მისადგომებზე.²⁴⁰

1942 წლის 22 ივლისიდან 1942 წლის 20 ოქტომბრამდე დაღესტანში თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობაზე გაიგზავნა 68 ათასამდე კაცი და 5 ათასზე მეტი ურემი.²⁴¹

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები ბაქოს „ლენინ-ნავთობის“ ტრესტის მე-7 სარეწის შესახებ, რომელმაც ოქტომბერში მნიშვნელოვნად გაზარდა ნავთობის სადღეღამისო მოპოვება, ვადამდე შეასრულა 10 თვის გეგმა. მოპოვების გადიდებას ისიც უწყობს ხელს, რომ დიდი ყურადღება ეთმობა მოქმედი ჭაბურღილების დებიტის ზრდას. ექსპლუატაციის რეჟიმის რაციონალიზაციის შემდეგ ერთ-ერთ მოქმედ ჭაბურღილზე ერთიორად მეტ ნავთობს იღებდნენ.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ თბი-

„აში მუშაობა დაიწყო რესპუბლიკათშორისმა თათბირმა ჩაპანდისა და აგიტაციის საკითხებზე.

საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიიღო უფროსმა ლეიტენანტმა ანდრია ივანეს ძე მიგალმა.

• • •

მე-17 არმიის შენაერთები გააფთრებით იბრძოდნენ ნოვო-როსიისკისა და ტუაფსეს რაიონში. რამდენადმე გაიუმჯობესეს პოზიციები ლანცის დივიზიამ და 94-ე ეგერთა დივიზიამ.¹⁹⁵

არმიათა „ა“ ჯგუფში შეიმჩნევა სიძნელეები მომარაგების მხრივ, რაც ტრანსპორტის უხეირო მუშაობასთან არის დაკავშირებული.

საბჭოთა ავიაციამ დაბომბა ვეტცელის ჯგუფის მომარაგების გზები.

ამ დღე: ხანგრძლივი წვიმები, ზოგჯერ ამინდი უმჯობესდება, სალამოს გაიზარდა ღრუბლიანობა, იმატა წყლის დონემ მთის ნაკადულებში, მთებში თოვლი, ტემპერატურა — 15 გრადუსი, გზები ზოგან გაუვალაია.¹⁹⁵

1942 წლის 21 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

89-ე დღე

გუენაიკის რაიონში მოწინააღმდეგემ მოიშველია რეზერვები და დაიწყო შეტევა გოითხისა და გეორგიევსკოეს მიმართულებით. 97-ე ეგერთა და 1-ლი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა მთავარი იერიში მიიტანეს 408-ე მსროლელთა დივიზიის გაჭიმულ პოზიციებსა და დაუცველ ფლანგებზე. შენაერთებმა, რომელიც წინა ბრძოლებში დასუსტდა, თითქმის აღარ ჰქონდა ჭურვები, ნაღმები და ვაზნები, ვეღარ გაუძლო პიტლერელთა მრავალგზის ჭარბი ძალების შეტევას. მოწინააღმდეგე მარცხენა ფლანგზე შეიჭრა 670-ე მსროლელთა პოლკის ზურგში და ალყა შემოარტყა პოლკის შტაბს: უთანასწორო ბრძოლაში დაიღუპა შტაბის თითქმის ყველა ოფიცერი, მათ შორის პოლკის კომისარი გ. მარინოსიანი, შტაბის უფროსი ვ. კოვალიოვი. პოლკის ბატალიონმა უფროსი პოლიტხელის გ. ო. კარცახიანის, უფროსი ლეიტენანტის ნერგელა-

შვილის, მაიორ მელნიკოვის მეთაურობით წერილი თავდაცვა გაშალეს და 29 ოქტომბრამდე იბრძოდნენ იმისათვის, რომ ჯგუფებად გამოსულიყვნენ გარემოცვიდან.

ერთდროულად გერმანელებმა იერიში მიიტანეს 408-ე მსროლელთა დივიზიის საკომანდო პუნქტზე, 672-ე მსროლელთა პოლკსა და 963-ე საარტილერიო პოლკზე. დივიზიის საკომანდო პუნქტი ორი დღე-ღამის განმავლობაში სპეციალიზებული ნაწილებით იგერიებდა მოწინააღმდეგის შეტევებს და სემაშხოს ხეობას იცავდა. ამ ბრძოლებში დივიზიის ბევრ მებრძოლი და მეთაური დაიღუპა. მძიმედ დაიჭრა 672-ე მსროლელთა პოლკის მეთაური ს. ო. ბაბაიანი. დიდი დანაკარგების მიუხედავად პოლკმა მოახერხა თავისი პოზიციების შენარჩუნება 353-ე მსროლელთა დივიზიის მოსვლამდე.

მოწინააღმდეგემ დამხმარე დარტყმა განახორციელა 408-ე დივიზიისა და მე-40 მოტომსროლელთა ბრიგადის საზღვარზე პერევალნოეს მიმართულებით. 668-ე მსროლელთა პოლკი იგერიებდა მტრის შეტევებს და ორგანიზებულად დაიხია პერევალნოესა და მდ. ფშიშის სამხრეთ ნაპირზე.

მოწინააღმდეგემ შეაღწია პერევალნოეს ჩრდილო გარეუბანში და აიღო გოითხი.

სიცივისა და დიდი თოვლის გამო ქლუხორის მიმართულებაზე შეწყდა საბრძოლო მოქმედება.²⁴²

„მ-35“ წყალქვეშა ნავმა (მეთაური — კაპიტან-ლეიტენანტი მ. ვ. გრეშილოვი), ჩაძირა ტანკერი „ლე პროგრესი“.²⁴³

ჩრდილოეთ ოსეთის ასსრ კიროვის რაიონის პარტიზანული რაზმი და გამანადგურებელი ბატალიონი საყაზარმო წესებზე გადაიყვანეს.

სომხეთის მწერალთა კავშირმა წერილი გაუგზავნა 76-ე წითელდროშოვან დივიზიას, რომელშიც ძმურად და მხურვალედ მიესალმებოდა მეომრებს და მოუწოდებდა მათ „არც ერთი ნაბიჯით არ დაეხიათ უკან, სისხლისგან დაეცალათ და უკუეგდოთ თავხედი მტრები, კიდევ უფრო აემადლებინათ წითელი არმიის უძლეველი მებრძოლის სახელი“.²⁴⁴

1-ლი სატანკო არმიის ჯარები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევებს ზაიუკოვოს ჩრდილოეთით და ელზოტოვოს დასავლეთით. 111-ე ქვეითი დივიზიის ფლანგზე საბჭოთა ჯარები ნაღმსატყორცნთა ცეცხლით კონტრშეტევაზე

გადავიდნენ. დივიზიის მეთაურმა სასწრაფოდ გადაიყვანა რეზერვები საშიშ უბანზე.

ლანცის დივიზიამ და 46-ე ქვეითი დივიზიის მარჯვენა ფლანგმა, ცუდი ამინდის მიუხედავად, შეუტყეს საბჭოთა ჯარებს ფშიშის ხეობის რაიონში და აიღეს გოითხი და პერევალოე. მაღალი მთის ფრონტზე ცვლილებები არ მომხდარა.

ამინდი: მთაში ძლიერი წვიმებია, მაღალ მთაში ქარბუქი და ზეავის საფრთხე, გზები უარესდება.¹⁹⁵

1942 წლის 22 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

90-ე დღე

მდ. ფშიშის ხეობაში გრძელდებოდა მე-18 არმიის მძიმე თავდაცვითი ბრძოლები. მოწინააღმდეგემ, რომელსაც უპირატესობა ჰქონდა, უკან დაახევინა ჩვენს ნაწილებს კავკასიონის მთავარი ქედის თხემზე. შავი ზღვის ჯგუფის სამხედრო საბჭომ გადაწყვიტა მე-18 არმია რეზერვებით გაეძლიერებინა და შეეჩერებინა მოწინააღმდეგის შემდგომი წინსვლა.

მე-40 მოტომსროლელთა ბრიგადამ შეაჩერა მოწინააღმდეგის წინსვლა პერევალოესკენ, რომელიც 21—22 ოქტომბერს ხელიდან ხელში გადადიოდა. ამ ბრძოლებში თავი გამოიჩინა მაიორ სავიციის ბატალიონმა: მისმა მეზრძოლებმა სამჯერ გააძევეს მოწინააღმდეგე პერევალოედან, ორი დღის მანძილზე მოიგერიეს მტრის 10-ზე მეტი შეტევა.

მოწინააღმდეგე გავიდა სემაშხოს, ორი ძმის მთებთან და გადაჭრა ერთადერთი საროკადო გზა. დაირღვა მე-18 არმიის მართვა და მისი მომარაგება. მტრის მოწინავე ნაწილები გავიდნენ მდ. ტუაფსინკის ხეობაში. ტუაფსემდე 30 კილომეტრზე ცოტა მეტი დარჩა.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა მედიცინის დის თამარ დათუაშვილის შესახებ, რომელიც მამაცურად იბრძოდა საზღვაო ქვეითი ჯარის ნაწილებში. მან ბრძოლის ველიდან გამოიყვანა 25 მძიმედ დაჭრილი და გამოიტანა მათი იარაღი. გარდა ამისა, თამარმა შეკრიბა და ნაწილში მიიტანა მტრის სამი შაშხანა და შტაბის დოკუმენტები.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა ქ. მახაჩყალის ინტელიგენციის კრების შესახებ: მახაჩყალის ექიმები, ინჟინ-

რები, მასწავლებლები, აგრონომები, მსახიობები, ქალაქის ყველა მშრომელთან ერთად დაუცხრომლად მუშაობდნენ გამარჯვებისათვის. კრებაზე თევზის კონსერვის ქარხნის მთავარმა ინჟინერმა ტემირკოსტროვამ და სხვებმა აღნიშნეს ინტელიგენციის შრომითი აღმავლობა, მოუწოდეს მეცნიერების, კულტურისა და ხელოვნების ყველა მუშაკს უფრო მეტად დახმარებოდნენ არმიას.

თბილისში დამთავრდა რესპუბლიკათშორისი თათბირი პროპაგანდისა და აგიტაციის საკითხებზე.

• • •

მე-17 საველე არმიის ფრონტზე გრძელდებოდა ბრძოლები ნოვოროსიისკის რაიონში, აბინსკაიას ხეობაში, სტავროპოლსკაიას სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ტუკის ხეობაში, შაუმიანში, მდ. ფშიშის აღმოსავლეთ ნაპირზე. საბჭოთა ავიაციამ იერიში მიიტანა აჩიკულაქზე.

ამ დღი: დილით ძლიერი ნისლი, ზოგან წვიმა, გრილა, ნასადილევეს გამოიღარა. მთებში გრძელდება თოვა. ტემპერატურა 7 გრადუსი. მთებში წყალდიდობაა, გზები გაუვალა. პირველი სატანკო არმიის რაიონში გზები ნაწილობრივ აიზილა და თითქმის არ ვარგა მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1942 წლის 23 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

91-ე დღე

დამთავრდა ტუაფსეს თავდაცვითი ოპერაციის პირველი ეტაპი, რომლის დროს მე-17 არმიის დაჯგუფებები გავიდნენ მდ. ფშიშის — სემაშხოს მთის, გოითხ-შაუმიანის სადგურის მიჯნაზე, გადაჭრეს ერთადერთი გზა, დაარღვიეს მე-18 არმიის მართვა და მისი მომარაგება.

დაიწყო ტუაფსეს თავდაცვითი ოპერაციის მეორე ეტაპი — მე-18 არმია კონტრდარტემებს აყენებდა მტრის დამკვრელ დაჯგუფებებს, ხელს უშლიდა მე-17 არმიის ცდებს განევითარებინა პირველ ეტაპზე სემაშხო-გეორგიევსკოეს მიმართულეზით მოპოვებული წარმატება.

შეტევაზე გადავიდნენ 353-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწი-

ლები გენერალ-მაიორ თ. ს. კოლჩუკის მეთაურობით. ეს იყო პირველი იერიში მტრის დაჯგუფების ფლანგებზე, რომლებიც თავს იყრიდნენ ხუტორ პელიკის, მოითხის რაიონში, რათა გაეგრძელებინათ ბრძოლა. დღის დამლევს სემაშხოს მთა აიღეს. მეორე დარტყმა მტერს მიაყენა 383-ე მსროლელთა დივიზიამ 25 ოქტომბერს.²⁴⁵

საბჭოთა ავიაციის შენაერთებმა დაბომბეს, ზარბაზნებისა და ტყვიამფრქვევის ცეცხლი დაუშინეს „ფ“ კორპუსის ქვე-განაყოფებს, რითაც ცოცხალი ძალისა და ტექნიკის ზარალი მიაყენეს.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ შემდეგი მებრძოლები:

ბატურინი ალექსანდრე გერასიმეს ძე — უფროსი ლეიტენანტი.

ბაისულთანოვი აღიმ იუსუფის ძე — გვარდიის კაპიტანი. გეგეშიძე არკადი სპირიდონის ძე — კაპიტანი.

გოლუბოვი ვასილ თევდორეს ძე — გვარდიის კაპიტანი. გრიბი მიხეილ ივანეს ძე — უფროსი ლეიტენანტი.

დენისოვი კონსტანტინე დიმიტრის ძე — გვარდიის კაპიტანი.

კოჟანოვი პეტრე პავლეს ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.

კოსტილევი გიორგი დიმიტრის ძე — გვარდიის კაპიტანი.

კულიკოვი ვიქტორ ნიკოლოზის ძე — კაპიტანი.

მაზურენკო ალექსი ექვთიმეს ძე — კაპიტანი.

რიჟოვი ევგრაფ მიხეილის ძე — კაპიტანი.

სგიბიევი პეტრე გიორგის ძე — გვარდიის კაპიტანი.

სევრიუკოვი ლეონიდე ივანეს ძე — სერჟანტი.

სტეფანიანი ნელსონ გიორგის ძე — მაიორი.

სოლოვიოვი კონსტანტინე ვლადიმერის ძე — კაპიტანი.

ხრიაევი ვასილ ილიას ძე — უფროსი ლეიტენანტი.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა მ. ი. კალინინის სტატია „ბრძოლა კავკასიისათვის“. სტატიაში საკავშირო მამასახლისი წერდა: „განა ყველაფერი, რაც კავკასიაში მოხდა საბჭოთა ხელისუფლების 25 წლის მანძილზე, სასწაული არ არის? დიახ, ეს სასწაულია, ეს სწორედ ის არის, რისთვისაც მთელი

სიცოცხლე იბრძოდა ლენინი... რასაც ესწრაფოდა და ესწრაფის ჩვენი პარტია. და ფაშისტ აგრესორებს სურთ ყოველივე ეს დაანგრიონ, აღგავონ პირისაგან მიწისა. სიცრუითა და ცილისწამებით ცდილობს მტერი გათიშოს საბჭოთა კავშირის ხალხები, მონახოს გამცემები თავისი უხამსი მუშაობითათვის“.

...პირველი სატანკო არმია წააწყდა ძლიერ საარტილერიო ცეცხლს ზაიუკოვოს ჩრდილოეთით, აგრეთვე საბჭოთა ჯარებ' რომლებიც სახელდახელოდ გადებული ხილით გადავიდნენ მდინარე ბაქსანზე. არმიის მთელ ფრონტზე გაიმართა არტილერიისა და ნაღმსატყორცნთა ორთაბრძოლა.

სემაშხოს მთას უტევდნენ დიდი ძალები: პირველი და 97-ე სამთო მსროლელთა დივიზიები, მაღალი მთის ალპინისტთა ბატალიონი, ალპინიზმის ცალკე ოფიცერთა სკოლა, დაახლოებით 200 მეავტომატე, საჯარიმო ბატალიონი და 300-ზე მეტი თვითმფრინავი არტილერიისა და ნაღმსატყორცნთა მხარდაჭერით.²⁴⁶

ამინდი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, გრილი შემოდგომის დღე, ძლიერდება აღმოსავლეთის ქარი. მე-17 არმიის რაიონში მეტი წილი გზები ჭერ კიდევ გაუვალია.¹⁹⁵

1942 წლის 24 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

92-ე დღე

მთავრდება 383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიის ნაწილების თავმოყრა პერეველნოეს მიმართულებით კონტრშეტევის დასაწყებად.

მთავრდება ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის ნაწილების თავმოყრა მტრის მოზდოკის დაჯგუფების მოსპობის მიზნით.

მოწინააღმდეგის ზურგში წავიდა 383-ე მსროლელთა დივიზიის მზვერავთა ჯგუფი — 25 კაცი, რომელთა შორის იყო მეტყვეიამფრქვევე ს. ვ. სუვოროვი.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა სტატია საზღვაო ქვეითი ჯარის ბატალიონის გმირი მეთაურის კაპიტანი ა. ს. გეგეშიძის შესახებ „ისეთებით, როგორც იგია, ძლიერია ჩვენი არმია, ჩვენი ფლოტი“.

გამოქვეყნდა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუ-

მის ბრძანებულება წყალქვეშა ნაგების დივიზიონის მეთაურის მ. ი. გაჯიევისათვის საბჭოთა კავშირის გმირის წოდების მინიჭების შესახებ.

42 საბჭოთა პარაშუტისტი და 2 გამყოლი ბარტიზანი 23 ოქტომბერს ღამით დაეშვნენ მტრის აეროდრომზე ქ. მაიკოპში. აეროდრომზე მყოფი 54-დან მედესანტეებმა მოსპეს 22 და დააზიანეს 20-ზე მეტი თვითმფრინავი.²⁴⁷

• • •

როზენბერგმა შექმნა სამხედრო თარჯიმანთა სამსახური, რომელშიც ჩარიცხეს არა მარტო სსრ კავშირის ხალხთა ენების მცოდნე გერმანელები, არამედ სხვადასხვა ემიგრანტი ნაძირალები. სამსახურის ხელმძღვანელად დანიშნეს დოქტორი კომოსი.²⁴⁸

მე-17 არმიის ფრონტზე, მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის რაიონში საბჭოთა ჯარებმა არტილერიის ცეცხლით გაარღვიეს ფრონტი. გარღვევა გერმანული ნაწილების მიერ იყო ლიკვიდირებული.

57-ე სატანკო, 44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ დაგეგმა პირველი სატანკო არმიის შეტევა მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის მხარდაჭერით.

ამინდი: მზიანი შემოდგომის დღე, გზები შრება, მთებში მეტი წილი გზები ჯერ გაუვალა.¹⁹⁵

1942 წლის 25 ოქტომბერი

კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის

93-ე დღე

დილით მოწინააღმდეგის ავიაციამ მძლავრად დაბომბა 37-ე არმიის ჯარები და შტაბი, რომელიც დოლინსკში იყო განლაგებული. დაირღვა კავშირი ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის შტაბთან და შენაერთებთან.

1-ლი სატანკო არმია შეტევაზე გადავიდა ნალჩიკ-ორჯონიკიძის მიმართულებით. მისი საბოლოო მიზანი იყო გროზ-

ნო-ბაქო-თბილისში შედწევა. დაიწყო ნალჩიკ-ორჯონიკიძის თავდაცვითი ოპერაცია, რომელიც 1942 წლის 12 ნოემბერს დაძაფრდა.

ნალჩიკის მიმართულებით ბრძოლებში საბჭოთა ჯარებმა მოსპეს მოწინააღმდეგის 60-მდე ტანკი. ამავე მიმართულებაზე ლეიტენანტმა პ. ქარიშვამა ტყვიამფრქვევით მუსრი გაავლო 50-მდე გერმანელს.²⁴⁹

ზმეისკაია-ოზრეკ-არგუ-დან-ფკიგანსუ-ნალჩიკ-შალუშკა-იანიკოის ხაზზე ადგილობრივი მოსახლეობის ძალებით დაძაფრდა თავდაცვის რვა საბატალიონო რაიონის მშენებლობა არმიის ზურგის მიჯნაზე.²⁵⁰

კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებზე ამინდის მდგომარეობის შესახებ სრული და დროული ინფორმაციის მიღების მიზნით მოეწყო 10 სტაციონარული მეტეოროლოგიური საგუშაგო.²⁵¹

383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დარტყმა მიაყენეს მოწინააღმდეგის დაჯგუფებას სემაშხოს მთის რაიონში მისი მოსპობის მიზნით.

დილის 8 საათსა და 30 წუთზე გერმანელები ქვეითი ჯარის, ტანკებისა და ავიაციის დიდი ძალებით შეტევაზე გადავიდნენ. შეტევაში 295-ე მსროლელთა დივიზიის წინააღმდეგ მონაწილეობდნენ 2 სატანკო და 1 მოტოდივიზია, რომლებსაც მხარს უჭერდნენ 75 თვითმფრინავი და საარტილერიო ნაწილები. ბრძოლების პირველ დღეს ჰიტლერელებმა დაკარგეს ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, 4 ტანკი და ჯავშანმანქანა, 2 თვითმფრინავი, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწიეს.²⁵²

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებმა, რომლებიც გადავიდნენ კონტრშეტევაზე გერმანელთა „ტუაფსეს“ დაჯგუფების წინააღმდეგ, მუსრი გაავლეს 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიების, 125-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილებს. კონტრშეტევის შედეგად გაათავისუფლეს მდინარეების ფშიშისა და ხატიფსის ხეობები, მთელი რიგი დასახლებული პუნქტები.

მეტყვიამფრქვევე ს. ვ. სუვოროვი, რომელიც იცავდა სადაზვერვო ჯგუფის უკან დახევას, ოთხ საათს იბრძოდა ჰიტლერელთა ბატალიონის წინააღმდეგ. იგი დაიღუპა, მაგრამ მთელი ჯგუფი და მნიშვნელოვანი სადაზვერვო მონაცემები გადაარჩინა.

უროჟაინოეს რაიონში საგანგებო „ფ“ კორპუსს შეუტია მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსის ნაწილებმა, რომლებსაც მხარს უჭერდნენ არტილერია და ჯავშნიანი მანქანები. გაზეთმა „პრავედამ“ გამოაქვეყნა სტატია დიდ სამამულო ომში ქართველი ხალხის მონაწილეობის შესახებ.

რიგით მეომარს იაკობ მიხეილის ძე სინევს მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

ომის დასაწყისიდან ჩრდილოეთ ოსეთის ასსრ მშრომელებმა შეაგროვეს და სამშობლოს დამცველებს გაუგზავნეს 746950 ცალი თბილი ნივთი, 30 ვაგონზე მეტი სურსათი.²⁵³

საქართველოს სსრ კოლმეურნეობებმა და საბჭოთა მეურნეობებმა შეასრულეს ხარისხიანი ჩაის ფოთლის დამზადების წლიური გეგმა.

ლონდონის ტრაფალგარ-სკვერში გაიმართა მიტინგი, რომელშიც 50 ათასი კაცი მონაწილეობდა. მიტინგის მონაწილეებმა მოითხოვეს მეორე ფრონტის დაუყოვნებლივ გახსნა.



მე-3 სატანკო კორპუსმა საარტილერიო მომზადების შემდეგ მე-2 რუმინული სამთომსროლელი დივიზიის მხარდაჭერით დაიწყო შეტევა ნალჩიკზე. ბრძოლები ჩეგემის, ჩეგემ-1, ქიშპეკის რაიონში დაღამებამდე გაგრძელდა.

ამ დღე: მზიანი შემოდგომის დღე, გზები შრება, მთებში მეტი წილი გზები ჯერ კიდევ გაუვალია.¹⁹⁵

1942 წლის 26 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შ ა ბ ა თ ი

94-ე დღე

წინა ბრძოლებში დასუსტებულმა 37-ე არმიამ ვერ გაუძლო 1-ლი სატანკო არმიის შეტევას. პიტლერელებმა აიღეს ნალჩიკი და დაიწყეს წინსვლა ორჯონიკიძისაკენ.

295-ე მსროლელთა დივიზიის 884-ე მსროლელთა პოლკი თავდადებით იცავდა ჩეგემ-2 მიჯნას, სანამ მოწინააღმდეგემ პოლკის თავდაცვის მარცხენა ფლანგის შემოვლით 10—12 კილომეტრ სიღრმეზე შეაღწია მის ზურგში. ამ ბრძოლაში ფაშისტებმა დაკარგეს 1160 კაცი, 16 ტანკი, 2 ჯავშნიანი ავტომანქანა.²⁵⁴

295-ე მსროლელთა დივიზიის ფრონტზე გერმანელებმა ბრძოლაში ჩააბეს მრავალრიცხოვანი რეზერვები. 883-ე მსროლელთა პოლკის მე-3 ასეულის შეტყვიამფრქვევემ ნურიევმა ახლოს, 100 მეტრზე მოუშვა შეტევაზე გადასული გერმანელები და შემდეგ გამანადგურებელი ცეცხლი დაუშინა. გერმანელები ბრძოლის ველიდან გაიქცნენ.²⁵¹

295-ე მსროლელთა დივიზიის 519-ე ცალკე მესანგრეთა ბატალიონის სერჟანტმა პუდიკოვმა, მიუხედავად იმისა, რომ დაჭრილი იყო, შეასრულა მეთაურის ბრძანება და ააფეთქა გადასასვლელი მდ. ბაქსანზე, რითაც აიძულა გერმანელთა ქვეითი ჯარი და ტანკები შემოვლით წასულიყვნენ, იქ კი დანაღმულ ველს წააწყდნენ.

151-ე მსროლელთა დივიზიის 626-ე მსროლელთა პოლკისა და მე-2 გვარდიული დივიზიის ნაწილების წინააღმდეგ მტერმა შეტევაზე გაგზავნა ასზე მეტი ტანკი. სატანკო ნაწილებმა დღის დამლევს გაარღვიეს თავდაცვის ფრონტი და 20 კილომეტრზე დაწინაურდნენ.

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებმა ჩერნიგოვსკის სამხრეთით მდებარე რაიონში მოწინააღმდეგე 5—6 კილომეტრით ჩრდილოეთისაკენ უკუაგდეს. ცენტრში გრძელდებოდა მდ. ფშიშის ხეობის გაწმენდა ფაშისტებისაგან. ამ მდინარის სამხრეთით მთებში ალყა შემოარტყეს 97-ე ეგერთა დივიზიის რამდენიმე ქვედანაყოფს.

საპაერო ბრძოლაში დაიღუპა საბჭოთა კავშირის გმირი, 131-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის შტურმანი დიმიტრი ივანეს ძე სიგოვი.

გუნიბში გაიმართა ხალხმრავალი მიტინგი, რომელიც მიეძღვნა წყალქვეშა ნაგების დივიზიონის მეთაურისათვის მ. ი. გაჯიევისათვის საბჭოთა კავშირის გმირის წოდების მინიჭებას. მიტინგმა მიიღო მიმართვა დალესტნის ყველა მშრომელისადმი, რომელშიც ნათქვამი იყო: „მაგომედ გაჯიევის გმირობა და სიცოცხლე სამაგალითოა მთის მხარის ყველა პატრიოტისათვის.“²⁵⁵

აფხაზეთის ასსრ სახკომსაბჭომ მიიღო დადგენილება, რომლის შესაბამისად უნდა დაემზადებინათ: მე-18 არმიისათვის 500 ცალი დიდი და პატარა მარხილი, ჯარების შავი ზღვის ჯგუფისათვის — 10 ათასი გამარტივებული ასაფეთქებელი.

მე-17 არმია განაგრძობს თავდაცვით ბრძოლებს ნოვოროსიისკის რაიონში, აღინსკაიას დასავლეთით, ბეზიმიაწანაიას, კოჩკანოვის მთის ჩრდილო-დასავლეთით, გოითხის აღმოსავლეთით. მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები მორალური მერყეობის გამო სასწრაფოდ გაიყვანეს ზურგში. საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევების შედეგად 52-ე სატანკო კორპუსს დიდი დანაკარგები ჰქონდა და ვერ შეასრულა თავისი ამოცანა.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი გააფთრებით იბრძოდა სემაშხოს მთის რაიონში.

ამ ი ნ დ ი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, თბილი შემოდგომის დღე უნაღეჭოდ, გზები შრება, მთებში ნაწილობრივ ჭერ კიდევ მიმოსვლა შეუძლებელია.

1942 წლის 27 ოქტომბერი
ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის
95-ე დღე

გრძელდებოდა 37-ე არმიის გააფთრებული თავდაცვითი ბრძოლები ნალჩიკის ჩრდილოეთით და ჩრდილო-აღმოსავლეთით. მტერი ნალჩიკს უტევდა ჩრდილოეთიდან და აღმოსავლეთიდან. უთანასწორო ბრძოლაში ჩვენი ნაწილები იძულებული გახდნენ მთებისაკენ დაეხიათ.

მე-18 არმიის ჯარები თავს იცავდნენ კავკასიონის მთავარი ქედის ჩრდილოეთ ფერდობებზე, ხოლო 56-ე არმიის ჯარებმა მოწინააღმდეგეს შეუტია მდ. ფსეკუფსის ხეობაში.

შაუმიანის რაიონში ჩვენმა ჯარებმა კონტრშეტევებით უკუაგდეს 101-ე ეგერთა დივიზიისა და 207-ე სამთომსროლელთა ნაწილები ამ პუნქტის სამხრეთით მდებარე სიმაღლეებიდან.

276-ე მსროლელთა დივიზია, რომელიც იმავე მიჯნაზე რჩება, გადადის ორჯონიკიძის საგანგებო თავდაცვითი ჯარების შემადგენლობაში.²⁵⁶

მახაჩყალის თავდაცვის კომიტეტის გადაწყვეტილებით დალესტნის ასსრ ყველა ქალაქსა და რაიონულ ცენტრში შეიქმნა გამანადგურებელი ბატალიონები.

მუშაობა დაიწყო დაღესტნის უხუცეს მთიელთა თათბირმა, რომელმაც მიიღო მოწოდება: „დაღესტნის ყველა მოხუცს, ყველა მთიელს. არ შემოვუშვათ მტერი ჩვენს მთებში. დავიცვათ მშობლიური კავკასია!“. თათბირმა მუშაობა დაამთავრა 1942 წლის 28 ოქტომბერს.

• • •

1-ლი სატანკო არმია განაგრძობდა შეტევებს ნალჩიკის რაიონში, ზაიუკოვო-ორჯონიკიძის, ალექსანდროესკაიას, ილარიონოესკაიას გზაზე.

პიტლერის ბრძანებით 50-ე ქვეითი დივიზია გადაიყვანეს ქერჩში, მის ნაცვლად კი არმიათა „ა“ ჯგუფი მისცეს საავიაციო-საველე დივიზიას, რომელიც ჯერ კიდევ გერმანიაში იმყოფებოდა.

ამინდი: გრილი, ღრუბლიანი შემოდგომის დღე, ქარი ძლიერდება, ზოგან ძლიერი ნისლი, გზები შრება.¹⁹⁵

1942 წლის 28 ოქტომბერი
ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის
96-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში მოწინააღმდეგე განაგრძობდა შეტევას დიდი სატანკო ძალებით და 37-ე არმიის შენაერთებს უკან ახევინებდა კავკასიონის მთავარი ქედის მთისწინეთში. არმიის შენაერთებს შორის წარმოიშვა გარღვევა, უბანი ურუხიდან ჩიკოლამდე მთლიანად ღია აღმოჩნდა. შეიქმნა ორჯონიკიძის დაკარგვის საფრთხე.

ფაშისტურმა ავიაციამ ძლიერ დაბომბა 392-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილების პოზიციები, დასახელებული პუნქტები ჩეგემ-1, ჩეგემ-2, სოფლები ლეჩინსკაია, ზაიუკოვო, გუნდელენი, ქიშბურუნი და სხვები. 392-ე დივიზია მოწყდა 37-ე არმიას და გმირულად იბრძოდა გარემოცვაში მტრის ბევრად ჭარბი ძალების წინააღმდეგ.²⁵⁷

ტუაფესს მიმართულებით შეტევაზე გადავიდნენ მე-18 არმიის დამკვრელი დაჯგუფებანი. შეტევითი ბრძოლები 3 ნოემბრამდე გრძელდებოდა.

გორიაჩი კლუჩის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მოწინააღმდე-

გე გააძევეს მთელი რიგი უმნიშვნელოვანესი სიმაღლეებიდან, ამასთან მთლიანად გაანადგურეს 125-ე ქვეითი დივიზიის ერთ-ერთი პოლკი.

მე-10 მსროლელთა ბრიგადის ქვეგანაყოფები უტევდნენ პერევალსის.

საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა კაპიტან ვიქტორ ნიკოლოზის ძე კულიკოვს.

* * *

ვეტცელის ჯგუფი იბრძოდა ნოვოროსიისკის რაიონში. 57-ე სატანკო კორპუსი განაგრძობდა მძიმე ბრძოლებს გორიაჩი კლუჩის, ფონარის მთის, აგრეთვე კოჩკანოვის მთის ჩრდილო-დასავლეთით კონტრშეტევაზე გადმოსულ საბჭოთა ნაწილებთან. 44-ე საარმიო კორპუსის მოქმედების ზონაში საბჭოთა ჯარებმა დარტყმები განახორციელეს ელისაბედპოლის უღელტეხილის რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი სემაშხოს მთის რაიონში, გოითხოს, ოპლეპენისა და მარატუკის მთების სამხრეთ-დასავლეთით გაჭირვებით იგერიებდა საბჭოთა ჯარების დარტყმებს.

ამინდი: მოღრუბლული, პირველი სატანკო არმიის რაიონში ძლიერი ნისლი, მთებში ზოგან წვიმს, გზები ძლივს ვარგა მიმოსვლისათვის¹⁹⁵.

1942 წლის 29 ოქტომბერი

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

97-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში 1-ლი სატანკო არმიის დამკვრელი დაჯგუფებები განაგრძობდნენ აქტიურ შეტევით ბრძოლებს.

392-ე მსროლელთა დივიზია გარემოცვაში იბრძოდა. განსაკუთრებით საშიშ მდგომარეობაში აღმოჩნდა 802-ე მსროლელთა პოლკი. საღამოს მოწინააღმდეგემ ხელთ იგდო 802-ე პოლკის საკომანდო პუნქტი. პოლკის შტაბი და ქვეგანაყოფები იძულებული გახდნენ უკან დაეხიათ და დაკარგეს კავშირი დივიზიის შტაბთან.²⁵⁸

წითელარმიელმა გლუხოვმა, რომელიც დაზვერვაზე იყო

მტრის ზურგში, ხელუშმბარებით გაანადგურა მტრის ზლინ-
დაჟი და 12 ჰიტლერელი.

ნალჩიკის რაიონში ჩვენმა ავიაციამ მოსპო მტრის 5 ტანკი,
30 ავტომანქანა, 9 თვითმფრინავი.

მე-18 არმიის დამცველი დაჯგუფებები ტუაფსეს ჩრდი-
ლო-აღმოსავლეთით განაგრძობდნენ შეტევითს ბრძოლებს
მე-17 არმიის შენაერთების წინააღმდეგ. ბრძოლებში გაანად-
გურეს ქვეითი პოლკი, მოწინააღმდეგემ დაკარგა ორ ასეუ-
ლამდე ქვეითი ჯარი.

სერჟანტ სერდიუკის მეტყვიამფრქვევეთა ჯგუფეულმა წინა
ხაზზე ჩამოაგდო მტრის 2 თვითმფრინავი.

ნოვოროსიისკის აღმოსავლეთით მეზღვაურებმა უეცარი
შეტევის დროს გაჟლიტეს 50-მდე ჰიტლერელი.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა მასალები კავკა-
სიისათვის ბრძოლაში სხვადასხვა ეროვნების მეომართა გმი-
რობის შესახებ. გმირებს შორის დასახელებული არიან რუსე-
ბი ვასილ პროსკურინი და ალექსი ტრუსოვი, ქართველები
აკაკი ერქვანია და მიხეილ ჯიბლაძე, უკრაინელი ბოგდან ხილ-
ჩენკო, სომეხი იშხან აკოფიანი, უზბეკი ახმეტ რაჰმანოვი და
სხვები.

„ქარიშხალის“ რაზმის პარტიზანთა ჯგუფმა ვერხნე-ბაკან-
სკაიას სტანიცას მახლობლად რელსებიდან გადმოაგდეს სამ-
ხედრო ეშელონი. ამ გაბედული ოპერაციის შედეგად მოსპეს
მტრის 300-მდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, 2 ორთქლმავალი და
40 ვაგონი.

„ჩინებული“ და „კარგი“ შეფასებით მიიღეს თავდაცვითი
ნაგებობანი, რომლებიც „ხრამქესმშენის“ ტრესტის კოლექ-
ტივმა ააშენა.

• • •

1-ლი სატანკო არმიის შტაბმა არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს
შეატყობინა, რომ საგანგებო „ფ“ კორპუსი დიდად დაზარალ-
და კაზაკებთან ბრძოლებში, და რომ „შემდგომში კორპუსს
უნდა გადაეცეს დამატებითი არტილერია, შესაძლებლობის-
გვარად ტანკებიც, რათა მან შეტევა შეძლოს“.²⁵⁹

1-ლი სატანკო არმია მთელ ფრონტზე განაგრძობდა ბრძო-

ლებს საბჭოთა ჯარებთან. 23-ე სატანკო დივიზიამ ხელთ იგდო ხიდი მდ. ურუხზე. სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურმა შტაბმა 1-ლ სატანკო არმიას მოსთხოვა დარტყმა აღმოსავლეთის მიმართულებით.

გენერალური შტაბი არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას სთხოვდა ცნობებს, თუ რომელი ნაწილებისა და შენაერთების გაგზავნა შეიძლებოდა ტუაფსეს რაიონში. ჯგუფის შტაბმა უპასუხა, რომ ტუაფსეს რაიონში გაგზავნეს ყველაფერი, რაც კი ჰქონდათ: სამშენებლო ბატალიონები, სამარშე ასეულები, მთელი იარაღები. მეტი თავისუფალი ძალები აღარ გააჩნდათ.

ამ დღი: დილას ძლიერი ნისლი არმიათა „ა“ ჯგუფის მთელ რაიონში, დღისით ცვალებადი მოღრუბლულობა, მე-17 არმიის რაიონში სადამოს ძლიერი წვიმა. აქ გზები კვლავ ატალახდა, სხვა რაიონებში ვარგისია მიმოსვლისათვის.

1942 წლის 30 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარაკევი

98-ე დღე

მოწინააღმდეგე მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიების ძალები გადააჯგუფა მდ. ურუხის დასავლეთი ნაპირისაკენ, რათა შეტევა დაეწყო ორჯონიკიძეზე.

392-ე მსროლელთა დივიზია გარემოცვაში ბრძოლას განაგრძობდა და დიდ ზარალს აყენებდა მოწინააღმდეგეს. 802-ე მსროლელთა პოლკმა გაარღვია გარემოცვის რკალი და თავის დივიზიას შეუერთდა.

მე-18 არმიის დამკვრელი დაჯგუფებები განაგრძობდნენ ბრძოლებს გოითხისა და 394,7 სიმაღლისათვის.

ტუაფსეს რაიონში 403,3 სიმაღლისათვის ბრძოლაში ზემდეგი ლ. ვ. კონდრატიევი მტრის ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. ჩვენებმა სიმაღლე აიღეს. გმირი ოთხი ტყვიით დაიჭრა, მაგრამ გადარჩა. ლ. ვ. კონდრატიევი დაიღუპა 1943 წლის აპრილში ყუბანის პლაცდარმზე ბრძოლების დროს.

სემაშხოს მთის რაიონში გამართული ბრძოლის დროს ლეიტენანტმა ა. ი. კოშკინმა თავისთავიც და გარშემორტყმული ჰიტლერელებიც ხელყუმბარით ააფეთქა.

სამხრეთ ოსეთის კპ/ზ/ საოლქო კომიტეტის ბიურომ და სა-

ოლქო აღმასკომმა: მიიღეს დადგენილება 8 ულელტეხილის დასაცავად გამანადგურებელი ბატალიონის შექმნის შესახებ. ბატალიონში შედიოდა 115 კაცი, მისი შტაბი სოფ. ჭავაში დაბანაკდა.²⁶⁰

• • •

ვეტცელის ჯგუფის ფრონტზე მთელ დღეს ორივე მხარეს გრძელდებოდა დახვეწვა. საბჭოთა ჯარებმა იერიში მიიტანეს მე-9 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიის აღმოსავლეთ ფლანგზე. ბრძოლები გაჩაღდა აგრეთვე შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ. 49-ე სამთო მსროლელთა კორპუსის მოქმედების ზონაში ბრძოლები გრძელდებოდა სემაშხოს მთის რაიონში და მის ჩრდილოეთით, აგრეთვე მთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. არ შეწყვეტილა ბრძოლები გოითხის რაიონში. საბჭოთა ჯარებმა გადაჭრეს სემაშხოს მთაზე მიმავალი მომარაგების გზები.

ამ დღე: ცვალებადი მოღრუბლულობა, გრილა, დილიდან ძლიერი ნისლი, მთებში კოკისპირული წვიმა. გზები კვლავ ატალახდა, ზოგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.

1942 წლის 31 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

99-ე დღე

37-ე არმიის ჯარები და მე-9 არმიის შენაერთები განაგრძობდნენ მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს მოწინააღმდეგის 1-ლი სატანკო არმიის ნაწილებთან, რომლებიც მდინარე ურუხთან გავიდნენ, გაარღვიეს საბჭოთა ჯარების თავდაცვა ამ მდინარეზე და თავისი მთავარი ძალები ორჯონიკიძის მიმართულებით წარმართეს.

ტუაფსეს მიმართულებით 56-ე არმიის შენაერთებმა სასტიკი ბრძოლების შედეგად მდინარე ფსეკუფსიდან 5 კილომეტრზე უკუაგდეს მოწინააღმდეგე.

მე-18 არმიის ჯარებმა მოიგერიეს მოწინააღმდეგის ცდები შეჭრილიყო გეორგიევსკაიას რაიონში, შემდეგ კი გასულიყო ტუაფსესკენ. გარდა ამისა, სემაშხოსა და ორი ძმის მთების მთელ რიგ ხეობებში ჩვენი ნაწილები გარშემოერტყნენ მოწინააღმდეგის რამდენიმე ჯგუფს და მოსპეს ისინი.

სასლგაო ქვეითი ჯარის 34-ე ბრიგადის მზვერავთა ჯგუფმა განადგურა გერმანიის ერთ-ერთი სამხედრო ნაწილის მტაბი.

მე-11 გვარდიულმა მსროლელთა კორპუსმა პოზიცია დაიკავა ორჯონიკიძის თავდაცვის რაიონის გარშემოვლზე.²⁶¹

52-ე სატანკო ბრიგადამ, რომლის პოზიცია მდ. დურ-დურის აღმოსავლეთ ნაპირზე იყო, სამგზის მოიგერია მოწინააღმდეგის 70 ტანკისა და ქვეითი ჯარის იერიში.

36-ე და 42-ე ჯავშანმატარებელთა დივიზიონების ჯავშანმატარებლები, რომლებიც დარგ-კოხ-ალაგირის უბანზე მოქმედებდნენ, აფერხებდნენ მოწინააღმდეგის ტანკებისა და ავიაციის მრავალრიცხოვან შეტევებს. ჯავშანმატარებლები იბრძოდნენ 2 ნომებრამდე. ამ ბრძოლებში ჰიტლერელებმა დაკარგეს 40-მდე ტანკი, 5 თვითმფრინავი, ასობით ჯარისკაცი და ოფიცერი.

ფაშისტურმა ავიაციამ დაბომბა ქალაქი ორჯონიკიძე.

392-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა გაათავისუფლეს ქვემო ჩეგემი. ბრძოლის ველზე დარჩა მტრის 128 დასოცლილი ჯარისკაცი და ოფიცერი.

56-ე არმიის მტაბის დეალებით კრასნოდარისა და სლავიანსკის პარტიზანული შენაერთების კრებითმა ჯგუფმა განადგურა მტრის გარნიზონი კრასნოდარის მხარის სევერსკის რაიონის ნოვოალექსეევსკის ხუტორში. 150 კაცი ბრძოლის ველზე დარჩა, დანარჩენი გაიქცა.

მოქმედება დაიწყო დიგორის, მახჩის, სადონის, ალაგირის, არდონისა და სხვა რაიონების პარტიზანულმა რაზმებმა.²⁶²

გაზეთმა „ბოლშევიკ კასპიამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ კასპიის ზღვის 45 მეზღვაური დაჯილდოვდა სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით შრომითი გმირობისათვის, რომელიც გამოიჩინეს ევაკუირებული მოსახლეობის, ჯარის ნაწილების პირადი შემადგენლობის გადაყვანის, საწვავისა და ჭეირთის გადაზიდვის დროს.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა მოწინავე სტატია „საბჭოთა კავშირის ხალხთა საბრძოლო ძმობა“. სტატიაში ნათქვამია: „სამშობლოსათვის დაღვრილი სისხლით შედუღებული ძმობა ყველაზე მტკიცე ძმობაა. დაძმობილებაზე უფრო დიდი ჰეგობრობა არ არსებობს. სამშობლოს დაცვის წმიდათა წმინდა საქმეში დაძმობილდა მთელი საბჭოთა ქვეყანა“.

გერმანელ ფაშისტთა ჯარებმა, რომლებმაც ჩვენი თავდაცვის ფრონტი გაარღვიეს მდინარე ურუხზე, სოფლების — შუა და ახალი ურუხის მახლობლად, საღამოს ხელთ იგდეს დიდი სოფლები — არდონი, დიგორა, ღურდური. მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიებმა იერიში მიიტანეს ჩიკოლის რაიონში და გავიდნენ მე-10 მსროლელთა კორპუსის ზურგში, სადაც ზარალი მიაყენეს კორპუსის შტაბს.

საგანგებო „ფ“ კორპუსი 31 ოქტომბრიდან აღირიცხება როგორც საარმიო კორპუსი, დამოუკიდებელი მოძრავი შენაერთი.

1-ლი სატანკო არმიის მე-3 სატანკო კორპუსმა მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიებთან ერთად მიაღწია ურუხის გადასასვლელებს და ავიაციის დახმარებით განავითარა წარმატება. 23-ე სატანკო დივიზიამ ხელთ იგდო ხიდი მდინარე ღურდურზე, ხოლო მე-13 სატანკო დივიზიამ დაიწყო შეტევა ბელორეჩენსკაიაზე. ამ დღეს მე-40 სატანკო კორპუსის 44-ე საარმიო კორპუსისა და 370-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილები განაგრძობდნენ მძიმე სისხლისმღვრელ ბრძოლებს.

ამ დღით ძლიერი ნისლი, ღრუბელი, მთებში ზოგან წვიმა, იქ გზები გაუვალია. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში — მზიანი შემოდგომის დღე.¹⁹⁵

1942 წლის 1 ნოემბერი
კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის
მე-100 დღე

ჩრდილო კავკასიაში გრძელდებოდა გააფთრებული ბრძოლები 1-ლი სატანკო არმიის წინააღმდეგ.

52-ე სატანკო ბრიგადა ქვეითი ჯარის დაუხმარებლად თითქმის დღე-ღამის მანძილზე აფერხებდა მოწინააღმდეგის ტანკების შეტევებს. ფაშისტებმა არდონის აღება მხოლოდ 14-საათიანი ბრძოლის შემდეგ მოახერხეს. დიგორისა და არდონისათვის ბრძოლებში ბრიგადამ მოსპო მოწინააღმდეგის 32 ტანკი, 6 ქვემეხი, 2 ნაღმსატყორცი ბატარეა, 5 დატვირთული ავტომანქანა.

ორჯონიკიძის რაიონში 249-ე ავიაგამანადგურებელთა

პოლკის გამანადგურებელთა ექვსეულმა პოლკის მეთაურის პ. კ. კოზაჩენკოს ხელმძღვანელობით ორჯერ გაუმართა საპაე-რო ბრძოლა მტრის 20 თვითმფრინავს. ამ ბრძოლებში მტერ-მა დაკარგა 12 მანქანა, კოზაჩენკოს ჯგუფმა — 3 თვითმფრი-ნავი.

392-ე მსროლელთა დივიზია კვლავაც გააფრთხილებით იბრძო-და გარემოცვაში, სადაც ზოგჯერ საქმე ხელჩართულ ბრძო-ლამდე მიდიოდა.

შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 არმიის ჯარები აქტიურად ებრ-ძოდნენ მე-17 არმიას.

383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიამ გაათავისუფლა პერეველნი და ხუტორი პელიკო, ბევრი დანაკარგები აქვთ 1-ლ, მე-4 სამთომსროლელთა და 46-ე ქვეით დივიზიებს. ათი დღის განუწყვეტელი გააფრთხილებული ბრძოლების შედეგად დივიზიამ გაანადგურა 2 ათასი ჰიტლერელი, 20 ნალმსატყორ-ცნი, 140 დაზვის ტყვიამფრქვევი, ხელთ იგდო 10 ქვემეხი და ნალმსატყორცნი, 200 შაშხანა და ავტომატი, სხვა ნადავლი.²⁵³

მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსი განაგრძობდა მძი-მე ბრძოლებს საგანგებო „ფ“ კორპუსის სატანკო და მოტო-მექანიზებული ნაწილების წინააღმდეგ აჩიკულაკის რაიონში.

1 ნოემბრისათვის 46-ე არმიაში ორდენებითა და მედლე-ბით დაჯილდოებული იყო 327 კაცი.²⁶⁴

ყუბანელმა პარტიზანებმა ილის ნავთობსარეწებში ღამით გადალახეს სამი წყება ეკლიანი მავთული და დანადგული მინ-დვრები, ააფეთქეს ნავთობპროდუქტების საწყობი და ცეცხლი წაუქიდეს ნავთობის კოშკურებს. ნავთობსარეწებში სამ დღეს მძვინვარებდა ხანძარი, რომელმაც საბოლოოდ გამოიყვანა მწყობრიდან კოშკურები. პარტიზანები ბ. გ. რუბაილო, ე. ა. მედვედიუკი და ა. ხ. ეფიმიადი წითელი ვარსკვლავის ორდე-ნებით დაჯილდოვდნენ.²⁶⁴

ყაბარდო-ბალყარეთის პარტიზანთა ორმა რაზმმა პროხ-ლადნენსკის რაიონმასკომის თავმჯდომარის გ. ცარიანინის მე-თაურობით და კისლოვოდსკის რაზმმა ნ. პუდის მეთაურობით იერიში მიიტანეს ფაშისტურ გარნიზონზე სოფელ ხაბაზში, დაარბიეს მისი შტაბი, მოსპეს 80-ზე მეტი ჯარისკაცი და ოფი-ცერი.²⁶⁵

საქართველოს ტერიტორიაზე 98 ჰოსპიტალი იყო 43190

საწოლით, აქედან რესპუბლიკის ჯანსაზღვრისა — 68. ჰოსპიტლები განლაგებული იყო 28 ქალაქში, რაიონებისა და დაბაში. მათ გარდა საქართველოში მოქმედებდა 7 სამხედრო-საზღვაო ჰოსპიტალი, ხოლო სოხუმის რაიონში — მოქმედი არმიის საეფლე ჰოსპიტლები. ამრიგად, კავკასიისათვის ბრძოლის პერიოდში საქართველოს ჰოსპიტლებში, არასრული მონაცემებით, ერთდროულად სამკურნალოდ იწვა 50 ათასზე მეტი დაჭრილი და ავადმყოფი.

სომხეთში მოქმედებდა 30 ჰოსპიტალი 10870 საწოლით, აზერბაიჯანში — 58 ჰოსპიტალი 27680 საწოლით.²⁶⁶

საქართველოს მშრომელებმა თავდაცვის მშენებლობებზე შეასრულეს 800 ათას კუბურ მეტრზე მეტი საგრუნტო სამუშაოები, დაამზადეს 70 ათასი კუბური მეტრი ხე-ტყე, ააგეს 19 კილომეტრი სიგრძის ტანკსაწინააღმდეგო დაბრკოლებანი. 20 დღეში გაიყვანეს გზა, რომელსაც მშვიდობიან დროს ექვს თვეზე მეტი დასჭირდებოდა.²⁶⁷

აზერბაიჯანელმა მშრომელებმა ფრონტზე გაგზავნეს 60 ვაგონი სადღესასწაულო საჩუქრებით.

თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა ისმეთ ინენიუმ ეროვნული კრების სესიის გახსნის დროს განაცხადა, რომ თურქეთი მომავალშიც ნეიტრალიტეტის პოლიტიკას განახორციელებდა.

ჰიტლერის ჯარებმა აიღეს ალაგირი, გადავიდნენ მდ. არდონზე და მთისწინეთში უკუუაგდეს 319-ე მსროლელთა დივიზია.

ფაშისტურმა ავიაციამ დაბომბა ქალაქი ორჯონიკიძე.

• • •

მე-3 სატანკო კორპუსის მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიებმა დაიწყეს შეტევა აღმოსავლეთით, აიღეს დიგორა, იერიში მიიტანეს ალაგირსა და სალუგარდონზე, ხელთ იგდეს ხიდი და არდონის აღმოსავლეთ ნაპირზე ააგეს ხიდისწინა გამაგრება. ამ ოპერაციების შედეგად ბლოკირებული აღმოჩნდა ოსეთის სამხედრო გზა. მე-13 დივიზია განაგრძობდა წინსვლას და აიღო ფიაგდონი.²⁶⁸

ვეტცელის ჯგუფის ფრონტზე ნოვოროსიისკის რაიონში

ცვლილებები არ მომხდარა. 57-ე სატანკო კორპუსი განაგრძობდა მძიმე ბრძოლებს კოჩიანოვისა და სარაის მთების ჩრდილოეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით. 101-ე ეგერთა დივიზიის დამეკრელი ჯგუფები, რომლებიც 198-ე ქვეითი დივიზიის მარცხენა ფლანგს ეხმარებოდნენ, ცდილობდნენ დასავლეთის მიმართულებით დაწინაურებას, მაგრამ ეს ვერ მოახერხეს საბჭოთა ჯარების უპირატესობის გამო.

ამ დღით: დილით ძლიერი ნისლი, დღისით გამოიდარა, მაღალ მთებში თოვს, გზები გაუვალია.²⁶⁸

1942 წლის 2 ნოემბერი
ორშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის
101-ე დღე

მოწინააღმდეგის ჯარებმა 100-მდე ტანკის მხარდაჭერით გაარღვიეს ორჯონიკიძის თავდაცვის რაიონის გარშემოვლა ფიადლონის, ძუარიკაუს უბანზე და მათი მოწინავე ნაწილები გავიდნენ ორჯონიკიძის გარეუბანში, ხოლო დღის დამლევს ხელთ იგდეს გიზელი.

ფაშისტურმა ავიაციამ ბარბაროსულად დაბომბა ქ. ორჯონიკიძე. დაბომბვის დროს დაიღუპნენ ამიერკავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსი გენერალ-ლეიტენანტი პ. ი. ბოდინი, ფრონტის სამხედრო საბჭოს წევრი ა. ნ. საჯაია, ჩრდილოეთ ოსეთის ასსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ა. ს. ზოდელავა.

454-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკის მეზენიტეებმა სამი დღის განუწყვეტელი ბრძოლების დროს ორჯონიკიძის რაიონში ჩამოაგდეს გერმანელთა 9 თვითმფრინავი, მოსპეს 7 ტანკი, 13 ავტომანქანა (აქედან 4 საბრძოლო მასალით), ააფეთქეს საბრძოლო მასალის ორი საწყობი, ჩაახშეს 5 ნაღმ-სატყორცნთა ბატარეის, სადივიზიო არტილერიის 4 ბატარეის, ტანკსაწინააღმდეგო თავდაცვის 2 ბატარეის და საზენიტო ბატარეის ცეცხლი, გაფანტეს და ნაწილობრივ მოსპეს მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის ორ პოლკზე მეტი.²⁶⁹

98-ე გვარდიულმა საარტილერიო პოლკმა არხონსკაიის რაიონში ბრძოლა გაუმართა 23-ე სატანკო დივიზიის 50 ტანკს. ფაშისტებმა მანქანების ნახევარზე მეტი დაკარგეს და დაიხიეს ნოვაია სანიბაში. მტერმა მიზანს ვერ მიაღწია.²⁷⁰

ამინდის გაუარესების გამო შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებმა შეტევა შეწყვიტეს და თავდაცვაზე გადავიდნენ.

ამიერკავკასიის ფრონტის პოლიტსამმართველომ ცნობა გაუგზავნა საქართველოს. აზერბაიჯანისა და სომხეთის კპ/ბ/ ცენტრალურ კომიტეტებს, რომელშიც აღნიშნულია მეომართა საბრძოლო გმირობის შესახებ. ეს მებრძოლეებია: მგალობ-ლიშვილი, კალანდია, აგონიანი, დავლიანიძე, პარკოსიანი, პო-ლოსიანი, ზეინალოვი, ნიკოგოსოვი, კურდიუმოვი, დონაძე, წილოსანი, კარაპეტიანი, კოხაევი, ქისტაური, ერგოშოველი, კარტოზია, კაბირბეგოვი, მეჩილოვი, გორდელაძე, ალავერდია-შვილი, ალიხანოვი.²⁷¹



მე-3 სატანკო კორპუსის შენაერთები საბჭოთა ჯარების უფრო და უფრო მზარდ მოწინააღმდეგობას აწყდებოდნენ. მე-2 რუმინულმა სამთომსროლელმა დივიზიის ნაწილებმა ვერ გა-არღვიეს საბჭოთა ჯარების კარგად გამაგრებული პოზიციები ახსარისარის ჩრდილოეთით. 23-ე სატანკო დივიზია მძიმე ბრძოლის შემდეგ გავიდა გზების განშტოებაზე ძუარიკაუს ჩრდილო-აღმოსავლეთით. მე-13 სატანკო დივიზიამ გააფრთხ-ებული ბრძოლის შედეგად აიღო გიზელი. ტულატოვოს ჩრდი-ლო-აღმოსავლეთით საბჭოთა ჯარებმა კონტრდარტყმით გა-დაქრეს კორპუსის მომარაგების გზები. 23-ე სატანკო დივიზიამ ბრძანება მიიღო გასულიყო მე-13 სატანკო დივიზიასთან და გაეთავისუფლებინა მომარაგების გზები, აგრეთვე გაეგრძელე-ბინა წინსვლა და ხელთ ეგდო თერგის ხიდისწინა გამაგრება.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალმა გენერალ-ფელდმარშალმა ე. ფონ კლეისტმა ხელი მოაწერა ბრძანებას ორჯონიკიძეზე შეტევის დაწყების შესახებ, რომელიც მთავრდებოდა სიტყ-ვებით: „ღმერთის წყალობით, იერიშზე! ორჯონიკიძის ბედი გადაწყვეტილია!“.

გოთხის რაიონში ლანცის დივიზიამ ძალების მთელი და-ძაბვით მოახერხა რაიონში შეჭრილი საბჭოთა ჯარების ნაწი-ლების მოგერიება.

ა მ ი ნ დ ი: ზოგან ძლიერი ნისლი, დღისით მზიანი თბილი ამინდი. მთებში გზები შრება, სხვაგან ვარგისია მიმოსვლისა-თვის.²⁶⁸

ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები განაგრძობდნენ თავდაცვით ბრძოლებს ორჯონიკიძის მისადგომებზე. შეიქმნა უშუალო საფრთხე, რომ მტერი ქალაქს აიღებდა.

მოწინააღმდეგის მე-2 რუმინულმა სამთომსროლელთა დივიზიამ, მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიების ნაწილებმა, „ბრანდენბურგის“ პოლკმა დაიწყეს შეტევა, რომლის მიზანი იყო დიგორის, ალაგირისა და კურტატის ხეობებში შეღწევა და საქართველოსა და ოსეთის სამხედრო გზებზე გასვლა. ამ უალრესად ძნელ პირობებში 351-ე მსროლელთა დივიზია მოწინააღმდეგის შეტევას აფერხებდა 150 კილომეტრიან ფრონტზე.²⁷²

ქ. ორჯონიკიძის მისადგომებზე გამართულ ბრძოლაში წითელარმიელმა პანინმა 12 ფაშისტი დახოცა.

დაიწყო საბჭოთა ჯარების დიდი ჯგუფის თავმოყრა ქ. ორჯონიკიძის მიდამოებში. აქ გადაიყვანეს მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი, მე-2 სატანკო ბრიგადა, მე-5 გვარდიული სატანკო ბრიგადა, ხუთი ტანკსაწინააღმდეგო გამანადგურებელი საარტილერიო პოლკი და რეაქტიული არტილერიის სამი გვარდიული ნაღმსატყორცნთა პოლკი, ასევე გაძლიერების სხვა ნაწილები.

46-ე არმიის სამხედრო საბჭომ მიიღო დადგენილება. რომლის შესაბამისად უნდა გადაეღობათ და ცეცხლით უზრუნველყოთ კავკასიონის მთავარი ქედებიდან შავი ზღვის სანაპიროსაკენ მიმავალი ყველა გზა და ბილიკი.

157-ე მსროლელთა პოლკის პირველი მსროლელთა ბატალიონის მე-2 მსროლელთა ასეულის თავდაცვის რაიონს შეუტია გერმანიის რჩეული ჯარების ჯგუფებმა და ჯავშნიანმა მანქანებმა. მე-2 ასეული (მეთაური უფროსი ლეიტენანტი კუსოვი) ძლიერი ცეცხლით შეხვდა პიტლერელებს. მოწინააღმდეგემ დახოცილები და დაჭრილები ბრძოლის ველზე დააგდო და გაიქცა. ამ ბრძოლისათვის უფროსი ლეიტენანტი კუსოვი წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა. ერთი თვის შემდეგ უფროსი ლეიტენანტი კუსოვი მამაცურად დაიღუპა სოფელ ახსარისარისათვის ბრძოლაში. უკანასკნელ წერილში იგი წერ-

და: „მე მძლავრი ოჯახის შვილად დავიბადე და ჩემს სიცოცხლეს მშობლიურ მხარეს ვუძღვნი. ვერაგ მტერთან სასტიკ ბრძოლებში გაანადგურეთ საზიზღარი ფაშისტები... მე ოსეთის შვილი ვარ და არ შევარცხვენ, ძმებო, თქვენს სახელსა და სინდისს. დავიღუპები, მაგრამ იცოდეთ, არც ერთი ნაბიჯით არ დავიხევთ უკან. დარწმუნებული ვარ, რომ გავიმარჯვებთ. მუსრი გაავლეთ ნადირალებს, ყველაფრისათვის იძიეთ შური. სამშობლო ყველაფერზე უფრო ძვირფასია“.²⁷³

* * *

მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დაიწყეს ახსარისარის შტურმი. ფიაგდონის რაიონში 23-ე სატანკო დივიზიის მარჯვენა საბრძოლო ჯგუფი შეეჯახა საბჭოთა ჯარების დიდ საბრძოლო ძალებს. მარცხენა საბრძოლო ჯგუფი ვერ დაწინაურდა არდონის რაიონში. მე-13 სატანკო დივიზიის ტანკები გაჩერებულია საწვავისა და საბრძოლო მასალის უქონლობის გამო, რომელიც მისთვის 23-ე სატანკო არმიას უნდა მიეტანა. ამ დივიზიას ამოცანად დაუსახეს 4 ნომებერს დილით გაეწმინდა მე-13 დივიზიის მომარაგების გზები. 370-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილებმა ვერ მიაღწიეს მე-13 სატანკო დივიზიამდე. საბჭოთა ავიაცია ბომბავდა მე-3 სატანკო კორპუსის ჯარებს, განსაკუთრებით მე-13 სატანკო დივიზიის მოწინავე ნაწილებს.

ა მ ი ნ დ ი: გრილი, ქარიანი, შემოდგომის დღე, ზოგან ძლიერი ნისლი და ჩამოწოლილი ღრუბლები. მთებში გზები შრება.²⁶⁸

1942 წლის 4 ნოემბერი
ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის
103-ე დღე

ჩვენმა ჯარებმა საბოლოოდ შეაჩერეს ფაშისტური ჯარების შეტევა ორჯონიკიძის რაიონში. მტერი იძულებული გახდა თავდაცვაზე გადასულიყო. ამით დამთავრდა ქ. ორჯონიკიძისთვის ბრძოლის თავდაცვითი პერიოდი.

გამოქვეყნდა საჯ. კპ/ბ/ ჩრდილოეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტისა და ჩრდილოეთ ოსეთის ასსრ სახკომსაბჭოს მიმარ-

თვა, რომელშიც ხალხს მოუწოდებდნენ ძალ-ღონე არ დაეშურებინათ ორჯონიკიძის მისადგომებამდე მისული მოწინააღმდეგის გასანადგურებლად.

350-ე მსროლელთა დივიზია, რომლის შემადგენლობაში იყო 1157-ე, 1159-ე და 1161-ე მსროლელთა პოლკები, 904-ე საარტილერიო პოლკი, ცალკე სასწავლო ბატალიონი, ცალკე სასწავლო მეტყვიაფრქვევეთა ბატალიონი, 621-ე ცალკე მესანგრეთა ბატალიონი, 452-ე კავშირგაბმულობის ცალკე ასეული, 419-ე ქიმიური დაცვის ცალკე ასეული, 103-ე და 104-ე სამთო მსროლელთა რაზმები, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის კრებითი პოლკი, მე-20 ნაღმსატყორცნთა ცალკე ბატალიონი, 725-ე მსროლელთა პოლკი, 151-ე საარმიო საინჟინრო ბატალიონი, ხოლო მოგვიანებით 37-ე არმიიდან გამოცემული 1344-ე მსროლელთა პოლკი, გარდაიქმნა „მამისონის სისტემის თავდაცვის ჯარების საგანგებო ჯგუფად“, რომლის შემადგენლობაში 10500 კაცი, ხოლო დამატებულ ნაწილებთან ერთად 20600 კაცი იბრძოდა.

276-ე მსროლელთა დივიზია მოწინააღმდეგეს შეხვდა ვლადიკავკავის სამხრეთით ლისაია გორას რაიონში, სადაც დივიზიის ნაწილებმა ალყა შემოარტყეს და მოსპეს მტრის მეავტომატეთა ორი ასეული.²⁷⁴

276-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 873-ე მსროლელთა პოლკის სერჟანტი ნიკოლოზ ივანეს ძე გოგიჩაიშვილი სამი დღე-ღამის მანძილზე, 1942 წლის 4—7 ნოემბერს ტყვიამფრქვევის ცეცხლით იცავდა სიმაღლეს გიზელის რაიონში და ამ ხნის მანძილზე დახოცა 89 და დაჭრა 49 გერმანელი ჯარისკაცი და ოფიცერი.

ქ. ორჯონიკიძისათვის ბრძოლაში წითელარმიელმა მამისაიმ 15 ფაშისტი მოკლა. დაჯილდოვდა წითელი ვარსკვლავის ორდენით.

• • •

მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები სოფ. ახსარისარის რაიონში წააწყდნენ საბჭოთა ჯარების ძლიერ წინააღმდეგობას.

მე-13 სატანკო დივიზიამ, რომელიც ორჯონიკიძეს უტევე-

და, ვერ გაარღვია რუსების თავდაცვა. 23-ე სატანკო დივიზიის მარჯვენა და მარცხენა საბრძოლო ჯგუფებმა ვერ შეასრულეს დაკისრებული ამოცანები საბჭოთა ჯარების მზარდი წინააღმდეგობის გამო.

ორჯონიკიძის რაიონში მებრძოლი მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიების განსამტკიცებლად განზრახულია ესესის მორტორიზებული დივიზია „ვიკინგის“ გადაადგილება.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევებს სემაშხოსა და გოთხის რაიონში.

მე-3 სატანკო კორპუსის სარდალმა ე. ფონ მაკენზენმა აშკარად ნაჩქარევად მოახსენა პიტლერის მთავარბანაკს: „მდინარე თერგის დასავლეთ ნაპირზე კორპუსის ფრონტის წინ ბოლო ხანებამდე მყოფი მოწინააღმდეგის ძალები შეიძლება განადგურებულად ჩაითვალოს... მათი ნარჩენები, რომლებიც მთებში უკუვაგდეთ, იქ შეხვდებიან თავიანთ სიკვდილს. გრძელდება მოწინააღმდეგის დევნა ელადიკავკავის მიმართულებით“.²⁷⁵

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში მზიანი შემოდგომის დღეა, მთებში გზები შრება, მაგრამ ზოგან ჭერაც გაუვალია. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში გრილა, მოღრუბლულია, ზოგან ძლიერი ნისლია.²⁶⁸

1942 წლის 5 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ ე თ შ ა ბ ა თ ი

104-ე დღე

ეს დღე ნალჩიკ-ორჯონიკიძის მთელი თავდაცვითი ოპერაციის გარდატეხის დღე გახდა. მოწინააღმდეგე საბოლოოდ შეაჩერეს ყველა მიმართულებაზე.

წითელარმიელმა პანინმა ქ. ორჯონიკიძისათვის ბრძოლაში დახოცა 45 ფაშისტი, რისთვისაც წითელი ვარსკვლავის ორდენით დაჯილდოვდა.

408-ე მსროლელთა დივიზიის 963-ე საარტილერიო პოლკის მე-3 დივიზიონი 21 ოქტომბრიდან იბრძოდა გარემოცვაში. დივიზიონი ბრძოლით გამოვიდა გარემოცვიდან, ამასთან მთელი თავისი მატერიალური ნაწილი შეინარჩუნა და შეუერთდა 383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიის ნაწილებს. ამ ბრძოლებში თავი გამოიჩინეს დივიზიონის მეთაურმა

კაპიტანმა ა. ნ. სოხროკოვმა, უფროსმა პოლიტხელმა გ. ც. ბა-
დალიანმა, პოლიტხელმა ნ. ა. სააკიანმა.

15 დღე-ღამე იბრძოდა გარემოცვაში 663-ე მსროლელთა
პოლკის 76 მილიმეტრიანი ქვემეხების ბატარეა ლეიტენანტ
ო. ოგანესიანის მეთაურობით. ბატარეამ ზურგიდან დარტყ-
მით გაარღვია გარემოცვის რკალი ხუტორ პელიკოს რაიონში,
შეუერთდა მე-9 გვარდიულ მსროლელთა ბრიგადას, შევიდა
მის შემადგენლობაში და მონაწილეობდა გოითხის განთავი-
სუფლებასი.

1942 წლის 5 ნოემბრის ბრძანება ორჯონიკიძის გარნი-
ზონს: „იმასთან დაკავშირებით, რომ სამხედრო მოქმედების
ფრაგტი უახლოვდება ორჯონიკიძის გარნიზონს, ვბრძანებ:

1. კალაქ ორჯონიკიძეში გამოცხადდეს სააღყო წესები.
2. ყველა პანიკორი, კორების გამავრცელებელი გადაე-
ცეს სამხედრო ტრიბუნალის სასამართლოს.
3. დეზერტირები, ჯაშუშები, მაროდირები და თაღლითე-
ბი დაიხვეწიან ადგილზე.

გარნიზონის უფროსი კისელიოვი

კალაქის სამხედრო კომენდანტი ზოტოვი ²⁷⁶

მეშაობა დაამთავრა სომხეთის კპ(ბ) ცენტრალური კომი-
ტეტის წარმომადგენელმა.

გაზეთმა „კრასნაია ზვეზდამ“ გამოაქვეყნა ი. ერენბურგის
სტატია „კავკასია“. „კავკასიის დამცველებო, დღესასწაულის
წინა სუბსიდი დღეებში თქვენ შეგყურებთ მთელი ქვეყანა...
გერმანელებს გზა მთებმა კი არ უნდა გადაუღობონ, არამედ
ადამიანებმა. და ადამიანები უკან არ დაიხვეწენ. ადამიანები
მთებად იქცევიან“.

პრემიერ-მინისტრი უ. ჩერჩილი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს:
ძალიან მინდა, რაც შეიძლება მალე შევუდგე თქვენს სამხრეთ
ფლანგზე ბრიტანეთისა და ამერიკის ოცი ესკადრილის გა-
დაყვანას...²⁷⁷

ამერიკის შეერთებული შტატების ჯარები პალესტინა-
სა და სირიაში ჩავიდნენ.

1-ლი სატანკო არმიის შტაბმა მიიღო ფიურერის ბრძანება, რომელშიც ნათქვამია: „რუსების რევოლუციური დღესასწაულის დღეს — 7 ნოემბერს აღმოსავლეთის მთელ ფრონტზე უნდა მოველოდეთ დიდ შეტევითს ოპერაციებს; ფიურერი გამოთქვამს იმედს, რომ ჯარები უკანასკნელ მებრძოლამდე დაიცავენ თითოეულ მტკაველ მიწას“. ²⁷⁸

მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია ალაგირის სამხრეთით ებრძოდა საბჭოთა ჯარების მნიშვნელოვან ძალებს.

მე-13 სატანკო დივიზია, რომლის ორჯონიკიძეზე შეტევა ჩაიშალა, გავიდა ჩრდილო-აღმოსავლეთით, რათა თავისი მარცხენა ფლანგი გაეთავისუფლებინა და მიაღწია ორჯონიკიძე-არხონის გზას; 1-ლი სამთომსროლელთა პოლკი გიზელიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით გაემართა, რათა ხელთ ეგდო სიმაღლეები საქართველოს სამხედრო გზის დასავლეთით და იქ არტილერია განელაგებინა, მაგრამ ეს შეტევაც ჩაიშალა. 23-ე სატანკო და 370-ე ქვეითი დივიზიების უბანზე ცვლილებები არ მომხდარა. ²⁶⁸

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი მთელი დღისა და ღამის განმავლობაში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების ძლიერ კონტრ-შეტევებს სემაშხოს, ინდიუკის აღმოსავლეთით, გოითხის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, პერევალნაიას რაიონში.

ამ დღე: მე-17 არმიის რაიონში ჩამოწოლილია ღრუბლები, გრილა, ქრის ქარი. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბლულობა, თბილა. გზები ყველგან, აგრეთვე მთებშიც, მეტწილად ვარგისია მიმოსვლისათვის. ²⁶⁸

1942 წლის 6 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

105-ე დღე

გაიმართა მოსკოვის მშრომელთა დეპუტატების საბჭოს, მოსკოვის პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების საზეიმო სხდომა, რომელიც მიეძღვნა დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 25-ე წლისთავს. საზეიმო სხდომაზე მოხსენება ფაშისტურ გერმანიასთან ომში საბჭოთა ხალხის ამოცანების შესახებ წაიკითხა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარემ ი. ბ. სტალინმა.

დაიწყო ნალჩიკ-ორჯონიკიძის ოპერაციის შეტევითი ეტაპი. დილით ადრე მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის ჯარებმა მძლავრი იერიში მიიტანეს ფიაგდონის, ძუაურიკაუს მიმართულებით. შუადღეზე მე-10 გვარდიულმა მსროლელთა კორპუსმა ნოგირის რაიონიდან დაიწყო შეტევა გიზელზე.

ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით საბჭოთა მფრინავებმა და მეზენიტებმა ჩამოაგდეს მოწინააღმდეგის 17 თვითმფრინავი.

392-ე მსროლელთა დივიზიის მესანგრეებმა ინჟინერ-მაიორ კულეშოვის მეთაურობით დივიზიის გადასასვლელად მოამზადეს დონღუზ-ორუნ-ბაშის უღელტეხილი.²⁷⁹

მე-18 არმიის ჯარებმა ოქტომბრის დღესასწაულის დღეებში ამიერკავკასიის მშრომელებისაგან მიიღეს 3315 ამანათი.

გაზეთმა „დაგესტანსკაია პრავდა“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოს სპეციალურ დავალებათა შესრულებისათვის დაღესტნის 100-ზე მეტი მუშაკი დაჯილდოვდა სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით.²⁸⁰

• • •

დაიწყო საბჭოთა ჯარების ძლიერი კონტრშეტევები არხონის რაიონიდან სამხრეთით და მაირამადაგის რაიონიდან ჩრდილოეთით... დღის განმავლობაში მე-13 სატანკო დივიზიის მდგომარეობა კრიზისული გახდა იმის გამო, რომ გადაჭრილია დივიზიის მომარაგების გზები და გათიშულია მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიები.

23-ე სატანკო დივიზია მთელი დღე მძიმე თავდაცვით ბრძოლებში იყო, განსაკუთრებით მაირამადაგის დასავლეთით. საბჭოთა ჯარებმა ჩაშალეს 23-ე დივიზიის სატანკო ნაწილების ცდა კონტრდარტყმით ეპასუხათ მოწინააღმდეგისათვის.

ამინდი: მე-13 არმიის რაიონში ჩამოწოლილია ღრუბლები, მთებში კოკისპირულად წვიმს. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბლულობა, მზიანი და თბილი ამინდია, მე-17 არმიის ზონაში გაუმაგრებელი გზები მეტწილად გაუვალაია.²⁸¹

გერმანელებმა, რომლებიც ისწრაფოდნენ გაეთართოებინათ ვიწრო, 3 კილომეტრიანი დერეფანი, რომელიც ალყაშემორტყმულ გიზელის დაჯგუფებას 1-ელ სატანკო არმიასთან აკავშირებდა, მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიისა და „ბრანდერბურგის“ პოლკის, 23-ე სატანკო დივიზიის არტილერიისა და 60 ტანკის ერთობლივი ძალებით დაიწყეს შეტევა მაირამადაგის მიმართულებით.

საზღვაო ქვეითი ჯარის ასეულის პარტორგმა კურსანტმა რაფიელ ხუციშვილმა თავის ამხანაგებს უთხრა: „მტერი ჩვენზე ბევრად ძლიერია და აირც ერთ კომუნისტს არა აქვს უფლება დაიღუპოს, სანამ ათ ფაშისტს არ დახოცავსო“. ამ ბრძოლაში დაიღუპა საზღვაო ქვეითი ჯარის თითქმის მთელი ბატალიონი, რომელსაც უფროსი ლეიტენანტი ლეონიდ ბერეზოვოი მეთაურობდა. დაიღუპნენ რ. ხუციშვილი, სახელგანთქმული სნაიპერი ნიკოლოზ გრომოვი, კურსანტები გ. პარშინი, ვ. მამაევი, გ. დანილიანცი და სხვები, მაგრამ მტერმა მიზანს ვერ მიაღწია! ბატალიონი 10 წოემბრამდე იბრძოდა.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარის ი. ბ. სტალინის მოხსენება დიდი ოქტომბრის 25 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომაზე.

ერთ-ერთი სატანკო შეტევის დროს ოცეულის მეთაურმა ლეიტენანტმა პიატისოტნიკოვმა გრანატები შემოიხვია და მტრის მეთაურ ტანკს შეუვარდა.

მე-10 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადის ტანკსაწინააღმდეგო თოფების ჯგუფეულის მეთაურმა დ. ი. ოსტაპენკომ დღის განმავლობაში მოსპო მტრის 13 ტანკი, ხოლო მისმა უფროსმა ძმამ ი. ი. ოსტაპენკომ — 7 ტანკი.

276-ე მსროლელთა დივიზია, რომელიც კვლავაც იცავდა საქართველოს სამხედრო გზის ჩრდილოეთ მისადგომებს, 271-ე და 876-ე მსროლელთა პოლკების ორი ბატალიონით მონაწილეობდა გიზელის ოპერაციაში.

საარტილერიო ნაწილში, რომლის პოლიტხელი ნეტრე-ბენკო იყო, ბრძოლის დაწყებამდე 17 კაცმა შეიტანა განცხადება, რომ სურდათ პარტიაში შესვლა. მათ შორის იყო ქვემო-

ხის საუკეთესო დამმზნებელი ბურეაკოვი, სერჟანტი ბაკუ-ლიჩი, მეთაურები ტაბაკოვი და ბოგდანი.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 7 მზვერავი ლეიტენანტ ლეონოვის მეთაურობით მტრის ზურგიდან რომ ბრუნდებოდა, 20 რუმინელ ჯარისკაცს წააწყდა. ხანმოკლე ბრძოლაში ოცივე დახოცეს. მზვერავთა ჯგუფი უდანაქარგოდ დაბრუნდა ნაწილში.²⁸¹

414-ე მსროლელთა დივიზია მიუახლოვდა მოწინააღმდეგეს და თავდაცვა გაშალა მდინარე თერგის სამხრეთ ნაპირზე. მოწინააღმდეგე მრავალჯგზის შეეცადა გაერღვია დივიზიის თავდაცვა, მაგრამ ამაოდ.²⁸²

საქართველოს მშრომელებმა ფრონტზე გაგზავნეს 105 ვაგონი სადღესასწაულო საჩუქარი, მათ შორის შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებში — 23, მე-9 არმიაში — 23, 37-ე არმიაში — 20, 46-ე არმიაში — 22, შავი ზღვის ფლოტზე — 3, საფრონტო დაქვემდებარების ნაწილებსა და შენაერთებში — 6.

* * *

იმის გამო, რომ გადაჭრილია მე-13 სატანკო დივიზიის მობარაგების გზები, ხორციელდება მისი ჰაერით მომარაგების ღონისძიებანი. დივიზია მთელი დღის განმავლობაში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს გიზელის ჩრდილოეთით და ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

23-ე სატანკო დივიზია შეიჭრა მაირამადაგის ჩრდილოეთ ნაწილში, იგერიებდა საბჭოთა ჯარების დარტყმებს ნოგირიდან სამხრეთ-დასავლეთით, კიროვის დასავლეთით და სამხრეთით.

საბჭოთა ჯარებმა დაიწყეს 52-ე სატანკო კორპუსის ნაწილების კონტრიერიში, განსაკუთრებით მე-3 ქვეითი დივიზიის რაიონში, არტილერიისა და ნაღმსატყორცნთა ძლიერი ცეცხლის მხარდაჭერით.

ამ დღე: მე-17 არმიის რაიონში ძლიერი წვიმა, მთის ხეობებში წყალი აღიდდა, ფონი მეტწილად გაუვალა, გზებზე მიმოსვლა შეწყდა. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ჩამოწოლილია ღრუბლები, ზოგან წვიმს, გზები გაუარესდა.²⁸⁸

ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები აქტიურად უტევდნენ 1-ლი სატანკო არმიის ჯარებს.

ლენინის ორდენოსანი მე-7 გვარდიული მოიერიშეთა ავიაპოლკის 12 მოიერიშე თვითმფრინავმა დაბომბა მტრის თავმოყრილი ტანკები და საბრძოლო ტექნიკა. ორჯონიკიძის რაიონში სოფელ ძუარითაუს მახლობლად დააზიანეს გვარდიის უმცროსი ლეიტენანტის ვასილ გრიგოლის ძე შამშურიანის თვითმფრინავი. მფრინავს შეეძლო თავი გადაერჩინა, მაგრამ აღმოდებული თვითმფრინავი მიმართა მტრის ტანკების თავმოყრის ადგილას, რითაც ნ. გასტელოს გმირობა გაიმეორა.

მე-4 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადა, რომელიც მე-2 და 52-ე სატანკო ბრიგადებს მიჰყვებოდა, შეტევის დროს ტანკებს ჩამორჩა და ნაღმსატყორცნების, თოფებისა და ტყვიამფრქვევის ძლიერ ცეცხლში მოხვდა. ეს იყო გიზელის ჩრდილო-აღმოსავლეთ გარეუბანში. ბრიგადა იძულებული გახდა ჩაწოლილიყო.

ორჯონიკიძის სამხედრო სასწავლებლის კურსანტმა არკადი კლიმაშევსკიმ ბრძოლის დროს მტრის მეავტომატის ტყვიისაგან დაიცვა მეთაურის მოადგილე. თვითონ დაიღუპა, მაგრამ მეთაური გადააჩინა.

მე-4 გვარდიული მსროლელთა ასეულის წითელარმიელმა ი. თ. შაპოშნიკოვმა მებრძოლთა მცირე ჯგუფთან ერთად ჩაახშო მოწინააღმდეგის ძელმიწურის ცეცხლი. წინა დღეს იგი შეეპიდა მტრის 6 ტანკს და ორი მათგანი ხელყუმბარებით ააფეთქა.

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები იბრძოდნენ სემაშხოსა და ორი ძმის მთების რაიონში ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით ალყაშემორტყმული მოწინააღმდეგის ნაწილების მოსასპობად.

პრემიერი ი. ბ. სტალინი — პრემიერ-მინისტრ უ. ჩერჩილს: „მადლობას მოგახსენებთ ცნობისათვის, რომ თქვენ და პრეზიდენტმა რუზველტმა გადაწყვიტეთ უახლოეს დროს გამოგზავნოთ ჩვენს სამხრეთ ფრონტზე ბრიტანეთისა და ამერიკის 20 ესკადრილია. 20 ესკადრილიის სწრაფად გამოგზავნა მეტად მნიშვნელოვანი დახმარება იქნება...“

მდგომარეობა კავკასიის ფრონტზე ოქტომბერთან შედარებით რამდენადმე გაუარესდა. გერმანელებმა შეძლეს ქ. ნალჩიკის აღება და მიუახლოვდნენ ვლადიკავკავს, სადაც ახლა დიდი ბრძოლებია. აქ ჩვენი სუსტი მხარეა გამანადგურებელი ავიაციის ნაკლებობა“.

პრემიერ-მინისტრი უ. ჩერჩილი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს: „ექვცი არ არის, თქვენ იცით, რომ როცა პიტლერი დაკარგავს ბაქოს აღების იმედს, მის დანგრევას იგი საპაერო შეტევებით შეეცდება“.²⁸³

* * *

23-ე სატანკო დივიზია მთელი დღე გააფთრებით ებრძოდა საბჭოთა ჯარებს და ტანკებს ფიაგდონის აღმოსავლეთით. მე-13 სატანკო დივიზია მთელი დღის მანძილზე აწარმოებდა მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს მოწინააღმდეგის ჯარბი ქვეითი და სატანკო ძალების წინააღმდეგ უპირატესად გიზელის ჩრდილოეთით და სამხრეთით. მაირამადაგის აღმოსავლეთით მოულოდნელი დარტყმის შედეგად საბჭოთა ჯარებმა შეძლეს 23-ე სატანკო დივიზიის მომარაგების გზების ბლოკირება.

მე-40 სატანკო კორპუსი მე-3 სატანკო დივიზიასთან ერთად შეტევით ბრძოლებს აწარმოებდა იშჩენსკაიას სამხრეთ-აღმოსავლეთით, აგრეთვე ალპატოვოს გზაზე.

კავშირი მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიებს შორის ჯერჯერობით ვერ აღადგინეს.

ამ დღე: ძლიერი წვიმა, ზოგან თოვლი, ძირითადად სქელი ნისლი. ჩამოწოლილია ღრუბლები, ძალიან ცივა. მთებში გზები მთლიანად გაუვალია; 1-ლი სატანკო არმიის მთელ ფრონტზე გაძნელდა მიმოსვლა.²⁸⁸

1942 წლის 9 ნოემბერი

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

108-ე დღე

მაირამადაგის რაიონში საზღვაო ქვეითი ჯარის 34-ე ცალკე მსროლელთა ბრიგადა (მეთაური — პოლკოვნიკი ა. ვ. ვოროჟიშჩევი) გააფთრებით ებრძოდა მოწინააღმდეგის ჯარს სატანკო და მოტოქვეითი ჯარის ნაწილებს.

შინსახკომის ჯარების 34-ე მოტომსროლელთა პოლკის 7-ე მილიმეტრიანი ზარბაზნების ბატარეა უფროსი ლეიტენანტის ი. ლ. კუზნეცოვის მეთაურობით მთელი დღის მანძილზე იბრძოდა მტრის მეავტომატეთა შეტევებს, რომლებსაც ავიაცია უჭერდა მხარს. ბატარეამ მოწინააღმდეგის წინსვლა ერადღე-ღამით შეაჩერა. 10 ნოემბერს განთიადზე ბატარეა ქვეით ჯართან ერთად შეტევაზე გადავიდა.

734-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკის (მეთაური—პოლკოვნიკი პ. ს. კოშინი) ქვედანაყოფებმა ლაზარესკაიას რაიონში ჩამოაგდეს მტრის 7 და დააზიანეს 2 თვითმფრინავი. სულ კი ამ პოლკის მეზენიტეებმა ხანმოკლე პერიოდში მოსპეს გერმანელთა 20 და დააზიანეს 3 თვითმფრინავი.²⁸³

შინსახკომის ჯარების 34-ე მოტომსროლელთა პოლკის სერჟანტი, ასეულის კომკავშირის ორგანიზაციის მდივანი ნ. პ. ბარბაშევი გიზელის რაიონში გამართული ბრძოლის დროს მტრის ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალება შეასრულა.

ასევე მოიქცა კრასნოდარის მხარის დასახლებული პუნქტის გორიაჩი კლუჩის რაიონში გამართული ბრძოლის დროს 256-ე წითელდროშოვანი პოლკის პოლიტხელი ა. პ. კირიჩენკო.

გაზეთმა „პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ აზერბაიჯანელმა მენავთობეებმა ოქტომბრის 25-ე წლისთავის აღსანიშნავად გაზარდეს ნავთობის მოპოვება. მაგალითად, „ორჯონიკიძენავთობის“ ტრესტის კოლექტივმა გეგმა 103 პროცენტით შეასრულა. გადაჭარბებით შეასრულეს გეგმები ბაქოს სხვა ნავთობის ტრესტებმაც.

პრემიერი ი. ბ. სტალინი — პრემიერ-მინისტრ უ. ჩერჩილს: „მადლობელი ვარ ბაქოს თაობაზე გაფრთხილებისათვის. ვახორციელებთ მოგერიების ღონისძიებებს“²⁸⁴.

* * *

23-ე სატანკო დივიზია მთელი დღის მანძილზე იბრძოდა მაირამადაგის ჩრდილო-აღმოსავლეთით. სხვა ნაწილებმა იერიში მიიტანეს ფიაგდონის სამხრეთით, რომლის საბოლოო მიზანი იყო მე-13 სატანკო დივიზიასთან კავშირის აღდგენა.

მე-13 სატანკო არმია გიზელის რაიონში მძიმე თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდა შემტევი საბჭოთა ნაწილების წინააღმდეგ. მომარაგების გზებზე ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან შეტევის შედეგად ვერ მოხერხდა 23-ე სატანკო დივიზიასთან კავშირის დამყარება. 1-ლი სატანკო არმიის შტაბმა სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურ შტაბს შეატყობინა, რომ გიზელს დიდხანს ვერ შეინარჩუნებდნენ, რომ მე-3 სატანკო კორპუსმა მძიმე ბრძანება უკან დაეხია, მაგრამ მხოლოდ სოლიონოეს მონაკვეთამდე.

ამ დღი: ტემპერატურამ დაიწია, დღისით ყინავს, ჩაძოვოლილია ღრუბელი და ნისლი, გზები თითქმის უვარგისია.²⁶⁸

1942 წლის 10 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამშაბათი

109-ე დღე

მე-9 არმიის შენაერთები შეიჭრნენ გიზელში, რომელიც ფაშისტებმა თავდაცვის გამაგრებულ საყრდენ პუნქტად გადააქციეს.

საზღვაო ქვეითი ჯარის 34-ე ბრიგადის მეზღვაურთა და სახმარებლად დაწინაურდა მე-10 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადა. მოწინააღმდეგე ხელთ ვერ იგდო მაირამადაგი და ვერ შეაღწია სუარის ხეობაში, რათა დახმარებოდა გიზელის რაიონში ალყაშემორტყმულ ჯარებს.

გიზელთან ბრძოლაში მიღებული ჭრილობებისაგან გარდაცვალა მე-10 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადის პოლიტბელის მოადგილე ვ. ა. პოლოვინკინი, რომელმაც 1942 წლის 8 ნოემბერს ნალმსატყორცნის ცეცხლით გაანადგურა მტრის 50 ავტომანქანა, ნალმსატყორცნთა ორი ჯგუფი და დაახლოებით 300 ფაშისტი ჯარისკაცი და ოფიცერი. მძიმედ დაჭრილი გმირი ბოლომდე ბრძოლის ველზე დარჩა.

გიზელის იერიშის დროს წითელარმიელი ი. ფ. შაპოშნიკოვი, რომელმაც ბრძოლაში დაღუპული ასეულის მეთაური შეცვალა, თავისი ასეულით პირველი შეიჭრა სოფელში.

ქლუხორის მიმართულებით დაიწყო 46-ე არმიის ჯარების სამი ჯგუფის მორიგი შეტევა, რომელიც წარუმატებლად დამთავრდა.

392-ე მსროლელთა დივიზიამ, რომელიც გარემოცვაში

იბრძოდა, მიიღო სარდლობის ბრძანება გადასულიყო დონ-დუბ-ორუნ-ბაშის უღელტეხილზე და დაიწყო ეს ლეგენდარული გადასვლა.

წითელარმიელები ლორთქიფანიძე და აზალაძე თავიანთ განცხადებაში წერდნენ: „გვინდა ამ ბრძოლაში კომუნისტებად წავიდეთ. უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე, უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე ვიბრძოლებთ, ყველაფერს გავაკეთებთ მტრის სრული განადგურებისათვის“.

წითელარმიელმა მ. ლ. ნიკოტენკომ კარაბინის ერთი გასროლით ჯავშანგამტანი ტყვიით ჩამოაგდო მტრის „იუნ-კერს-88“.²⁸⁵

* * *

მე-13 სატანკო დივიზიას 15 საათისათვის უნდა დაეტოვებინა გიზელი და დაეხია ნიჟნი სანიბთან. დივიზიის ჯარები მთელი დღის მანძილზე ამოდ ცდილობდნენ კავშირი დაემყარებინათ 23-ე სატანკო დივიზიასთან.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელობა კორპუსის რაიონში ცვლილებები არ მომხდარა.

ლამით არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა მიიღო სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის დირექტივა, რომ მე-3 სატანკო კორპუსს გაეგრძელებინა შეტევები, რათა სატანკო არმიის გადაჯგუფების ხელშემწყობი პირობები შეექმნა.

20 საათზე და 15 წუთზე 1-ლი სატანკო არმიის შტაბმა გენერალურ შტაბს შეატყობინა, რომ გიზელი დატოვეს და ახორციელებენ ღონისძიებებს „ქვაბიდან“ მე-13 სატანკო დივიზიის გამოსაყვანად.

ამ დღი: ლამით ყინავს, ღლისით ცივა, ნისლიანი და მოღრუბლული დღეა, ზოგან მცირე წვიმა. გზები მოყინულია და თითქმის უეარგისია მიმოსვლისათვის.²⁶⁸

1942 წლის 11 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

110-ე დღე

დღილით მე-9 არმიის მარცხენა ფრთის ჯარებმა გასტეხეს მტრის წინააღმდეგობა და აიღეს გიზელი და ნოვაია სანიბა.

ამიერკავკასიის ფრონტის სარდალი არმიის გენერალი ი. ვ. ტიულენევი ჩავიდა სოფელ გიზელში, ესაუბრა ოს გლჟ-

ხებს. ჩრდილოეთ ოსეთის მშრომელებმა ფრონტის სარდალსა და ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის სარდალს გენერალ-ლეიტენანტ ი. ი. მასლენიკოვს საჩუქრად მიართვეს კავკასიური ვერცხლის ხმლები, მოოქრული ხანჯლები და ნაბდები.

ჩრდილოეთ ოსეთის ასსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა საპატიო სიგელებით დააჯილდოვა 40-ზე მეტი მეომარი, რომლებმაც თავი გამოიჩინეს ქ. ორჯონიკიძისათვის ბრძოლებში.

ტუაფსეს მიმართულებით გორიანის კლუხის რაიონში „ბეზიმიანნაია სოპკაზე“ მტრის გარემოცვაში დარჩენილმა 30-მსროლელთა დივიზიის 256-ე მსროლელთა პოლკის მე-8 ასეულის მეტყვიათმფრქვევემ გ. ე. კუჩერიავიმ უკანასკნელი გრანატით საკუთარი სიცოცხლის ფასად გარშემო მყოფი ჰიტლერელები ააფეთქა.

ლეიტენანტმა ი. მ. ლინჩევსკიმ, რომელიც ქვემეხის მეთაურის მოვალეობას ასრულებდა, მოსკო მოწინააღმდეგეს 4 ტანკი.²⁸⁷

გენერალ-მაიორის წოდება მიენიჭათ ეროვნული დივიზიების მეთაურებს გ. ნ. ყუფარაძეს, ვ. პ. ძიუვანოვს და მფრანავ ს. ვ. სლიუსარევს, რომელიც საქართველოში პირველი გახდა საბჭოთა კავშირის გმირი.

* * *

მე-13 სატანკო დივიზია მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა საბჭოთა ჯარების ჯარბი ძალების წინააღმდეგ. მთელი ძალების დაძაბვის მიუხედავად ვერ მოხერხდა საინჟინერო კავშირის დამყარება მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზიებს შორის. მე-13 სატანკო დივიზიის მდგომარეობას ისიც აუარესებდა, რომ იგი მთლიანად აღყაწმორტყმული იყო და საბრძოლო მასალის ნაკლებობას განიცდიდა.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მთელი დღის მანძილზე თავდაცვით ბრძოლებში იყო სემაშხოსა და ინდიუკის მთების აღმოსავლეთით.

ამ დღი: მე-17 არმიის რაიონში გრილა, ქარი ქრის, მოღრუბლულია, გზები შრება. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში გრილა, მოღრუბლულია, ზოგან თოვლი დნება, ზოგან მოლიპულია, გზები მთლიანად აიზილა და მეტწილად გაუვალია.²⁶⁸

დამთავრდა საბჭოთა ჯარების ნალჩიკ-ორჯონიკიძის თავდაცვითი ოპერაცია. გიზელის რაიონში დამარცხებული მტერი საბჭოთა ჯარებმა კონტრშეტევით უკუუაგდეს ორჯონიკიძიდან. მოწინააღმდეგე იძულებული გახდა საბოლოოდ ეთქვა უარი გროზნოს მიმართულებით შეტევით მოქმედებაზე და თავდაცვაზე გადასულიყო. ამ ბრძოლებში თითქმის განადგურდა მე-13 სატანკო დივიზია, პირადი შემადგენლობის ნახევარი დაკარგეს 23-ე სატანკო დივიზიამ, ესესის მოტორიზებულმა დივიზიამ „ეიკინგმა“, მე-2 რუმინულმა სამთომსროლელთა დივიზიამ, „ბრანდენბურგის“ პოლკმა და მთელმა რიგმა სხვა ნაწილებმა. ბრძოლის ველზე დარჩა 5 ათასზე მეტი დაზოცილი ჰიტლერელი. საბჭოთა ჯარებმა ხელთ იგდეს 140 ტანკი, 7 ჯავშნიანი მანქანა, 70 ქვემეხი, 2350 ავტომანქანა, 183 მოტოციკლი, საბრძოლო მასალისა და სურსათის საწყობები და სხვა ნადავლი.

392-ე მსროლელთა დივიზია განაგრძობდა დონდუზ-ორუნ-ბაშიზე გადასვლას.

* * *

საბჭოთა ჯარებმა წარმატებით შეუტიეს 57-ე სატანკო კორპუსის ჯარებს სადოვაისა და ქ. სარაის შუა მდებარე რაიონში. კორპუსის მდგომარეობა გაართულა მძიმე იარაღის საბრძოლო მასალის უქონლობამ.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ გოითხის, სემაშხოსა და ინდიუკის მთების რაიონში.

მე-13 სატანკო დივიზიამ ძალების უდიდესი დამაზვის შედეგად გაარღვია გარემოცვის რკალი. ტექნიკა, რომლის წაღება ვერ მოახერხა, მოსპო. მე-13 სატანკო დივიზიაში მხოლოდ 22 მოქმედი ტანკი დარჩა.

1-ლი სატანკო არმიის შტაბმა სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურ შტაბს შეატყობინა, რომ არმია „საქართველოს სამხედრო გზის ბლოკირების ამო-

ცანას შეასრულებს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ესესის დივიზია „ვიკინგი“ შეუერთდება მე-3 სატანკო კორპუსს და თავად მე-13 სატანკო დივიზიის ხელახალი ფორმირება“.

ამინდი: არმიის მთელ ფრონტზე გრილა, ჩამოწოლილია ღრუბლები, ზოგან ძლიერ წვიმს, გზები მეტწილად გაუვალია ტრანსპორტისათვის.²⁶⁸

1942 წლის 13 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

112-ე დღე

მე-9 არმიის მარცხენა ფრთის ჯარებმა შეტევა დაიწყეს, მაგრამ 10 დღე-ღამის მანძილზე ვერ გაარღვიეს მტრის თავდაცვა, მხოლოდ სოლივით შეიჭრნენ 10 კილომეტრ სიღრმეში და გავიდნენ მდინარეების არდონისა და ფიაგდონის აღმოსავლეთ ნაპირზე.

ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით გრძელდებოდა შეუზღოვარი ბრძოლები. ერთ-ერთი შეტევის დროს გერმანელებმა დაკარგეს 3 ტანკი და 200-მდე ჯარისკაცი და ოფიცერი.

ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენი ნაწილები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის პატარ-პატარა ჯგუფების შეტევებს. ჩვენი მზვერავების ჯგუფებმა დახოცეს 130 გერმანელი ჯარისკაცი და ოფიცერი, საპაერო ბრძოლებში ჩამოაგდეს მტრის 2 ავიაცამანადგურებელი.

734-ე საჰენიტო-საარტილერიო პოლკის მე-6 ბატარეის მეზენიტებმა ჩამოაგდეს მტრის 2 თვითმფრინავი.²⁸⁸

მახაჩყალის თავდაცვის კომიტეტის სხდომაზე მიიღეს ქალაქის დაცვის სპეციალური გეგმა.

პრემიერ-მინისტრი უ. ჩერჩილი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს: „ავიაციის მარშალი დრემონდი დავნიშნე დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენლად საშტაბო მოლაპარაკებისათვის... თქვენს სამხრეთ ფრონტზე ბრიტანეთისა და ამერიკის 20 ესკადრილის გამოყენების წინასწარ ღონისძიებათა შესახებ.“²⁸⁹

• • •

ლანცის დივიზია თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა გოთხისა და პერეველნაიას რაიონში.

მე-3 სატანკო კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა დაი-

წყეს შეტევა ნარტონის, არდონის, დარგ-კოხის რაიონში. მე-13 სატანკო დივიზიის ნარჩენებს თავი მოუყარეს ალაგირ-კადგორონის რაიონში.

ესეგელთა დივიზია „ვიკინგი“ გადაეცა მე-3 სატანკო კორპუსს და მასთან შესაერთებლად წავიდა.

ამინდო: მე-17 არმიის რაიონში ძლიერი დილის ნისლია, დღისით დარი, ხანგამოშვებით მზეს ღრუბელი ეფარება, მთებში გზები კვლავ აიზილა. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ღრუბლიანი ამინდია, ზოგან წვიმა, გზები მხოლოდ ნაწილობრივად ვარგისი მიმოსვლისათვის.²⁶⁸

1942 წლის 14 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

113-ე დღე

392-ე მსროლელთა დივიზიის მეთაურმა გენერალ-მაიორმა გ. ი. ყუფარაძემ უბრძანა 390-ე სამთომსროლელთა პოლკს, რომელიც იცავდა დივიზიის გადასვლას დონდუზ-ორუნ-ბაშის უღელტეხილზე, აეფეთქებინა ყველა შენობა, დაენაღმა ყველა ბილიკი და უღელტეხილს იქით გადასულიყო.

შავი ზღვის ფლოტის მეზენიტეებმა ჩამოაგდეს მტრის 3 თვითმფრინავი. 20 დღის ბრძოლის დროს მეზენიტეებმა გაანადგურეს 9 ტანკი, 42 ავტომანქანა, 3 საარტილერიო ბატარეა, 3 ნაღმსატყორცნი ბატარეა, 10 ქვემეხი.

შავი ზღვის ფლოტის „ლ-23“ წყალქვეშა ნავმა რუმინეთის სანაპიროსთან ჩაძირა მტრის ტრანსპორტი „ტენიროსარი“.

პიტლერელებმა მამისონის უღელტეხილზე დაიწყეს შეტევა 351-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის ნაწილების წინააღმდეგ. მოწინააღმდეგე უტევდა ტანკების, ავიაციის, არტილერიისა და ნაღმსატყორცნების დიდი ძალებით. ამ ბრძოლებში განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი პარაშუტისტთა ბატალიონმა (მეთაური მაიორი გ. ნარიმანიძე). ხანმოკლე პერიოდში ბატალიონმა მოსპო მტრის 15 ბლინდაჟი, 6 ტანკი და ჯავშნიანი მანქანა, 70 ავტომანქანა, 6 ხიდი, დახოცა 550 პიტლერელი. მაიორი გ. ნარიმანიძე წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა.

205-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა პოზიციები დაი-

გავეს ურუხის ხეობის შესასვლელში. პატარა ოსური აული ახსარისარი საყრდენ პუნქტად გადააქციეს და იგი თავდაცვის უკანასკნელი მიჯნა გახდა.²⁹⁰

პრემიერი ი. ბ. სტალინი — პრემიერ-მინისტრ უ. ჩერჩილს: „ბოლო დღეებში მოხერხდა გერმანელთა წინსვლის შეჩერება ვლადიკავკავთან და მდგომარეობის სტაბილიზება. ვლადიკავკავი ჩვენს ხელშია და, ვფიქრობ, ასევე დარჩება. ყოველ ღონეს ვხმარობთ ჩრდილო კავკასიაში ჩვენი პოზიციების შესანარჩუნებლად.“²⁹¹

* * *

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა დარტყმა მოგვყენეს სემაშხოს მთის ჩრდილოეთით და გაარღვიეს თავდაცვა. კორპუსმა მხოლოდ დიდი გაჭირვებით მოახერხა გარღვევის ლიკვიდაცია. ბრძოლები გრძელდებოდა აგრეთვე გოითხისა და პერეველნაიას სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

მე-3 სატანკო კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარები ტანკებისა და არტილერიის მხარდაჭერით შეტევით ბრძოლებზე გადავიდნენ კარაუჩონის, რასვეტის რაიონში, ნარტონისა და არდონსკაიას სამხრეთ-დასავლეთით.

ამ დღე: მე-17 არმიის რაიონში ძლიერი დილის ნისლი, მთელი დღე მოღრუბლულია და გრილა, გზების მდგომარეობა იგივეა. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში მოღრუბლულია, ზოგან წვიმა და ნისლი, მინდორში თოვს.²⁶⁸

1942 წლის 15 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

114-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 არმიის ჯარები კვლავ ჩაებნენ სისხლისმღვრელ თავდაცვით ბრძოლებში მოწინააღმდეგესთან, რომელიც მესამედ შეეცადა გაერღვია ჩვენი თავდაცვა ტუაფსეს მიმართულებით. მოწინააღმდეგემ ძლიერი დარტყმა განახორციელა სემაშხოსა და კამენისტაიას მთების რაიონში, რომლის შედეგად მისი შემტევი ნაწილები გავიდნენ ამ რაიონში გარშემორტყმულ ჯგუფებთან. გეორგიევსკაიასა და ტუაფსეს მიმართულებით შეიქმ-

ნა მტრის შეჭრის საფრთხე. მაგრამ შავი ზღვის ჩგუფის ჯარების მტკიცე თავდაცვამ ჩაფუშა ფაშისტების ეს ცდა. ტუაფსეს მიმართულებით გამართულ ბრძოლებში საბჭოთა ჯარებმა შებოჭეს მოწინააღმდეგის 14-მდე დივიზია.

ბაქსანის ხეობა ზემო ბაქსანამდე მთლიანად განთავისუფლდა დამპყრობთაგან.²⁹²

მე-4 და მე-5 საჰაერო არმიები ეხმარებოდნენ სახმელეთო ჯარებს, რომლებიც მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად იბრძოდნენ და ამავე დროს ემზადებოდნენ შეტევითი ოპერაციებისათვის ჩრდილო კავკასიის განთავისუფლების მიზნით.

ქალაქ ორჯონიკიძეში გააუქმეს სამხედრო წესები.

უმაღლესმა მთავარსარდალმა მოსკოვში გამოიძახა ამიერკავკასიის ფრონტის სარდალი, არმიის გენერალი ი. ვ. ტიულენევი (ფრონტის ჯარების გიზელის ოპერაციის შესახებ ანგარიშისათვის) და ჯარების ჩრდილოეთის ჩგუფის სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი ი. ი. მასლენიკოვი.

მთავარბანაკმა ჯარების ჩრდილოეთის ჩგუფს დაუსახა ამოცანა: საიმედოდ დაეცვათ გროზნოსა და ორჯონიკიძის ძირითადი მიმართულებანი, განეხორციელებინათ დარტყმები ორივე ფლანგზე და გაენადგურებინათ გერმანელთა მოზდოკისა და ალაგირის დაჯგუფებები.

გერმანელთა დიდმა ჩგუფმა იერიში მიიტანა მიჯნაზე, რომელსაც მეტყვიამფრქვევეები სარალიძე, ქურდაძე და აბუანდაძე იცავდნენ. მეტყვიამფრქვევეებმა ახლოს მიუშვეს გერმანელები და შემდეგ გამანადგურებელი ცეცხლი დაუშინეს. ბრძოლაში დაიღუპნენ ქურდაძე და აბუანდაძე. ტყვიამფრქვევთან მარტო სარალიძე დარჩა. უკანასკნელ ვაზნამდე იბრძოდა მამაცი მეომარი, რომელიც მძიმედ დაჭრილი იპოვეს ჩვენმა მეზობლებმა. ბრძოლის ველზე დარჩა 45 დაზოცილი გერმანელი ჯარისკაცი და ოფიცერი.²⁹³

მახაჩყალის თავდაცვის კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება დაღესტნის მშრომელთა სახსრებით აეშენებინათ მაგომედ გაჯიევის სახელობის ჯავშანმატარებლების დივიზიონი.²⁹⁴

416-ე აზერბაიჯანული მსროლელთა დივიზიის მეთაურად დაინიშნა პოლკოვნიკი დ. მ. სიზრანოვი.

„იზვესტიამ“ დაბეჭდა ცნობა, რომ მოსკოვში გაიმართა საბჭოთა სტუდენტების ანტიფაშისტური მიტინგი.

ვეტცელის ჯგუფი თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა ნებერჯაევსკაიასა და სტავროპოლსკაიას რაიონში. 44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსებს მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ სარაის მთის რაიონში შაუმიანის სამხრეთით, სემაშხოს მთის ჩრდილოეთით, გოითხის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

მე-3, მე-40 სატანკო და 52-ე საარმიო კორპუსებს მოუხდათ საბჭოთა ჯარების შეტევების მოგერიება რასვეტის რაიონში, არდონსკაიას დასავლეთით, არდონის, ქ. სეკოს აღმოსავლეთით, სამანყულის, სტარო-ბუხაროვისა და სტარო-ლენევის ჩრდილო-დასავლეთით.

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბლულობა, მთებში ნისლი, გზები ცუდ მდგომარეობაშია. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში სხვადასხვანაირი ამინდია: ზურგში ნისლი და ყინვა, მე-3 სატანკო და 52-ე საარმიო კორპუსებში ნაწილობრივ ნისლი და ნალექი, გზები ატალახდა, მე-40 სატანკო კორპუსის რაიონში ზოგან თოვს, ჩრდილოეთით მზიანი და ცივი ამინდია, გზები აიზილა.²⁶⁸

1942 წლის 16 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორშაბათი

115-ე დღე

დამთავრდა 392-ე მსროლელთა დივიზიის გადასვლა დონ-დუზ-ოლუნ-ბაშის უღელტეხილზე, რომელიც 7 დღეს გრძელდებოდა. უღელტეხილის საშუალებით ევაკუირებული იყო 7636 ჯარისკაცი და ოფიცერი, 305 დაჭრილი, 1683 ცხენი და სახედარი, 18344 სული. წვრილფეხა პირუტყვი, 578 სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი, 9 ქვემეხი და ნალმსატყორცნი, ვოლფრამი და მოლიბდენი — 18 ტონა, ხოლო სამი ტონა ბაქსანის ხეობაში დარჩა ჩამარხული. გადასვლის დროს დივიზიას დახმარება გაუწიეს 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის მეომრებმა და ადგილობრივმა მოსახლეობამ — სევანებმა.²⁹⁵

აქტიურად იბრძოდნენ ჩვენი ნაწილები ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით: ღამის ბრძოლაში დახოცეს 200 ჰიტლერელი, დააზიანეს 6 ტანკი.

89-ე მსროლელთა დივიზიაში მუშაობა დაიწყო მსროლელ-

თა პოლკებისა და სასწავლო ბატალიონის სნაიპერთა 5-დღიანმა შეკრებამ. შეკრებაში მონაწილეობდა 70-მდე მეზრდოლი და უმცროსი მეთაური. სნაიპერმა სერჟანტმა გასპარ გაბრიელიანმა დახოცა 72 გერმანელი. წითელარმიელებმა გარნიკ ვარდანიანმა, ბაბკენ ბაბაიანმა, არტაშეს პოლოსიანმა სამი თვის მანძილზე დახოცეს თითოეულმა 25—38 გერმანელი.²⁹⁶

საკავშირო ალკ დაღესტნის საოლქო კომიტეტმა წითელი დროშით დააჭილდოვა 44-ე არმიის საარტილერიო პოლკი, რომელმაც საუკეთესო შედეგებს მიაღწია დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლებში. პოლკმა ეს დროშა ღირსეულად ატარა ყველა ბრძოლაში და პრალამდე მიიტანა. დროშაზე 15 ნატყვიარი დარჩა.

* * *

57-ე სატანკო, 44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები სისხლისმღვრელ თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ კოჩკანოვის, სარაის მთების, გოითხის რაიონში, სემაშხოს მთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით და ინდიუკის მთის აღმოსავლეთით.

მე-3 სატანკო კორპუსის ჯარები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების ძლიერ შეტევებს რასვეტის, ნარტონის, არდონის, ალაგირის რაიონში.

1-ლი სატანკო არმიის სარდლობა აღნიშნავდა საბჭოთა არტილერიის უმაგალითო კონცენტრაციის შესახებ მე-3 სატანკო კორპუსის ფრონტზე.

ამ დღი: მე-17 არმიის რაიონში მთებში ნისლი და განუწყვეტელი წვიმა, გზები ცუდ მდგომარეობაშია. მე-3 სატანკო და 52-ე საარმიო კორპუსების რაიონში მშრალი და ცივი ამინდია. მთელ რაიონში გზები უვარგისია მიმოსვლისათვის.²⁹⁸

1942 წლის 17 ნოემბერი

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

116-ე დღე

ჯარების შავი ზღვის ჯგუფი განაგრძობდა გააფთრებულ ბრძოლას მოწინააღმდეგესთან ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ-

თით. ამ ბრძოლებში მოწინააღმდეგემ დაკარგა ასამდე ჯარის-
კაცი და 7 თვითმფრინავი.

გრძელდებოდა ბრძოლები ჩრდილო კავკასიაში, ნალჩიკსა
და ორჯონიკიძის შუა მდებარე რაიონში.

* * *

23-ე და მე-13 სატანკო დივიზიები იგერიებდნენ საბჭოთა
ჯარების შეტევებს ყარა-ჯოღონის, ძუაურიაუს, ნარტონის,
გუსარის, არდონის რაიონში. სეკოს მთის რაიონში 370-ე
ქვეითი დივიზია აწარმოებდა მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს.
ასეთივე ბრძოლები ჰქონდა კოჩკანოვის მთის რაიონში 198-ე
ქვეითს დივიზიას.

ამ დღე: მე-17 არმიის რაიონში გაუთავებლად წვიმს,
მაღალ მთებში თოვს; 1-ლი სატანკო არმიის ზურგში მზიანი
და თბილი ამინდია, საღამოს წვიმამ წალეკა გზები; საბრძო-
ლო მოქმედების რაიონში დილით მოღრუბლულია, გრილა,
გზების მდგომარეობა გაუმჯობესდა.²⁶⁸

1942 წლის 18 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

117-ე დღე

დამთავრდა დიდი სამამულო ომის პირველი პერიოდი —
ფაშისტური გერმანიის ვერაგული თავდასხმის მოგერიების
პერიოდი. ამ პერიოდის უმნიშვნელოვანესი შედეგია „ელვი-
სებრი ომის“ გეგმის ჩაშლა და ომის მსვლელობის ძირეული
გარდატეხის პირობების შექმნა. გერმანულ-ფაშისტური ჯარე-
ბის საერთო დანაკარგებმა ამ პერიოდში თითქმის ორი მილი-
ონი კაცი შეადგინა. 1942 წლის ზაფხულში და შემოდგომაზე
საბჭოთა ჯარებმა შეაჩერეს ფაშისტური ჯარების შეტევა, ჩა-
შალეს ამიერკავკასიაში შეჭრის, ახლო და შუა აღმოსავლეთ-
ში, ჩრდილოეთში შემდგომი ლაშქრობის სტრატეგიული გეგმა.

ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის მე-9 არმიის მარცხენა
ფლანგის ჯარებმა გააფთრებული ბრძოლების მიუხედავად
ვერ გააარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვის ხაზი.

მიმდინარეობდა ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის გადაადგი-
ლება, რომლის მიზანი იყო ფლანგებზე დამკერელი დაჯგუფე-

ბების შექმნა. ჯავშანმატარებლის ქიმიური სამსახურის უფროსმა სერჟანტმა ი. მ. ბაქრაძემ შეცვალა მწყობრიდან გამოსული დამმიზნებელი და გაანადგურა მოწინააღმდეგის 2 ქვემეხი. ქვემეხის დამმიზნებელმა სერჟანტმა დ. ი. ხაჭაპურიძემ მოსპო მოწინააღმდეგის ორი ზარბაზანი.²⁹⁷

ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ბრძოლებში 7 დღის მანძილზე ჩვენმა ჯარებმა დახოცეს მოწინააღმდეგის ორი ათასზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცერი, მოსპეს 110-ზე მეტი ტანკი და ჯავშნიანი მანქანა, 675 ავტომანქანა, დააზიანეს 45 ქვემეხი, ხელთ იგდეს დიდძალი ნადავლი, მათ შორის 30 ტანკი, 805 ავტომანქანა, 24 ქვემეხი.

351 მსროლელთა დივიზიის 1159-ე მსროლელთა პოლკის, მე-3 მსროლელთა ბატალიონის ოცეულმა უმცროს ლეიტენანტი ი. პ. ზარომენსკის მეთაურობით დღის მანძილზე მოიგერია გერმანელთა სამი გააფთრებული კონტრშეტევა, რომელთა მიზანი იყო ჩვენი მარცხენა ფლანგის შემოვლა. პირადად ი. პ. ზარომენსკიმ შაშხანით დახოცა 9 ჰიტლერელი, დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა. ამ ბრძოლისათვის უმცროსი ლეიტენანტი ი. პ. ზარომენსკი წითელი ვარსკვლავის ორდენით დაჯილდოვდა.²⁹⁸

• • •

მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია, რომელიც მე-3 სატანკო კორპუსის შემადგენლობაში შედის, ალაგირის სამხრეთით საბჭოთა ჯარების ძლიერი შეტევის შემდეგ იძულებული გახდა უკან დაეხია. მე-13 სატანკო დივიზია განაგრძობდა მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს არდონის რაიონში.

ამ ი ნ დ ი: მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბლულობა. დილის 12 საათიდან აღარ წვიმს, გზები ცუდ მდგომარეობაშია. 1-ლი სატანკო არმიის ზურგში ღამით წვიმდა, დღისით გამოიდარა. გზების მდგომარეობა გაუმჯობესდა, ველზე მოღრუბლულია, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.²⁹⁸

დაიწყო საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევა სტალინგრადის რაიონში. ეს იყო ვერმახტის მე-6 არმიის განადგურებისა და დაღუპვის დასაწყისი, ძირეული შემობრუნება დიდი სამამულო ომის მსვლელობაში.

მე-9 არმიის ჯარებმა დარტყმა განახორციელეს ალაგირის აღმოსავლეთით. პირველსავე დღეს ტანკების მხარდაჭერით ჰიტლერელთა ჯარები გააძევეს ხელსაყრელი მიწიდან. მოწინააღმდეგემ დაიწყო თავისი ნაწილების გაყვანა ახალ პოზიციებზე.

ლაზარეცკაიას სადგურს თავს დაესხა 34 ფაშისტური თვითმფრინავი. 734-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკის მე-8 ბატარეის მეზენიტეებმა (მეთაური — უფროსი ლეიტენანტი ე. კ. ემელიანოვი) ორი თვითმფრინავი ჩამოავდეს, დანარჩენები აიძულეს უკან გაბრუნებულიყვნენ.²⁹⁹

საბჭოთა კავშირის გმირმა ბ. აბასოვმა ბრძოლაში შეცვალა ასეულის მეთაური, ამხანაგების დახმარებით მან შეძლო ფაშისტების გაძევება დაკავებული პოზიციიდან. ამ ბრძოლაში ბ. აბასოვი დაიღუპა. გმირის თანამებრძოლი ციმბირელები ასე სწერდნენ აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს: „ბაღაოგლანის ესოვნა თან გაგვეყვება საბრძოლო გზებზე. იგი იცოცხლებს ჩვენს ყოველ ტყვიაში, ყოველ ჭურვში, რომლებითაც გერმანელ ნაძირალებს დავხოცავთ“.

საკ. კპ(ბ) ორჯონიკიძის სამხარეო კომიტეტის ბიურომ მიიღო გადაწყვეტილება სამხარეო კომიტეტის აპარატში პარტიზანული მოძრაობის განყოფილების შექმნის შესახებ.³⁰⁰

კრასნოდარის მხარის პარტიზანთა აღმოსავლეთის ჯგუფმა მოსპო 300-ზე მეტი ჰიტლერელი, მტრის 6 ტანკი და 1 თვითმფრინავი.

გერმანელთა 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის სარდლობამ ფურცლები ჩამოყარა უღელტეხილებზე მებრძოლ თავის ჯარებში, რომლებშიც მოუწოდებდა: „აღპიური ეგერები იბრძოდნენ ნარგიკში, ძელმიწურებში ისხდნენ ნეტაქსასის ხაზზე, უტევდნენ კრეტას. დღეს ისინი კავკასიის გმირები გახდებიან“.

გერმანიის სარდლობა მე-9 არმიის შეტევას მომზადებული შეხვდა. მე-13 და 23-ე სატანკო დივიზია მოწესრიგდა, ჰყავდათ 260 ტანკი. მაღობეკიდან აქ გადმოიყვანეს ესესელთა მითრირიზებული დივიზია „ვიკინგი“, რომელსაც 60 ტანკი ჰყავდა. მტრის 340 ტანკის წინააღმდეგ მე-9 არმიას მხოლოდ 63 ტანკი ჰყავდა.

* * *

ესესელთა დივიზია „ვიკინგი“ მთლიანად დაექვემდებარა მე-3 სატანკო კორპუსს.³⁰¹

სარაის მთისა და შაუმიანის რაიონში 44-ე საარმიო კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს. 97-ე ეგერთა დივიზია ლანცის დივიზიასთან ერთად იბრძოდა გოითხის აღმოსავლეთით 44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსებს შუა სოლიეით შეჭრილი საბჭოთა ჯარების ჯგუფის ლიკვიდაციისათვის. ამავე დროს ლანცის დივიზია მოქმედებდა აგრეთვე სემაშხოს მთის რაიონში გოითხ-კოტლოვინის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

1-ლი სატანკო არმიის ჯარები მთელი დღის განმავლობაში იგერიებდნენ შეტევებს სალახარის რაიონში, გუსარის ჩრდილოეთით, არდონის, სეკოს მთის, სტანიცა იშჩერსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით.

ამ ი ნ დ ი: მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბულობა, გრილა, გზების მდგომარეობა არ შეცვლილა — გაუვალია; 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ღამით ნალექი, დღისით ღრუბელი, ნაწილობრივ ნისლი.²⁶⁸

1942 წლის 20 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ბ ა რ ა ს კ ე ვ ი

119-ე დღე

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები ორჯონიკიძის რაიონში 1942 წლის ნოემბრის პირველ ნახევარში გერმანელთა დამარცხების შესახებ.

მე-9 არმიის ჯარები გააფთრებით იბრძვიან ალაგირის აღმოსავლეთით. ტუაფსეს რაიონში ჩვენებმა შეაჩერეს მე-17

არმიის შენაერთების შეტევა. გერმანელებმა დაიწყეს თავდაცვის ღრმად ეშელონირებული ხაზის მომსაღება.

მედიცინის დამ შურა ლიზმა ბრძოლის ველიდან გაპოცვანა 55 დაჭრილი მეგრძოლი პირადი იარაღით. ნაღმის ნაძსხვრევით იგი დაიჭრა, მაგრამ საბრძოლო პოსტი არ დაუტოვებია. ბრძოლის ველიდან 50 დაჭრილი მეგრძოლი გამოიყვანეს სანიტრებმა კარპოვმა, ნოსიროვმა და წითელარმიელმა ტრიბუშინმა. თავდადებით მუშაობდა თავის პოსტზე სამხედრო ფერშალი ანასტასია ჟურენკო, რომელმაც ევაკუაციაში გაგზავნა 48 დაჭრილი მეგრძოლი.³⁰²

გრძელდება ძალების გადაჯგუფება ჯარების ჩრდილოეთ ჯგუფში. შავი ზღვის ჯგუფიდან ყიზლარში ჩავიდნენ მე-11 და მე-12 გვარდიული ცხენოსანთა დივიზიები (მეთაურები გენერალ-მაიორი ი. ს. გორშკოვი და გენერალ-მაიორი ი. ს. შარაბურკო). ამ დივიზიებიდან და 63-ე ცხენოსანთა დივიზიიდან შეიქმნა დონის კაზაკთა მე-5 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსი (მეთაური გენერალ-მაიორი ა. გ. სელივანოვი). ახლა ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარების მარჯვენა ფლანგზე იყო 2 ცხენოსანთა კორპუსი და 110-ე ცხენოსანთა დივიზია.

ტელახალი ფორმირების დამთავრების შემდეგ, რომელიც 1942 წელს დაღესტანში ხდებოდა, 77-ე მსროლელთა დივიზია შევიდა 58-ე არმიის შემადგენლობაში.³⁰³



49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარები მთელი დღის მანძილზე იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების ძლიერ შეტევებს ინდიუკისა და სემაშხოს მთების რაიონში.

1-ლი სატანკო არმიის სარდლობა მოითხოვს შევსებას ორი ახალი დივიზიით, რათა კვლავ დაიწყოს შეტევა ორჯონიკიძეზე.

ამინდი: ხანგრძლივი წვიმა, მაღალ მთებში ქარბუქი, გზები ცუდ მდგომარეობაშია, ზოგან ვარგისია მხოლოდ ფეხით სიარულისათვის. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში გრილა, მოღრუბლულია, მოსალოდნელია მცირე წვიმა.²⁶⁸

ფრონტის სარდლობის ბრძანებით 416-ე მსროლელთა დივიზია 58-ე არმიიდან 44-ე არმიას გადაეცა. დივიზიამ საბრძოლო მიჯნები დაიკავა კალენკოვის რაიონში თერგის სადგურის ჩრდილოეთით. დივიზიის პოლკებში გაიმართა მიტინგები. პარტიულ და კომკავშირულ ორგანიზაციათა კრებები.³⁰⁴

შინსახკომის ჯარების 276-ე პოლკის უმცროსი ლეიტენანტი პ. კ. გუფეინი ქ. ორჯონიკიძის მახლობლად მეექვსე კილომეტრის სადგურის რაიონში გამართულ ბრძოლაში ტყვიამფრქვევის ამბრაზურას გადაეფარა, დაიღუპა, მაგრამ უზრუნველყო საბრძოლო დავალების შესრულება.

ჯარების შავი ზღვის ჯგუფში სნაიპერმა მ. კრისმა ამ დღეს 97 ჰიტლერელი დახოცა.³⁰⁵

416-ე მსროლელთა დივიზიამ შეცვალა 69-ე ცხენოსანთა დივიზიის ნაწილები და თავდაცვა გაშალა ნოვოლენენე-კაპუსტინოს ხაზზე.³⁰⁶

* * *

მე-3 სატანკო კორპუსის მეთაური გენერალ-ლეიტენანტი ებერჰარდ ფონ მაკენზენი დანიშნეს 1-ლი სატანკო არმიის სარდლად.

მე-17 საველე არმიის მთელ ფრონტზე წარმოებდა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები. 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი ლანცის დივიზიის ძალებით იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს პერევალნიას რაიონში.

1-ლმა სატანკო არმიამ მოახერხა კავშირის დამყარება მე-17 საველე არმიის მზვერავთა ნაწილებთან. მე-3 სატანკო კორპუსი მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის მოქმედების ზონაში რამდენადმე დაწინაურდა სალახარისა და ბირანზანგის რაიონში. მე-40 სატანკო და 52-ე საარმიო კორპუსები მთელი დღის მანძილზე თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

მე-4 საჰაერო ფლოტის სარდალმა სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსს

მოსთხოვა დაუყოვნებლივ უზრუნველყოთ საავიაციო-სავე-
ლე დივიზია საწვავით, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო მისი
გადაყვანა ჩრდილოეთით — არმიათა „ბ“ ჯგუფში.

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში თოვს და წვიმს, მაღალ
მთებში ქარბუქია, მომარაგების ძირითადი გზები ცუდ მდგო-
მარეობაშია, მთებში აღიღდა მდინარეები; 1-ლი სატანკო არ-
მიის ზურგში გრილა, ნისლია, განუწყვეტლივ წვიმს; საბრძო-
ლო მოქმედების რაიონში ღამით წვიმდა, თერგის ჩრდილოე-
თით ნალექი არ ყოფილა, გრილა, მოღრუბლულია.²⁶⁸

1942 წლის 22 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

121-ე დღე

შესუსტდა ჰიტლერელთა შეტევა, ხოლო გერმანელთა ნა-
წილები, რომლებიც სოლივით შეიჭრნენ შავი ზღვის ჯგუფის
ჯარების თავდაცვაში, საბჭოთა ჯარების მკიდრო ნახევარ-
რკალში აღმოჩნდნენ.

ჩრდილოეთ კავკასიაში ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფმა და-
ამთავრა ძალების გადაჯგუფება და მოემზადა შეტევისათვის
დიგორის საერთო მიმართულებით.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა გერმანელთა
1-ლი სამთომსროლელთა დივიზიის მე-13 სამთომსროლელთა
პოლკის მებრძოლების კერძო წერილები: „აქ ახლა წვიმს,
ჩვენ კი ჯერ კიდევ კარვებში ვართ. ერთი ასეულიდან 6 კაცი-
ლა დარჩა. ჩვენთან 60 კაციდან მარტო 21 დარჩა. ბატალიონ-
მა 300-მდე კაცი დაკარგა“, — წერს ჰელმუტ გერნიშკე.

ფერეიტორი რიჰარდ ვულფი ცოლს სწერდა: „მდგომარე-
ობა უფრო გაუარესდა. მწარე დღეები დაგვიდგა: ჩვენი ბა-
ტალიონი მთლიანად განადგურდა. პირველ ასეულში ორი კა-
ცილა დარჩა“. ეს წერილები აღრესატამდე არ მისულა.

* * *

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლად დანიშნეს 1-ლი სატანკო
არმიის ყოფილი სარდალი გენერალ-პოლკოვნიკი ევალდ ფონ
კლაისტი.

მე-17 არმიის ფრონტზე ძირითადად ცვლილებები არ მომ-

ქდარა, გარდა საბჭოთა ჯარების შეტევისა სტავროპოლ რაიონში და 101-ე ეგერთა დივიზიის ცდებისა გასუ შაუმიანის სამხრეთ-დასავლეთით.

საბჭოთა ჯარებმა არდონსკაიას ჩრდილო-დასავლეთი უტიეს მე-3 სატანკო კორპუსის შენაერთებს, ხოლო მთის რაიონში — 52-ე საარმიო კორპუსის შენაერთებს.

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში ხან წვიმს, ხან მაღალ მთებში ქარბუქია, ტემპერატურა მინუს 18 გრა გზები ცუდ მდგომარეობაშია. 1-ლი სატანკო არმიის ნის ზურგში მოღრუბლულია, მესამე სატანკო არმიის რ ში წვიმს. თერგის სამხრეთით და ჩრდილოეთით უნა ამინდია, გზები ცუდ მდგომარეობაშია, ზოგან ვარგის მოსვლისათვის.²⁶⁸

1942 წლის 23 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრ

ო რ შ ა ბ ა თ ი

122-ე დღე

დამთავრდა სისხლისმღვრელი ბრძოლები ალაგირის მართულებით. იმის გამო, რომ მოწინააღმდეგეს ცოცხად ლისა და ტექნიკის უპირატესობა ჰქონდა, მე-9 არმიამ შე ვერ განავითარა.

ჰიტლერის ჯარები ჩვენს თავდაცვაში სოლივით შეი მე-18 არმიის ცენტრში. მათი შემდეგი წინსვლა საბჭოთ რებმა შეაჩერეს. ეს იყო ჰიტლერელთა უკანასკნელი გეორგიევსკოედან გასულიყვნენ ტუაფსესთან.

სნაიპერმა ავდოსიემა მოხერხებული პოზიცია შეა ოსტატურად შეინილბა და ერთ დღეში 7 ჰიტლერელი ხოცა.³⁰⁷

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ შემდეგი მეზ ლები:

მაქსიმენკო ვასილ ივანეს ძე — უფროსი ლეიტენანტ სერედა პეტრე სილიბისტროს ძე — კაპიტანი.

ფიგიჩევი ვალენტინ ალექსის ძე — კაპიტანი.

იაროვოი ფილიპე სტეფანეს ძე — ლეიტენანტი.

1942 წლის 17 აგვისტოს, 7 სექტემბერს და 23 ნოე აზერბაიჯანში გამართულ შაბათობებში მონაწილეობდა

ათასი ქალიშვილი და ქაბუკი. ამ დღეებში გამომუშავებული 3 მილიონ 800 ათასი მანეთი გადაეცა წითელი არმიისათვის ტანკებისა და თვითმფრინავების მშენებლობის ფონდს.

* * *

მე-3 სატანკო კორპუსის შეუპოვრად იბრძოდა 4 კილომეტრზე ალაგირიდან. მე-3 სატანკო დივიზიის დაზვერვამ გამოარკვია, რომ გაძლიერდა საბჭოთა ჯარების ჯგუფი ალპატივოს რაიონში.

გენერალურმა შტაბმა უბრძანა მე-17 საველე არმიას, რაც შეიძლება სწრაფად გადაეყვანა 57-ე სატანკო კორპუსის შტაბი არმიათა „ბ“ ჯგუფში. აღდგენის შემდეგ კორპუსი დაუკავშირდებოდა მე-17 საარმიო კორპუსს.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბი არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს შეეკითხა, შესაძლებელია თუ არა შექმნან სატანკო ჯგუფი იმ 40 ტანკის შემაღვენლობით, რომლებიც თავდაპირველად განკუთვნილი იყო მე-13 სატანკო დივიზიის აღსადგენად. ეს ჯგუფი სალსკის გავლით გადაიყვანეს სტალინგრადის მიმართულებით. მოგვიანებით პირველმა სატანკო არმიამ სტალინგრადის რაიონში გაგზავნა 46 ტანკი, რომლებიც მე-13 სატანკო დივიზიისთვის იყო განკუთვნილი.

არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბის მონაცემებით, ჯგუფმა 1942 წლის 7 ივლისიდან 13 ოქტომბრამდე დაკარგა 89215 ჯარისკაცი და ოფიცერი.

ამინდის: მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბულობა, სიცივე, მთაში ნისლი, გზები ცუდ მდგომარეობაშია; 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში გამოიძარა, მშრალი ამინდია, გზების მდგომარეობა გაუმჯობესდა.

1942 წლის 24 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

123-ე დღე

პერევალნაიასა და კოჩკანოვის მთის რაიონში მთელი დღის მანძილზე მიმდინარეობდა შეუპოვარი ბრძოლები 1-ლი სამთომსროლელთა დივიზიისა და 57-ე სატანკო კორპუსის სამთომსროლელთა წინააღმდეგ.

76-ე მსროლელთა დივიზია გარდაიქმნა 51-ე გვარდიულ დივიზიად (დივიზიის მეთაური პოლკოვნიკი ნ. ტ. თავართქილაძე).

კაზაკთა კორპუსებს ამოცანად დაუსახეს შეუმჩნევლად, ღამის მარშით დაწინაურებულიყვნენ ველზე, მოწინააღმდეგისათვის შეეტიათ სტეპნოეს რაიონში და გასულიყვნენ პიტლერელთა მოზდოკის დაჯგუფების ფლანგში.³⁰⁸

დაიწყო ალაგირის მიმართულებით ახალი შეტევის მომზადება.

• • •

23-ე სატანკო დივიზია, რომელიც დონის რაიონში გადასასვლელად ემზადება, დღის მანძილზე შეცვალა ესესელთა „ვიკინგის“ დივიზიამ.

არმიათა „ა“ ჯგუფში გამოვიდა ბრძანება საწვავ-საპოხი და საბრძოლო მასალების უმკაცრესი მომჭირნეობის შესახებ.

ა მ ი ნ დ ი: მე-17 არმიის რაიონში განუწყვეტლივ წვიმს, ძლიერდება წყალდიდობა, გზები ცუდ მდგომარეობაშია; 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში მშრალი, თბილი, მზიანი ამინდი, გზები ვარგისია ყველა სახეობის ტრანსპორტის მიმოსვლისათვის.²⁶⁸

1942 წლის 25 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

124-ე დღე

საბჭოთა ჯარებმა, რომლებიც თანდათან ძლევდნენ მტრის გააფთრებულ წინააღმდეგობას, ნელა, მაგრამ უფრო მტკიცედ დაიწყეს დაწინაურება ტუაფსეს რაიონში, გოითხის მიმართულებით.

პერეველნაიასა და კოჩკანოვის მთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით გრძელდებოდა სისხლისმღვრელი ბრძოლები 57-ე სატანკო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარებთან.

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები ემზადებიან ახალი კონტრ-შეტევისათვის ალაგირის მიმართულებით.

83-ე სამთომსროლელთა დივიზია საბრძოლო მოქმედებაში

ჩაერთო კავკასიაში, ინდიუკის მთისა და ქალაქ გოითხის რაიონში.³⁰⁹

მუშაობა დაიწყო აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მორიგმა, მერვე პლენუმმა.

• • •

ესეველთა დივიზია „ვიკინგი“, მე-13 სატანკო დივიზია საბჭოთა ჯარების შეტევებს იგერიებდნენ ფიაგდონისა და ნარტონის რაიონში.

მე-40 სატანკო კორპუსის უბანზე დაიწყო მე-3 სატანკო დივიზიის შეცვლა (მას დონზე გზავნიდნენ — კ. ც.). სალსკში გაგზავნეს სამი მძიმე საზენიტო ბატარეა, 4 ნახევრად მსუბუქი საზენიტო ბატარეა, საზენიტო პოლკის 1 შტაბი, 2 საარტილერიო შტაბი. გრძელდებოდა საზენიტო, ქვეითი ჯარების ნაწილების, საავიაციო-საველე დივიზიის ნაწილების, 23-ე სატანკო დივიზიის ავანგარდის გაგზავნა.²⁶⁸

ამ დღი: მე-17 არმიის რაიონში მოღრუბლულია, ძლიერი ხანგრძლივი წვიმებია, გზები ცუდ მდგომარეობაშია; 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ზოგან წვიმს, გზები კარგ მდგომარეობაშია.²⁶⁸

1942 წლის 26 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

125-ე დღე

მე-18 არმიის ფლანგებზე შეიქმნა ორი დამკვრელი დაჯგუფება. სამხრეთიდან უტევდა ჯგუფი, რომელშიც შედიოდა 383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზია და მე-10 მსროლელთა ბრიგადა; ჩრდილო-დასავლეთიდან — 83-ე მსროლელთა დივიზია და მე-8 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადა; ასევე გოითხზე; 353-ე მსროლელთა დივიზია და 165-ე მსროლელთა ბრიგადა მოწინააღმდეგის წინსვლას აფერხებდა ფრონტიდან დარტყმებით. 26 ნოემბერს დაიწყო სამხრეთის დამკვრელი დაჯგუფების შეტევა. 416-ე მსროლელთა დივიზია, რომელიც 44-ე არმიის შემადგენლობაში შედიოდა, პირველად ჩაება მტერთან ბრძოლაში სოფლების — კაპუსტინოსა და ნოვოლედნევის რაიონში.

83-ე სამთომსროლელთა დივიზიამ შეტევითი ბრძოლები დაიწყო ინდიუკის, სემაშხოს, კამენისტაიას მთებისა და დასახლებული პუნქტის გოითხის რაიონში.³¹⁰

• • •

ობერ-ფელდფეხელი შუსტერი ცოლს სწერდა: „ჯარისკაცები, რომლებიც შარშან იყვნენ რუსეთში, ამბობენ, რომ მაშინ უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ახლა კავკასიაში... გარშემო საშინელი გრუხუნია, ტყის ყველა მხრიდან ქვეები ცვივა, ზუზუნებენ ტყვიები, რუსი მსროლელები არ ჩანან, ჩვენ კი დანაპარგები და ისევ დანაპარგები გვაქვს, რადგან მთებში არც ტანკებია და არც მძიმე შეიარაღება... ამ ღვთის დაწყევლილ სიმაღლეზე წყურვილი გვკლავს. ქვემოთ, ხეობაში, რამდენიც გინდა იმდენი წყალია, მაგრამ ჩვენ რა! — იქ გაბოროტებული და ჭიუტი რუსები სხედან“. ამ წერილმა ადრესატს ვერ მიაღწია.³¹¹

მე-17 საველე არმიის ჯარები საბჭოთა არმიის შეტევებს იგერიებდნენ ნებერჯაევსკაიას, ხოლმსკაიასა და აზოვსკაიას შუა მდებარე რაიონში.

მე-19 რუმინულმა ქვეითმა დივიზიამ ვერ გაუძლო საბჭოთა ჯარების დარტყმას (რომლებმაც ხოლმსკაიას სამხრეთი ფრონტი გაარღვიეს) და უკან დაიხია. მე-3 და მე-40 სატანკო კორპუსები იბრძოდნენ არდონსკაიას, გალუგაევსკაიასა და სტოდერევსკაიას რაიონში.

არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა მიიღო ჰიტლერის ბრძანება, რომ ორმაგი ყურადღებით მოჰკიდებოდნენ დაზვერვას.

მე-17 არმიის შტაბმა არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს შეატყობინა, რომ რუმინელები პირველივე ძლიერი დარტყმის შემდეგ უკან იხევენ და ამიტომ საჭიროა რუმინელთა ჯარების უკან გერმანული ჯარები.

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში წვიმს და თოვს, გზები ცუდ მდგომარეობაშია, მთებში წყალდიდობაა; 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში დილიდან წვიმს და თოვს, ნასადილევს გამოიდარა, გზები ყველგან აიზილა.²⁶⁸

მე-9 არმიის მარცხენა ფლანგის ჯარებმა დამთავრეს ძალების გადაჯგუფება და დაიწყეს შეტევა დიგორაზე. მათი მთავარი მიზანი იყო გაენადგურებინათ ჩრდილოეთ ოსეთისა და ყაბარდო-ბალყარეთის ტერიტორიაზე თავმოყრილი მოწინააღმდეგის 1-ლი სატანკო არმიის ძირითადი დაჯგუფება.

მე-3 მსროლელთა კორპუსის 275-ე, 389-ე და 319-ე მსროლელთა დივიზიებმა, 140-ე და 52-ე სატანკო ბრიგადებმა იერიში მიიტანეს არდონ-დიგორაზე, მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მსროლელთა ბრიგადამ და მე-15, 207-ე სატანკო ბრიგადებმა — კადგორონზე, მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მე-5 გვარდიულმა და 63-ე სატანკო ბრიგადებმა, ნოგკაუზე და მსროლელთა ბრიგადამ — ხატანლონზე.

დილის 6 საათზე 416-ე მსროლელთა დივიზია შეტევაზე გადავიდა და განახორციელა დარტყმა სტარო-ლენენეის მიმართულებით.

შეტევითი მოქმედება დაიწყო მე-18 არმიის მეორე დამკვრელმა დაჯგუფებამ, რომლის 83-ე მსროლელთა დივიზიამ და მე-8 გვარდიულმა ბრიგადამ ჩრდილო-დასავლეთიდან შეუტეეს გოითხს.

383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიამ დაიკავა 394,7 სიმაღლის აღმოსავლეთი ფერდობები და მისი მწვერვალი. დივიზიამ მოიგერია ჰიტლერელთა კონტრშეტევა კამენისტაის მთის რაიონიდან და დიდი ზარალი მიაყენა მტერს.

წყალქვეშა ნავის მეთაურმა ი. კ. იოსელიანმა შავ ზღვაში ჩაძირა მოწინააღმდეგის ხომალდი და ამით თავისი პირადი ანგარიში გახსნა. სულ შავ ზღვაში მან ჩაძირა მოწინააღმდეგის 16 ხომალდი, მწყობრიდან გამოიყვანა ორი ტრანსპორტი, დახოცა რამდენიმე ათასი ჯარისკაცი და ოფიცერი.³¹²

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ სანიტარმა გიორგი სეთურიძემ ბრძოლის ველიდან გამოიყვანა 25 დაჭრილი თავიანთი იარაღით. ამ თავდადებისათვის იგი დაჯილდოვდა მედლით „მამაცობისათვის“.

საბჭოთა არმიის მხარეზე იარაღით ხელში გადმოვიდა 23 ჯარისკაცი „სომხური ლეგიონიდან“, რომელიც პიტლერელებმა სომეხი სამხედრო ტყვეებისაგან შექმნეს.

• • •

მე-6 არმიის დებლოკირების მიზნით იქმნება არმიათა ჯგუფი „დონი“ ე. ფონ მანშტეინის სარდლობით. არმიათა ამ ჯგუფს ჩრდილო კავკასიიდან სასწრაფოდ გადასცემენ 23-ე სატანკო დივიზიას, ესესელთა მოტოდივიზიას „ვიკინგს“, გაძლიერების მთელ რიგ საარმიო ნაწილებს.

მე-17 საველე არმიის ჯარები მთელი დღის განმავლობაში იბრძოდნენ ხოლმსკაიას რაიონში, ფონარის მთის, გოითხის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა შემტევი საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ სემაშხოს მთის, გოითხის რაიონში, კოტლოვინის, ოპლეპენის მთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

მე-3 და მე-40 სატანკო კორპუსები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების ძლიერ დარტყმებს, რომლებსაც მხარს უჭერდნენ ტანკები, არტილერია და ავიაცია. საბჭოთა ჯარებმა გაარღვიეს მე-13 სატანკო დივიზიის ფრონტი. 100-ზე მეტმა საბჭოთა თვითმფრინავმა დაბომბა 52-ე საარმიო კორპუსის ზონა.

მე-17 არმიის სარდლობას მიაჩნია, რომ მე-19 რუმინულ ქვეითს დივიზიაში, რომელმაც ხოლმსკაიას სამხრეთით დაიხია, უნდა შეიცვალოს სარდლობა, რომელიც „თავისი ამოცანების დონეზე არ არის“.

ამი დ ი: მე-17 არმიის რაიონში მთებში ხან წვიმს, ხან თოვს, მაღალ მთებში ძლიერი ქარბუქია, გზები გაუვალაია, წყალდიდობა ძლიერდება: 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ღამით ყინავდა, დღისით გამოიღარა, საღამოს ქარბუქი იყო, გზების მდგომარეობა გაუძოვრებელია.²⁶⁸

მე-9 არმია მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა მტრის წინააღმდეგ, რომელმაც ღრმად შელოწოილებული, განშტოებული თავდაცვა შექმნა.

მე-18 არმიის დამკვრელი დაჯგუფებები სისტემატურად და თანამიმდევრულად ანადგურებდნენ მოწინააღმდეგეს, ერეკბოდნენ ჰიტლერელებს კლდოვანი მთების საფარებიდან.

83-ე სამთომსროლელობით დივიზიამ მთელი შემადგენლობით მოიყარა თავი ტუაფსეს რაიონში და შევიდა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 არმიის შემადგენლობაში.

* * *

დაიწყო საბჭოთა ჯარების შეტევა მე-3 სატანკო კორპუსის წინააღმდეგ. ესესელთა დივიზია „ვიკინგი“ გაათრებით იბრძოდა მაირამადაგის რაიონში, რასვეტისა და ნარტონის სამხრეთ-დასავლეთით.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელობა კორპუსების მთელ ფრონტზე საბჭოთა ჯარები უტევდნენ მარტუკის მთის რაიონში და პონოვის სამხრეთ-დასავლეთით.

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბულობა, სუსხი, I-ლი სატანკო არმიის რაიონში ღამით ყინვა, ქარბუქი, დღისით მოწმენდილი, მზიანი და ცივი ამინდი, გზები ნაწილობრივ გალხვა, თითქმის უვარგისია მიმოსვლისათვის.²⁶⁸

მე-9 არმიამ შეწყვიტა შეტევები იმის გამო, რომ ვერ გაარღვია მოწინააღმდეგის თავდაცვის ხაზი.

მე-18 არმიის დამკვრელი დაჯგუფებები განაგრძობდნენ შეტევით ბრძოლებს გოიოხის საერთო მიმართულებით.

სნაიპერმა, უფროსმა სერჟანტმა ნიკოლოზ ლეჟნევმა ამ დღეს მეასე ჰიტლერელი მოკლა.

გაზეთი „ზარია ვოსტოკა“ წერდა, რომ ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ჩვენი საწილები შეიჭრნენ დიდი ტაქტიკური მნიშვნელობის მქონე დასახლებულ პუნქტში და, არასრული მონაცემებით, 300-ამდე ჰიტლერელი ჯარისკაცი და ოფიცერი დახოცეს. სხვა უბანზე ჩვენმა არტილერიამ დაარბია მოწინააღმდეგის ორი ასეული. ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა ჯარებმა ორასამდე ჰიტლერელი გაანადგურეს.

სომხეთის სსრ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარემ გაზეთ „ზარია ვოსტოკაში“ გამოაქვეყნა საბჭოთა სომხეთის 22-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სტატია. იგი აღნიშნავს დიდი სამამულო ომის ფრონტებზე სომეხ მეომართა გმირობას და ასახელებს ნელსონ სტეფანიანს, ხაჩატურ მელიქიანს, აგრამ პეტროსიანს, სერგი გრიგორიანსა და ბევრ სხვას.

ამიერკავკასიის ფრონტის გაზეთში „ბოეც რკკა“ გამოქვეყნდა ერევნის ბამბასაწმენდი ქარხნის სტახანოველ მუშათა წერილი ამიერკავკასიის ფრონტის სომეხი მებრძოლებისადმი.

გიზელდონის რაიონის პარტიზანულმა რაზმმა სუდაგისა და ხატალდონის შუა მდებარე უბანზე მოულოდნელი დარტყმით გაანადგურა ფაშისტების ჯგუფი და სატვირთო ავტომანქანა.³¹³

• • •

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ჯარები საბჭოთა ჯარების შეტევებს იგერიებდნენ ფშიშის ხეობის, ინდიუკის მთის რაიონში, გოთხისა და კოტლოვინის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

მე-3 სატანკო კორპუსი მე-13 სატანკო დივიზიისა და ესესელთა დივიზია „ვეიკინგის“ მოქმედების ზონაში დღის განმავლობაში თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდა ნარტონის რაიონში, არდონსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით და არდონის აღმოსავლეთით.

402-ე მსროლელთა დივიზიამ დაიწყო შეტევითი ბრძოლები მოზდოკის მიმართულებით და 1942 წლის 10 დეკემბრამდე განაგრძობდა ამ ბრძოლებს, ამასთან იგერიებდა მოწინააღმდეგის ტანკებისა და მოტორიზებული ქვეითი ჯარის მრავალ შეტევას.³¹⁴

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში გამუდმებით წვიმს და თოვს, ყველა ხეობაში დიდი წყალდიდობაა, გზები გაუვალია, 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ღამით ყინავს, ღღისით ზოგან დარია, ნასადილევს მოიღრუბლა.²⁶⁸

1942 წლის 30 ნოემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორშაბათი

129-ე დღე

44-ე არმიამ, მე-4 და მე-5 გვარდიულმა ცხენოსანთა კორპუსებმა დაიწყეს შეტევა თერგის ჩრდილოეთ ნაპირზე იმ მიზნით, რომ გაენადგურებინათ მოწინააღმდეგის მოზდოკის დაჯგუფება და უზრუნველყოთ შემდგომი შეტევის პირობები.

ჩაჩნეთ-ინგუშეთის ცალკე ცხენოსანთა დივიზიონმა მაიორ მ. ვისასტოვის მეთაურობით გაბედული რეიდი განახორციელა ფაშისტური ჯარების მოზდოკის დაჯგუფების ზურგში.

კრილობის მიუხედავად ლეიტენანტმა ა. რ. მამედოვმა ბრძოლის ველი არ დატოვა და ტანკსაწინააღმდეგო თოფით ორი ფაშისტური ტანკი მოსპო.

მე-18 არმიის დამკვრელი დაჯგუფებები კვლავ უტევდნენ ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით. მეავტომატეთა ოცეულის მეთაურმა ლეიტენანტმა ა. ნ. კოშკინმა სემაშხოსა და დვა ბრატას მთების უღელტეხილისათვის ბრძოლაში თუმცა ორივე ფეხში დაიჭრა, ბრძოლის ველი არ დატოვა და განაგრძობდა ოცეულის სელმძღვანელობას, ხოლო როცა მტრები გარს შემოერტყნენ, უკანასკნელი ხელყუმბარით თავის თავი და მტრის ექვსი ჯარისკაცი და ოფიცერი ააფეთქა.

• • •

23-ე სატანკო დივიზიამ დაიკავა პუნქტი ჩიკოლა, რომელსაც გააფთრებით იცავდნენ, და მიაღწია მალლობს. მე-13 სატანკო არმიას ძალზე გაუჭირდა გადასვლა ურუხის დაჭაობებულ ხეობაში.

გრძელდებოდა 44-ე საარმიო კორპუსის თავდაცვითი ბრძოლები ინდიუკის მთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით და ფშაშის ხეობაში.

მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა

საბჭოთა ჯარების შეტევის შემდეგ დაიხიეს ცრაუს ხეობის რაიონში და ხატალდონის სამხრეთით. სასწრაფოდ განხორციელდა ღონისძიებანი ალაგირისა და ჩიკოლის თავდაცვის გასაძლიერებლად.

ესეულთა დივიზია „ვიკინგი“ და მე-13 სატანკო დივიზია მთელი დღის განმავლობაში თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურმა შტაბმა I-ლი სატანკო არმიის სარდლობას უბრძანა სასწრაფოდ გადაეცა არმიათა „ღონის“ ჯგუფისათვის მძიმე არტილერია, დიდი კალიბრის მორტირები და ნაღმსატყორცნთა პოლკები. არტილერიის ნაწილის გადაცემის ბრძანება მე-17 არმიამაც მიიღო.

ამ დღე: მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბულობა, ზოგან წვიმა, წყალდიდობამ იკლო, I-ლი სატანკო არმიის რაიონში დათბა, ზოგან წვიმს, გზები ნაკლებად ვარგისია მიმოსვლისათვის.²⁶⁸

1942 წლის 1 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამუშაოთი

130-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში 44-ე არმიის ჯარებმა დაიწყეს შეტევა (სარდალი — გენერალ-მაიორი ვ. ა. ხომენკო) 402-ე და 416-ე მსროლელთა დივიზიების ძალებით (მეთაურები — პოლკოვნიკი ა. ნ. ჰუსეინოვი, შემდეგ პოლკოვნიკი დ. მ. სიზრანოვი და პოლკოვნიკი მ. ტ. კარაკოზი).

ყუბანელ კაზაკთა მე-4 გვარდიულმა ცხენოსანთა კორპუსმა 30 ნოემბერს დარტყმა განახორციელა მოზდოკის დაჯგუფების ზურგში და 1 დეკემბერს საღამოს გავიდა აჩიკულაკ-მოზდოკის გზაზე. მე-10 გვარდიულმა ცხენოსანთა დივიზიამ აიღო ნოვკუს-არტეზიანი, იამანჩა და გააჩაღა ბრძოლები აჩიკულაკის სამხრეთით. მე-9 გვარდიული ცხენოსანთა დივიზიამ ირგაკლისთვის იბრძოდა. 30-ე ცხენოსანთა დივიზიამ აიღო ნაიკო, მოროზოვსკი და განაგრძო ბრძოლა სუნჟენსკისთვის.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1161-ე მსროლელთა პოლკმა დაიწყო პირობებში იბრძოდა ქ. მიგვარო-ბარზონდის ასაღებად. ამ ბრძოლებში დიდი გმირობა გამოიჩინა უმცროსმა ლეიტენანტმა

ნანტმა სატნოკ ბაიმინოვმა, რომელიც გაეშურა მოწინააღმდეგის ძელმიწურისკენ, რომლის ტყვიამფრქვევის ცეცხლი ხელს უშლიდა ჩვენი ქვედანაყოფების წინსვლას, ძელმიწურზე აძვრა, რამდენჯერმე გაისროლა ამბრაზურაში და ხმა ჩააქმენდინა ტყვიამფრქვევს.³¹⁵

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1161-ე პოლკის წითელარმიელმა კალანდიამ შენიშნა, რომ ჩვენს ტყვიამფრქვევის წერტს მიეპარნენ ხელყუმბარებით შეიარაღებული გერმანელი ოფიცერი და ორი ჯარისკაცი. კალანდია სწრაფად ამოვარდა თავისი სანგრიდან და სამივე ჰიტლერელი იქვე გამოასალმა სიცოცხლეს.

მეკავშირე შ. ვაშაყმაძემ, მოხსენებითი ბარათი ადგილზე მიიტანა და უკან ბრუნდებოდა, როცა დაინახა, რომ ორი გერმანელი მეავტომატე ჩვენს ზურგში მიიპარებოდა. შალვა ვაშაყმაძე არ დაიბნა, შეუმჩნევლად მიცოცდა ჰიტლერელებთან და ორივე დახოცა. გამოჩენილი ვაჟკაცობისათვის მეკავშირე შ. ვაშაყმაძე დაჯილდოვდა მედლით „მამაცობისათვის“.

მეტყვიამფრქვევეთა ასეულის პარტორგმა ლეიტენანტმა ფილიმონოვმა ტყვიამფრქვევის ზუსტი ცეცხლით 20-ზე მეტი ფაშისტი დახოცა და სიცოცხლის ფასად შეაჩერა მტერი.

მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარისა და ტანკების მოძრავემა ჯგუფმა კონტრიერიში მიიტანა 1374-ე მსროლელთა პოლკზე, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია და დაიხია სბორნის მიმართულებით.

223-ე მსროლელთა დივიზია კომბინირებული მარშით წავიდა ფრონტის მოწინავე ხაზზე.³¹⁶

ჩაჩნეთ-ინგუშეთის ცალკე ცხენოსანთა დივიზიონმა (მეთაური-მაიორი მ. ვისანტოვი), მოზდოკის დაჯგუფების ზურგში ბრძოლა გაუმართა „საგანგებო“ ფ კორპუსის“ ნაწილებს.

მე-18 არმია ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით, სემაშხოს, დვა ბრატასა და კამენისტიას მთების რაიონში განაგრძობდა ბრძოლას.

დარგ-კოხისა და ალაგირის რაიონების პარტიზანულმა რაზმებმა ორსაათიან ბრძოლაში დახოცეს 40 ჰიტლერელი და დაჭრეს 15.³¹⁷

მე-17 არმიის ჯარებში განსაკუთრებით აღინიშნება არტილერიის ორთაბრძოლა.

მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს.

მე-3 სატანკო, მე-40 სატანკო და 52-ე საარმიო კორპუსები მძიმე თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდნენ ალაგირის, სტარო-ლედნევის, ნაიდენოვსკაიას, სუნჟენსკაიას სამხრეთით, მალგობეკისა და ვოზნესენსკაიას გზაზე.

ამ ი ნ დ ი: მე-17 არმიის რაიონში მთელი დღის განმავლობაში კოკისპირული წვიმა, მაღალ მთებში ქარბუქი და ზევის საფრთხე, გზები მთლიანად უვარგისია მიმოსვლისათვის; I-ლი სატანკო არმიის რაიონში მოღრუბლული, ცივი დღეა.³¹⁸

1942 წლის 2 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

131-ე დღე

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები განაგრძობდნენ აქტიურ შეტევითს მოქმედებას. 44-ე არმია უტევდა ტიტაროვ-სბორნის მიმართულებით. მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსი ებრძოდა „საგანგებო“ „ფ“ კორპუსის“ ნაწილებს.

416-ე მსროლელთა დივიზია შეტევაზე გადავიდა იშჩერსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით და პირველად გაუმართა ბრძოლა გერმანელებს ნოვო-ლედნევისა და კაპუსტინის რაიონში, გაარღვია მტრის ფრონტი და გაათავისუფლა სოფლები. შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით იბრძოდნენ.

88-ე სამთომსროლელთა დივიზიის 428-ე სამთომსროლელთა პოლკის წითელარმიელი სავჩენკო ტუაფსეს მახლობლად სემაშხოს რაიონში ათობით თანამებრძოლი რომ გადაერჩინა, ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. სავჩენკო დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო ამოცანის შესრულება უზრუნველყო.³¹⁹

ორჯონიკიძეში გაიხსნა იმ ნადავლის გამოფენა, რომელიც წითელმა არმიამ ხელთ იგდო ორჯონიკიძის რაიონში გერმანელ-ფაშისტური ჯარების განადგურების შედეგად. გამოფენაზე წარმოდგენილი იყო გერმანული შეიარაღების თითქმის ყველა სახეობა.

საბჭოთა ჯარებმა ხანგრძლივი საარტილერიო და ნაღმსატყორცნო ცეცხლის შემდეგ შეუტეს 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარებს. მთელ დღეს გრძელდებოდა მძიმე ბრძოლები. მე-17 არმიის სარდლობა შიშობდა, რომ შექმნილ ვითარებას შეიძლება გერმანული ნაწილების დასუსტება გაეწეწია.

მე-3 სატანკო და 52-ე საარმიო კორპუსები მთელი დღის მანძილზე სადაზვერვო ოპერაციებს ახორციელებდნენ.

ამ დღი: მე-17 არმიის რაიონში წვიმებმა იკლო, მოლარუბლული, ცივი შემოდგომის დღეა, გზები ცუდ მდგომარეობაშია.³¹⁸

1942 წლის 3 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

132-ე დღე

მე-4 და მე-5 გვარდიული კორპუსების ნაწილები მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ მოწინააღმდეგის სატანკო და მოტორიზებულ ნაწილებთან და წარმატება ვერ მოიპოვეს.

402-ე და 416-ე მსროლელთა დივიზიებმა, რომლებმაც ბრძოლის პირველ დღეს წარმატება მოიპოვეს, შემდგომ ეს წარმატება ვერ განავითარეს მთელი რიგი მიზეზების გამო, რომლებიც დივიზიის მეთაურებსა და მებრძოლებზე არ იყო დამოკიდებული.

416-ე დივიზიამ მიიღო ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოს მისასალმებელი დეპეშა სტანიცა იშჩერსკაიას რაიონში გამართული ბრძოლების დროს მოპოვებულ წარმატებასთან დაკავშირებით.³²⁰

383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა, რომლებიც მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ სემაშოვის მთის რაიონში, მტრის 13 კონტრშეტევა მოიგერიეს. მწვერვალის ორჯერ გადავიდა ხელიდან ხელში. დღის მანძილზე ფაშისტურმა ავიაციამ 200 ბომბი დააყარა მარტო ერთ სიმაღლეს.

მე-17 საველე არმიის ფრონტზე მთელ დღეს გრძელდებოდა საბჭოთა ჯარების ძლიერი შეტევები 97-ე ეგერთა დივიზიის წინააღმდეგ. ზოგჯერ საქმე ხელჩართულ ბრძოლამდეც მიდიოდა. სტანიცა გოითხის აღმოსავლეთით საბჭოთა ჯარებმა გაარღვიეს ფრონტი.

მე-3 სატანკო კორპუსი შეტევებს იგერიებდა ცრაუსა და არდონსკაიას რაიონში. საღამოს საბჭოთა ჯარებმა დარტყმა განახორციელეს ძუარიკაუს სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

მე-40 სატანკო კორპუსის მოქმედების ზონაში საბჭოთა ჯარებმა ძლიერი დარტყმები მიაყენეს მე-3 სატანკო დივიზიას პოზიციებს.

ამინდის: მე-17 არმიის რაიონში განუწყვეტელი კოკისპირული წვიმა, წყალდიდობა, I-ლი სატანკო არმიის რაიონში ნისლი და ღრუბელი, ზოგან დარი, გზების მდგომარეობა უარესდება.³¹⁸

1942 წლის 4 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

133-ე დღე

37-ე არმიის ჯარებმა, რომელთა მიზანი იყო არდონის, ალაგირის ჩიკოლის რაიონიდან მოწინააღმდეგის უკან დახევის გზები მოეჭრა და მე-9 არმიასთან ურთიერთმოქმედებით ალყა შემოერტყა და მოესპო მტრის ჯარების არდონ-დიგორის დაჯგუფება, შეტევაზე გადავიდა.

37-ე არმიის 295-ე მსროლელთა დივიზიის შეტევის პირველ დღეს წარმატება არ ჰქონია. იმავე დღეს მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა (მეთაური — თ. ვ. ზახაროვი) დარტყმის შედეგად გაათავისუფლეს ხაზნიდონი, ტოლძგუნი, ურეხი, დახოცეს 300-მდე ჰიტლერელი და ხელთ იგდეს დიდძალი ნადავლი. მაგრამ მე-9 არმიის შენაერთების უკან დახევის გამო ეს წარმატება ვერ განავითარეს.

მე-4 და მე-5 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსების ნაწილები, რომლებმაც ვერ გასტეხეს მტრის წინააღმდეგობა, იძულებული გახდნენ უკან დაეხიათ.

416-ე მსროლელთა დივიზიამ დაუსახეს ამოცანა: აღე-

ბულ მიჯნებზე დაყრდნობით ხელი შეეშალათ ფაშისტებისათვის, რომ იშჩერსკაიდან წასულიყვნენ. აქ ერთ კვირას მიმდინარეობდა შეუპოვარი ბრძოლები. ჩვენებმა მოიგერიეს მტრის ყველა კონტრშეტევა. იშჩერსკაიას რაიონში ბრძოლებისათვის დივიზიის 144 მეომარი დაჯილდოვდა ორდენებითა და მედლებით.

ჯავშანტრანსპორტიორებზე შემსხდარი მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარი 10—12 ტანკის მხარდაჭერით და საარტილერიო და ნაღმსატყორცნთა ცეცხლის თანხლებით ცდილობდა შეჭრილიყო 1374-ე და 1373-ე მსროლელთა პოლკებს შუა. მსროლელებმა მოიგერიეს მოწინააღმდეგის ყველა კონტრშეტევა, ცოცხალი ძალის დიდი ზარალი მიაყენეს მას, დააზიანეს და დაწვეს 5 ტანკი.

სანიისპექტორმა, უფროსმა სერჟანტმა ხარლამოვმა და მისმა თანაშემწემ ხარბელიამ ბრძოლის ველიდან გამოიყვანეს 13 დაჭრილი წითელარმიელი და ყველას იქვე აღმოუჩინეს პირველი სამედიცინო დახმარება.³²¹

მე-16 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად დაინიშნა გენერალ-მაიორი ვ. ა. გაიდუკოვი.

სომხეთის სსრ ღირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება, რომ კომკავშირელებისა და ახალგაზრდებისაგან მოეზადებინათ 700 სნაიპერი, მეავტომატე, ნაღმტყორცნელი და მეტყვიამფრქვევე. სამთომსროლელთა კომკავშირულ-ახალგაზრდულ ქვეგანაყოფებში ჩაირიცხა 2500 კაცი.³²²

საქართველოს კპ(ბ) სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტმა მიიღო დადგენილება სამთომსროლელთა სამხედრო წვრთნის შესახებ. მეცადინეობა სამთომსროლელთა ქვეგანაყოფებში იწყება 1942 წლის 20 დეკემბერს და დამთავრდება 1943 წლის 15 მაისისთვის.³²³

* * *

მე-3 სატანკო კორპუსის მოქმედების ზონაში საბჭოთა ჯარებმა შეუტეეს ჩიკოლას, ხელთ იგდეს ნოვი ურუხი, იერიში მიიტანეს კორა-ურძონსა და ძუარაკაუზე. მე-13 სატანკო დივიზიას ძლიერი ცეცხლი დაუშინა საბჭოთა ჯარების 30 ბატარეამ, რის შემდეგ დაიწყო ძლიერი შეტევა. დიდი დანაკარ-

გების ფასად მე-13 სატანკო დივიზიამ პოზიციები შეინარჩუნა.

იშჩერის სამხრეთ-დასავლეთით საბჭოთა ჯარებმა ძლიერი დარტყმა მიიყენეს მე-40 სატანკო კორპუსს.

I-ლი სატანკო არმიის შტაბმა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას შეატყობინა, რომ ჩიკოლის რაიონში მძიმე ვითარება შეიქმნა. ამ რაიონში სასწრაფოდ გადაიყვანეს მთელი არსებული ძალები, მათ შორის ფინეთის ბატალიონი ესესელთა „ვიკინგის“ დივიზიიდან. I-მა სატანკო არმიამ მიიღო ჰიტლერის ბრძანება ყოველი ღონე იხმაროს, რათა თავიდან აიცილოს მე-40 სატანკო კორპუსის გარემოცვა. ამ ბრძანების შესასრულებლად ჩიკოლის რაიონში გადაჰყავთ ადრე პროხლადნიში გაგზავნილი ნაწილები, მათ შორის სატანკო და გრენადიორთა ნაწილები.

ამიერი: მე-17 არმიის რაიონში განუწყვეტლივ წვიმს, წყალდიდობა გაძლიერდა, მთაში ქარბუქია, გზები ცუდ მდგომარეობაშია. დანგრეული ხიდები ჭერაც არ აღდგენილა. I-ლი სატანკო არმიის რაიონში ძლიერი ნისლი, ღრუბელი.³¹⁸

1942 წლის 5 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

134-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 არმიის შენაერთებმა გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა სემაშხოს მთის რაიონში და მთელ რიგ სხვა უბანზე და მოწინააღმდეგე გარეკეს ჩრდილოეთით, მდინარე ფშიშისაკენ.

350-ე მსროლელთა დივიზიამ შტურმით აიღო მიგვარობარძონის მთა და ახლომდებარე სიმაღლეები.³²⁴

ყაბარდო-მაღყარეთის ასსრ ნაგორნო-ზოლსკის რაიონის პარტიზანულმა რაზმმა შეუტია გერმანელთა გარნიზონს სოფელ ლესკენში და გაანადგურა იგი.

* * *

მე-3 სატანკო კორპუსი თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდა კორა-ურძონის რაიონში ცრაუსა და არღონის, ჩიკოლას ხეობებს შუა და ალაგირის სამხრეთით. მე-40 სატანკო კორ-

პუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს იშჩერსკაიას, სბორნის, კრეჩეტოვის, ალპატოვოს სამხრეთ-დასავლეთით.

I-მა სატანკო არმიამ მიიღო ფიურერის თანხმობა დაეხია არდონის უბანზე იმ პირობით, თუ: 1. თან წაიღებდა მთელ ტექნიკას; 2. ოსეთის სამხედრო გზა და სალუგარდანის რაიონი გერმანელებს დარჩებოდა. ჰიტლერის ეს გადაწყვეტილება მხოლოდ ნაწილობრივ აკმაყოფილებს არმიათა „ა“ ჯგუფის შუამდგომლობას, რომ ჩიკოლა-ელხოტოვოს ხაზზე უკან დახევის საგანგებო უფლება მიეცათ. არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ ნება დართო I-ელ სატანკო არმიას დაეხია მდინარე არდონამდე.

ამ დღე: მთებში განუწყვეტლივ წვიმს, დიდი თოვლი მოვიდა და ზეავის საშიშროებაა. გზები ცუდ მდგომარეობაშია³¹⁸.

1942 წლის 6 დეკემბერი

კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის

135-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში 44-ე არმია იბრძოდა თერგის ჩრდილოეთ ნაპირზე მოზდოკის რაიონში.

შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 არმია იბრძოდა ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით, კამენისტიას, სემაშხოს, ორი ძმის, ინდიუკის მთების ხეობებში.

416-ე აზერბაიჯანული მსროლელთა დივიზიის 1054 საარტილერიო პოლკის მე-3 დივიზიონმა მუსრი გააგლო მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის ორ ოცეულს და მოსპო სამი საცეცხლე წერტი.

ტუაფსეს რაიონში მეტყვიაფრქვევებმა ტ. ხურცილავამ და ზ. რიბალკომ ტყვიაფრქვევის ცეცხლი და ხელყუმბარები დაუშინეს ჰიტლერელთა ასეულს, დახოცეს 50 ჯარისკაცი და ოფიცერი, შეინარჩუნეს თავდაცვის მიჯნა.³²⁵

გენერალ-მაიორი გ. ი. ყუფარაძე დანიშნეს მე-12 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

ფაშისტ ჯარისკაცთა ჯგუფი შეიჭრა ჩერქესის რაიონის სოფელ ვერხნიაია ბალკარიაში და დახვრიტა 310 ადგილობრივი მცხოვრები, მათ შორის 148 ბავშვი.

მე-17 არმიის ფრონტზე ცვლილებები არ მომხდარა, ორივე მხრიდან შეიმჩნევა სადაზვერვო მოქმედება.

მე-3 სატანკო კორპუსმა წარმატება ვერ მოიპოვა საბჭოთა ჯარების ძლიერი თავდაცვის გამო. მე-3 სატანკო დივიზიამ მოახერხა გარღვევის ლიკვიდაცია არდონის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მაგრამ ნაშუადღევს საბჭოთა ჯარებმა კვლავ იმავე ადგილას გაარღვიეს გერმანელთა თავდაცვა.³²⁶

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში უნაღეჭოდ, დღისით ზოგან მზე და მცირე ყინვა, მთაში ქარბუქი, ჩამოწოლილი ღრუბლები, გზებზე ცუდ მდგომარეობაშია. I-ლი სატანკო არმიის რაიონში ღრუბელი, ზოგან ნალექი და ძლიერი ნისლი, გზები თითქმის უქარგისია მიმოსვლისათვის.³¹⁸

1942 წლის 7 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

136-ე დღე

ჩრდილოეთ კავკასიაში ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის მე-18 არმიის ჯარებმა გატეხეს მტრის წინააღმდეგობა და მოსპეს მისი რამდენიმე გარნიზონი სემაშხოსა და კამენისტაის ხეობებში. გერმანულ-ფაშისტურმა ნაწილებმა საარიერგარდო ბრძოლებით დაიწყეს დახევა ჩრდილოეთისაკენ. ტუაფსეს მიმართულებით მოწინააღმდეგის შეტევის საფრთხე ლიკვიდირებული იყო.

83-ე სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები აწარმოებდნენ შეტევის ბრძოლებს, არღვევდნენ მტრის თავდაცვას, დიდ ზარალს აყენებდნენ მას და წინ იწევდნენ.

მეავტომატთა ასეულმა გვარდიის უმცროსი ლეიტენანტის მ. კასეცკის მეთაურობით ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე რაიონში ღამის ბრძოლის დროს გაანადგურა პიტლერელთა ქვეგანაყოფი, დახოცა 27 და ტყვედ წაიყვანა სამი პიტლერელი.

I-ლი სატანკო არმიის ჯარები დღის მანძილზე იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს ტანკების მხარდაჭერით. ბრძოლები გაჩაღდა ალაგირის სამხრეთით, ცრაუს ხეობაში, დარგ-კოხის სამხრეთით.

მე-40 სატანკო კორპუსი დღის მანძილზე თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდა ლენინის სახელობის არხი ჩრდილოეთით სბორნისა და კრეჩეტოვოს რაიონში.

მე-17 არმიის სარდლობამ მიიღო გენერალური შტაბის მიითითება ზამთრის პოზიციების მომზადების შესახებ და, ერთდროულად, მოთხოვნა, რომ ეს პოზიციები არ დაეკავებინათ სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის მითითების მიღებამდე.

ამინდი: არმიის მთელ რაიონში სუსხიანი და მზიანი ამინდია. ნაშუადღევს დასავლეთიდან წამოვიდა ღრუბლები, I-ლი სატანკო არმიის მთის ფრონტზე ნასადილევს ჩამოწვა სქელი ნისლი, გზები არ გაუმჯობესებულა.³¹⁸

1942 წლის 8 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

137-ე დღე

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები განაგრძობდნენ თავდაცვითს ბრძოლებს გერმანელთა I-ლი სატანკო არმიის წინააღმდეგ.

49-ე მსროლელთა დივიზია შევიდა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის შემადგენლობაში და თავდაცვა გაშალა სტანიცა მეკენსკაიას, ნირკოვის, კაპუსტინოს რაიონში (მოზდოკის უბანი).³²⁷

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები ებრძოდნენ მოწინააღმდეგის მე-17 არმიის ნაწილებს.

სნაიპერმა სტეფანე ტარალაშვილმა და ჯავშანგამტანმა სერგი ნასედკინმა დღის განმავლობაში გაანადგურეს მოწინააღმდეგის 3 ბლინდაჟი და 10 ჯარისკაცი.

198-ე ქვეითი დივიზია იგერიებდა კოჩკანოვის მთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მის პოზიციებზე შეჭრილი საბჭოთა ჯარეის ატეკვის. არმიის დანარჩენი შენაერთები არ იბრძოდნენ.

1-ლი სატანკო არმიის ჯარები თავდაცვითს ბრძოლებს წარმოებდნენ ალაგირის სამხრეთით და ნარტონის, ალპატოვოს, სპორნის, კრეხეტოვოს მახლობლად.

ამ დღე: მე-17 არმიის რაიონში ამინდი კვლავ გაუარესდა, საღამოს წვიმდა და თოვდა. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ღამით ყინვა, ცვალებადი მოღრუბლულობა, უნალექოდ. მთის ფრონტზე ხასადილევს სისლი ჩაძოწვა.³¹⁸

1942 წლის 9 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

138-ე დღე

ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მიმდინარეობდა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები, რომლებშიც საბჭოთა ჯარებმა დახოცეს 300-მდე ჰიტლერელი, მოსპეს 12 ტანკი, ნაღმსატყორცთა 3 ბატარეა, 8 ტყვიამფრქვევის წერტილი.

89-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დაამთავრეს 337-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილების შეცვლა ფრონტის მოწინავე ხაზზე.³²⁸

ნოვოროსიისკის რაიონში შავი ზღვის ფლოტის არტილერიამ ჩაახშო მტრის 2 საარტილერიო ბატარეა.

შავი ზღვის ფლოტის მფრინავებმა ჩაძირეს ერთი მოტობოტი, დააზიანეს ორი კარჭაპი და ერთი ნავი.

საზღვაო ქვეითი ჯარის 16 სნაიპერმა ორ კვირაში დახოცა 171 ჰიტლერელი.³²⁹

მსუბუქმოტორიანი ბომბდამშენი ავიაპოლკის მფრინავლებმა დაბომბეს კრივონოსოვისა და სტანიცა ლუკოვსკაიას რაიონში თავმოყრილი მოწინააღმდეგის მოტომექანიზებული ნაწილები და ქვეითი ჯარი.³³⁰

I-ლი სატანკო არმიის შენაერთები თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ არდონის, ბენო-იურკის, კრეჩეტოვოს აღმოსავლეთით. საბჭოთა ჯარებმა მოახერხეს თერგზე გადასვლა მე-40 სატანკო კორპუსის უბანზე.

I-ლი სატანკო არმიის სარდლობამ არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას შეატყობინა, რომ მე-3 და მე-40 სატანკო კორპუსების რაიონში დაძაბული მდგომარეობაა. არმიათა „ა“ ჯგუფის დასახმარებლად გადაჰყავთ მე-3 სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები სტალინოდან, მე-5 საველე ავიადივიზია ყირიმიდან.

ამ დღე: მე-17 არმიის რაიონში ქარიშხალი და კოკის-პირული წვიმაა, წყლის დონემ კვლავ აიწია, ხელს უშლის გუნაიკასა და ფშიშზე გასაბერი ნაგებობით გადასვლას. I-ლი სატანკო არმიის რაიონში ღრუბელი, ნისლი, გზები თითქმის გაუვალია.³¹⁸

1942 წლის 10 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

139-ე დღე

ჩრდილო კავკასიაში ნალჩიკსა და ორჯონიკიძეს შუა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

დილის 6 საათზე 416-ე მსროლელთა დივიზია შეტევაზე გადავიდა და ნაზაროვ-იამა-კოჩეტოვის მიჯნაზე გავიდა. დივიზია განაგრძობდა უკან დახეული მოწინააღმდეგის დევნას. დევნაში მონაწილეობდნენ პირველი ცალკე და 249-ე ცალკე სატანკო ბატალიონების ტანკებზე შემსხდარ მეავტომატეთა მცირე ასეული. ეს ბრძოლები კრივონოსოვ-ბეზორუკინის მიერთებებით 1942 წლის 14 დეკემბრამდე გრძელდებო-
³³¹

223-ე მსროლელთა დივიზიამ შეცვალა მე-9 მსროლელთა კორპუსის ნაწილები საბჭოთა მეურნეობა ალპატოვოსა და თერგის ჩრდილოეთ ნაპირის მიჯნაზე.³³²

მე-18 არმიის ჯარები მოწინააღმდეგეს ერეკებოდნენ ტყიანი მთიდან ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

ამიერკავკასიისა და ჩრდილო კავკასიის რესპუბლიკებში ამიერკავკასიის ფრონტის, შავი ზღვის ფლოტისა და კასპიის ზღვის ფლოტილიის ჯარებისათვის გამოჰყვეს 366 ათასი ტონა ფქვილი და მარცვლეული, 42 ათას ტონაზე მეტი ბურღულეული, 752 ტონა საპონი, 168 ათას ტონაზე მეტი ქერი და შვრია, 12,3 ათასი ტონა ხორცი და ხორცის პროდუქტები.³³³

მე-15 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის სარდლობამ და პოლიტგანყოფილებამ წერილი გაუგზავნა სომხეთის სსრ ქ. ლენინაკანის მშრომელებს, რომელშიც წერდნენ, რომ დივიზიამ მწყობრიდან გამოიყვანა მტრის 44821 ჯარისკაცი და ოფიცერი, გაანადგურა 429 ტანკი, 642 ავტომანქანა, 159 ქვემეხი, 582 ტყვიამფრქვევი, 15 თვითმფრინავი, 5 ათასი შაშხანა და ავტომატი, ტყვედ წაიყვანა 1788 ჯარისკაცი და ოფიცერი.³³⁴

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე მე-9 რუმინული ცხენოსანთა დივიზია იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს. საბჭოთა არტილერიამ ძლიერი ცეცხლი დაუშინა 97-ე ეგერთა დივიზიის პოზიციებს. არმიის დანარჩენი შენაერთები საბრძოლო მოქმედებას არ აწარმოებდნენ.

I-ლი სატანკო არმიის შენაერთები მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ არდონის მახლობლად და ფრონტის სხვა უბნებზე.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის განკარგულების საფუძველზე 1-ლი სატანკო არმიის შტაბმა გამოსცა ბრძანება, რომ 50 პროცენტით განეტვირთათ ლაზარეთები. ეს საბრძოლო შემადგენლობის შესუსტებას ნიშნავს, რადგან მწყობრში დააბრუნებენ მსუბუქად დაჭრილებს.

ამ ი ნ დ ი: მე-17 არმიის რაიონში განუწყვეტლივ წვიმს, თოვს, წყალდიდობაა, გზები და ბილიკები გაუვალია. 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ცა დილიდან მოწმენდილია და ყინავს, შუადღისთვის მოიღრუბლა, სადამოს მოწვიმა და მოთოვა. გზების მდგომარეობა გაუარესდა.³¹⁸

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის სარდალს მიუთითა: „მოწინააღმდეგე თქვენი ჯარების რაიონიდან უკვე ჩრდილოეთით გადაიყვანა თავისი ძალების ნაწილი და ამით დასუსტდა. სტალინგრადის ოპერაციის მიმდინარეობით რომ ვიმსჯელოთ, მოწინააღმდეგე კვლავაც გადაიყვანს თავისი ძალების ნაწილს ჩრდილოეთით. მოწინააღმდეგის წინასწარგანზრახული დახევა თერგის ჩრდილოეთ ნაპირზე არ შეიძლება შემთხვევითად მივიჩნიოთ. ამრიგად, შეიქმნა მთელი თქვენი ჯარების შეტევის ხელშემწყობი ვითარება. თქვენი ამოცანაა ისარგებლოთ მომენტით და უფრო თამამად იმოქმედოთ.³³⁵

სტანიცა ნაურსკაიას რაიონში გერმანელ ფაშისტურ ჯარებს ბრძოლა გაუმართა 223-ე მსროლელთა დივიზიამ, რომელმაც ფრონტის ხაზი გაარღვია და დაიწყო უკანდახეული მოწინააღმდეგის დევნა.

414-ე მსროლელთა დივიზიამ სხვა შენაერთებთან ერთად გაათავისუფლა სტანიცა იშჩერსკაია.

ხანმოკლე შესვენების შემდეგ, რომელიც ნაწილების შესვენებად და საბრძოლო მასალის შემოსატანად გამოიყენეს, 353-ე, 383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიების და 83-ე სამთომსროლელთა დივიზიების ნაწილებმა განაახლეს შეტევა მტრის სემაშხოს დაჯგუფების წინააღმდეგ.

343-ე მსროლელთა დივიზიის 1149-ე მსროლელთა პოლკმა მიიღო ამოცანა ფლანგიდან შეჭრილიყო მოწინააღმდეგის ზურგში, გადაეჭრა მომარაგების გზები და ამის შედეგად ალყა შემოეერთა მოწინააღმდეგის დაჯგუფებისათვის სემაშხოს მთასთან. პოლკმა ამოცანა შეასრულა. მოწინააღმდეგის ნაწილები მოწყვეტილი იყო მომარაგების ბაზებზე.³³⁶

ჩრდილოეთ კავკასიაში ჯავშანგამტანმა მიხეილ პანფუტოვმა ბრძოლის დროს ჩაახშო საცეცხლე წერტილი და მოსპო მტრის 5 ტანკი.

ვეტცელის ჯგუფის რაიონში შეიმჩნევა საბჭოთა ჯარების სადაზვერვო და დამკვერელი ჯგუფების მოქმედების გამოცეცხლება. საბჭოთა ნაწილებმა შეუტყეს გერმანიის ჯარების პოზიციებს ფშიშის ხიდისწინა გამაგრების რაიონში. არმიის მთელ ფრონტზე ძლიერი გადამღობი საარტილერიო და ნაღმ-სატყორცნი ცეცხლია.

პირველი სატანკო არმიის ჯარები იბრძოდნენ დარგ-კოხის, კრივონოსოვის, დიდიშკინის, შერსტობიტოვოს სამხრეთით მდებარე რაიონში.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბი კატეგორიულად მოითხოვს, რომ პირველი სატანკო არმიის სარდლობამ არ შეასუსტოს ჯარების ხელმძღვანელობა, არ მიიყვანოს იგი სადივიზიო და კორპუსების მეთაურთა დონემდე, იბრძოლოს თითოეული გოჯი მიწისათვის, არ დაუშვას ჯარების უკანდახევა, როგორც ეს მოხდა მე-40 სატანკო კორპუსისა და იშჩერსკაიას რაიონში. ამ უკანდახევის მიზეზების შესახებ გენერალური შტაბი ახსნა-განმარტებას მოითხოვს. ასეთსავე ახსნა-განმარტებას სთხოვენ არმი-ათა „ა“. ჯგუფის სარდლობას ბენო-ურტის რაიონში, თერგის ჩრდილოეთით უკანდახევისათვის.

ამინდი: არმიის მთელ რაიონში ყინავს, ზოგან თოვს, მთებში ჩამოწოლილია ღრუბელი და ნისლი. გზები ჭერ არ გაყინულა და თითქმის უვარგისია მიმოსვლისათვის. წყალდი-დობამ იკლო.³¹⁸

1942 წლის 12 დეკემბერი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

141-ე დღე

ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფი მოზდოკის მიმართულებაზე ბრძოლით დევნიდა უკანდახეულ მოწინააღმდეგეს. 402-ე მსროლელთა დივიზია, რომელსაც პირადი შემადგენლობისა და მატერიალური ნაწილის დიდი დანაკარგები ჰქონდა, გა-ლაიყვანეს 416-ე მსროლელთა დივიზიის პირადი შემადგენ-ლობისა და მატერიალური ნაწილის რაიონში.³¹⁷

სოფელ ნარტთან გამართულ ბრძოლაში 134-ე სატანკო პოლკის ასეულის მეთაურმა უფროსმა ლეიტენანტმა პ. ი. ნიკოლაენკომ პარადად მოსპო მოწინააღმდეგის რამდენიმე ტანკი. ამ გამირობისათვის მას მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

353-ე, 383-ე მსროლელთა დივიზიები და 83-ე სამთომსროლელთა დივიზია წარმატებით განაგრძობენ შეტევით ბრძოლებს მტრის სემაშხოს დაჯგუფების წინააღმდეგ.

86 ქართველი, ყოფილი სამხედრო ტყვეები, რომლებიც ძალით შერეკეს ეგრეთ წოდებულ „ეროვნულ ლეგიონში“, როცა ფრონტის ხაზზე სადგურ გუნაიკა-მეორის რაიონში მოიყვანეს, აჯანყდნენ და იარაღით ხელში გადავიდნენ წითელი არმიის მხარეზე.³³⁸

ქარების შავი ზღვის ჯგუფში სანინსტრუქტორმა ი. ჩაპცემა ბრძოლის ველიდან გამოიყვანა 54 დაჭრილი მეზრძოლი იარაღით და ხელჩართულ ბრძოლაში დახოცა სამი ჰიტლერელი, რომლებიც მას თავს დაესხნენ.³³⁹ ტებერდაში გერმანელებმა ნადირობა დაიწყეს საბჭოთა ადამიანებზე, დაიჭირეს 285 კაცი, მათ შორის 100 ბავშვი და ყველანი დახვრიტეს ტებერდიდან კილომეტრნახევარზე ლისაია გორის ძირში.³⁴⁰

• • •

დაზვერვის მონაცემებით, შესაძლებელი იყო საბჭოთა ქარების გადმოსხმა ყირიმში. ფიურერთან გამართულ თათბირზე გენერალმა ა. იოდლმა განაცხადა, ასეთ პირობებში გადმოსვლა შეუძლებელიაო“, რაზედაც ჰიტლერმა უპასუხა: „რუსები ამას აპირებენ, ეს ნიშნავს, რომ მათ შესწევთ უნარი დასძლიონ სიძნელებები. ჩვენ კი, ქარბუქში და სხვა ამგვარ პირობებში, გადასვლა არ შეგვიძლია. იქნებ, ასეა. უნდა დავუშვათ, რომ რუსებს ეს ძალუძთ.“³⁴¹

44-ე საწარმოო კორპუსის რაიონში საბჭოთა ქარები უტევდნენ 97-ე ეგერთა დივიზიის სამხრეთ ფლანგს. 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე სემაშხოს რაიონში, საბჭოთა ქარები აქტიურად მოქმედებდნენ, ბრძოლები სალამოდე გაგრძელდა.³⁴²

პირველი სატანკო არმიის ფრონტზე მე-3 სატანკო კორპუ-

სის, 52-ე საარმიო კორპუსისა და მე-40 სატანკო კორპუსის
ჯარები მთელი დღის მანძილზე გააფთრებით იბრძოდნენ.

ამინდი: დილით ნისლი, მოგვიანებით ცვალებადი მოლ-
რუბლულობა, უნალექოდ, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრა-
დუსი, გზების მდგომარეობა არ შეცვლილა.³¹⁸

1942 წლის 13 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

142-ე დღე

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები წარმატებით იბრძვიან სემ-
აშხოს რაიონში ლანცის სადივიზიო ჯგუფის წინააღმდეგ.

ჩრდილოეთ კავკასიაში გრძელდებოდა ადგილობრივი
მნიშვნელობის ბრძოლები.

მოწინააღმდეგესთან ბრძოლაში ჩაება 409-ე მსროლელთა
დივიზია, რომელიც სომხეთში შეიქმნა 1941 წელს.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა, აღნიშნა რა
საბჭოთა მეომრების მასობრივი გმირობა, მამაცობა და ვაჟ-
კაცობა უღელტეხილების თავდაცვის დროს, წითელი დრო-
შის ორდენებით დააჯილდოვა მე-9 და მე-20 სამთომსროლელ-
თა დივიზიების 121-ე და 174-ე სამთომსროლელთა პოლკები,
აგრეთვე სსრ კავშირის შინსახკომის 23-ე და 25-ე მესაზღვრე-
თა პოლკები.

საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭათ:

ბარბაშევს პეტრე პარტენის ძეს — უმცროს სერჟანტს.

ბარდეევს ალექსანდრე პეტრეს ძეს — მაიორს.

ბორონინს ივანე კონსტანტინეს ძეს — მაიორს.

გოგიჩაიშვილს ნიკოლოზ ივანეს ძეს — წითელარმიელს.

კალარაშს დიმიტრი ლეონტის ძეს — პოდპოლკოვნიკს.

კანკავას ვლადიმერ ალექსანდრეს ძეს — პოლიტხელს.

ლურსმანაშვილს ვლადიმერ სამსონის ძეს — პოლიტ-
ხელს.

მკრტუშოვს სამსონ მოვსესის ძეს — კაპიტანს.

ნაზარენკოს დიმიტრი პავლეს ძეს — კაპიტანს.

ოსტაპენკოს დიმიტრი იაკობის ძეს — წითელარმიელს.

პირმისაშვილს ალექსანდრე ზაქარაის ძეს — უფროს ლე-
იტენანტს.

რუდენკოს პეტრე ივანეს ძეს — ლეიტენანტს.

სიგოვს დიმიტრი ივანეს ძეს — კაპიტანს.

სიმელნიკოვს მიხეილ ილიას ძეს — გვარდიის სერჟანტს.
სულეიმანოვს ილრის ჰასან-ოღლის — უმცროს ლეიტენანტს.

ტიაგუშევის ექვთიმე ვლადიმერის ძეს — წითელარმიელს.
ემიროვს ვალენტინ ალაპიარის ძეს. — კაპიტანს.

* * *

გრძელდება საბჭოთა ჯარების ძლიერი შეტევები 97-ე ივერთა დივიზიის ნაწილების წინააღმდეგ სტანცია გოითხის რაიონში. 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მოქმედების ზონაში გრძელდებოდა ბრძოლები სემაშხოს პოზიციების რაიონში შემოჭრილი საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ. საბჭოთა ჯარებმა ამ დღეს შეუტყეს აგრეთვე 46-ე ქვეითი დივიზიების ნაწილებს.

ესეველთა დივიზია „ვიკინგი“ ამ დღეს აქტიურად მოქმედებდა მე-3 სატანკო კორპუსის ფრონტზე. მე-40 სატანკო კორპუსმა მძიმე თავდაცვითი ბრძოლების შემდეგ მოახერხა საბჭოთა ჯარების შეტევის შეჩერება არხთან და სიმაღლეებზე გალუბაეცკაიას გზის ჩრდილოეთით.

ამ დღით მცირე ყინვა, დღისით გამოიძარა, მზეა, მთებში იკლებს წყალდიდობა. გზების მდგომარეობა მთაში არ შეცვლილა.³¹⁸

1942 წლის 14 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

143-ე დღე

ყუბანელ კაზაკთა მე-4 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსის 134-ე სატანკო პოლკის ტანკისტები ჩრდილოეთ კავკასიაში ებრძოდნენ „საგანგებო „ფ“ კორპუსის“ წინააღმდეგ ტოროსოვისა და ნორტონის რაიონში.

253-ე, 383-ე მსროლელთა და 83-ე სამთომსროლელთა დივიზიების ნაწილებით წარმატებით იბრძოდნენ მტრის სემაშხოს დაჯგუფების წინააღმდეგ.

კილომეტრნახევარზე კურორტ ტებერდიდან, ლისაია გო-

რის ძირში გერმანელებმა დახვრიტეს 285 საბჭოთა ადამიანი. კურორტ ტებერდაში გერმანელებმა სულ დახვრიტეს 15 ექიმი, 6 პედაგოგი, 6 მედიცინის და, 1 ინჟინერი, 2 პროფიზორი და სხვა მედიცინის მუშაკი ოჯახებით.³⁴²

• • •

ადრე დილით საბჭოთა ჯარებმა იერიში მიიტანეს 44-ე სარმით კორპუსის ჯარებზე 97-ე ეგერთა დივიზიის სამხრეთ ფლანგზე და გაარღვიეს გერმანიის ჯარების თავდაცვის ხაზი. მხოლოდ დიდი დანაკარგების ფასად მოხერხდა სალამოხანს ამ შეტევის შეჩერება. 41-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტის გარღვევის ზონაში მოხერხდა საბჭოთა ჯარების წინსვლის შეჩერება.

50-ე ქვეითი დივიზია საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ იბრძოდა მაღლობების სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

სამხრეთის უბანზე მე-40 სატანკო კორპუსმა დათმო სიმაღლეები გალუგაევსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით და ლენინის სახელობის არხის სამხრეთით.

მე-17 არმიის სარდლობამ არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას შეატყობინა, თუ რა ღონისძიებებს ახორციელებს სემაშხოს პოზიციიდან გეგმაზომიერი უკანდახევის მოსამზადებლად, რაც „ძალების გამოთავისუფლების საშუალებას მოგვცემს“.

ამინდი: დილით მზიანი, დღისით მოღრუბლული, ღამით ყინვა, გზები ცუდ მდგომარეობაშია.³⁴³

1942 წლის 15 დეკემბერი

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლას

144-ე დღე

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები განაგრძობდნენ წარმატებულ ბრძოლებს ლანცის სადივიზიო ჯგუფის წინააღმდეგ.

351-ე მსროლელთა დივიზიის მეომრებმა (მეთაური — გენერალ-მაიორი ვ. თ. სერგაცკოვი) 1942 წლის 9 ნოემბრიდან 15 დეკემბრამდე ბრძოლებში დახოცეს მტრის 7750 ჯარისკაცი და ოფიცერი, ტყვედ წაიყვანეს 41 კაცი, ხელთ იგდეს ნადავ-

ლი: 28 ქვემეხი და ნალმსატყორცნი, 112 ტყვიამფრქვევი, 689 შაშხანა.

416-ე მსროლელთა დივიზიამ, რომელმაც ფრონტის უბანი 409-ე მსროლელთა დივიზიას გადასცა, 15 დეკემბრისათვის თავი მოიყარა კრეჩეტოვის რაიონში.

1942 წლის 14 დეკემბერს ღამით 409-ე მსროლელთა დივიზიამ ბეზორუჟინ-სოროკინის მიჯნაზე შეცვალა 416-ე მსროლელთა დივიზია და 321-ე მსროლელთა დივიზიასთან ერთად ჩაერთო ბრძოლაში, მარცხნივ მოქმედებდა 223-ე მსროლელთა დივიზია.³⁴³

დამთავრდა ახალი ყიზლარ-ასტრახანის რკინიგზის ხაზის მშენებლობა. 1942 წლის დამლევამდე ამ რკინიგზით ქვეყნის შიდა რაიონებში ევაკუირებული იყო ათასზე მეტი ორთქლმავალი, 11 ათასი სატვირთო და სამგზავრო ვაგონი და 1200 ვაგონი სხვადასხვა ტვირთით.

საქ. კპ(ბ) სარატოვის საოლქო კომიტეტში ჩავიდა ნოვოპოკროვსკის რაიონის კოლმეურნე ფერაპონტ პეტრეს ძე გოლოვატი, რომელმაც თავისი პირადი დანაზოგი — 100 ათასი მანეთი შეიტანა თვითმფრინავის ასაშენებლად. ამ პატრიოტულმა აქტმა დასაბამი მისცა საბჭოთა ადამიანების ახალ მასობრივ მოძრაობას — წითელი არმიისათვის ტანკებისა და თვითმფრინავების მშენებლობისათვის სახსრების შეგროვებას.

• • •

მე-3 სატანკო კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა განაახლეს შეტევითი მოქმედება, რათა გადაეჭრათ ტოლზდგუნ-ხაზნიდონის გზა, აგრეთვე გზა ჩიკოლის სამხრეთით. ნარტონის რაიონში, საბჭოთა ჯარებმა ტანკებით დარტყმა მიაყენეს ესესელთა დივიზია — „ვიკინგს“.

52-ე საარმიო კორპუსის მოქმედების ზონაში, 370-ე და 111-ე ქვეითი დივიზიების ფრონტზე საბჭოთა ჯარების მრავალრიცხოვანი დამკვრელი ნაწილები დარტყმებს აყენებდნენ გერმანელთა თავდაცვას.

ამ დღე: დილით ძლიერი ნისლი, ღლისით ცვალებადი მოღრუბლულობა, ღამით ყინვა. გზები ღლისით ატალახდა, ნაკლებად ვარგისია მიმოსვლისათვის.³⁴⁴

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების შენაერთების წარმატებული მოქმედების შედეგად შეიქმნა ლანცის სადივიზიო ჯგუფის გარემოცვის შესაძლებლობა.

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მიმართულებით.

1942 წლის 11-16 დეკემბერს 223-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლებით გაათავისუფლა დასახლებული პუნქტები: კრივონოსოვო, კოლმეურნეობა „ტერეკი“, გალუგაევსკაია, სოროკინი, ასავლელი გალუგაევსკაია.³⁴⁴

მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მექანიზებული რაზმი უფროსი ლეიტენანტის ა. ბ. კოზაევის მეთაურობით პირველი შეიჭრა არდონში.

ამიერკავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსად დაინიშნა გენერალ-მაიორი ს. ე. როჟდესტვენსკი.

კოლმეურნემ ფერაპონტ გოლოვატიმ წითელ არმიას გადასცა თავისი ფულით აშენებული ავიაგამანადგურებელი.

პრეზიდენტი დ. ფ. რუზველტი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს: „ჩემთვის გაუგებარია რა მოხდა კავკასიაში ამერიკის საავიაციო დახმარების შესახებ ჩვენი წინადადების მიმართ. სავსებით მზად ვარ გამოვგზავნო შენაერთები ამერიკელი პილოტებითა და ეკიპაჟებით. ვფიქრობ, რომ მათ უნდა იმოქმედონ შენაერთების შემადგენლობაში თავიანთი ამერიკელი უფროსების მეთაურობით“.

პრემიერი ი. ბ. სტალინი — პრეზიდენტ დ. ფ. რუზველტს: „დიდი მადლობელი ვარ თქვენი მზადყოფნისათვის დაგეგმვარით. რაც შეეხება ინგლის-ამერიკის ესკადრილიებს მფრინავთა შემადგენლობით, ამჟამად საჭირო აღარ არის ამიერკავკასიაში მათი გამოგზავნა... ძალიან მადლობელი ვიქნები, თუ დააჩქარებთ თვითმფრინავების, განსაკუთრებით ავიაგამანადგურებლების გამოგზავნას, მაგრამ მფრინავთა შემადგენლობის გარეშე...“

საბჭოთა ავიაციის მდგომარეობის თავისებურება ის გახლავთ, რომ ჩვენ საჭიროზე მეტი მფრინავები გვყავს, მაგრამ თვითმფრინავები კი გვაკლია“.³⁴⁵

რასვეტ-ნარტონის რაიონში ესესლთა დივიზია „ვიკინგი“ მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა შემტევი საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ. ასეთსავე ბრძოლებს აწარმოებდნენ მე-3 და მე-40 სატანკო კორპუსების, აგრეთვე 52-ე საარმიო კორპუსის ჯარები.

დაიწყო სემაშხოს პოზიციიდან გეგმაზომიერი გასვლა.

ამ დღე: ცვალებადი მოღრუბლულობა, ნისლი, უნალექოდ. მე-17 არმიის რაიონში ნელა შრება ბილიკები და მთავარი გზების მიდამოები; პირველი სატანკო არმიის რაიონში გზები ნაკლებად ვარგისია მიმოსვლისათვის.³¹⁸

1942 წლის 17 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

146-ე დღე

მოწინააღმდეგემ იგრძნო გარემოცვის საფრთხე და შეეცადა ლანცის სადივიზიო ჯგუფი გამოეყვანა სემაშხოს მიმართულებიდან, მაგრამ უკვე გვიან იყო. მე-18 არმიის შენაერთებმა მუსრი გაავლეს მოწინააღმდეგის ნაწილებს სემაშხოს, ორი ძმისა და კამენისტაიას მთების ჩრდილოეთ ფერდობებზე. ლანცის ჯგუფმა მარტო მოკლულთა სახით დაკარგა 4200 კაცი.³⁴⁶ მე-18 არმიამ დაკარგა: დაახლოებით — 838 კაცი და დაჭრილები — 2446 კაცი.

საბჭოთა ჯარები ძლიერად უტევდნენ მე-40 სატანკო კორპუსს. ამ შეტევის შეჩერება მოხერხდა მხოლოდ კორპუსის მთელი ძალებისა და საბრძოლო საშუალებათა უდიდესი დანახვით.

ამ დღეს მე-17 არმიის ჯარები განაგრძობდნენ სემაშხოს პოზიციიდან გასვლის ოპერაციას. 50-ე ქვეითი დივიზია იბრძოდა საბჭოთა ჯარების გარღვევის ლიკვიდაციისა და ფრონტის ხაზის გასწორებისათვის.

ამ დღე: დიდი მოღრუბლულობა, ზოგან ნისლი, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი. გზებზე ცელილებები არ მომხდარა.³¹⁸

ტუაფსეს მიმართულებით მთლიანად განადგურდა ლანცის სადივიზიო ჯგუფი. მდინარე ფშიშის გაღმა გადასვლა ამ ჯგუფის მხოლოდ მცირე ნარჩენებმა მოახერხეს. ტუაფსეში გერმანელ ფაშისტთა ჯარების შეჭრის საფრთხე მთლიანად იყო ლიკვიდირებული.

საქართველოს სსრ კოლმეურნეებმა დაიწყეს სახსრების შეგროვება სატანკო კოლონა „საქართველოს კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის.

• • •

მე-3 სატანკო კორპუსი მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა საბჭოთა ჯარების ჰარბი ძალების წინააღმდეგ ჩიკოლის რაიონში. მე-3 სატანკო კორპუსის მოქმედების მთელ რაიონში შეიმჩნევა პარტიზანთა მოქმედების გაძლიერება.

52-ე საარმიო კორპუსის მოქმედების ზონაში საბჭოთა ჯარები აძლიერებდნენ შეტევას 50-ე ქვეითი დივიზიის პოზიციებზე. მე-40 სატანკო კორპუსი დღის მანძილზე დიდმეჩინის რაიონში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს, რომლებსაც მხარს უჭერდნენ ტანკები.

ამიღი: არმიის მთელ რაიონში ჩამოწოლილია ღრუბლები, მთებში ძლიერი ნისლი. საღამოხანს ზოგან მცირე წვიმა, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი.³¹⁸

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების შენაერთები განაგრძობდნენ ბრძოლებს მდინარე ფშიშის მიმართულებით.

მე-18 არმიის ჯარებში გავრცელებული ბრძანებით მოწინააღმდეგის სემაშხოს დაჯგუფების ლიკვიდაციისათვის 353-ე მსროლელთა დივიზიის პირად შემადგენლობას გამოეცხადა მადლობა. 350-ზე მეტი მეგრძოლი, მეთაური და პოლიტმუშაკი ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოვდა.

მე-18 არმიის პოლიტგანყოფილებამ ამიერკავკასიის ფრონტის პოლიტსამმართველოს გაუგზავნა მოხსენებითი ბარათი არარუს ეროვნებათა მეომრებთან მუშაობის შესახებ: „73 პოლიტმუშაკიდან 23 არარუსი ეროვნებისაა, ამასთან 21 მუშაობს უშუალოდ ქვეგანყოფილებაში მეთაურთა მოადგილეებად პოლიტიკურ ნაწილში... საუკეთესო აგიტატორთა მუშაობის გაანალიზებისას უნდა ითქვას, რომ მათი მუშაობის საერთო ნიშანი ის არის, რომ ისინი ბრძოლაში უჩვენებენ მამაცობის, სიმტკიცისა და გულადობის პირად მაგალითს“.³⁴⁷

409-ე მსროლელთა დივიზიამ დაიწყო შეტევა, რათა აეღო მტრის თავდაცვის შატატოვის კვანძი. მოწინააღმდეგე დღის მანძილზე ორჯერ გადავიდა კონტრშეტევაზე და ძლიერი ცეცხლით ზარალი მიაყენა 409-ე მსროლელთა დივიზიას, რომელმაც პირადი შემადგენლობის 20 პროცენტამდე დაკარგა და წარმატებას ვერ მიაღწია.

276-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვა გაშალა ზამანკულის, ელხოტოვოს რაიონში, თერგის მარჯვენა ნაპირზე კარდიგონამდე.³⁴⁸

ფაშისტები ჩაუსაფრდნენ და დაიპირეს 13 წლის მაიკოპელი პიონერი ქენია პოპოვი, რომელსაც სისტემატურად გამოჰყავდა მწყობრიდან კავშირგაბმულობის ხაზები, აზიანებდა ავტომანქანების სალტეებს.

გენერალ-მაიორი ი. ი. პიაშევი გაათავისუფლეს მე-16 მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან და დაწინაურეს მე-13 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარის ი. ბ. სტალინის დეპეშა სარატოვის ოლქის ანოვო-პოკროვსკის რაიონის კოლმეურნეობა „სტახანოველის“ წევრისადმი ფ. პ. გოლოვატისადმი: „მადლობა თქვენ, ფერაზონტ პეტრეს ძევ, წითელი არმიისა და მისი საპაერო ძალებისათვის ზრუნვას რომ იჩენთ. წითელი არმია არ დაივიწყებს, რომ მთელი თქვენი დანაზოგი გაიღეთ საბრძოლო თვითმფრინავის ასაშენებლად, მოგესალმებით ი. სტალინი“.

სამხრეთ ოსეთის საოლქო პოლიკლინიკის პირველადი პარტიული ორგანიზაციის კრებამ მიიღო დადგენილება ყოველდღიურად ექვსი დღის ხელფასი გადარიცხონ წითელი არმიისათვის თბილისი ნივთების შესაძენად.³⁴⁹

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის საბრძოლო დაცვის საგუშაგოები საბჭოთა ჯარების ზეგავლენით გადავიდნენ მდინარე ფშიშის ჩრდილოეთ ნაპირზე.

50-ე ქვეითი დივიზია განაგრძობდა ბრძოლებს საბჭოთა ჯარების გარღვევის ლიკვიდაციისათვის.

ამ დღი: ღამით ყინვა, მე-17 არმიის რაიონში ღლისით მზე და სითბო; პირველი სატანკო არმიის რაიონში — ჩამოწოლილი ღრუბელი და ნისლი; თერგის ჩრდილოეთით ნასადილევეს გამოიღარა. გზები ჯერ კიდევ მთლიანად არ გაყინულა და ნაკლებად ვარგისია მიმოსვლისათვის.³¹⁸

1942 წლის 20 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

149-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების მიერ დამთავრდა ტუაფსეს თავდაცვის ოპერაცია. გერმანულ-ფაშისტურმა სარდლობამ სამჯერ შეავსო და გადააჯგუფა თავისი ჯარები და შეცვალა დარტყმების მიმართულება, რათა რაღაც უნდა დაჯდომოდა გასულიყო შავი ზღვის სანაპიროზე ტუაფსეს რაიონში. თავდაცვითი ბრძოლების დროს საბჭოთა ჯარებმა განახორციელეს ორი კონტრდარტყმა, რომელთა შედეგად მოწინააღმდეგის დამკვრელი დაჯგუფება სისხლისაგან დაიცალა და მდ. ფშიშის გაღმა იყო უკუგდებული. მტერი იძულებული გახდა თავდაცვაზე გადასულიყო.

ჩრდილოეთ ოსეთის სოფელ ცრაუსთან გესტაპოელებმა დახვრიტეს სამი პარტიზანი ქალი, მათ შორის მასწავლებელი ჩაბახან მიხეილის ასული ბასიევა. დახვრეტამდე გესტაპოელებმა მხეცურად აწამეს ბასიევა. მოაჭრეს ძუძუები, ენა და ტუჩები, ხოლო მის 70 წლის დედას ტასოს ზურგზე ამოაჭრეს ვარსკვლავები და წარწერა: „კომუნისტი, რომელიც არ დაგვენებდა“.³⁵⁰

კრასნოდარის პარტიზანთა შენაერთის „კრაზანის“ რაზმის პარტიზანთა ჯგუფმა რელსებიდან გადმოაგდო სამხედრო ეშელონი. დაიმსხვრა ოთხი ვაგონი, მათ შორის ერთი ჯავშნიანი, რომელშიც მცველთა რაზმი იყო, და პიტლერელი ჯარისკაცე-

ბით სავსე 23 ვაგონი. სამხრეთ ოსეთის ლენინგორის რაიონის სოფ. უკანა უბნის კოლმეურნეობის მეცხვარეობის ფერმის გამგემ გ. ბაშარულმა დეპეშა გაუგზავნა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარეს ი. ბ. სტალინს, რომელშიც ატყობინებდა, რომ საბრძოლო თვითმფრინავების ასაშენებლად შეიტანა 150 ათასი მანეთი.³⁵¹

* * *

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსისა და 44-ე მსროლელთა კორპუსის ჯარები დღის მანძილზე მძიმე ბრძოლებს აწარმოებენ შემტევი საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ ახალ პოზიციებზე.

50-ე ქვეითმა დივიზიამ თავი ვერ დააღწია მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს საბჭოთა ჯარების სულ უფრო ძლიერი შეტევების მოსაგერიებლად.

ამინდი: მოღრუბლულია. ცვალებადი მოღრუბლულობა. ზოგან ნისლი, ოდნავ დათბა, გზები ატალახდა, ნაკლებად ვარგისია მიმოსვლისათვის.³¹⁸

1942 წლის 21 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორშაბათი

150-ე დღე

მე-18 არმიის შენაერთები გავიდნენ მდინარე ფშიშთან და გაათავისუფლეს დასახლებული პუნქტი გოითხი, ამასთან მოწინააღმდეგე 2—3 კილომეტრით უკუაგდეს.

402-ე მსროლელთა დივიზიის შტაბი და მისი ნაწილების შტაბები ხელახალი ფორმირებისათვის გაგზავნეს ქ. გროზნოში, სადაც 1942 წლის 21 დეკემბერს ჩავიდნენ.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 104-ე ცალკე სამთომსროლელთა რაზმმა ბრძოლით გაათავისუფლა სოფ. სუადათი. რაზმის მეთაურმა კაპიტანმა რემენოვმა ხელის ტყვიამფრქვევით პირადად დახოცა 10 ჰიტლერელი.³⁵² საკ. კპ(ბ) სტავროპოლის სამხარეო კომიტეტმა მხარის პარტიზანულ რაზმთა აღმოსავლეთის გაერთიანება დაყო ორ — ჩრდილოეთ და სამხრეთ გაერთიანებებად.

ორჯონიკიძის რაიონის სოფელ ნოგირის კალინინის სახელობის კოლმეურნეობაში გამართულ მიტინგზე 30 წუთში

სატანკო კოლონა „ჩრდილოეთ ოსეთის კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის შეგროვდა 3047 214 მანეთი. 1944 წლის 10 იანვრისათვის ტანკებისა და თვითმფრინავების მშენებლობისათვის შეგროვდა 7 მილიონ 110 ათასი მანეთი; წითელი არმიის თავდაცვის ფონდში — 29 მილიონ 47 ათასი მანეთი. სამხედრო სესხებზე ხელმოწერამ რესპუბლიკაში 79 მილიონ 216 ათასი მანეთი შეადგინა.³⁵³

• • •

მე-17 არმიის ჯარები მთელი დღის მანძილზე იგერიებდნენ საბჭოთა ძალების ცალკე შეტევებს ფრონტის სხვადასხვა უბანზე, აგრეთვე ეწეოდნენ აქტიურ სადაზვერვო საქმიანობას.

50-ე ქვეითი დივიზია საბჭოთა ჯარების შეტევებს იგერიებდა ვერხნი კურპის რაიონში.

ამინდი: მოღრუბლულია, ძლიერი ნისლი, მთებში მზე, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი. გზები აიზილა.³¹⁸

1942 წლის 22 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამშაბათი

151-ე დღე

416-ე მსროლელთა დივიზია შეტევაზე გადავიდა, მაგრამ წარმატება ვერ მოიპოვა, რადგან შემტევი ნაწილები მოწინააღმდეგის გამანადგურებელ ცეცხლს წააწყდნენ. 13 საათსა და 50 წუთზე გერმანელთა ქვეითმა ჯარმა და სატანკო ძალებმა — დაახლოებით 16 ტანკმა აქეთ შემოუტიეს დივიზიას. ჰიტლერელთა კონტრშეტევა ჩვენებმა მოიგერიეს და დიდი ზარალი მიაყენეს მოწინააღმდეგეს.

414-ე მსროლელთა დივიზია მძიმე ბრძოლების შედეგად გავიდა მიჯნაზე ტომაზოვოს აღმოსავლეთით.

353-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დაიწყეს წარმატებული შეტევითი ბრძოლები გუნაიკის რაიონში.³⁵⁴

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა დააწესა მედლები ლენინგრადის, ოდესის, სევასტოპოლის, სტალინგრადის დაცვისათვის. მედალი „კავკასიის დაცვისათვის“ დაწესდა 1944 წლის 1 მაისს.

გაზეთი „პრაედა“ იუწყება, რომ სატანკო-გოლთნა „სომხეთის კოლმეურნის“ მშენებლობის ფონდში შეგროვდა 17,5 მილიონი მანეთი.

ფაშისტებმა ტებერდის კურორტის პირველი გაერთიანების სანატორიუმიდან გაიყვანეს ძვლის ტუბერკულოზით დაავადებული 54 ბავშვი და გაზით მოგუდეს. დაზოცილი ბავშვები გადაყარეს ტებერდის ხეობაში გუნაჩგირის მახლობლად.³⁵⁵

* * *

მე-3 სატანკო კორპუსმა დაიწყო ფიაგდონის აღმოსავლეთით მებრძოლი ჯარების გეგმაზომიერი გაყვანა პოზიციებიდან. დღის მეორე ნახევარში საბჭოთა ჯარებმა არტილერიის ძლიერი ცეცხლი დაუშინეს 52-ე საარმიო კორპუსის პოზიციებს. მე-40 სატანკო კორპუსი დღის მანძილზე რკინიგზასა და ლენინის სახელობის არხს შუა მდებარე რაიონში იგერაებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს ტანკების დახმარებით.

მე-17 არმიის შტაბმა მიიღო ცნობა, რომ სემაშხოს პოზიციის რაიონში უკანდახეულმა გერმანულმა ჯარებმა დაკარგეს იარაღი და საბრძოლო ტექნიკა.

ამ დღე: ტამანში ყინავს, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის. მე-17 არმიის დანარჩენ ფრონტზე ჩამოწოლილია დიდი ნისლი, მთებში ხანდახან გამოიღარებს; პირველი სატანკო არმიის რაიონში დიდი ნისლი, გზები ცუდ მდგომარეობაშია.³¹⁸

1942 წლის 23 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

152-ე დღე

ალაგირ-ნალჩიკის მიმართულებით დამთავრდა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთი ჯგუფის კონტრდატყმები, რომლებიც 19 დეკემბერს დაიწყო.

351-ე მსროლელთა დივიზიამ განაახლა შეტევა და სხვა შენაერთებთან ურთიერთმოქმედებით გაათავისუფლა ძუარკაო, ხატალდონი, სუადაგი, ბირაგზანგი, აღსარიკარი, დურდური და მიუახლოვდა სურხ-დიგორისა და ჩიკოლის მიჯნას.³⁵⁶

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებმა მოსპეს მოწინააღმდეგის ჯგუფები მდინარე ფშიშის რაიონში.

ესეველთა მოტორიზებული დივიზიის „ვიკინგისა“ და 23-ე სატანკო დივიზიის გარემოცვიდან გათავისუფლების მიზნით მოწინააღმდეგემ დაიწყო ფრონტის ხაზის შემცირება არდონ-ალაგირის მიმართულებით. ეს შენაერთები გერმანელ-ფაშისტურმა სარდლობამ გადაიყვანა კოტელნიკოვოს რაიონში არმი-ათა „დონის“ ჯგუფში (სარდალი ფელდმარშალი ე. ფონ მან-შტეინი).

დაღესტნის ლეკთა რაიონის მშრომელებმა ტანკების მშე-ნებლობისათვის შეიტანეს 1 მილიონ 150 ათასი მანეთი.

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარის ი. ბ. სტალინის წერილში ლენინგორის რაიონის კოლმეურნე გ. ა. ბაშარულისადმი ნათქვამია: „მოგესალმებით და წითელი არმიის სახელით მადლობას გიხდით, გიორგი ალექსის ძე, წითელი არმიის საჰაერო ძალებისათვის თქვენი ზრუნვის გამო.“

ი. ბ. სტალინი“.

აზერბაიჯანის სსრ მთიანი ყარაბაღის ავტონომიური ოლქის მარტუნინის რაიონის ლენინის სახელობის კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ ხ. ხ. პეტროსიანმა მიიღო თავდაცვის სახელ-მწიფო კომიტეტის თავმჯდომარის მადლობის წერილი: „მო-გესალმებით და წითელი არმიის სახელით მადლობას გიხდით, ამხანაგო ხაჩატურ ხოსროს ძე პეტროსიანო, იმისათვის, რომ ზრუნვა გამოიჩინეთ წითელი არმიის ჯავშანსატანკო ძალები-სათვის. ი. ბ. სტალინი“.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ გო-რის რაიონის სოფელ სვენეთის კოლმეურნეობა „წითელი ვარსკვლავის“ თავმჯდომარემ ს. ი. ბაღდოშვილმა სატანკო კოლონა „საქართველოს კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის შეიტანა 257 ათასი მანეთი.

* * *

მე-3 სატანკო კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შე-ტევებს ალაგირის სამხრეთით და ჩიკოლის სამხრეთ-დასავ-ლეთით. გერმანიის ჯარების გადაყვანა სუადაგ-კადგორონის ხაზზე გეგმაზომიერად მიმდინარეობდა. საბჭოთა ჯარები, რომ-

ლებიც გერმანულ ნაწილებს სდევნიდნენ, ძლიერი საარტილერიო ცეცხლით შეაჩერეს.

მე-40 სატანკო კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს.

არმიათა „დონის“ ჯგუფის შტაბი მოითხოვს, რომ დააჩქარონ ესეხელთა დივიზია „ვიკინგის“ გაგზავნა, რაზეც არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა უპასუხა, რომ ამისათვის ყოველ ღონეს ხმარობენ: დივიზიის პირველ პოლკს უკვე დღის დამლევს გამოიყვანენ ბრძოლიდან, დილით კი დანიშნულების ადგილზე გაგზავნიან.

ამინდი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, ზოგან წვიმა; მე-17 არმიის რაიონში საღამოს ამინდი გაუმჯობესდა; პირველი სატანკო არმიის რაიონში დიდი ნისლია. ტემპერატურა ძირითადად ნოლ გრადუსზე ნაკლებია. გზებზე ცვლილებები არ მომხდარა. ნაწილობრივ მოყინულია.³¹⁸

1942 წლის 24 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

153-ე დ ღ ე

409-ე მსროლელთა დივიზია შეტევით ბრძოლებს აწარმოებდა შათატოვ-სადის რაიონში. ეს ბრძოლები ცვალებადი წარმატებით გრძელდებოდა 1942 წლის 20 დეკემბრამდე.

383-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვის თავისი უბანი გადასცა 353-ე მსროლელთა დივიზიას და იგი გადაიყვანეს 78-ე არმიის სარდლის რეზერვში.³⁵⁷

351-ე მსროლელთა დივიზიამ (მეთაური გენერალ-მაიორი ვ. თ. სერგაცკოვი) წარმატებით შეუტია მოწინააღმდეგეს და გაათავისუფლა ალაგირი და ცრაუ.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა უმაღლესი მთავარსარდლის ი. ბ. სტალინის მისალმება და მადლობა საქართველოს კოლმეურნე გლეხობისადმი იმასთან დაკავშირებით, რომ სატანკო კოლონის „საქართველოს კოლმეურნის“ ასაშენებლად შეაგროვეს 72500 ათასი მანეთი.

არმიათა დონის ჯგუფის სარდალმა წერილი გაუგზავნა ვერმანის უმაღლეს ხელმძღვანელობას, რომელშიც მოითხოვდა, რომ სტალინგრადათან მე-6 არმიის დებლოკირებისათვის გამოყოფილი ჯარების გასაძლიერებლად მის განკარგულებაში გადაეცათ 111-ე სატანკო კორპუსის უკანასკნელი ორი სატანკო დივიზია, რომლებიც კავკასიის მიმართულებით მოქმედებდნენ არმიათა „ა“ ჯგუფის შემადგენლობაში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე სტანიცა გოითხის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, კოტლოვინის ზონაში გერმანიის ჯარები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს.

მე-3 სატანკო კორპუსი აგრეთვე იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს ჩიკოლის, დარგ-კოხის რაიონში; გრძელდებოდა გერმანიის ჯარების უკანდახევა ურძონის უბანზე.

მე-40 სატანკო კორპუსი და 51-ე ქვეითი დივიზია განაგრძობდნენ მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას მიაჩნია, რომ საბჭოთა ჯარების მთელი შეტევითი მოქმედება თერგის ჩრდილოეთით ნიშნავს საერთო დიდი შეტევისათვის მზადებას.

ამინდი: მოღრუბლული ამინდია, ნისლი, შეზღუდული ხილვადობა, ტამანში წვიმს; მე-17 არმიის რაიონში გზები ცუდ მდგომარეობაშია, პირველი სატანკო არმიის რაიონში — გაუმჯობესდა.³¹⁸

1942 წლის 25 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

154-ე დღე

ჩვენი ჯარები განუწყვეტლივ უტევდნენ 128-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილებს და ცოცხალი ძალისა და ტექნიკის დიდ ზარალს აყენებდნენ მათ.

ქსეკოს, კიზილოვის რაიონში მძიმე ბრძოლებია 42-ე საარმიო კორპუსის ნაწილებთან.

ჩვენმა მფრინავებმა ძლიერ დაბომბეს ლანცის სადივიზიო ჯგუფის ჯარები.

89-ე მსროლელთა დივიზიის სნაიპერებმა დღის მანძილზე დახოცეს მტრის 11 ჯარისკაცი და ოფიცერი.³⁵⁸

• • •

მე-3. სატანკო კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს ხაზნიდონის რაიონში და ჩიკოლის სამხრეთ-დასავლეთით. საბჭოთა ჯარების ზემოქმედებით კორპუსის ფრონტი საჩიერგარდო ბრძოლებით იხევს უკან.

ამინდი: ღრუბელი და ნისლი, ზოგან წვიმს, ღამით ტემპერატურა დაახლოებით ნული გრადუსი. დღისით თბილა.³¹³

1942 წლის 26 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

155-ე დღე

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ 22-25 დეკემბრის ბრძოლებში ჩვენი ჯარები 24-30 კილომეტრით დაწინაურდნენ ნალჩიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით და გაათავისუფლეს დასახლებული პუნქტები: კრასნოგორი, ბელორეჩენსკაია, დი გორა, კარმან-სინძიკაუ, მოსტიძაკი, ღურღური. ჩვენმა ჯარებმა ხელთ იგდეს 32 ტანკი, 30 ქვემეხი, 88 ტყვიამფრქვევი, ათასზე მეტი შაშხანა, 300 ათასი შაშხანის ვაზნა, აგრეთვე დიდძალი ჭურვები და ნაღმები. ამ ბრძოლებში გაანადგურეს — 268 თვითმფრინავი, 300-მდე ტანკი, 160 სხვადასხვა კალიბრის ქვემეხი, დახოცეს მტრის 9 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი.

ამავე გაზეთში გამოქვეყნებულია ცნობა, რომ წყალტუბოს რაიონის კოლმეურნეებმა სატანკო კოლონა „საქართველოს კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის შეაგროვეს 685 ათასი მანეთი.

276-ე მსროლელთა დივიზიის ხუთი ბატალიონი შეტევაზე გადავიდა ელხოტოვოს მიმართულებით და ამავე დროს დაზვერვას აწარმოებდა ილარიონოვკის მიმართულებით.³⁵⁹

• • •

მე-3 სატანკო კორპუსის ჯარები უკან იხევენ და მოსამზადებელ პოზიციებს იკავებენ. მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის უბანზე ჩიკოლის სამხრეთით, საბჭოთა ჯა-

რებმა მოულოდნელი დარტყმით გაარღვიეს გერმანული თავდაცვის ხაზი.

ამინდი: დიდი მოღრუბლულობა, ზოგან ნისლი, ზოგან წვიმა. ტამანის გზები გაიყინა, მე-17 არმიის რაიონში და სხვაგან ცუდ მდგომარეობაშია; პირველი სატანკო არმიის რაიონში ტემპერატურა — მინუს 5 გრადუსია, გზები გაიყინა და ვარგისია მიმოსვლისათვის.³¹⁸

1942 წლის 27 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

156-ე დღე

198-ე ქვეითი დივიზიის დამარცხებულმა ნაწილებმა უკან დაიხიეს ახალ პოზიციებზე სასწრაფო ბაღკას რაიონში.

ამიერკავკასიის ფრონტის ორივე დაჯგუფების შენაერთები აქტიურად ემზადებიან მთელ ფრონტზე საერთო შეტევისათვის.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ სწაპერმა ნომოკონომმა დახოცა 254 ჰიტლერელი, რისთვისაც ლენინის ორდენით დაჯილდოვდა. სწაიპერ მირონოვის ანგარიშზეა 105 დახოცილი ფაშისტი.

• • •

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურმა შტაბმა უარყო მანშტაინის მოთხოვნა: „მე-4 სატანკო არმიისათვის ორივე სატანკო დივიზიის 58 ტანკის გადაცემის იდეის შესრულება არ შეიძლება. ეს მოძრავი შენაერთები რომ არ ყავდეს, პირველი სატანკო არმია ვერც თავის პოზიციებს შეინარჩუნებს და ვერც მოსწყდება მოწინააღმდეგეს, რომელიც თავისი მოძრავი შენაერთებით დაძლევს ან გაარღვევს მის თავდაცვას“.

დილის 7 საათზე არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა მიიღო ჰიტლერის დირექტივა მთელ სამხრეთ ფრონტზე საბრძოლო მოქმედების ზელმძღვანელობის შესახებ.

მე-3 სატანკო კორპუსის რაიონში პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის 909-ე ეგერთა პოლკმა ბრძოლებით აიღო დასახლებული პუნქტი სურხ-დიგორა, მაგრამ ნასაფილეც

საბჭოთა ჯარებმა იქიდან გააძევეს. მე-13 სატანკო დივიზია მთელი დღის მანძილზე მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა.

ამ დღე: მცირე ყინვა, მთაში დიდი ნისლი დევს, გზები გაიყინა და უვარგისია მიმოსვლისათვის.³¹⁸

1942 წლის 28 დეკემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლა

ორ შაბათი

157-ე დღე

ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარები აქტიურად ემზადებიან მთელ 1000-კილომეტრიან ფრონტზე კონტრშეტევისათვის.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1157-ე მსროლელთა პოლკის მე-2 მსროლელთა ბატალიონის მე-4 ასეულის მეთაურმა უმცროსმა ლეიტენანტმა ბულახმა სტირ-დიგორთან ბრძოლაში მებრძოლენი გაიყოლია შეტევაზე და ხელის ტყვიამფრქვევით გაანადგურა 2 ტყვიამფრქვევის ჯგუფი — ათამდე ჰიტლერელი, დაჭრა 30 კაცზე მეტი და თვითონაც მამაცურად დაიღუპა. სიკვდილის შემდეგ დაჯილდოვდა წითელი ვარსკვლავის ორდენით.

მე-9 სამთომსროლელთა დივიზია მძიმე პირობებში გადავიდა ფხოველი მალაღობის მთის უღელტეხილზე.

სურხ-დიგორის რაიონში გამართული ბრძოლის დროს გმირობა ჩაიდინეს 351-ე მსროლელთა დივიზიის ტანკსაწინააღმდეგო ასეულის პარტორგმა წითელარმიელმა ანდრიუშენკომ და უმცროსმა სერჟანტმა დერევიანკომ. ტანკსაწინააღმდეგო თოფების ცეცხლით მათ დააზიანეს და დაწვეს 7 გერმანული ტანკი. ასეულის პარტორგმა ანდრიუშენკომ, მიუხედავად იმისა, რომ ფეხში დაიჭრა, ბრძოლის ველი არ დატოვა.³⁶⁰

გენერალ-მაიორი ა. ა. გრეჩკინი დაინიშნა მე-16 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

• • •

ჰიტლერმა ხელი მოაწერა № 2 ოპერატიულ ბრძანებას.

1. არმიათა „ა“ ჯგუფს „ახალი ალყების თავიდან ასაცილებლად“ უნდა „შეენარჩუნებინა და განსაკუთრებით გაძლიერებინა თავისი ფრონტი სანაპიროს გასწვრივ და მთაში, ზოგიერთ უბანზე, თანდათან უკან დაეხია მოსტოვოე (მოს-

ტოვსკოე) — არმავირ-სალსკის აღმოსავლეთით შემცირებულ მიჯნაზე. პირველი მიჯნაა ზოლსკაია-კუმას პოზიცია. უკან დახევის დროს მოძრავი ძალები (მე-13 და მე-3 სატანკო დივიზიები) გადაიყვანონ ჩრდილოეთ ფლანგზე; რათა ხელი შეუშალონ გარემოცვას, და თავის მხრივ მტერი შებოჭონ სამანევრო მოქმედებით“.

2. უკან დახევის დროს, განსაკუთრებით არმიათა „ა“ ჯგუფის უკან დახევის დროს საჭიროა: ა) ყველა საშუალებით, განსაკუთრებით დიდი და მცირე კონტრშეტევებით, შეინარჩუნონ ჯარების საბრძოლო სულისკვეთება და მოწინააღმდეგეზე უპირატესობის გრძნობა;

ბ) მოწინააღმდეგეს მიაყენონ მაქსიმალური ზარალი სამანევრო მოქმედებით, დანაღმული დაბრკოლებებისა და დანაღმულ მინდვრებზე ისეთი გასასვლელების მოწყობის გზით, რომლებსაც მისწვდება ტანკაწინააღმდეგო ქვემეხების ცეცხლი, შენელებული მოქმედების ამფეთქებლებიანი ნალმების ჩადებით, საფარებითა და ა. შ.

გ) დროულად გადაარჩინონ და გაიტანონ მთელი აღჭურვილობა, ქონება, მატერიალური სახსრები და მარაგი;

დ) დროულად გაუშვან ევაკუაციაში ყველა დაჭრილი;

ე) მთლიანად დაანგრიონ ყველა რკინიგზის ხაზი და მოსპონ მთელი მოძრავი შემადგენლობა;

ვ) მაქსიმალურად წაართვან შესაძლებლობა მოწინააღმდეგეს, რომ განალაგოს თავისი ჯარები, რისთვისაც დაანგრიონ ნაგებობანი და მოსპონ სათბობის მარაგი.³⁸¹

მე-17 არმიისა და პირველი სატანკო არმიის ჯარები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს. 52-ე საარმიო კორპუსის უბანზე გაჩაღდა მძიმე ბრძოლები, განსაკუთრებით 50-ე ქვეითი დივიზიის მოქმედების ზონაში. ბრძოლებში ორივე მხრიდან ძლიერი საარტილერიო და ნალმსატყორცნთა ცეცხლი იყო.

ამ დღით მცირე ყინვა, ზოგან ნისლი, მთებში მზიანაა ამინდია.³⁸²

უმადლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა შეაჩერა მაიკოპის შეტევითი ოპერაციის დაწყება.

276-ე მსროლელთა დივიზიამ დაიწყო შეტევა დარხონელხოტოვოს რაიონში.

დივიზიამ გაარღვია მოწინააღმდეგის თავდაცვა და შექმნა შესაძლებლობა, რომ ზმეისკაიას მიმართულებით ბრძოლაში ჩაებათ მე-11 მსროლელთა კორპუსი.³⁸²

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ სომხეთის კოლმეურნეებმა 38 მილიონი მანეთი შეიტანეს სატანკო კოლონა „სომხეთის კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის.

მთავარბანაკის დავალებით არმიის გენერალმა გ. კ. ჟუკოვმა ფრონტის სარდლობას მოსთხოვა მოემზადებინა და ჩაეტარებინა ოპერაცია კრასნოდარის მიმართულებით, ისე რომ მოწინააღმდეგის კავკასიის დაჯგუფებისათვის მოექრა უკანდახევის გზები. დამხმარე დარტყმა უნდა განეხორციელებინათ ნოვოროსიისკზე და შემდეგ გასულიყვნენ ტამანის ნახევარკუნძულზე.

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე გაჩაღდა არტილერიის ორთაბრძოლა და მიმდინარეობდა სადაზვერვო ჯგუფების ძიება.

მე-3 სატანკო კორპუსის ჯარები საბჭოთა ჯარების შეტევებს იგერიებდნენ ტოლძგუნისა და ხაზნიდონის რაიონში.³¹⁸

52-ე საარმიო კორპუსის მოქმედების ზონაში საბჭოთა ჯარებმა ელხოტოვოს რაიონში განახორციელეს მასირებული დარტყმა. ლიკვიდირებულია საბჭოთა ჯარების გარღვევა ვერხნი კურტის რაიონში.

ა მ ი ნ დ ი: დასავლეთიდან სითბო, ნისლი და წვიმა; მთებში და პირველი სატანკო არმიის რაიონში ყინავს. გზები ძირითადად ჭერ კიდევ გაყინულია, მთის ხეობებში ძველებუჩად ატალახიანებული და უვარგისი.³¹⁸

მთავრდება ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების მომზადება კონტრშეტევისათვის.

მე-4 და მე-5 საჰაერო არმიებში იყო 545 ვარგისი საბრძოლო თვითმფრინავი, აქედან 58 პროცენტი ახალი ტიპისა, შავი ზღვის ფლოტის სამხედრო-საჰაერო ძალებში—289 თვითმფრინავი.³⁶³

მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მექანიზებული რაზმი უფროს ლეიტენანტ ა. ბ. კოზაევის მეთაურობით პირველი შეიჭრა დიგორაში.

პარტიზანული მოძრაობის სტავროპოლის სამხარეო შტაბმა ბრძანება მისცა პარტიზანულ რაზმებს „გადაჭრით გაეპლიერებინათ მოწინააღმდეგესთან ბრძოლა“.

• • •

პირველი სატანკო არმიის ფრონტზე მე-3 სატანკო კორპუსის მოქმედების ზონაში მძიმე ბრძოლები მიმდინარეობდა ტოლძგუნისა და ხასნიდონის რაიონში. 50-ე და 111-ე ქვეითი დივიზიები განაგრძობდნენ თავდაცვით ბრძოლებს ზმეისკაიას რაიონში, ვერხნი კურპის სამხრეთ ნაწილში, 15 კილომეტრზე მოზდოკის სამხრეთით.

ამინდი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, მთებში ზოგან ნისლი, ტემპერატურა 0 გრადუსზე მეტი; 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ყინავს.³¹⁸

სახმელეთო ჯარებმა, შავი ზღვის ფლოტმა, მე-4 და მე-5 საჰაერო არმიებმა დაამთავრეს მომზადება მთელ ფრონტზე კონტრშეტევისათვის.

295-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა გაათვრებული ბრძოლების შედეგად გაათავისუფლეს სოფელი ჩიკოლა და მოწინააღმდეგე უკუაგდეს მდინარე ურუხის გადაღმა.

დასახლებული პუნქტი სურხ-დიგორა ორჯერ გადავიდა ხე-

ლიდან ხელში. 1942 წლის 31 დეკემბერს 351-ე მსროლელთა დივიზიამ კელავ იერიში მიიტანა სურხ-დიგორაზე, აიღო იგი, დაედევნა მოწინააღმდეგეს და იმავე დღეს დაიკავა ჩიკოლა.³⁶⁴

შავი ზღვის ფლოტის სამხედრო-საჰაერო ძალების ავიაციამ 1942 წლის 22 ივლისიდან 31 დეკემბრამდე აწარმოა 3790 თვითმფრინავგაფრენა, რომელთა დროს დარტყმებს აყენებდა მოწინააღმდეგის ჯარებსა და ტექნიკას.

1942 წელს საჰაერო თავდაცვის კრასნოდარის სადივიზიო რაიონის ნაწილებმა ჩამოაგდეს მტრის 94 თვითმფრინავი. მიწისზედა მოწინააღმდეგესთან ბრძოლებში მეზენიტეებმა გაანადგურეს 14 ტანკი, დიდძალი სხვა საბრძოლო ტექნიკა. ამავე პერიოდში საზენიტო ტყვიამფრქვევებით მოსპეს 12 თვითმფრინავი და დიდი ზარალი მიაყენეს მოწინააღმდეგის ცოცხალ ძალას.³⁶⁵

ფრონტის შტაბმა მთავარ ბანაკს წარუდგინა თავისი მოსაზრებები ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის კრასნოდარის ოპერაციის თაობაზე. მაგრამ მთავარბანაკმა ეს გეგმა არ დაამტკიცა. 31 დეკემბრის დირექტივაში აღნიშნული იყო, რომ მთავარი დარტყმა უნდა განეხორციელებინათ ტიხორეცკის მიმართულებით, რათა როსტოვისკენ უკანდახევის დროს მოექრათ მოწინააღმდეგის ძალები. დამხმარე დარტყმის მიზანი იყო ნოვო-როსიისკის შემოვლა.

* * *

მე-3 სატანკო კორპუსის მოქმედების ზონაში გრძელდებოდა შეუპოვარი ბრძოლები ხასნიდონის რაიონში. კორპუსის აღმოსავლეთი ფლანგი ზმეისკაიას რაიონში საბჭოთა ჯარების შეტევის შედეგად იძულებული გახდა უკან დაეხია.³¹⁸

52-ე საარმიო კორპუსი ზმეისკაიას რაიონში მძიმე თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა შემტევი საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ, რომლებსაც არტილერია და გვარდიული ნაღმ-სატყორცნები ეხმარებოდნენ.

ამ დღი: მოღრუბლულობა, ზოგან ნისლი, მთებსა და სანაპიროზე მოწმენდილი ცა. მე-17 არმიის რაიონში ნულ გრადუსზე მეტი, პირველი სატანკო არმიის რაიონში გზები გაიყინა.³¹⁸

შ ე ტ ე ვ ა

1943 წლის 1 იანვარს

კავკასიისათვის ბრძოლას

პ ა რ ა ს კ ე ე ი

161-ე ღ ღ ე

ამიერკავკასიის ფრონტის ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა დაიწყეს შეტევითი ოპერაცია ჩრდილო კავკასიაში, რომელიც 4 თებერვლამდე გაგრძელდა. ოპერაცია მიზნად ისახავდა: ჯგუფის მარჯვენა ფლანგის, 44-ე არმიის შეტევას მოზდოკის მიმართულებით იქ შექმნილი მტრის დაჯგუფების გასანადგურებლად; ერთდროულად მე-4 და მე-5 გვარდიულ ცხენოსანთა კორპუსებს, რომლებიც 44-ე არმიის ხელმარჯვნივ შეუტევდნენ პროხლადნისა და ვორონცოვო-ალექსანდროვსკის მიმართულებით უნდა გაეთიშათ „საგანგებო „ფ“ კორპუსისა“ და I-ლი სატანკო არმიის ჯარები. დამხმარე დარტყმა თერაკესკების მიჯნიდან მოზდოკზე ეკისრებოდა 58-ე არმიას. მე-9 და 37-ე არმიების ჯარები განაგრძობდნენ შეტევას ნალჩიკის მიმართულებით უფრო შეზღუდული ამოცანებით, რათა გაეუმჯობესებინათ მდგომარეობა. მტრის მოზდოკის დაჯგუფების განადგურების შემდეგ ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები უნდა გადასულიყვნენ საერთო შეტევაზე, საშუალება არ მიეცათ მოწინააღმდეგისათვის დაეხია კუმის თავდაცვით მიჯნაზე და საბოლოოდ გაენადგურებინათ მისი I-ლი სატანკო არმია. წარმატებისათვის შეიქმნა ორი სატანკო ჯგუფი: პირველი — სატანკო ჯარების გენერალ-მაიორ გ. პ. ლობანოვის მეთაურობით, რომელშიც 100 ტანკი და 24 ჯავშნიანი მანქანა იყო, მოქმედებდა 44-ე არმიის ზოლში, მეორე ჯგუფი — 123 ტანკით პოლკოვნიკ ვ. ი. ფილიპოვის მეთაურობით მოქმედებდა მე-9 არმიის ფრონტზე.

ამიერკავკასიისა და სამხრეთის ფრონტების ჯარების საერთო შეტევის დაწყების დროისათვის ძალებისა და საშუალებების საერთო შეფარდება ისეთი იყო:

ძალები და საშუალებები	საბჭოთა ჯარები	მოწინა- აღმდეგე	შეფარდება
პირადი შემადგენლობა	1,054.316	764 000	1,4:1
ქვეშევრდები და ნაღმსატყორცნები	11 341	5 290	2,1:1
ტანკები	1,278	700	1,8:1
საბრძოლო თვითმფრინავები, მათ შორის შავი ზღვის ფლოტის ავიაცია	900	530	1,7:1 ¹

გაზეთმა „ბოეც რკკა“-მ გამოაქვეყნა ფრონტის სარდალის არმიის გენერალის ი. ვ. ტიულენევის სტატია „მშობლიური კავკასიისათვის“, „ქედის დათოვლილი მწვერვალების იქითა მხრიდან, — ნათქვამი იყო სტატიაში, — გამოგვეხმაურნენ ტარიელის, დავით სასუნცის, ქორ-ოღლის შთამომავალნი. ჯალათების წინაშე არასოდეს არ დაიჩოქებენ აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის ამაყი და თავისუფლებისმოყვარე ხალხები“. შეტევის დაწყების წინ ფრონტის სამხედრო საბჭომ სპეციალური მოწოდებით მიმართა ფრონტის ყველა ჯარისკაცსა და მეთაურს.

დღის დამლევისათვის 44-ე არმიის შენაერთებმა გაარღვიეს მტრის თავდაცვა და დაიკავეს სამი დასახლებული პუნქტი 20 კილომეტრზე მოზდოკის ჩრდილოეთით.

სოხუმში წითელი არმიისათვის შეაგროვეს 11160 ერთეული თბილი ნივთები და თეთრეული².

ბაქოს მშრომელებმა ამ დროისათვის წითელი არმიის მეგრძოლთათვის გასაგზავნი თბილი ნივთების შესაძენად შეაგროვეს 2703076 მანეთი.³

1942 წლის აგვისტოდან 1943 წლის იანვრამდე სომხეთის მშრომელებმა წითელი არმიისათვის შეაგროვეს 334698 თბილი ტანსაცმელი და თეთრეული.⁴

საკ. კპ(ზ) დაღესტნის საოლქო კომიტეტმა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტს მოახსენა, რომ დაღესტნის კოლმეურნეებმა შეაგროვეს 25 მილიონი მანეთი სატანკო კოლონა „შამილის“ ასაშენებლად; დაღესტნელმა კომკავშირელებმა და ახალგაზრდობამ შეაგროვეს 2 მილიონი მანეთი და საკუთარი ძალებით ააშენეს 3 ჯავშანმატარებელი; კოლმეურნეებმა პი-

რადი მარაგიდან შეაგროვეს 20 ათასი ფუთი სურსათი წითელი არმიისა და თავდაცვის მრეწველობის მუშაობისათვის.⁵

I-ლი სატანკო არმიის სარდლობამ იგრძნო გარემოცვის რეალური საფრთხე და დაიწყო მთავარი ძალების გადაყვანა მდინარე კუმის გაღმა. ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა დაიწყეს მოწინააღმდეგის დევნა.

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე 44-ე საარმიო კორპუსის ჯარები და სლოვაკთა ჩქაროსანი დივიზია თავს იცავდნენ შაუმიანის სამხრეთით და ბეზიმინაიას დასავლეთით.

I-ლი სატანკო არმიის ფრონტზე მე-3 სატანკო კორპუსის მთის უბანზე საბჭოთა ჯარებმა ქარბი ძალების შეტევის შედეგად დაიკავეს ტოლძგუნი, საზნიდონი და ჩიკოლა.

დიდიმფინ-ოსეტინსკის რაიონში საათნახევრიანი საარტილერიო მომზადების შემდეგ მე-40 სატანკო კორპუსს ძლიერი დარტყმები მიაყენა საბჭოთა ჯარებმა, რომლებსაც 60-70 ტანკი ახლდა. ბრძოლის შედეგად კორპუსი იძულებული გახდა დაეთმო კიზილოვი და სიმალღეები მისი დასავლეთით.

ამინდი: მოწმენდილი ცა, მზე, მთებში ზოგან ნისლი, თერგის ჩრდილოეთით მდებარე რაიონში ძლიერი ნისლი, ტემპერატურა 0 გრადუსამდე. გზები აიზილა და ძნელი სავალია.⁶

1943 წლის 2 იანვარს

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

162-ე დღე

58-ე არმიის ჯარები შეტევაზე გადავიდნენ და დღის დამლევს მოზდოკის სამხრეთ-დასავლეთით აიღეს ყიზლარი და ნიჟნი-ბეკოვიჩი.

417-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა გააფთრებით შეუტეეს მტრის თავდაცვის მიჯნებს, გათენებისას გაარღვიეს თავდაცვა პრედმოსტნი-ყიზლარის რაიონში და მოწინააღმდეგე უკუაგდეს მდ. თერგის სამხრეთ ნაპირზე.

89-ე მსროლელთა დივიზიას ფრონტის წინ მყოფმა გერმანელთა 50-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილებმა უკანდახევა დაი-

წყეს. დილის 11 საათზე 89-ე დივიზიამ დაიწყო მოწინააღმდეგის დევნა.

დღის დამლევს 89-ე მსროლელთა დივიზიის 525-ე მსროლელთა პოლკი გავიდა სოვეტსკაიდან 2,5 კილომეტრით დაშორებულ მიჯნაზე, მე-400 მსროლელთა პოლკმა აიღო მტრის წინააღმდეგობის ძლიერი კვანძი ქ. მალგობეცის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.⁷

უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკის მითითებით დაიწყო შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების გადაჯგუფება.

მე-9 სამთომსროლელთა დივიზია, 121-ე სამთომსროლელთა პოლკის გარდა, ლაზარევსკაიას და ხაკუჩის უღელტეხილის გავლით დაიძრა როჟეტის რაიონისკენ. შემდეგ ამავე მარშრუტით წავიდა მე-20 სამთომსროლელთა დივიზია.

* * *

გერმანიის სარდლობამ დაიწყო 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ნაწილების გაყვანა კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილებიდან.

მე-17 საველე არმიის ფრონტზე ცვლილებები არ მომხდარა.

1-ლი სატანკო არმიის ჯარები მთელ ფრონტზე უკან იხევენ.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის მითითებით 1943 წლის 3 იანვრისთვის ფრონტმა უკან უნდა გადაიწიოს და შეიჩერდეს ხაზზე: ნალჩიკი — არიკ ხამედიას სამხრეთით და გზის გადასახვევი რუსკიტროიცკის ჩრდილო-დასავლეთით.

ამ დღე: მე-17 არმიის უბანზე მზიანი, თბილი ამინდია, მაღალი მთის ფრონტზე — ღრუბლიანი, გზები ისეთივეა; I-ლი სატანკო არმიის უბანზე — ძლიერი ნისლი.⁸

1943 წლის 3 იანვარი

კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლეს

163-ე დღე

417-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები (მეთაური—პოლკოვნიკი ნ. ა. შევჩენკო) ფონს გადავიდნენ თერგზე, მოზდოკში შეიჭრნენ, დაიკავეს ქალაქი და რკინიგზის სადგური;

ბრძოლის დროს მოსპეს 500-მდე ჰიტლერელთა 16 ტან-
კი, 21 ტანკსაწინააღმდეგო ქვემეხი, 103 საცეცხლე წერტი, 3
ექვსლულიანი ნაღმსატყორცნი, 13 ავტომატქანა, ხელთ იგდეს
ტყვეები, აგრეთვე 15 ქვემეხი, 15 ტყვიამფრქვევი, დიდძალი
სხვა ნადავლი.⁸

მოზდოკის აღებისა და მდ. თერგზე გადასასვლელების აგე-
ბის შემდეგ 58-ე, 44-ე არმიების ჯარებმა და ჩრდილოეთის
ჯგუფის სხვა შენაერთებმა დაიწყეს მოწინააღმდეგის დევნა
მთელ 320 კილომეტრიან ფრონტზე.

ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის შტაბში ჩავიდა ფრონტის
სარდალი არმიის გენერალი ი. ვ. ტიულენევი, რათა პირადად
გაეწია ხელმძღვანელობა ჯგუფის ჯარებისათვის მოწინააღმ-
დეგის დევნის მოქმედებაში.

89-ე მსროლელთა დივიზიის მეომრებმა წითელი არმიის
სხვა შენაერთებთან ერთად ფაშისტური ოკუპაციისაგან გა-
ათავისუფლეს ქალაქი მალგობეკი.

414-ე მსროლელთა დივიზიის მეომრებმა დაძლიეს გერმა-
ნელთა შეუპოვარი წინააღმდეგობა და აიღეს დასახლებული
პუნქტი ტომაზოვი. ამ ბრძოლებში დახოცეს მოწინააღმდეგის
2 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, მოსპეს დიდძალი მძიპე
იარაღი.

409-ე მსროლელთა დივიზიის მეომრებმა გაათავისუფლეს
სოფელი შეფატოვო და ოპერატიული თვალსაზრისით დიპ-
მნიშვნელოვანი შეფატოვოს გამაგრებული სიმაღლეები.

276-ე მსროლელთა დივიზიამ ფრონტიდან კომბინირებუ-
ლი დარტყმით და შემოსავლელი მანევრით გააძევა მოწინა-
აღმდეგე ელზოტოვიდან და უკანდახეული მოწინააღმდეგის
ფეხდაფეხ დევნის შემდეგ აიღო პლანოვსკოე, დეისკოე, შემ-
დეგ კი მურთაზოვო.

დღისა და ღამის შეტევითი ბრძოლების შედეგად 416-ე
მსროლელთა დივიზიამ აიღო სიმაღლეები გრაფსკოე და პაპ-
როვსკოე.

229-ე მსროლელთა დივიზიამ 132-ე სატანკო ბატალიონ-
თან ერთად, რომელიც მას დაუქვემდებარეს, დაიწყო შეტევა,
დაედევნა უკანდახეულ მოწინააღმდეგეს და სხვა შენაერთებ-
თან ერთად გაათავისუფლა მოზდოკი. გათენებისას 417-ე
მსროლელთა დივიზიის 1376-ე და 1369-ე მსროლელთა პოლ-

კებმა დაიწყეს მდინარე თერგზე გადასვლა და ქ. მოზდოკის შემოვლა სამხრეთ-დასავლეთიდან და ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან. პირველი ქ. მოზდოკში შეიკრა 1369-ე პოლკის მე-2 მსროლელთა ბატალიონი მაიორ ალესკოსა და კაპიტან ნიკიფოროვის მეთაურობით.

ნაღმსატყორცნთა ბატარეის მეთაურის მოადგილემ პოლიტიკურ ნაწილში ა. ს. ანდლულაძემ პირველმა დაიწყო შეტევა და მებრძოლებიც გაიყოლია. ხელჩართულ ბრძოლებში ა. ანდლულაძემ თავის ხელით დახოცა ოთხი გერმანელი. ბატარეის მებრძოლებმა დანარჩენებს გაავლეს მუსრი. გერმანელთა გარღვევა ლიკვიდირებული იყო.⁹

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ აზერბაიჯანელმა მეცნიერებმა გ. ჰუსეინოვმა, ს. აზიზბეკოვმა, მ. დადაშაძემ და სხვებმა მათთვის მინიჭებული სტალინური პრემიების თანხა თავდაცვის ფონდში შეიტანეს.

ბაქოს სამედიცინო საზოგადოებრიობამ 300 ათას მანეთზე მეტი შეაგროვა თვითმფრინავთა ესკადრილის „აზერბაიჯანის ექიმის“ მშენებლობისათვის.

• • •

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე, მაღალი მთის ფრონტის ჩათვლით ძლიერდება საბჭოთა ჯარების მოქმედება.

პირველი სატანკო არმიის ფრონტზე მე-3 სატანკო კორპუსისა და 52-ე საარმიო კორპუსის ჯარები უკან იხევენ საბჭოთა ჯარების შეტევების შედეგად.

უკან იხევს მე-40 სატანკო კორპუსი. ხოტაევოს ჩრდილო-აღმოსავლეთით საბჭოთა ჯარები შეიჭრნენ გერმანიის ჯარების ზურგში.

ამინდო: მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბულობა, მზიანი და თბილი დღე, მთებში ძლიერი სამხრეთ-დასავლეთი ქარი, ძლიერდება ღრუბლიანობა და თოვად; პირველი სატანკო არმიის რაიონში ძლიერი ნისლი. ტემპერატურა დაახლოებით ნული გრადუსი.⁶

ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფი, რომელმაც უმაღლესი მთავარსარდლობის ბანაკის მითითებით გადაადგილა ჯარები, განაგრძობდა შეტევას მთელ ფრონტზე და დღის განმავლობაში ზოგიერთ უბანზე 15—20 კილომეტრით დაწინაურდა და ფაშისტებისაგან გაათავისუფლა 30 დასახლებული პუნქტი.

გააფთრებული ბრძოლები გაჩაღდა ქ. ნალჩიკის მისადგომებზე. ჩვენმა ჯარებმა გაარღვიეს თავდაცვა, შეიჭრნენ ყაბარდო-მალყარეთის ასსრ რესპუბლიკის დედაქალაქ ნალჩიკში და შეუპოვარი შეტევის შედეგად 14 იანვარს გაათავისუფლეს იგი. ნალჩიკისათვის ბრძოლებში თავი გამოიჩინეს მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა, რომლებმაც გაანადგურეს მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია და გენერალ შტაინბაუერის საკორპუსო ჯგუფის 10 ცალკე ბატალიონი. საბჭოთა ჯარებმა დახოცეს ასობით ფაშისტი, ხელთ იგდეს 26 ქვემეხი, 41 ტყვიამფრქვევი, 50 ნაღმსატყორცნი, 27 ავტომატქანა და სხვა ნაღავლი.

89-ე მსროლელთა დივიზიის მე-400 მსროლელთა პოლკის ბატალიონმა დაიწყო უკანდახეული მოწინააღმდეგის დევნა, გადავიდა მდინარე თერგზე და დილის 7 საათზე აიღო ჩერნოიარსკაია, გარს შემოერტყა მოწინააღმდეგის გაძლიერებულ მსროლელთა ასეულს ხამიტის რაიონში, მუსრი გაავლო მას და აიღო ხამიტა.¹⁰

რკინიგზის პირველმა გვარდიულმა ბრიგადამ სამი ბატალიონის ძალებით დაიწყო აღდგენითი სამუშაოები ჩრდილოეთ კავკასიაში.¹¹ პოლკოვნიკი გ. ნ. ქერეკრესტოვი გაათავისუფლეს მე-3 მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

ფრონტის სამხედრო საბჭოს დადგენილებით იარაღისა და საბრძოლო მასალის მწარმოებელ საუკეთესო კოლექტივებად საქართველოში ცნეს კალინინის სახელობის, ორჯონიკიძის სახელობის ქარხნები, სასოფლო-სამეურნეო მანქანების, ელექტროტექნიკური ქარხნები, „ჭიათურა-მანგანუმის ტრესტის“ მექანიკური სახელოსნოები.

მე-17 არმია თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა გორიანო-კლუჩის, ბეზიმიანაიას, ფონარის მთის ჩრდილო-დასავლეთით.

ელისაბედის უღელტეხილის — შაუმიანის ზონაში 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ძლიერ ცეცხლს უშენდნენ საბჭოთა ჯარები.

პირველი სატანკო არმია განაგრძობდა უკან დახევას მთელ ფრონტზე. მე-3 სატანკო კორპუსი იბრძოდა ჩეგემისა და ნიენი ჩერეკის რაიონში.

საბჭოთა ჯარებმა გაარღვიეს მე-40 კორპუსის თავდაცვის ხაზი.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის მითითებით პირველი სატანკო არმიის უკანდახევის გამო უკან უნდა დაახევინონ აგრეთვე მე-17 არმიის მარცხენა ფრთას.

ამ დღე: მოღრუბლულია, ზოგან ნისლი, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, გზები ცუდ მდგომარეობაშია.⁶

1943 წლის 5 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლდს

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

165-ე დღე

ფრონტის სარდალი, არმიის გენერალი ი. ვ. ტიულენევი 4 იანვარს ღამით ჩავიდა ჯარების შავი ზღვის ჯგუფში, სადაც ჯგუფის ჯარების სარდალთან გენერალ-ლეიტენანტ ი. ე. პეტროვთან ერთად შეიმუშავეს კრასნოდარის მიმართულებით შეტევითი ოპერაციის გეგმა. ამ გეგმაში იყო ორი ნაწილი: 1) ოპერაცია „მთები“; 2) ოპერაცია „ზღვა“.

276-ე მსროლელთა დივიზია გადავიდა უკანდახეული მოწინააღმდეგის დევნაზე და 1943 წლის 7 თებერვლამდე განახორციელა ლაშქრობა მარშრუტით ელზოტოვო — მაისკოე — მალკაზოლსკაია — ესენტუკი — სუვოროვსკაია — სტავროპოლი — ეისკი.¹²

62-ე მსროლელთა ბრიგადამ და 140-ე სატანკო ბრიგადის ნაწილმა მე-9 არმიის ნაწილებთან ერთად აიღეს პროხლადნი.

ჩვენმა ჯარებმა გაათავისუფლეს ქალაქი მაისკი და რკინიგზის კვანძი კოტლიარევსკაია.

მოწინააღმდეგე, რომელსაც ქარების ჩრდილოეთის ჯგუფის წარმატებულ წინსვლასთან დაკავშირებით გარემოცვისა შეეშინდა, დაიწყო 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ქარების გაყვანა კავკასიონის მთავარი ქედის უღელტეხილიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით.

გენერალ-მაიორი ა. ა. გრეჩკო გაათავისუფლეს მე-18 არმიის სარდლის მოვალეობისაგან 56-ე არმიის სარდლად დანიშვნასთან დაკავშირებით.

მე-18 არმიის სარდლად დაინიშნა გენერალ-მაიორი ა. ნ. რიუკოვი.

მე-3 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის სარდლად დაინიშნა გენერალ-მაიორი ვ. თ. სერგაცკოვი.

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე მიდიოდა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები. მაღალი მთის მთელ ფრონტზე გერმანული ქარები უკან იხევდნენ, უღელტეხილების რაიონში პოზიციებზე რჩებოდა მხოლოდ საარტილერიო ნაწილები. უკან იხევდნენ პირველი სატანკო ქარები; მე-3 სატანკო კორპუსმა მოახერხა კავშირი აღედგინა მე-17 არმიასთან მარჯვენა ფლანგზე.

სატანკო არმიის ქარები იგერიებდნენ საბჭოთა ქარების შეტევითს მოქმედებას, რომლებიც ცდილობდნენ გარემოცვაში მოექციათ გერმანიის ქარები.

52-ე საარმიო კორპუსი გეორგიევსკის რაიონში საარტილერიო ბრძოლებით იგერიებდა საბჭოთა ქარების სატანკო ნაწილების შეტევებს.

ამ დღე: ღრუბელი, სითბო, წვიმა, ზოგან თოვლქყაპი. გზები მთლიანად აიზილა.⁶

1943 წლის 6 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

166-ე დღე

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო ბრძანებულება „წითელი არმიის პირადი შემადგენლობისათვის ახალი განმასხვავებელი ნიშნების შემოღების შესახებ“.

წითელი არმიის მთელი პირადი შემადგენლობისათვის შემოიღეს სამხრეები.

89-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები გადავიდნენ მდინარე თერგზე და წარმატებით დევნიან მოწინააღმდეგეს, შეტევის ბრძოლებში ანადგურებენ მოწინააღმდეგის არიერგარდებსა და დამცველ დაბრკოლებებს.¹³ შეუპოვარი ბრძოლის შემდეგ 131-ე მსროლელთა ბრიგადამ აიღო სოლდატსკაია.

პარტიზანული რაზმის „ველის არწივის“ მეზობლებმა ბრძოლა გაუმართეს მოწინააღმდეგის სარეზერვო ჯარებს. გერმანელებმა აამოქმედეს ტანკები და არტილერია. ბრძოლა ერთ დღე-ღამეზე მეტხანს გრძელდებოდა, რის შემდეგ პარტიზანები იძულებული გახდნენ მოწინააღმდეგეს გასცლოდნენ, მაგრამ თავიანთი ამოცანა შეასრულეს, შეაჩერეს გერმანელთა რეზერვების წინსვლა.

მარიანის რაიონში პარტიზანული რაზმის „ყუბანელის“ პარტიზანებმა წითელი არმიის ქვეგანაყოფებთან ერთად შეუტოეს მტრის გარნიზონს სტანიცა აზოვსკაიაში. ამ ბრძოლაში, რომელიც 7 საათს გრძელდებოდა, მოწინააღმდეგეს დაუხოცეს 900-მდე ჯარისკაცი და ოფიცერი.

• • •

მე-17 საველე არმიის ფრონტზე ცვლილებები არ მომხდარა: 909-ე სამთომსროლელთა პოლკმა მოახერხა პირველ სატანკო არმიასთან კავშირის აღდგენა⁶. მე-13 სატანკო და 370-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილები, აგრეთვე 52-ე სატანკო კორპუსის შენაერთები საარიერგარდო ბრძოლებით იხევენ უკან. მე-40 სატანკო კორპუსი მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა, ხოლო მისმა დაზვერვამ დაადგინა საბჭოთა ჯარების ყოფნა ანდრეევსკაიას და სოლომენსკაიას რაიონში.

ამ დღი: ძლიერი მორაგბეობა, ზოგან ნისლი, თოვს, მაღალი მთის ფრონტზე ძლიერი ქარბუქი და ზვავის საფრთხეა, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი⁶.

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები განაგრძობდნენ აქტიურ შეტევით ბრძოლებს პირველი სატანკო არმიის წინააღმდეგ.

მთავრდება ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის შეტევითი ოპერაციის გეგმის შემუშავება.

მთავარბანაკმა არ დაამტკიცა ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარების შემდგომი ოპერაციების გეგმა, რამდენადაც ამ გეგმით მოწინააღმდეგე უნდა გაეძევებინათ ჩრდილოეთ კავკასიიდან, რასაც ძალების დაქსაქსვა მოჰყვებოდა. მთავარმა ბანაკმა თავის ღირექტივში მოითხოვა, რომ მე-9 არმიას განეგრძო წინსვლა გეორგიევსკ-მინერალური წყლების მიმართულებით და რეზერვში ჰყოლოდა 58-ე არმია. ფლანგებზე გადაეჯგუფებინა ძალები ისე, რომ მოწინააღმდეგე არ გაეძევებინა ჩრდილოეთ კავკასიიდან, გაეუმჯობესებინა შემტევი ჯარების მართვა და მომარაგება¹⁴.

მთავარბანაკის მითითებით ამიერკავკასიის ფრონტის სარდლობამ შექმნა ცხენოსანთა და მექანიზებული ჯარების ჯგუფი, რომელშიც შედიოდნენ მე-4 და მე-5 გვარდიული კორპუსები და პოდპოლკოვნიკ ვ. ნ. ფილიპოვის სატანკო ჯგუფი. ამ ჯგუფის მეთაურად დანიშნეს გენერალ-ლეიტენანტი ნ. ი. კირიჩენკო.

351-ე მსროლელთა დივიზია მიაღდა მდ. ბაქსანს და დაიწყო ბრძოლა ბაქსანის დასახლებული პუნქტისათვის. იმის გამო, რომ მოწინააღმდეგემ ააფეთქა ხიდები მდ. ბაქსანზე, 351-ე მსროლელთა დივიზია, რომელსაც 904-ე საარტილერიო პოლკის ცეცხლი იცავდა, ფონით გადავიდა მდინარეზე, შეიჭრა ბაქსანში და ოთხი საათის ქუჩის ბრძოლების შემდეგ გაათავისუფლა იგი¹⁵.

416-ე აზერბაიჯანული მსროლელთა დივიზიის ნაწილებში გაიმართა მიტინგები ტანკებისა და თვითმფრინავების მშენებლობისათვის სახსრების შეგროვების თაობაზე. მიტინგის შემდეგ ბევრმა მეზრძოლმა: ასკეროვმა, აგალაროვმა, ორუჯეევმა, მეთაურებმა აზიმოვმა, აბდულაევმა და სხვებმა ას-ასი მანეთი და მეტი შეიტანეს.¹⁶

გესტაპოელებმა დახვრიტეს მაიკოპელი პიონერი 13 წლის ეენია პოპოვი. მაიკოპის საქალაქო საბჭოს აღმასკომის 1943 წლის 28 ოქტომბრის გადაწყვეტილებით № 8 სკოლას, სადაც ნორჩი გმირი სწავლობდა, მისი სახელი მიენიჭა.

* * *

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა განახორციელეს დარტყმა და სისხლისმღვრელი ბრძოლის შემდეგ დანაღმული ველების მიუხედავად შეიჭრნენ ქ. კოჩკანოვის რაიონში. გერმანიის სამთომსროლელთა ჯარებმა უკან დაიხიეს და მხოლოდ უღელტეხილზე დატოვეს მცირე დამცველი რაზმები.

პირველი სატანკო არმიის მთელ ფრონტზე მე-3 სატანკო კორპუსისა და 52-ე საარმიო კორპუსის მოქმედების რაიონში საბჭოთა ჯარები სატანკო, მოტორიზებული და ცხენოსანთა შენაერთების დიდი ძალებით აწარმოებდნენ შეტევის მოქმედებას. ამ დარტყმების შედეგად საბჭოთა ჯარებმა გაარღვიეს გერმანელთა პოზიციები ნოვოპავლოვსკაიას, ნოვოსრედნის რაიონში. მრავალრიცხოვანი საარმიო რეზერვების ბრძოლაში ჩართვის შედეგად მოხერხდა გარღვევების ნაწილობრივ ლოკალიზაცია.

ამ ი ნ დ ი: მე-17 არმიის რაიონში თოვს და წვიმს, ჩამოწოლილია ღრუბელი, დათბა, გზები უვარგისია მიმოსვლისათვის. პირველი სატანკო არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბულობა, ზოგან თოვს, ტემპერატურა დაახლოებით ნული გრადუსი. დღისით გზები აიზილა, სალამოხანს — მოიყინა.⁶

1943 წლის 8 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ვ ი

168-ე დ ღ ე

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა დაიწყეს მოწინააღმდეგის ძლიერად გამაგრებული მიჯნის გარღვევა მდინარეების კუმის, მალკისა და ზოლკას რაიონში.

გაათრეხული ბრძოლების შემდეგ ჩვენმა ჯარებმა გაათავისუფლეს ვორონცოვო-ალექსანდროვსკოე, ნეზლობნოე, ლისოგორსკოე.

მთავარბანაკმა ფრონტის შტაბს გაუგზავნა მითითებები შე-

ტევითი ოპერაციის მე-3 ეტაპის შემუშავების თაობაზე. მესამე ეტაპზე ჯარების ამოცანა იყო შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების გასვლა ბატაისკის რაიონში, რაც გერმანელთა მთელი კავკასიის დაჯგუფების გარემოცვის ხელშემწყობ შესაძლებლობებს ქმნიდა.

414-ე მსროლელთა დივიზიამ, რომელსაც მოწინავე რაზმები ჰყავდა აგა-ბოგატირის, პროვოლნის მიჯნაზე, თავდაცვა გაშალა შებალოვის, გრავესკოეს, მოზდოკის ზოლში.

სოფელ მალკისათვის ბრძოლაში 351-ე მსროლელთა დივიზიის 76-მილიმეტრიანი ქვემეხის მეთაურმა სერჟანტმა კოსენკოვმა ქვემეხი გამოაგორა ღია პოზიციაზე და პირდაპირი დამიზნებით მოსპო ექვსლულიანი ნაღმსატყორცი და მისი ჯგუფი. ამ ბრძოლისათვის სერჟანტი კოსენკოვი წითელი ვარსკვლავის ორდენით დაჯილდოვდა.¹⁷

• • •

მე-3 სატანკო კორპუსის მთელ ფრონტზე საბჭოთა ჯარები განაგრძობდნენ აქტიურ შეტევით მოქმედებას.

52-ე საარმიო კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს, რომლებმაც ვორონცოვის სამხრეთით გაარღვიეს კორპუსის ფრონტი.

ამი დი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, ტემპერატურა თანდათან იკლებს, ზოგან ყინავს, მთებში ძლიერად თოვს, პირველი სატანკო არმიის რაიონში გზები გაიყინა, მთებში გაუვალია.¹⁸

1943 წლის 9 იანვარი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

169-ე დღე

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები განაგრძობდნენ უკანდახეული მოწინააღმდეგის დევნას.

მოიერიშე და ბომბდამშენმა ავიაციამ მთელი რიგი დარტყმები მიაყენა ნაგურსკაია — ნევინომისკის რკინიგზის უბანს, დაანგრია ხიდი მდინარე შიროკაიაზე, რის შედეგად ამ უბანზე შეწყდა მატარებლების მოძრაობა, სანამ რაიონს ჩვენი ჯარები არ აიღებდნენ.

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები ამთავრებდნენ ძალების გადაჯგუფებას კრასნოდარზე შეტევის დასაწყებად.

საავიაციო კატასტროფაში დაიღუპა საბჭოთა კავშირის გმირი, ქალთა ავიაპოლკის მეთაური მ. მ. რასკოვა. იგი კრემლის კედელში დაკრძალეს. ქალაქ გეორგიევსკიდან წასვლამდე, გერმანული ლაზარეთების უფროსის ბარონ ფონ ჰაიმანის განკარგულებით საბჭოთა ადამიანების მოწამვლის მიზნით ბაზარში, ვითომ სპირტი და საკმლის სოდა იყო, გაყიდეს მეთილის სპირტი და მჟაუნას მჟავა. ამის შედეგად 714 კაცი მოიწამლა, აქედან 214 დაიღუპა, 50 კი სამუდამოდ დაბრმავდა.¹⁸

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდა სტანიცა გოითხისა და ურუხის ხეობის აღმოსავლეთით.

მე-3 სატანკო კორპუსში 370-ე, 50-ე ქვეითი და მე-13 სატანკო დივიზიები ბაქსან-მალკას გზის ორივე მხარეს, აგრეთვე კუბის მთის რაიონში იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების ძლიერ შეტევებს.

52-ე საარმიო კორპუსის უბანზე საბჭოთა ჯარებმა პოკროვსკაიას რაიონში გაარღვიეს ფრონტი და სალამოხანს გაათავისუფლეს ობილნოე. 111-ე ქვეითი დივიზია მძიმე თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდა სოლდატოვსკაია — ალექსანდროვსკაიასა და ოტკაზნოეს რაიონში.

ამ დღე: ტამანის ნახევარკუნძულზე ღრუბელი და წვიმა. არმიის დანარჩენ რაიონებში მზე, მოწმენდილი ცა, ღლისით დათბა, სალამოს მცირე ყინვა. გზები ღლისით ძირითადად გაუვალია, სალამოს — მოლიპული.⁸

1943 წლის 10 იანვარი

კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის

170-ე დღე

დამთავრდა ყაბარდო-მალყარეთის ასსრ ტერიტორიის მთლიანად განთავისუფლება გერმანულ-ფაშისტური ოკუპაციისაგან.

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა წარმატებით დაამთავრეს

ბრძოლები მდინარეების კუმის, მალკისა და ზალკის ძლიერად გამაგრებულ მიჯნაზე. ეს ბრძოლები 8 იანვარს დაიწყო.

37-ე არმიის ჯარებმა დაიწყეს ბრძოლები ქალაქ კისლოვოდსკისათვის.

223-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა (მეთაური — გენერალ-მაიორი ნიკ. ზიუვანოვი) ბრძოლებით გაათავისუფლეს რკინიგზის სადგური და ქალაქი გეორგიევსკი.

295-ე მსროლელთა დივიზიისა და 351-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა გაათავისუფლეს სოფელი მალკა და განავითარეს შეტევა პიატიგორსკის მიმართულებით.

89-ე მსროლელთა დივიზია გავიდა სოლდატსკოეს რაიონში, სადაც იგი გადაიყვანეს 58-ე არმიის მეორე ეშელონში. 10 დღის შეტევის დროს დივიზიის ნაწილებმა დახოცეს მტრის 550-მდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, ხელთ იგდეს 3 ტანკი, 5 ავტომანქანა, 3 ტრაქტორი, 8 ქვემეხი, 25 თვითმფრინავი, 10 მოტოციკლი, 2 ათასზე მეტი ჭურვი, 1200-ზე მეტი ნაღმი, 86 ათასი ვაზნა.¹⁹ დაიღუპა დივიზიის მეთაური პოლკოვნიკი ა. ა. ვასილიანი.

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები დაჯგუფებას ამთავრებდნენ და განაგრძობდნენ თავდაცვას აილამის მთიდან კავკასიონის მთავარ ქედზე ნოვოროსიისკამდე და შავი ზღვის სანაპიროზე ფოთამდე.

10 იანვარს ღამით მოწინააღმდეგისაგან გადმოსულმა ჯარისკაცმა 353-ე მსროლელთა დივიზიის მეთაურს შეატყობინა, რომ გერმანელები აპირებენ I-ლი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილების უკან დახევას.

საქართველოს სსრ ჯავის რაიონის ზემო რუხის კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ მართა პლიევამ სატანკო კოლონა „საქართველოს კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის შეიტანა 70 ათასი მანეთი.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარები საბჭოთა ჯარების კონტრიერიშებს იგერიებდნენ სარაი-გორის რაიონში, შაუმიანის სამხრეთით, აგრეთვე სტანიცა გოითხთან. მაღალი მთის ფრონტზე გერმანიის ჯარები უღელტეხილებიდან წავიდნენ.

გრძელდებოდა I-ლი სატანკო არმიის უკანდახევა. საბჭოთა ტანკების ჯგუფმა — „ტ-34“ 25 მანქანამ იერიშის შედეგად გაარღვია მე-13 სატანკო დივიზიის თავდაცვის ხაზი. ბრძოლები გაჩაღდა ქალაქ მინერალური წყლების აღმოსავლეთ გარეუბანში.

50 საბჭოთა ტანკმა და მათმა თანმხლებმა ჯარებმა იერიში მიიტანეს 52-ე საარმიო კორპუსის ჯარებზე და უკან დაახევინეს მათ. საბჭოთა ჯარები ფართო ფრონტით გადავიდნენ მდ. კუმაზე I-ლი სატანკო არმიის რაიონში.

I-ლი სატანკო არმიის შტაბმა არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს მოახსენა: „იმის გამო, რომ გაგვითავდა ფუგასური ასაფეთქებელი საშუალებანი, სამწუხაროდ, ნგრევის ოდენობა ნაკლებია“.

გამართულ თათბირზე არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალმა მოსთხოვა I-ლი სატანკო არმიის ხელმძღვანელობას შეენელებინა უკანდახევის ტემპი. ამასვე მოითხოვდა მე-17 არმიის სარდალი, რათა „შესაძლებლობა ჰქონოდა მოესწრო სამხედრო ქონების ევაკუაცია და ტამანის ნახევარკუნძულზე თავდაცვის ახალი მიჯნის შექმნა“. მაგრამ I-ლი სატანკო არმიის შტაბის უფროსმა განაცხადა, რომ „არმიას არ შეუძლია სადმე შეჩერდეს. ამ აზრს დაეთანხმა არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბის უფროსიც“.

ა მ ი ნ დ ი: ცვალებადი მორღუმბლულობა, დღისით სითბო, ღამით მცირე წვიმა, გზები ატალახდა, მე-40 სატანკო კორპუსის რაიონში ყინავს, გზები კარგ მდგომარეობაშია

1943 წლის 11 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

171-ე დღე

უმალლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა დაამტკიცა ოპერაციის „მთები“ და „ზღვა“ გეგმა.

დაიწყო 46-ე არმიის ჯარების (სარდალი — გენერალ-ლეიტენანტი კ. ნ. ლესელიძე) შეტევა. ამ შეტევის მიზანი იყო მოწინააღმდეგის დეზორიენტაცია მთავარი დარტყმის მიმართულების შესახებ. შეტევაში მონაწილეობდნენ მე-9 სამთომსროლელთა და 31-ე მსროლელთა დივიზიები.

დაიწყო შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების შეტევითი მოქმედე-

ბა კრასნოდარ-ტიხორეცკაიას მიმართულებით. ფრონტის ამ უბანზე ბრძოლები 4 თებერვლამდე გრძელდებოდა.

83-ე სამთომსროლელთა დივიზიამ დაიწყო სისხლისმღვრელი შეტევითი ბრძოლები სტანიცა გრიგორიევსკაიასათვის, რომლებიც 20 იანვრამდე გაგრძელდა.²⁰

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარების სამხედრო საბჭომ მე-4 და მე-5 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსების მეთაურებს მიუთითა, რომ შეუწყნარებელია მათი წინსვლის ნელი ტემპი.

საბჭოთა ჯარებმა ბრძოლებით აიღეს ქალაქი პიატიგორსკი, ელენოვოდსკი, ესენტუკი.

ფრონტის სამხედრო საბჭომ პარტიზანული მოძრაობის კრასნოდარის სამხარეო შტაბის უფროსს პ. ი. სელეზნიოვს გაუგზავნა დირექტივა „ჩრდილოეთ კავკასიაში წითელი არმიის წარმატებულ მოქმედებასთან დაკავშირებით პარტიზანთა მოქმედების შესახებ“.

მე-4 საჰაერო არმიის (სარდალი — ავიაციის გენერალ-მაიორი ნ. თ. ნაუმენკო) შოიერიშე მფრინავებმა მინერალური წყლების რკინიგზის კვანძში მოსპეს საბრძოლო მასალით დატვირთული ორი ეშელონი, 300-მდე ავტომანქანა, 15 ტანკი, 20 ქვემეხი და 12 ორთქლმავალი.

მინერალური წყლების რკინიგზის სადგურზე შეიჭრნენ 562-ე ცალკე სატანკო ბატალიონის ტანკისტები საბჭოთა კავშირის გმირის კაპიტან ვ. ი. პეტროვის მეთაურობით, ცეცხლი წაუკიდეს ორ ორთქლმავალს, გადახერგეს გზები და გააქციეს გერმანელები. ტანკისტებმა ხელთ იგდეს 50 რკინიგზის პლატფორმა, 78 ცისტერნა, ტანკებით, ქვემეხებითა და სხვა საბრძოლო ტექნიკით და აღჭურვილობით დატვირთული 1166 ვაგონი.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე 101-ე ეგერთა და 46-ე ქვეითი დივიზიების ჯარები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს და განაგრძობდნენ უკან დახევას.

უკან იხევდა აგრეთვე მე-3 სატანკო კორპუსი. საბჭოთა ჯარები სამხრეთიდან და სამხრეთ-დასავლეთიდან, ჩრდილო-

აღმოსავლეთიდან და ჩრდილოეთიდან დიდი ძალებით უტევდნენ ქ. მინერალურ წყლებს.

ამ დღე: მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბლულობა, ზოგან წვიმა, დათბა, გზები ცუდ მდგომარეობაშია. I-ლი სატანკო არმიის რაიონში მოღრუბლულობა, ნისლი, ზოგან ძლიერი ნისლი, გზები გალღვა, მაგრამ ჭერ კიდევ ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁸

1943 წლის 12 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

172-ე დღე

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო ბრძანებულება, რომ ორჯონიკიძის მხარის ქალაქ ვოროშილოვსკს დაერქვას ქალაქი სტავროპოლი და ორჯონიკიძის მხარეს — სტავროპოლის მხარე.

47-ე არმიის 81-ე და 103-ე მსროლელთა ბრიგადებმა დამხმარე იერიში მიიტანეს კრიმსკაიაზე, მაგრამ მტრის გააფთრებული წინააღმდეგობის გამო წარმატებას ვერ მიაღწიეს.

46-ე არმია განაგრძობდა შეტევას ნეფტეგორსკისა და აფშერონის მიმართულებით და ძალების ნაწილით — მაიკოპზე.

მე-18 არმიის შეტევების დაწყებამდე მოწინააღმდეგემ დატოვა მარუხის, ქლუხორის, სანქაროს, ალაშტრახის უღელტეხილები და დაიწყო თავისი ნაწილების უკან დახევა ხადიქენ-აფშერონის მიმართულებით. მოწინააღმდეგის უკან დახევა რომ შენიშნეს, მე-18 არმიის მთავარმა ძალებმა დაუყოვნებლივ დაიწყეს დევნა.

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა 20 საათის გააფთრებული ბრძოლის შემდეგ გაათავისუფლეს ქალაქი მინერალური წყლები.

ლევოკუმსკის რაიონის სოფელ ველიჩაევსკში პიტლერელებმა დახვრიტეს 120 ბავშვი.

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე მე-5 საარმიო კორპუსის ჯარები: 73-ე ქვეითი, მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა, მე-19 რუმინული ქვეითი და მე-5 საავიაციო საველე დივიზიები შავი

ზღვის მთელ სანაპიროზე იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების ძლიერ შეტევებს.

საბჭოთა ჯარების მე-3 სატანკო და 52-ე საარმიო კორპუსების, ქვეითი და სატანკო ჯარების ძლიერი ზეგავლენით I-ლ სატანკო არმიას მთელ ფრონტზე უკან გადაჰყავს თავისი ჯარები.

I-ლი სატანკო არმიის სარდლობამ მიიღო არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბის ბრძანება რაღაც უნდა დაჯდომოდა შეენარჩუნებინა პოზიცია ჩერკესკ-ნევენომისკ-ვოროშილოვსკის ხაზზე.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ I-ელ სატანკო არმიას გადასცა ვოროშილოვსკის თავდაცვის შტაბი, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ესესის ობერგრუპენფიურერი კავკასიის რაიხსკომისარიატის ესესისა და პოლიციის უმაღლესი უფროსი კორზემანი.

ამინდი: ძლიერი მოღრუბლულობა, ტამანში წვიმს, მთებში თოვს, ხილვადობა ცუდია; მე-17 არმიის რაიონში გზები მოიყინა და უკეთეს მდგომარეობაშია, ტამანსა და I-ლი სატანკო არმიის რაიონში — მთლიანად უვარგისი.

1943 წლის 13 იანვარი

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

173-ე დღე

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები მე-18 და 46-ე არმიების ძალე-ბით უტევდნენ მე-17 არმიის ჯარებს.

მოწინააღმდეგე მდიდარი კონტრშეტევა 46-ე არმიის შემტევი ნაწილების წინააღმდეგ.²¹

ჩრდილოეთ კავკასიაში გრძელდებოდა ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარების გააფთრებული ბრძოლები I-ლი სატანკო არმიის უკან დახეული შენაერთების წინააღმდეგ.

სანქაროს რაზმი, რომელშიც 3 პოლკი შედიოდა, შეტევაზე გადავიდა მდინარე ბოლშია ლაბას გაყოლებით და ბრძო-ლებით იწევდა მოსტოვია — არმავირის რაიონში.

„პრავედამ“ დაიწყო გამოქვეყნება სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებისა სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით ჩრდილოეთ კავკასიის თავდაცვის მიჯნების მშენებელთა დაჯილდოების შესახებ. სულ დაჯილდოვ-და 189 კაცი.

მე-17 არმიის ჯარები მძიმე თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდნენ მთელ ფრონტზე.

გენერალური შტაბი თავის ბრძანებაში უკმაყოფილებას გამოთქვამს 1-ლი სატანკო არმიის ჩქარი ტემპით უკან დახევის გამო, რაც საშუალებას არ აძლევდა დროულად გაგზავნონ ჯგუფში სხვადასხვა ქონება.

ამინდი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, წვიმა, ზოგაწნისლი, გზები ზოგან მოყინულია, მთაში დიდი თოვლი დადო, მიმოსვლა გაძნელებულია.⁶

1943 წლის 14 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

174-ე დღე

გრძელდებოდა შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების მარჯვენა ფრთის შეტევა მაიკოპის მიმართულებით. ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარების სარდალმა უბრძანა ტანკების ჯგუფს პოდპოლკოვნიკ ვ. ი. ფილიპოვის მეთაურობით განეგრძო მოწინააღმდეგის დევნა კურსაკის მიმართულებით ისე, რომ ალყა შემოეერთყა მოწინააღმდეგის დაჯგუფებისათვის მინერალური წყლების დასავლეთით.

83-ე სამთომსროლელთა დივიზიამ იერიში მიიტანა მოწინააღმდეგის პოზიციებზე სოფ. კამენკის რაიონში განლაგებულ სიმაღლეებზე. ბრძოლები იმდენად სასტიკი იყო, რომ 447,1 სიმაღლის მწვერვალზე ორი დღის ბრძოლების შემდეგ ორ ასეულში მხოლოდ 11 კაცი დარჩა. მოწინააღმდეგის თავდაცვის გარღვევის შედეგად 1329-ე და 193-ე სამთომსროლელთა პოლკები შემოვლითი მანევრით გავიდნენ მტრის დაჯგუფების ზურგში.²²

ჩრდილოეთ კავკასიაში უკან დახეულ მტრის ჯარებთან ბრძოლების შედეგად მოწინააღმდეგემ დატოვა ქ. ესენტუკი. ქალაქების — კისლოვოდსკის, პიატიგორსკის, ჟელეზნოვოდსკის, ესენტუკისათვის ბრძოლებში საბჭოთა ჯარები უნარიანად უხამებდნენ ერთმანეთს ფრონტალურ შეტევებსა და შემოვლითს მანევრებს.

მოწინააღმდეგის უკან დახევა რომ შენიშნეს, მე-18 არმი-

ის მთავარმა ძალებმა დაუყოვნებლივ დაიწყეს მისი დევნა. მე-40 მოტომსროლელთა ბრიგადა და 353-ე მსროლელთა დივიზია მტერს დევნიდა ხადიქენის მიმართულებით, მე-16 მსროლელთა კორპუსის ნაწილები — ტუაფსეს გზატკეცილის გასწვრივ შაუშიანისკენ და 68-ე მსროლელთა ბრიგადისა და 395-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები — ტრი ღუბის, კუტაისკაიას მიმართულებით.

• • •

მე-3 სატანკო კორპუსის მარჯვენა ფრთაზე მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია და 370-ე ქვეითი დივიზია საბჭოთა ჯარების შეტევებს იგერიებდნენ ალენოკის რაიონში, აგრეთვე სუვოროვსკაია-ჩერკესკის გზის ორივე მხარეს.

52-ე საარმიო კორპუსის უბანზე საბჭოთა ჯარებმა გაარღვიეს ფრონტი 111-ე და 50-ე ქვეით დივიზიებს შორის. მდგომარეობა აღდგენილი იყო მხოლოდ კორპუსის რეზერვებისა და ეგერთა ნაწილის ტანკების ბრძოლაში ჩაბმის შედეგად.

ამ დღი: დიდი ყინვა, ზოგჯერ თოვს, ნისლია, გზები გაიყინა.⁶

1943 წლის 15 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

175-ე დღე

მე-16 მსროლელთა კორპუსი უტევდა ტუაფსეს გზატკეცილის გასწვრივ შაუშიანის, ხადიქენის მიმართულებით. მისი საბოლოო მიზანი იყო გასულიყო მოწინააღმდეგის ძირითადი დაჯგუფების უკანდახევის გზაზე და 353-ე მსროლელთა დივიზიასთან და მე-40 მოტომსროლელთა ბრიგადასთან ურთიერთმოქმედებით გაენადგურებინა მოწინააღმდეგის 46-ე ქვეითი, I-ლი სამთომსროლელთა და 101-ე ეგერთა დივიზიების ნაწილები.

15 იანვარს ღამით 416-ე მსროლელთა დივიზიის გაძლიერებულმა მოწინავე რაზმმა გაათავისუფლა სტანიცა სტარო-მარიევკა, მოსპო 150-ზე მეტი ჰიტლერელი, ხელთ იგდო 8 ავტომანქანა საბრძოლო მასალითა და სურსათით, ორი ტანკ-

წაწინალო ქვემეხი, რამდენიმე ათეული ტყვიამფრქვე-
ვი.²³

89-ე მსროლელთა დივიზიამ თავი მოიყარა ლევო-კუმსკის,
ქ. მინერალური წყლების რაიონში.²⁴

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა მასალები, კრას-
ნოდარის აეროდრომზე საბჭოთა თვითმფრინავებზე თავდასხ-
მის შესახებ. ჩვენმა მფრინავებმა მიწაზე მოსპეს 10 და და-
აზიანეს 30 თვითმფრინავი, გარდა ამისა საპაერო ბრძოლაში
ჩამოაგდეს მოწინააღმდეგის 2 თვითმფრინავი.

349-ე მსროლელთა დივიზიის გაზეთი „სამშობლოს სადა-
რაჯოზე“ იუწყებოდა, რომ ბრძოლებში დაღუპული პოლკის
მეთაური მაიორი კ. ჩხარტიშვილი სიკვდილის შემდეგ დაჯილ-
დოვდა საბრძოლო ორდენით, ხოლო მისი 16 წლის შვილი,
წითელარმიელი ნოდარ ჩხარტიშვილი — მედლით „მამაცობი-
სათვის“.

• • •

44-ე სამთომსროლელთა კორპუსი განაგრძობს ტუათსეს
ფრონტიდან ჯარების უკან გადაყვანას.

1-ლი სატანკო არმიის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა ფრონ-
ტი გაარღვიეს ბოლშოეს ტბის რაიონში, 52-ე საარმიო კორპუ-
სის უბანზე 111-ე ქვეითი დივიზიის რაიონში ტერნოვსკაია —
2-ის ჩრდილოეთით.

ამ დღე: ზოგან გამოიღარა, ზოგან ღრუბელია, ქრის
ძლიერი აღმოსავლეთის ქარი, ზოგან ცუდი ხილვადობაა. 1-ლი
სატანკო არმიის რაიონში ძლიერ თოვს, გზები გაიყინა და
ვარგა მიმოსვლისათვის, ზოგან მიმოსვლას დიდი თოვლი
აფერხებს.⁶

1943 წლის 16 იანვარს

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

176-ე დღე

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარები, რომლებიც სტავროპოლის
მიმართულებით უტევდნენ, გავიდნენ კალაუს — ჩერკესკის
მიჯნაზე.

დეკემბრის დამლევიდან 16 იანვრამდე ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა ხელთ იგდეს 35 თვითმფრინავი, 314 ტანკი, სხვადასხვა კალიბრის 372 ქვემეხი, 422 ნალმსატყორცი, 602 ტყვიამფრქვევი, 10 ათასი შაშხანა, 2338 ავტომანქანა, 460 მოტოციკლი, 28 რადიოსადგური, 8 ორთქლმავალი, 1020 სატვირთო ვაგონი, მათ შორის 74 ჰუტრეებითა და ტანკებისა და ავტომანქანების სათადარიგო ნაწილებით, 550 რკინიგზის პლატფორმა, 70 ცისტერნა, 80 სამგზავრო ვაგონი, 70 საბრძოლო მასალის, შეიარაღებისა და სურსათის საწყობი.²⁵

56-ე არმიის ჯარები შეტევაზე გადავიდნენ. შეტევის პირველ დღესვე არმიამ 5—12 კილომეტრ სიღრმეზე გაარღვია მოწინააღმდეგის თავდაცვა. მთავარი დარტყმა 56-ე არმიის შენაერთებმა განახორციელეს კრასნოდარ-ტიხორეცკის მიმართულლებით.

46-ე არმიის ჯარებმა ბრძოლებით გაათავისუფლეს დახოვსკაია, ნიჟნეგოროდსკაია, ხუტორები არმიანსკი და ჩერნიგოვსკი, ოპლეჟენის, მარატუჟის მთები და აიძულეს მოწინააღმდეგე უკან დაეხია ჩრდილოეთის მიმართულლებით.

ერაყის მთავრობამ ომი გამოუცხადა გერმანიას, იტალიას, იაპონიას.

* * *

მე-17 არმიის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა შეტევითი მოქმედება გაშალეს არმიის ფრონტის შუაგულში. საბჭოთა ჯარებმა ფრონტი გააძლიერეს სმოლენსკაიას რაიონში. გარემოცვაში მოჰყვა გერმანელთა საყრდენი პუნქტი კალუჟსკაიას სამხრეთით, აგრეთვე სტანიცა სტავროპოლსკაია.

1-ლი სატანკო არმიის ფრონტზე 52-ე საარმიო კორპუსი, მე-40 სატანკო კორპუსი და 370-ე ქვეითი დივიზია იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს. გარღვევა 52-ე კორპუსის რაიონში გაღრმავდა.

ამ დღი: არმიის მთელ რაიონში დიდი ყინვაა, მე-17 არმიის რაიონში მოწმენდილი და მზიანი დღე, 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბლულობა, ზოგან დიდი თოვლი; გზები გაიყინა და გაუმჯობესდა.⁶

56-ე არმიის დამკვერელმა დაჯგუფებამ, რომელიც ცენტრში მოქმედებდა, გაათავისუფლა კალუჟსკაია, ნოვო-ალექსიევსკაია, პენზევსკაია.

295-ე მსროლელთა დივიზიის მეომრები გათენებისას ბრძოლით შეიჭრნენ ჩერკესკის ქუჩებში და დღის მანძილზე მთლიანად გაწმინდეს ქალაქი გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთაგან.

ჩრდილოეთის ჯგუფის ჯარებმა გაათავისუფლეს რაიონული ცენტრი და რკინიგზის სადგური კურსავკა და სწრაფად გაეშურნენ ქალაქ სტავროპოლისაკენ.

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა 223-ე მსროლელთა დივიზიის მეგრძოლების, პოლიტმუშაკებისა და მეთაურების წერილი აზერბაიჯანელი მშრომელებისადმი, რომელშიც ნათქვამი იყო: „თქვენი სახსრებით აშენებული სატანკო კოლონებითა და თვითმფრინავთა ესკადრილიებით შეუტევთ მტერს და მთელ წითელ არმიასთან ერთად გაათავისუფლებთ მოძმე უკრაინას, ბელორუსიას, მთელ საბჭოთა სამშობლოს“.

• • •

არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა სტანიცა სლავიანსკაიაში გადაინაცვლა.

მე-17 არმიის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა სტავროპოლსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით იერიში მიიტანეს ფრონტის ხაზზე, რომელიც დილით დაიკავეს გერმანიის ჯარებმა. მძიმე ბრძოლები იქ საღამომდე გრძელდებოდა, კალუჟსკაია საბჭოთა ჯარებმა აიღეს. 125-ე ქვეითი დივიზიის დარტყმას ტენზენსკაიიდან სამხრეთ-დასავლეთით წარმატება არ ჰქონია საბჭოთა ჯარების კონტრდარტყმების გამო.

საბჭოთა ჯარებმა დარტყმა განახორციელეს 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის რაიონში, მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის თავდაცვის უბანზე.

მე-3 სატანკო კორპუსის მარჯვენა ფრთაზე დაიკარგა კავშირი 370-ე ქვეითს დივიზიასთან. მე-13 სატანკო დივიზიის

ნაწილებმა დაიკავეს პოზიციები ნევენომისკაიას ორივე მხარეს. მე-13 სატანკო დივიზიის 1-ლი ბატალიონი გარემოცვაში მოხვდა ვოდორაზდელის რაიონში. ბატალიონის დებლოკირების მიზნით განხორციელებული დარტყმა ამაო იყო.

ამინდი: მე-17 არმიის რაიონში გამოიღარა, მზეა, ტემპერატურა დაახლოებით ნული გრადუსი, მთის ხეობებში დათბა; 1-ლი სატანკო არმიის რაიონში ძლიერი ქარბუქი, გზები გაიყინა.⁶

1943 წლის 18 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

178-ე დღე

შავი ზღვის ჯგუფის 104-ე არმიის ჯარები გავიდნენ ქ. სტავროპოლის გარეუბანში.

56-ე არმიის დამკვრელი დაჯგუფება გავიდა კრასნოარმეისკ-ნატუხზის — ტრუჟენიკის მიჯნაზე.

353-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დაძლიეს მოწინააღმდეგის გააფთრებული წინააღმდეგობა, გავიდნენ მდინარე გუნაიკაზე და გაათავისუფლეს დასახლებული პუნქტები გუნაიკა და კოტლოვინა.

295-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები ჩერკესკის რაიონში გადავიდნენ მდინარე ყუბანზე და განაგრძეს შეტევა მისი მარცხენა ნაპირის გასწვრივ მე-2 გვარდიული მსროლელთა და 389-ე მსროლელთა დივიზიებთან ერთად.²⁶

56-ე არმიის მე-9 გვარდიული და მე-16 მსროლელთა ბრიგადების ნაწილები მთელი დღისა და მთელი ღამის განმავლობაში გააფთრებით იბრძოდნენ 37-ე ეგერთა დივიზიისა და მე-5 საავიაციო-საველე დივიზიის პოლკის წინააღმდეგ.

611-ე მოიერიშე საავიაციო პოლკის თვითმფრინავების ჯგუფმა საჰაერო ბრძოლა გააჩაღა სტანიცა სმოლენსკაიას რაიონში. ამ ბრძოლაში უფროსმა სერჟანტმა ა. ნ. ტროფიმოვმა, რომელსაც საბრძოლო მარაგი გაუთავდა, ტარანით ჩამოაგდო „ფოკე-ვეულფ-189“, თვითონ კი მშვიდობით დაბრუნდა აეროდრომზე.

საკ. კპ(ბ) ჩრდილოეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტის ბიურომ მიიღო დადგენილება ელზოტოვის, არდონის, დარგ კოხი-

სა და რესპუბლიკის სხვა რაიონებში ფაშისტების მიერ დანგრეული ხიდების აღდგენის შესახებ.

ქ. სტავროპოლის დასავლეთ გარეუბანში, ცივი წყაროს ტერიტორიაზე გერმანელებმა დიდ ორმოში ჩამარხეს გაზიანვაგონებში მოწამლული 100-ზე მეტი საბჭოთა მოქალაქე.²⁷

• • •

საბჭოთა ჯარებმა დაიკავეს სტავროპოლსკაია და განაგრძობდნენ შეტევით მოქმედებას კალუესკაიას ჩრდილოეთით. 125-ე ქვეითმა დივიზიამ საბჭოთა ჯარებს შეუტია კალუესკაიას სამხრეთ-აღმოსავლეთით. მდგომარეობის აღდგენის მიზნით ამ რაიონში გამოგზავნეს მაშველი ჯარები, რომლებიც ჯერ კიდევ გზაში არიან.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი მძიმე სისხლისმღვრელ ბრძოლებში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების დარტყმებს.

მე-13 სატანკო დივიზიის არიერგარდი იძულებული გახდა უკან დაეხია პიონერის შესაკრებ პუნქტში. 370-ე ქვეითმა დივიზიამ პოზიციები დაიკავა ყუბანზე.

არმიათა „დონის“ ჯგუფის სარდლობა მოითხოვს, რომ სასწრაფოდ გაუგზავნონ მე-40 სატანკო კორპუსი მე-3 და მე-13 სატანკო დივიზიებთან ერთად. არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ უარი თქვა ამ კორპუსის გადაცემაზე, რადგან არ შეიძლება ამ დივიზიების ფრონტიდან მოხსნა.

ამ ინდი: ტემპერატურა მატულობს, დაიწყო სითბო, მოღრუბლულია, ზოგან წვიმს. გზები ჯერ კიდევ მოყინულია.⁶

1943 წლის 19 იანვარს

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

179-ე დ ღ ე

მე-9 გვარდიული და მე-16 მსროლელთა ბრიგადების ნაწილებმა, რომლებიც 56-ე არმიის მარცხენა ფლანგზე მოქმედებდნენ, ვერ გაუძლეს მოწინააღმდეგის 97-ე ეგერთა და მე-5 საავიაციო-საველე დივიზიის ჭარბი ძალების შეტევებს და უკან დაიხიეს.

24-ე არმიის პოლიტგანყოფილებამ გაზეთ „ბაკინსკი რაზოჩის“ რედაქციას გაუგზავნა წერილი, რომელშიც ატყობი-

ნებდა, რომ დაიღუპა არმიის საუკეთესო სწავიპერი ბალაოდ-
ლან აბასოვი, რომელმაც 106 ჰიტლერელი დახოცა.²⁸

საქართველოს კპ(ბ) აფნაზეთის საოლქო კომიტეტმა მი-
იღო დადგენილება საბრძოლო თვითმფრინავების ესკადრილი-
ის „საბჭოთა საქართველოს“ მშენებლობისათვის სახსრების
შეგროვების შესახებ.²⁹

მთელ საქართველოში ფართოდ გაიშალა სახსრების შეგ-
როვება საბრძოლო თვითმფრინავების ესკადრილიის „საბჭო-
თა საქართველოს“ მშენებლობისათვის.

* * *

მთელი დღის მანძილზე საბჭოთა ჯარები კონცენტრირე-
ბულ დარტყმებს ახორციელებდნენ ტენზენსკაიას რაიონში. ეს
დარტყმები გერმანიის ჯარებმა მოიგერიეს. 49-ე სამთომსრო-
ლელთა კორპუსის მთელ უბანზე საბჭოთა ჯარები უტევდნენ
გერმანელთა პოზიციებს. ეს შეტევები მოგერიებული იყო
მძიმე, სისხლისმღვრელი ბრძოლების შემდეგ.

მე-3 სატანკო კორპუსმა აღადგინა კავშირი მე-2 რუმინულ
სამთომსროლელთა დივიზიასთან, ხოლო 444-ე დამცველმა
დივიზიამ — მე-4 სატანკო არმიასთან.

მე-13 სატანკო დივიზია მთელი დღე იბრძოდა საბჭოთა
არმიის სატანკო ნაწილების წინააღმდეგ. მე-40 სატანკო კორ-
პუსის საარტილერიო ნაწილებმა მძიმე ბრძოლების შემდეგ
დასავლეთით დაიხიეს.⁶

მე-17 საარმიო კორპუსის სარდლობამ წერილი გაუგზავნა
არმიათა ჯგუფის სარდალს, რომელშიც წინადადება მისცა
მე-17 კორპუსში შემავალი ყველა რუმინული შენაერთი გა-
დაიყვანონ ყირიმში. შემცირდა ყველა რუმინული დივიზიის
საიმედოობა და სახმელეთო ჯარების უმაღლესმა მთავარსარ-
დლობამ ეს უნდა იცოდეს. იმის მაგალითი, რომ ბრძოლა არ
სურთ, როგორც სარდლობას, ისე ჯარებს, არის მე-2 რუმინუ-
ლი სამთომსროლელთა დივიზია, რომლის საბრძოლო შემად-
გენლობაშია 1000 კაცი, ხოლო მომარაგებაზეა 12 ათასი.

ამინდი: ტემპერატურა დაახლოებით ნული გრადუსი,
დათბა, ღრუბელი, ზოგან წვიმს, გზები ჯერ კიდევ გაყინულია.⁸

44-ე არმიის ჯარებმა გააჩაღეს ბრძოლები სამხარეო ცენტრის ქალაქ სტავროპოლისათვის. სტავროპოლის ოლქის პარტიზანები აქტიურად ებრძოდნენ მტერს: გაათავისუფლეს და არმიის ნაწილების მისვლამდე შეინარჩუნეს 70 დასახლებული პუნქტი. თვით ქალაქ სტავროპოლში მოქმედებდა 6 პარტიზანული ჯგუფი — ასამდე კაცი.

ქალაქ ჩერკესკის შტურმისა და განთავისუფლების დროს საბჭოთა ჯარებმა ხელთ იგდეს 54 ქვემეხი, 195 ტყვიამფრქვევი, 48 ნაღმსატყორცნი, მათ შორის 22 ექვსლულიანი, საბრძოლო მასალის 2 საწყობი, დიდძალი შეიარაღება და სამხედრო ქონება.³⁰

საბჭოთა კავშირის გმირმა მაიორმა ს. ს. შჩიროვმა ჩამოაგდო მტრის მეთვრამეტე თვითმფრინავი.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები გერმანელ ფაშისტ დამპყრობთა მხეცობაზე პიატიგორსკში.

გაზეთმა „კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ აზერბაიჯანელმა კოლმეურნეებმა 135 946 ათასი მანეთი შეაგროვეს ავიაგამანადგურებელთა ესკადრილიის „აზერბაიჯანელი კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის, ხოლო აზერბაიჯანის ქალაქების მშრომელებმა 12 100 ათასი მანეთი სატანკო კოლონა, თვითმფრინავების ესკადრილიისა და ჯავშანმატარებლების მშენებლობისათვის.

* * *

მე-17 არმიის ფრონტზე მე-5 საარმიო კორპუსის შენაერთები, მე-9 რუმინული ცხენოსანთა, 97-ე ქვეითი დივიზია მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ საბჭოთა ჯარებთან ერივანსკაიას, შატსულსკაიას, შაბანოვის, სმოლენსკაიას, გრიგორეცკაიას რაიონში.

ამ დღე: დღისით თბილა, სალამოს ყინავს, მთებში ზოგან ძლიერი ნისლია; მე-17 არმიის რაიონში გზები გაიყინა, დანარჩენ ადგილებში აზელილია და სატვირთო მანქანებისათვის გაუვალა.³¹

44-ე არმიის 347-ე დივიზიის ნაწილებმა პოლკოვნიკ ნ. ი. სელივერსტოვის მეთაურობით გააფთრებული ბრძოლებით გაათავისუფლეს სამხარეო ცენტრი ქ. სტავროპოლი. იმავე დღეს ქალაქში ჩავიდნენ ქალაქის ბარტიული და საბჭოთა ორგანოების ხელმძღვანელები.

სტავროპოლის შტურმის დროს ქალაქის ბარტიზანებმა ააფეთქეს საბრძოლო მასალისა და საწვავი საწყობები, იარაღით ხელში ებრძოდნენ მტერს. მათ შეუერთდნენ ქალაქის ასობით მუშა, რომლებმაც პოლიციაში მოიტაცეს შაშხანები და ფანჯრებიდან და სხვენებიდან ქლეტდნენ ჰიტლერელებს.

მოწინააღმდეგეებ ბრძოლაში ახალი ძალები ჩააბა და ალყა შემოარტყა მე-20 სამთომსროლელთა დივიზიის 379-ე და 265-ე სამთომსროლელთა პოლკებს, რომლებიც ორი დღე-ღამის მანძილზე მამაცურად იბრძოდნენ უკანასკნელ ვაზნამდე და უკან დაიხიეს მხოლოდ სარდლობის ბრძანების მიღების შემდეგ.³¹

• • •

97-ე ეგერთა და 125-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილები შეუპოვრად იბრძოდნენ სმოლენსკაიას, გრიგორიევსკაიას, ნოვოდმიტრიევსკაიას, გორიაჩი კლუჩის, ტენზენსკაიას რაიონში. საბჭოთა ჯარებმა ფრონტი გაარღვიეს გრიგორიევსკაიას რაიონში.

49-ე სამთო მსროლელთა კორპუსის შენაერთები შეუპოვრად ებრძოდნენ სარაიგორის, სამარსკაიას რაიონში შემოჭრილი მოწინააღმდეგის ნაწილებს.

I-ლი სატანკო არმია განაგრძობს შენაერთების გადაყვანას თავდაცვის ახალ ხაზებზე. უკან დაიხიეს მე-3 სატანკო კორპუსისა და 52-ე საარმიო კორპუსის ნაწილებმა.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურ შტაბს შეატყობინა რომ 1943 წლის 21 იანვრისათვის არმიათა „ა“ ჯგუფში კმაყოფაზეა 760 ათასი კაცი, მათ შორის: მე-17 არმია — 360 ათასი; I-ლი სატანკო არმია — 320 ათასი; არმიათა „ა“ ჯგუ-

ფის ზურგი — 40 ათასი; უზრუნველყოფის სამსახურები — 40 ათასი.³²

ამინდის დიდი მოღრუბლულობა, ტემპერატურა 0—1 გრადუსი, ზოგან ძლიერი ნისლი. გზები ძირითადად გაიყინა, მაგრამ მოლიპულია და არ ვარგა მიმოსვლისათვის.⁶

1943 წლის 22 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

182-ე დღე

28-ე არმიის შენაერთებმა სწრაფი შეტევის შედეგად გაათავისუფლეს ქალაქი და რკინიგზის კვანძი სალსკი და განაგრძობდნენ შეტევას ბატაისკ-როსტოვის მიმართულებით.

მე-18 არმიის შტაბში ჩავიდნენ არმიის გენერალი ი. ვ. ტიულენევი და გენერალ-ლეიტენანტი ი. ე. პეტროვი, რომლებმაც მოითხოვეს უფრო მტკიცე შეტევითი, მანევრებიანი ბრძოლები უკანდახეული მოწინააღმდეგის გასანადგურებლად. მათ აღნიშნეს, რომ საჭირო არ არის ბრძოლების გაჭიანურება ცალკეული საყრდენი პუნქტებისათვის, საჭიროა მათი შემოვლა, ბლოკირება და შეტევის განვითარება სიღრმეში ისე, რომ რაც შეიძლება მალე გავიდეთ მდინარე ყუბანზე და გადავლახოთ იგი კრასნოდარის აღმოსავლეთით.³³

ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოს დადგენილებით აღგილობრივი ძალებით შეიქმნა საგანგებო დანიშნულების ცალკე სამთომსროლელთა ბრიგადა, რომელიც მთებში მუსრს ავლებდა 1-ლი ალპიური დივიზია „ედელვაისის“ ნაწილებს.³⁴

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე გრძელდებოდა შეუპოვარი ბრძოლები, ნაწილობრივ გარემოცვაში. ცერკოვნაიას, სმოლენსკაიას, გრიგორევსკაიას, ნოვოდმიტრევსკაიას, ტოხტამუკაის, პენზენსკაიას, გორიაჩი კლუჩის რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი 198-ე ქვეითი დივიზიის მოქმედების რაიონში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების მრავალრიცხოვან შეტევებს.

1-ლი სატანკო არმიის ჯარები განაგრძობდნენ უკან დახევას მთელ ფრონტზე.

მე-40 სატანკო კორპუსი იბრძოდა ნოვო-ალექსანდროვსკაიას, მოლოტოვსკაიას რაიონში.

ამინდი: ღრუბელი, მთაში ნისლი, ტემპერატურა დღისით ნულ გრადუსამდე, ოღნავ ყინავს; მთაში გზები გალხვა და ძნელად გასავალია.⁶

1943 წლის 23 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ე

183-ე დღე

სამხრეთის ფრონტის 28-ე არმიის ჯარები, რომლებმაც წინა დღეს სალსკი გაათავისუფლეს, კრუჩონაია ბალკა-ნიკოლაევკის რაიონში შეუერთდნენ გენერალ ნ. ი. კირიჩენკოს ცხენოსან-მექანიზებულ ჯგუფს და განაგრძობდნენ შეტევას როსტოვისა და ბატაისკის მიმართულებით.

მე-9 და 37-ე არმიების ჯარებმა გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვის ფრონტი და არმავირს მიუახლოვდნენ. ღონისძიებებმა, რომელიც მოწინააღმდეგემ სასწრაფოდ განახორციელა, შედეგი ვერ გამოიღო. პიტლერელთა ნაწილები ბრძოლის ველზე ყრიდნენ იარაღსა და სამხედრო ქონებას და სასწრაფოდ იხევდნენ უკან.

295-ე მსროლელთა დივიზიის 883-ე მსროლელთა პოლკმა გააჩაღა ფრონტალური ბრძოლა არმავირისათვის. ბრძოლის წარმატება გადაწყვიტა 884-ე მსროლელთა პოლკის მოხერხებულმა მანევრმა, რომელმაც ქალაქს შემოუარა და ჩრდილოდასავლეთიდან შეიჭრა. არმავირი გაათავისუფლეს.

შეუპოვარი მრავალი დღის ბრძოლის შემდეგ 353-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა აიღეს გეიმანის მთა. ამ ბრძოლებში მოწინააღმდეგემ 600-ამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი დაკარგა.³⁵

223-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლები გააჩაღა ურმიისა და სტანიცა ლაბინსკაიას რაიონში. მან მოიგერია მოწინააღმდეგის ყველა კონტრშეტევა და დაიკავა ურმია, ლაბინსკაია, როდნიკოვსკაია, კონსტანტინოვსკაია.³⁵

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებმა გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა კრასნოდარის სამხრეთით, 20 კილომეტრით დაწინაურდნენ, მაგრამ დასახული ამოცანები მთლიანად ვერ შეასრულეს.

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა 23 იანვარს დირექტივაში ჯარების შავი ზღვის ჯგუფს დაუსახა ამოცანა: „1. დაწინაურებულიყო კრასნოდარის რაიონში, განემტკიცებინა პოზიციები მდინარე ყუბანზე და მის ორივე ნაწილზე, ხოლო მთავარი ძალები გაეგზავნა ნოვოროსიისკისა და ტამანის ნახევარკუნძულის მიმართულებით ისე, რომ მოწინააღმდეგისათვის არ მიეცა ტამანის ნახევარკუნძულზე გასვლის საშუალება... 2. შემდგომში შავი ზღვის ჯგუფის ძირითადი ამოცანა იყო ქერჩის ნახევარკუნძულის განთავისუფლება. 3. ამასთან მხედველობაში უნდა ჰქონოდათ, რომ სამხრეთის ფრონტისა და ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებს ალყა უნდა შემოერთყათ მოწინააღმდეგის 24 დივიზიისათვის ჩრდილოეთ კავკასიაში და დაეტყვევებინათ ან მოესპოთ ისინი ისევე, როგორც დონის ფრონტს, რომელმაც ალყა შემოარტყა 22 დივიზიას სტალინგრადის რაიონში და ანადგურებს მათ“.³⁶

გაზეთმა „ბოეც რკკა“-მ გამოაქვეყნა მასალები გერმანელ ფაშისტ დამპყრობთა მხეცობის შესახებ კისლოვოდსკოში, ოსეთის სოფელ ჩიკოლაში, სადაც გერმანელები ძარცვავდნენ, ხოცავდნენ მოსახლეობას, ხოლო წასვლისას მთელი სოფელი გადაწვეს; ყაბარდო-მალყარეთის სოფელ არგუდანში გერმანელებმა გაძარცვეს სოფლის მცხოვრებლები და ბევრი მათგანი დახოცეს. ფაშისტებმა გრანატა შეაგდეს კოლმეურნე მაშუკოვის სახლში მხოლოდ იმისათვის, რომ მან უარი უთხრა ჩაი აედულებინა დილის 3 საათზე. აფეთქების შედეგად დაიღუპა მაშუკოვის 8 წლის ვაჟი ბარაზბი, ქალიშვილი პაშხო, მძიმედ დაიჭრა მისი ცოლი; ჰიტლერელები აუპატიურებდნენ მოსწავლე ქალიშვილებს, ხოლო როცა გაიქცნენ ტყვედ წაიყვანეს სოფლის ყველა მამაკაცი.

საკ. კპ(ბ) ჩრდილოეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტის ბიურომ შეაჯამა მხარის პარტიზანთა საბრძოლო მოქმედების შედეგები და აღნიშნა, რომ პარტიზანებმა დახოცეს მტრის 163 ჯარისკაცი და ოფიცერი, 25 ჯაშუში და დივერსანტი, 21 დეზერტირი, მტერს წაართვეს 2 ათასი სული მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვი, ხელთ იგდეს დიდძალი იარაღი და საბრძოლო მასალა.³⁷

ინგლისის არმიის მოწინავე ნაწილები შევიდნენ ტრიპოლიში.

მე-17 არმიის დაზვერვის ცნობით საბჭოთა ჯარები ემზადებიან შეტევისათვის აზნის დასავლეთით, აგრეთვე კრასნოდარის სამხრეთით.

მე-5 საარმიო კორპუსის მოქმედების ზონაში საბჭოთა ჯარებმა გაარღვიეს ფრონტის ხაზი, დაიკავეს სმოლენსკაიას ჩრდილოეთი ნაწილი, აგრეთვე კონსულოვი.

საპაერო დაზვერვის ცნობით, საბჭოთა ჯარებმა შეტევების სიმძიმის ცენტრი გადაიტანეს I-ლი სატანკო არმიის ჩრდილოეთ ფრთაზე და იერიში მიიტანეს I-ლი და მე-4 სატანკო არმიების შეპირაპირების ადგილზე.

52-ე საარმიო კორპუსი იგერიებდა მოწინააღმდეგის შეტევებს სარატოვსკაიას, ბარონოვსკაიას და არმავირის რაიონში.

მე-40 სატანკო კორპუსი შეტევებს იგერიებდა ნოვო-ალექსანდროვსკაიას, პესჩანოკოვსკაიასა და რაზვილნოეს რაიონში.

ამ დღე: ტემპერატურა ყველგან ნულ გრადუსზე მეტია, ჩამოწოლილია ღრუბელი, დრო და დრო მცირე წვიმა, გზები გალხვა.⁶

1943 წლის 24 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

184-ე დღე

უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკის დირექტივით ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის ბაზაზე იქმნება ჩრდილო-კავკასიის ფრონტი (სარდალი — გენერალ-ლეიტენანტი ი. ი. მასლენიკოვი, სამხედრო საბჭოს წევრი გენერალ-მაიორი ა. ი. ფომინიხი, შტაბის უფროსი გენერალ-მაიორი ა. ა. ზაბალუევი). ფრონტის შემადგენლობაში შევიდნენ მე-9, 37-ე და 58-ე საერთო საჯარისო და მე-4 საპაერო არმიები, მე-4 და მე-5 გვარდიული ცხენოსანთა კორპუსები.⁸⁸

სამი დღის შეტევითი ბრძოლების შედეგად სამხრეთისა და ამიერკავკასიის ფრონტების ჯარები დღის დამლევს გავიდნენ ჩრდილოეთ დონეცკის, კრასნი მანიჩის, ბელაია გლინას, არმავირის, სტანიცა ლაბინსკაიას მიჯნაზე.

ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის 56-ე არმია (სარდალი — გენერალ-მაიორი ა. ა. გრეჩკო) გავიდა კრასნოდარის სამხრეთ მისადგომებთან.

დამთავრდა ჯარების ჩრდილოეთი ჯგუფის შეტევითი ბრძოლების პირველი ეტაპი, რომელიც 1943 წლის 3 იანვარს დაიწყო.

46-ე არმიის შენაერთებმა გაათავისუფლეს სტანიცა სამურსკაია და განაგრძეს შეტევა ბელორეჩენსკაიას მიმართულებით. ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებმა დაიწყეს უკანდახეული მოწინააღმდეგის დევნა. შეტევითი ბრძოლების მეორე ეტაპი დამთავრდა 1943 წლის 4 თებერვალს.

223-ე მსროლელთა დივიზიამ აიღო სადგურები მიხაილოვსკაია და პეტროპავლოვსკაია.³⁹

გენერალ-ლეიტენანტი კ. ნ. ლესელიძე გაათავისუფლეს 46-ე არმიის სარდლის მოვალეობისაგან და დანიშნეს 47-ე არმიის სარდლად.



მე-17 არმიის ფრონტზე მარკატეტის, კონსულოვოს, გრიგორევსკაიას, ტოხტამუკაის სამხრეთით, კრასნოარმეისკაიას, ნოვო-დმიტრიევსკაიას რაიონში, გორიაჩი კლუჩ-სარატოვსკაიას გზაზე მიმდინარეობდა გააფთრებული ბრძოლები.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარები განაგრძობდნენ უკან დახევას. საბჭოთა ჯარებმა სამურსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით რამდენჯერმე ძლიერ შეუტეეს 46-ე ქვეითს დივიზიას. დივიზიის ნაწილებმა უკან დაიხიეს.

I-ლი სატანკო არმიის ჯარები, რომლებიც კვლავ უკან იხევდნენ, მძიმე საარტილერიო ბრძოლებს აწარმოებდნენ არმავეირის, გრიგორიეპოლსკის, პრივოლნოეს, ფელდმარშალსკის, ნოვო-ალექსანდროვსკაიას, კულეშოვკას რაიონში.

ამ დღე: ძლიერი წვიმები, ტემპერატურა ნულ გრადუსზე მეტი, გზები აიზილა და მიმოსვლისათვის უვარგისია.⁶

უმალესმა მთავარსარდალმა ი. ბ. სტალინმა ბრძანებით გამოუცხადა მადლობა ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებს, რომლებმაც გერმანელთა ოკუპაციიდან გაათავისუფლეს ქალაქები მოზდოკი, ნალჩიკი, მინერალური წყლები, პიატიგორსკი, სტავროპოლი, არმავირი.

56-ე არმია მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსისა (მეთაური — გენერალ-მაიორი ვ. ვ. გლაგოლევი) და 76-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადის ძალებით შეტევაზე გადავიდა გორიანის კლუჩის რაიონში. გაჩაღდა შეუპოვარი ბრძოლები, რომლებშიც საბჭოთა ჯარებმა მუსრი გაავლეს მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის ორ პოლკს და 2 თებერვლისათვის გავიდნენ ლაქშუკაის რაიონში.

46-ე არმიის დამკვრელი დაჯგუფება შეტევაზე გადავიდა. მას ჰქონდა მსაზღვრელი ხაზები: ხელმარჯენი — ნოვოლაბინსკაია, უსტ-ლაბინსკაია; ხელმარცხნივ — პონეჟუკაი, სტარო-კორსუნსკაია. 46-ე არმიის ნაწილებმა პირველ დღეს გაიარეს 15 კილომეტრი, გაათავისუფლეს არმიანსკაია და ჩერვიაკოვო, ხადიენსკაია და დაიწყეს უკან დახეული მოწინააღმდეგის დევნა.

353-ე მსროლელთა დივიზიის 1147-და 1149-ე პოლკებმა სწრაფი შეტევის შედეგად გაათავისუფლეს დიდი დასახლებული პუნქტი ხადიენსკაია და მისი მოსაზღვრე ხუტორები.⁴⁰

242-ე სამთომსროლელთა დივიზია ჩავიდა გელენჯიკის რაიონში და 47-ე არმიის შემადგენლობაში შევიდა.⁴¹

გენერალ-ლეიტენანტი თ. ვ. კამკოვი გაათავისუფლეს 47-ე არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

ეჩმიადინის კათოლიკოსატმა სატანკო კოლონა „დავით სასუნცის“ მშენებლობის ფონდში შეიტანა ოქროს ნივთები და პატიოსანი თვლები, რომელთა საერთო ღირებულებაა 800 ათასი მანეთი, გარდა ამისა, ათასი ინგლისური გირვანქა სტერლინგი და 50 ათასი მანეთი ნაღდი ფული.⁴²

თავდაცვის ფონდისა და წითელი არმიის ფონდისათვის ზეგრაბაიჭანში შეაგროვეს 43810 ათასი მანეთი.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ჯარების ნაწილი შეუერთდა I-ელ სატანკო არმიას, ხოლო კორპუსის უდიდესმა ნაწილმა, რომელმაც მთელი მძიმე და სამთო ტექნიკა დაკარგა, ყუბანის გაღმა დაიხია.

მე-17 არმიის ფრონტზე კრასნოარმეისკაიას, ტენზენსკაიას, სარატოვსკაიას, კლუჩევაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით, კრასნოდარის რაიონში მიმდინარეობდა თავდაცვითი ბრძოლები.

I-ლი სატანკო არმია განაგრძობდა უკანდახევას. გაძლიერდა საბჭოთა ჯარების შეტევები I-ლი სატანკო არმიის ჩრდილოეთ ფრთაზე. პლოსკაიას რაიონში მოწინააღმდეგის ტანკებმა და მოტორიზებულმა ქვეითმა ჯარმა შეუტეეს და უკან დაახევინეს მე-3 სატანკო დივიზიის ნაწილებს.

ამ დღე: არმიის მთელ ფრონტზე კვლავ აცივდა, ქრისტიანი, ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, გზები გაუმჯობესდა, მთებში უგზოობაა.⁶

1943 წლის 26 იანვარი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამშაბათი

186-ე დღე

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ცხენოსან-მექანიზებულმა ჯგუფმა (მეთაური — გენერალ-ლეიტენანტი ნ. ი. კირიჩენკო) გაანადგურა მოწინააღმდეგის თავდაცვის ძლიერად გამაგრებული კვანძი სტანიცა ეგორლიკსკაიას რაიონში.

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებმა გაათავისუფლეს მნიშვნელოვანი რკინიგზის კვანძი — სადგური კავკაზსკაია.

46-ე არმიის ჯარებმა გაათავისუფლეს შირვანსკაია, ნეფტეგორსკი, ნეფტიანაია, ხელთ იგდეს დიდძალი იარაღი, საბრძოლო მასალა და სამხედრო ქონება, რომელთა გატანა მოწინააღმდეგემ ვერ მოასწრო.

46-ე არმიის მე-9 სამთომსროლელთა და 31-ე მსროლელთა დივიზიებმა აიღეს მაიკოპი და აფშერონსკი.

242-ე სამთომსროლელთა დივიზიამ თავისი ძალების ნაწილებით მოულოდნელად შეუტია მოწინააღმდეგის კვიბერის უღელტეხილზე.¹³

მე-18 არმიის მე-40 მოტომსროლელთა ბრიგადისა და 353-ე მსროლელთა ბრიგადის ნაწილებთან ბრძოლებში მჭიდროდ ურთიერთმოქმედებდნენ მაიკოპისა და ნეფტეგორსკის პარტიზანთა გაერთიანებების რაზმები პარტიის კრასნოდარის სამხარეო კომიტეტის მდივნების მ. ს. პოპოვისა და ი. ი. ხომიაკოვის მეთაურობით.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ამიერკავკასიის ფრონტის ნაწილებისა და შენაერთების საბრძოლო გამოცდილებაზე შეტევის ბრძოლებში, ქვეითი ჯარისა და მესანგრეების, ავიაციის, არტილერიის ურთიერთმოქმედების შესახებ.

სადგურ ბელორეჩენსკაიაში ფაშისტებმა ორ ჩაკეტილ ვაგონში ცოცხლად დაწვეს 80 დაჭრილი წითელარმიელი.⁴⁴

* * *

მე-17 არმია კვლავ უკან იხევდა და თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა შაფსუხსკაიას, ერივანსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით, მარკატეტის, სარატოვსკაიას, ხატიფსის სამხრეთით.

საბჭოთა ჯარებმა კვლავ გაარღვიეს 97-ე ეგერთა დივიზიის ფრონტი მარკატეტის სამხრეთით მდებარე რაიონში. 49-ე კორპუსი განაგრძობდა უკანდახევას, მისი მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის მოწინავე ნაწილებმა დატოვეს ბელორეჩინსკაია.

პირველი სატანკო არმია, რომელიც უკანდახევას განაგრძობდა, მძიმე საარტილერიო ბრძოლებს აწარმოებდა ოტრადნო-კუბანსკოეს, ტემიშბეგსკაიას რაიონში. საპაერო დაზვერვის ენობით, ყუბანის ჩრდილოეთ ნაპირზე თავმოყრილია საბჭოთა ჯარების დიდი ძალები.

ამ ი ნ დ ი: მე-17 არმიის რაიონში ღრუბლიანი, სუსხიანი, ქარიანი დღეა; პირველი სატანკო არმიის რაიონში ყინავს, ქრის აღმოსავლეთის ქარი. მე-17 არმიის რაიონში გაუმაგრებელი გზები თითქმის გაუვალია; პირველი სატანკო არმიის რაიონში გზები ძალიან გაიყინა.⁶

დაიწყო შავი ზღვის ჯგუფის 47-ე არმიის ჯარების შეტევა, რომელთა მთავარი დარტყმა ვერხნე-ბაკანსკზე ხორციელდებოდა, ხოლო დამხმარე — კრიმსკაიაზე. შეტევის პირველ დღეებში ჯგუფის ჯარებმა გაიარეს 70—75 კილომეტრი, შემდეგ წინსვლა შენეულა და წარმატება არ ჰქონია სხვადასხვა მიზეზის გამო. შეტევა 4 თებერვლამდე გრძელდებოდა.

242-ე სამთომსროლელმა დივიზიამ ორი დღის გააფთრებული ბრძოლის შემდეგ მოწინააღმდეგე გააძევა ჭვიბერის უღელტეხილიდან და აიღო იგი.⁴⁵

56-ე არმიის მზვერავთა რაზმი — 100 კაცი კაპიტან სმირონოვის მეთაურობით კრასნოდარის სამხრეთით, კაზაკოვ-პრიშჩეპილოვკის გზაზე ჩაუსაფრდა მტერს და დახოცა 200-ზე მეტი ჰიტლერელი, მოსპო 25 ავტომანქანა და ტრანსპორტიორი, 10 მისაბმელი და რამდენიმე საზიდარი საბრძოლო მასალით, ხელთ იგდო დიდძალი ნადავლი.

კრასნოდარზე საბჭოთა ავიაციის თავდასხმის დროს 42-ე საშუალო სკოლის მეათე კლასის კომკავშირელებმა ააფეთქეს ზენზინის საწყობი და დაწვეს მტრის ტანკები.

კრასნოდარის მხარის პარტიზანულმა რაზმებმა ბრძოლებით დაიკავეს კუეოროსკაია, მახოვშევსკაია, რაიცენტრი იაროსლავსკაია.

საქ. კპ(ბ) სოჭის საქალაქო კომიტეტმა დირექტიულ ორგანოებს სთხოვა სოჭში დაებრუნებინათ ჰოსპიტლები. ეს თხოვნა დააკმაყოფილეს და 1943 წლის პირველ ნახევარში ქალაქ-კურორტში დააბრუნეს 1942 წელს ევაკუირებული ყველა ჰოსპიტალი.

სომხეთის კომკავშირელებმა 2600 ათასი მანეთი შეიტანეს მეორე სატანკო კოლონა „სომხეთის კომკავშირელის“ ასაშენებლად.

მე-17 არმიის ფრონტზე გერმანიის ჯარების შენაერთები განაგრძობენ უკანდახევას დიდი სატანკო და ქვეითი ჯარების შეტევის შედეგად, რომლებსაც მხარს უჭერს ავიაცია, განსაკუთრებით მოიერიშეები. ამ ბრძოლაში აქტიურად მონაწილეობენ მე-9 ქვეითი, მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა, 125-ე ქვეითი, მე-4 სამთომსროლელთა და 46-ე ქვეითი დივიზიები. განსაკუთრებით მძიმე ბრძოლები გაჩაღდა აბინის ხეობის, სტანიცა შაფსუხსკაიას რაიონში, მარკატეტის, ტრუჟენიკის სამხრეთით და პროსკუროვ, სარატოვსკაიას სამხრეთ-დასავლეთით.

პირველი სატანკო არმია კვლავ უკან იხევს მთელ ფრონტზე. მძიმე ბრძოლებია სკობელევსკის, კროპოტკინის, გირეის, ილინსკაიას რაიონში.

მე-17 არმიის სარდლობამ არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას მოსთხოვა მთელი ძალებით გარღვევა ჩრდილოეთისაკენ, „სხვაგვარად ჩვენ მეორე სტალინგრადს მივიღებთ“.

ამ დღე: არმიის მთელ ფრონტზე ცივა და ქრის ქარი, ყირიმსა და მე-17 არმიის დასავლეთ რაიონში საღამოს მოთოვა. გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის, მთებში ძველებურად ცუდ მდგომარეობაშია.⁶

1943 წლის 28 იანვარს

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

188-ე დღე

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებმა გაათავისუფლეს ქალაქი კროპოტკინი.

ჯარების შავი ზღვის ჯგუფი განაგრძობდა შეტევის ბრძოლებს.

211-ე ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონის მე-2 ბატარეამ 7 კილომეტრზე ტუაფსეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით სტანიცა აგოის რაიონში მოსპო 10 თვითმფრინავი.

უმცროსი ლეიტენანტი ვასილ პეტრეს ძე პეტრიაშვილი სტანიცა კრიმსკაიასათვის ბრძოლაში გადაეფარა ძელმიწურის ამბრაზურას, დაიღუპა, მაგრამ უზრუნველყო საბრძოლო დავლების შესრულება.

ფიურერის მთავარბანაკმა მიიღო გადაწყვეტილება ტამანის ნახევარკუნძულზე გადაიყვანონ მე-17 არმია, რომელიც პირველი სატანკო არმიის შენაერთებით გააძლიერეს.

ამის შედეგად არმიათა „ა“ ჯგუფის ძალების მეტი წილი — 22 დივიზია, მათ შორის ერთი სატანკო მე-13 დივიზია ტამანის ნახევარკუნძულზე დატოვეს იმისათვის, რომ გამოეყენებინათ კავკასიაში განმეორებითი შეტევის დროს; მაგრამ ამ გეგმებს შესრულება არ ეწერა. ტამანის ნახევარკუნძულზე ჩაკეტილი პიტლერული დივიზიები 1943 წლის გაზაფხულისა და ზაფხულის განმავლობაში თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდნენ, სექტემბერ-ოქტომბერში ისინი საბჭოთა ჯარებმა გაანადგურა, ხოლო ნარჩენები ყირიმის ნახევარკუნძულზე გადაიყვანეს.

პირველი სატანკო არმიის ჩრდილოეთის ფრთა დაუქვემდებარეს არმიათა „დონის“ ჯგუფს, ხოლო სამხრეთის ჯგუფი — მე-17 არმიას. ამრიგად, ორ ნაწილად გაიყო პირველი სატანკო არმია, რომელსაც დიდი დანაკარგები ჰქონდა კავკასიისათვის ბრძოლაში. ფაქტიურად, პირველი სატანკო არმია როგორც დამოუკიდებელი საბრძოლო ერთეული, აღარ არსებობდა.

დილის 2 საათზე პირველი სატანკო არმიის მე-3 სატანკო, 444-ე და 454-ე დამცველი დივიზიები არმიათა „ა“ ჯგუფიდან გადავიდნენ არმიათა „დონის“ ჯგუფში. არმიათა „ა“ ჯგუფში დარჩა 52-ე საარმიო კორპუსი — 50-ე, 370-ე ქვეითი და მე-13 სატანკო დივიზიები.⁶

მე-17 საველე არმია მძიმე საარტილერიო ბრძოლებით განაგრძობს უკანდახევას.

არმიათა „ა“ ჯგუფსა და არმიათა „დონის“ ჯგუფს შორის საზღვრად დაადგინეს ტიხორეცკაია — ტანეცკაია.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალმა კიდევ ერთხელ შეატყობინა სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურ შტაბს, „რომ არმიის მთელი ძალები უნდა დაძრან ჩრდილოეთისაკენ, რადგან ფიქრობენ, რომ „გოტენკოფის“ ხაზზე არმიას მოელის სირთულეები, რომელთა შესახებ ზევით სათანადო ცნობები არა აქვთ“.

ამინდი: ღრუბელი, თოვლი, ოდნავ დათბა, ქერჩის მახლობლად ძლიერი ქარი, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁷

გაათრებული ბრძოლების შემდეგ ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებმა გაათავისუფლეს ქალაქები ტიხორეცკი და მაიკოპი.

შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები განაგრძობდნენ შეტევის ბრძოლებს მე-17 არმიის შენაერთების წინააღმდეგ.

პარტიზანთა რაზმების მაიკოპის ჯგუფის პარტიზანები წითელი არმიის ნაწილებთან ერთად შევიდნენ მაიკოპში.

გაზეთმა „ბოეც რკამ“ გამოაქვეყნა საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის გ. თ. სტურუას სტატია „მთელი საქართველო ეხმარება ფრონტს“. სტატიაში ნათქვამი იყო, რომ საქართველოს მშრომელები კავკასიის გმირ დამცველებს ამარაგებენ იარაღითა და საბრძოლო მასალით, ტანსაცმლითა და სურსათით, ფრონტისათვის ამზადებენ ადამიანთა რეზერვებს.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ამიერკავკასიის ფრონტის მეომრებმა 24 მილიონ 400 ათას მანეთზე მეტი შეიტანეს მოქმედი არმიისათვის ტანკებისა და თვითმფრინავების ასაშენებლად.

* * *

მე-17 საველე არმიის მე-5 საარმიო კორპუსი, 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიები, 125-ე და 198-ე ქვეითი დივიზიები საარიერგრაფო ბრძოლებით იხვედნენ უკან სმოლენსკაიას, გრიგორიევსკაიას, პროსკუროვის, შენჯის, პრიცეპილოვკის, სტარო-მოგილევესკის რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის უკანდახეულმა შენაერთებმა მდინარე ყუბანს მიაღწიეს და ზოგან მეორე ნაპირზე გადავიდნენ.

ამინდი: დათბა, ღრუბელია, გზები კვლავ ცუდ მდგომარეობაშია.⁶

46-ე არმიის ჯარებმა, რომლებსაც მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ მთიან და ტყიან ადგილებში, მთლიანად გაწმინდეს მტრისაგან მაიკოპის ნავთობის რაიონი.

417-ე მსროლელთა დივიზიამ შტურმით აიღო ქალაქი ტიხორეცკი.¹⁶

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის სარდალ ი. ი. მასლენიკოვს მიენიჭა გენერალ-პოლკოვნიკის მხედრული წოდება.

დალესტნის ასსრ სახკომსაბჭომ და პარტიის საოლქო კომიტეტის ბიურომ მიიღეს დადგენილება არმიაში დალესტნელ მოხალისეთა გაწვევის შესახებ.

აზერბაიჯანის პიონერებმა და მოსწავლეებმა სატანკო კოლონა „აზერბაიჯანის ნორჩი პიონერის“ მშენებლობისათვის შეაგროვეს 1806 ათასი მანეთი.

* * *

მე-17 არმიის ჯარები უკან იხევდნენ მთელ ფრონტზე და გააფთრებულ საარტიერგრაღო ბრძოლებს აწარმოებდნენ შაფსულის დასავლეთით, პაშკოვსკაიას, სტარო-მოგილევესკაიას, პრიცეპილოვსკის სამხრეთით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა მოახერხა ყუბანზე გადასვლა და პოზიციების დაკავება „გოტენკოფის“ ხაზზე ფშის შესართავსა და ვორონეჟსკაიასა და კორენევესკაიას შორის. მე-13 სატანკო დივიზიამ დილით დათმო ტიხორეცკაია და ნოვო-როჟდენსტვენსკაიასკენ დაიხია.

ამ დღე: ცვალებადი მოღრუბლულობა, მე-17 არმიის რაიონში ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁸

44-ე არმიის ჯარებმა მძიმე და სისხლისმღვრელი ბრძოლების შედეგად გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა ნოვო-იფანოვსკის — ნოვო-პაშკოვსკის რაიონში.

მოწინააღმდეგე 37-ე არმიის შენაერთები შეაჩერა ვოლტოჩნაიას, ლადოჟსკაიას, ნოვოლაბინსკაიას მიჯნაზე. 37-ე არმიის ნაწილებმა მტრის წინააღმდეგობა ამ მიჯნაზეც გადალახეს და დაიწყეს კრასნოდარის შემოვლა ჩრდილოეთიდან.⁴⁷

* * *

მე-17 საველე არმიის ფრონტზე მიმდინარეობდა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები; ამავე დროს არმიის შენაერთები განაგრძობდნენ უკანდახევას.

მე-17 არმიის სარდლობამ არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს მოახსენა, რომ მკვეთრად დაეცა სლოვაკთა ჩქაროსნული დივიზიის საბრძოლო სულისკვეთება, ხოლო მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია საბრძოლო ძალა აღარ არის.

ამი დ ი: მოღრუბლულია, დღისით თბილა, ღამით სუსხი, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁶

1943 წლის 1 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

192-ე დ ღ ე

47-ე არმიის მარცხენა ფლანგის ჯარები (გენერალ-მაიორ ა. ა. გრეჩკინის ჯგუფი) მე-3 მსროლელთა კორპუსისა და 318-ე მსროლელთა დივიზიის ძალებით შეტევაზე გადავიდნენ აბინსკაიასა და კრიმსკაიას მიმართულებით, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწიეს.

223-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლა გააჩაღა მოწინააღმდეგესთან კრასნოსელსკის რაიონში.⁴⁸

სტანიცა ბრინკოვსკაიაში შემოჭრილი გერმანელთა ტანკების დიდი ჯგუფის წინააღმდეგ შეუსვენებლივ ჩაება ბრძოლაში 351-ე მსროლელთა დივიზიის მე-20 ცალკე გამანადგურებელი ტანკსაწინააღმდეგო დივიზიონი. დივიზიონის მეთაურმა მაიორმა ი. ა. შაროვმა, რომელიც ადრე დაჯილდოებული იყო წითელი დროშის ორი ორდენითა და წითელი ვარსკვლავის ორდენით, პირადად უზრუნველყო მოწინააღმდეგის შეტევის მოგერიება მტრის ტანკებისა და მეავტომატეების ჯარბი ძალების მიუხედავად. მაიორმა შაროვმა ტანკთან მიიღბინა, ღია ლუკში სტყორცნა გრანატა, ამასთან მამაცი ოფიცერი

თვითონაც მძიმედ დაიჭრა. გერმანელებმა ხელთ იგდეს ცოცხალ-მკვდარი მეთაური და სტანიცის მცხოვრებთა თვალწინ მხეცურად აწამეს, შემდეგ კი დახვრიტეს. მაიორ ი. ა. შაროვს სიკვდილის შემდეგ საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა.⁴⁹

საქართველოში დაიწყო წითელი არმიისა და წითელი ფლოტის მეზრძოლთა და მეთაურთა ოჯახებისადმი დახმარების პირველი კვირეული.

* * *

რასტენბურგში, აღმოსავლეთ პრუსიაში, ჰიტლერის მთავარბანაკში გამართულ თათბირზე განიხილავდნენ ცნობას პაულიუსის მე-6 არმიის განადგურებისა და საბჭოთა არმიის შემდგომი შეტევის შესახებ. სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსმა კ. ცეიტ-ცლერმა წამოაყენა წინადადება დაუყოვნებლივ დაეთმოთ დონბასი, რათა თავიდან აეცილებინათ საერთო დამარცხება სამხრეთში. ამაზე ჰიტლერმა უპასუხა: „კიდევ ვიფიქრებ, მაგრამ ერთს გეტყვით: მაშინ ლაპარაკიც კი აღარ შეიძლება აღმოსავლეთში ომის წარმატებით დამთავრებაზე. ეს ჩვენთვის ცხადი უნდა იყოს“.⁵⁰

ჰიტლერმა გენერალ-ფელდმარშალის წოდება მიანიჭა არმიათა „ბ“ ჯგუფის სარდალს ფ. პაულიუსს, რომელიც მეორე დღეს ტყვედ დანებდა წითელი არმიის ჯარისკაცებს და არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალს ე. ფონ კლაისტს, რომლის არმიის განადგურება უკვე დაიწყო წითელმა არმიამ.⁵¹

იმის გამო, რომ 100 კილომეტრზე ფეოდოსიის სამხრეთით გამოჩნდნენ საბჭოთა ტრალერები, სანაპიროს დაცვის ძალებს იალტა-ქერჩის რაიონში მისცეს ბრძანება № 1 საბრძოლო მზადყოფნის შესახებ.

მე-17 საველე არმიის შენაერთები დღის განმავლობაში იგერიებენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს. ბრძოლები გაჩაღდა ნოვოროსიისკის აღმოსავლეთით, შაფსუხსკაიას, უსტ-ლაბინსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით.

ამ დღი: მცირე მოღრუბულობა, მე-17 არმიის რაიონში დათბა, ღამით ყინავს, ზოგან თოვს. გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

სტალინგრადის რაიონში დამთავრდა გერმანულ-ფაშისტური ჯარების გარემოცული დაჯგუფების ლიკვიდაცია.

აბინსკაია — კრიმინსკაიას მიმართულებით 47-ე არმიის წარუმატებელი ფრონტალური შეტევების გამო უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ბრძანა, რომ 56-ე არმიის საფლანგო დარტყმა განეხორციელებინა კრასნოდარის სამხრეთით მდებარე რაიონიდან ისე რომ, გასულიყო მოწინააღმდეგის ზურგში, ხოლო კრასნოდარი აეღოთ სხვა არმიათა ძალებით, რომლებიც ჩრდილოეთიდან შემოუვლიდნენ მას.⁵³

დილის 6 საათზე განახლდა გენერალ ა. ა. გრეჩკინის ჯგუფის შეტევა მე-3 მსროლელთა კორპუსისა და 318-ე მსროლელთა დივიზიის ძალებით, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზის გამო ჯგუფმა წარმატებას ვერ მიაღწია.

სამხრეთ ოზერეიკის რაიონში სადესანტო ოპერაციის წინააღმდეგ ტონკის კონცხზე განლაგებულ სადესანტო ჯგუფში ჩავიდნენ ამიერკავკასიის ფრონტის სარდალი არმიის გენერალი ი. ვ. ტიულენევი და ფრონტის სამხედრო საბჭოს წევრები. გაიმართა მიტინგი, რომელზეც მებრძოლებმა და მეთაურებმა ფიცი დადეს, რომ ძალ-ღონეს არ დაიშურებდნენ დასახული ამოცანის შესასრულებლად.

მე-9 სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები გავიდნენ მდინარე ყუბანთან, გადალახეს იგი და გაათავისუფლეს სტანიცა უსტ-ლაბინსკაია, ამასთან გადაკეტეს კროპოტკინ-კრასნოდარის რკინიგზა.

46-ე არმიის შენაერთებმა გადალახეს მდინარე ყუბანი და განაგრძეს შეტევითი ბრძოლები.

56-ე არმიის მარჯვენა ფლანგის შენაერთების ნაწილებმა გაანადგურეს პირველი სლოვაკური მოტორიზებული დივიზია და გავიდნენ ლაქშუკაის რაიონში, 10 კილომეტრზე კრასნოდარის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. არმიის შემდგომი წინსვლა შეჩერდა ლაქშუკაი — ტახტამუკაის წინასწარ მომზადებულ მიჯნაზე.

მე-18 არმიის ნაწილებმა გადალახეს მრავალრიცხოვანი დაბრკოლებები და მდინარე ყუბანთან გავიდნენ ედუფსუ-

ტაი — 1, შაბანო-ხაბლის უბანზე, ხოლო მდინარე ფსეკუფს-
თან — კაზანუკაი, ფჩეგატლუპაის უბანზე და დაიწყეს ამ მდი-
ნარეებზე გადასვლისათვის მზადება.⁵⁴

ამიერკავკასიის ფრონტის კავკასიონის მთავარი ქედის
დაცვის ოპერატიული ჯგუფის შტაბმა გასცა ბრძანება, რომ
იალბუზიდან ჩამოეგდოთ ფაშისტური ვიშპელები და აღემარ-
თათ სსრ კავშირის სახელმწიფო ალმები.⁵⁵

გენერალ-მაიორი ნ. ი. პიაშევი გაათავისუფლეს მე-13
მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

ამიერკავკასიის ფრონტის სარდლის ბრძანებით, საპაერო
თავდაცვის ნაწილების 102 მეომარი ორდენებითა და მედლე-
ბით დაჯილდოვდა.⁵⁶

• • •

დღის მანძილზე საბჭოთა მხარე ჰაერიდან ზვერავედა ალუშ-
ტის, კოტეხელის, ფეოდოსიისა და ქერჩის რაიონს.

მე-17 არმიის შენაერთები მთელი დღის მანძილზე აწარ-
მოებდნენ მძიმე სისხლისმღვრელ თავდაცვითს ბრძოლებს
შემტევი საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ. განსაკუთრებით მძიმე
ვითარება შეიქმნა სტაროკოროსუნსკაიას, ვორონეჟსკაიას, პე-
რეიასლავსკაიას რაიონში.

ერთი კვირის განმავლობაში წარმოებდა მოლაპარაკება
არმიათა „დონის“ ჯგუფში მე-13 სატანკო დივიზიის გადაცე-
მის შესახებ. საკითხი საბოლოოდ გადაწყდა მხოლოდ 2 თე-
ბერვალს: მე-13 სატანკო დივიზია მე-17 არმიის შემადგენ-
ლობაში დარჩა.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ ურჩია მე-17 არმიის
სარდლობას ყურადღებით აღევნოს თვალი რუმინელებს, რად-
გან ისინი უკვე საიმედოა აღარ არიანო.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენე-
რალური შტაბის წინადადებაა არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბი
3 თებერვლისათვის სიმფეროპოლში გადაიყვანონ.

ამ დღე: მოწმენდილი ზამთრის დღე, ოდნავ ყინავს,
გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

სამხრეთის ფრონტის 51-ე და 28-ე არმიების ჯარები დღის დამლევს გავიდნენ მიჯნაზე 25 კილომეტრზე ბატაისკის აღმოსავლეთით, ხოლო ჩრდილოკავკასიის ფრონტის ცხენოსანთა და მექანიზებული ჯგუფი და მისი მარჯვენა ფლანგზე მებრძოლი 44-ე და 58-ე არმიები — კუშჩევსკაიას, ეისკის მიჯნაზე. ამით გადაიკეტა არმიათა „ა“ ჯგუფის დონბასში უკან დახევის გზები. მისი პირველი სატანკო არმია საბოლოოდ ორ ნაწილად გაიყო: 5-მა დივიზიამ დაიხია როსტოვისკენ, 2-მა დივიზიამ კი კრასნოდარისკენ. ამ დროისათვის ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები სამხრეთიდან და აღმოსავლეთიდან გავიდნენ კრასნოდარის ახლო მისადგომებთან.

46-ე არმიის ჯარები გადავიდნენ შეტევაზე და უალრესად მძიმე პირობებში იბრძოდნენ.

ამიერკავკასიის ფრონტის სარდალმა გასცა ბრძანება, რომ საზღვაო დესანტი გადაესხათ იუჟნაია ოზერეიკისა და სტანიჩკის რაიონებში ისე, რომ არ დალოდებოდნენ 47-ე არმიის მარცხენა ფლანგის ჯგუფის ნაწილების გასვლას მარკოთხის უღელტეხილზე.⁵⁷

47-ე არმია გააძლიერეს 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიით და მე-5 გვარდიული სატანკო ბრიგადით.

გენერალ-მაიორი ა. მ. პიხტინი დანიშნეს მე-10 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

გენერალ-მაიორი ვ. ფ. დამბერგი დანიშნეს მე-13 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

გენერალ-მაიორი ი. ტ. ზამერცევი გაათავისუფლეს მე-9 მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

* * *

ბერლინში გამოქვეყნდა განკარგულება, რომ სტალინგრადთან მე-6 არმიის დალუპვასთან დაკავშირებით „მესამე რაიხის“ მთელ ტერიტორიაზე გამოცხადდეს სამი დღის გლოვა.

არმიათა „ა“ ჯგუფის მთავარბანაკი სლავიანსკაიიდან სიმფეროპოლში გადაიტანეს. შტაბი იმავე დღეს შეუდგა მუშაო-

ბას. იმასთან დაკავშირებით რომ რუსეთის ფლოტის ნაწილი შავი ზღვის სამხრეთ რაიონში ზღვაში გავიდა და კურსი აიღო ჩრდილო-დასავლეთისაკენ, ყირიმის მთელ სანაპიროზე გამოცხადდა № 1 საბრძოლო მზადყოფნა.

მე-17 არმიის შენაერთები დღის განმავლობაში მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ ნოვოროსიისკის აღმოსავლეთით, აბინის, ვორონეჟსკაიას, კორენევესკაიას დასავლეთით.

ამინდი: მოწმენდილი ზამთრის დღე, თოვლქყაპი, გზე-ბი ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

1943 წლის 4 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

195-ე დღე

დამთავრდა ჩრდილოკავკასიის ფრონტის ჯარების შეტევა ნალჩიკ-სტავროპოლის მიმართულებით. შემტევი ჯარები გავიდნენ ნოვობატაისკის, სტაროშჩერბინოვსკაიას, ჩეპეგინსკაიას, უსტ-ლაბინსკაიას მიჯნაზე და შეუერთდნენ სამხრეთის ფრონტის მარცხენა ფრთის ჯარებს. მტრის ჩრდილოკავკასიის დაჯგუფება ორად გაიჭრა: მე-17 არმიამ უკან დაიხია მდ. ყუბანის ქვემო წელში, ხოლო პირველი სატანკო არმიის ნაწილები ბრძოლებით იხევდნენ დონის როსტოვისაკენ.

შეტევის პირველ ეტაპზე — 1943 წლის 1 იანვრიდან 4 თებერვლამდე ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფმა, რომელიც თერგის მიჯნიდან დევნიდა უკანდახეულ მოწინააღმდეგეს, ბრძოლებით გაიარა 700 კილომეტრი და აზოვის ზღვასთან გავიდა.⁵⁸

დაიწყო ჩრდილოკავკასიის ფრონტის ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის ნოვოროსიისკის სადესანტო ოპერაცია შავი ზღვის ფლოტთან ერთად. ოპერაცია დაიწყო დესანტების გადასხმით: ძირითადი გადასხმე სამხრეთ ოზერეიკის რაიონში, დამხმარე — მისხაკოზე სტანიჩკის რაიონში. სამხრეთ ოზერეიკის რაიონში დესანტის გადასხმის დროს დაიღუპა 3 კარკაპი, 4 ბარკასი, 2 სეინერი, ერთი ბუქსირი და ერთი კატარა. დაზიანდა ყველა ქვემეხიანი ნავი, ორი ბუქსირი და ორი კატარა. დღის დამლევს ნაპირზე უკვე გადასხმეს 427 კაცი და 10 ტანკი. ამინდის მკვეთრი გაუარესებისა და მოწინააღმდეგის ძლიერი საარტილერიო ცეცხლის გამო დესანტის გადასხმა შეუძლებელი გახ-

და და 18 საათისათვის პირველი და მეორე სადესანტო რაზმების ხომალდები გელენჯიკში დაბრუნდნენ. რამდენიმე დღეს გრძელდებოდა მედესანტეთა ბრძოლები. სარდლობის ბრძანების შესასრულებლად დესანტის ნაწილი სტანიჩკის რაიონში შეიჭრა, ნაწილი კი წავიდა მთებში პარტიზანებთან.

იმავე ღამეს მებადურთა დაბა სტანიჩკის რაიონში გადასხეს სადემონსტრაციო დესანტი მაიორ ც. ლ. კუნიკოვის მეთაურობით. დესანტმა ხელთ იგდო პლაცდარმი და ეს შეატყობინა ფრონტის სარდლობას. პლაცდარმზე დაიწყო ძირითადი სადესანტო ნაწილების გადასხმა. ასე დაიწყო „მცირე მიწის“ გმირული ეპოპეა.

ც. ლ. კუნიკოვის რაზმის მებრძოლმა მატროსმა ვ. ტ. გიჩიანმა, რომელმაც სხვა მებრძოლები გაიყოლია, აიღო სამი სახლი დაბა სტანიჩკის გარეუბანში, მოიგერია მტრის ორი კონტრშეტევა, პირადად დახოცა 5 ფაშისტი და ბრძოლაში გადაარჩინა თავისი მეთაური.⁵⁹

ჩრდილოკავკასიის ფრონტის მარჯვენა ფრთის ჯარები, რომლებიც მოწინააღმდეგეს დევნიდნენ, გავიდნენ ქ. როსტოვის სამხრეთ მისადგომებთან და აზოვის ზღვასთან კაგალნიცკაია — კუგაი-იასენსკაიას მიჯნაზე და განაგრძობდნენ წინსვლას ტაგანროგის ყურისაკენ.

47-ე არმიის მარცხენა ფრთის ნაწილები ხუთსაათიანი სარტილერიო მომზადების შემდეგ 13 საათზე შეტევაზე გადავიდნენ.

353-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები გავიდნენ მდინარე ყუბანთან.⁶⁰ 3 თებერვალს ღამით მე-18 არმიამ თავის მარჯვენა ფლანგზე დაიწყო ყუბანის ფორსირება სტაროკორსუნსკაია, შაბანოხაბლის უბანზე. მარცხენა ფლანგზე არმიის ჯარები 56-ე არმიის ნაწილებთან ერთად იბრძოდნენ ლაქშუკაის რაიონში მოწინააღმდეგის მოსასპობად.

56-ე არმიის ნაწილები გავიდნენ კრასნოდარის სამხრეთ მისადგომებთან, 16 კილომეტრზე ქალაქიდან.

გლებკოვისა და ვასილიევკის რაიონებში პარტიზანები თავს დაესხნენ 60 ფაშისტს და გააფთრებული ბრძოლის შედეგად უკან დაახევინეს და დიდი ზარალიც მიაყენეს.

გენერალ-მაიორი მ. კ. ზუბკოვი დანიშნეს მე-9 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

საბჭოთა ჯარებს ზღვის სანაპიროდან დაახევინეს და გარემოცვაში მოაქციეს. ნოვოროსიისკის სამხრეთით გადასხმის ადგილი ლოკალიზებულია.⁵² სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბი არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას ეკითხება როგორ მიმდინარეობს საბჭოთა ძალების გადასხმა ნოვოროსიისკსა და ანაპას შორის. მე-17 არმიამ უპასუხა, რომ „რუსებმა ორ ადგილას მოახერხეს გამაგრება“.

მე-17 არმიის შტაბმა არმიათა ჯგუფის შტაბს შეატყობინა მაიორ ც. ლ. კუნიკოვის მედესანტეთა წარმატებით გადასხმის მიზეზები: „ნოვოროსიისკის რაიონში გადასხმა იმიტომ მოხერხდა, რომ 164-ე საზენიტო სარეზერვო ნაწილის ოფიცერმა მეზენიტემ ააფეთქა თავისი ორი 88-მილიმეტრიანი საზენიტო ქვემეხი ისე, რომ ამის საფუძველი არ ჰქონდა, და ამით რუმინელებთანაც კი გამოიწვია პანიკა. გთხოვთ ნებართვას, რომ ეს ოფიცერი გადავცეთ 73-ე ქვეითი დივიზიის სამხედრო სასამართლოს“.

ნოვოროსიისკის რაიონში სასწრაფოდ გადაჰყავთ სარეზერვო ნაწილები 101-ე ეგერთა დივიზიიდან, მე-13 სატანკო დივიზიიდან, მე-9 და 173-ე სატანკო პოლკებიდან, გაძლიერებული საბრძოლო საზენიტო ჯგუფი — 198-ე ქვეითი დივიზიის 1 მძიმე და 3 მსუბუქი ბატარეა, 198-ე დივიზიის გაძლიერებული პოლკი.

ამ დღი: ოდნავ ყინავს, ქრის ძლიერი აღმოსავლეთის ქარი, საღამოხანს ზოგან თოვს, გზები ვარგისია, დღისით გალხება.⁵²

1943 წლის 5 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარაკევი

196-ე დღე

უმაღლესი მთავარსარდლობის დირექტივით ჯარების შავი ზღვის ჯგუფი შევიდა ახლად შექმნილ ჩრდილოკავკასიის ფრონტის შემადგენლობაში. ფრონტს ოპერატიულად დაუქვემდებარეს შავი ზღვის ფლოტი.

ამიერკავკასიის ფრონტს დაეკისრა შავი ზღვის სანაპიროს

დაცვა ლაზარესკაია — ბათუმის უბანზე, საბჭოთა კავშირ-
თურქეთის საზღვრის ხელშეუხებლობა და ირანში დისლოცი-
რებული ჯარების ხელმძღვანელობა.

უმალესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკის ბრძანებით
ამიერკავკასიის ფრონტის შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებმა შეტევა
შეწყვიტეს და უფრო საგულდაგულო მზადება დაიწყეს მოწი-
ნაალმდგის თავდაცვის გარღვევისათვის.

დაიწყო ჩრდილოეთ კავკასიაში საბჭოთა ჯარების შეტევის
მეორე ეტაპი. მთელი რიგი შეტევითი ოპერაციების შედეგად
ფრონტის ჯარებმა მაგრად ჩაქეტეს მოწინააღმდეგის 440-ათა-
სიანი დაჯგუფება ტამანის ნახევარკუნძულზე.

შეტევაზე გადავიდნენ 56-ე არმიის ჯარები, რომლებმაც
დარტყმა განახორციელეს ტახტამუკაის, ნოვო-ბეეგოკაის,
ლაქშუკაის მიმართულებით.

353-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები გადავიდნენ მდი-
ნარე ყუბანზე და დაიწყეს შეტევა სტანიცა სტაროკორსუნს-
კაიაზე, რათა გადაეჭრათ ვასიურინსკაია — სტაროკორსუნს-
კაიას გზატკეცილი და საშუალება მოესპოთ მოწინააღმდეგი-
სათვის ქ. კრასნოდარისკენ დაეხია.⁶¹

ამინდის არახელსაყრელი პირობების მიუხედავად, მცირე
მიწაზე გელენჯიკიდან გადასხეს 200 კაცი.

ც. ლ. კუნიკოვის რაზმის მატროსმა ვ. ტ. გიჩიანმა, რო-
მელიც განაყოფთან ერთად თავდაცვაში იყო, მოიგერია მეავ-
ტომატთა ოცეულის 4 შეტევა და მოკლა 3 პიტლერელი.⁶²

მისხაკოს პლაცდარმზე მეზღვაურებთან ერთად გადასხეს
მაიორ თ. ი. სმეიანოვიჩის 31-ე ცალკე საჰაერო-სადესანტო
პოლკი.

გენარალ-მაიორი ა. ა. გრეჩკინი გაათავისუფლეს მე-16
მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

89-ე მსროლელთა დივიზიაში გაიმართა მიტინგი, რომე-
ლიც მიეძღვნა „სომეხი ხალხის წერილს სომეხი მებრძოლე-
ბისადმი“. მიტინგზე სიტყვები წარმოთქვეს მაიორმა ვ. მურა-
დიანმა, ნალმტყორცმა მ. ნაზარიანმა, აკადემიკოსმა იოსებ
ორბელმა, უფროსმა სერჟანტმა აბრამიანმა, სერჟანტმა მ. კა-
ზარიანმა, წითელარმიელმა პეტროსიანმა, მაიორმა კურე-
ნინმა.⁶³

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ აზერბაიჯანის რუსული ღრამის თეატრმა ამიერკავკასიის ფრონტის მოწინავე ხაზზე მებრძოლ ნაწილებში გასტროლების დროს გამართა 37 სპექტაკლი და 122 კონცერტი, რომლებსაც 70 ათასი მებრძოლი დაესწრო.

* * *

მე-17 არმიის სარდლობამ მისხაკოს კონცხზე რუსების მიერ აღებული პლაცდარმის რაიონში სასწრაფოდ გადაიყვანა მე-13 სატანკო დივიზიისა და 101-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილები, რომლებმაც შეცვალეს მე-10 რუმინული ქვეითი დივიზია.

სამხრეთ ოზერეიკის რაიონში გრძელდებოდა ბრძოლები საბჭოთა არმიის სადესანტო ნაწილებთან ნოვოროსიისკის სამხრეთით. ღამის განმავლობაში გადმოსხმული ნაწილები გაძლიერდა და დილით მათ წინააღმდეგ დაიწყო შეტევა. ბრძოლები გაჩაღდა სანაპიროს ვიწრო ზოლში.

ფრონტის დანარჩენ უბანზე მე-17 არმიის ჯარები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს ტანკების მხარდაჭერით.

ამინდის დათბა, წვიმს, გაუმაგრებელი გზები ზოგან უვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

1943 წლის 6 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

197-ე დ ღ ე

უმალლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის სარდლობას მისცა მითითება „...ყოველი ღონისძიებით დაეჩქარებინათ შეტევა მოწინააღმდეგის კრასნოდარ-ნოვოროსიისკის დაჯგუფების გარემოცვისა და მოსპობის მიზნით“. მთავარბანაკმა გადაჭრით მოითხოვა „არ დალოდებოდნენ მეორე ეშელონების მისვლას და შეემცირებინათ ჯარების გადაჯგუფების ვადები, განეგრძოთ შეტევა და ამოცანა შეესრულებინათ მთავარბანაკის დირექტივით აღნიშნულ ვადებში“.

დაიწყო კრასნოდარის შეტევითი ოპერაცია, რომელიც 22 თებერვალს საბჭოთა ჯარების ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრდა.

ლამით 353-ე მსროლელთა დივიზიის 1145-ე მსროლელთა პოლკის პირველმა ბატალიონმა და 1149-ე მსროლელთა პოლკის ორმა ბატალიონმა შეუპოვარი იერიშის შემდეგ აიღეს სტანიცა სატროკორსუნსკაია. სტანიცაში გაჩაღდა ქუჩის ბრძოლები, რომელთა დროს 300-მდე ფაშისტი დახოცეს.⁶⁴

409-ე მსროლელთა დივიზიის 677-ე და 684-ე მსროლელთა პოლკები იბრძვიან 5 კილომეტრზე სერგეევკის აღმოსავლეთით, ხოლო ხელმარცხნივ იბრძვის 675-ე მსროლელთა პოლკი.⁶⁴

სამხრეთის ფრონტის 44-ე არმიის 151-ე და 320-ე მსროლელთა დივიზიები დღის დამლევს მიუახლოვდნენ ქალაქ აზოვს და ქუჩის ბრძოლები გააჩაღეს მოწინააღმდეგის ძლიერ გარნიზონთან.

მცირე მიწაზე გადავიდნენ 81-ე საარტილერიო ბრიგადის, 83-ე მსროლელთა ბრიგადისა და საზღვაო ქვეითი ჯარის 255-ე ბრიგადის ნაწილები, რომლებმაც გააფართოეს პლაცდარმი დასავლეთ მიწაყრილის, ქალაქის სასაფლაოსა და საბჭოთა მეურნეობა „მისხაკოს“ მიმართულებით.

შეტევის დროს კუნეიკოვის რაზმის მეგრძოლმა მატროსმა ვ. ტ. გიჩიანმა თავის განაყოფთან ერთად მოსპო სამი ძელმიწური, პირველი შეიჭრა მეოთხე ძელმიწურში და ხელყუმბარით მოსპო 5 ჰიტლერელი. ამ გმირობისათვის მამაცი მატროსი წითელი ვარსკვლავის ორდენით დაჯილდოვდა.⁶⁵

* * *

არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბში ჩავიდა რუმინეთის სამხედრო მინისტრი გენერალი პანტაზი, რათა „წესრიგი დაემყარებინა“ რუმინულ ნაწილებში. პანტაზის ამოცანა იყო აღედგინა რუმინული ნაწილების ბრძოლისუნარიანობა, გაეფილტრა ყველა ჩანგის მეთაურები, რომლებსაც „დაღლილობა შეეტყო“.⁵²

მთავრდება ბრძოლები სამხრეთ ოზერეიკის რაიონში, ნოვოროსიისკინ სამხრეთით გადასხმულმა დესანტმა ლამით მაშველი ძალები მიიღო და მათი შეტევა გრძელდება. მე-17 არმიის შენაერთები განაგრძობენ უკან დახევას მთელ ფრონტზე.

ამი ინ დ ი: თოვს, დათბა, ყირიმში ცივა, გზები ზოგან ატალახდა.⁵²

სამხრეთის ფრონტის ჯარები შეტევაზე გადავიდნენ, განადგურეს მტრის ბატაისკის დაჯგუფება და გაათავისუფლეს ქალაქი ბატაისკი. ამავე დროს მე-5 დამკვრელმა და მე-2 გვარდიულმა არმიებმა, რომლებიც როსტოვს უტევდნენ სამხრეთიდან და ჩრდილოეთიდან, გაათავისუფლეს ქალაქები შახტი და ნოვოჩერკესკი.

44-ე არმიის ჯარებმა, რომლებიც დევნიდნენ პირველი სატანკო არმიის დამარცხებულ შენაერთებს, გაათავისუფლეს ქ. აზოვი.

276-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლებით გაიარა 900 კილომეტრი და გავიდა აზოვის ზღვის სანაპიროზე ქალაქ ეისკის რაიონში.

351-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა მრავალი დღის გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ გაათავისუფლეს ბრინკოვსკია.

დამთავრდა სამხრეთ ოზერეიკის რაიონში გადასხმული ძირითადი დესანტის ბრძოლები. მედესანტეებმა დახარჯეს საბრძოლო მასალა, ჰქონდათ დიდი დანაკარგები და ამიტომ შეეცადნენ სტანიჩკის რაიონში გასულიყვნენ ბრძოლით. მაგრამ გააღწია მხოლოდ რამდენიმე მეზობლმა. მედესანტეთა ნაწილი ფრონტის ხაზს გადავიდა და შეუერთდა ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებს, ნაწილი — პარტიზანულ რაზმებს. უმაღლესი მთავარსარდლის ბრძანებით 52-ე ცალკე სატანკო ბრიგადა, რომელიც 1942 წელს საქართველოში შეიქმნა, გარდაიქმნა 34-ე ცალკე გვარდიულ წითელდროშოვან სატანკო ბრიგადად.

საქართველოში დამთავრდა წითელი არმიისა და წითელი ფლოტის მეზობლთა და მეთაურთა ოჯახებისადმი დახმარების პირველი კვირეული.

• • •

მხოლოდ 7 თებერვალს შუადღისას მე-17 არმიის სარდლობა შეაშფოთა მდგომარეობამ პლაცდარზე მისხაკოს რაიონში და გაკვირვებით აღნიშნა, რომ გერმანიის ჯარების

ნაწილები „იძულებული გახდნენ მთლიანად თავდაცვაზე გადასულიყვნენ და ძლივს ინარჩუნებენ პოზიციებს“.⁶⁷

სტანიცა კრასნოარმეისკაიაში მე-17 არმიის შტაბში გენერალ-პოლკოვნიკ რუოფთან ჩავიდა რუმინეთის სამხედრო მინისტრი გენერალი პანტაზი, რომელმაც ჩამოიტანა ანტონესკუს „უშეკაცრესი მითითებანი“, რომ რუმინული ნაწილები უშენიშვნოდ დაემორჩილონ გერმანულ სარდლობას, და იქვე სთხოვა რუოფს, რუმინელები რაც შეიძლება მალე ზურგში გაგზავნეთო. ეს თხოვნა განაპირობა რუმინული ნაწილების სრულმა გახრწნამ, დისციპლინისა და ბრძოლისუნარიანობის დაქვეითებამ.

მე-5 საარმიო კორპუსი ებრძოდა მედესანტეთა ჯგუფებს ნოვოროსიისკის სამხრეთით. ღამით მედესანტეებმა კვლავ მიიღეს მაშველი ძალები, მათ მხარს უჭერს ავიაცია, აგრეთვე არტილერია ყურეს აღმოსავლეთ ნაპირიდან. ბრძოლები ცვალებადი წარმატებით მიმდინარეობს და საჭიროა დამატებით მაშველი ძალები. მე-17 არმიის ფრონტის დანარჩენ უბნებზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

მე-17 არმიის სარდლობა დაბეჭითებით მოითხოვს, რომ არმიას არ მოაკლდეს არც ერთი შენაერთი, რადგან ნოვოროსიისკის სამხრეთით მოწინააღმდეგე უფრო ძლიერი აღმოჩნდა, ვიდრე ვარაუდობდნენ. დესანტი უნდა გაანადგურონ, მაგრამ ამისათვის საჭიროა ავიაციისა და სამხედრო-საზღვაო ძალების ძლიერი მხარდაჭერა.

ამინდი: ღრუბლიანი დღე, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, დღისით თოვლქყაპი, გზები აიზილა.⁵²

1943 წლის 8 თებერვალი
ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის
199-ე დღე

გენერალ ნ. ი. კირიჩენკოს ცხენოსან-მექანიზებული ჯგუფისა და 44-ე არმიის (სარდალი — გენერალი ვ. ა. ზომენკო) ჯარები ყინულით გადავიდნენ დონსა და მიორტვი დონეცზე და მტრის როსტოვის დაჯგუფებას გადაუჭრეს ტაგანროგისაკენ უკანდახევის უკანასკნელი გზა.

394-ე მსროლელთა დივიზიის 808-ე პოლკის ქვეგანაყო-

ფებმა შეუპოვარი ბრძოლის შედეგად გაათავისუფლეს სტანი-
ცა კულტურნაია.

353-ე მსროლელთა დივიზიას დაუსახეს ამოცანა მდ. ყუ-
ბანის მარცხენა ნაპირზე გაათავისუფლოს დასახლებული პუნ-
ქტები ტუგურსკაია, კოზეტი, ტახტამუკი და აილოს ხიდი,
რომელიც ქ. კრასნოდარს აერთებს ნოვოროსიისკის გზატე-
ცილთან.⁶⁸

ც. ლ. კუნიკოვის რაზმის, 83-ე და 255-ე საზღვაო ქვეითი
ჯარის ბრიგადების, ცალკე საავიაციო-სადესანტო პოლკის,
29-ე გამანადგურებელი ტანკსაწინააღმდეგო პოლკის მეზრძო-
ლებმა მთლიანად გაწმინდეს ფაშისტებისაგან სუჯუკის ისარა,
ქ. ნოვოროსიისკის სამხრეთ ნაწილში აიღეს 535-ე და 544-ე
უბნები, სლეპკოვისა და კონსტანტინოვსკაიას ქუჩები.

უმაღლესი მთავარსარდლის ბრძანებით 588-ე ღამის მსუ-
ბუქ ბომბდამშენთა ავიაპოლკს (ქალების) შეეცვალა სახელი
და დაერქვა 46-ე საავიაციო გვარდიული ღამის ბომბდამშენ-
თა პოლკი.⁶⁹

უტრიშეკის კონცხთან მლაშე ტბების რაიონში ჰიტლერე-
ლებმა შეუტოეს პარტიზანებს, რომლებმაც მოიგერიეს მტრის
შეტევები და დიდი ზარალიც მიაყენეს მას.

ლენინის ორდენოსანი მე7 გვარდიულ მოიერიშეთა სა-
ავიაციო პოლკის უმცროს ლეიტენანტს ვასილ გრიგოლის ძე
შამშურიანს, რომელმაც ორჯონიკიძესთან გაიმეორა ნიკოლოზ
გასტელოს გმირობა, მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წო-
დება.

გმირულად იბრძოდა უმცროსი სერჟანტი მ. მ. კორნიცკი.
სტანიჩკის რაიონში გადასხმული დესანტის ორი ოცეული შე-
იჭრა მოწინააღმდეგის ზურგში შევჩენკოს ქუჩაზე, სადაც
მტერმა რამდენჯერმე გააფთრებით შეუტია მათ. გერმანელებ-
მა ქვეით ჯარს სამი ტანკი წაუშლევარეს. უმცროსმა სერჟან-
ტმა კორნიცკიმ ახლო დისტანციაზე მოუშვა და გრანატებით
ააფეთქა ერთი მათგანი, დანარჩენები უკან გაბრუნდნენ. კორ-
ნიცკი დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლას განაგრძობდა. ნაშუადღევს
გერმანელებმა ალყა შემოარტყეს სახლს, სადაც რამდენიმე
მეზღვაური გამაგრდა. გერმანელები ლობესთან შეგროვდნენ
და შტურმისთვის ემზადებოდნენ. ამას რომ შეხედა, უმცროს-
მა სერჟანტმა კორნიცკიმ ქამარზე დაიმაგრა რამდენიმე ხელ-

ყუმბარა, ხელში აიღო ტანკსაწინააღმდეგო გრანატა და სახლიდან გაიქრა ლობისაკენ, რომლის იქით გერმანელი მეავტომატეები იმალებოდნენ, ლობეს გადაეცლო და გერმანელთა შუაგულში ჩახტა — თავისთავიცა და მოწინააღმდეგეებიც ააფეთქა. სიცოცხლის ფასად მან ამხანაგები გადაარჩინა და საშუალება მისცა გარემოცვიდან გასულიყვნენ. უმცროს სერჟანტ კორნიცკის მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა დააწესა მესამე ხარისხის კუტუზოვის ორდენი.

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსი ნოვოროსიისკის სამხრეთით მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა მედესანტეთა წინააღმდეგ, რომლებმაც მოულოდნელი დარტყმით ხელთ იგდეს სასაფლაო ქალაქის დასავლეთით. მე-17 არმიის დანარჩენი შენაერთები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ. აქეთ გადმოჰყავთ მაშველი ძალები: 2 მძიმე ბატარეა და 198-ე ქვეითი დივიზიის მესამე პოლკი.

ანგელისის ჯგუფმა მოიგერია საბჭოთა ჯარების 4 შეტევა ნოვოდმიტრიევსკაიასა და მოწინავე ხაზს შუა რაიონში. საბჭოთა ჯარების დიდმა ძალებმა გაარღვიეს ფრონტი 52-ე საარმიო კორპუსის რაიონში სარბუზოვის ბალკისა და როგაჩის ზონაში.

ამინდი: ტამანში მზიანი მოწმენდილი ღლეა, მე-17 არმიის რაიონში ცვალებადი მოღრუბლულობა, ღლისით თოვლჰყავი, ღამით სუხსი, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

1943 წლის 9 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

მე-200 დღე

ჩრდილოკავკასიის ფრონტის ჯარები შეტევაზე გადავიდნენ მე-17 გერმანული არმიის წინააღმდეგ კრასნოდარსკაიასა და კრიმსკაიას რაიონში. ეს შეტევა, რომელსაც შემდგომში კრასნოდარის ოპერაცია დაერქვა, 9 აპრილამდე გრძელდებოდა.

409-ე მსროლელთა დივიზიის 675-ე და 677-ე მსროლელ-

თა პოლკები გაათრებულნი ბრძოლების შემდეგ შეიჭრნენ ნიჟნიში და ქუჩის ბრძოლების შემდეგ გააძევეს მოწინააღმდეგე.

მტრის მოტორიზებულმა ქვეითმა ჯარმა 50 ჯავშანტრანსპორტიორისა და 30 ტანკის მხარდაჭერით იერიში მიიტანა სტანიცა ნოვოდმიტრიევსკაიაზე. მოწინააღმდეგე სამი მხრიდან შეიჭრა სტანიცაში, ალყა შემოარტყა 417-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებს და აიღო რკინიგზის სადგური. დივიზიის შტაბის სამმართველოს მეთაურობით დივიზია ორ დღეს იყო გარემოცვაში და გმირულად იცავდა სტანიცას. მან მოიგერია გერმანელთა შეტევები, 11 თებერვალს მთლიანად გაათავისუფლა სტანიცა.⁷⁰

ვასიურენსკაიაში განლაგებულ არმიის შტაბში ჩავიდა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდალი გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ი. მასლენიკოვი.

1943 წლის 4—9 თებერვალს მისხაკოს პლაცდარმზე გადასხეს 15400 კაცი, არტილერია და ტანკები.⁷¹

საზღვაო და საჰაერო-საპარაშუტო დესანტის 25 მეგრძოლი გავიდა სანაპიროზე სამხრეთ ოზერეიკის აღმოსავლეთით და 9 თებერვალს ისინი გადმოიყვანეს ჩვენმა კატარლებმა.

მცირე მიწაზე ბრძოლების შედეგად საბჭოთა ჯარებმა დაიკავეს სტანიჩკას მოედანი, საბჭოთა მეურნეობა „მისხაკო“, სიყვარულის კონცხი, 14 უბანი ქალაქ ნოვოროსიისკის სამხრეთ ნაწილში, სიმაღლე სტანიჩკის დასავლეთით, ქალაქის სასაფლაოს მახლობლად.

გაზეთმა „კომსომოლსკაია პრაედამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ საქართველოს მშრომელებმა საბრძოლო თვითმფრინავების ესკადრილის მშენებლობისათვის შეაგროვეს 261 მილიონი მანეთი.

• • •

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლის გენერალ-ფელდმარშალ ე. ფონ კლაისტის შტაბმა მიიღო მთავარბანაკის კატეგორიული ბრძანება: „ფიურერი მოითხოვს ნოვოროსიისკის სამხრეთით პლაცდარმის დაუყოვნებლივ ლიკვიდაციას. 20 საათისათვის მოგვახსენეთ განზრახულ ღონისძიებათა შესახებ“.⁷²

„ვეტცელის ჯგუფმა“ დაიწყო მტკიცე შეტევა პლაცდარმზე მისხაკოს რაიონში. შეტევაში მონაწილეობდა ხუთი დივიზია, მაგრამ მათ შეძლეს მხოლოდ საბჭოთა ჯარების წინსვლის შეჩერება.

მე-5 საარმიო კორპუსის რაიონში დესანტის ზონაში ნოვოროსიისკის სამხრეთით გრძელდებოდა მძიმე ბრძოლები. შუადღისას გერმანელთა ჯარების კონტრდარტყმა, რომელსაც დიდი დანაკარგები მოჰყვა, არცთუ ისე წარმატებული გამოდგა. ნოვოროსიისკის აღმოსავლეთით, საბჭოთა ჯარები განუწყვეტლივ გვიტევდნენ.

49-ე სამთომსროლელთა და 52-ე საარმიო კორპუსები მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ შემტევი საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ. მე-17 არმიის ცნობით არმიათა „ა“ ჯგუფში „გოტე-კოფის“ პოზიციაზე 40 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, 110 ათასამდე ცხენი და 25 ათასი ავტომანქანაა.

მე-17 არმიამ არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს შეატყობინა, რომ ნოვოროსიისკთან მეტად დაძაბული ვითარებაა. აქ ამოქმედდა შემდეგი ნაწილები: მე-13 სატანკო დივიზიის პირველი სატანკო-გრენადიორთა პოლკი, 73-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილები, 198-ე ქვეითი დივიზიის პოლკი, პირველი საზღვაო ბატარეა, მოიერიშე ქვემეხების 1 ნაწილი; აქეთ მოდიან 198-ე ქვეითი და 101-ე ეგერთა დივიზიის ნაწილები.

სლოვაკთა ნაწილებს აღარავითარი საბრძოლო ღირებულება აღარ აქვთ.

ამიერიდან: ცვალებადი მოღრუბულობა, თოვლქყაპი, ზოგან თოვს, გზები აიზილა; მაგრამ ჯერ კიდევ ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

1943 წლის 10 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

201-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა და გაათავისუფლეს სტანიცა სტარომიშასტოვსკაია, გადალახეს მდინარე ყუბანი და გააჩაღეს ბრძოლა სტანიცა დინსკაიას განთავისუფლებისათვის.

სამი დღის მანძილზე მიმდინარეობდა დაძაბული ბრძოლები ქალაქ კრასნოდარის მახლობლად მდებარე დასახლებული

პუნქტებისათვის. 353-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა აიღეს ხიდი ნოვოროსიისკის გზატკეცილზე და მის გარშემო მტკიცე თავდაცვა გაშალეს⁷³.

მე-18 არმიის მარჯვენა ფლანგის შენაერთებმა გადალახეს ყუბანი პაშოვსკაიას რაიონში და აიძულეს მოწინააღმდეგე სასწრაფოდ დაეწყო ჯარების გადაყვანა სტაროკორსუნსკაიას რაიონიდან.

37-ე და მე-18 არმიების ნაწილებთან ერთად შეტევაზე გადავიდნენ 46-ე არმიის შენაერთებიც.

107-ე მსროლელთა ბრიგადა, რომელიც 47-ე არმიის შემადგენლობაში შედიოდა, ღამით გადავიდა მცირე მიწაზე.

შავი ზღვის ფლოტის საესკადრო ნაღმოსნებმა „ჟელეზნინკოვმა“, „ნეზამოენიკმა“, „ბესპოშჩადნიმ“ და „სოობრაჟიტელნიმ“ დაიწყეს ჯარების სასწრაფოდ გადაყვანა ტუაფსედან გელენჯიკში, რაც 25 თებერვლამდე გაგრძელდა.

გენერალ-მაიორი კ. ა. კოროტევი გაათავისუფლეს მე-9 არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

გენერალ-მაიორი ვ. ვ. გლაგოლევი დანიშნეს მე-9 არმიის სარდლად.

* * *

1943 წლის 10—25 თებერვალს გერმანიის წყალქვეშა ნაგები უ-9, უ-19 და უ-24 იმყოფებოდნენ ზღვის გელენჯიკ—ტუაფსეს უბანში.⁷⁴

მე-5 საარმიო კორპუსის ნაწილები დღის განმავლობაში ცვალებადი წარმატებით აწარმოებდნენ ბრძოლებს ნოვოროსიისკის სამხრეთით მდებარე პლაცდარმის რაიონში. მოწინააღმდეგემ ზღვით მიიღო მაშველი ძალები და დაიკავა მისხაკოს კონცხი.

ანგელისის ჯგუფის, 49-ე სამთომსროლელთა და 52-ე საარმიო კორპუსების მოქმედების ზონაში მთელი დღე შეუზოვარი ბრძოლები იყო. გერმანიის ნაწილები უკან იხევდნენ და მთელი დღის მანძილზე იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს.

ამ დღი: მცირე მოღრუბლულობა, ძლიერი ყინვა, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

უმადლესი მთავარსარდლის მთავარბანაკის ნებართვით მე-18 არმია მე-18 სადესანტო არმიად გარდაიქმნა. არმიის შემადგენლობაში შევიდნენ: მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი, მე-16 მსროლელთა კორპუსი, 176-ე და 318-ე მსროლელთა დივიზიები, 83-ე მოტომსროლელთა ბრიგადა, 255-ე საზღვაო ქვეითი ჯარის ბრიგადა, მე-5 გვარდიული სატანკო ბრიგადა, 29-ე გამანადგურებელი-ტანკსაწინააღმდეგო საარტილერიო პოლკი, 1169 ზარბაზან-საარტილერიო პოლკი, რეაქტიული არტილერიის („კატიუშების“) პირველი გვარდიული ნაღმსატყორცნთა პოლკი. ძველი მე-18 არმიიდან 46-ე არმიას გადასცეს: მე-10, 58-ე, 119-ე მსროლელთა ბრიგადები; 56-ე არმიას: 236-ე, 353-ე, 395-ე მსროლელთა დივიზიები, 76-ე მსროლელთა ბრიგადა და გაძლიერების საშუალებანი.

46-ე არმიის მე-9 სამთომსროლელთა და 31-ე მსროლელთა დივიზიების ნაწილებმა დინსკაიადან სტაროკორსუნსკაიამდე გაარღვიეს მტრის თავდაცვა და შუადღისთვის მიუახლოვდნენ კრასნოდარის აღმოსავლეთ გარეუბანს.

მცირე მიწაზე გადასხმა დაიწყო 107-ე მსროლელთა ბრიგადამ, გადასხმა მთლიანად დამთავრდა 12 თებერვალს.

409-ე მსროლელთა დივიზია განაგრძობს ნიჟნი-სუხოლონის მიჯნიდან გარეკილი მოწინააღმდეგის დევნას.

ბრძოლაში დაიღუპნენ 89-ე მსროლელთა დივიზიის მეთაური პოლკოვნიკი ვასილიანი და 390-ე მსროლელთა პოლკის მეთაური მაიორი ისახანიანი.⁷⁵

და ყველგან მტერი ტოვებდა თავის მხეცობის ნაკვალევს: ქ. პიატიგორსკში, გეორგიევსკში, სტანიცა ურუხსკაიაში, გალუგაევსკაიაში, დაბა აფშერონსკაიაში, სადაც ააფეთქა ყველა საწარმო, დაწვა სკოლა და სკოლაში მყოფი 120 დაჭრილი წითელარმიელი, ხიშტებით დახოცა ათობით პატარა ბავშვი.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ჩრდილოეთ კავკასიაში გერმანელთა მხეცობაზე. სოფელ პირზოიანში იპოვეს წითელარმიელთა და მშვიდობიან მოქალაქეთა ათობით გვამი, რომლებიც ფაშისტებმა წამებით დახოცეს. ერთ-ერთი წითელარმიელი ჯალათებს მხეცურად უწამებიათ, გა-

გარეგარებული რკინით დაუწყვეთ ფეხები. მეორეს სხეულზე ათობით ჭრილობა ჰქონდა. ერთ-ერთ წამებით მოკლულ ქალს ორივე ძუძუ ჰქონდა მოჭრილი.

დღის განმავლობაში საპაერო ბრძოლებში და საზენიტო არტილერიის ცეცხლით ჩრდილოეთ კავკასიის რაიონში ჩამოაგდეს მტრის 31 თვითმფრინავი. კიდევ 2 თვითმფრინავი მეზენიტეებმა ჩამოაგდეს კრასნოდარის რაიონში.⁷⁶

* * *

მე-5 საარმიო კორპუსის ქვედანაყოფებმა ნოვოროსიისკის დასავლეთით გააჩაღეს ბრძოლა, რომელშიც გერმანელებმა წარმატებას ვერ მიაღწიეს. საბჭოთა ჯარების გარღვევა გზის მოსახვევში სამ კილომეტრზე ნოვოროსიისკის სამხრეთ-დასავლეთით შეაჩერეს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გააფთრებულ ახლო ბრძოლაში ჩააბეს უკანასკნელი რეზერვები.

ანგელისის ჯგუფი, 49-ე სამთომსროლელთა და 52-ე საარმიო კორპუსის ნაწილები დიდი ბრძოლებით იხევდნენ უკან სმოლენსკაიას, კრასნოდარის, სტეპნაიას სამხრეთით მდებარე რაიონში.

ამ დღე: მოწმენდილი ცა, ყინვა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.

1943 წლის 12 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლას

პარასკევი

203-ე დღე

მე-11 გვარდიულმა მსროლელთა კორპუსმა (მეთაური გენერალ-მაიორი ი. პ. როსლი) განთიადზე დაიწყო ბრძოლები კრასნოდარისათვის. 16 საათსა და 30 წუთზე ბრძოლები უკვე ქალაქის ცენტრში გაჩაღდა. ბრძოლის წარმატება გადაწყვიტა მე-10 და მე-40 ცალკე მსროლელთა ბრიგადების ნაწილების გაცვლამ ჰიტლერელთა ფლანგებზე. გერმანელებს შეეშინდათ, რომ ქ. კრასნოდარში ალყას შემოარტყამდნენ და სასწრაფოდ დაიწყეს ქალაქიდან გასვლა, ამასთან იქვე ჰყრიდნენ იარაღსა და საბრძოლო ტექნიკას. დღის დამლევისთვის ქ. კრასნოდარი მთლიანად გაათავისუფლეს ოკუპანტებისაგან.⁷⁷

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1161-ე პოლკის ქვეგანაყოფებმა გაათავისუფლეს ლიმანო-კირპილი.

მცირე მიწაზე ჯარების მტკიცე და მოქნილი მართვის უზრუნველსაყოფად შავი ზღვის ჯგუფის ჯარების სარდლობამ 83-ე და 255-ე წითელდროშოვანი საზღვაო მსროლელთა ბრიგადები და 31-ე საპარაშუტო-სადესანტო პოლკი გააერთიანეს მე-20 მსროლელთა კორპუსში (მეთაური — გენერალი ა. ა. გრეჩკინი). 51-ე 107-ე და 165-ე მსროლელთა ბრიგადები შევიდნენ მე-16 მსროლელთა კორპუსის შემადგენლობაში.

ბრძოლაში სასიკვდილოდ დაიჭრა სადესანტო რაზმის მეთაური მაიორი ც. ლ. კუნიკოვი. მას სიკვდილის შემდეგ მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

მე-18 და 56-ე არმიების ჯარებმა გასტეხეს მტრის წინააღმდეგობა ლაქშუკაიას, შენჯის, ნოვოდმიტრიევსკაიას რაიონში და დღის დამლევს გავიდნენ მდინარე აფიფსთან.

47-ე არმია ცდილობდა შეტევას სამი მიმართულებით: აბინსკაია — კრიმსკაიაზე, დოლგაიას მთის რაიონსა და მისხაკოს, სტანიჩკის რაიონში, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.

გენერალ-მაიორი გ. ნ. პერეკრესტოვი დანიშნეს მე-6 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

* * *

ანგელისის ჯგუფი, 49-ე სამთომსროლელთა და 52-ე საარმიო კორპუსები ბრძოლებით იხევდნენ უკან. ამ დღეს 2600 სლოვაკი ჯარისკაცი უვარგისობის გამო ღრმა ზურგში გაგზავნეს.

დღის 7 საათზე სევასტოპოლში ჩავიდა არმიათა ჯგუფის სარდალი, რათა შეემოწმებინა სევასტოპოლისა და ყირიმის სანაპიროს თავდაცვის მდგომარეობა და განეხილა მასთან დაკავშირებული საკითხები.

მე-17 არმიამ არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს მოახსენა, რომ დამთავრდა მთელი მოსამზადებელი სამუშაოები საბჭოთა დესანტის წინააღმდეგ შეტევისათვის და შეტევა ხვალ დაიწყება.

ამ დღი: მოწმენდილი ცა, ტემპერატურამ მოიმატა, ნაბადილევს ნისლი ჩამოწვა. გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ცენტრის ჯარები ღამითაც განაგრძობდნენ შეტევას და დილით გავიდნენ დოლინოვკა-ნოვოველიჩკოვსკაია-ელიზავეტინსკაიას მიჯნაზე.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის მარჯვენა ფრთის ჯარებმა დაძლიეს მოწინააღმდეგის დაცვის ნაწილების წინააღმდეგობა მდინარე ბეისუჟეკის მიჯნაზე, განავითარეს შეტევა და 13 თებერვლისთვის გავიდნენ მდინარე კონჟრასთან გრივენსკაია-სტაროველიჩკოვსკაიას უბანზე.⁷⁸

საბჭოთა ალბინისტა რაზმმა, რომელშიც 20 კაცი იყო, დაიწყო იალბუზის დასავლეთი მწვერვალის იერიში. მოიერიშეთა ჯგუფში შევიდა ექვსი მეზობლი: ნ. გუსაკი, ე. ბელეცკი, გაბრიელ და ბექნუ ხერგიანები, ე. სმირნოვი და ა. სიდორენკო. იალბუზის მოყინული ფერდობებისა და მძვინვარე ქარის მიუხედავად, მამაცმა მეომრებმა შეასრულეს სამშობლოს დავალება, ჩამოგლიჯეს ფაშისტური დროშის ნარჩენები და აღმართეს წითელი დროშა.⁷⁹

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ყუბანში ლეიტენანტ აკოფიანისა და წითელარმიელების ბაჩურაის, გენდოის, ადამიანის, ვაგიზუნოვის გმირობის შესახებ.

საქართველოს კპ(ბ) სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტის ბიურომ მიიღო დადგენილება 1942 წელს თავდაცვის კადრების მომზადების შედეგების შესახებ. შესრულდა საყოველთაო სწავლების გეგმა: პირველი რიგის მამაკაცებისა — 136%; მე-2 რიგისა — 137%; ქალებისა — პირველი რიგისა — 205%; მომზადებულია ტანკების გამანადგურებელთა, მეტყვიამფრქვევეთა, მსროლელთა, ტელეფონისტთა, მხედართა დიდი ჯგუფები.⁸⁰

მე-20 სამთომსროლელთა დივიზიამ შტურმით აიღო სტანიცა სმორენსკაია.

409-ე მსროლელთა დივიზიის 675-ე მსროლელთა პოლკმა იერიში მიიტანა სტაროველიჩკოვსკაიას სამხრეთ-აღმოსავლეთ გარეუბანზე, აიღო რამდენიმე სახლი, მაგრამ მოწინააღმდეგის კონტრშეტევების შედეგად დაიხია თავდაცვის ძველ მიჯნაზე. მოწინააღმდეგემ ძლიერი ცეცხლით მოიგერია 677-ე და 684-ე

მსროლელთა პოლკების რამდენიმე ცდა კვლავ შეტევაზე გადასულიყვნენ.

233-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლა გაუმართა მოწინა-
აღმდეგეს მდ. პონურაზე, სტანიცა ნოვოველიჩკოვსკაიას ჩრდი-
ლოეთით და სტაროველიჩკოვსკაიას სამხრეთით.⁸¹

• • •

„ვეტცელის ჯგუფი“ იგერიებდა საბჭოთა ჯარების მრავალ-
რიცხოვან ძლიერ შეტევებს პლაცდარმზე ნოვოროსიისკის სამ-
ხრეთით. საარმიო 44-ე და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსე-
ბის მოქმედების რაიონში მიმდინარეობდა ადგილობრივი
მნიშვნელობის ბრძოლები კრასნოდარ-გეორგიევსკ-აფიფსკის
გზის ორივე მხარეს, ნოვოველიჩკოვსკაიას ჩრდილოეთით და
დოლინოვკასთან.

არმიათა „ა“ ჯგუფებმა და მე-17 არმიამ მიიღეს პიტლერის
დირექტივა, რომ არმიათა „დონის“ ჯგუფისთვის გადაეცათ 5
დივიზია — 46-ე ქვეითი, 97-ე ეგერთა, მე-13 სატანკო და პირ-
ველი და მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიები.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალმა მე-17 არმიას უბრძანა
მოესპო ნოვოროსიისკის სამხრეთით გადმოსხმული საბჭოთა
ჯარები.

ამინდი უარესდება, საღამოს წვიმს, ტემპერა-
ტურა დაახლოებით 0 გრადუსი, გზები აიზილა, მაგრამ ჯერ
კიდევ ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

1943 წლის 14 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ე რ ა

205-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები განაგრძობდნენ შე-
ტევას. მარჯვენა ფრთაზე უტევდნენ მე-9 და 58-ე არმიები
სლავიანსკაია — ვარენიკოვსკაიას მიმართულებით; ცენტრში —
37-ე და 46-ე არმიები ყუბანის მარჯვენა ნაპირის გასწვრივ
სლავიანსკაიაზე. მაგრამ ფრონტის ოთხი არმიის ოთხი დღის
შეტევას წარმატება არ მოჰყოლია.

გერმანელთა ფაშისტური ოკუპაციისაგან განთავისუფლდა
ქალაქი დონის როსტოვი.

მე-16 მსროლელთა კორპუსის სამმართველო (მეთაური — პოლკოვნიკი გ. ნ. პერეკრესტოვი) გადავიდა მისხაკოს პლაცდარმზე. ერთდროულად პლაცდარმზე გადასხეს ხუთი პარტიზანული რაზმი პარტიის ნოვოროსიისკის საქალაქო კომიტეტის მდივნის პ. ი. ვასევის საერთო მეთაურობით.⁸² საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

ზავიאלოვი სიმონ აკინის ძე — წითელარმიელი.

კობლოვი სერგი კონსტანტინეს ძე — უფროსი ლეიტენანტი.

კოვშოვა ნატალია ბენედიქტის ასული — წითელარმიელი.

პოლივანოვა მარიამ სიმონის ასული — წითელარმიელი.
უსკოვი ვასილ მიხეილის ძე — კაპიტანი.

მე-9 სამთომსროლელთა დივიზიამ მოწინააღმდეგე გარეკა ხუტორ ნოვისთან გამაგრებული პოზიციებიდან და მიუახლოვდა სტანიცა ნოვომიშასკოვსკაიას. სტანიცისათვის ბრძოლებში კვლავ თავი გამოიჩინეს 36-ე და 121-ე სამთომსროლელთა პოლკებმა, რომლებიც გაბედული მანევრით მოწინააღმდეგის ზურგში შეიჭრნენ.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლა გაუმართა მოწინააღმდეგეს ლებელი—ნოვონიკოლაევსკაიას უბანზე, სადაც 1943 წლის 19 თებერვლამდე იბრძოდა.⁸³

* * *

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლის ბრძანების შესასრულებლად მე-5 საარმიო კორპუსის („ვეტცელის ჯგუფი“) შემადგენლობაში მყოფი ექვსი დივიზია გადავიდა შეტევაზე მცირე მიწის გარნიზონის წინააღმდეგ. გერმანული დივიზიების ნაწილები წააწყდნენ საბჭოთა მეომრების გააფთრებულ წინააღმდეგობას, ვერ გაუძლეს მათ შეუპოვარ კონტრშეტევებს და დაბრუნდნენ საწყის პოზიციებზე. იმავე დღეს მე-17 არმიის სარდალმა რუოფმა გასცა ბრძანება, რომ „ვეტცელის ჯგუფი“ თავდაცვაზე გადასულიყო, ზოლო არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალმა კლაისტმა მთავარბანაკს სთხოვა გაეუქმებინა ბრძანება მცირე მიწის გარნიზონის განადგურების შესახებ.

გერმანიის უ-9 წყალქვეშა ნაგმა ჩაძირა სატრანსპორტო გემი „კრასნი პროფინტერნი“.⁸⁴

„ვეტცელის ჯგუფმა“ განახორციელა დარტყმა პლაცდარმზე ნოვოროსიისკის სამხრეთით. ამ დარტყმას საბჭოთა ჯარებმა კონტრდარტყმით უპასუხეს. დაიწყო ხანგრძლივი, შეუპოვარი ბრძოლები, რომლებსაც ორივე მხრიდან მხარს უჭერდა ძლიერი საარტილერიო ცეცხლი და ავიაციის ნაწილები.

52-ე საარმიო კორპუსი მთელი დღის განმავლობაში მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა ცენტრში და მარცხენა ფლანგზე.

მე-17 არმიის სარდალი იძულებული გახდა ელიარებინა, რომ შეტევა ნოვოროსიისკის სამხრეთით ჩაიშალა და წარმატებას ვერ მიაღწია.

ამ დღე: დათბა, ზოგან წვიმს, გზები ცუდ მდგომარეობაშია.⁵²

1943 წლის 15 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

206-ე დღე

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო ბრძანებულება „სსრ კავშირის სამხედრო-საზღვაო ფლოტის პირადი შემადგენლობის ახალი განმასხვავებელი ნიშნების შემოღების შესახებ“. სამხედრო-საზღვაო ფლოტის პირადი შემადგენლობისათვის შემოიღეს სამხრეები.

გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ 416-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა აიღეს სინიაევკა, გადაჭრეს როსტოვ-ტაგანროგის გზა. ამ ბრძოლებში მოსპეს მტრის 500-მდე ჯარისკაცი, 15 ტანკი და თვითმავალი ქვემეხი, ხელთ იგდეს 18 ქვემეხი, 2 ექვსლულიანი ნაღმსატყორცნი, საარტილერიო ჭურვების დიდი საწყობი, საბრძოლო მასალითა და სურსათით დატვირთული 25 ავტომანქანა.⁸⁵

394-ე მსროლელთა დივიზია იბრძოდა სევერსკაიასთვის. დივიზიის ცალკეული ქვეგანაყოფები შეიჭრნენ სევერსკაიას აღმოსავლეთ გარეუბანში და ქუჩის ბრძოლები გააჩაღეს.⁸⁶

77-ე მსროლელთა დივიზიამ შეუტია კრასნიხუტოროკ-ლებედის მიმართულებით, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია. 195-ე და 276-ე მსროლელთა პოლკებს პირადი შემადგენლობის დიდი დანაკარგი ჰქონდათ და საწყის პოზიციებზე დაიხიეს.⁸⁷

ამიერკავკასიის ფრონტის სარდლის ბრძანებით საპაერო თავდაცვის ჯარების 92 მეომარი დაჭილდოვდა სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით.⁸⁸ 1943 წლის 15 თებერვალს მცირე მიწის ერთ-ერთ მედესანტეს შალვა თათარაშვილს 23 წელი შეუსრულდა. მისმა თანამებრძოლმა და მეგობარმა პეტრე ვერეშჩაგინმა მას ავტომატის 23 ვაზნა აჩუქა.

* * *

მე-17 არმიის სარდლობამ „ვეტეელის ჯგუფს“ გადასცა 125-ე ქვეითი დივიზია, რითაც შექმნა ძალების უპირატესობა.

„ვეტეელის ჯგუფი“ იგერიებდა საბჭოთა ჯარების მრავალრიცხოვან დარტყმებს ნოვოროსიისკის სამხრეთით მდებარე პლაცდარმიდან.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები იბრძოდნენ კოვალენკოს რაიონში, კრახნოდარის დასავლეთით და ჩრდილო-დასავლეთით. 52-ე საარმიო კორპუსმა შეძლო ფრონტის ხაზის აღდგენა ნოვონიკოლაევსკაიას რაიონში. ფრონტის ხაზი წინააღმდეგ გაარღვიეს საბჭოთა ჯარებმა. მე-17 არმიის სარდლობას მიაჩნია, რომ უაღრესად სერიოზული მდგომარეობაა არმიის მარცხენა ფლანგზე, სადაც საბჭოთა ჯარებმა აიღეს ნოვონიკოლაევსკაია და კვლავ უტევენ ჩებურგალსკის.⁵²

მე-17 არმიამ წინადადება მისცა არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბს მოაწყონ თავდაცვა ნოვოროსიისკის რაიონში, შემდეგ კი მარჯვენა ფლანგზე განახორციელონ ძალების გადაჯგუფება და კიდევ ერთხელ შეუტეონ მოწინააღმდეგეს.⁸⁸

ამიინდი: ტემპერატურა 0 გრადუსზე მაღალია, ჩამოწვა ღრუბელი; ზოგან წვიმს, გზები ატალახდა, მაგრამ ჯერ კიდევ ვარგისია მომავლისათვის.⁵²

1943 წლის 16 თებერვალი

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

207-ე დ ლ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები განაგრძობდნენ შეტევას სლავიანსკაია-ვარენიკოვსკაიას მიმართულებით.

მისხაკოს პლაცდარმზე გრძელდებოდა გააფთრებული

ბრძოლები ფედოტოვკის რაიონში და მის ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ შეცვალა 317-ე მსროლელთა დივიზია ლებელის უბანზე და მძიმე თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებდა მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარისა და ტანკების წინააღმდეგ.⁸⁹

მე-18 სადესანტო არმიის სარდლობა და საველე სამხარ-თველო საღამოხანს პაშკოვსკაიდან (5 კილომეტრზე კრასნოდარის აღმოსავლეთით) ტუაფსეში ჩავიდნენ.

შეუპოვარი ბრძოლების შედეგად საბჭოთა ჯარებმა გაათავისუფლეს დონის როსტოვი, რითაც დამთავრდა ბრძოლები დონსა და ვოლგას შორის მდებარე უზარმაზარ ტერიტორიაზე.

საქართველოს დირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება დიდი სამამულო ომის ისტორიის მასალების შეგროვების შესახებ.⁹⁰

. . .

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ. 52-ე საარმიო კორპუსის რაიონში საბჭოთა ჯარებმა ღამით განახორციელეს დარტყმა და ტანკების მხარდაჭერით გაარღვიეს ფრონტი ანგელინსკაიასა და ნოვონიკოლაევსკაიას შუა. ამ რაიონებში მთელი დღე მძიმე ბრძოლები იყო.

ამინდი: გაზაფხულის მზიანი ამინდი, 10 გრადუსამდე სითბო, გზები გალხვა, მძიმე კატასტროფულ მდგომარეობაშია.⁹¹

1942 წლის 17 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

208-ე დღე

მე-18 სადესანტო არმიის ჯარები მისხაკოს პლაცდარმიდან შეტევაზე გადავიდნენ, მაგრამ წააწყდნენ მტრის გააფთრებულ წინააღმდეგობას და რამდენადაც ძალების უპირატესობა არ ჰქონდათ, ვერ შეასრულეს თავიანთი მთავარი ამოცანა — გაეთავისუფლებინათ ნოვოროსიისკი.

414-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა მოულოდნელად შეუტიეს მოწინააღმდეგეს და გააგდეს იგი სტანიცა გრივესკაიდან. ამ ბრძოლაში დაიღუპა დივიზიის მეთაური პოლკოვნიკი ნ. გ. სელიხოვი.

77-ე მსროლელთა დივიზია გააფთრებით იბრძოდა თავდაცვის ძეგლი მიჟნის შენარჩუნებისა და მოწინააღმდეგისაგან ლებედის განთავისუფლებისათვის.

409-ე მსროლელთა დივიზია ზურგში გადაიყვანეს ხელახალი დაკომპლექტებისათვის.⁹¹

საბჭოთა ალბინისტა ჯგუფმა 14 კაცის შემადგენლობით, რომლებსაც კაპიტანი ა. მ. გუსევი მეთაურობდა, იერიში მიიტანა იალბუზის აღმოსავლეთ მწვერვალზე, ჩამოაგდო ფაშისტური ალმის ნარჩენები და აღმართა სსრ კავშირის სახელმწიფო დროშა.

* * *

მისხაკოს რაიონში გერმანელებმა დამატებით გადაიყვანეს 198-ე ქვეითი, 101-ე ეგერთა დივიზიები და მე-13 სატანკო დივიზიის ერთი პოლკი.

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო. „ვეტცელის ჯგუფი“ იბრძოდა დესანტის გადასხმის რაიონში, ნოვოროსიისკის სამხრეთით, ფედოტოვკის უბანზე.

44-ე საარმიო კორპუსი დღის განმავლობაში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების მრავალრიცხოვან შეტევებს აზოვსკაიასა და კოვალენკოს რაიონში.

ამ დღე: მოწმენდილი ცა, ტემპერატურა 10 გრადუსამდე, ღამით სუსხი, გზების მდგომარეობა არ შეცვლილა.⁹²

1943 წლის 18 თებერვალი.

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

209-ე დღე

მე-16 ცალკე მსროლელთა ბრიგადამ დილისთვის გაათავისუფლა სტანიცა აზოვსკაია და სტანიცა სევერსკაიას გარეუბანი.

მე-18 არმიას დაუსახეს ამოცანა: სამხრეთ-დასავლეთიდან მე-16 და მე-20 მსროლელთა კორპუსების ძალებით მტკიცედ

დაეცვა პლაცდარმი, ხოლო 318-ე დივიზიის ძალებით ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან და აღმოსავლეთიდან ერთდროულად შეეტია მტრისათვის და აეღო ქალაქი და ნავსადგური ნოვო-როსიისკი.

გენერალ-მაიორი ა. ი. რიუკოვი გაათავისუფლეს მე-18 არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

მე-18 არმიის სარდლად დანიშნეს გენერალ-მაიორი კ. ა. კორეტევი.

გაიმართა საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის მორიგი პლენუმი.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა პროფესორ მელიქ-სეღბეკის სტატია, „კავკასიის ხალხთა გმირული წარსული“.

77-ე მსროლელთა დივიზიას მძიმე ბრძოლები მოუხდა ლებედის ასაღებად.

დღის დამლევს 394-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა ორი დღის შეუპოვარი ბრძოლების შემდეგ აიღეს ვოლიკოვი და განაგრძეს შეტევა კრასნის, ერასტოვის, ჩისტიაკოვის, კრასნი ოქტიაბრის, ხაბელის მიმართულებით.

223-ე მსროლელთა დივიზიამ გადალახა დანადმული ველე-ბი და აიღო სტანცია ანდრეევსკაია.⁹²

* * *

ვეტცელის ჯგუფი ნოვოროსიისკის სამხრეთით გადასხმის რაიონში მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა მისხაკოს მთის დასავლეთით.

ფრონტის დანარჩენ უბნებზე მე-17 არმიის შენაერთები იბრძოდნენ ანგელინსკაიას, ლებედის, ზაბოისკაიას რაიონში.

ამ დღე: მოღრუბლულია, მე-17 არმიის რაიონში ზოგან მცირე წვიმა, თოვლი, ტემპერატურა 0 გრადუსამდე. გზები მეტწილად უვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

1943 წლის 19 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ვ ი

210-ე დ ღ ე

მე-18 არმიის სარდლობა და საველე სამმართველო ტუაფსედან ჩავიდნენ სოლნცედარის რაიონში, სადაც მოგვიანებით გაშალეს არმიის საკომანდო პუნქტი.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ თავისი მარჯვენა ფლანგის ნაწილების წარმატებული მოქმედების შედეგად მოწინააღმდეგე გააძევა ლებედიდან.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ ფაშისტებისაგან გაათავისუფლა ნოვონიკოლავესკაია და დაახლოებით 15 საათზე დაიწყო ბრძოლა ვასილჩენკოვისათვის.

1943 წლის 18 თებერვალს ღამით 414-ე მსროლელთა დივიზიამ მოწინააღმდეგე განდევნა გრივენსკაიდან და დილისათვის საბოლოოდ გაათავისუფლა იგი, ხოლო 19 თებერვალს დილით გავიდა ყარა-ყუბანის რაიონში.⁹³

მე-16 ცალკე მსროლელთა ბრიგადამ გაათავისუფლა სტანიცები ილინსკაია და ხოლმსკაია.

კავკასიისათვის ბრძოლის პერიოდში აფხაზეთის სამრეწველო საწარმოებმა აითვისეს და მე-18, 46-ე არმიებისა და შაკიზღვის ფლოტისათვის დაამზადეს სხვადასხვა იარაღი და საბრძოლო მასალა: 500 ნაღმსატყორცნი, 10 ათასი ამფეტეპელი, 20 ათასი გრანატა, 30 ათასი ნაღმის ყუთი, 7 ათასი ნაღმდამპერი, 400 ნახევარწრე-ხაფანგი, 136 875 ცალი სხვადასხვა ინვენტარი და აღჭურვილობა.⁹⁴

საქართველოს მშრომელებმა ამ დროისათვის წითელი არმიის შეიარაღების მშენებლობისათვის შეაგროვეს 273 127 890 მანეთი, აქედან 162 192 148 მანეთი საბრძოლო თვითმფრინავებისა და 110 929 742 მანეთი ტანკების მშენებლობისათვის.

საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის მოადგილემ ს. ლოზოვსკიმ მიიღო საფრანგეთის ეროვნული კომიტეტის წარმომადგენელი სსრ კავშირში და ესაუბრა მას.⁹⁵



ზაპოროჟიეში გაიმართა ჰიტლერის თათბირი ფელდმარშლებთან კლაისტან და მანშტაინთან. განიხილავდნენ ტამანის ნახევარკუნძულზე ჩაკეტილი მე-17 არმიის საკითხს, რა ექნათ: დაეცვათ „ცისფერი ხაზი“ და ნოვოროსიისკი, თუ ყირიმში წასულიყვნენ. მაგრამ თათბირზე რაიმე გადაწყვეტილება არ მიუღიათ.

დღის განმავლობაში „ვეტცელის ჯგუფი“ წარუმატებლად იბრძოდა მისხაკოს მთის აღმოსავლეთ ფერდობზე.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების დარტყმებს ხოლმსკაიას სამხრეთით, ილსკაიას სამხრეთ-დასავლეთით, მარიანსკაიასა და ნოვომიშასტოვსკაიას სამხრეთ-დასავლეთით. ორივე კორპუსი განაგრძობდნენ ფრონტის ზაზის გასწორებას.

ამ დღე: ღრუბელი, ქარი, ზოგან წვიმა, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, გზები ისევე როგორც წინათ, აზელილია.⁵²

1943 წლის 20 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

211-ე დღე

მე-20 სამთომსროლელთა დივიზიამ შეუპოვარი ბრძოლების შედეგად აიღო სტანიცა ილსკაია.

ხანმოკლე ბრძოლის შემდეგ 394-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა აიღეს კრასნი, ხოლო დღის დამლევს გავიდნენ ნაუმენკოსთან.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ დაიწყო შეტევითი ბრძოლები, რათა აეღო დასახლებული პუნქტი ვასილჩენკოვი, რომელიც ორჯერ გადავიდა ხელიდან ხელში.⁹⁶

მე-16 ცალკე მსროლელთა ბრიგადამ გაათავისუფლა სტანიცა ლინენაია.

საბრძოლო თვითმფრინავების ავიაესკადრილიის „საბჭოთა საქართველოს“ მშენებლობისათვის აფხაზეთის ასსრ მშრომელებმა 22 მილიონ მანეთზე მეტი შეაგროვეს.

გაზეთმა „ბოეც რკამ“ გამოაქვეყნა სომხეთის სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის მ. პაპიანის სტატია „სომხეთი — ფრონტს“. ტანკების მშენებლობის ფონდში კოლმეურნეებმა შეიტანეს 46 მილიონ მანეთზე მეტი, ხოლო თვითმფრინავების ასაშენებლად სომხეთის ქალაქების მშრომელებმა — 21 მილიონი მანეთი.

• • •

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე, აგრეთვე პლაცდარმზე ნოვოროსიისკის სამხრეთით მიმდინარეობდა ადგილობრივი ბრძოლები. მე-17 არმიის შენაერთები იხევდნენ ფრონტის ხაზს იქით.

ამინდი: ცვალებადი მოღრუბულობა, ძლიერი ქარი, ტემპერატურა 0 გრადუსამდე, უგზოობა.⁶²

1943 წლის 21 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ი ა

212-ე დღე

394-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა შტურმით აიღეს დასახლებული პუნქტი ვორობიოვი.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ ვერ გაუძლო მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარისა და ტანკების ჭარბი ძალების შეტევას, დატოვა ვასილჩენკოვი და დაიხია 1 კილომეტრზე ვასილჩენკოვის ჩრდილოეთით და ჩრდილო-დასავლეთით, სადაც გაშალა თავდაცვის ხაზი.⁶⁷

მე-16 ცალკე მსროლელთა ბრიგადამ გაათავისუფლა სტანიცა ახტირსკაია და გავიდა მოწინააღმდეგის გამაგრებების ზოლთან სტანიცა აბინსკაიას მახლობლად. ბრიგადის ცდა შეუსვენებლივ აეღო ეს ზოლი წარუმატებელი გამოდგა და იგი გამაგრდა მდინარე ბუგუნდირის დასავლეთით, ამასთან ხელთ იგდო კრასნოდარ-ნოვოროსიისკის გზატკეცილი და რკინიგზის ხაზი.⁶⁸

414-ე მსროლელთა დივიზიის 367-ე პოლკის ქვეგანყოფეები ჩერნოერკოვსკაიაში გადაიყვანეს.

მცირე მიწაზე გაშალეს საარმიო საარტილერიო და სასურსათო საწყობების განყოფილებები, № 128 მეთაური საველე საევაკუაციო პუნქტი და № 5199 ქირურგიული საველე მოძრავი ჰოსპიტალი.⁶⁹

• • •

ვეტცელის ჯგუფში რაიმე არსებითი ცვლილებები არ მომხდარა. 44-ე საარმიო კორპუსის ჯარები მძიმე საარტილერიო ბრძოლებით განაგრძობდნენ უკანდახევას აბინსკაიას, მენგრელსკაიას ხაზზე.

49-ე სამთომსროლელთა და 52-ე საარმიო კორპუსები შეუპოვრად ებრძოდნენ შემტევ საბჭოთა ჯარებს ივანოვსკაიას, სტაროჯერელიევსკაიას, ვასილჩიკოვის რაიონში.

ამინდი: დილიდან წვიმა, თოვლი, გამოდარების შემდეგ ტემპერატურა 0 გრადუსზე ნაკლებია. გზები უვარგისია მიმოსვლისათვის, მხოლოდ ცხენის ტრანსპორტი თუ გაივლის.⁵²

1943 წლის 22 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორშაბათი

213-ე დღე

უმაღლესი მთავარსარდლის მთავარბანაკმა უბრძანა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდალს 58-ე არმიის ძალებით და მე-9 არმიის ძალების ნაწილით დაეწყო შეტევა მდინარე ყუბანის ჩრდილოეთით ჩერნოერკოვსკაიას რაიონიდან სლავიანსკაიას შემოვლით ანასტასიევსკაიასა და ვარენიკოვსკაიას მიმართულებით.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის მარჯვენა ფრთისა და ცენტრის ჯარები ბრძოლებით გავიდნენ ვერხნეე კალაბადკა — ბაბიევსკის — ბელიკოვ-ჩებურგოვსკ — კრასნი ხუტოროკ — გორპუშინ-პრიკუბანსკის მიჯნაზე, სადაც ისინი შეაჩერა მოწინააღმდეგის ორგანიზებულმა წინააღმდეგობამ.

56-ე არმიის შენაერთებმა, რომლებიც ყუბანის მარცხენა ნაპირის გასწვრივ უტევდნენ, გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა მდინარე აფიფსზე და განახორციელეს დარტყმა ლოვსკაიასა და მენგრელსკაიაზე. დღის დამლევს 56-ე არმია გავიდა პოკროვსკი, აუშედ, ხოლმსკაიას მიჯნაზე.

47-ე და მე-18 არმიის ჯარებმა, რომლებსაც ძალების უპირატესობა არ ჰქონდათ, ვერ შეასრულეს დასახული ამოცანები.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ გათენებისას შეტევის შედეგად კვლავ აიღო ვასილჩენკოვი და გავიდა ზაბოისკაიას რაიონში.¹⁰⁰

მცირე მიწაზე გადასხეს 176-ე მსროლელთა დივიზია.

414-ე მსროლელთა დივიზიის 1367-ე მსროლელთა პოლკის მეომრებმა შეუპოვარი ბრძოლების შემდეგ გაათავისუფლეს ხუტორი კალაბატკა. ბრძოლები ამ ხუტორისათვის, რო-

მელიც დიდმნიშვნელოვანი რგოლი იყო ფაშისტური ჯარების თავდაცვის სისტემაში, 28 თებერვლამდე გაგრძელდა და საბჭოთა ჯარების გამარჯვებით დაშთავრდა.

414-ე მსროლელთა დივიზიის 1371-ე მსროლელთა პოლკის შტაბის უფროსის თანაშემწემ კაპიტანმა ე. მ. წულაიამ უზრუნველყო პოლკის შტაბის თავდაცვა. თუმცა ფეხში იყო დაჭრილი, მან ბრძოლის ველი არ დატოვა. მოწინააღმდეგემ ვერ მიაღწია პოლკის შტაბს. ე. წულაიამ პირადად დახოცა 5 ჰიტლერელი, როცა სამედიცინო-სანიტარიულ ბატალიონში საკაციტ მიჰყავდათ, ყვიროდა: „ამხანაგებო! მტკიცე თავდაცვა მოაწყვეთ, ხოცეთ მტერი მის საბოლოო განადგურებამდე“. დაჯილდოებულია წითელი დროშის ორდენით.¹⁰¹

შავი ზღვის ფლოტის საესკადრო ნაღმოსნებმა არტილერიის ცეცხლი დაუშინეს მოწინააღმდეგის ობიექტებს სანაპიროზე, გლებკოვისა და ვასილევკის რაიონში.

* * *

საბჭოთა ჯარებმა კვლავ შეუტყეს „ვეტცელის ჯგუფს“ ნოვოროსიისკის სამხრეთით გადმოსხმის ადგილიდან. შეტევები, რომელიც მთელ დღეს გრძელდებოდა, გერმანიის ჯარებმა დიდი დანაკარგებით მოიგერიეს.

44-ე და 52-ე საარმიო, 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები დღის განმავლობაში შეუპოვრად ებრძოდნენ შემტევ საბჭოთა ჯარებს ბუგუდირ-ახტირის, ნოვოშკოტნის, მენგრელსკაიას რაიონში, პრიკუბანსკაიას ჩრდილოეთით, ივანოვსკაიას, სტარო-ნიჟნესტებლიევსკაიას, კალაბატკის რაიონში.

ა მ ი ნ დ ი: ლამით სუხსი, დღისით მზე და სითბო. გზები იმავე მდგომარეობაშია.⁵²

1943 წლის 23 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ა

214-ე დღე

წითელი არმიის და წითელი ფლოტის შექმნის 25-ე წლისთავი. ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები 58-ე და მე-9 არმიების ძალებით შეტევაზე გადავიდნენ. ორი დღის განმავლობაში ორივე არმია ამაოდ ცდილობდა გაერღვია მტრის თავ-

დაცვა პეტროვსკაიასა და სტაროჯერალიევსკაიას უბნებზე, წარმატება არ ხელა წილად აგრეთვე 47-ე და მე-18 სადესანტო არმიების შენაერთების ცდებს გაერღვიათ გერმანელთა თავდაცვა ფრონტის მარცხენა ფრთაზე.

შეტევაზე გადასულმა 56-ე არმიის ჯარებმა დაძლიეს მოწინააღმდეგის 44-ე საარმიო კორპუსის წინააღმდეგობა.

56-ე არმიის წარმატებაზე დაყრდნობით წარმატებული შეტევითი მოქმედება დაიწყო ყუბანის მარცხენა ნაპირის გასწვრივ 46-ე არმიამ.

ჩერნოერკოვსკაიასთან ბრძოლის დროს 414-ე მსროლელთა დივიზიის 1367-ე მსროლელთა პოლკის კავშირგაბმულობის უფროსმა კაპიტანმა ა. თ. აბესაძემ, როცა გაწყდა კავშირი მე-3 ბატალიონთან და ხაზის შესაერთებლად გაგზავნილი მეზრძოლები დახოცეს, პირადად, 9 წუთში აღადგინა კავშირი და რადგან მავთული არ ეყო, ოთხი ხელით ეჭირა მავთულის ბოლოები და თვითონ გადაიქცა მავთულად, რითაც შესაძლებლობა მისცა ბატალიონს უკან დაეხია და გადარჩენილიყო. ამ გმირობისათვის ა. თ. აბესაძე წითელი ვარსკვლავის ორდენით დაჯილდოვდა.¹⁰²

351-ე მსროლელთა დივიზიის 426-ე ცალკე მედსანბატის სანიტარმა წითელარმიელმა ვასილიევამ, რომელიც ადრე დაჯილდოვდა მედლით „საბრძოლო დამსახურებისათვის“, სტანიცა გრივენსკაიაზე მტრის საპაერო თავდასხმის დროს ექიმ კაპიტან გლაზკოსთან, მედიცინის დებთან ზაიჩევსკაიასა და სტრუტოვასთან ერთად სტანიცის საავადმყოფოს დანგრეული შენობიდან გამოიყვანა და გადაარჩინა 51 დაჭრილი მეზრძოლი. ამ გმირობისათვის სანიტარი ვასილიევა დაჯილდოვდა მედლით „მამაცობისათვის“.¹⁰³

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა არმიის გენერლის ი. ვ. ტიულენევის სტატია „ჩვენ მოვიგეთ ბრძოლა კავკასიისათვის“.

ხუტორ კალაბატკის რაიონში ბრძოლის დროს 414-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 1377-ე მსროლელთა პოლკის ოთხმა ჯავშანგამტანმა ჩაქვაძემ, კაჭარავამ, ჭანტურიძემ და გიგუაშვილმა, თუმცა დაჭრილები იყვნენ, ბრძოლის ველი არ დატოვეს და ბოლო ვაზნამდე იბრძოდნენ, დაწვეს მოწინააღმდეგის სამი ტანკი, ხოლო უკანასკნელი ტანკსაწინააღმდეგო

გრანატა მტრის ტანკის ქვეშ ააფეთქეს. გმირები დაიღუპნენ, მაგრამ მათი მიჯნა მტერმა ვერ გაარღვია.¹⁰⁴

შავი ზღვის ფლოტის ავიაცია მოწინააღმდეგის სატრანსპორტო საშუალებებს ბომბავდა ტამანისა და ქერჩის რაიონში.

გაზეთმა „კომუნისტმა“ გამოაქვეყნა ჯავშანმატარებლის ეკიპაჟის წერილი საქართველოს მშრომელებისადმი, რომელშიც მეომრები ანგარიშს აბარებდნენ თავიანთი საბრძოლო მოქმედების შესახებ და მოუწოდებდნენ მეტი დახმარება გაეწიათ ფრონტისათვის.



ჩრდილოეთ კავკასიიდან „გეგმაზომიერი ევაკუაციით“ შეშფოთებულმა ჰიტლერის მთავარბანაკმა მე-17 არმიის შტაბს მოსთხოვა ანგარიში, თუ რატომ დაკარგა მე-4 ველოსიპედისტთა პოლკი და 200 სატვირთო მანქანა. მე-17 არმიის შტაბმა უპასუხა: „თუ „გოტენკოპფის“ პოზიციიდან („ცისფერი ხაზი“ — კ. ც.) არმია გამოაღწევს ათჯერ მეტი ავტომანქანის დანაკარგით, იგი მეტად კმაყოფილი იქნებაო“.

რუმინელები თითქმის არ მონაწილეობდნენ ბრძოლებში. აბინსკაიასთან მე-19 რუმინული ქვეითი დივიზიის ერთმა ბატალიონმა საერთოდ უარი განაცხადა ომში მონაწილეობაზე. რუმინულ სარდლობას უნდოდა ყოველი მესამე დაეხვრიტა, მაგრამ ამის ნებართვა არ მისცა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ. არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბის აზრით, მე-19 რუმინული ქვეითი დივიზიის მეთაური თანამდებობას არ შეესაბამება.⁵²

საბჭოთა ჯარები არტილერიისა და ავიაციის დიდი მხარდაჭერით კვლავ უტევენ „ვეტცელის ჯგუფს.“ განსაკუთრებით ძლიერი შეტევები იყო მისხაკოს მთის, ფედოტოვკის რაიონში და ქალაქის სამხრეთით მდებარე გზაზე. ამ შეტევების მოგერიება მხოლოდ არტილერიის მხარდაჭერით მოხერხდა.

44-ე, 52-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები მძიმე ბრძოლებით იხევდნენ შაფსუხსკაიას, ბუგუნდირ-ახტირსკის, აბინსკაიას, „კრასნაია პოლიანას“, ივანოვსკაიას, პეტროვსკაიას, ჩერნოერკოვსკაიას ჩრდილო-დასავლეთით.

17 საათსა და 20 წუთზე მდგომარეობა 44-ე საარმიო კორ-

პუსის რაიონში კრიზისულია. საბჭოთა ჯარებმა ფრონტი გა-
არღვიეს და საბჭოთა ტანკები ტროცკაიას წინ არიან.

ა მ ი ნ დ ი: ღამით სუსხი, დღისით ტემპერატურა 0 გრა-
დუსზე მეტია, ზოგან წვიმს. დილით ადრე გზები ვარგისია
მიმოსვლისათვის.⁵²

1943 წლის 24 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

215-ე დღე

მე-9, მე-18, 46-ე, 47-ე, 56-ე და 58-ე არმიების ჯარები გა-
ნაგრძობდნენ მძიმე შეტევის ბრძოლებს მე-17 არმიის წინა-
აღმდეგ.

კრასნოდარის დასავლეთით ჩვენი ჯარები განაგრძობდნენ
შეტევას და აიღეს რამდენიმე დასახლებული პუნქტი, ალყა
შემოარტყეს მტრის ქვეითი ჯარის ორ ბატალიონს, იბრძვიან
მათი განადგურებისათვის. ტ. კისლიცინის ქვედანაყოფის ტან-
კისტები მოწინააღმდეგის ზურგში გავიდნენ და დახოცეს
გერმანელთა ქვეითი ჯარის დაახლოებით 2 ასეული.¹⁰⁵

351-ე და 414-ე მსროლელთა დივიზიების ნაწილები გააფ-
თრებით ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს და აიძულეს უკან
დაეხია.

მოწინააღმდეგემ დიდი ძალებით განახორციელა კონტრ-
შეტევა და კვლავ ხელთ იგდო ხუტორი კალაბატკა.¹⁰⁶

* * *

„ვეტცელის ჯგუფში“ დღის მანძილზე ადგილობრივი მნიშვნე-
ლობის ბრძოლები იყო. 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის
დამკვრელმა ჯგუფებმა ვერ გაარღვიეს გარემოცვა ყუბანის
სამხრეთით მეჩაევსკაიას რაიონში. 44-ე და 52-ე საარმიო
კორპუსების ჯარები განაგრძობდნენ უკანდახევას წინასწარ
მომზადებულ პოზიციებზე.

ა მ ი ნ დ ი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, დღისით გაჟო-
დარა, ტემპერატურა 0 გრადუსზე მეტია, გზები დაჭაობე-
ბულია.⁵²

56-ე არმიის შენაერთებმა, რომლებიც დასავლეთის მიმართულებით უტევდნენ 44-ე საარმიო კორპუსის ჯარების წინააღმდეგ, გაათავისუფლეს გარკუშა, ობლონსკი, ევსეევსკი, გოლუბოვსკი და დაიწყეს ბრძოლა მოვის, მერჩანსკაიასა და აბინსკაიას განთავისუფლებისათვის.

58-ე და მე-9 არმიების ჯარებმა შეწყვიტეს წარუმატებელი შეტევითი ბრძოლები.

414-ე მსროლელთა დივიზიამ შეუპოვარი ბრძოლით აიღო ხუტორი კალაბატკა.

394-ე მსროლელთა დივიზიამ გააფთრებული ბრძოლების შედეგად გაათავისუფლა ბერეგოვოი, გავიდა მდ. აბინის აღმოსავლეთ ნაპირზე და დაიწყო ოთხი დღის ბრძოლები მდ. აბინის ფორსირებისათვის. მოწინააღმდეგე შემტევ ნაწილებს ძლიერ საარტილერიო, ნალმსატყორცნო და ტყვიამფრქვევთა ცეცხლს უშენდა.¹⁰⁷

89-ე მსროლელთა დივიზიამ თავდაცვის ზოლი გაშალა აზოვის სანაპიროზე.¹⁰⁸

56-ე არმიის ჯარებმა დაძლიეს 44-ე საარმიო კორპუსის ნაწილების წინააღმდეგობა ყუბანის სამხრეთით, განაგრძეს შეტევა დასავლეთის მიმართულებით და გაათავისუფლეს გარკუშა, ობლონსკი, ევსეევსკი, გოლუბოვსკი, განაგრძეს ბრძოლები მოვის, მერჩენსკაიას, აბინსკაიას განთავისუფლებისათვის.

46-ე არმია, რომელიც ორი მსროლელთა დივიზიის ძალე-ბით უტევდა ყუბანის მარცხენა ნაპირის გასწვრივ, 56-ე არმიის წარმატებაზე დაყრდნობით 25 თებერვალს სალამოს გავიდა ბოგდასაროვ-მოგუგუროვსკის მიჯნაზე და ტროიკაიას აღმოსავლეთ გარეუბანთან.

მე-9 და 37-ე არმიების ჯარები, რომლებმაც დაძლიეს მტრის დაცვის ჯარების წინააღმდეგობა, გავიდნენ კაზაჩი ერიკ-კრასნოარმიანსკაიას ჩრდილოეთი გარეუბნის, კუბრისოსტროი-კრასნოლესკი — მე-2 მოლდავენსკის მიჯნაზე.

შავი ზღვის ფლოტის საბრძოლო ხომალდებმა დაამთავრეს ჯარების გადასხმა ტუაფსედან გელენჯიკში, რომელიც 10 თე-

ბერვალს დაიწყო. მთლიანად გადასხეს 837 მებრძოლი და მე-
თაური იარაღით, საბრძოლო მასალითა და აღჭურვილობით.

56-ე და 46-ე არმიების წარმატებულმა მოქმედებამ აიძუ-
ლა გერმანიის სარდლობა დაეტოვებინა პოზიციები ყუბანის
ჩრდილოეთით და დაეხია მდინარე პროტოკასთან, რათა თავი-
დან აეცილებინა გარემოცვა.

• • •

44-ე საარმიო კორპუსისა და 52-ე საარმიო კორპუსის ჯა-
რები დღის მანძილზე ახორციელებდნენ გადაჯგუფებას და
ბრძოლებით იხევდნენ უკან ბერეგოვოის, მარჩანსკაიას, გო-
ლუბოვსკაიას, აბინსკაიას რაიონში, პროტოკის დასავლეთით,
პეტროვსკაია — ჩერნოერკოვსკაიას გზის ჩრდილოეთით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი განაგრძობდა უკანდახე-
ვას ყუბანის ჩრდილოეთით წინასწარმომზადებულ პოზიციაზე.

ა მ ი ნ დ ი: მოწმენდილი, მზიანი დღე, ძლიერი ქარი, ტემ-
პერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, ღამით ყინვა.⁵²

1943 წლის 26 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ვ ი

217 ე დ ლ ე

58-ე არმიის დამკვრელი დაჯგუფების ჯარები, რომელთა
შემადგენლობაში იყო 37-ე და 351-ე მსროლელთა დივიზიები
(ჯგუფის მეთაური გენერალ-მაიორი მ. ს. ფილიპოვსკი), შეტე-
ვაზე გადავიდნენ აზოვის ზღვისპირა ლელიანების გასწვრივ
ჩერნოერკოვსკაია — სვისტელნიკოვოს თითქმის უფარგისი სა-
ველე გზით.

58-ე არმიაში შეტევაზე გადავიდნენ მხოლოდ 317-ე და
350-ე მსროლელთა დივიზიების ახლახან მოსული ნაწილები,
რომლებმაც მტრის წინააღმდეგობა დაძლიეს ჩერნოერკოვს-
კაიას სამხრეთით მდებარე რაიონში.

223-ე მსროლელთა დივიზიამ ღამის შტურმის შედეგად
გაათავისუფლა დიდი დასახლებული პუნქტი სტანიცა ივა-
ნოვსკაია.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ ღამის შეტევით დაიწყო
ბრძოლები ვოლოდეკის აღებისათვის.¹⁰⁸

კრასნოდარის დასავლეთით გამართულ ბრძოლებში სამი დღის მანძილზე მოსპეს გერმანელთა ბატალიონზე მეტი, ტყვედ ჩაიგდეს 164 ჰიტლერელი. ხელთ იგდეს ნადავლი: 15 ქვემეხი, 67 ტყვიამფრქვევი, 124 ავტომატქანა, 2500 ჭურვი, 2 ათასი ნაღმი, საბრძოლო მასალა, სამხედრო ქონებისა და სურსათის 7 საწყობი.

ყუბანში ჩვენმა ჯარებმა მოულოდნელი მტკიცე შეტევის შედეგად აიღეს სტანიცა ანგელინსკაია, შეიჭრნენ რაიონულ ცენტრში სტარონიეესტებლიევსკაიაში და მთლიანად გაწმინდეს იგი მტრისაგან.

• • •

„ვეტცელის ჯგუფში“ დღის მანძილზე შეუპოვარი ბრძოლები იყო დესანტის წინააღმდეგ ნოვოროსიისკის სამხრეთით.

44-ე და 52-ე საარმიო, 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსებს მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ კრასნაია პოხედას, აბინსკაიას, პეტროვსკაიას რაიონში. საბჭოთა ჯარებმა გაარღვიეს ფრონტი ბელიკოვის რაიონში, აგრეთვე სვისტელნიკოვოს ჩრდილოეთით.

ამ დღე: მზიანი და თბილი დღე, ღამით ტემპერატურა 0 გრადუსზე ნაკლები, დღისით თბილა. გზები ღამით და დღით ვარგისია მიმოსვლისათვის. დღისით დაჭაობებულია და უვარგისია სატვირთო მანქანებისათვის.⁵²

1943 წლის 27 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

218-ე დღე

სომხეთის სსრ მშრომელებმა წერილი გაუგზავნეს „მეომარ სომხეთს სომეხი ხალხისაგან“, რომელშიც უპატივეს ფრონტელებს თავიანთი პატრიოტული საქმეების შესახებ, შეატყობინეს, რომ რამდენიმე დღეში სატანკო კოლონა „სომხეთის კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის შეგროვდა 38 მილიონი მანეთი. წერილს ხელს აწერდა 335 310 კაცი. „პრავდა“ ამ წერილს გამოეხმაურა მოწინავე სტატიით „სომეხი ხალხის სიტყვა ფრონტელ შვილებს“.

ჩრდილო კავკასიის მეომრებმა წერილი გაუგზავნეს უმაღ-

ლეს მთავარსარდალს, რომელშიც სწერდნენ: „მამულისათვის, ჩვენი დედებისა და მამების, ჩვენი ცოლებისა და შვილების, ძმებისა და დების განთავისუფლებისათვის, ჰიტლერული უწმინდურობისაგან ჩვენი მშობლიური მიწის გაწმენდისათვის ბრძოლებში, ჩვენ არ ვიშურებდით და არც დავიშურებთ ძალ-ღონესა და სისხლს, რათა სრული გამარჯვება მოვიპოვოთ მტერზე“. ¹¹⁰

58-ე არმიის დამკვრელი ჯგუფი (მეთაური გენერალ-მაიორი მ. ს. ფილიპოვსკი), 317-ე და 350-ე მსროლელთა დივიზიების შემადგენლობით სვისტელნიკოვოსთან გავიდა.

417-ე მსროლელთა დივიზიამ, რომლის ამოცანა იყო დამკვრელი ჯგუფი უზრუნველყო პეტროვსკაიას, ბარანიკოვსკის მხრიდან, ვერ შეასრულა დავალება. ფაქტიურად, 417-ე დივიზია დარჩა ჩერნოერკოვსკაიას რაიონში და მხოლოდ ერთი პოლკი დააწინაურა გლუბოკი პერევალის რაიონთან.

მე-10 მსროლელთა კორპუსს, (მეთაური — გენერალი ა. მ. პიხტინი), რომელიც ჩერნოერკოვსკაიასთან უნდა გასულიყო, შემდეგ მხარი უნდა დაეჭირა გენერალ ფილიპოვსკის ჯგუფის შეტევისათვის, მაგრამ კორპუსს დაწინაურება დაავგიანდა და 27 თებერვლის ნაცვლად საბრძოლო პოზიციებზე 2 მარტს გავიდა. მხარდაჭერის უქონლობამ გენერალ ფილიპოვსკის ჯგუფი მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის პოლიტსამმართველომ სამხედრო ნაწილებში გაგზავნა დიდძალი პოლიტიკური ლიტერატურა: 326 375 ბროშურა, 282 762 ფურცელი, 195 325 ლოზუნგი, 49 163 ჟურნალი, 17 345 ეგზემპლარი ფოტოგაზეთისა „ფრონტის ილუსტრაცია“. ¹¹¹

• • •

ძლიერი საარტილერიო მომზადების შემდეგ, საბჭოთა ჯარებმა დაიწყეს შეტევა ნოვოროსიისკის სამხრეთით, აგრეთვე ქალაქის აღმოსავლეთით და ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ეგერთა I, III და IV სამთომსროლელთა დივიზიებს მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ სვისტელნიკოვოს რაიონში. 52-ე საარმიო კორპუსით იბრძო-

და ვოლოდკის, ზელიკოვის, პეტროვსკაიას, ჩერნოერკოვსკაიას რაიონში.

დაიწყო მზადება კრასნოარმეისკაია-პეტროვსკაიას ხაზზე 52-ე კორპუსის დასავლეთი ფრთის გადასაყვანად.

ამინდით: ღამით ყინვა, ღლისით ტემპერატურა 0 გრადუსზე მეტი, მზიანი დღე, გზები ღამით და ღილით ვარგისია მიმოსვლისათვის.⁵²

1943 წლის 28 თებერვალი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

219-ე დღე

დაიწყო ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების შეტევითი ოპერაციები კრიმსკაიასა და ნებერჯაევსკაიას რაიონში.

გენერალ მ. ს. ფილიპოვსკის ჯგუფი (351-ე და 317-ე მსროლელთა დივიზიები), რომლებიც სრულ გარემოცვაში აღმოჩნდნენ უმძიმეს პირობებში, მამაცურად ებრძოდნენ მოწინააღმდეგის ჯარბე ძალებს.

აზოვის სამხედრო ფლოტილიამ, რომელსაც ჰყავდა ტყვია-მფრქვევეებით შეიარაღებული სამი სეინერი, კრასნოდარიდან მოიშველია სამდინარო საგუშაგო კატარლები და ერთგვარი დახმარება გაუწია ჩვენს ჯარებს სლადკოვსკაიას რაიონში. ლელიანსა და მდინარის განშტოებებს შუა ჯარებს მიაწოდეს 301 ტონა საბრძოლო მასალა და სურსათი.

მოწინააღმდეგეებ ტანკებისა და ჯავშნიანი მანქანების მხარდაჭერით დიდი ძალებით შეუტია 414-ე მსროლელთა დივიზიის პოზიციებს. სარდლობის ბრძანებით დივიზიამ ორგანიზებულად დაიხია და თავდაცვა გაშალა ხუტორ კალაბატკის ჩრდილოეთით ხუტორ ვერხინსკის რაიონში, ხოლო დივიზიის შტაბი პრორგანსკაიაში გადავიდა.¹¹²

შავი ზღვის ფლოტის სამხედრო-საჰაერო ძალების მფრინავებმა, 1943 წლის 20-28 ოქტომბერში ჩაძირეს 50 კარკაპი, სამი საგუშაგო კატარა, რამდენიმე ტრანსპორტი და ჩამოაგდეს 56 თვითმფრინავი.¹¹³

151-ე ცალკე საჰენიტო-საარტილერიო დივიზიონის მეზენიტებმა, რომლებიც იცავდნენ ნევენომისკის სადგურსა და ხიდს მდინარე ყუბანზე, ჩამოაგდეს მტრის 2 თვითმფრინავი.¹¹⁴

საქართველოს, ისევე როგორც მთელი ქვეყნის, ქალაქებსა და სოფელში გაიმართა წითელი არმიის 25-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი მიტინგები. მიტინგებზე რესპუბლიკის მშრომელებმა ახალი ვალდებულებანი იკისრეს.

• • •

„ვეტცელის“ ჯგუფმა“ მძიმე ბრძოლების შემდეგ მოიგერია საბჭოთა ჯარების შემტევი ნაწილები. ფრონტის ხაზზე და გადასხმის ადგილას შეიმჩნევა საბჭოთა ჯარების ახალი ნაწილების გადაყვანა.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე შეიმჩნევა საბჭოთა ჯარების გაძლიერება.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი იბრძოდა სვისტელნიკოვოს რაიონში.

52-ე საარმიო კორპუსის 370-ე ქვეითი და მე-3 დამცველი დივიზიის ჯარები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების სისტემატურ შეტევებს.

ა მ ი ნ დ ი: მოღრუბლულობა, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, უგზოობა,⁵²

1943 წლის 1 მარტი

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიონისათვის ბრძოლის

220-ე დღე

გენერალ ფილიპოვსკის ჯგუფი მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა გარემოცვაში. ჯგუფის ნაწილები, რომლებსაც აკლდათ საბრძოლო მასალა და სურსათი, წარმატებით იგერიებდნენ მტრის კონტრშეტევებს.

მე-10 მსროლელთა კორპუსი მხოლოდ თავისი ქვეგანაყოფების ნაწილით იბრძოდა 77-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებთან ერთად ბაბიჩევსკის რაიონში, ხოლო მისი ძირითადი ძალები ფაქტიურად უმოქმედოდ იყვნენ. კორპუსის შტაბმა დაკარგა კავშირი თავის ნაწილებთან, რის გამოც სარდლობას საშუალება არ ჰქონდა გამოესწორებინა მდგომარეობა, დროულად შეეყვანა კორპუსი ბრძოლაში და გარემოციდან გამოეყვანა გენერალ მ. ს. ფილიპოვსკის დამცველი ჯგუფი.

მოწინააღმდეგე მდიდი ძალებით შეუტია 392-ე მსროლელთა დივიზიას, ტანკებისა და არტილერიის მხარდაჭერით

განახორციელა კონტრშეტევა მე-7 მსროლელთა ბრიგადის მარცხენა ფლანგზე და 394-ე მსროლელთა დივიზიის ცალკე სასწავლო მსროლელთა ბატალიონის მარჯვენა ფლანგზე. მოწინააღმდეგის ზეგავლენით მე-7 მსროლელთა ბრიგადამ და 339-ე მსროლელთა დივიზიამ, რომლებსაც დიდი დანაკარგები ჰქონდათ, დაიწყეს უკან დახევა.

მე-7 მსროლელთა ბრიგადის, 339-ე მსროლელთა დივიზიის, 394-ე მსროლელთა დივიზიის 808-ე და 810-ე პოლკების ნარჩენები გარემოცვაში აღმოჩნდნენ და აწარმოებდნენ მძიმე ბრძოლებს, რომლებიც ზოგჯერ ხელჩართულ ბრძოლებში გადადიოდა.¹¹⁵

ბაქოს ვ. სტურუას სახელობის ნავთობგადასამუშავებელი ქარხნის კოლექტივმა, რომელმაც იკისრა ვალდებულება გეგმის გადამეტებით ფრონტისათვის მიეცა 2 ათასი ტონა საწვავი, ერთიორად გადააქარბა ვალდებულებას და ფრონტს 4400 ათასი ტონა საწვავი გაუგზავნა.¹¹⁶

• • •

ფიურერის მთავარბანაკმა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლად დაამტკიცა გენერალ-ფელდმარშალი ევალდ ფონ კლაისტი.

370-ე ქვეითმა და 50-ე ქვეითმა დივიზიებმა დაიხიეს გზის მოსახვევამდე 6 კილომეტრზე კრასნოარმიისკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით, პროტოკის აღმოსავლეთით.

მე-17 არმიაში მეტად დაძაბული მდგომარეობაა ფურაჟის მხრივ. არმიას 100 ათასამდე ცხენი ჰყავს.

1943 წლის 2 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

222-ე დ ღ ე

მთავრდება ბრძოლები გენერალ ფილიპოვსკის ჯგუფის გარემოცვაში, ილევა საბრძოლო მასალა და სურსათი.

გარემოცვაში კარგად ორგანიზებული ბრძოლის შედეგად 394-ე მსროლელთა დივიზიის 808-ე და 810-ე მსროლელთა პოლკებმა სამწყობრო ნაწილში დივიზიის მეთაურის მოადგილის პოდპოლკოვნიკ ფილატოვის მეთაურობით გაარღვიეს გარემოცვის რკალი, შეინარჩუნეს პირადი შემადგენლობა და

მატერიალური ნაწილი და თავის ნაწილებს შეუერთდნენ.¹¹³

1—4 მარტს შავი ზღვის ჯგუფის ჯარებში იყო გადაჯგუფება, წარმოებდა დაზვერვა და მზადება მოწინააღმდეგის თავდაცვის გარღვევისათვის იასტრებოვსკაიასა და აბინსკაიას რაიონში.

მე-10 მსროლელთა კორპუსის უმოქმედობამ და 77-ე და 417-ე მსროლელთა დივიზიების ერთ ადგილზე ტყეპნამ საშუალება მისცა მოწინააღმდეგეს გამაგრებულიყო ჩერნოფოკოვსკაიაში. გენერალ მ. ს. ფილიპოვსკის გარემოცვაში მყოფი საარმიო დამკვრელი დაჯგუფებისათვის დახმარების გასაწევად საჭირო გახდა ამ მიმართულებაზე მოწინააღმდეგის თავდაცვის გარღვევის ხელახალი ორგანიზაცია.

გენერალ-მაიორი ი. პ. როსლი გაათავისუფლეს 46-ე არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

• • •

„ვეტცელის ჯგუფის“ რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

დღეს დილით ადრე მოწინააღმდეგემ დიდი ძალებით, დაახლოებით 1 დივიზიით და 22 ტანკის თანხლებით შეუტია 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსს.

ამ ინ დ ი: მე-17 არმიის რაიონში დღეს მთელი დღე ძლიერ წვიმდა.¹¹⁷

1943 წლის 3 მარტი

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

222-ე დღე

გენერალ მ. ს. ფილიპოვსკის ჯგუფს, რომელიც გარემოცვაში იბრძოდა, მთლიანად გაუთავდა საბრძოლო მასალა და სურსათი. ამ ვითარებაში ჯგუფის მეთაურმა დამოუკიდებლად მიიღო გადაწყვეტილება მოესპო მატერიალური ნაწილი და ჯარები გაეყვანა ლელიანით, ამასთან ჯარებს შესაყრებ პუნქტად ვერხნიეს რაიონი დაუნიშნა. ამ უხეირო ოპერაციის შედეგად დიდად დაზარალდნენ 317-ე, 351-ე და 417-ე მსროლელთა დივიზიები.

ყუბანში ჩვენი ჯარები კვლავ უტევდნენ და გაათავისუფლეს მთელი რიგი დასახლებული პუნქტები, ხელთ იგდეს ნადავლი — 5 ქვემეხი, საბრძოლო მასალისა და სამხედრო ქონების 2 საწყობი, დიდძალი სხვადასხვა აღჭურვილობით.¹¹⁹

დღეს მოწინააღმდეგემ ბატალიონის ძალებით შეუტია 49 ე სამთომსროლელთა კორპუსს.¹¹⁷

დღის განმავლობაში არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში ზაპოროჟიეში გაგზავნეს სხვადასხვა ნაწილის 1837 ჯარისკაცი, 1454 ცხენი, 297 ავტომანქანა, 12 ზარბაზანი, 46-ე ქვეითი დივიზიიდან 92, ხოლო 198-ე ქვეითი დივიზიიდან 416 კაცი.

ზღვით აღმოსავლეთში გადაზიდეს 97 ტონა სურსათი, 182 ტონა ფურაჟი, 130 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამ დღე: მთელი დღის განმავლობაში ძლიერ წვიმა, ზოგან სეტყვა მოვიდა.¹¹⁷

1943 წლის 4 მარტი

კავკასიისთვის ბრძოლის

ბ ე თ შ ა ბ ა თ ე

223-ე დღე

ჯგუფის მეთაურის გენერალ მ. ს. ფილიპოვსკის ბრძანების შესაბამისად დამკვრელი ჯგუფის ზოგიერთმა ქვედანაყოფმა მოსპო მატერიალური ნაწილი და ბრძოლებით გაარღვია გარემოცვის რკალი, გავიდა ვერხნიეს რაიონში, საიდანაც გრივენსკაიაში გაგზავნეს ხელახალი დაკომპლექტებისათვის.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდლობამ მიიღო გადაწყვეტილება მე-10 მსროლელთა კორპუსისა და 267-ე მსროლელთა დივიზიის ძალებით კვლავ მიეტანა იერიში მოწინააღმდეგეზე ჩერნოერკოვსკაიას რაიონიდან.

მე-10 მსროლელთა კორპუსის ნაწილებმა იერიში მიიტანეს სვისტელნიკოვზე, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწიეს. მოწინააღმდეგემ აიღო ბელიკოვი, გადაჭრა ერთადერთი გზა, რომლითაც კორპუსს ამარაგებდნენ. მე-10 მსროლელთა კორპუსის უდიდესი ნაწილი გარემოცვის რკალში აღმოჩნდა.

მე-10 მსროლელთა კორპუსის დასახმარებლად გაგზავნეს 276-ე მსროლელთა დივიზია (მეთაური — გენერალ-მაიორი ი. ა. სევასტიანოვი). 276-ე მსროლელთა დივიზიასთან ერთდროულად 317-ე არმიის ნაწილებმა დაიწყეს შეტევა სლავიანსკაიას რაიონში, რათა მოწინააღმდეგის ძალები ჩამოეშორებინათ მთავარი მიმართულებიდან და შეესუსტებინათ მე-10

მსროლელთა კორპუსის გარემოცვის რკალი. 37-ე არმიის ნაწილებისა და 276-ე მსროლელთა დივიზიის შეთანხმებული მოქმედება წარმატებით დამთავრდა.

უმალეს მთავარსარდალს ი. ბ. სტალინს მიენიჭა საბჭოთა კავშირის მარშლის მხედრული წოდება.

გენერალ-მაიორი ნ. ლ. ხიენიაკი გაათავისუფლეს მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

• • •

„ვეტცელის ჯგუფის“ რაიონში შეიმჩნევა მოწინააღმდეგის ხომალდების მოძრაობა ნოვოროსიისკის სამხრეთით მდებარე პლაცდარმის ზონაში; ნოვოროსიისკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მთელ ფრონტზე საარტილერიო სროლაა.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ნაწილები ჩრდილოეთში იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის ბატალიონების შეტევებს. კორპუსის მარცხენა ფლანგზე მოწინააღმდეგის 12 პოლკმა შეუტია კალაბატკისა და ჩერნოერკოვსკაიას ჩრდილოეთით.

ზაპოროჟიეში არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 1736 ჯარისკაცი, 1369 ცხენი, 328 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 4 ზარბაზანი, 204 კაცი 46-ე ქვეითი დივიზიიდან და 96 კაცი 198-ე ქვეითი დივიზიიდან.

აღმოსავლეთში გაიგზავნა 93 ტონა სურსათი, 168 ტონა საბრძოლო მასალა, 120 ტონა რკინიგზის მასალები, 87 ტონა ხე-ტყე.

ამი დ ი: მთელ დღეს მოდიოდა წვიმა და თოვლი, ქროდა ქარი, ტემპერატურა 0 გრადუსი, საღამოხანს გამოიდარა.¹¹⁷

1943 წლის 5 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ე ი

224-ე დ ლ ე

მე-10 მსროლელთა კორპუსის ჯარები გააფთრებით იბრძოდნენ გარემოცვაში.

37-ე არმიისა და 276-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები იბრძოდნენ სლავიანსკაიას მიმართულებით, რათა გაერღვიათ მე-10 მსროლელთა კორპუსის გარემოცვის რკალი.

მე-11 მსროლელთა კორპუსის ჯარებმა (მეთაური — გენერალ-მაიორი ი. ტ. ზამერცევი) 6 საათსა და 30 წუთზე დაიწყეს შეტევა, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწიეს. ასევე წარმატებელი იყო მე-11 კორპუსის მეორე შეტევა, რომელიც 13 საათზე დაიწყო. კორპუსი, რომელსაც ცოცხალი ძალის დიდი დანაკარგები ჰქონდა, საწყის პოზიციებზე დაბრუნდა.

მე-18 სადესანტო არმიის 318-ე და 337-ე მსროლელთა დივიზიები დოლგაიას მთის რაიონიდან გადავიდნენ შეტევაზე კირილოვკის მიმართულებით, მაგრამ ორგანიზებულ წინააღმდეგობას წააწყდნენ, წარმატებას ვერ მიაღწიეს და 6 მარტამდე ძველ მიწნებზე იბრძოდნენ.

წარმატება ვერ მოიპოვეს აგრეთვე 56-ე და 47-ე არმიის ნაწილებმა, რომლებმაც შეტევა წამოიწყეს მერჩანსკაიასა და აღინსკაიას უბანზე.¹²⁰

გენერალ-მაიორი მ. თ. ტიხონოვი დანიშნეს მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა სტალინგრადის დამცველთა წერილი საქართველოს მშრომელებისადმი.

* * *

რუსების ავიაციამ დაბომბა სევასტოპოლი, ალუშტა, ტამანი.

„გოტენკოვსის“ ხაზიდან ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაგზავნეს 4462 ჯარისკაცი, 1434 ცხენი, 360 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 2 ზარბაზანი, 109 კაცი 46-ე ქვეითი დივიზიიდან და 261 კაცი 198-ე ქვეითი დივიზიიდან.

აღმოსავლეთში გაგზავნეს 287 ტონა სურსათი, 170 ტონა ფურაჟი, 91 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: ღამით ძლიერი სიცივე, დღისით მოწმენდილი და თბილი დღე.¹¹⁷

37-ე არმიის ნაწილებმა გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა კუბრისოსტროის რაიონში და დღის დამლევს გავიდნენ ტელეგინის ჩრდილო-აღმოსავლეთით. მოწინააღმდეგე იძულებული გახდა შეეწყვიტა შეტევები 58-ე არმიის წინააღმდეგ და იქიდან ძალების ნაწილი გადაეყვანა 37-ე არმიის შეტევის უბანზე.

ფრონტის სარდალმა 6 მარტს მიიღო გადაწყვეტილება განეხორციელებინა დარტყმა მე-9 არმიის ზოლში, რისთვისაც მისი გაძლიერებისათვის დაუქვემდებარეს მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი და მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზია.

მე-11 მსროლელთა კორპუსმა დაიწყო გარემოცვიდან გაშოსვლა.

მე-18 არმიის სამხედრო საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომლითაც მთელი პასუხისმგებლობა მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში დატვირთვა-გადატვირთვის სამუშაოებისა და დაჭრილთა ევკუაციისათვის პერსონალურად დაეკისრა კორპუსის მეთაურს გენერალ ა. ა. გრეჩკინს, ხოლო გელენჯიკის ნავსადგურში — არმიის სარდლის მოადგილეს ზურგის საქმეებში გენერალ ა. მ. ბარანოვს.¹²¹

კონტრ-აღმირალი ი. ა. აზაროვი გაათავისუფლეს შავი ზღვის ფლოტის სამხედრო საბჭოს წევრის მოვალეობისაგან.

გაზეთი „ზარია ვოსტოკა“ იუწყებოდა, რომ სწრაფად მიმდინარეობს მაიკოპის ნავთობკომბინატის საწარმოთა აღდგენა, რომლებიც გერმანელ-ფაშისტმა ოკუპანტებმა დაანგრირეს. „ხაბიენნავთობის“ ტრესტის, შიროკაია ბალკისა და ასფალტოვარია გორას უმდიდრეს საბადოებში უკვე დაიწყეს ნავთობის მოპოვება.

მეცადინეობა დაიწყო მზურღავეების, მემონტაჟეების, მძღოლების, ტრაქტორისტებისა და სხვა კვალიფიციური მუშების მოსამზადებელ კურსებზე.

საბჭოთა ავიაციამ დღეს დაბომბა რაიონები: ლენინსკი, კარასუბაზარი, ქერჩი, ტამანი. „გოტენკოვჟის“ ხაზიდან არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში ზაპოროჟიეში გაგზავნეს 4108 ჯარისკაცი, 2108 ცხენი, 457 სატრანსპორტო საშუალება, 777 კაცი 46-ე ქვეითი დივიზიიდან და 605 კაცი 198-ე ქვეითი დივიზიიდან. დღეისათვის „გოტენკოვჟის“ ხაზიდან გაგზავნეს 100 ათასი ჯარისკაცი.

აღმოსავლეთში ზღვით გადაზიდეს 145 ტონა სურსათი, 180 ფურაჟი და ნამკა, 103 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მზე, ქარი, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, გზები მშრალია, ზოგან თითქმის გაუვალი.¹¹⁷

1943 წლის 7 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

226-ე დღე

გრძელდებოდა 37-ე არმიის ჯარების შეტევითი ბრძოლები. მე-11 მსროლელთა კორპუსი მთლიანად გამოვიდა გარემოციდან, მაგრამ დიდი დანაკარგები ჰქონდა. 7 და 8 მარტს მე-9 არმიის ჯარებში, რომლებიც შეტევისთვის ემზადებოდნენ, გადაჯგუფება იყო.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ პარტიზანები ძმები ევგენი და გენადი იგნატოვები, რომლებმაც სიცოცხლის ფასად ააფეთქეს მტრის ეშელონი და დახოცეს 500 ჰიტლერელი.

მე-17 არმიაში რუსების შეტევების შედეგად კატასტროფული ვითარება შეიქმნა 50-ე ქვეითი დივიზიის მარჯვენა ფრთაზე.

რუსეთის არმიის ავიაციამ დაბომბა ანაპა და, 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ცნობით, 47-ე არმიის ჩრდილოეთის ფრთა.

„გოტენკოვჟის“ ხაზიდან ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ განკარგულებაში გაგზავნეს 314 ჯარისკაცი, 2218 ცხენი, 534 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 1 ტანკი და 2 ზარბაზანი. აღმოსავლეთში ზღვით გადაზიდეს 50 ტონა ქვანახშირი, 140 ტონა რკინა.

ნაშუადღევს 6 საათზე სტაროკიტაროვსკაიაში მე-17 არმიის შტაბში ჩაფრინდა სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსი, რომელიც ესაუბრა მე-17 არმიის სარდალს. განიხილეს შემდეგი საკითხები:

1. შეშფოთება მე-17 არმიის მდგომარეობის გამო: მოთხოვნები გააუმჯობესონ ზღვით და ჰაერით მისი მომარაგება.

2. „გოტენკოპფის“ ხაზიდან უნდა გაიგზავნოს 46-ე და 198-ე ქვეითი დივიზიები. მათ შეცვლიან პირველი და მე-4 სამთომსროლელი დივიზიებით.

„გოტენკოპფის“ ხაზზე იყო:¹¹⁷

იყო	გაიგზავნა	დარჩა
ჯარისკაცი — 398 ათასი	101.384	296.616
ტყვე — 30 ათასი	10.084	19.916
ცხენი — 110 ათასი	19.640	90.360
სხვადასხვა		
ავტომანქანა — 32 ათასი	4.451	27.549
ზარბაზანი, ნალმსატყორცნი — 30 ათასი	2989	27.011
და ა. შ.		

1943 წლის 8 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

227-ე დღე

მე-9 არმიის ჯარები განაგრძობდნენ შეტევითს ბრძოლებს. მის შემადგენლობაში შევიდნენ მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი და მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზია.

37-ე არმიის ჯარები განაგრძობდნენ შეტევითს ბრძოლებს.

მე-9 არმიის ჯარები კონტრშეტევისათვის მზადების პერიოდში ამთავრებდნენ შენაერთებისა და მძიმე ტექნიკის გადაჯგუფებას.

* * *

პირველი და მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიების ნაწილებმა დაიწყეს 46-ე და 198-ე ქვეითი დივიზიების შეცვლა პროტოკა-სლავიანსკაიას ხიდისწინა გამაგრების რაიონში.

„ვეტცელის ჯგუფსა“ და 44-ე საარმიო კორპუსის რაიონში აღდილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსს დილიდან შეუტია საბჭოთა ჯარების 1—2 ბრიგადამ.

ზაპოროჟიეში, არმიათა, „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაგზავნეს 2999 ჯარისკაცი, 2561 ცხენი, 712 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 5 ზარბაზანი.

ამინდი: წვიმა და თოვლქყაპი, მთებში თოვს, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი.¹¹⁷

1943 წლის 9 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამშაბათი

228-ე დღე

მე-9 არმიის ჯარებმა იერიში მიიტანეს კრასნოარმიისკაია-ზე და მეორე დღეს გავიდნენ მდინარე პროტოკასთან, რომლის გასწვრივ მოწინააღმდეგემ ძლიერი საშუალებდო პოზიცია მოაწყო.

23-ე მსროლელთა დივიზია რეზერვში გაგზავნეს, სადაც მას 17 მარტამდე ხელახლა აკომპლექტებდნენ სტანიცა სტარო-ნიჟნესტებლიევსკაიაში. ამის შემდეგ დივიზია გადაიყვანეს სამხრეთ ფრონტზე, — როსტოვის ოლქში.¹²²

409-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა 223-ე მსროლელთა დივიზიასთან ურთიერთმოქმედებით გააფთრებული ბრძოლის შედეგად გაათავისუფლეს სტანიცა კრასნოარმიისკაია.

ყუბანში ჩვენი ჯარები განაგრძობდნენ გამაგრებას მილწეულ მიწებზე, მოქმედებდნენ ცალკე მოწინავე რაზმებით. ერთ-ერთ ასეთ ბრძოლაში დახოცეს 180 პიტლერელი, ჩაიდღეს ტყვეები, 3 ქვემეხი, 8 ტყვიამფრქვევი.

გაზეთმა „ბოეც რკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ბოლო დღეებში ფრონტის სნაიპერებმა მოსპეს 200-ზე მეტი პიტლერელი. სნაიპერმა კონცედალმა დახოცა 19 ჯარისკაცი და ოფიცერი, გაიდროვმა — 27, ზემდეგმა გალიციანმა — 28, ზემდეგმა მაზნიცინმა — 50.

• • •

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3063 ჯარისკაცი, 2543 ცხენი, 703 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან ზღვით მიღებულია: 65 ტონა სურსათი,

124 ტონა მაგარი ფურაჟი და ნამჭა, 64 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: ცივა, ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი.¹¹⁷

1943 წლის 10 მარტი

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

229-ე დღე

დაიწყო 56-ე და 47-ე არმიების შეტევა აბინსკაიაზე. ამ რაიონში მოწინააღმდეგემ მოაწყო მყარი თავდაცვის მიჯნა თავდაცვით ნაგებობათა ძალზე განვითარებული სისტემით. იმის გამო, რომ სათანადო საავიაციო და საარტილერიო მხარდაჭერა არ ჰქონიათ ორი დღის ბრძოლები წარუმატებლად დამთავრდა — არ მოხერხდა მოწინააღმდეგის თავდაცვის გარღვევა აბინსკაიას რაიონში.

მე-9 არმიის ჯარები გავიდნენ მდინარე პროტოკას მიჯნაზე კიროვის სახელობის კოლმეურნეობის, პრობიჩკის უბანზე და აიღეს კრასნოარმიისკაია.

37-ე და 46-ე არმიების ჯარებმა დაიწყეს მოწინააღმდეგის უკანდახეული ჯარების დევნა. მოწინააღმდეგის საარტილერიოდო ნაწილების წინააღმდეგობის მიუხედავად ამ არმიათა ჯარები 10 მარტის დამლევს გავიდნენ ტელეგინ-კულიკ-ტიხოვსკის მიჯნაზე.

გენერალ-მაიორი კ. ი. პროვალოვი დანიშნეს 22-ე მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

* * *

44-ე საარმიო კორპუსი დღის განმავლობაში იგერიებდა რუსების შეტევებს აბინსკაიას რაიონში:

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ განკარგულებაში გაგზავნეს: 2779 ჯარისკაცი, 1318 ცხენი, 316 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 4 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან ზღვით მიღებულია: 1 ტონა სურსათი, 3 ტონა ნამჭა, 125 ტონა ხე-ტყე.

პიტლერმა ზაპოროჟიეში მოაწყო თათბირი, სადაც მან გა-

მოაცხადა 1943 წლის გეგმები, რომლის თანახმად არმიათა „ა“ ჯგუფს უნდა შეენარჩუნებინა ნოვოროსიისკი, რომელიც შექმონდათ კამანის პლაცდარმის შემადგენლობაში, ერთი მხრივ, თურქეთზე პოლიტიკური გავლენის, ხოლო მეორე მხრივ — ყირიმისგან მოშორებით შავი ზღვის ფლოტის ყოფნის მოსაზრებებით.

ამინდი: ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, გზები სრება, მაგრამ ჯერჯერობით მიმოსვლა ძნელია.¹¹⁷

1943 წლის 11 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

230-ე დღე

56-ე არმიის ჯარები მეორე დღეა ფრონტიდან უტევენ აბინსკაიას რაიონს, მაგრამ თავდაცვა ვერ გაარღვიეს.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ რაიონული ცენტრის კრასნოარმეისკაიას განთავისუფლებისას დახოცეს 400-ზე მეტი ჰიტლერელი, ხელთ იგდეს 315 ავტომანქანა, 8 საწვებარი, 17 ორთქლმავალი, 570 რკინიგზის ვაგონი.

დაიწყო მე-9 და 37-ე არმიების, აგრეთვე 46-ე არმიის მარჯვენა ფლანგის შენაერთების მძიმე ბრძოლები მდინარე პროტოკის აღმოსავლეთ ნაპირზე, პროტიჩკის, ბარანიკოვსკის, ზოლოტარევსკის, ტრუდობელიკოვსკის რაიონებში მოწინააღმდეგის პლაცდარმების ლიკვიდაციისათვის.

295-ე მსროლელთა დივიზიის 884-ე და 885-ე მსროლელთა პოლკების ნაწილებმა მოხერხებული შემოვლითი მანევრებით გაათავისუფლეს ხუტორები ზოლოტარევსკი და ტრუდობელიკოვსკი.¹²³

ფრონტის მარჯვენა ფრთაზე და ცენტრში საბრძოლო მოქმედებასთან ერთად მარჯვენა ფრთის ჯარები (შავი ზღვის ჯგუფის 56-ე, 47-ე და მე-18 სადესანტო არმიები) განაგრძობდნენ შეტევით ბრძოლებს ძველ მიმართულებებზე.¹²⁴

გაზეთმა „სოვეტაკან ჰაიასტანმა“ დაბეჭდა ცნობები ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარისკაცთა და მეთაურთა გმირობის შესახებ. უმაჰაცესთა შორის დასახელებული იყვნენ მ. ალაიანი, ეგიზარიანი, ბალგარიანი, ა. ახნაზარიანი, ნ. ტოლსტუხინი, გ. მანუკიანი, ზახაროვი და სხვები.

44-ე საარმიო კორპუსი იგერიებდა რუსების შეტევებს აბინსკაიას რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა ძლიერი საარტილერიო მომზადების შემდეგ წამოიწყო შეტევა სლავიანსკაიას ხიდის-წინა გამაგრებიდან სამხრეთისაკენ.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაგზავნეს 3 ათასი ჯარისკაცი, 1213 ცხენი, 368 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 3 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან ზღვით მიღებულია: 113 ტონა სურსათი, 43 ტონა მაგარი ცხორაჟი და ნამჭა, 265 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამ ინდი: მოწმეხდოლო, მზიანი, ცივი დღე. ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, გზები შრება.¹¹⁷

1943 წლის 12 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

231-ე დღე

56-ე არმიამ წარმატებას ვერ მიაღწია ფრონტალური შეტევებით და შეწყვიტა შეტევითი მოქმედება.

12—16 მარტს შავი ზღვის ჯგუფის ჯარები ცალკეულ უბნებზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა კორესპონდენცია საკ. კპ(ბ) რიგებში საუკეთესო მებრძოლთა მიღების შესახებ. „დიდი პატივია საძულველ მტერს ებრძოლო, როცა ლენინის დიდი პარტიის წევრი ხარ“ — წერდა თავის განცხადებაში ქართველი ხალხის მამაცი შვილი შალვა მუხიგული. ბრძოლებში წითელარმიელი შ. მუხიგული ყოველთვის იჩენდა მამაცობასა და ეაყაცობას, რისთვისაც საბრძოლო მედლით იყო დაჯილდოებული, იგი პარტიის რიგებში მიიღეს. პარტიაში მიიღეს აგრეთვე ოცეულის მეთაური, „წითელი ვარსკვლავის“ ორდენით დაჯილდოებული ლეიტენანტი ვ. ი. ბაბიჩი, მედლით „საბრძოლო დამსახურებისათვის“ დაჯილდოებული უფროსი სერჟანტი ვ. თ. ეფრემოვი, ეფრეიტორები პალკო, ცატურიანი და სხვები.

„კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა სტატია „ყუბანის ქვემო წელში“, რომელშიც გვიამბობს საბჭოთა ყუბანის განთავისუფლებისათვის ბრძოლებში ახალგაზრდა მეომართა საბრძოლო საქმეებზე.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ დაიწყო მაიკოპის ნავთობსარეწების აღდგენის სამუშაოები.

ამერიკის შეერთებული შტატების სენატმა ერთხმად მოიწონა კანონპროექტი, რომლის შესაბამისად ერთი წლით გააგრძელა შეიარაღების სესხად ან იჯარად გადაცემის კანონი (ლენდ-ლიზის კანონი) მოქმედების ვადა.

• • •

მე-17 არმიის სარდალმა არმიათა „ა“ ჯგუფს შეატყობინა, რომ ჯერ არ ჩამოსულან პირველი და მე-4 სამთო მსროლელთა დივიზიები, რომლებმაც უნდა შეეცვალონ 46-ე და 198-ე სახმელეთო დივიზიები.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3409 ჯარისკაცი, 2580 ცხენი, 689 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 21 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან ზღვით მიღებულია: 97 ტონა სურსათი, 304 ტონა ფურაჟი, 2 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამ დღი: ტემპერატურა დაახლოებით 0 გრადუსი, გზები შრება.¹¹⁷

1943 წლის 13 მარტი

შ ა ბ ა თ ე

კავკასიისათვის ბრძოლის

232-ე დღე

ყუბანის პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო. ორივე მხარეს შეიმჩნევა აქტიური სადაზვერვო საქმიანობა.

შავი ზღვის ავიაციამ დანადმა ქერჩის სრუტე.

გაზეთმა „ბოეც რაკამ“ გამოაქვეყნა წერილი, რომელიც ასეულის მეთაურმა ფ. პერესეჩაისკიმ, სერჟანტებმა ი. შკირიამ და ვ. სკიბამ ხაშურის რაიონის სოფელ გომში გაუგზავნეს კოლმეურნე ილია თათარაძეს. ისინი მადლობას უცხადებდნენ ოჯახს იმისათვის, რომ გაზარდა მამაცი ჯარისკაცი, სამ-

შობლოს დამცველი. მეტყვიამფრქვევე ილია თათარაძე ბრძოლის წინ მიიღეს პარტიის რიგებში, ხოლო ბრძოლის დროს კრიზისულ მომენტში პირველი წავიდა შეტევაზე და სხვებიც თან გაიყოლია. ხელჩართულ ბრძოლაში ილია თათარაძემ 8 პიტლერელი დახოცა. ბრძოლის ველზე გამოჩენილი ვაჟკაცობისათვის იგი დაჯილდოვდა მედლით „მამაცობისათვის“.

• • •

პოლკოვნიკმა ჰენიგ ფონ ტრესკოვმა საათის მექანიზმიანი ბომბი ჩადო პიტლერის თვითმფრინავში, რომელიც სმოლენსკიდან ბრუნდებოდა. მაგრამ დიდი ყინვის გამო ბომბი არ აფეთქდა. თვითონ ჰ. ფონ ტრესკოვი 1944 წლის 21 ივლისს გადატრიალების წარუმატებელი ცდის შემდეგ ფრონტზე ტყვიამფრქვევის ცეცხლში გავიდა და დაიღუპა.¹²⁵

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურმა შტაბმა პიტლერის ხელმოწერით გასცა ოპერატიული ბრძანება № 5, რომელიც ითვალისწინებდა ყუბანის პლაცდარმის შეპყრობას იმ მიზნით, რომ იქ ჩაკეტილი 22 დივიზია გამოეყენებინათ 1943 წლის ზაფხულის ოპერაციებში, ყირიმის მყარი თავდაცვის ორგანიზაციისათვის.

ჩვენი ავიაცია მთელი ღამის განმავლობაში ბომბავდა ქერჩს, ტამანს, ჩუშკის ისარას.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3858 ჯარისკაცი, 2620 ცხენი, 530 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 7 ქვემეხი.

დასავლეთიდან ზღვით მიღებულია: 1 ტონა სურსათი, 10 ტონა ფურაჟი, 50 ტონა საბრძოლო მასალა; 90 ტონა ხე-ტყე; საჭაერო გზით: 121 ტონა სურსათი, 20 ტონა ფურაჟი, 34 ტონა საბრძოლო მასალა.

მოწმენდილი და თბილი დღე, უმაღლესი ტემპერატურა პლუს 13,8 გრადუსი.¹¹⁷

მე-18 არმიის შენაერთებმა შეტევა დაიწყეს. მოწინააღმდეგე შემტევ ჯარებს ძლიერი ცეცხლით შეხვდა. 337-ე დივიზიისა და მე-10 კორპუსის ნაწილები ჩაწვნენ, მტრის ავიაციამ აქტიურად მოქმედებდა. გერმანელთა თავდაცვის გარღვევა ვერ მოხერხდა.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები 1943 წლის 23 თებერვლიდან 14 მარტამდე მარჯვენა ფრთაზე დაწინაურდნენ 60-70 კილომეტრით, ხოლო ცენტრში — 30-40 კილომეტრით. შეტევის საშუალო ტემპმა დღე-ღამეში 3,5 — 4 კილომეტრი შეადგინა.¹²⁶

ტამანის ნახევარკუნძულზე ბრძოლებში ნალმმტყორცნელმა დულაშვილმა, რომელიც ქვეით ჯართან ერთად მოქმედებდა, 5 ბლინდაჟი დაანგრია. წითელარმიელმა ხონელიძემ ავტომატით მოკლა ექვსი გერმანელი, პირველი შეიჭრა გერმანელთა სანგარში და კონდახით კიდევ ორი გამოასალმა სიცოცხლეს. წითელარმიელმა ჯუმათოვმა ტანკსაწინააღმდეგო თოფით სამი ტანკი დააზიანა. ტანკისტმა ისაევმა ორი ძელმიწურის ცეცხლი ჩაახშო და 79 გერმანელი ჯარისკაცი დახოცა.¹²⁷

ავიაციის გენერალ-მაიორი ვ. ნ. ალექსეევი გაათავისუფლეს პოლიტიკურ ნაწილში მე-4 საჰაერო არმიის სარდლის მოადგილის თანამდებობიდან.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ქალაქ დონის როსტოვში გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა მხეცობის შესახებ.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ბაქოს „სტალინნავთობის“ ტრესტის მესამე სარეწის კოლექტივმა იკისრა ვალდებულება მარტსა და აპრილში საგანგებო ფონდისათვის დავალების გადამეტებით მოიპოვოს 5500 ტონა ნავთობი.

* * *

საბჭოთა ჯარებმა შეუტყეს მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის მარჯვენა ფრთას.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგუ-

ლებაში გაიგზავნა 3292 ჯარისკაცი, 2215 ცხენი, 516 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 105 ტონა სურსათი, 77 ტონა ფურაჟი, 20 ტონა საბრძოლო მასალა; საპაერო გზით 81 ტონა სურსათი, 287 ტონა ფურაჟი, 30 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: ძლიერი ქარი, ტემპერატურა 6,2 გრადუსი სითბო, გზები მშრალია და ვარგა მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 15 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლას

ორშაბათი

234-ე დღე

46-ე არმიის სამხედრო საბჭომ აღძრა შუამდგომლობა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოს წინაშე, რომ წითელი დროშის ორდენით დაეჯილდოებინათ მე-9 სამთომსროლელთა დივიზიის 121-ე სამთომსროლელთა პოლკი.¹²⁸

ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარების ჩრდილოეთის ჯგუფის საველე სამმართველოს მოხსენებითს ბარათში აღწერილია წითელი არმიის ტყვე წითელარმიელთა და მეთაურთა მიმართ ფაშისტთა მხეცური საქციელის შესახებ. ფაშისტებმა წამებით მოკლეს წითელარმიელი პანჩენკო, უმცროსი სერჟანტი ბოროვიკოვი. მოზდოკის ბანაკში წითელარმიელებს რევზოვსა და ისმაილოვს მოტეხეს ხელები, სცემეს, ფეხები დაუწვეს პრიმუსით. წითელარმიელი სურენ პოლოსიანი, ისმაილოვი და სხვები წამებით დაიხოცნენ. სერჟანტ ადამიანს ხელებზე, შუბლსა და კისერზე ამოუწვეს ხუთქიმიანი ვარსკვლავი და სეასტიკა, წამებით მოკლეს ლეიტენანტი იაგოდინი.¹²⁹

• • •

მე-17 არმიის შტაბმა ჩამოაყალიბა მოსაზრებანი ნოვოროსიისკიდან უკანდახვევისათვის. მას მიაჩნდა, რომ ქალაქის შესანარჩუნებლად დამატებით საჭიროა 7 დივიზია, რომლებიც არა ჰყავთ. გენერალი რუოფი წერს, რომ ნოვოროსიისკის თავდაცვის განგრძობის შემთხვევაში „საჭიროა ნოვოროსიისკის სამხრეთით მდებარე პლაცდარმის ლიკვიდაცია, მაგრამ ამისთვის ძალები სად ვიშოვოთ?“¹³⁰

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 1348 ჯარისკაცი, 644 ცხენი, 149 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 1 ტონა სურსათი, 11 ტონა ხე-ტყე; საპაეო გზით: 144 ტონა სურსათი, 344 ტონა ფურაჟი, 38 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამ დღი: ძლიერი ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვა ძლიერ ღელავს — 5—6 ბალი, ტემპერატურა დაახლოებით 1) გრადუსი.¹¹⁷

1943 წლის 16 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამშაბათი

235-ე დღე

უმადლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა დაამტკიცა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდლობის წინადადებანი ფრონტის სტრუქტურის რეორგანიზაციის შესახებ, აგრეთვე ფრონტის სამხედრო საბჭოს შემადგენლობაში შეეყვანათ: ფრონტის სარდლის პირველ მოადგილედ და შტაბის უფროსად გენერალ-ლეიტენანტი ი. ე. პეტროვი, ზურგის საქმეებში სამხედრო საბჭოს წევრად გენერალ-მაიორი ვ. ა. ბაიუკოვი, ფრონტის ზურგის უფროსად გენერალ-მაიორი ნ. ა. ნაიდენოვი, ფრონტის შტაბის ოპერატიული განყოფილების უფროსად გენერალ-მაიორი კოტოვ-ლეგონკოვი. მთავარბანაკმა ბრძანა: შეეჩერებინათ ფრონტის შეტევითი მოქმედება და იგი განეახლებინათ აპრილის პირველ რიცხვებში, ისე რომ ჯარებს მეტი დრო დარჩენოდათ მომზადებისათვის. დაშალეს ჯარების შავი ზღვის ჯგუფის საველე სამმართველო.

56-ე არმიის ჯარები, რომლებმაც შეუპოვარი ბრძოლებით გაიარეს დაახლოებით 70 კილომეტრი, გავიდნენ სტანიცა კრიმსკაიას მისადგომებზე, რომელიც ტამანისკენ მიმავალი გზატკეცილებისა და რკინიგზების დიდმნიშვნელოვანი და ძირითადი კვანძი იყო.

276-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა გაათავისუფლეს დასახლებული პუნქტები გრივენსკაია, ბელიკოვო, პეტროვსკაია.¹³¹

გვარდიის წითელარმიელმა კომუნისტმა ვარდან არუთი-

ნიანმა კონტრშეტევის დროს ფაშისტთა ბლინდაჟებს მიაღწია და ხელყუმბარებით ბრძოლაში დახოცა 11 ფაშისტი. ქვეგანაყოფმა საბრძოლო დავალება შეასრულა.¹³² გენერალ-ლეიტენანტი კ. ნ. ლესელიძე დანიშნეს მე-18 არმიის სარდლად.

გენერალ-მაიორი ა. ა. ზაბალუევი გაათავისუფლეს ჩრდილო კავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსის მოვალეობისაგან.

გაზეთმა „სოვეტსკაია ადჟარიამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ საქართველოს სსრ ქობულეთის რაიონის კოლმეურნეებმა სატანკო კოლონა „საქართველოს კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის შეაგროვეს 1 მილიონი მანეთი. სულ აჭარის კოლმეურნეებმა ტანკების მშენებლობისათვის შეაგროვეს 4777 359 მანეთი.

აჭარის მშრომელებმა საბრძოლო თვითმფრინავების „საბჭოთა საქართველოს“ მშენებლობისათვის შეიტანეს 10 448000 მანეთი.¹³³

პრემიერი ი. ბ. სტალინი — პრეზიდენტ ფ. რუზველტს: „...პიტლერის ჯარების წინააღმდეგ ბრძოლების ყველაზე დაძაბულ პერიოდში, თებერვალ-მარტის პერიოდში, ინგლის-ამერიკის შეტევა ჩრდილოეთ აფრიკაში არამც თუ არ გაძლიერებულა, არამედ საერთოდ არ ყოფილა... ამ დროს კი გერმანიამ უკვე მოასწრო საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ დასავლეთიდან გადმოყვანა 36 დივიზია, აქედან 6 სატანკო დივიზია. აღვილი მისახვედრია, თუ რა სიძნელებები შეუქმნა ამან საბჭოთა არმიას, და როგორ შეუძლუბუქა მდგომარეობა გერმანელებს საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტზე“.¹³⁴

* * *

პირველი სამთომსროლელთა, 50-ე ქვეითი და მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიების უბნებზე ჯარების უკანდახევის გზით გეგმაზომიერად მცირდება ფრონტის ხაზი კიროვ — პეტროვსკაია — ბაბიჩევსკაიამდე.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 1348 ჯარისკაცი, 644 ცხენი, 149 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 3 ტონა სურსათი, 53 ტონა ხე-ტყე; თვითმფრინავით: 79 ტონა სურსათი, 212 ტონა ფურაჟი, 14 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდის ძლიერი ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე
ღელვა 4—5 ბალს აღწევს, ოდნავ მოღრუბლულია. გზები
ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 17 მარტი

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

236-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანის პლაცდარმ-
ზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

295-ე მსროლელთა დივიზიის 885-ე მსროლელთა პოლკის
ასეული უფროსი ლეიტენანტის ბარანოვის მეთაურობით მო-
წინააღმდეგის გამანადგურებელი ცეცხლის მიუხედავად გადა-
ვიდა მდინარე პროტოკაზე. მეთაურ ნავში იყო მესანგრე სა-
დეკოვი. იგი პირველი გადახტა ნაპირზე, ცოცხით შეამოწმა
დანადმული იყო თუ არა იქაურობა და ნიშანი მისცა დანარ-
ჩენებს. ბარანოვის ასეულის ბრძოლებმა გერმანელთა ყურა-
დღება მიიქციეს, ამ დროს კი ხელმარჯვნივ გადებული იყო
საერიშე ხიდი, რომლითაც 22 მარტს მდინარეზე მთელი პოლ-
კი გადავიდა.¹³⁵

მე-18 არმიაში მოხდა ხელახალი ფორმირება. 337-ე დივი-
ზიის პირადი შემადგენლობა დასაკომპლექტებლად გადასცეს
318-ე დივიზიას. არმიას დაუმატეს მე-3 სამთომსროლელთა
კორპუსი (მე-9, მე-60, 81-ე საზღვაო და 155-ე მსროლელთა
ბრიგადები); მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუსი გადას-
ცეს 56-ე არმიას.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ: გრიგოლ კლიმენ-
ტის ძე კოჩერგინი — ლეიტენანტი, ივანე ლაზარეს ძე კუზნე-
ცოვი — უფროსი ლეიტენანტი, ცეზარ ლეოს ძე კუნიკოვი —
მაიორი.

გენერალ-მაიორი ა. ნ. პიხტინი გაათავისუფლეს მე-10
მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

მე-10 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად დანიშნეს გენე-
რალ-მაიორი კ. პ. ნევეროვი.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ყუბანში
გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა მხეცობაზე. ხუტორ ვერტია-
ჩემის ბანაკში წამებით დახოცილი წითელარმიელებსა და სო-
ფელ ნიკეტოვკის განადგურებაზე.

ვეტცელის ჯგუფი მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა დესანტის წინააღმდეგ ნოვოროსიისკის სამხრეთით.

ზაპოროჟიეში, არმიითა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3305 ჯარისკაცი, 1397 ცხენი, 323 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 20 ტონა სურსათი, 140 ტონა ფურაჟი, 104 ტონა საბრძოლო მასალა; საჰაერო გზით: 103 ტონა სურსათი, 328 ტონა ფურაჟი, 26 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდის მზარდი მოღრუბლულობა, ქარი 4-5 ბალი, ზღვაზე ღელვა — 3 ბალს აღწევს, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 18 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

237-ე დღე

18 მარტს დილით მე-16 მსროლელთა კორპუსის მეთაურმა გენერალ-მაიორმა გ. ნ. პერეკრესტოვმა მე-18 არმიის სარდალს გენერალ-ლეიტენანტ კ. ნ. ლესელიძეს მოახსენა, რომ 51-ე და 107-ე ბრიგადების მოხსენების თანახმად, ფედოტოვის რაიონში და უფრო სამხრეთით თავმოყრილია მტრის ქვეითი ჯარი და ტანკები. არმიის სარდალმა გამოიძახა გელენჯიკის ავიაჯგუფი, რომელმაც 9 საათზე მძლავრად დაბომბა და მთლიანად გაფანტა მტრის დაჯგუფება.

მე-18 არმიის პოზიციებზე გამართულ საჰაერო ბრძოლაში ჩამოაგდეს გერმანელთა 5 თვითმფრინავი, ჩვენ დაეკარგეთ ერთი თვითმფრინავი, ხოლო მფრინავი პარაშუტით დაეშვა.

გაზეთმა „ბოეც რკამ“ გამოაქვეყნა მასალები სიფხიზლის გაძლიერების შესახებ საერთო სათაურით „მებრძოლო, იყავ ფხიზლად!“

276-ე მსროლელთა დივიზიამ დაიწყო შეტევითი ბრძოლები სვისტელნიკოვის მიმართულებით, რომლებიც 15 დღეს გრძელდებოდა. ამავე დღეს დივიზიამ ბრძოლებით გაათავისუფლა ხუტორი ბაბიჩევსკი და პეტროვსკაიას დასავლეთი ნაწილი.

295-ე მსროლელთა დივიზიის 885-ე მსროლელთა პოლკის მე-7 ასეულის პირველი ოცეულის წითელარმიელი ევგენი ბოგატსკი ბრძოლის დროს გადაეფარა ასეულის მეთაურს ლეიტენანტ ყუკოვს. თვითონ დაიღუპა, მაგრამ გადაარჩინა მეთაური და ამით უზრუნველყო ბრძოლის წარმატება.¹³⁶

პროტოკა-ჩერნოერკოვსკაიას აღმოსავლეთით მდებარე რაიონში რუსები შემტევ ბრძოლებს აწარმოებდნენ საბატალიონო ზაღებით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მარცხენა ფრთამ გეგმაზომიერად დაიხია მთელ ფრონტზე კანალ-პეტროვსკაიას-კალბატკის საზამდე.

რუსების ავიაციამ ძლიერად დაბომბა ტამანი, თევზსაჭერი ნავსადგური, სანაპირო ბატარეები.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3190 ჯარისკაცი, 1808 ცხენი, 518 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 7 ტონა სურსათი, 82 ტონა საბრძოლო მასალა; საჰაერო გზით: 17 ტონა სურსათი, 507 ტონა ფურაჟი.

ამ დღე: მზარდი მოღრუბულობა, ძლიერი ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე ღელვა 4—5 ბალი, ტემპერატურა 11,2 გრადუსი სითბო, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 19 მარტი

პარასკევი

კავკასიისათვის ბრძოლის

238-ე დღე

მე-10 მსროლელთა კორპუსის 43-ე მსროლელთა ბრიგადის ნაწილებმა სპეციალური მომზადების შემდეგ დაიწყეს მდინარე პროტოკის ფორსირება და ხელთ იგდეს პლაცდარმი. მე-9 არმიის სარდალმა გენერალ-მაიორმა ვ. ვ. გლაგოლევა ბრიგადის ეს წარმატება გამოიყენა და ამ უბანზე გაგზავნა თითქმის მთელი გადასასვლელი საშუალებანი. მე-9 არმიამ დაიწყო მდინარე პროტოკის ფორსირება. 37-ე არმიის ნაწილები აგრეთვე შეტევითი ბრძოლებით გავიდნენ მდინარე პროტოკზე. მოწინააღმდეგემ სტანიცა სლავიანსკაიასთან მოუყარა თავი რეზერვებს, დიდ საყრდენ პუნქტად გადააქცია იგი და

მოიგერია 37-ე არმიის ჯარების ცდები შეუსვენებლივ გადასულიყვნენ მდინარეზე.

ჩვენი ჯარების შეტევა შეფერხდა, რადგან მოულოდნელად ძლიერი ცეცხლი დაუშინა მათ გერმანელმა მეტყვიამფრქვევემ. წითელარმიელმა გიგოშვილმა გასასვლელი გაჭრა მავთულის ღობეში, ორი ხელყუმბართ დახოცა მეტყვიამფრქვევეები, ხელთ იგდო ტყვიამფრქვევი და ბრძოლის დამთავრებამდე ცეცხლს უშენდა მოწინააღმდეგეს.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ზუსტი სროლის ოსტატების — სნაიპერების აღზრდის შესახებ საერთო სათაურით „სნაიპერის ტყვია ჰკვიათ ტყვია“. ამ მასალებს შორის იყო მწერალ ი. ანდრონიკაშვილის სტატია „წამყვანი ოსტატები“, აკადემიკოს იოსებ ორბელის სტატია „ზუსტად უნდა მოახვედრონ მტერს“ და სხვები.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ჩვენს მხარეზე გადმოსული გერმანელი ჯარისკაცის ნაამბობი სტანიცა კრიმსკაიაში ფაშისტების მხეცობის შესახებ: 1942 წლის აგვისტოსექტემბერში სტანიციდან გერმანიაში გაგზავნეს ორასამდე ადგილობრივი მცხოვრები. 1943 წლის იანვარში ბაზრის მოედანზე ჩამოახრჩვეს 16 მშვიდობიანი მცხოვრები, რომლებსაც მანამდე მხეცურად სცემეს და სულ სისხლი ადინეს. ჩამოხრჩობილთა გვამები სამ ღლეს ეკიდა.

სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღო დადგენილება 1942 წლის ლიტერატურისა და ხელოვნების დარგში თვალსაჩინო ნაშრომებისათვის სტალინური პრემიების მინიჭების შესახებ.

მწერალ ლ. ს. სობოლევს მეორე ხარისხის სტალინური პრემია მიენიჭა მოთხრობათა კრებულისათვის „ზღვის სული“. პრემიის მთელი თანხა მწერალმა შეიტანა შავი ზღვის ფლოტის საგუშაგო კატარღის — „ზღვის სულის“ ასაშენებლად.

გაიმართა საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის პრეზიდიუმის სხდომა, რომელმაც განიხილა საფრონტო პრესის მუშაობაში ქართველ მწერალთა მონაწილეობის საკითხი. საკითხის განხილვაში მონაწილეობდნენ ირაკლი აბაშიძე, ბესო ჟღენტი, ს. თავაძე, თეატრალური კრიტიკოსი ფევერალა სკი, კომპოზიტორი კ. ფოცხვერაშვილი და სხვები.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი განაგრძობს ფრონტის ხაზის გეგმაზომიერ შემცირებას ჩერნოფერკოვსკაია-კანალ-გლუბოკი პერევალის ხაზამდე.

რუსეთის ავიაციამ ძლიერად დაბომბა ტამანი და ქერჩი.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3812 ჯარისკაცი, 1745 ცხენი, 474 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 150 ტონა სურსათი, 60 ტონა ფურაჟი, 210 ტონა საბრძოლო მასალა; საჰაერო გზით: 33 ტონა სურსათი, 333 ტონა ფურაჟი.

ამინდი: მცირე მოღრუბულობა, ძლიერი ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე დეღვა 4—5 ბალი, ტემპერატურა 12,8 გრადუსი სითბო, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 20 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

239-ე დღე

17—20 მარტს ჩრდილო კავკასიის ფრონტმა მიიღო: 148 ვაგონი საბრძოლო მასალა, 9 ათასი ცალი შაშხანა, 650 ტყვი-ამფრქვევი, 5069 ტონა საწვავი, 104 ათასი წყვილი ფეხსაცმელი, 80 ათასი წყვილი ფორმის ტანსაცმელი, 20 ათასი სასანგრო ნიჩაბი და სხვა ქონება.¹³⁷

მოწინააღმდეგემ დაიწყო თავისი ჯარების გაყვანა პეტროვსკაიასა და აბინსკაიას რაიონებიდან წინასწარმომზადებული თავდაცვის მიჯნაზე, რომელიც გადიოდა სეისტელნიკოვ—ანასტასიევსკაია — ხანკოვ-კრუგლი — კრასნი — სემენცოვსკის ხაზზე.

მისხაკოს პლაცდარმის თავზე გრძელდება გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

დაზვერვაში მყოფმა წითელარმიელებმა აკაკი ხუჩაძემ დახოცა მტრის 18 მზვერავი და ორი ჯარისკაცი ტყვედ ჩაიგდო.¹³⁸

გამოქვეყნდა მასალები მესანგრეთა, მეავტომატეთა, არტილერიისტა შეტევის პირობებში საბრძოლო მოქმედების გამოცდილების შესახებ.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ყირიმში გერმანულ ფაშისტ-დამპყრობთა მხეცობის შესახებ.

ჰიტლერმა ზაპოროჟიეში მოიწვია თათბირი, რომელზეც ფელდმარშლებმა კლაისტმა და მანშტაინმა მიიღეს ბრძანება დაეცვათ „ცისფერი ხაზი“ და ნოვოროსიისკი.

რუსების ავიაცია ბომბავდა იალტას, ლენინსკოეს, აზოვის ზღვის სანაპიროს.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3341 ჯარისკაცი, 1401 ცხენი, 430 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 65 ტონა სურსათი, 37 ტონა ფურაჟი, 110 ტონა საბრძოლო მასალა; საჰაერო გზით: 379 ტონა ფურაჟი.

ამინდი: მცირე მოღრუბულობა, ძლიერი — 6-7 ბალი ქარი, ზღვაზე ღელვა 4-5 ბალი, გზები კარგია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 21 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვანძა

240-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანის პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

მისხაკოს პლაცდარმის თავზე გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

წითელარმიელმა ხაჩატურიანმა ტყვიამფრქვევთა ორთაბრძოლაში მოსპო მოწინააღმდეგის ათი ჯარისკაცი და ტყვიამფრქვევი.¹³⁹

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა წითელი არმიის შეიარაღების მშენებლობისათვის შეაგროვეს 44 223 528 მანეთი.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოს დადგენილებით შავი ზღვის ფლოტის სამხედრო-საჰაერო ძალების ოპერატიული ჯგუფი (მეთაური — პოლპოლკოვნიკი კ. ნ. როჟდენსტვენსკი) ოპერატიულად დაუქვემდებარეს მე-18 არმიის სარდალს გენერალ-ლეიტენანტ კ. ნ. ლესელიძეს.¹⁴⁰

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა ლიტერატურული გვერდი, რომელშიც გამოყენებულია რედაქციაში მოსული

ფრონტელთა მასალები. ავტორთა შორის არიან უფროსი ტექნიკოსი — ლეიტენანტი მ. ლებედევი, ზემდეგი ვ. ლავრენტიევი, უფროსი სერჟანტი ვ. პიატკო. გამოქვეყნდა აგრეთვე მწერალ ირაკლი ასდრონიკაშვილის მოთხრობა „პიატაჩკოვი“.

• • •

44-ე საარმიო კორპუსი იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს 9 კილომეტრზე კრიმსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა 370-ე ქვეითი დივიზიის რაიონში მოიგერია რუსების ორი შეტევა.

რუსების ავიაცია ბომბავდა ტამანსა და ქერჩს.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალმა გენერალ-ფელდმარშალმა ლისტმა შეეხუტა აილო და სილეზიაში გაფრინდა. იგი შეცვალა მე-17 არმიის სარდალმა გენერალ-პოლკოვნიკმა რუტმა.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 771 ჯარისკაცი, 232 ცხენი, 81 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია საპაერო გზით: 45 ტონა სურსათი, 174 ტონა ფურაჟი, 2 ტონა საბრძოლო მასალა.¹¹⁷

1943 წლის 22 მარტი

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

241-ე დღე

ყუბანში ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარები აწარმოებენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

მძიმე სისხლისმღვრელი ბრძოლების შემდეგ 295-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები გადავიდნენ მდინარე პროტოკაზე და უტყვევენ სტანიცა სლავიანსკაიას მიმართულებით.

საქართველოს მშრომელთა სახსრებით აშენებული საბრძოლო თვითმფრინავების ესკადრილიები „საბჭოთა საქართველო“ საზეიმო ვითარებაში გადასცეს წითელი არმიის სამხედრო-საპაერო ძალებს. სულ გადასცეს 231 თვითმფრინავი.

სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღო დადგენილება მეცნიერების დარგში თვალსაჩინო ნაშრომებისათვის 1942 წლის სტალინური პრემიების მინიჭების შესახებ.

დღის განმავლობაში ვეტცელის ჯგუფი ნოვოროსიისკის სამხრეთით იგერიებდა რუსების შეტევებს.

442-ე საარმიო კორპუსი მთელი დღის მანძილზე იგერიებდა საბჭოთა ჯარების ძლიერ შეტევებს.

ავიაციის დაბომბვის შედეგად დაიწვა 20 ტონა საწვავი, 246 ტონა საბრძოლო მასალა, 337 ტონა ფურაჟი.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი იბრძოდა სლავიანსკაიას სამხრეთით და ჩრდილოეთით მდებარე რაიონში.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3526 ჯარისკაცი, 11 30 ცხენი, 278 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 1 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 113,5 ტონა სურსათი, 213 ტონა ფურაჟი, 105 ტონა საბრძოლო მასალა; საჰაერო გზით: 96 ტონა სურსათი, 306 ტონა ფურაჟი, 6 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მზარდი მოღრუბლულობა, ძლიერი ქარი, ზღვაზე 3-4 ბალი ლელვა, ტემპერატურა 10,5 გრადუსი სითბო, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 23 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამშაბათი

242-ე დღე

უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა დაამტკიცა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდლობის წინადადება, რომ მთავარი დარტყმა განეხორციელებინათ 56-ე არმიის ძალებით აბინსკაიას, კრიმსკაიას, ვერხნე-ბატინსკაიას მიმართულებით.

37-ე არმიის ნაწილებმა, რომლებმაც თავი მოიყარეს მდინარე პროტოკის მარცხენა ნაპირზე აღებულ პლაცდარმზე, მოულოდნელი დარტყმით შეუტიეს მტერს და 23 მარტს საღამოხანს მთლიანად გაათავისუფლეს სტანიცა სლავიანსკაია.

გენერალ-მაიორი ვ. ვ. გლაგოლუევი გაათავისუფლეს მე-9 არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

მე-9 არმიის სარდლად დანიშნეს გენერალ-ლეიტენანტი კ. ა. კოროტეევი.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები შეტევის

დროს ჯავშანგამტანთა, დამნაღმველთა, ქვეითი ჯარის, მეკავ-
შირეების, სნაიპერების, არტილერიისტების საბრძოლო მოქმე-
დების გამოცდილების შესახებ. ავტორთა შორის არიან კაპი-
ტანი ფ. ჩაბანი, ზემდეგი ო. ჯაიანი, სნაიპერი მ. კრისი. მე-
ნაღმე კოზიჩიევი და სხვები.

იქვე გამოქვეყნებულია აკადემიკოს ი. ა. ორბელის სტატია
„წითელი არმია კულტურის დამცველია“.

სალამოს მოწინააღმდეგემ ძლიერი დარტყმა განახორციე-
ლა მე-9 ქვეითი დივიზიისა და 97-ე ეგერთა დივიზიის პირა-
პირზე.

• • •

საბჭოთა ავიაციამ დაბომბა და საბორტო ქვემეხების ცე-
ცლი დაუშინა ტამანს.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგუ-
ლებაში გაიგზავნა 3385 ჯარისკაცი, 1190 ცხენი, 357 სხვადა-
სხვა სატრანსპორტო საშუალება, 3 ზარბაზანი.

სალამოს ქერჩის სრუტით წავიდა პირველი ტრანსპორტი,
რომელშიც პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები
გადაიყვანეს.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 32 ტონა ფურაჟი, 50
ტონა საბრძოლო მასალა; საჰაერო გზით: 129 ტონა სურსათი,
273 ტონა ფურაჟი.

ამ ი ნ დ ი: მოღრუბლულობა, თოვს, ჩრდილოეთის ქარი,
ზღვაზე ღელვა 3—4 ბალი, ტემპერატურა 4,4 გრადუსი სით-
ბო, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 24 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

243-ე დღე

ხანგრძლივი და შეუპოვარი ბრძოლების შემდეგ ჩრდილო
კავკასიის ფრონტის ჯარებმა გაათავისუფლეს სტანიცა და
რკინიგზის სადგური აბინსკაია.

აზოვისპირა ლელიანის გასწვრივ სამხრეთ-დასავლეთის
მიმართულებით ჩვენი ნაწილების წინსვლისა და სლავიანსკა-
იას რაიონში მდინარე პროტოკის ფორსირების შედეგად მტე-

რი იძულებული გახდა ამ უბანზე უკან დაეხია მდინარე კურკის მიჯნაზე, სადაც მოახერხა ჩვენი ჯარების წინსვლის შეჩერება.¹⁴¹

295-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დილის 6 საათისათვის მთლიანად გაათავისუფლეს სტანიცა სლავიანსკაია.

მე-20 სამთომსროლელთა დივიზიამ შეუპოვარი ბრძოლების შემდეგ გაათავისუფლა სტანიცა მერჩანსკაია და ხუტორები იასტრებოვსკი, მოვა, ვესიოლი და ლესნოი.¹⁴²

77-ე მსროლელთა დივიზია დღის მანძილზე დაზვერვას აწარმოებდა.¹⁴³ მე-18 არმიაში შეიქმნა სადესანტო ჯგუფი, რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ მე-16 და მე-20 მსროლელთა კორპუსები. ჯგუფის მეთაურად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ა. ა. გრეჩკინი.

ყუბანის ცაში გააფთრებული საჰაერო ბრძოლებია. მარტის მეორე ნახევარში ყირიმისა და ყუბანის აეროდრომებზე გერმანელებმა თავი მოუყარეს 800-მდე თვითმფრინავს, მე-4 საჰაერო ფლოტის ძირითად ძალებს. აპრილში მათი რიცხვი 1000 თვითმფრინავამდე გაიზარდა (510 ბომბდამშენი, 250 ავიაგამანადგურებელი; 60 მზვერავი და 170 სატრანსპორტო თვითმფრინავი). ყუბანში გადაიყვანეს ავიაგამანადგურებელთა საუკეთესო ესკადრები: „უდეტი“, „მწვანე გული“, „მელდერსი“. გარდა ამისა ოპერაციებში მონაწილეობდა დონბასისა და სამხრეთ უკრაინაში განლაგებული ორასამდე ბომბდამშენი.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ააერთო სათაურით „ისწავლე მთებში ომის ხელოვნება“.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი 50-ე და 370-ე ქვეითი დივიზიების ძალებით იბრძოდა მარცხენა ფრთაზე.

97-ე ეგერთა და მე-9 ქვეითი დივიზიის ჯარებმა საარიერგარდო ბრძოლებით დაიხიეს მეორე ნებერჯაევსკაიას ხაზზე — 3 კილომეტრზე ერევანსკაიას აღმოსავლეთით.

44-ე საარმიო კორპუსი ბრძოლებით იხევს უკან.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 1529 ჯარისკაცი, 665 ცხენი, 208 სხვადასხვანაირი სატრანსპორტო საშუალება, 3 ტანკი.

ამინდი: ცვალებადი მოღრუბლულობა, ძლიერი ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე 4—5 ბალი ღელვა, ტემპერატურა 4,3 გრადუსი სითბო, გზები კარგია.

1943 წლის 25 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

244-ე დღე

მე-9, 56-ე და 58-ე არმიათა ჯარები მოწინააღმდეგის დევნაზე გადავიდნენ და 25 მარტისათვის გავიდნენ შედოგუბ—გორლაჩოვ—სობოლევსკი—რემეხოვსკი—კრუგლი — კრასნი—მე-2 შიბიკის მიჯნაზე, მაგრამ მტრის ორგანიზებულ წინააღმდეგობას წააწყდნენ და დროებით შეჩერდნენ წინასწარ მომზადებულ თავდაცვის მიჯნაზე. ჯარებმა დაიწყეს მზადება ახალი შეტევისათვის მთავარბანაკის ღირეჟტივისა და ფრონტის სარდლის გადაწყვეტილების შესაბამისად.

გამოქვეყნდა ცნობა თვალსაჩინო გამოგონებებისა და წარმოების მეთოდების ძირეული სრულყოფისათვის 1942 წლის სტალინური პრემიების მინიჭების შესახებ.

• • •

მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ მე-9 ქვეით, 370-ე ქვეით, 50-ე ქვეითსა და 97-ე ეგერთა დივიზიებს.

44-ე საარმიო კორპუსი განაგრძობს გეგმაზომიერ უკანდახევას.

წავიდა ტრანსპორტი პირველი სამთომსროლელთა დივიზიების ნაწილებით. რუსების ავიაცია ბომბავდა ფეოდოსიას, ჯანკოის, ტამანსა და ქერჩს.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3962 ჯარისკაცი, 1329 ცხენი, 395 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 30 ზარბაზანი, 2 ტანკი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 592 ტონა სურსათი, 343 ტონა ფურაჟი; საჰაერო გზით: 203 ტონა სურსათი, 210 ტონა ფურაჟი.

ამინდი: მოწმენდილი ცა, ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი 6—7 ბალი, ზღვაზე ღელვა 3—4 ბალი, ტემპერატურა 6,6 გრადუსი სითბო, გზები ნორმალურია.

წითელი არმიის ნაწილები შეტევითს ბრძოლებს აწარმოებდნენ ყუბანში. ამ ბრძოლების დროს მოსპეს მტრის 200-ზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცერი, 7 ტყვიამფრქვევი, 5 საარტილერიო და ნაღმსატყორცნთა ბატარეა, ხელთ იგდეს 4 ქვემეხი, 7 ტყვიამფრქვევი, 180 შაშხანა, 20 ავტომანქანა და საბრძოლო მასალის საწყობი.¹⁴⁴

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები. მარტო 26 მარტს მე-18 არმიის ზოლში საჰაერო ბრძოლებში და საზენიტო არტილერიის ცეცხლის შედეგად ჩამოაგდეს მტრის 17 თვითმფრინავი.

211-ე ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონის მეზენიტეებმა ტუაფსეს რაიონში ჩამოაგდეს გერმანელთა ბომბდამშენი.¹⁴⁵

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ აზერბაიჯანელმა გეოლოგებმა ა. ალი-ზადემ, ვ. მელიქ-ფაშაევმა, ე. დმიტრიევმა, გ. ოვანესოვმა და ა. კორნეევმა მათთვის მინიჭებული სტალინური პრემიების მთელი თანხა „უმადლესი მთავარსარდლის“ ფონდში შეიტანეს.

* * *

97-ე ეგერთა, 101-ე ეგერთა, 50-ე ქვეითი დივიზიების ჯარები იგერიებდნენ რუსების განუწყვეტელ შეტევებს.

რუსეთის ავიაცია ღამით და დღისით ბომბავდა ლენინსკოეს, ქერჩს და სხვა ადგილებს.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის ჯგუფის“ განკარგულებაში გაიგზავნა 4941 ჯარისკაცი, 1896 ცხენი, 492 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 6 ქვემეხი, 1 ტანკი.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა ნაწილების ტრანსპორტირება. დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 155 ტონა სურსათი. 543 ტონა ფურაჟი, 100 ტონა საბრძოლო მასალა, პაერით: 169 ტონა სურსათი, 196 ტონა ფურაჟი.

ამინდი: მოწმენდილი, მზიანი, ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი. ზღვაზე 5 ბალი დელვა, ტემპერატურა 6,2 გრადუსი სითბო, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების შემადგენლობაში იყო ხუთი საერთო საჯარისო არმია (მე-9, მე-18, 37-ე, 56-ე და 58-ე) და ორი საპაერო არმია. საერთო საჯარისო შემადგენლობაში იყო 26 მსროლელთა დივიზია და 28 მსროლელთა ბრიგადა.¹⁴⁶

ყუბანში ჩვენი ჯარები განაგრძობდნენ შეტევით ბრძოლებს, რომელთა დროს დახოცეს 200-მდე პიტლერელი, ხელთ იგდეს 17 ავტომანქანა და საზიდარი სხვადასხვა სამხედრო ქონებით. ჩვენმა მფრინავებმა ყუბანში სამი დღის საპაერო ბრძოლების დროს ჩამოაგდეს გერმანელთა 34 და დააზიანეს 8 თვითმფრინავი. ჩვენმა მოიერიშეებმა ბომბებით და საარტილერიო ცეცხლით გაანადგურეს მტრის აეროდრომი.¹⁴⁷

წითელარმიელმა იაკობ ხუბულავამ ორი დღის ბრძოლებში დახოცა 12 ფაშისტი და გრანატებით დაანგრია მტრის გამაგრებული ბლინდაჟი. 383-ე მეშახტეების მსროლელთა დივიზიამ, რომელიც რეზერვში იყო, საბრძოლო პოზიციები დაიკავა 56-ე არმიის მარჯვენა ფლანგზე, ვერხნე — სტავროპოლსკი — მაიოროვსკის მიჯნაზე.¹⁴⁸

გაზეთმა „ბოეც რკამ“ გამოაქვეყნა მწერალ ვ.ზაკრუტკინის ფრონტული ნოველები „ადამიანის ტკივილი“.

* * *

ვეტცელის ჯგუფის, 44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ჯარები მთელი დღის მანძილზე მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 4009 ჯარისკაცი, 301 ცხენი, 111 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 4 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 150 ტონა ფურაჟი, 202 ტონა საბრძოლო მასალა, საპაერო გზით: 76 ტონა სურსათი, 238 ტონა ფურაჟი.

ა მ ი ნ დ ი: მოწმენდილი და მზიანი ამინდი, ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, 2—4 ბალი, ტემპერატურა 11 გრადუსი სითბო, გზები სავსებით ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდლობამ უმაღლესი მთავარსარდლის მთავარბანაკთა შეთანხმების შემდეგ ჯარებს დაუსახა შეტევის კონკრეტული ამოცანები. მტრის თავდაცვის გარღვევა მთავარი მიმართულებით დაევალა 56-ე არმიის ჯარებს, რომელსაც მთავარი დარტყმა უნდა განეხორციელებინა უკრაინისკის, პოტოვსკის, ვერხნე-სტავროპოლსკის რაიონიდან ვერხნი ადაგუმის მიმართულებით, ხოლო დამხმარე — მოვა — ლესნოის რაიონიდან მოლდავანსკოეს მიმართულებით. დამხმარე დარტყმის ამოცანა იყო მოწინააღმდეგის თავდაცვის გარღვევა კრიმსკაიას ჩრდილოეთით და სამხრეთით.

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

* * *

ვერმახტის ხელმძღვანელობამ გააუქმა № 5 ოპერატიული ბრძანების მოთხოვნა ყუბანის პლაცდარმის შემცირების შესახებ. ამ დღეს მიიღეს გადაწყვეტილება ნოვოროსიისკის შენაერთების შესახებ.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსმა კ. ცაიტცლერმა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობას შეატყობინა ჰიტლერის გადაწყვეტილება, რომ „მე-17 არმიას უნდა შეენარჩუნებინა „გოტენკოპფის“ პოზიცია და მასში ჩაერთო ნოვოროსიისკი.¹⁴⁹

დღის მანძილზე 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსსა და 44-ე საარმიო კორპუსს მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ.

ვეტცელის ჯგუფი გააფთრებით იბრძოდა მისხაკოს პლაცდარმზე. რუსების ავიაციამ ღამით დაბომბა ფეოდოსია, ლენინსკოე, იალტა, სუდაკი, ქერჩი, ტამანი, ჩუშკის ისარა.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილების ტრანსპორტირება ყირიმში.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 4296 ჯარისკაცი, 2109 ცხენი, 492 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 13 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 29 ტონა სურსათი, 127 ტონა ფურაჟი.

ამინდი: მოღრუბლული, სუსტი ქარი და სუსტი ღელვა, ტემპერატურა 8,8 გრადუსი სითბო, გზები საესეებით ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 29 მარტი

ორშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

248-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ინტენსიურად ემზადებიან შეტევისათვის კრასნოდარის დასავლეთით მდებარე რაიონში. შეტევა უნდა დაიწყოს 31 მარტს.

ყუბანის პლაცდარმის რაიონში გრძელდებოდა მძიმე საჰაერო ბრძოლები.

77-ე მსროლელთა დივიზიამ, რომელიც 417-ე მსროლელთა დივიზიის მარცხენა ფლანგიდან მოქმედებდა, დაიწყო ბრძოლები სვისტელნიკოვის განთავისუფლებისათვის.¹⁵⁰

• • •

არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბმა ფიურერის მთავარბანაკიდან მიიღო შეკითხვა: „დაწვრილებით გეაცნობეთ, როგორ შეიძლება რუსების პლაცდარმის ლიკვიდაცია ნოვოროსიისკის სამხრეთით“. ამასთანავე მთავარბანაკი იტყობინებოდა, რომ ოპერაცია პლაცდარმის ლიკვიდაციისათვის უნდა ჩატარებინათ არაუგვიანეს 10 აპრილისა, რადგან ავიაცია არმიათა „ა“ ჯგუფის განკარგულებაში მხოლოდ ამ დღემდე იქნებოდა.

გაათრებულ ბრძოლებს განაგრძობდნენ „ვეტცელის ჯგუფის“, მე-4 სამთომსროლელთა, 370-ე ქვეითი და 50-ე ქვეითი დივიზიების ნაწილები.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილების ტრანსპორტირება ყირიმში.

სლოვაკთა ჩქაროსნული დივიზიის პირველი ტრანსპორტი მთის რაიონიდან სრუტისაკენ გაემართა.

რუსების ავიაცია მთელი დღის მანძილზე ბომბავდა იალტას, ქერჩს, ტამანს.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3745 ჯარისკაცი, 1045 ცხენი, 200 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 6 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 657 ტონა სურსათი, 1054 ტონა ფურაჟი, 64 ტონა საბრძოლო მასალა; საჰაერო გზით: 80 ტონა სურსათი, 80 ტონა ფურაჟი.

ამინდი: ყველგან მზიანი ამინდი, აღმოსავლეთის ქარი, 3—4 ბალი, ზღვაზე ღელვა 2 ბალი, ტემპერატურა 14,7 გრადუსი სითბო, გზები სავსებით ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 30 მარტი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამუშაოთი

249-ე დღე

მთავრდება ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების მომზადება 31 მარტს განზრახული კონტრშეტევისათვის.

77-ე მსროლელთა დივიზია განაგრძობდა შეტევის ბრძოლებს სვისტელნიკოვის მიმართულებით 417-ე მსროლელთა დივიზიასთან და მე-11 გვარდიულ მსროლელთა კორპუსთან ურთიერთმოქმედებით.¹⁵¹

შავი ზღვის ფლოტის ავიაცია ბომბავდა მოწინააღმდეგის ტრანსპორტებსა და სადესანტო საშუალებებს სევასტოპოლის რაიონში.

გამოქვეყნდა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის მ. ი. კალინინის სტატია „სამამულო ომი და ტოტალური ომი“.

მოკავშირე მთავრობებთან წარგზავნილი სსრ კავშირის ელჩის ა. ბოგომოლოვის მოხსენებითს ბარათში ლონდონიდან, რომელიც სსრ კავშირის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატს გამოუგზავნა, ნათქვამია, რომ გენერალ შარლ დე გოლმა გამოთქვა სურვილი ჩავიდეს სსრ კავშირში, „რათა შეხედეს საბჭოთა მთავრობის წევრებს, და თუ შესაძლებელია, მარშალ სტალინს“.¹⁵²

სევასტოპოლის ნავსადგურისა და რკინიგზის ვაგზლის და-
ბომბვის შედეგად დაიხოცა 54 და დაიჭრა 92 ჯარისკაცი, ჩაი-
ძირა ორი — ერთი 700 ტონა და მეორე 3 ათასი ტონა წყალ-
წყვეის გემი.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები მთე-
ლი დღის მანძილზე განაგრძობდნენ შეუპოვარ ბრძოლებს.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწი-
ლების ტრანსპორტირება ყირიმში.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგუ-
ლებაში გაიგზავნა 3885 ჯარისკაცი, 2427 ცხენი, 719 სხვადა-
სხვა სატრანსპორტო საშუალება, 16 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 174 ტონა სურსათი,
850 ტონა ფურაჟი, 318 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამ დღე: მცირე მოღრუბლულობა, სუსტი ქარი და
დელვა ზღვაზე, ტემპერატურა 13,2 გრადუსი სითბო. გზები
სავსებით ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 31 მარტი

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

250-ე დღე

დაიწყო მე-9 და 58-ე არმიების შეტევითი ოპერაცია, რომ-
ლის მიზანი იყო მოწინააღმდეგის პლაცდარმის ლიკვიდაცია
ყუბანის მარჯვენა ნაწილზე და მდ. კურსკის ოქტიაბრის მიჯ-
ნების აღება. ეს ოპერაცია წინ უძღოდა 37-ე და 56-ე არმიე-
ზის ჯარების შეტევას მთავარი მიმართულებით.

ყუბანის ქვემო წელში მოქმედმა ჩრდილო-კავკასიის
ფრონტის ჯარებმა აიღეს გერმანელთა თავდაცვის დიდმნიშე-
ნელოვანი კვანძი სტანიცა ანასტასიევსკაია.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. აჩმროვი აიდამირ ახმედის ძე — წითელარმიელი.
2. გარდემანი გრიგოლ ივანეს ძე — პოლიტხელი (სიკვ-
დილის შემდეგ).
3. გნოლიცკაია ნინო ტიმოთეს ასული — 338-ე მსრო-
ლელთა დივიზიის მზვერავი (სიკვდილის შემდეგ).

4. გუჟეინი პეტრე კუზმას ძე — უმცროსი ლეიტენანტი (სიკვდილის შემდეგ).
 5. დელიკოვი ერდინ ტელჯის ძე — სერჟანტი.
 6. კონდრატიევი ლეონტი ვასილის ძე — ზემდეგი.
 7. კონოვალოვი სიმონ ვასილის ძე — ლეიტენანტი.
 8. კოშკინი ალექსი ივანეს ძე — ლეიტენანტი.
 9. კუჩერიაევი გერასიმე ევსეის ძე — წითელარმიელი.
 10. მამედოვი აფურ ნასირის ძე — წითელარმიელი.
 11. მილოვატსკი ვასილ გრიგოლის ძე — ლეიტენანტი.
 12. ნიკოლაენკო პეტრე ივანეს ძე — უფროსი ლეიტენანტი.
 13. ნოვიცკი ნიკოლოზ მიხეილის ძე — გვარდიის უფროსი სერჟანტი.
 14. სუვოროვი სტეფანე ვასილის ძე — წითელარმიელი.
 15. შაპოშნიკოვი იაკობ თევდორეს ძე — წითელარმიელი.
- 77-ე მსროლელთა დივიზია გააფთვებული სისხლისმღვრელი ბრძოლების შემდეგ გავიდა სვისტელნიკოვის სამხრეთ გარეუბანში.¹⁵³

სერჟანტმა მინასიანმა შაშხანის ზუსტი ცეცხლით დახოცა რვა პიტლერელი.¹⁵⁴ გაგრის ყურეში გერმანიის უ-24 წყალქვეშა ნავმა ჩაძირა ტანკერი „სოვეტსკაია ნეფტ“. ¹⁵⁵

საფრონტო გაზეთში „ვპერიოდ ზა როდინუ“ გამოქვეყნდა ნალმეტყორცნელის, უფროსი სერჟანტის გრიგოლ კვირკველიას წერილი „ერთიანი ოჯახი“. ჩემს ჯგუფეულში ხუთი სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან... ხაჩერეს ეზიკიანი — სომეხია, არკადი ბუტრი — უკრაინელი, გრიგოლ ერევერტოვი — რუსი, ანდრია ფროლოვი — ბელორუსი, დიონისე უგულავა — ქართველი. მან, ვისაც ჩვენი წაჩხუბება ჰქონდა განზრახული, უკვე მრავალჯერ იგრძნო საკუთარი ზურგიით ჩვენი მძიმე „საჩუქრების“ დარტყმა“.

* * *

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ნაწილები განაგრძობდნენ მძიმე ბრძოლებს.

ლამით რუსების ავიაციამ დაბომბა ტამანი და ქერჩი.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა დივიზიების ნაწილების ტრანსპორტირება.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3786 ჯარისკაცი, 1745 ცხენი, 418 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 8 ზარბაზანი, 1 ტანკი.

მიღებულია ზღვით: 868 ტონა სურსათი, 518 ტონა ფურაჟი, 259 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მოიღრუბლა, ძლიერი სამხრეთის ქარი, ზღვაზე ორი ბალი ლეღვა, ტემპერატურა 15,2 გრადუსი სითბო, გზები ეარგისია მიმოსვლისათვის.¹¹⁷

1943 წლის 1 აპრილი

კავკასიისთვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

251-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ემზადებიან მთავარი მიმართულებით შეტევისათვის.

56-ე არმიის წინააღმდეგ მოქმედი მოწინააღმდეგის დაჯგუფების შესუსტებისა და თანამიმდევრული დარტყმებით მისი ძალების დაქსაქსვის მიზნით ფრონტის სარდალმა 37-ე არმიის ჯარებს უბრძანა 31 მარტს ღამით გადასულიყვნენ შეტევაზე.

• • •

მე-17 საველე არმიამ მიიღო სამარშო მაშველი ძალები — 2500 ჯარისკაცი და ოფიცერი.

44-ე და 49-ე კორპუსების ჯარები დღის მანძილზე განაგრძობდნენ ბრძოლებს. რუსეთის ავიაცია მთელი დღე ბომბავდა ამ კორპუსებს.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილების ტრანსპორტირება.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 4522 ჯარისკაცი, 2317 ცხენი, 565 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 37 ზარბაზანი, 3 ტანკი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 616 ტონა სურსათი, 811 ტონა ფურაჟი, 250 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მცირე მოღრუბულობა, ძლიერი, 4—5 ბალი სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქარი; ზღვაზე 3-4 ბალი ლეღვა, გზები ეარგისია მიმოსვლისათვის.

საბჭოთა საინფორმაციო ბიურომ გამოაქვეყნა წითელი არმიის ზამთრის კამპანიის შედეგები 1942 წლის 10 ნოემბრიდან 1943 წლის 31 მარტამდე. 4 თვესა და 20 დღეში წითელმა არმიამ შეტევის შედეგად ზოგიერთ უბანზე დასავლეთისაკენ წინ წაიწია 600—700 კილომეტრით და გერმანელ დამპყრობთაგან გაათავისუფლა 480 ათასი კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია. ჩვენი ზამთრის შეტევის დროს მოწინააღმდეგემ დაკარგა 590 თვითმფრინავი, 9190 ტანკი, 20360 ქვემეხი, 343525 ტყვედ ჩავარდნილი და 850 ათასზე მეტი დასოცილი ჯარისკაცი და ოფიცერი.¹⁵⁷

2 აპრილს მე-9, 37-ე და 58-ე არმიათა ჯარები განავრძობდნენ შეტევებს ძველი მიმართულებებით.

242-ე სამთომსროლელთა დივიზიამ თავი მოიყარა სტანცა აბინსკაიას ჩრდილოეთ ნაწილის რაიონში.¹⁵⁸

56-ე არმიის ჯარები ამთავრებდნენ შეტევისათვის მზადებას.

• • •

მე-17 არმიის შტაბმა მიიღო ღირექტივა: ფიურერმა გადაწყვიტა, რომ არმიათა „ა“ ჯგუფი უნდა დარჩეს „გოტენკოვფის“ პოზიციაზე და ევალება 8 აპრილამდე მოსპოს რუსების პლაცდარმი ნოვოროსიისკის სამხრეთით“.

„ვეტცელის ჯგუფისა“ და 44-ე საარმიო კორპუსის რაიონში გრძელდება გააფთრებული ბრძოლები.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილების ტრანსპორტირება. სლოვაკთა ჩქაროსნული დივიზიის ძირითადი ძალები თავმოყრილია ყირიმში.

ლამით რუსების აგიაციამ დაბომბა ტამანი.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 2792 ჯარისკაცი, 902 ცხენი, 217 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 13 ზარბაზანი, 5 ტანკი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 880 ტონა სურსათი, 1047 ტონა ფურაჟი, 305 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მოიღრუბლა, ზოგჯერ წვიმს, ძლიერი, 5 ბალი ქარი, ზღვაზე 3-4 ბალი ღელვა, ტემპერატურა 10 გრადუსი სითბო, გზებზე მიმოსვლა გაძნელდა, მაგრამ ჯერ კიდევ შეიძლება.¹⁵⁶

1943 წლის 3 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ე

253-ე დ ლ ე

37-ე და 58-ე არმიების ჯარები განაგრძობდნენ შეტევას ძველი მიმართულებებით, მაგრამ არტილერიისა და საბრძოლო მასალის ნაკლებობის გამო ვერ გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა.

მე-9 და 58-ე არმიების ჯარები დღის დამლევს მიუახლოვდნენ მდ. კურკის მიჯნას, მაგრამ მისი აღება ვერ შეძლეს.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის მე-9 არმიის ჯარები გაათრებით უტევდნენ თემრუკის მიმართულებით.

56-ე არმიის ჯარებმა დაამთავრეს მზადება ვერხნი ადაგუნის მიმართულებით შეტევისათვის.

„პრავდა“ იუწყება, რომ საქართველოს მეცნიერებისა და ხელოვნების მოღვაწე სტალინური პრემიის ლაურეატებმა მ. ჭიაურელმა, ვ. ანჯაფარიძემ, ა. ხორავამ, კ. მერაბიშვილმა და ს. ჯანაშიამ წერილი გაუგზავნეს თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარეს ი. ბ. სტალინს, რომელშიც შეატყობინეს, რომ პრემიების მთელი თანხა — 180 ათასი მანეთი შეიტანეს წითელი არმიის ტანკების ასაშენებლად.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარის წერილი საქართველოს მეცნიერებისა და ხელოვნების მოღვაწეებისადმი, რომელშიც მადლობას უხდის „წითელი არმიის ჯავშანსატანკო ძალებისათვის ზრუნვის გამო“.

• • •

44-ე საარმიო კორპუსის 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიები მარჯვენა ფლანგზე განაგრძობდნენ მძიმე ბრძოლებს სტანიცა კრიმსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი შეეცადა მე-13 სატანკო

დივიზიის მზარდაქერით დაეწყო კონტრშეტევა, მაგრამ ძალები არ ეყო და კონტრშეტევას წარმატება არ ჰქონია.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილების ტრანსპორტირება ყირიმში.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 3502 ჯარისკაცი, 1981 ცხენი, 188 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 4 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 224 ტონა სურსათი, 384 ტონა ფურაჟი, 198 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამ დღე: მოღრუბლულობა, წვიმა, 3,6 ბალი ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე 3 ბალი ღელვა, ტემპერატურა 10,2 გრადუსი სითბო, გზები ვარგისია სატვირთო მანქანების მიმოსვლისათვის.¹⁵⁸

1943 წლის 4 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ი რ ა

254-ე დ ლ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა დაამთავრეს ბრძოლები კრასნოდარის დასავლეთით. ამ შეტევის შედეგად ფაშისტებისაგან გაათავისუფლეს მდინარე ყუბანის შუაწელის რაიონი და ქვემო წელის რაიონის ნაწილი, ფრონტის ჯარები მიაღწენ ტამანის ნახევარკუნძულს.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები შეტევაზე გადავიდნენ მთელი ფრონტით, ამასთან 58-ე და მე-9 არმიამ შეტევა დაიწყეს დილის 5 საათზე, ხოლო დილის 9 საათზე შეტევაზე გადავიდნენ 37-ე, 46-ე არმიები და მე-18 არმიის მე-13 მსროლელთა კორპუსი.

გერმანელთა გააფთრებული წინააღმდეგობისა და კონტრ-შეტევების მიუხედავად, ფრონტის ჯარები ცალკეულ მიმართულებებზე 3-5 კილომეტრით დაწინაურდნენ და 4 აპრილის დღის დამლევს 58-ე არმიის ძალებით გავიდნენ მდინარე ყუბანთან კორენევსკის, პრიკუბანსკის (ყუბანის მარჯვენა ნაპირზე) უბანზე, 37-ე არმია გავიდა მდ. ადაგუმთან კალინოვსკის, კრუგლის, სადოვაიას უბანზე. 56-ე არმია გავიდა რკინიგზასთან შავი ზღვის სანაპიროდან რკინიგზის მოსახვევამდე კრიმსკაიას აღმოსავლეთით, ამ დროისათვის მე-18 არმიის მე-3

მსროლელთა კორპუსმა აიღო სიმაღლე 4 კილომეტრზე კრიმსკაიას სამხრეთით.

ავდარმა და ხილვადობის გაუარესებამ 500 მეტრამდე იმდენად გაართულა შეტევის პირობები, რომ იგი თითქმის შეჩერდა.

276-ე მსროლელთა დივიზიამ გაათავისუფლა სვისტელნიკოვი, დაძლია მტრის წინააღმდეგობა და გავიდა მდ. კურკის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაპირზე.¹⁵⁹

383-ე მსროლელთა დივიზიის (მეთაური — პოლკოვნიკი ე. ნ. სკოროდუმოვი) ნაწილები, რომლებზეც კონტრიერიში მიიტანა მოწინააღმდეგის ტანკებმა და ქვეითმა ჯარმა, იძულებული გახდნენ საწყის პოზიციებზე დაეხიათ.

მე-18 არმიის გაზეთმა „ზნამია როდინი“ გამოაქვეყნა დიდი სტატია „რა უნდა იცოდეს სნაიპერმა?“

* * *

მე-9 ქვეითი, 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიების ჯარები გააფთრებთ ებრძოდნენ რუსების შემტევ მრავალრიცხოვან სადივიზიო ძალებს, რომლებსაც მხარს უჭერდნენ ტანკები.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ნაწილებმა გეგმაზომიერად დაიხიეს მდ. ყუბანის — კრიმსკაია — კორენევესკაიას თავდაცვის ხაზზე აზოვის ზღვის ქაობებამდე.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 1070 ჯარისკაცი, 145 ცხენი, 18 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 8 ზარბაზანი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 543 ტონა სურსათი, 307 ტონა ფურაჟი, 567 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მოღრუბლულობა, ზოგან წვიმა, სუსტი ქარი და ღელვა, ტემპერატურა 8 გრადუსი სითბო, გზები მანქანებისათვის გაუვალია.¹⁵⁶

1943 წლის 5 აპრილი

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

255-ე დღე

კოკისპირული წვიმის პირობებში 56-ე არმიის ჯარები ცდილობდნენ შეტევის ბრძოლებზე გადასულიყვნენ, მაგრამ მე-2 გვარდიული და 83-ე სამთომსროლელთა დივიზიების

უბანზე აღიღდა მდინარეები ადაგუმი, ვტორაია, აბინი და წალეკეს იქაურობა. შეწყდა ტრანსპორტისა და ავიაციის მოძრაობა, ჯარებს თითქმის არ აწვდიდნენ საბრძოლო მასალასა და სურსათს. ქვეითი ჯარის დახმარების მიუხედავად თანმხლები ქვემეხები ჩამორჩნენ ქვეითი ჯარის ქვეგანაყოფებს, ხოლო საარმიო და სადივიზიო არტილერია ეფექტიანად ვერ მოქმედებდა.

დაახლოებით 17 საათზე მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის დაახლოებით ერთი პოლკი და 20 ტანკი რკინიგზის სადგურ კრიმსკაიას რაიონიდან და ერთი ბატალიონი ქვეითი ჯარი საბჭოთა მეურნეობა „პიატილეტკის“ რაიონიდან კონტრშეტევაზე გადავიდნენ 383-ე მსროლელთა დივიზიის დაწინაურებული ნაწილის წინააღმდეგ. დღის დამლევისათვის 383-ე მსროლელთა დივიზიამ უბრძანებოდ დაიხია საწყის პოზიციებზე.

77-ე მსროლელთა დივიზია გადავიდა ჩერნოერკოვსკის არხზე და გავიდა მდ. კურკასთან, სადაც მტრის ძლიერ ცეცხლს წააწყდა, მაგრამ მაინც დაზვერა გერმანელთა მოწინავე ხაზი. დაიწყო გადასასვლელ საშუალებათა მომზადება მდინარის ფორსირებისათვის.¹⁶⁰

4 აპრილს ღამით მოწინააღმდეგისაგან ფარულად დაიწყო მე-18 არმიის ჯარების გადაჯგუფება მისხაკოს პლაცდარმზე, ხოლო შემდეგ თავდაცვის ხაზის გაუმჯობესებაც. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ტანკებისათვის მისაწვდომი ხეობის დაცვას ფედოტოვკის ჩრდილოეთი გარეუბნის, საბჭოთა მეურნეობა „მისხაკოს“ მიმართულებით.

* * *

მე-5 საარმიო კორპუსის („ვეტცელის ჯგუფი“) შტაბმა გამოსცა ბრძანება, რომ „ნებტუნის ოპერაცია“ განხორციელდეს დაახლოებით 8 აპრილს. ოპერაციაში მონაწილეობას იღებენ მე-4 სამთომსროლელთა, 125-ე ქვეითი და 73-ე ქვეითი დივიზიები, რომლებიც იმოქმედებენ მე-4 საჰაერო ფლოტის დიდ ძალებთან, შავ ზღვაში მყოფი გერმანიის ფლოტის ხომალდებთან და გაძლიერების არტილერიასთან ერთად. გარდა ამისა მე-5 კორპუსის შემადგენლობაში შედიოდნენ 101-ე ეგერთა დივიზია, მე-10 რუმინული ქვეითი და მე-6 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიები, რომელთაგან უკანასკნელი უშუალოდ

მონაწილეობდა ოპერაციაში. არმიის რეზერვში იყო მე-13 სატანკო დივიზია. ფლოტმა გამოჰყო სხვადასხვა კლასის 14 ხომალდი. მე-4 საჰაერო ფლოტმა გამოჰყო გენერალ კორტენის პირველი საავიაციო კორპუსი და გენერალ პიკერტის მე-9 საზენიტო დივიზია. ავიაციამ გამოჰყო ათასამდე სხვადასხვა დანიშნულების თვითმფრინავი და დათქვა, რომ ყოველდღიურად განახორციელებდა ათასამდე გაფრენას. ოპერაციის დაწყებიდან თვითმფრინავების რაოდენობა 1200-მდე გაიზარდა, „ვეტცელის ჯგუფს“ ჰქონდა 500 ქვემეხი და ნაღმსატყორცი, 30 ტანკი.¹⁶¹

გენერალ პიკერტის მე-9 საზენიტო დივიზიას ჰქონდა 37 მძიმე ბატარეა, 31 მსუბუქი ბატარეა, 8 საპროექტორო ბატარეა, აგრეთვე საჰაერო თავდაცვის საერთო საჯარისო დივიზიონები.

ფაშისტური გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ხელი მოაწერა დირექტივას, რომელშიც აღნიშნული იყო: „თითოეული ქვეყნისა და თითოეული ხალხისათვის სათანადო დროს მოგვიხდება ცალკე გადაწყვეტილების მიღება: თავდაპირველად უნდა დავსჯერდეთ იმას, რომ სხვადასხვა ხალხს დავპირდებით, რომ თითოეულ მათგანს შესაფერის ადგილს მივცემთ მომავალ ევროპაში.

მაგრამ საერთოდ თავი უნდა შევიკავოთ ამ საკითხის ყოველგვარი საფუძვლიანი განხილვისაგან“.

44-ე საარმიო კორპუსი იბრძოდა კრიმსკაია-პრიკუბანსკაიას რაიონში.

49-ე კორპუსის 50-ე ქვეით დივიზიას მძიმე ბრძოლები ჰქონდა.

გრძელდება პირველი სამთომსროლელთა დივიზიის ტრანსპორტირება.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა 1597 ჯარისკაცი, 67 ცხენი, 197 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 2 ზარბაზანი, 1 ტანკი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 292 ტონა სურსათი, 320 ტონა ფურაჟი, 636 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მოღრუბლულობა, წვიმს, 4 ბალი ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე ორი ბალი ღელვა, გზები უარესდება, სატვირთო მანქანებს მიმოსვლა უჭირს.¹⁶⁶

უმადლესი მთავარსარდლის მთავარბანაკის გადაწყვეტილებით ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ზოლში შეწყდა საბჭოთა ჯარების შეტევა. ფრონტის ჯარებს უბრძანეს დაეწყოთ დაკავებული პოზიციების განმტკიცება.

56-ე არმიამ დაიწყო ჯარების გადაჯგუფება თავისი საბრძოლო ქვეგანაყოფების შესამკიდროებლად და გარღვევის უბნებზე დამკვრელ დაჯგუფებათა შესაქმნელად.

შენაერთები, რომლებსაც დანაკარგები ჰქონდათ, დასასვენებლად გაჰყავდათ, ხოლო მათს ადგილზე მოდიოდნენ დასვენებული შენაერთები.

* * *

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის 50-ე და 370-ე ქვეითი დივიზიები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის შეტევებს.

44-ე საარმიო კორპუსი იბრძოდა აბინსკაია, კრიმსკაიას რაიონში.

სლოვაკთა ჩქაროსნულმა დივიზიამ მიიღო ბრძანება წასულიყო ყელიდან პერეკოპისკენ.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგულებაში გაიგზავნა: 210 ჯარისკაცი, 426 ცხენი, 164 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით 151 ტონა სურსათი, 162 ტონა ფურაჟი, 633 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამ ი ნ დ ი: „გოტენკოპფის“ პოზიციაზე ღრუბლები, ძლიერი წვიმა, სუსტი, ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი და ღელვა. გზები ატალახდა და გაუვალი გახდა.¹⁵⁶

56-ე არმიის ჯარებმა, რომლებიც შეტევის განგრძობისათვის ემზადებიან, დაიწყეს ნაწილობრივი გადაჯგუფება თავიანთი საბრძოლო ქვეგანაყოფების შემკიდროებისა და გარღვევის დასახულ უბნებზე დამკვრელ დაჯგუფებათა შექმნის მიზ-

ნით, აგრეთვე ზოგიერთი იმ შენაერთის შეცვლა და დასასვენებლად და შესავსებად გაყვანა, რომლებიც განსაკუთრებით დაზარალდნენ წინა შეტევის ბრძოლებში.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა განაახლეს შეტევითი ბრძოლები ნოვოროსიისკის ჩრდილოეთით.

ლეიტენანტმა იოსებ შავგულიძემ, რომელიც დამკვრელ ჯგუფს მეთაურობდა, იერიში მიიტანა მტრის ნაღმსატყორცნთა ბატარეაზე. ამ ბრძოლაში დახოცეს 30 ფაშისტი, პირადად ი. შავგულიძემ ავტომატით დახოცა 17 გერმანელი. საბჭოთა მეომრებმა ხელთ იგდეს 4 ნაღმსატყორცნი და გერმანელთა პირადი იარაღი.¹⁶²

პოლკოვნიკი ა. მ. კუზნეცოვი გაათავისუფლეს 51-ე არმიის შტაბის უფროსის მოვალეობისაგან.

სატანკო კოლონა „სოვეტსკაია კუბანის“ მშენებლობისათვის შეგროვდა 44,5 მილიონი მანეთი.

გზებით „იზვესტია“ იუწყება, რომ წითელი არმიის შეიარაღებისათვის სახსრების შეგროვების საყოველთაო-სახალხო მოძრაობის ფართოდ გაჩაღების შედეგად 1942 წლის 9 დეკემბრიდან 1943 წლის 31 მარტამდე შეგროვდა 7 მილიარდ 41 მილიონ 320 ათასი მანეთი.

იქვე გამოქვეყნდა სსრ კავშირის სახკომსაბჭოს ცნობა რომ ორი თვის შემდეგ უნდა გამოვიდეს თავდაცვის სახელმწიფო სესხი და სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭომ იმისთვის, რომ მოსახლეობა არ დატვირთოს მეტისმეტი ხარჯებით, სთხოვს მოქალაქეებს 7 აპრილიდან შეწყვიტონ ნებაყოფლობითი ინდივიდუალური და კოლექტიური შესატანები წითელი არმიის ფონდში;

• • •

49-ე და 44-ე კორპუსები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

დამთავრდა პირველი სამთომსროლელთა და მე-2 რუმი-ნული სამთომსროლელთა დივიზიების ნაწილების ტრანსპორტირება.

ზაპოროჟიეში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის განკარგუ-

ლებაში გაიგზავნა 695 ჯარისკაცი, 415 ცხენი, 141 სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 160 ტონა სურსათი, 164 ტონა ფურაჟი, 601 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: ცა მოიწმინდა, წვიმა შეწყდა, ქრის სუსტი სამხრეთის ქარი, ტემპერატურა 6 გრადუსი სითბო. გზები კვლავაც გაუვალია.¹⁵⁶

1943 წლის 8 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

258-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს. მიმდინარეობდა ჯარების შევსება მეზობლებით, საბრძოლო მასალით, ტექნიკით. სადაზვერვო ნაწილები აქტიურად მოქმედებდნენ მოწინავე ხაზზე და მტრის ზურგში.

ზღვის კომუნიკაციებზე და გერმანელთა მიერ დაკავებულ ნავსადგურებში დაიწყო შავი ზღვის ფლოტის ავიაციისა და ხომალდების აქტიური საბრძოლო მოქმედება.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ დაბეჭდა ცნობა, რომ გაიმართა გერმანელ ოკუპანტთა გაძევების შემდეგ პირველი ნალჩიკის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს სესია, რომელმაც განიხილა ფრონტელთა ოჯახებისათვის დახმარებისა და დამხმარე მეურნეობებში თესვისათვის მომზადების საკითხები.

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე გააქტიურდა სადაზვერვო მოქმედება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 796 ტონა სურსათი, 1056 ტონა ფურაჟი, 478 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მოწმენდილი, მზიანი დღე, ძლიერი 6-8 ბალამდე სამხრეთის ქარი, ზღვაზე 4 ბალი ღელვა, ტემპერატურა 9 გრადუსი სითბო, გზები შრება, მაგრამ ჯერ კიდევ გაუვალია.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები განაგრძობდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

კაპიტან კონცედალოვის ესკადრილის მფრინავებმა შავი ზღვის თავზე გამართულ საჰაერო ბრძოლაში ჩამოაგდეს მტრის ბომბდამშენი „იუ-88“.

გაზეთი „კომსომოლსკაია პრავდა“ იუწყება, რომ „აზნავთობკომბინატის“ მენავთობეებმა სამაისო სოციალისტურ შეჯიბრებაში მნიშვნელოვანი გადაქარბებით შეასრულეს კვარტალური გეგმა. მარტში „ოქტიაბრნეფტის“ ტრესტმა გეგმის გადამეტებით წითელი არმიის უმაღლესი მთავარსარდლობის ფონდში გაგზავნა 23 ეშელონი ნავთობი.

• • •

44-ე საარმიო კორპუსი იგერიებდა რუსების შეტევებს რეშევესკაიას ჩრდილოეთით და სამხრეთით.

რუსების ავიაცია ღამით ბომბავდა ტამანს, მებადურთა ნავსადგურს, ჩუშკის ისარას.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 711 ტონა სურსათი, 244 ტონა ფურაჟი, 155 ტონა საბრძოლო მასალა.

„გოტენკოპტის“ პოზიციაზე საბრძოლო პოზიციები უკავიათ: 73-ე, მე-9, 50-ე ქვეით დივიზიებს, მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილს, 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიებს, მე-3 რუმინულ სამთომსროლელთა დივიზიას; სანაპიროს იცავენ მე-10 რუმინული ქვეითი დივიზია, მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილი, მე-6 და მე-9 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიები; ტამანის ნახევარკუნძულზეა 125-ე ქვეითი დივიზია; რეზერვშია მე-13 სატანკო დივიზია, ყირიმში — 370-ე ქვეითი და მე-19 რუმინული ქვეითი დივიზიები, საავიაციო-საველე დივიზიის ველოსიპედისტთა პოლკი — სულ 15 დივიზია.¹⁵⁶

ამინდო: მზე, მცირე მოღრუბულობა, 4 ბალი, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე 3 ბალი ღელვა, ტემპერატურა 10 გრადუსი სითბო, გზები შრება, მაგრამ მიმოსვლა ჯერ კიდევ ჭირს.¹⁵⁶

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აქტიურად ემზადებიან შეტევისათვის. მიმდინარეობს წინა ხაზისა და მოწინააღმდეგის ღრმა თავდაცვის დაზვერვა.

მეტყვიამფრქვევე ნ. ა. წამალაიძე ფლანგის ცეცხლით შეხვდა შემტევ მტერს. 13 ჰიტლერელი დახოცა, დანარჩენები გაიქცნენ. ბრძოლაში გამოჩენილი ვაჟკაცობისათვის წითელარმიელი ნ. წამალაიძე დაჯილდოვდა მედლით „მამაცობისათვის“.

სერჟანტმა ზაქარია ჟორჟიკაშვილმა ბრძოლაში ავტომატის ცეცხლითა და ყუმბარებით დახოცა 23 ფაშისტი და ტყვედ ჩაიგდო ეფრეიტორი.¹⁶³

გვარდიის უფროსმა სერჟანტმა ოჩიგავამ დახოცა გერმანული ქვემეხის ჯგუფეული და ორი დღის განმავლობაში ამ ქვემეხიდან ხოცავდა მტერს. მან მოსპო 2 ტყვიამფრქვევი, დაანგრია რამდენიმე ძელმიწური, დახოცა 23 ჰიტლერელი.

454-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკის საპროექტორო ასეულის მეომრებმა კრასნოდარის რაიონში პროექტორებით დააბრმავეს გერმანელი მფრინავები. გერმანელმა ბომბდამშენმა სივრცის ორიენტაცია დაკარგა, მიწაზე ჩამოვარდა და აფეთქდა.¹⁶⁴

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ჯარის ნაწილებში გამართული მიტინგების შესახებ. მიტინგებზე გამოსულმა სერჟანტმა უდოვმა, მე-2 რანგის სამხედრო ექიმმა რუბანოვმა, წითელარმიელმა კუროპიატნიკოვმა ილაპარაკეს იმის შესახებ, რომ გერმანელებმა გაანადგურეს მათი ოჯახები, სახლები, სოფლები, და დამსწრეთ მოუწოდეს შური ეძიათ გერმანელთა მხეცობისათვის. წითელარმიელმა კუროპიატნიკოვმა თქვა: „აქ გეუბნები: გავუსწორდები გერმანელებს, შურს ვიძიებთ ჩემი ოჯახისათვის, ჩემი სახლისათვის, ჩემი მეზობლებისათვის, ყველასათვის! გერმანელები მალე იგემებენ ჩემს შურისძიებას“. წითელარმიელმა თავის ფიცს არ უღალატა. ყუბანის ბრძოლებში გამოჩენილი მამაცობისა და თავდადებისათვის წითელარმიელ გ. ა. კუროპიატნიკოვს მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

დილით ვეტცელის ჯგუფმა მოიგერია რუსების შეტევა.

დღის განმავლობაში 44-ე და 49-ე კორპუსების ნაწილები იგერიებდნენ რუსების შეტევებს რემეშკოვსკაიას რაიონში.

საბჭოთა ავიაცია ბომბავდა გერმანიის ჯარების პოზიციებს ევატორიისა და სულაკის რაიონში.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 347 ტონა ფურაჟი, 560 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: ზოგან მოღრუბლულობა, სუსტი ქარი და ღელვა, ტემპერატურა 12 გრადუსი სითბო, გზები შრება და ნაწილობრივ ვარგისია მიმოსვლისათვის, მაგრამ ზოგან ჯერ კიდევ წყლით არის დაფარული.¹⁵⁸

1943 წლის 11 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

261-ე დღე

ფაშისტურმა ავიაციამ მკვეთრად გააძლიერა მოქმედება. 11 აპრილს მარტო მე-18 არმიის პოზიციებზე 15 წუთის განმავლობაში 47 ბომბდამშენმა, რომლებსაც ავიაგამანადგურებლები იცავდნენ, 235 ბომბი ჩამოაგდო. ამის შემდეგ მათ ჩართეს სირენები და ათი წუთის განმავლობაში პიკირებით უშენდნენ ტყვიამფრქვევთა ცეცხლს ჩვენს პოზიციებს.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაცია მოქმედებდა გერმანელთა ხომალდების წინააღმდეგ ანაპის რაიონში.

41-ე გვარდიული დივიზიის (ყოფილი 76-ე მსროლელთა დივიზია, მეთაური — გენერალ-მაიორი ნ. ტ. თავართქილაძე) მებრძოლებმა, მეთაურებმა და პოლიტმუშაკებმა ამიერკავკასიის ხალხებს გაუგზავნეს წერილი გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა წინააღმდეგ დივიზიის გმირული ბრძოლის შესახებ.

გაზეთმა „კრასნაია ზვეზდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ამიერკავკასიიდან, უზბეკეთიდან, ყაზახეთიდან და სხვა რესპუბლიკებიდან ფრონტზე წავიდა 110 მსახიობთა ბრიგადა, რომლებიც სამაისოდ გამართავენ სადღესასწაულო კონცერტებს.

პრემიერ-მინისტრი უ. ჩერჩილი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს:

„ვცდილობ განვახორციელო ლონისძიებანი, რათა ხმელ-

თაშუა ზღვაში, როგორც კი იგი გაიხსნება, გავიყვანო რამდენიმე სწრაფმავალი გემი, რათა თქვენი პირველი რიგის ტვირთი გადაზიდონ სპარსეთის ყურეში. ამ ტვირთის შემადგენლობაში იქნება ზოგიერთი სპეციალურად შერჩეული წამალი და სამედიცინო მოწყობილობა, რომლებიც შეძენილია ჩემი ცოლის ფონდის ხარჯზე“.¹⁸⁵



დღით 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი რემეშკოვსკაიამ რაიონში იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევებს.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 559 ტონა სურსათი, 570 ტონა ფურაჟი, 754 ტონა საბრძოლო მასალა.

10 აპრილამდე „გოტენკოვფის“ პოზიციებზე იყო: 200 ათასი ჯარისკაცი და ოფიცერი, 33 800 დაჭრილი, 18 ათასი ტყვე, 22 ათასი სამოქალაქო პირი, 66 ათასი ცხენი, 12 ათასი ავტომანქანა, 17 ათასი სხვა სატრანსპორტო საშუალება.

ამ ი ნ დ ი: მოღრუბლულობა, ზოგან წვიმა, 7 ბალამდე ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, სუსტი დელვა, ტემპერატურა 12 გრადუსი სითბო, გზები უკვე ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁸⁶

1943 წლის 12 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

262-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ამთავრებენ შეტევის მზადებას, მიღებულია საბრძოლო მასალისა და საწვავის სრული კომპლექტი.

კაპიტან ალექსი პრიკაზნიკოვის ესკადრილიამ იერიში მიიტანა მტრის ბომბდამშენთა დიდ ჯგუფზე. სამი თვითმფრინავი ჩამოაგდეს, დანარჩენები გააქციეს.

„პრავედა“ იუწყება, რომ საბჭოთა თვითმფრინავების ჯგუფი თავს დაესხა კენიგსბერგს. თავდასხმის შედეგად ქალაქში გაჩნდა დიდი ხანძრები და ისმოდა აფეთქებები. ყველა ჩვენი თვითმფრინავი ბაზებში დაბრუნდა.

პრემიერი ი. ბ. სტალინი პრემიერ-მინისტრს უ. ჩერჩილს. „ჩვენი ხალხი დიდად აფასებს ბრიტანეთის ხალხის გულთბილ გრძნობებსა და სიმპათიებს მის მიმართ, რაც გამოიხატა

თქვენს მიერ ნახსენები საბჭოთა კავშირისადმი სამედიცინო დახმარების ფონდის შექმნით. გთხოვთ მადლობა გადასცეთ. ამ დარგში აქტიური საქმიანობისათვის თქვენს მეუღლეს, ამ ფონდის ხელმძღვანელს“. ¹⁶⁶

გაზეთი „იზვესტია“ იუწყება, რომ გერმანიის ავიაცია თავს დაესხა ქალაქ კრასნოდარს. დაბომბვის შედეგად დაინგრა საცხოვრებელი სახლები. მოსახლეობაში არიან დაზოცილები და დაჭრილები. ჩამოგდებულია გერმანელთა 25 თვითმფრინავი, ჩვენ დავკარგეთ 5 თვითმფრინავი.

• • •

44-ე და 49-ე კორპუსების რაიონში შეიმჩნეოდა რუსების მზევრავი და დამკვრელი ჯგუფების მოქმედების გაძლიერება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 160 ტონა სურსათი, 731 ტონა ფურაჟი, 733 ტონა საბრძოლო მასალა. ¹⁶⁸

ა მ ი ნ დ ი: მოღრუბლულობა, სუსტი წვიმა, გზები ჭერ კიდევ ვარგისია მიმოსვლისათვის. ¹⁵⁸

1943 წლის 13 აპრილი.

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

263-ე დ ღ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა დაამთავრეს შეტევისათვის მზადება და შეუდგნენ საწყის პოზიციებზე გასვლას.

77-ე მსროლელთა დივიზიის 105-ე და 324-ე მსროლელთა პოლკების მოიერიშე ჯგუფები შეეცადნენ მდ. კურკის ფორსირებას, მაგრამ მოწინააღმდეგის ძლიერი ცეცხლის გამო წარმატებას ვერ მიაღწიეს. ¹⁶⁷

ყუბანის ცაში გააფთრებული საჰაერო ბრძოლებია.

მოწინააღმდეგის ავიაციამ მასირებულად დაბომბა კრასნოდარი. ამ თავდასხმის მოგერიებისას საჰაერო თავდაცვის ნაწილებმა ჩამოაგდეს მტრის 25 თვითმფრინავი. დასაცავი ობიექტები არ დაზარალებულა. ¹⁶⁸

გაზეთმა „ბოეც რაკამ“ გამოაქვეყნა მასალები წითელარმიელთა მიტინგების შესახებ საერთო სათაურით: „პიტლერელები ვერ გაეცევიან მკაცრ პასუხისმგებლობას“.

იგივე გაზეთი იუწყება, რომ პიტლერელებმა ტყვედ ჩაიგ-

დეს მძიმედ დაჭრილი პოლიტმუშაკი თოდრია და დიდხანს აწამეს იგი. მათ მძიმედ დაასახიჩრეს სამხედრო ტყვე, შემდეგ კი მკერდზე ამოუკრეს ხუთქიმიანი ვარსკვლავი.

გაზეთი „იზვესტია“ იუწყება, რომ სტავროპოლის მხარეში დახმარების წესით აზერბაიჯანიდან მიიღო 422 ტრაქტორი და 45 ავტომანქანა, უზბეკეთიდან — 531 ტრაქტორი, დაღესტნიდან — 140 ტრაქტორი. ბევრი ავტომანქანა გაგზავნეს საქართველომ და სომხეთმა.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი ძლიერი საარტილერიო და ნალმსატყროცნთა მომზადების შემდეგ შეეცადა კონტრ-დარტყმა მიეყენებინა საბჭოთა ჯარებისათვის, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.

დილით ვეტცელის ჯგუფმა და 44-ე საარმიო კორპუსის მარჯვენა ფლანგმა მოიგერიეს რუსების შეტევები.

ღამით საბჭოთა ავიაცია თავს დაესხა ქერჩის აღმოსავლეთ სანაპიროს.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 444 ტონა სურსათი, 526 ტონა ფურაჟი, 309 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამი დი: მოღრუბლულობა, ზოგან წვიმა, 4 ბალი სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე 2 ბალი ღელვა, ტემპერატურა 6 გრადუსი სითბო, გზები გაფუჭდა. მიმოსვლა შეიძლება მხოლოდ სატვირთო ავტომანქანებით.¹⁵⁸

1943 წლის 14 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხეუბათი

264-ე დღე

ათი დღის მომზადების შემდეგ ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარები კვლავ გადავიდნენ შეტევაზე ძველი მიმართულებით. დარტყმა განახორციელეს მე-9, 37-ე, 46-ე და 58-ე არმიების შენაერთებმა. მოწინააღმდეგე შემტევ ჯარებს ორგანიზებული ცეცხლით შეხვდა. მთელი დღის მანძილზე უტევდნენ მე-9, 37-ე და 58-ე არმიების შენაერთები, მაგრამ მტრის თავდაცვა ვერ გაარღვიეს.

უკეთესი ვითარება შეიქმნა 56-ე არმიის ფრონტზე, რომ-

ლის ჯარებმა გატეხეს მტრის წინააღმდეგობა მდინარე ვტორაიას მიჯნაზე და გავიდნენ რკინიგზასთან მდინარე ადაგუმის ხიდის, საბჭოთა მეურნეობა „პიატილეტკის“ სამხრეთ-აღმოსავლეთით, 5 კილომეტრზე კრასნის, ტარანოვის ხევის სამხრეთით, ხოლო რძის სასაქონლო ფერმის უბანზე თითქმის მიუახლოვდნენ სტანიცა კრიმსკაიას.

მოწინააღმდეგემ ქვეითი ჯარის ორი პოლკის ძალებით და 60 ტანკით კონტრიერიში მიიტანა 61-ე და 383-ე მსროლელთა დივიზიებზე. გააფთრებული ბრძოლების შედეგად მოწინააღმდეგემ რამდენადმე უკან დაახევინა ჩვენს ნაწილებს, მაგრამ მთლიანად მდგომარეობის აღდგენა ვერ შესძლო.

სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში ბრძოლის დროს ბატარეის მეთაურმა კაპიტანმა ტრუფეცევმა თავისთავზე გამოიწვია სარტილერიო ცეცხლი. იგი მამაცურად დაიღუპა, მაგრამ მტერმა მიზანს ვერ მიაღწია.¹⁶⁹

„პრავედა“ იუწყება, რომ საბჭოთა ავიაციამ კვლავ დაბომბა კენიგსბერგი. იგი ბომბავდა სამხედრო და სამხედრო-სამრეწველო ობიექტებს, აგრეთვე რკინიგზის ტრანსპორტის საწარმოებს.

ავიაციის გენერალ-მაიორი ფ. ფ. ვეროვი დანიშნეს მე-4 საჰაერო არმიის სარდლის მოადგილედ პოლიტიკურ ნაწილში. პოლკოვნიკი ა. პ. გრუბინი გაათავისუფლეს მე-5 საჰაერო არმიის სარდლის მოადგილის თანამდებობიდან პოლიტიკურ ნაწილში, და მის ადგილზე ავიაციის გენერალ-მაიორი ვ. ი. ალექსეევი დანიშნეს.

* * *

მე-9 ქვეითი, 97-ე ეგერთა, პირველი სატანკო ბრიგადისა და ერთი სატანკო პოლკის ჯარები აბინსკაია-კრიმსკაიას გზის სამხრეთით სოლივით შეიჭრნენ რუსების თავდაცვაში 4 კილომეტრი სიგანის ფრონტზე. ბრძოლაში ჩაება მე-13 სატანკო დივიზიის მებრძოლი ჯგუფი.

რუსების ავიაციამ ძლიერად დაბომბა 44-ე საარმიო კორპუსის ჯარები.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 170 ტონა სურსათი, 440 ტონა ფურაჟი, 595 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მოღრუბლულობა, წვიმა, ტემპერატურა 4 გრადუსი სითბო, 3-6 ბალი ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე 2-4 ბალი ღელვა, გზები ვარგისია მხოლოდ სატვირთო ავტომანქანების სავალდებულო მიმოსვლისათვის.¹⁵⁶

1943 წლის 15 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

265-ე დღე

მე-9, 37-ე და 58-ე არმიათა ჯარები განაგრძობდნენ მოწინააღმდეგის ძლიერად გამაგრებული თავდაცვის იერიშს, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწიეს.

56-ე არმიის ჯარებს 7 საათიდან უნდა განეგრძოთ შეტევა ძველი მიმართულებით, მაგრამ მოწინააღმდეგემ დაასწრო და 6 საათსა და 30 წუთზე დაიწყო კონტრშეტევა, რომელშიც ქვეითი ჯარის, ტანკებისა და არტილერიის დიდძალი ჯარები მონაწილეობდნენ.

განსაკუთრებით გააფთრებული ბრძოლები გაჩაღდა სტანიცა კრიმსკაის სამხრეთით, მეშახტეთა 383-ე მსროლელთა და 61-ე მსროლელთა დივიზიის (მეთაური — გენერალ-მაიორი ს. ნ. კუზნეცოვი) ზოლში.

მოწინააღმდეგის ავიაცია მძვინვარებდა. ამ დღეს მან შეასრულა 1560 თვითმფრინავ-გაფრენა, ბომბავდა და ქვემეხებისა და ტყვიამფრქვევთა ცეცხლს უშენდა ჩვენს პოზიციებს. მტრის ავიაციამ ჩვენი ჯარები მიწას გააკრა, ხოლო ჩვენი არტილერია იძულებული გახდა ცეცხლი შეეწყვიტა. გერმანული ჯარების კონტრშეტევები სამ დღეს გრძელდებოდა.

მეშახტეთა 383-ე მსროლელთა დივიზიის 694-ე მსროლელთა პოლკის ოცეული უკანასკნელ ვაზნამდე, უკანასკნელ კაცამდე იცავდა პოზიციებს. როცა საბრძოლო მასალა აღარ დარჩათ, ლეიტენანტმა კუბრინმა თავისთავზე გამოიწვია ჩვენი ქვემეხების ცეცხლი. მტერი შეაჩერეს.¹⁷⁰

მე-4 საჰაერო არმიის ავიაგამანადგურებელმა მფრინავებმა მოიგერიეს გერმანული ავიაციის მასირებული თავდასხმა კრასნოდარზე. საჰაერო ბრძოლებში და მეზენიტეების მიერ ჩამოგდებული იყო მტრის 67 თვითმფრინავი.

253-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკის მეზენიტეებმა ჩამოაგდეს მტრის 7 თვითმფრინავი.¹⁷¹



დიდი ზრძოლები იყო მე-9, 50-ე ქვეითი და მე-9 ეგერთა დივიზიის ფრონტზე.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 1060 ტონა სურსათი, 461 ტონა ფურაჟი, 471 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მზიანი ამინდი, ტემპერატურა 8 გრადუსი სითბო, გზები შრება, ვარგისია ყველა სახეობის ავტომანქანების მიმოსვლისათვის.¹⁵⁸

1943 წლის 16 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ბარასკევი

266-ე დღე

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის გააფთრებულ შეტევებს, რომელიც ცდილობდა აღედგინა მდგომარეობა კრიმსკაიას რაიონში. კონტრშეტევებში გერმანელებმა ჩააბეს ქვეითი ჯარი, ავიაცია, ტანკები და არტილერია.

შავი ზღვის ფლოტის წყალქვეშა ნაევებმა და ავიაციამ დაიწყეს ერთობლივი მოქმედება მოწინააღმდეგის კომუნიკაციებზე შავი ზღვის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში.

თბილისის მშრომელებთან სტუმრად ჩამოვიდა სტალინ-გრადის გმირ დამცველთა გვარდიული ჯგუფი გენერალ-მაიორ ნ. ტ. თავართქილაძის მეთაურობით.



მე-17 არმიის შტაბმა 17 საათსა და 20 წუთზე მიიღო საბოლოო გადაწყვეტილება ოპერაცია „ნეპტუნი“ დაეწყო 17 აპრილს განთიადზე. ამასთან ოპერაციის დამთავრებას ვარაუდობდნენ 20 აპრილისთვის, რადგან მე-17 არმიის შტაბს აცნობეს, რომ ჰიტლერს სურდა პატაკი ოპერაცია „ნეპტუნის“ წარმატებით დამთავრების შესახებ მიეღო თავისი დაბადების დღეს — 20 აპრილს.

რუსებმა ძლიერი იერიში მიიტანეს 44-ე საარმიო კორპუსზე მე-9 ქვეითი დივიზიის ფრონტზე. ამ დარტყმის ნეიტრალიზაცია მოხერხდა არმიანსკოეს რაიონში.

მძიმე ბრძოლებია 101-ე ეგერთა დივიზიის უბანზე.

მე-13 სატანკო დივიზიაში ბრძოლისუნარიანია მხოლოდ 5 ტანკი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 185 ტონა სურსათი, 1382 ტონა ფურაჟი, 240 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მზიანი, მცირე მოლრუბლულობა, ტემპერატურა 10 გრადუსი სითბო, სუსტი ქარი და ღელვა, გზები გარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁵⁸

1943 წლის 17 აპრილი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

267-ე დღე

გერმანულ-ფაშისტურმა ჯარებმა დაიწყეს შეტევა მთელ ფრონტზე „მცირე მიწის“ გმირი გარნიზონის წინააღმდეგ. შეტევის დაწყებამდე 1260 გერმანული თვითმფრინავი დიღხანს ბომბავდა „მცირემიწელთა“ პოზიციებს. ოპერაციაში მონაწილეობდა 462 ბომბდამშენი, 255 ავიაგამანადგურებელი, 84 მოიერიშე, 439 მოპიკირე ბომბდამშენი. ოპერაცია „ნეპტუნის“ მიზანი იყო გაენადგურებინა გარნიზონი მისხაკოს პლაცდარმზე, ხოლო მისი ნარჩენები შავ ზღვაში ჩაეხრჩო.

დაიწყო საბჭოთა სამხედრო-საჰაერო ძალების საჰაერო ბრძოლა ყუბანში, რომლის ამოცანა იყო ჰაერში გაბატონება და საბჭოთა ჯარების წარმატებული შეტევის უზრუნველყოფა.

დამთავრდა გააფთრებული ბრძოლები სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში. წარუმატებლად დამთავრდა გერმანელთა ცდები აღმოსავლეთისკენ გაერეკა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები.

წითელარმიელმა ლავგილავამ, რომელიც თვითონაც დაჭრილი იყო ნაღმის ნამსხვრევებით, ბრძოლის ველიდან გაიყვანა და მედსანბატში მიიყვანა თავისი დაჭრილი მეთაური ლეიტენანტი პრიახა.¹⁷²

გამოქვეყნდა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება, რომლის შესაბამისად საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭათ კავკასიის დამცველებს — უმცროს სერჟანტს მ. მ. კორნიცკის, უფროს ლეიტენანტს ი. ლ. კუზნე-

ცოეს, მაიორ ც. ლ. კუნიკოვს, პოლიტბელ ა. პ. კირიჩენკოს (სიკვდილის შემდეგ).

1 მოწინააღმდეგემ ქვეითი ჯარის ორი პოლკის ძალებით და ტანკების, არტილერიისა და ავიაციის აქტიური მხარდაჭერით შეუტია 51-ე მსროლელთა ბრიგადის მე-4 ბატალიონს. ბატალიონი გმირულად იბრძოდა და თითქმის მთლიანად დაიღუპა, მაგრამ მტერმა წარმატებას ვერ მიაღწია.

107-ე მსროლელთა ბრიგადამ დღის განმავლობაში მოიგერია მტრის 16 შეტევა და არ დათმო თავისი პოზიციები. მტერმა წარმატებას ვერ მიაღწია.

მიწისზედა ჯარების სამი დღის კონტრშეტევების შედეგად, რომლებსაც მხარს უჭერდნენ ავიაციის დიდი ძალები, გერმანელებმა უკან დაახევინეს 56-ე არმიის ნაწილებს და აღადგინეს თავიანთი თავდაცვის ხაზი მდინარე ვტორაიას დასავლეთ ნაწილზე.

1 უფროსი ლეიტენანტის პ. ტ. პლოტიანსკის ასეულმა მოიგერია მოწინააღმდეგის ჯარბი ძალების ექვსი შეტევა და შეინარჩუნა პოზიციები. მცირე მიწაზე ბრძოლებისათვის უფროს ლეიტენანტს პ. ტ. პლოტიანსკის მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

* * *

დღეს დილის 6 საათსა და 30 წუთზე ვეტცელის ჯგუფმა ავიაციის მხარდაჭერით ძლიერი იერიში მიიტანა პლაცდარმზე ნოვოროსიისკის სამხრეთით. მე-4 სამთომსროლელთა დივიზია გარღვევაზე წავიდა მისხაკოს სამხრეთით, 124-ე ქვეითმა დივიზიამ თავისი ფრთით შეუტია საბჭოთა ჯარების ჯგუფს მისხაკოს ხეობაში; 73-ე ქვეითი დივიზია დღევანდელ ბრძოლებში არ მონაწილეობდა.¹⁵⁶

44-ე და 49-ე კორპუსებს დღის მანძილზე მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ მოიერიშე საბჭოთა ჯარების წინააღმდეგ.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 114 ტონა სურსათი, 408 ტონა ფურაჟი, 460 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მზიანი დარი, ტემპერატურა 8 გრადუსი სითბო, 5 ბალი სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე 5 ბალი ღელვა, გზები კარგ მდგომარეობაშია.¹⁵⁸

დღის 5 საათსა და 30 წუთზე განახლდა შეტევა მცირე მიწაზე. მაგრამ ვერცერთი შემტევი დივიზია — 125-ე, 73-ე ქვეითი, მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიები — ძლიერი საარტილერიო ცეცხლისა და ავიაციის მხარდაჭერის მიუხედავად, ვერ დაწინაურდნენ.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის შტაბში ჩავიდა უმაღლესი მთავარსარდლის მთავარბანაკის წარმომადგენელთა ჯგუფი. საბჭოთა კავშირის მარშლის გ. კ. ჟუკოვის მეთაურობით, ჯგუფში შედიოდნენ აგრეთვე სსრ კავშირის სამხედრო-საზღვაო ფლოტის სახალხო კომისარი ნ. გ. კუზნეცოვი და სსრ კავშირის სამხედრო-საჰაერო ძალების სარდალი, ავიაციის მარშალი ა. ა. ნოვიკოვი.

8 საათსა და 30 წუთზე მცირე მიწაზე დაიწყო გააფთრებული ბრძოლები 176-ე მსროლელთა დივიზიის (მეთაური — პოლკოვნიკი ს. მ. ბუშევი) და 255-ე საზღვაო ბრიგადის ზოლში. ჩვენებმა ყველა შეტევა მოიგერიეს და მტერს დიდი ზარალი მიაყენეს.

მე-8 და 51-ე ბრიგადების პირაპირზე, სადაც მტერმა მთავარი იერიში მიიტანა, მდგომარეობა კვლავაც განსაკუთრებულად მძიმე იყო. მე-8 გვარდიული, 51-ე, 83-ე, 107-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადების მეომრები იგერიებდნენ მტრის განუწყვეტელ შეტევებს, რომლებსაც მხარს უჭერდა ტანკების, ავიაციის, არტილერიის დიდი ძალები. მტერმა მიზანს ვერ მიაღწია.

უმაღლესმა მთავარსარდალმა მოსთხოვა შავი ზღვის ფლოტის სარდალს, რომ უფრო ეფექტიანი დახმარება გაეწია მე-18 არმიის ჯარებისათვის.

დღის დამლევს მოწინააღმდეგემ დიდი დანაკარგების ფასად შეძლო 1 კილომეტრ სიღრმემდე სოლიდით შეჭრილიყო ფრონტის ვიწრო უბანზე. უფრო შორს მტერი არ გაუშვებს!

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებმა დაიწყეს კრიმსკაიას რაიონში შეტევისათვის მზადება. 10 დღის მანძილზე, 29 აპ-

რილამდე ფრონტის ჯარებში საბჭოთა კავშირის მარშლის გ. კ. ჟუკოვის მითითებით განხორციელდა ჯარის ნაწილების ოპერატიული ხელმძღვანელობის გაუმჯობესების, მათი მატერიალური და ტექნიკური უზრუნველყოფის მთელი რიგი დიდმნიშვნელოვანი ღონისძიებანი.



გერმანიის თვითმფრინავებმა დაბომბეს მისხაკოს პლაცდარმი. სულ შეასრულეს 1074 თვითმფრინავ-გაფრენა. ბრძოლაში ჩაბმულია საზღვაო ძალები: პირველი ფლოტილია და იტალიური ფლოტილია. ღამით გაჩაღდა 7 ბრძოლა რუსების ქვემეხიან ნაგებთან. ტორპედირებულია გადმოსასხმელი მოედნები მისხაკოსა და სუჟუკის ისარას შორის. მთელი ძალისხმევის — ხმელეთიდან, ჰაერიდან და ზღვიდან შეტევების მიუხედავად მე-4 სამთომსროლელთა და 73-ე ქვეითი დივიზიების შეტევამ წარმატებას ვერ მიაღწია, ხოლო 125-ე ქვეითი დივიზიის წარმატება უმნიშვნელო იყო.¹⁷³

საბჭოთა ჯარებმა 370-ე ქვეითი დივიზიის უბანზე შეუტეეს 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსს.

ამ დღე: მზიანი ამინდი, ტემპერატურა 8 გრადუსი სითბო. 4 ბალი სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქარი, ზღვაზე 2 ბალი დელვა, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁷⁴

1943 წლის 19 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

269-ე დღე

უმალლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკის წარმომადგენლები გ. კ. ჟუკოვი, ნ. გ. კუზნეცოვი და ა. ა. ნოვიკოვი გენერლებისა და ოფიცრების ჯგუფთან ერთად ჩავიდნენ მე-18 არმიის საკომანდო პუნქტში.

მე-18 არმიის სარდალმა მცირე მიწაზე ბრძოლებში ჩააბა მთელი თავისი რეზერვი — 83-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადა და 176-ე მსროლელთა დივიზიის ერთი პოლკი.

ჯარების გასაძლიერებლად პლაცდარმზე გადასხენ შინსახ-

კომის ქარების პოლკი და 111-ე მსროლელთა ბრიგადის ბატალიონი. ბრიგადის დანარჩენი ბატალიონები პლაცდარმზე გადასხეს 20—25 აპრილს. შტორმი ზღვაზე, მოწინააღმდეგის საარტილერიო ცეცხლი ძძნელებდა დაჭრილთა ევაკუაციას, რომლებიც 19 აპრილს დილით ნაპირზე უკვე 700 კაცამდე მოგროვდნენ.

ი. ბ. სტალინის განკარგულებით მთავარბანაკის წარმომადგენლებმა პლაცდარმის დაცვის ორგანიზაციაში დამატებითი ძალები და საშუალებები ჩააბეს. უმაღლესი მთავარსარდლის რეზერვიდან ჩრდილო კავკასიის ფრონტზე გაგზავნეს სამი საავიაციო კორპუსი: მე-2 ბომბდამშენთა, მე-2 შერეული და მე-3 ავიაგამანადგურებელთა, აგრეთვე 287-ე ავიაგამანადგურებელთა დივიზია — სულ 500 თვითმფრინავი.

76-მილიმეტრიანი ქვემეხის მეთაურმა ტაჯიკმა ხ. აბზალოვმა და დამპიზნებელმა აზერბაიჯანელმა დ. ალიევმა მოსპეს მტრის ორი ტანკი, ხუთი სამეთვალყურეო ბუნქტი, ასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი.¹⁷⁴

საბჭოთა ავიაციამ ჩაძირა 309-ე და 367-ე სამხედრო-საზღვაო სადესანტო ხომალდები.¹⁷⁵

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა სტატია „სომხეთი-ფრონტს“. სტატიაში მოყვანილია მონაცემები, თუ რა დახმარებას უწევენ სომხეთის მშრომელები ფრონტს. 1942 წელს რესპუბლიკის მრეწველობამ აითვისა 224 ახალი სახეობის ნაწარმი, სულ კი ომის პერიოდში დაახლოებით 500 სახეობის ნაწარმი. საშემოდგომო მარცვლეულის ფართობი გაიზარდა 26 ათასი ჰექტარით, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია სახელმწიფოს ჩააბარეს ვადამდე. ფართო და ყოველმხრივ საშეფო დახმარებას უწევენ ჰოსპიტლებს, დაჭრილ მეომრებს, ჯარისკაცთა და ოფიცერთა ოჯახებს, ომის ინვალიდებს. სატანკო კოლონა „სომხეთის კოლმეურნისა“ და საბრძოლო თვითმფრინავების ესყადრილიის ასაშენებლად შეგროვდა 80 მილიონი მანეთი. მეომრებისათვის შეგროვდა მილიონ ერთეულზე მეტი თბილი ნივთები. მოქმედ არმიაში გაიგზავნა 128 ათასი ინდივიდუალური საჩუქარი.

ბლაცდარმზე ბრძოლების მესამე დღეს შეტევები მიმდინარეობს 125-ე ქვეითი დივიზიის უბანზე. იქ აგზავნიან 73-ე ქვეითი, მე-3 ქვეითი, მე-4 სამთომსროლელო და მე-6 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიების ნაწილებს. მაგრამ ძალების კონცენტრაციას წარმატება არ მოჰყოლია, შეტევები შეჩერდა.¹⁷⁸

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 199 ტონა სურსათი, 1394 ტონა ფურაჟი, 602 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: ნოვოროსიისკში და ტამანის ნახევარკუნძულზე წვიმს, სხვაგან მზიანი ამინდია, ტემპერატურა 12 გრადუსი სითბო, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁵⁶

1943 წლის 20 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

270-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ზოლში მისხაკოს რაიონში საბჭოთა სადესანტო ჯგუფის წინააღმდეგ გერმანელთა შეტევის ჩაშლის მიზნით საბჭოთა ავიაციამ 200-მდე თვითმფრინავის ძალებით ორი მასირებული დარტყმა აგემა მოწინააღმდეგის შემტევ ჯარებს. რამდენიმე ასეთი დარტყმის შემდეგ ამ დღეს მოწინააღმდეგის შეტევა შეჩერდა. მისხაკოს პლაცდარმის თავზე გაჩაღებულ საჰაერო ბრძოლებში საბჭოთა მფრინავებმა დღის განმავლობაში ჩამოაგდეს მტრის 50 თვითმფრინავი და დაკარგეს თავიანთი 39 თვითმფრინავი.

შავი ზღვის ფლოტის „ს-33“ წყალქვეშა ნავმა მოწინააღმდეგის სანაპიროზე ჩაძირა 6875 ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი „სუჩავა“.

მე-4 საჰაერო არმიის ავიაგამანადგურებელი მფრინავი ზემდეგი ი. მედვედევი ყუბანში საჰაერო ბრძოლის დროს მძიმედ დაიჭრა თავში. საბჭოთა მფრინავმა ტარანით მოსპო მტრის ბომბდამშენი, შემდეგ კი ცეცხლმოკიდებული თვითმფრინავი სტანიცა პიატიგორსკაიას ერთ-ერთ ბოსტანში დასვა.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო-საჰაერო ძალებს შავი ზღვის ფლოტის ავიაციასთან, შორი მოქმედების ავიაციის ჯგუფთან და ახლად გადმოყვანილი სამი საავიაციო კორპუსის ძირითად ძალებთან ერთად ჰქონდა 900-მდე საბრძოლო

მანქანა, მათ შორის საფრონტო ავიაციაში — 800-მდე თვითმფრინავი, აქედან: 270 ავიაგამანადგურებელი, 170 მოიერიშე, 165 დღის ბომბდამშენი და 195 ღამის ბომბდამშენი.

უმალესი მთავარსარდლის მთავარბანაკის წარმომადგენლები გადავიდნენ 56-ე არმიის საკომანდო პუნქტში, რომელიც ემზადებოდა მტრის თავდაცვის გარღვევისა და სტანციაკრიმსკაიას აღებისათვის.

აღინიშნა მოწინააღმდეგის 1500-ზე მეტი თვითმფრინავი, გაფრენა, რომელთა დროს პლაცდარმზე ჩამოაგდეს 4 ათასზე მეტი ავიაბომბი. საპაერო ბრძოლებში და მეზენიტეების ცეცხლით ჩამოაგდეს მტრის 38 თვითმფრინავი, სამი დღის მანძილზე საპაერო ბრძოლებში ჩამოგდებულია 117 ფაშისტური თვითმფრინავი.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. გლინკა დიმიტრი ბორისის ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.

2. შაროვი ივანე ალექსანდრეს ძე — მაიორი (სიკედილის შემდეგ).



10 საათზე და 30 წუთზე 125-ე ქვეითი დივიზიის ათმა ბატალიონმა იერიში მიიტანა მისხაკოს ნაკადულის აღმოსავლეთ ნაწილზე, მაგრამ ასი მეტრიც არ ჰქონდათ გავლილი, რომ წააწყდნენ საბჭოთა ჯარების ახალ პოზიციებს.

ბრძოლაში ჩაება გერმანიის ფლოტი (19 აპრილს იგი 7 ბალი შტორმის გამო ნავსადგურებიდან არ გამოსულა). ხომალდები მოქმედებდნენ სამ ჯგუფად: ერთი წავიდა ტუაფსეში, მეორე გელენჯიკში, მესამე — ჩუგოკოპასის კონცხზე. ტრალერები ცეცხლს უშენდნენ პლაცდარმს, გადასასხმელ მოედნებს; ტორპედოებმა კატარღებმა რვა ტორპედო გაუშვეს.¹¹⁷

შვებულებიდან დაბრუნდა და კვლავ შეუდგა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლის მოვალეობის შესრულებას გენერალ-ფელდმარშალი ე. ფონ კლაისტი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 146 ტონა სურსათი, 856 ტონა ფურაჟი, 480 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მზიანი, მოწმენდილი დღე, ტემპერატურა 12 გრადუსი სითბო, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁵⁸

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა აზერბაიჯანელი ხალხის წერილი აზერბაიჯანელი მეომრებისადმი, რომელშიც აზერბაიჯანის სსრ მშრომელებმა ფრონტს უპატაკეს თავიანთი შრომითი წარმატებებისა და იმის შესახებ, რომ 170 მილიონ მანეთზე მეტი შეიტანეს წითელი არმიისათვის ტანკებისა და თვითმფრინავების ასაშენებლად. თავის წერილში აზერბაიჯანელი ხალხი მეომრებს მოუწოდებდა დაუნდობლად გაენადგურებინათ ჰიტლერელი დამპყრობლები. „ღირსება მოითხოვს, რომ სანამ მთელი საბჭოთა მიწა-წყალი არ განთავისუფლდება გერმანელ დამპყრობთაგან, არც ერთმა აზერბაიჯანელმა არ უნდა ჩააგდოს ხმალი ქარქაშში“. წერილს ხელს აწერს 897 146 კაცი.

ჩაიშალა გერმანიის ჯარების შეტევა მისხაკოს პლაცდარმზე. ოთხი დღის ბრძოლებში მოწინააღმდეგემ დაკარგა 7 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, 16 ტანკი, 21 ქვემეხი. მე-18 არმიის ჯარებმა დაკარგეს 2351 კაცი, მათ შორის 568 დაიხოცა.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები უტევდნენ ნოვოროსიისკის ჩრდილოეთით მდებარე რაიონში.

მე-4 საჰაერო არმიის გამანადგურებელმა მფრინავმა სერჟანტმა ვ. კუნიცინმა, რომელიც თავის პირველ საბრძოლო გაფრენაში იყო, როცა მტრის სამმა ავიაგამანადგურებელმა შეუტია, მოხერხებული მანევრით დააღწია თავი მტრის დარტყმას, ტარანით წავიდა მოწინააღმდეგის ბომბდამშენზე და მას კული ჩამოაჭრა. თავისი თვითმფრინავი სერჟანტმა კუნიცინმა აეროდრომზე დასვა.

21—23 აპრილს ჩვენი ავიაცია ბომბავდა მტრის აეროდრომებს სარაბუზსა და საკაში (ყირიმში), სადაც მოსპო და დააზიანა მე-4 საჰაერო ფლოტის 55-ე ბომბდანშენი, ავიაციის 100 თვითმფრინავზე მეტი.

დიდი საჰაერო ბრძოლები გაჩაღდა კრასნოდარის დასავლეთით. ორი დღის მანძილზე ჩვენებმა ჩამოაგდეს 98 თვითმფრინავი და დაკარგეს 42 თვითმფრინავი.

805-ე მოიერიშე ავიაპოლკის „ილ-2“ თვითმფრინავის ეკი-

პაეს, რომელშიც შედიოდნენ მფრინავი უმცროსი ლეიტენანტი ნ. ვ. რიხლინი და საჰაერო მსროლელი სერჟანტი ი. ს. ეფრემოვი, შეუტია მტრის ოთხმა ავიამანადგურებელმა. საჰაერო ბრძოლაში მოიერიშეებმა ჩამოაგდეს მტრის ორი ავიამანადგურებელი. დაჭრილმა რიხლინმა თვითმფრინავი აეროდრომამდე მიიყვანა და დასვა. ამ ბძოლისათვის ნ. ვ. რიხლინს მიენიჭა უფროსი ლეიტენანტის, ხოლო სერჟანტ ეფრემოვს — უმცროსი ლეიტენანტის წოდება.¹⁷⁸

1 იშჩენსკაია-ტომაზოვოს, გრივენსკაიასა და კალაბატკის რაიონში ბრძოლებისათვის 414-ე მსროლელთა დივიზიის 299 მებრძოლსა და მეთაურს გადაეცა ორდენები და მედლები.

■ ■ ■

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბიდან მე-17 არმიაში გაგზავნილმა პოლკოვნიკმა ცერბელმა, რომელიც მოახსენებდა, თუ როგორ შეფასებას აძლევენ მე-5 კორპუსის, 125-ე ქვეითი და მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის მეთაურები შექმნილ ვითარებას, აღნიშნა, რომ არსებული ძალებით შეტევის განგრძობა უპერსპექტივოა.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 152 ტონა სურსათი, 565 ტონა ფურაჟი, 680 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამიონდი: მზე, 8 გრადუსი სითბო, ქარი 6 ბალი, ზღვაზე 4 ბალი ღელვა, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁵⁶

1943 წლის 22 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ ე თ შ ა ბ ა თ ი

272-ე დ ღ ე

: მთლიანად ჩაიშალა გერმანელთა შეტევა მისხაკოს რაიონში, რომლის მიზანი იყო მცირე მიწის პლაცდარმისა და გარნიზონის განადგურება.

1 შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ დაბომბა და იერიში მიიტანა მოწინააღმდეგის მცურავ საშუალებებზე ანაპის ნავსადგურში, სადაც ძლიერი ხანძრები გაჩნდა.

ყუბანის ცაში გრძელდება გააფთრებული საჰაერო ბრძო-

ლები მისხაგოს პლაცდარმის რაიონში და კრასნოდარის დასავლეთით.

საბჭოთა კავშირის მარშალმა გ. კ. ჟუკოვმა სტანიცა აბინსკაიაში მოიწვია 46-ე არმიის შენაერთების მეთაურთა თათბირი. ეს შენაერთები ემზადებოდნენ კრიმსკაიას სამხრეთით მოწინააღმდეგის თავდაცვის გარღვევისათვის.

• • •

ვეტცელის ჯგუფის ჯარები 125-ე, 73-ე ქვეითი და მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიების ძალებით განაგრძობდნენ შეტევებს, მაგრამ რუსების კონტრშეტევების შედეგად წარმატებას ვერ მიაღწიეს.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 507 ტონა სურსათი, 1288 ტონა ფურაჟი, 484 ტონა საბრძოლო მასალა.¹⁵⁸

ამინდი: მზე, ტემპერატურა 8 გრადუსი სითბო, ქარი 6 ბალი, ზღვაზე 4 ბალი ღელვა, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁵⁶

1943 წლის 23 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარაკევი

273-ე დღე

მე-5 საარმიო კორპუსის ჯარებმა („ვეტცელის ჯგუფმა“), როცა დარწმუნდნენ, რომ ოპერაცია „ნებტუნი“ ჩაიშალა, შეწყვიტეს მასირებული შეტევები პლაცდარმზე.

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გააფთრებული საპაერო ბრძოლები.

ორი კატარლით გავიდა ზღვაში 23 მეზღვაური-მშვერავი კაპიტან დ. ს. კალინინის მეთაურობით. მეზღვაურთა ორი ჯგუფი კაპიტან დ. ს. კალინინისა და უფროსი სერჟანტის ლევინსკის მეთაურობით თითქმის მთლიანად დაიღუპა უთანასწორო ბრძოლებში. მიჩმან ნ. ა. ზემცოვის ჯგუფი საბჭოთა ჯარების განლაგებაში შევიდა მნიშვნელოვანი სადაზვერვო მონაცემებით. მიჩმან ნ. ა. ზემცოვს მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

მტრის გარემოცვაში მოხვედრილმა კაპიტანმა დ. ს. კალი-
28. კ. ცქიტიშვილი

ნინმა, როცა მთელი საბრძოლო მასალა გამოელა, უბიდან უკანასკნელი გრანატა ამოაძრო და თავისთავიცა და ფაშისტებიც ააფეთქა. სიკვდილის შემდეგ მას მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

22 აპრილს ღამით საჰაერო ბრძოლაში დაიღუპა მფრინავი ქალი, ღამის ბომბდამშენთა 46-ე გვარდიული საავიაციო პოლკის ესკადრილიის მეთაურის მოადგილე ევდოკია ივანენ ასული ნოსალი. მოგვიანებით მას პირველს ამ პოლკში სიკვდილის შემდეგ მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

კრიმსკაიან რაიონში შეტევითი ოპერაციის მომზადების დროს მოწინააღმდეგის მოსატყუებლად დაამზადეს და განალაგეს 46 ტანკის მაკეტი.

ვიცე-ადმირალი ლ. ა. ვლადიმირსკი დანიშნეს შავი ზღვის ფლოტის სარდლად.

ვიცე-ადმირალი ფ. ს. ოქტიბრსკი გაათავისუფლეს შავი ზღვის ფლოტის სარდლის თანამდებობიდან.

* * *

ოპერაცია „ნებტუნის“ ჩაშლის მიზეზს რომ აანალიზებდა, მე-17 არმიის სარდალმა გენერალ-პოლკოვნიკმა რუოფმა 23 აპრილს გამართულ თათბირზე თქვა: „რუსებმა გამოიციენ ჩვენი შეტევა... ამიტომ იგი აწყდებოდა მთლიანად მომზადებულ წინააღმდეგობას. გარდა ამისა, სათანადოდ ძლიერი არ იყო ორივე შემტევი დივიზია — მე-4 სამთომსროლელთა და 125-ე ქვეითი დივიზიები... თავი იჩინა აგრეთვე სუსტად მომზადებულმა შევსებამ. არ იყო ქვეითი ჯარის, არტილერიისა და ავიაციის ურთიერთმოქმედება. მოწინააღმდეგე განლაგებული იყო მოხერხებულ ადგილას“. ¹⁷⁹

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 821 ტონა სურსათი, 844 ტონა ფურაჟი, 90 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამ დღე: მზიანი, მოწმენდილი დღე, სუსტი ქარი. გზები სავსებით ვარგისია მიმოსვლისათვის. ¹⁸⁰

მე-18 არმიის სადესანტო ჯგუფი განაგრძობდა გაათრე-
ბულ ზრძოლებს მისხაკოს პლაცდარმზე. 24 აპრილს საბჭოთა
ქარები კონტრშეტევაზე გადავიდნენ დასაბოლოოდ დაასამა-
რეს ოპერაცია „ნეპტუნის“ გეგმა.

23 საათზე 351-ე მსროლელთა დივიზიის უბანზე გერმანე-
ლები შეეცადნენ მეავტომატეთა ჯგუფებით გადასულიყვნენ
მდ. მაღკაზე და შესულიყვნენ 1160-ე მსროლელთა პოლკსა
და 351-ე მსროლელთა დივიზიას შორის არსებულ სივრცეში,
მაგრამ ისინი ცეცხლით გაფანტა 1161-ე პოლკმა.¹⁸⁰

17—24 აპრილს ნოვოროსიისკის რაიონში ფაშისტებმა და-
კარგეს 152 თვითმფრინავი და შეწყვიტეს საბრძოლო მოქმე-
დება. საბჭოთა სამხედრო-საჰაერო ძალების დანაკარგები ორ-
ჯერ ნაკლები იყო.¹⁸¹

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გაათრეებული საჰაერო
ბრძოლები.

მე-5 საჰაერო არმიის სამმართველომ მე-4 საჰაერო არმი-
ის გადასცა მისდამი დაქვემდებარებული საბრძოლო ნაწილე-
ბი — 265 თვითმფრინავი და 24—30 აპრილს გადაინაცვლა
სტეპის ფრონტზე კურსკის რკალის რაიონში. სტანიცა კრიმ-
სკიას რაიონში მოწინააღმდეგის მოსატყუებლად განალაგეს
23 ტანკის მაკეტი.

გენერალ-მაიორი კ. ი. პროვალოვი გაათავისუფლეს 22-ე
სამთომსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

გენერალ-მაიორი ვ. თ. სერგაცკოვი გაათავისუფლეს მე-3
მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

კრასნოდარზე სამი ბომბდამშენის თავდასხმის მოგერიები-
სას 211-ე ცალკე საჰენიტო-საარტილერიო დივიზიონის მეზე-
ნიტეებმა ერთი მათგანი ჩამოაგდეს.¹⁸¹

* * *

1 დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 624 ტონა სურსათი,
868 ტონა ფურაჟი, 910 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდო: ჩინებული ამინდია, გზები სავსებით ვარგისია
მიმოსვლისათვის.¹⁵⁸

გერმანელთა კონტრშეტევები მისხაკოს პლაცდარმზე საბოლოოდ შეწყდა. სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში დაღვეს 26 ტანკის მაკეტი.

ნოვოროსიისკში ფაშისტებმა წირვის დროს დაუშინეს ცეცხლი ქალაქის ეკლესიებს, ამასთან რადიოთი და პრესაში გამოაცხადეს, ეს ბარბაროსული აქტი საბჭოთა პარტიზანებმა ჩაიდინესო.

მისხაკოს პლაცდარმზე გააფთრებული ბრძოლების დროს გაიზარდა პარტიის რიგებში შესვლის მსურველთა რიცხვი. 176-ე მსროლელთა დივიზიასა და მე-8 გვარდიულ მსროლელთა ბრიგადაში 10 დღის მანძილზე, 15—26 აპრილს შეტანილი იყო 215 განცხადება თხოვნით, რომ მიეღოთ კომუნისტური პარტიის რიგებში.¹⁸²

სტანიცა პრიმორსკო-ახტარსკაიაზე მტრის ავიაციის თავდასხმის დროს 414-ე მსროლელთა დივიზიის სერჟანტმა პ. რ. ხარებოვმა და წითელარმიელმა დ. ი. ლომთაძემ ტანკსაწინააღმდეგო თოფით ჩამოაგდეს ორი „იუ-87“, ხოლო უმცროსმა სერჟანტმა რ. ა. მემარნიშვილმა—„მ—109“. სამივე მეომარი დაჭილდოვდა მეორე ხარისხის სამამულო ომის ორდენით.¹⁸³

გენერალ-მაიორი ვ. თ. სერგაცოვი დანიშნეს 22-ე მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

გენერალ-მაიორი ა. ა. ლუჩინსკი დანიშნეს მე-3 სამთომსროლელთა კორპუსის მეთაურად.



მე-17 არმიის ფრონტზე მდგომარეობა სტაბილიზებულია. შეიმჩნევა რუსების სადაზვერვო ჯგუფების საქმიანობის გაძლიერება.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 1144 ტონა სურსათი, 580 ტონა ფურაჟი, 427 საბრძოლო მასალა.

ამინდის მზიანი დღე, ცხელა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁸⁶

მე-9 და 37-ე არმიათა ჯარები აქტიურად ემზადებიან შეტევისათვის კრიმსკაიას რაიონში. შენაერთები დაკომპლექტდა შეევსებით, განმტკიცდა შტაბები და მართვის ორგანოები. მოხალისეთაგან იქმნებოდა სპეციალური რაზმები, რომლებსაც ლელიანში უნდა ემოქმედათ და ხელთ ეგდოთ პლაცდარმები მდინარეების კურკისა და ყუბანის იქითა ნაპირზე.¹⁸⁴

გრძელდებოდა შეუპოვარი საჰაერო ბრძოლები პლაცდარმის რაიონში და კრასნოდარის დასავლეთით.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1161-ე მსროლელთა პოლკმა ცეცხლი დაუშინა მოწინააღმდეგის საბრძოლო შენაერთებს, რის შედეგად ჩაახშეს მტრის ერთი დაზვის ტყვიამფრქვევი.¹⁸⁵

სტანიცა პრიმორსკო-ახტარსკაიაზე მტრის ავიაციის თავდასხმის დროს 414-ე მსროლელთა დივიზიის წითელარმიელმა ი. გ. ზარიძემ ტანკსაწინააღმდეგო თოფით ჩამოაგდო „იუ-87“. მამაცი გეომარი მეორე ხარისხის სამამულო ომის ორდენით დაჯილდოვდა.

ენშიაძინის კათალიკოსატმა საბჭოთა მთავრობას გადასცა 15580 დოლარი, რითაც შეიძინეს ტანსაცმელი ფრონტელთა შეილენისათვის.¹⁸⁶

• • •

ვეტცელის ჯგუფის ფრონტზე აქტიური საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 650 ტონა სურსათი, 20 ტონა ფურაჟი, 244 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდი: დილით მოღრუბლული, შემდეგ მზიანი და ნათელი დღე, გზები სავსებით ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁸⁸

მე-9 და 37-ე არმიათა ჯარები ამთავრებენ შეტევისათვის ემზადებას. მოხალისეთა რაზმებისათვის აღგილობრივ მოსახლეობაში შეარჩიეს გამყოლები ლელიანში გასასვლელად. მე-

სანგრეები და ჯარები ამზადებდნენ გადასასვლელ საშუალებებს.

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გააფთრებული საპაერო ბრძოლები.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა მასალები ყუბანის ავიაციის მოქმედების შესახებ. პიტლერელებმა ყირიმის, ქერჩისა და ტამანის ნახევარკუნძულების აეროდრომებზე თავი მოუყარეს დიდძალ საავიაციო ძალებს, რომლებიც მასირებულად ბომბავდნენ ჯარებსა და ზურგს. პიტლერელებმა აამოქმედეს ახალი ტიპის თვითმფრინავები — „ფოკე-ვულფ-190“ და „მესერსმიტ“-109 გ.“ მაგრამ იმის გამო, რომ ყუბანში თავმოყრილი იყო საბჭოთა ავიაციის დიდი ძალები, გერმანელთა საპაერო შეტევა წარუმატებელი გამოდგა.

სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში განალაგეს 32 ტანკის მაკეტი.

ფაშისტებმა კვლავ ცეცხლი დაუშინეს ნოვოროსიისკის ეკლესიებს წირვის დროს და კვლავ საბჭოთა პარტიზანებს დააბრალეს ეს საზიზღარი ბოროტმოქმედება.

• • •

მე-17 არმიის მდგომარეობა 1943 წლის 27 აპრილისათვის.

1. ვეტცელის ჯგუფი: სანაპირო სამხრეთ ოზერეიკამდე — რუმინული ცხენოსანთა კორპუსი მე-9 რუმინულ ცხენოსანთა დივიზიასთან და მე-10 რუმინულ ქვეითს დივიზიასთან ერთად; ანაპის რაიონში — მე-6 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიის 1 პოლკი, მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის 1 ბატალიონი; ნოვოროსიისკის ყუბანზე — კრესის ჯგუფი, რომლის შემადგენლობაშია მე-6 რუმინული ცხენოსანი დივიზია, მე-4 სამთო მსროლელთა დივიზია, 73-ე ქვეითი დივიზია.

2. 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის უბანი: 50-ე ქვეითი დივიზია, 125-ე ქვეითი დივიზიის 1-ლი პოლკი, დივიზიის მეორე პოლკია თემრუკში, მესამე ტამანის ნახევარკუნძულზე.

3. მე-17 არმიის რეზერვში: მე-13 სატანკო დივიზიის ნაწილები (1 სატანკო-გრენადიორთა პოლკი, საარტილერიო და სატანკო ნაწილები) იმყოფება თემრუკ-სტაროტიტაროვსკაიას რაიონში.

4. ყირიმში წავიდნენ: 370-ე ქვეითი დივიზია, მე-13 სა-
ტანკო და მე-5 საავიაციო-საველე დივიზიების ნაწილები.

5. № 4 ველოსიპედისტთა პოლკი.

6. მე-19 ქვეითი დივიზია რჩება „გოტენკოპფის“ ხაზზე.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 648 ტონა სურსათი,
1084 ტონა ფურაჟი, 545 ტონა საბრძოლო მასალა.

• მ ი ნ დ ი: ცვალებადი, გზები სავსებით ვარგისია მიმოს-
ვლისათვის.¹⁸⁶

1943 წლის 28 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

278-ე დღე

დიდი საპაერო ბრძოლები იყო კრასნოდარის დასავლეთით.
ორი დღის ბრძოლებში ჩამოგდებულია 116 გერმანული
თვითმფრინავი, საბჭოთა ავიაციამ დაკარგა 45 მანქანა.

იმისათვის რომ 37-ე არმიას სამი შერჩეული მარშრუტით
მიეტანა იერიში, მესანგრეებმა ლელიანში 3 მეტრი სიგანის
გასასვლელი გაკაფეს, რათა შეუფერხებლად გაეგლო ნაგებსა
და ბორნებს. შეტევის დაწყებამდე ერთი დღით ადრე მარ-
შრუტებზე დადგეს გზის მაჩვენებლები მარშრუტის ნომრით.
ლელიანის თითოეულ მარშრუტზე დანიშნეს კომენდანტი და
მარეგულირებელთა ჯგუფი.

საცურავი საშუალებანი თავმოყრილი იყო წინასწარ დაზ-
ვერილ და მოწინააღმდეგისაგან კარგად დაფარულ ბაზებში,
თითოეულ მარშრუტზე. დილიდან გერმანელი ბომბდამშენები
შეეცადნენ ჩვენი ჯარების საბრძოლო შენაერთების დაბომ-
ბვას. დღის განმავლობაში მოწინააღმდეგემ შეასრულა 850
თვითმფრინავგაფრენა. ჩვენმა ავიამანაღგურებლებმა საპაე-
რო ბრძოლებში ჩამოაგდეს მტრის 25 თვითმფრინავი და და-
კარგეს 18 თვითმფრინავი.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1161-ე მსროლელთა პოლ-
კის ნაწილებმა მთლიანად განდევნეს მტერი მდ. კურკის აღმო-
სავლეთ ნაპირიდან სარძევე-სასაქონლო ფერმის რაიონში. ამ
ბრძოლაში მოწინააღმდეგემ დაკარგა 150-ამდე ჯარისკაცი და
ოფიცერი.¹⁸⁷

საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა გეარდიის რი-
გით ჯარისკაცს ნიკოლოზ ილიას ძე სავჩენკოს.

სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში განლაგეს 4 ტანკის მაკეტი. გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა დიდი რუსი მხედართმთავრის მ. ი. კუტუზოვის გარდაცვალების 130-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი მასალები.

• • •

ვეტცელის ჯგუფის რაიონში ცვლილებები არ მომხდარა. 44-ე და 49-ე კორპუსები დღის განმავლობაში იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების გააფთრებულ შეტევებს.

რუსების ავიაციამ ღამით დაბომბა ყირიმი და ქერჩი. დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 381 ტონა სურსათი, 391 ტონა ფურაჟი, 512 საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მზიანი დღე, ცხელა, სუსტი მორღებლულობა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁵⁶

1943 წლის 29 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

279-ე დღე

28 აპრილს ღამით 56-ე არმიის ჯარებმა დაამთავრეს ძალების გადაჯგუფება და თავმოყრა და შეტევის საწყისი მდგომარეობა დაიკავეს.

56-ე არმიის მომავალი შეტევის ზოლში წინასწარი საავიაციო მომზადებისათვის 28 აპრილს ღამით საფრონტო და შორმა ბომბდამშენებმა 397 თვითმფრინავგაფრენა შეასრულეს. 29 აპრილს დილით შეტევამდე დაიწყო უშუალო საავიაციო მომზადება, რომელიც შემდეგ ავიაციის მხარდაჭერად გადაიქცა. რამდენიმე საათის განმავლობაში ბრძოლის ველზე მოქმედებდა 491 თვითმფრინავი, მათ შორის 144 ბომბდამშენი, 82 მოიერიშე და 265 ავიაგამანადგურებელი.¹⁵⁸

7 საათსა და 40 წუთზე საარტილერიო მომზადების შემდეგ, რომელიც 100 წუთს გრძელდებოდა, 56-ე არმიის ჩრდილოეთისა და სამხრეთის დამკვრელ დაჯგუფებათა ძირითადი ძალები შეტევაზე გადავიდნენ, მაგრამ წააწყდნენ მოწინააღმდეგის არტილერიისა და ნაღმსატყროცნთა, აგრეთვე ტყვიამფრქვევთა ცეცხლს და ამ დღეს წარმატება ვერ მოიპოვეს.

დღის დამლევს ჩრდილოეთის დამკვერელი ჯგუფი 1-2 კილომეტრ სიღრმეზე შეიჭრა მტრის პოზიციებში.

საბჭოთა ავიაგამანადგურებლების ჯგუფმა კაპიტან დ. ბ. გლინკას მეთაურობით შეუტია და მოსპო გერმანელთა რვა ბომბდამშენი.

საბჭოთა ავიაგამანადგურებლების ესკადრილიამ იერიში მიიტანა გერმანელთა 12 ავიაგამანადგურებელზე და რვა ჩამოაგდო. ოთხი თვითმფრინავი ჩამოაგდო კაპიტანმა ა. ი. პოკრიშკინმა.

17—29 აპრილს აეროდრომზე მოსპეს და დააზიანეს მტრის 260-ამდე თვითმფრინავი.¹⁸⁹

შავ ზღვაში საბჭოთა ნაღმებზე აფეთქდა და ჩაიძირა მტრის 1736 ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი „არკადია“.

291-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მეთაურმა მაიორმა ა. კ. იანოვიჩმა, რომელიც წინ მიუძღოდა 10 ავიაგამანადგურებელს ნოვოროსიისკის რაიონში, ბრძოლა გაუმართა 20 გერმანულ ავიაგამანადგურებელს. საბოლოო ქვემეხით მაიორმა იანოვიჩმა ჩამოაგდო ერთი „მ—109“, მეორე კი ტარანით მოსპო. თვით საბჭოთა მფრინავი პარაშუტით დაეშვა.

22—29 აპრილს სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში განლაგებული იყო 40 ტანკის მოძრავი მაკეტი, 127 ტანკის უძრავი მაკეტი, დაშლილი და კვლავგანლაგებული 57 ტანკის მაკეტი, ადგილმდებარეობა შეუცვალეს 66 ტანკის მოძრავ მაკეტს. ტანკის მაკეტების განლაგებას შეცდომაში შეჰყავდა გერმანელები. მარტო 22—25 აპრილს ფიქსირებული იყო 95 ჭურვისა და 58 ავიაბომბის მოხვედრა ამ მაკეტებში. ტანკების თავმოყრის რაიონის იმიტაცია შეასრულა 26-ე ცალკე შემნილბეველმა ასეულმა.¹⁹⁰

• • •

ვეტცელის ჯგუფი მძიმე ბრძოლებში იგერიებს რუსების შეტევებს.

ძლიერი საარტილერიო და საავიაციო მომზადების შემდეგ მოწინააღმდეგემ დიდი სატანკო ძალების მხარდაჭერით შეუტია 44-ე კორპუსის ჯარებს. ბრძოლებში მონაწილეობდნენ მე-13 სატანკო, მე-9 ქვეითი, 101-ე ეგერთა და მე-9 დამცველი დივიზიები.

რუსების ავიაცია დღისით და ღამით ბომბავდა ყირიმსა და ქერჩს.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 584 ტონა სურსათი, 636 ტონა ფურაჟი, 1357 ტონა საბრძოლო მასალა.

ა მ ი ნ დ ი: მზიანი დღე, გზები კარგია.¹⁵⁶

1943 წლის 30 აპრილი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ვ ე ჲ

280-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები გააფთრებით ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში.

მფრინავმა ავიაგამანადგურებელმა ნ. ავილოვმა ყუბანის ცაში გამართული საჰაერო ბრძოლის დროს ცეცხლმოკიდებული თვითმფრინავით მიიტანა იერიში მტრის ავიაგამანადგურებელზე. თვითონ პარაშუტით გადმოხტა.

მე-18 არმიის ჯარებმა მოიგერიეს მოწინააღმდეგის ყველა შეტევა მისხაკოს პლაცდარმზე და შეუპოვარი კონტრშეტევების შედეგად 30 აპრილს დღის დამლევისათვის გაანადგურეს მოწინააღმდეგის შემოჭრილი ძალები და მთლიანად აღადგინეს თავიანთი თავდაცვის წინახაზი. მე-18 არმიამ ხელთ იგდო და შეინარჩუნა დაახლოებით 30 კვადრატული კილომეტრი სიგრძისა და 5 კილომეტრამდე სიღრმის პლაცდარმი ნოვოროსიისკის სამხრეთ-დასავლეთით. ბრძოლების დროს პლაცდარმზე მოსპეს 20 ათასამდე ჰიტლერელი, ათობით ტანკი და თვითმფრინავი, 100-ზე მეტი ძელმიწური და ბლინდაჟი, ტყვედ ჩაიგდეს 282 კაცი, ხელთ იგდეს ათასზე მეტი შაშხანა, ასამდე დაზვისა და ხელის ტყვიამფრქვევი.¹⁶¹

მე-5 საჰაერო არმიის სამმართველომ დაამთავრა გადასვლა ჩრდილო კავკასიის ფრონტიდან სტეპნოი ფრონტზე კურსკის რკალის რაიონში.

* * *

44-ე საარმიო კორპუსი იგერიებს მოწინააღმდეგის შეუპოვარ, ძლიერ შეტევებს, რომელთაც აამოქმედეს ავიაციის დიდი ძალები და ტანკები.

რუსების ავიაციამ ღამით დაბომბა ფეოდოსია, სევასტოპოლი, ტამანი.

დასავლეთიდან მიღებული ზღვით: 601 ტონა სურსათი, 792 ტონა ფურაჟი, 1091 ტონა საბრძოლო მასალა.

ამინდის მოღრუბლულობა, სიბოზო, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁵⁸

1943 წლის 1 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

281-ე დღე

56-ე არმიის შემტევმა ნაწილებმა დაძლიეს მტრის შეუზოგარი წინააღმდეგობა და გავიდნენ კრასნოეს სამხრეთ გარეუბნის, საბჭოთა მეურნეობა „პიატილეტკის“ მიჯნაზე, აიღეს რამდენიმე დიდმნიშვნელოვანი სიმაღლე სტანიცა კრისკაიას სამხრეთით.

მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში და კრასნოდარის დასავლეთით გრძელდებოდა გააფთრებული საპაერო ბრძოლები.

შავი ზღვის ფლოტის საესკადრო ნაღმოსნები თავს დაესხდნენ მოწინააღმდეგის კომუნიკაციებს იალტისა და ჩაუდის კონცხის რაიონში.

მე-18 არმიის ნაწილებსა და შენაერთებში იყო 279 პირველადი და 673 ასეულის კომკავშირული ორგანიზაცია, რომლებშიც გაერთიანებული იყო 8743 კომკავშირელი, მათ შორის 639 კომუნისტი. 300-მდე კომკავშირელი მშვერავი იყო და თითქმის ყველა დაჯილდოვდა ორდენებითა და მედლებით, სნაიპერთა შორისაც 468 კაცი კომკავშირელი იყო. 1140 კომკავშირელი პოლიტინფორმატორებად და ავიტატორებად მუშაობდნენ ასეულებში, ბატარეებზე და ოცეულებში.¹⁹²

4 თვის შეტევითი ბრძოლების შედეგად 276-ე მსროლელთა დივიზიას დიდი დანაკარგები ჰქონდა, მსროლელთა ასეულებში თითოში მხოლოდ 3060 აქტიური ხიშტი იყო. აპრილში მსროლელთა ასეულები შეავსეს დივიზიის სპეცქვეგანაყოფებისა და ზურგის პირადი შემადგენლობის შემცირების ხარჯზე.¹⁹³

სანიინსტრუქტორმა ტ. ზადერაკამ ბრძოლის ველიდან გამოიყვანა 34 მებრძოლი იარაღით, ყველას აღმოუჩინა საჭირო დახმარება და უზრუნველყო მათი ევაკუაცია ზურგში. მამაცობისა და საქმისცოდნისათვის უფროსი სერჟანტი ტატიანა ზადერაკა წითელი ვარსკვლავის ორდენით დაჯილდოვდა.¹⁹⁴

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. გორბუნოვი ალექსანდრე მათეს ძე — ლეიტენანტი.
2. კაზაჩენკო პეტრე კონსტანტინეს ძე — მაიორი.
3. ნაზინი ივანე ილიას ძე — უმცროსი სერჟანტი.
4. ნაუმჩიკი ნიკოლოზ კუზმას ძე — გვარდიის კაპიტანი.
5. ნოვიკოვი კონსტანტინე ათანასეს ძე — უმცროსი ლეიტენანტი.
6. პრიკაზჩიკოვი ალექსი ლუკას ძე — გვარდიის კაპიტანი.
7. სკრიაბინი ვიქტორ ივანეს ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.
8. სმირნოვი ნიკოლოზ თევდორეს ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.
9. შეველიოვი სერგი ნიკოლოზის ძე — კაპიტანი.

მე-18 არმიის გაზეთმა „ზნამია როდინიმ“ გამოაქვეყნა უმაღლესი მთავარსარდლის ბრძანება № 195. იმავე დღეს გაზეთი პლაცდარმზე მიიტანეს.

ავიაციის გენერალ-მაიორი ნ. თ. ნაუმენკო განთავისუფლდა მე-4 საპაერო არმიის სარდლის თანამდებობიდან და მის ნაცვლად დაინიშნა ავიაციის გენერალ-ლეიტენანტი კ. ა. ვერშინინი.

• • •

ვეტცელის ჯგუფის რაიონში რუსებმა ორი პატარა ჯგუფით იერიში მიიტანეს ანაპა-სამხრეთ ოზერეიკის სამხრეთით და ერთი ძლიერი ჯგუფით — ვარვაროვკის რაიონში.

44-ე კორპუსის მე-9 ქვეითი, 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიები დღეს იგერიებდნენ რუსების ძლიერ შეტევებს.

საბჭოთა ავიაციამ ღამით დაბომბა ტამანი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 1930 ტონა სურსათი, ფურაჟი და საბრძოლო მასალა.

ამინდო: შუადღისას მოიღრუბლა, კოკისპირულად წვიმდა, ნასადილევს გამოიდარა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

კრიმსკაიას ჩრდილოეთით წარუმატებელი შეტევის შემდეგ ფრონტის სარდლობამ გადაწყვიტა შეეცვალა მთავარი დარტყმის მიმართულება და იგი კრიმსკაიას სამხრეთით განეხორციელებინა. სამხრეთის დამკვრელი დაჯგუფება გააძლიერეს: მას 328-ე მსროლელთა დივიზიის რეზერვიდან და შინსახკომის საგანგებო მსროლელთა დივიზიიდან გადასცეს სატანკო ჯგუფი.

შეტევის მომზადების პერიოდში დიდი მუშაობა გასწიეს მესანგრეებმა და საინჟინრო ნაწილებმა. მათ მოამზადეს 970 სხვადასხვა საცურავი საშუალება, მოაწყვეს 6 მარშრუტი ლელიანში. 56-ე არმიის საბრძოლო მოქმედების უზრუნველსაყოფად, რომელსაც მთავარი ამოცანა უნდა შეესრულებინა, აშენდა სხვადასხვა ტიპის 65 ხიდი, მოეწყო 13 ფონი, 24 გასასვლელი მოწინააღმდეგის ღობურებში; აღმოაჩინეს და გააუვნებლეს 6 ათასი ნაღმი, ააშენეს 679 ბლინდაჟი, საკომანდო და სამეთვალყურეო პუნქტი, შექმნეს 4 ათასი კვადრატული მეტრი ტყის ხერგები.¹⁹⁶

351-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები აქტიურად იბრძვიან მდ. კურკის აღმოსავლეთი ნაპირის ასაღებად და ვერბიანას ისარაზე.¹⁹⁷

კრასნოდარის დასავლეთით საბჭოთა ავიაცია გააფთრებით ებრძოდა გერმანიის ავიაციას და დიდი ზარალი ძიაყენა მტერს.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ დაბომბა აეროდრომი ანაპის რაიონში, სადაც აფეთქებები და ხანძრები გამოიწვია, ხოლო ფეოლოსიაში მოწინააღმდეგის საცურავ საშუალებათა დაბომბვის შედეგად ჩაიძირა საგუშაგო ხომალდი, დაზიანდა სწრაფმავალი სადესანტო კარპაკი და ტორპედიანი კატარა, მფრინავებმა ააფეთქეს საბრძოლო მასალის საწყობი, დაანგრიეს სამი სასაწყობო შენობა.

გეტცელის ჯგუფი ღამით პლაცდარმზე იგერიებდა მოწინააღმდეგის მრავალრიცხოვან შეტევებს.

44-ე კორპუსი იბრძოდა მე-9 ქვეითი და 101-ე ეგერთა დივიზიების ძალებით.

რუსების ავიაცია დღისით ბომბავდა „გეტცელის ჯგუფს“ და 44-ე კორპუსის ჯარებს.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით 2251 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

• მ ი ნ დ ი : მცირე მოღრუბლულობა, სითბო, გზები კარგია.¹⁹⁵

1943 წლის 3 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

283-ე დღე

46-ე არმიის სამხრეთის დამცველი დაჯგუფების ჯარებმა დაამთავრეს მომზადება 7 საათსა და ორმოცდაათ წუთზე და დაიწყეს შეტევა. მათ გაარღვიეს მე-9 და 19-ე ქვეითი დივიზიების თავდაცვა, დაიწყეს კრიმსკაიას შემოვლა სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან და მოწინააღმდეგეს შეუქმნეს საფრთხე, რომ მოუჭრიდნენ კრიმსკაიადან უკანდახევის გზას.

სამხრეთის ჯგუფის ნაწილების შეტევასთან ერთდროულად შეტევაზე გადავიდა მე-20 სამთომსროლელთა დივიზია, რომელმაც იერიში მიიტანა ჩერნომორსკ-ბლაგოდარნის მიმართულებით და გაათავისუფლა ჩერნომორსკის რაიონი.

ჩვენი ჯარების შეჭრამ კრიმსკაიას სამხრეთ-აღმოსავლეთით, კრიმსკაია ნებერჯაევსკაიას გზატკეცილის დაუფლებამ აიძულეს მოწინააღმდეგე დაეწყო თავისი ჯარების გაყვანა როგორც კრიმსკაიას რაიონიდან, ისე მის ჩრდილოეთით მდებარე რაიონებიდანაც.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა გააქტიურეს საბრძოლო მოქმედება ლელიანში ვარენიკოვსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით და ნოვოროსიისკის რაიონში.

მე-2 ბომბდამშენთა ავიაკორპუსის (მეთაური — ავიაციის გენერალ-მაიორი ვ. უშაკოვი) ბომბდამშენთა 18 ჯგუფმა რომლებშიც სულ 162 თვითმფრინავი იყო, 10—20 წუთის ინ-

ტერვალეებით დაბომბა და გაანადგურა არტილერია და ქვეითი
ჯარების პოზიციები ვერხნი ადაგუმის გარეუბანსა და სტანი-
ცა ნებერჯაევსკაიას დასავლეთ გარეუბანში. ერთდროულად
მე-2 შერეული ავიაკორპუსის (მეთაური — ავიაციის გენე-
რალ-მაიორი ი. ტ. ერემენკო) მოიერიშეებმა უზრუნველყვეს
დაარღვევაში სატანკო ჯგუფის წარმატებით შესვლა.

საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტის სამხრეთ ფრთაზე
გააფთრებული საპაერო ბრძოლები გაჩაღდა. ეს ბრძოლები
განსაკუთრებით დაძაბული გახდა ყუბანში (კრასნოდარის და-
სავლეთით). ყოველდღიურად ჰაერში იმართებოდა სულ ცოტა
100 ბრძოლა, რომლებშიც 20—50 ორივე მხარის თვითმფრი-
ნავი მონაწილეობდა.

მუშაობა დაიწყო საქართველოს მწერალთა კავშირის გამ-
გეობის პლენუმმა. დღის წესრიგში იყო ორი საკითხი: 1. ქარ-
თული პროზა სამამულო ომის დღეებში; 2. ქართველი მწერ-
ლები სამხედრო პრესაში.

* * *

მე-9 ქვეითი დივიზიის უბანზე რუსებმა ძლიერი დარტყმა
განახორციელეს ნებერჯაევსკაიას მიმართულებით ვერხნი
ადაგუმის გზის გასწვრივ. შეტევაში მონაწილეობდა 80—100
ტანკი. რუსებმა მოახერხეს ფრონტის გარღვევა ეფიმენკოსა
და არმიანსკოეს შუა. მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ 97-ე და
101-ე ეგერთა დივიზიებს.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2375 ტონა სურსათი,
ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მოღრუბლულობა, გრილა, გზები კარგია.¹⁹³

1943 წლის 4 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამშაბათი

254-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ზოლში 56-ე არმიის ჯარებ-
მა დაიწყეს მოწინააღმდეგის დევნა, დღის დამლევისათვის მო-
წინააღმდეგისაგან გაათავისუფლეს კრიმსკაია და გავიდნენ
ჩერნომორსკ-ვესიოლის აღმოსავლეთ გარეუბნის მიჯნაზე.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები განაგრძობდნენ შე-
ტევით ბრძოლებს ნოვოროსიისკის ჩრდილოეთით.

351-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები ბრძოლით ზე-
რავდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინა ხაზსა და ფლან-
გებს.¹⁹⁸

მე-4 საჰაერო არმიის 236-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლ-
კის მფრინავმა ლ. დემამ ავიაგამანადგურებელთა ჯგუფთან
ერთად ჩვენი ჯარების დაცვის მიზნით ბრძოლა გაუმართა
მტრის 20 ბომბდამშენს და მათ თანმხლებ 8 ავიაგამანადგუ-
რებელს. შეუპოვარი შეტევებით საბჭოთა მფრინავებმა აიძუ-
ლეს ბომბდამშენების ჯგუფი უკან გაბრუნებულიყო. მალე
მოფრინდა ბომბდამშენთა მეორე ჯგუფი. უფროსმა ლეიტე-
ნანტმა დემამ, რომელსაც საბრძოლო მასალა გაუთავდა, ტა-
რანით ჩამოაგდო მტრის ბომბდამშენი, თვითონ კი მოახერხა
მთილ ფერდობზე თვითმფრინავის დაშვება.

კრიმსკაიას რაიონში შეტევითი ბრძოლების დროს 242-ე
სამთომსროლელთა დივიზიამ დახოცა მოწინააღმდეგის 1751
ჯარისკაცი და ოფიცერი და ხელთ იგდო დიდძალი იარაღი,
საბრძოლო მასალა, ტექნიკა და სხვა ნაღავლი.

მცირე მიწაზე გაიმართა პროპაგანდისტთა სემინარი, რომ-
ლის მიზანი იყო უმაღლესი მთავარსარდლის № 195 ბრძანე-
ბის შესასწავლად მუშაობის გამოცდილების გაზიარება. პრო-
პაგანდისტთა წინაშე გამოვიდა მე-18 არმიის სამხედრო საბ-
ჭოს წევრი გენერალ-მაიორი ს. ე. კოლონინი.

დერბენტის კონსერვის ქარხანას ფრონტის შეკვეთების სა-
ნიმუშოდ შესრულებისათვის გადაეცა საკავშირო პროფსაბ-
ჭოსა და სსრ კავშირის კვების მრეწველობის სახალხო კომი-
სარიატის გარდამავალი წითელი დროშა.¹⁹⁹

* * *

ვეტცელის ჯგუფმა ნოვოროსიისკის სამხრეთით მდებარე
რაიონში მოიგერია რუსების ორი ძლიერი შეტევა.

44-ე საარმიო კორპუსმა ღამით დაიწყო გეგმაზომიერი
უკანდახევა და დაიკავა ახალი პოზიციები:

1. მე-9 ქვეითმა დივიზიამ — ნებერჯაევსკაიას ჩრდილო-
აღმოსავლეთით — ვერხნი ადაგუმის აღმოსავლეთი გარეუ-
ბანი;

2. 97-ე ეგერთა დივიზიამ — 1 კილომეტრზე ლენინსკოებ

აღმოსავლეთით — 3 კილომეტრზე მოლდაესკოეს, ტამბულოვ-სკის აღმოსავლეთით;

3. 101-ე ეგერთა დივიზიამ — ბლაგოდარნის სამხრეთ-აღმოსავლეთი გარეუბანი — ზაპოროჟსკი-ნოვოროსიისკი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2640 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მცირე მოღრუბულობა, მშრალი და თბილი ამინდი, გზები კარგია.¹⁹⁵

1943 წლის 5 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

285-ე დღე

გრძელდებოდა ბრძოლები კრიმსკაიას დასავლეთით, მოლდაესკოეს, ნიენე-ბაკანსკოეს რაიონში. მაგრამ რეზერვების უქონლობის გამო 56-ე არმიამ შეტევა ვერ განავითარა.

დილის 6 საათზე 176-ე მსროლელთა დივიზიის, მე-8 გვარდიული და 51-ე მსროლელთა ბრიგადების გაძლიერებულმა მსროლელთა ასეულებმა მოულოდნელად შეუტეს მოწინააღმდეგეს და 7 საათისათვის მტრის რამდენიმე სანგარი აიღეს წინა ხაზზე. მოწინააღმდეგე შეეცადა დაებრუნებინა სანგრები, მაგრამ ამაოდ.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაცია ბომბავდა სამხედრო ობიექტებს კონსტანცისა და იალტის რაიონში. ავიაგამანადგურებელმა მფრინავმა ა. ნ. კასაბიანმა მფრინავ რუმინანცევთან ერთად უთანასწორო ბრძოლა გაუმართა 6 „მესერშიტს“. სავაერო ბრძოლაში მათ ჩამოაგდეს ორი თვითმფრინავი, დანარჩენები კი უკან დაბრუნდნენ.

გლატკოვსკაიას მიმართულებით შეტევის განვითარების მიზნით 56-ე არმიას ფრონტის რეზერვიდან გადასცეს 328-ე და 61-ე მსროლელთა დივიზიები. 328-ე მსროლელთა დივიზია ბრძოლაში ჩაება 5 მაისს.

კაპიტანმა მ. ა. ოკუნეევმა გერმანელთა კონტრშეტევის დროს შეამჩნია, რომ დადუმდა ფლანგის დამცველი ტყვიამფრქვევი — მწყობრიდან გამოვიდა მისი ჯგუფეული, ეცა ტყვიმფრქვევს და მტერს დაუშინა ცეცხლი. გერმანელთა კონტრშეტევა ჩაიშალა. კაპიტანი ოკუნევი ორივე ხელში დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა და კვლავ ხელმძღვა-

ნელობდა ბრძოლას. ვაუკაცობისა და გულადობისათვის მამაცი ოფიცერი წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა.²⁰⁰

1—5 მაისს მე-18 არმიის ჯარებში მისხაკოს პლაცდარმზე გაიმართა 544 მიტინგი, რომლებსაც 18 470 წითელარმიელი და მეთაური დაესწრო. მიტინგებზე სიტყვები წარმოთქვა 1170 კაცმა.

გაზეთმა „გროზნენსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა მწერალ პ. პავლენკოს სტატია „გაზაფხული კავკასიაში“, რომელშიც შეფასებას აძლევდა მტრის დაბომბვების შედეგად გაჩენილი ხანძრების წინააღმდეგ გმირულ ბრძოლას და წერდა: „კავკასიისათვის დაუვიწყარ ბრძოლებს შორის ისტორიკოსი დაასახელებს აგრეთვე გროზნოს მუშების ბრძოლას ხანძრებთან“.

• • •

ნოვოროსიისკის სამხრეთით მდებარე რაიონში ვეტცელის ჯგუფი იგერიებდა სადესანტო ჯარების მრავალრიცხოვან შეტევებს. დაახლოებით 14 საათის განმავლობაში მოწინააღმდეგე ტანკების დახმარებით უტევდა 73-ე ქვეითი დივიზიის პოზიციებს.

საბჭოთა ჯარებმა ტანკებისა და ავიაციის დახმარებით შეუტეეს და გაარღვიეს მე-9 ქვეითი დივიზიის ფრონტი. 2 კილომეტრამდე სიღრმის გარღვევის ლიკვიდაციისათვის ბრძოლაში ჩააბეს მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის 21-ე და 22-ე სამთომსროლელთა ბატალიონები.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2540 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

ამინდი: მოღრუბლული, მშრალი ამინდი, გზები ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1943 წლის 6 მაისი

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

286-ე დღე

სტანიცა კრიმსკოე რომ გაათავისუფლეს, 56-ე არმიის ჯარები გამაგრდნენ მიღწეულ მიწებზე და დაიწყეს მზადება ახალი შეტევისათვის კიევისკოესა და მოლდავენსკოეს მიმართულებით.

ყუბანში, ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით გერმანელებმა წამოიწყეს ხუთი კონტრშეტევა, რომლებიც ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებმა მოიგერიეს, ხშირად საქმე ხელჩართულ ბრძოლამდე მიდიოდა. მარტო ფრონტის ერთ უბანზე ჰიტლერელებმა დაკარგეს დაახლოებით 1500 ჯარისკაცი და ოფიცერი, 6 ტანკი, 28 ქვემეხი და ნაღმსატყორცნი, საბრძოლო მასალისა და სამხედრო ქონების 6 საწყობი.

56-ე არმიის სარდლობამ გლატკოვსკაიას მიმართულებით გაჩაღებულ ბრძოლაში ჩააბა 61-ე მსროლელთა დივიზია.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა ავიაციამ მოსპო რამდენიმე ტანკი, 25 ქვემეხი, ააფეთქა საბრძოლო მასალის საწყობი.

საბჭოთა ავიაციის მასირებული დარტყმის შედეგად გერმანიის აეროდრომებზე დაიწვა და დაზიანდა 35 თვითმფრინავი.

* * *

თებერვლის დამდეგიდან 6 მაისამდე აღმოსავლეთიდან დასავლეთით გადაყვანილია 200 ათასი კაცი; დასავლეთიდან აღმოსავლეთით 70 ათასი კაცი და 100 ათასი ტონა ტვირთი. დასავლეთში გადაგზავნილია 19 ათასი სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალება, 72 ათასი ცხენი და 15500 ავტომანქანა.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიებისა და მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ჯარები იბრძვიან რუსების გარღვევის ლიკვიდაციისათვის.

მარტ-აპრილში დაიღუპა 16250 ჯარისკაცი და ოფიცერი, მაისში — 10 ათასი, სულ — 26250. მარტ-აპრილში მიღებულია შეესება 9167 ჯარისკაცი და ოფიცერი, მაისში სავარაუდოდ შეესება შეადგენს 12900 კაცს, სულ — 22067.

ამინდი: მზიანი ამინდი, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ზოლში 56-ე არმიის ჯარებმა ხანგრძლივი და შეუპოვარი ბრძოლების შემდეგ გაათავისუფლეს ბლაგოდარნის, ეკონომიჩესკის, ნებერჯაევსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთი და აღმოსავლეთი გარეუბნის რაიონები და დაიწყეს ბრძოლები ტამბულოვსკის, სამსონოვსკის, სეობოდის განთავისუფლებისათვის.

შავი ზღვის ფლოტის „მ-117“ წყალქვეშა ნავმა ჩაძირა მოწინააღმდეგის ტრანსპორტი.

შავი ზღვის ფლოტის ხომალდებმა ვერბიანას ისარაზე გადასხეს ტაქტიკური დესანტი.

გაზეთმა „კომსომოლსკაია პრავდა“ გამოაქვეყნა მასალები სტანიცა კრიმსკაიასთვის გააფთრებული ბრძოლების შედეგების, სტანიცაში მტრის დიდი გარნიზონის განადგურების შესახებ.

56-ე არმიის მარცხენა ფლანგის ჯარებმა აიღეს ნოენე-გრეჩესკის, ვერხნი ადაგუმის, ნებერჯაევსკაიას გარეუბნის მიჯნა.

ნალმსატყროცნთა ცეცხლის მხარდაჭერით მოწინააღმდეგემ იერიში მიიტანა 351-ე მსროლელთა დივიზიის 1157-ე მსროლელთა პოლკის პოზიციებზე ვერბიანას ისარაზე, მაგრამ დიდი დანაკარგებით დაიხია უკან.²⁰¹

15 საათზე ინგლისის პირველი არმიის სატანკო ნაწილები ტუნისში შეიჭრნენ.

15 საათსა და 15 წუთზე ამერიკის ჯარების მოწინავე ნაწილები ბიზერტაში შევიდნენ.

საფრანგეთის ჯარის ნაწილებმა დაიკავეს პონ დე-ფასი.

თურქეთის პრეზიდენტმა ისმეთ ინენიუმ გერმანიის ელჩის ფ. ფონ პაპენის პირით გადასცა ჰიტლერს, რომ თურქეთისა და გერმანიის მეგობრული ურთიერთობა „არავითარ გარემოებაში“ არ შეიცვლებოდა.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე მე-9 ქვეითი დივიზიისა და მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ზოლში რუსებმა ძლიერი იერიშის შედეგად გაარღვიეს ფრონტი. გარღვევის ლოკალიზაციისათვის სასწრაფოდ დარაზმეს გერმანული ნაწილები. ბრძოლები გაჩაღდა აგრეთვე 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიების ზოლში.

კალაბატკის რაიონში რუსებმა ძლიერი იერიში მიიტანეს 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის პოზიციებზე.

ვეტცელის ჯგუფი განაგრძობდა მოწინააღმდეგესთან ბრძოლას მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2250 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

მე-17 არმიამ გერმანიიდან მიიღო 30 მძიმე ტანკი, 21 ნაიერიშო ქვემეხი, 70 საზენიტო ქვემეხი.

ამინდი: მზიანი დღე, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1943 წლის 8 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

288-ე დღე

ყუბანში, ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენს ჯარები განაგრძობდნენ შეტევის ბრძოლებს, არტილერიის ტებმა დაანგრიეს მოწინააღმდეგის 20 ძელმიწური, ჩაახშეს 7 ბატარეის ცეცხლი, ხელთ იგდეს 39 ნაღმსატყორცი, 600 შაშხანა, 100 რკინიგზის ვაგონი და ცისტერნა, 11 ორთქლმავალი.²⁰²

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარები კრიმსკაიას დასავლეთით გააფთრებულ ბრძოლებში მოწინააღმდეგეს ადამიანებისა და ტექნიკის დიდ ზარალს აყენებდნენ.

8—10 მაისს 56-ე არმიის ჯარები წარუმატებლად იბრძოდნენ. 56-ე არმია გამაგრდა მოპოვებულ მიწაზე და დაიწყო ახალი დარტყმისათვის მზადება, რათა მტრის თავდაცვა გაერღვია კიევისკოესა და მოლდავენსკოეს რაიონებში. 43-ე ავია-

გამანადგურებელთა პოლკის რგოლის მეთაურს ლეიტენანტ ს. ი. მაკოვსკის სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში ფრენის დროს უეცრად ღრუბლებიდან შეუტია გერმანელ ავიაცამანადგურებელთა ჯგუფმა. ლეიტენანტმა მაკოვსკიმ თვითმფრინავი პირდაპირ მტერს შეაგება. გერმანელმა მფრინავმა ბოლო წუთებში ვეღარ გაუძლო საბჭოთა მფრინავის იერიშს და მკვეთრად მოაბრუნა საჟე. მაკოვსკიმ ტარანით ჩამოაგდო მტერი, თვითონ კი აეროდრომზე დაბრუნდა.

სანიისტრუქტორმა ე. მ. გიგაურმა ბრძოლის ველიდან გამოიყვანა ათობით დაჭრილი მეზრძოლი და მეთაური, რისთვისაც წითელი ვარსკვლავის ორდენით დაჯილდოვდა.

სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ დააკმაყოფილა „სსრ კავშირში მცხოვრებ პოლონელ პატრიოტთა კავშირის“ შუამდგომლობა, რომ გერმანელ დამპყრობთა წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლისათვის სსრ კავშირის ტერიტორიაზე შეექმნათ თადეუშ კოსტიუშკოს სახელობის პოლონური დივიზია.

* * *

ერევანსკაიას რაიონში რუსებმა 30 ტანკის მხარდაჭერით ძლიერი იერიში მიიტანეს მე-9 ქვეითი დივიზიის პოზიციებზე და კვლავ გაარღვიეს 44-ე კორპუსის თავდაცვის ფრონტი.

97-ე ეგერთა დივიზია იგერიებდა მოწინააღმდეგის ხანმოკლე, მაგრამ მრავალრიცხოვან შეტევებს.

101-ე ეგერთა დივიზიას მძიმე ბრძოლები ჰქონდა მოლდავანსკოეს რაიონში.

მე-13 სატანკო დივიზიაში საბრძოლოდ გამზადებულია 3 ტანკი. 249-ე მოიერიშე რაზმში საბრძოლოდ გამზადებულია 5 საიერიშო ქვემეხი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 1642 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

ამი ინ დ ი: მზიანი, თბილი დღე, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1943 წლის 9 მაისი

კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის

289-ე დღე

1. ყუბანში, ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებმა მოწინააღმდეგის თავდაცვა გაარღვიეს 25 კილომეტრიან ფრონტზე და აიღეს რკინიგზის კვანძით კრიმსკაია. ჩვენი ჯარები 13 კილომეტრ სიღრმეში დაწინაურდნენ და გაათავისუფლეს მთელი რიგი დასახლებული პუნქტები.

1. სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში გამართული ბრძოლის დროს 293-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავმა სერჟანტმა ვ. პ. რუდჩენკომ თავისი მეთაურის გადასარჩენად ტარანით ჩამოაგდო მტრის ავიაგამანადგურებელი. სერჟანტი რუდჩენკო თავისი დაზიანებული თვითმფრინავიდან პარაშუტით გადმოსტა.

მოწინააღმდეგის 90 თვითმფრინავი სამჯერ დაესხა თავს ბატაისკისა და როსტოვის რკინიგზის ხიდებს, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.²⁰³

* * *

1. მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე მე-5 საარმიო კორპუსი (ვეტცელის ჯგუფი), 44-ე საარმიო კორპუსი, 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი, მთელი დღის განმავლობაში აწარმოებდნენ მძიმე ბრძოლებს.

1. მე-13 სატანკო დივიზიაში საბრძოლოდ გამზადებულია 3 ტანკი. 249-ე მოიერიშეთა რაზმში საბრძოლოდ გამზადებულია 16 საიერიშო ქვემეხი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2298 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

1. ა მ ი ნ დ ი: შუადღემდე მოღრუბლულობა, ნასადილეც გამოიღარა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1

1943 წლის 10 მაისი

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

210-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები გააფთრებით იბრძოდნენ კრიმსკაიას დასავლეთით. ამ რაიონში ბრძოლები მთელ მანძილზე დაზოცეს 7 ათასზე მეტი მტრის ჯარისკაცი და ოფიცერი, დააზიანეს და დაწვეს 70 ტანკზე მეტი.

დამთავრდა 56-ე არმიის ჯარების შეტევა.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა არტილერიისტებმა ჩაახშეს 38 საარტილერიო და ნალმსატყორცნთა ბატარეების, რამდენიმე საზენიტო ქვემეხის ცეცხლი, დაწვეს 2 ტანკი, ჩამოაგდეს 2 თვითმფრინავი. ნალმსატყორცნელებმა (მეთაური სუვოროვი), რომლებიც ქვეით ჯარს ეხმარებოდნენ, მუსრი გაავლეს მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის ორ ასეულს, დაანგრეს 8 ბლინდაჟი, მოსპეს 6 საარტილერიო და ნალმსატყორცნთა ბატარეა, 21 ტყვიამფრქვევი.²⁰⁴

სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში საპაეო ბრძოლების დროს 1943 წლის 9 აპრილიდან 10 მაისამდე ჩამოგდებულია მოწინააღმდეგის 286 თვითმფრინავი, სულ კი ამ პერიოდში ყუბანის ცაში ჩამოგდებულია მოწინააღმდეგის 368 თვითმფრინავი.

პრემიერ-მინისტრი უ. ჩერჩილი — პრემიერ ი. ბ. სტალინს: „მეტად გამახარა თქვენმა წარმატებებმა ნოვოროსიისკთან და კრიმსკაიას აღებამ“²⁰⁵.

812-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავი ი. ვ. ფიოდოროვი საბრძოლო დავალების შესრულების შემდეგ აეროდრომზე ბრუნდებოდა. მას უკვე ელეოდა საწვავი და საბრძოლო მასალა, როცა სტანიცა აბინსკაიას რაიონში მტრის ორმა გამანადგურებელმა შეუტია. საბჭოთა მფრინავმა უკან არ დაიხია და ზარბაზნების ცეცხლით ჩამოაგდო მტრის ერთი თვითმფრინავი, მაგრამ დაიჭრა და მისი თვითმფრინავი ცეცხლში გაეხვია. მაშაცი საბჭოთა მფრინავი ცეცხლმოდებული თვითმფრინავით ეძგერა მტერს, ჩამოაგდო იგი, თვითონ კი პარაშუტით გადმოხტა რამდენიმე საათის შემდეგ ლეიტენანტი ფიოდოროვი კვლავ ჩაება საპაეო ბრძოლაში და მტრის კიდევ ერთი თვითმფრინავი მოსპო.

ყუბანის ცაში ექვსმა ავიაგამანადგურებელმა ბ. გლინკას მეთაურობით შეუტია მტრის 60 ბომბდამშენს და გაფანტა ისინი.

ამავე დღეს ზორის გლინკამ ჩამოაგდო მტრის სამი თვითმფრინავი, სამ-სამი თვითმფრინავი ჩამოაგდეს უფროსმა ლეიტენანტმა ბ. ბერესტენევმა და ლეიტენანტმა დ. კოვალმა. ორ-ორი თვითმფრინავი ჩამოაგდეს უფროსმა ლეიტენანტმა პეტროვმა და მიკიტაიანსკიმ, უმცროსმა ლეიტენანტმა კუდრი-

ამ. სულ ამ დღეს ჩამოაგდეს 20-ზე მეტი ფაშისტური თვით-
მფრინავი.

13 საათსა და 10 წუთზე მოწინააღმდეგის 25 თვითმფრი-
ნავმა მისხაკოს დააყარეს 110 ფუგასური ბომბი.

ნოვოროსიისკის აღმოსავლეთით მოწინააღმდეგის 50 თვით-
მფრინავმა დაბომბა 318-ე მსროლელთა დივიზიის შენაერ-
თები.²⁰⁶

* * *

ვეტცელის ჯგუფის რაიონში მიმდინარეობს ადგილობრივი
მნიშვნელობის ბრძოლები.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების
ფრონტზე გრძელდება მოწინააღმდეგის გააფთრებული შეტე-
ვები ტანკებისა და ავიაციის მხარდაჭერით.

მე-13 სატანკო დივიზიამ ბრძოლებში ყველა ტანკი დაკარ-
გა, მაგრამ დღეს გერმანიიდან მიიღო 10 მძიმე ტანკი. 249-ე
მოიერიშეთა რაზმს 15 საიერიშო ქვემეხი დარჩა.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2220 ტონა სურსათი,
ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

ამ დღე: მზიანი, თბილი ღამე, გზები ყველგან ვარგისია,
მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1943 წლის 11 მაისი

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

291-ე დღე

ყუბანში, ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ჩვენ-
მა ჯარებმა მოიგერიეს მოწინააღმდეგის კონტრშეტევა, მოს-
პეს 3 ტანკი და ჯავშნიანი მანქანა, დაახლოებით 280 ჰიტლე-
რელი, ხელთ იგდეს 3 ნაღმსატყროცნი, 6 ტყვიამფრქვევი.

ნოვოროსიისკის რაიონში ჩვენი ჯარები საარტილერიო
ცეცხლით და ჰაერიდან დაბომბვით განაგრძობდნენ მოწინააღ-
მდეგის გამაგრებული პოზიციების დანგრევას.

ყუბანში, ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, არტი-
ლერიკები ცეცხლს უშენდნენ მოწინააღმდეგის პოზიციებს:
დაანგრიეს რამდენიმე ძელმიწური და ბლინდაჟი, დახოცეს

ერთ ასეულამდე ჰიტლერელები, მოსპეს ნალმსატყორცნის 2 ბატარეა, 5 ტყვიამფრქვევი, ხელთ იგდეს 3 ქვემეხი.²⁰⁷

გენერალ-მაიორი მ. ს. ფილიპოვსკი დანიშნეს მე-9 არმიის მტაბის უფროსად.

* * *

97-ე ქვეითი დივიზიის რაიონში გრძელდება მძიმე ბრძოლები.

ვეტცელის ჯგუფში წარმოებს ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2527 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა და 10 მძიმე ტანკი.

აქ ი ნ დ ი: მზიანი, თბილი დღე, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1943 წლის 12 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

292-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების საბრძოლო მოქმედების მიზანი იყო თავიანთი ტაქტიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება პლავლენსკისა და ვერხნი ადაგუმის რაიონებში. ეს ბრძოლები 12 მაისს დაიწყო ორი მსროლელთა დივიზიის — 295-ე და 395-ე დივიზიების ძალებით კიევესკოე, სადოვის რაიონების აღებისა და 37-ე არმიის დამკვერელი დაჯგუფების საწყისი მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის. მაგრამ ცუდი მომზადებისა და ავიაციისა და არტილერიის არასათანადო მხარდაჭერის გამო ოპერაციას წარმატება არ ჰქონია.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენი ჯარები ინტენსიური საარტილერიო ცეცხლით განაგრძობდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვითი ნაგებობების დანგრევას.

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ და ხომალდებმა 1943 წლის 8 აპრილიდან 12 მაისამდე ჩაძირეს მოწინააღმდეგის 191 ხომალდი ჯარებითა და სამხედრო ტვირთით.

გენერალ-ლეიტენანტი კ. ა. კოროტევი გაათავისუფლეს მე-9 არმიის სარდლის მოვალეობისაგან და მის ადგილზე დანიშნეს გენერალ-მაიორი პ. მ. კოზლოვი.

იტალია-გერმანიის ჯარებმა 20 საათსა და 15 წუთზე შეწყვიტეს შეიარაღებული წინააღმდეგობა ტუნისში. ფაშისტური ჯარების მთავარსარდალი ტუნისში, გენერალ-პოლკოვნიკი ფონ არნიმი ტყვედ ჩაეპარდა.

• • •

„საგანგებო დანიშნულების „ფ“ კორპუსის“ ნარჩენები, რომლებიც კავკასიიდან ტუნისში გადაიყვანეს ფაშისტური ჯარების აფრიკის ჯგუფის გასაძლიერებლად, სამარცხვინოდ დანებდნენ მოწინააღმდეგეს ბონის კონცხთან, თავიანთ მფარველებთან ერთად.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა ღამით შეუტიეს მე-9 ქვეითი დივიზიის პოზიციებს და კვლავ გაარღვიეს თავდაცვის ფრონტი სტანიცა ნებერჯაევსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით. შეუპოვარი ბრძოლები დაიწყო 101-ე ეგერთა დივიზიის ზოლში.

მე-5 საარმიო (ვეტცელის ჯგუფი) და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2960 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

ამ დღე: მცირე მოღრუბლულობა, თბილა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1943 წლის 13 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

293-ე დღე

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანსა და პლაცდარმის რაიონში განაგრძობენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

ფრონტის სარდლის გადაწყვეტილების შესაბამისად 37-ე და 56-ე არმიების ჯარებმა დაიწყეს მზადება ახალი შეტევითი

ოპერაციისათვის. შეტევისათვის ჯარების მზადყოფნის ვადა გათვალისწინებული იყო 17 მაისს, შემდეგ კი 22 მაისამდე გააგრძელეს.

ყუზანის ცაში გრძელდება მე-4 საჰაერო არმიისა და მე-4 საჰაერო ფლოტის ნაწილების საჰაერო ბრძოლა.

მე-18 არმიის პოლიტგანყოფილებამ მოაწყო საარმიო აგიტკოლექტივის სემინარი.

„ლ-22“ საბჭოთა წყალქვეშა ნავმა ნალმის ღობურები ჩაღმა სევასტოპოლიდან გამოსასვლელ გზებზე.

საბჭოთა ტორპედიანმა კატარლებმა ცეცხლი დაუშინეს ანაპის ნავსადგურს.

გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ი. მასლენიკოვი გაათავისუფლეს ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის სარდლის მოვალეობისაგან.

გენერალ-ლეიტენანტ ი. ე. პეტროვს მიენიჭა გენერალ-პოლკოვნიკის წოდება.

გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ე. პეტროვი დანიშნეს ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის სარდლად და გაათავისუფლეს ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსის მოვალეობისაგან. ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ი. ა. ლასკინი.

გენერალ-მაიორი პ. მ. კოზლოვი გაათავისუფლეს 37-ე არმიის სარდლის მოვალეობისაგან და მის ადგილზე დანიშნეს გენერალ-ლეიტენანტი კ. ა. კოროტევი.

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე ჯარები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის შეტევებს.



რუსების ავიაცია ძლიერ ბომბავდა და საბორტო იარაღით ცეცხლს უშენდა 44-ე საარმიო კორპუსის მთელ ფრონტს.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 1820 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

ა მ ი ნ დ ი: მოღრუბლულია, თბილა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁸

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ემზადებოდნენ ფართო შეტევითი ბრძოლებისათვის კრიმსკაიას დასავლეთით.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა მასალები საბჭოთა მფრინავების გმირობაზე: ახალგაზრდა მფრინავმა კუპიცინმა მესამე საბრძოლო გაფრენის დროს ტარანით მოსპო მტრის „იუ-88“ ბომბდამშენი, თვითონ კი ბაზაზე დაბრუნდა.

მფრინავმა, უფროსმა ლეიტენანტმა მოლოდცოვმა, ცეცხლმოკიდებული თვითმფრინავით შეუტია გერმანულ „მესერ-შმიტ — 109 გ“, მტერი ჩამოაგდო. თვითონ კი პარაშუტით გადმოხტა.

მფრინავმა ილია შმელიოვმა ერთ საჰაერო ბრძოლაში ჩამოაგდო მტრის 4 თვითმფრინავი.

628-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავმა, უფროსმა სერჟანტმა კ. მიხაილოვმა კრასნოდარის რაიონში ორმაგი ტარანით ჩამოაგდო ბომბდამშენი „ჰ-შ“, თავისი თვითმფრინავი კი აეროდრომზე დასვა.²⁰⁸

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ აზერბაიჯანელმა მშრომელებმა სტალინგრადის აღსადგენად შეაგროვეს 5 მილიონ 386 ათასი მანეთი, 25 ფუთი მარცვლეული, 4640 სული პირუტყვი, 2,5 ტონა ყველი, 90 კილოგრამი კარაქი, დიდძალი ხილი, ლობიო, ბარდა, ღვინო. შეგროვდა 81 ათასი ერთეული ქვეშაგებელი და თეთრეული, 1500 ფარცხი და სხვა სასოფლო-სამეურნეო მანქანა, 200 ტონა ცემენტი, 3100 კილოგრამი ლუქსმანი.²⁰⁹

* * *

მძლავრი საარტილერიო და საავიაციო მომზადების შემდეგ რუსებმა ძლიერი იერიში მიიტანეს მე-9 ქვეით დივიზიაზე და თავდაცვის ფრონტი გაარღვიეს სტანიცა ნებერჯაევსკაიას ჩრდილოეთით. ხორციელდება სასწრაფო ღონისძიებანი გარღვევის ლოკალიზაციისათვის.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 1492 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

მე-13 სატანკო დივიზიას აქვს 6 ტანკი, 249-ე მოიერიშე ბრძოლა აქვს 18 საიერიშო ქვემეხი.

ამინდი: სუსტი მოღრუბულობა, თბილა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁵

1943 წლის 15 მაისი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიის ბრძოლის

295-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის 56-ე არმიის ჯარები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარისა და ტანკების გააფთრებულ კონტრშეტევებს ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე რაიონში.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების სარდლის მოვალეობის შესრულებას შეუდგა გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ე. პეტროვი.

მისხაკოს პლაცდარზე მე-18 არმიის ნაწილებს ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდათ.

ყუბანის ცაში და მისხაკოს პლაცდარმის თავზე გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

კრასნოდარის მხარეში დაიწყო მცირე კალიბრის 1525-ე საზენიტო-საარტილერიო პოლკის ფორმირება ხუთი დივიზიის შემადგენლობით.²¹⁰

• • •

მე-9 ქვეითი დივიზიის ჯარები იბრძოდნენ სტანიცა ნებერ-ჯაევსკაიას ჩრდილოეთით რუსების გარღვევის ლიკვიდაციისათვის.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2071 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

ამინდი: ძალიან თბილა, მცირე მოღრუბულობა, გზები ყველგან ვარგისია მიმოსვლისათვის.¹⁹⁶

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანში და მისხაკოს პლაცდარზე განაგრძობდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის სარდალმა, როცა დაინახა, რომ 37-ე არმიის ნაწილები ამაოდ ცდილობენ გაიუმჯობესონ მდგომარეობა, რისი მიზეზიც ჯარების არასათანადო მომზადებაა, შეაჩერა 37-ე არმიის ნაწილების შეტევა.

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გააფთრებული საპაერო ბრძოლები. „პრავდის“ მოწინავე სტატია მკითხველებს მოუთხრობს, თუ რა წვლილი შეიტანა საქართველომ დიდ სამამულო ომში, როგორ მონაწილეობდნენ ქართველები სამშობლოსათვის ბრძოლაში. გაზეთში ნათქვამია, რომ ქართველმა მეომრებმა ქართველ ხალხს გაუგზავნეს ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის სანგრებში დაწერილი წერილი. „პრავდა“ წერს: „ქართველ მებრძოლთა წერილი. გაგზავნილია საქართველოს მშრომელებისათვის, მაგრამ იგი ჩვენი ქვეყნის ყველა მშრომელისთვის გახდება ცნობილი და ისინი მთელი სულითა და გულით მხარს დაუჭერენ ფრონტელებს.“ ქართველი მებრძოლები ამ წერილში ფიცს სდებენ, რომ დაუნდობლად გაავლებენ მუსრს გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობლებს. მეომრები აღნიშნავენ, რომ ისინი ძალიან გაახარა ცნობამ, რომ საბჭოთა საქართველოს მშრომელებმა პირადი დანაზოგიდან შეაგროვეს და სატანკო კოლონა „საქართველოს კოლმეურნის“ მშენებლობისათვის შეიტანეს 110 მილიონი მანეთი, ხოლო საბრძოლო თვითმფრინავების ესკადრილიის „საბჭოთა საქართველოს“ მშენებლობისათვის — 162 მილიონი მანეთი. წერილს ხელი მოაწერა 2031 ქართველმა მეომარმა.

გაზეთში „ბოეც რკკა“ გამოქვეყნდა მ. ა. შოლოხოვის რომანის „ისინი სამშობლოსათვის იბრძოდნენ“ ერთი თავი.

* * *

44-ე საარმიო კორპუსის მთელ ფრონტზე მძიმე ბრძოლებია. მე-9 ქვეითი დივიზია ებრძვის მოწინააღმდეგეს, რომელსაც დიდი სატანკო ძალები უჭერენ მხარს.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 2088 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.²¹¹

1943 წლის 17 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

297-ე დ ღ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აქტიურად ემზადებიან შეტევისათვის. მთავარი დარტყმა უნდა განეხორციელებინა 56-ე არმიას სამსონოვსკის, რუსკოეს, პერვომაისკის მიმართულებით, ხოლო ამ არმიის ნაწილს უნდა შეეტია ნიჟნე-ბაკანსკისა და ამანატის, ხოლო 37-ე არმიის ჯარებს კიევსკოეს, ვარენიკოვსკაიას, გოსტაევსკაიას მიმართულებით. შემდეგ შეტევაზე უნდა გადასულიყვნენ მე-9 არმიის ჯარები ჭიგინსკოეს მიმართულებით და მე-18 არმიის ჯარები მისხაკოს პლაცდარმიდან ვერხნე-ბაკანსკის მიმართულებით.²¹²

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა არტილერიამ დაანგრია გერმანელთა ძელმიწური, ჩაახშო 4 საარტილერიო ბატარეის ცეცხლი, მოსპო 25 დატვირთული ავტომანქანა და საზიდარი. განადგურებულია ოთხი საარტილერიო და ნაღმსატყორცნთა ბატარეა, საჰაერო ბრძოლებში ჩამოგდებულია გერმანელთა 8 თვითმფრინავი, ხოლო 6 თვითმფრინავი ჩამოაგდო საზენიტო არტილერიამ.²¹³

17 მაისს შინსახკომის მსროლელთა დივიზია და 83-ე სამთომსროლელთა დივიზია ზურგში გადაიყვანეს. მოწინააღმდეგემ, როცა გამოარკვია, რომ ჯარები გადაჰყავდათ, 17 მაისს შეუტია 56-ე არმიის ნაწილებს, რომლებიც თავს იცავდნენ. 18 მაისს მოწინააღმდეგემ შეტევა დაიწყო ნიჟნე-ბაკანსკის რაიონიდან № 1 უბნის მიმართულებით და აიძულა 56-ე არმიის ნაწილები მდინარე ადაგუმისკენ დაეხიათ და ხელთ იგდო რამდენიმე სიმაღლე. ამ რაიონში ბრძოლები 19 მაისამდე გრძელდებოდა, მაგრამ 56-ე არმიამ წარმატებას ვერ მიაღწია.

საქართველოს პრესამ გამოაქვეყნა ქართველ მებრძოლთა წერილი საქართველოს მშრომელებისადმი, რომელიც ჩრდილო კავკასიის ფრონტიდან გამოგზავნეს.

პოდპოლკოვნიკი ი. მ. ძუცევი დანიშნეს მე-9 გვარდიული
ავიაგამანადგურებელთა დივიზიის მეთაურად. ამ დივიზიამ
1943 წლის ზაფხულში დიდი როლი შეასრულა ყუბანის საჰა-
ერო ბრძოლებში.

* * *

44-ე საარმიო კორპუსმა მე-9 ქვეითი დივიზიის ზოლში
დღეს აღადგინა მდგომარეობა თავდაცვის ფრონტის გარღვე-
ვის რაიონში.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების
ფრონტზე აღინიშნა ორივე მხარის სადაზვერვო საქმიანობა.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 3385 ტონა სურსათი,
ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

1943 წლის 18 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

298-ე დ ღ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის 56-ე არმიის ჯარები იგერი-
ებდნენ მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარისა და ტანკების კონტრ-
შეტევებს.

მცირე მიწის გარნიზონი ადგილობრივი მნიშვნელობის
ბრძოლებს აწარმოებდა.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის მე-9, მე-18, 37-ე და 56-ე
არმიების ჯარები ემზადებოდნენ შეტევისათვის. 56-ე არმიის
გასაძლიერებლად მას გადასცეს ხუთი საარტილერიო პოლკი,
ოთხი გვარდიული ნაღმსატყორცთა პოლკი, ორი სატანკო
პოლკი, თვითმავალი არტილერიის ერთი პოლკი და ერთი სა-
ტანკო ბატალიონი. ბერეგოვოს რაიონში თავს უყრიდნენ
ფრონტის რეზერვს, მე-10 გვარდიული მსროლელთა კორპუ-
სის სამ მსროლელთა ბრიგადას.

კრიმსკაიას დასავლეთით და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონ-
ში გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

მოკავშირეთა შტაბების უფროსთა გაერთიანებულმა კო-
მიტეტმა მიიღო გეგმა, რომლის შესაბამისად ბრიტანეთის
კუნძულებიდან უნდა დაეწყოთ ბომბდამშენთა ერთობლივი
შეტევა გერმანიაზე. გეგმის კოდური სახელწოდება იყო „პო-
ინტბლენკი“.

44-ე საარმიო კორპუსის თავდაცვის ზოლში მოწინააღმდეგემ 20—25 ტანკის მხარდაჭერით კვლავ შეუტია მე-9 ქვეითი დივიზიის პოზიციებს.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე კვლავ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

მე-13 სატანკო დივიზიაში არც ერთი ტანკი აღარ არის; 249-ე მოიერიშე რაზმში საბრძოლოდ გამზადებულია 15 საიერიშო ქვემეხი.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.

1943 წლის 19 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

299-ე დღე

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარები აქტიურად ემზადებიან შეტევისათვის. 37-ე არმიამ მიიღო შევსება. არმია გააძლიერეს ცხრა საარტილერიო, ექვსი გვარდიული ნაღმსატყორცნთა და სამი სატანკო პოლკით. გარდა ამისა, თითოეულ მიმართულებაზე მეორე ეშელონში იყო თითო-თითო მსროლელთა დივიზია: თითოეულ დამკვრელ დაჯგუფებას მისცეს ტანკები: მარცხენას — 61ე, მარჯვენას — 32 ტანკი. რეზერვში იყო 395-ე მსროლელთა დივიზია და სატანკო ჯგუფი — 73 ტანკი და 16 თვითმავალი საარტილერიო დანადგარი.²¹⁴

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით საბჭოთა ჯარებმა მოიგერიეს მოწინააღმდეგის შეტევა, მოსპეს ასამდე ჰიტლერელი, თვითმავალი ქვემეხი, ტანკი. ჩაძირეს 4 ნავი ჯარისკაცებით, რომლებიც შეეცადნენ მეორე ნაპირზე გადასულიყვნენ მდინარე ყუბანის ქვემო წელში. სხვა უბანზე ჰიტლერელთა შეტევის მოგერიებისას, მოსპეს დაახლოებით 150 კაცი, 2 ტანკი. მდ. ყუბანის ქვემო წელში ჩაძირეს 14 ნავი ჯარისკაცებიანად, გაანადგურეს ფაშისტების ერთი ასეული.²¹⁵

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა აზერბაიჯანელ მეომართა წერილი რესპუბლიკის მშრომელებისადმი, რომელშიც სწერდნენ: „გარწმუნებთ, ჩვენო ძვირფასებო, რომ მომა-

ვალ გადაწყვეტ ბრძოლებში საძულველ მტერთან არ შევარცხვენთ აზერბაიჯანელი ხალხის სახელს“.

იქვე გამოქვეყნებულია მასალები აზერბაიჯანში სამთომსროლელთა და კლდეზე მცოცავთა კომკავშირულ-ახალგაზრდული ქვეგანაყოფის მომზადების შესახებ.

* * *

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე მოწინააღმდეგემ ძლიერი იერიში მიიტანა მე-9 ქვეითი და 101-ე ეგერთა დივიზიის პოზიციებზე, ბრძოლები მთელ დღეს გაგრძელდა.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე გრძელდებოდა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები.

დასავლეთიდან მიღებულია ზღვით: 1941 ტონა სურსათი, ფურაჟი, საბრძოლო მასალა.¹⁹⁵

1943 წლის 20 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

მე-300 დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ამაგრებდნენ პოზიციებს მიღწეულ მიჯნებზე კრიმსკაიას რაიონში და აწარმოებდნენ დაზვერვას. შეტევისათვის მზადების პერიოდში დიდი მუშაობა გასწიეს საინჟინრო ჯარებმა. ისინი განუწყვეტლივ ზვერავენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინა ხაზს. მტრის ზურგში გაიგზავნა მესანგრეთა ბევრი საძიებო ჯგუფი ღრმა ზურგში ლობულების სისტემათა გამოსაყვანად.

ყუბანის ცაში გრძელდება გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

შავი ზღვის ფლოტის ხომალდებმა და ავიაციამ ანაპა-ქერჩის რაიონში ჩაძირეს მოწინააღმდეგის ჯარებით დატვირთული ექვსი თვითმავალი კარჭაპი.

გაზეთი „კომსომოლსკაია პრავდა“ წერს ჯავშანგამტანების — ძმების დიმიტრი და ივანე ოსტაპენკოების გმირობის შესახებ, რომლებმაც კავკასიის თავდაცვის პერიოდში ერთ ბრძოლაში გაანადგურეს გერმანელთა 20 ტანკი. ბრძოლის დროს დაწინაურებული მძიმე ტანკი დიდხანს „აუთოებდა“

სანგარს, რომელშიც სერჟანტი დიმიტრი ოსტაპენკო იყო. ყველან ეგონა, რომ ტანკმა გასრისა გმირი, სინამდვილეში კი მძიმედ დაჭრილი მეომარი გერმანელებმა ტყვედ წაიყვანეს, მაგრამ როგორც კი ღრო იხელთა, გამოიქცა და მწყობრში დაბრუნდა. სერჟანტ დიმიტრი ოსტაპენკოს მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება. მ. ი. კალინინმა ჯავშანგამტან გვარდიელს კრემლში გადასცა ლენინის ორდენი და ოქროს ვარსკვლავი.

1943 წლის 20 მაისისთვის მე-18 არმიის შემადგენლობაში რუსების, უკრაინელებისა და ბელორუსების გარდა, იბრძოდნენ: 2497 ქართველი, 3423 სომეხი, 2704 აზერბაიჯანელი, 199 უზბეკი, 272 თათარი, 152 ყაზახი და სხვა ეროვნებათა წარმომადგენელი. ეს მართლაც რომ მთელი საბჭოთა ხალხის არმია იყო.

სამხრეთ ოსეთის კოლმეურნეებმა თავდაცვის ფონდის, განთავისუფლებული რაიონებისადმი ძმური დახმარების, წითელარმიელთა ოჯახების დახმარების ფონდისათვის დათესეს 434 ჰექტარი, შეაგროვეს 1387 სული სხვადასხვა პირუტყვი.²¹⁶



მე-17 არმიის ფრონტზე ბრძოლები მხოლოდ მე-9 ქვეითი დივიზიის თავდაცვის უბანზეა.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანის ნახევარკუნძულზე — 4 ტანკი, 15 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 31 ტანკი, 29 საიერიშო ქვემეხი.¹⁹⁶

1943 წლის 21 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარაკეევი

301-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აქტიურად ემზადებიან შეტევისათვის. 37-ე და 56-ე არმიების საინჟინრო ნაწილებმა ახლად ააშენეს და გააძლიერეს 500-ზე მეტი ხიდი, კაობებმა და ლელიანში გაიყვანეს 17 საკოლონო გზები.²¹⁷

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენი ნაწილები ამაგრებდნენ თავიანთ პოზიციებს და არტილერიის ცეცხლს უშენდნენ მოწინააღმდეგეს, რის შედეგად დაანგრეს 2 ბლინ-

დაეი, 2 სამეთვალყურეო პუნქტი, ჩაახშეს ექვსი საარტილერიო ბატარიის ცეცხლი; მეზენიტეებმა ჩამოაგდეს მტრის 5 თვითმფრინავი.²¹⁸

საბჭოთა სამხედრო ზომალდებმა „ხარკოვმა“, „ბესპოშჩანდნიმ“ ცეცხლი დაუშინეს ფეოდოსიისა და ალუშტის ნავსადგურებს. ყუბანის ცაში და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში გრძელდება გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

ნოვოროსიისკის ბაზის სანაპირო არტილერია ინტენსიურად უშენდა ცეცხლს მოწინააღმდეგის საარტილერიო ბატარეებსა და ქვეით ჯარს. ბორისოვკის, მეთოდიევსკის, სამხრეთ ოზერეიკის რაიონებში მან ჩაახშო ხუთი ბატარეა.

* * *

11 მაისის გააფთრებულ ბრძოლებში მე-17 არმიამ დაკარგა 2 ათასი კაცი, აქედან მე-9 ქვეითმა დივიზიამ 1516 ჯარისკაცი და ოფიცერი.

მე-17 არმიის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია. მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში 4 ტანკი, 18 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში 37 ტანკი, 29 საიერიშო ქვემეხი.¹⁹⁵

1943 წლის 22 მაისი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

302-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ემზადებიან შეტევისათვის. შეტევამდე რამდენიმე დღით ადრე მესანგრეებმა დანადგულ ველებზე გაჭრეს გასასვლელები, 5 ათასზე მეტი ნალმი გააუვნებლეს მარტო 56-ე არმიის ზოლში.

ყუბანის ცაში გრძელდება შეუპოვარი საჰაერო ბრძოლები.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა არტილერისტებმა მოსპეს 2 ტანკი, 8 ტყვიამფრქვევის წერტი, ტანკსაწინააღმდეგო ქვემეხი, დაანგრიეს რამდენიმე ბლინდაჟი და ააფეთქეს საბრძოლო მასალის საწყობი.

შავი ზღვის ფლოტის „ლ-4“ წყალქვეშა ნავმა მე-3 რანგის კაპიტნის ე. პ. პოლიაკოვის მეთაურობით ფეოდოსიის ყურის მისადგომებზე ჩაძირა პიტლერელებით სავსე სადესანტო კარკაზი № 138.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ მოწინააღმდეგე დაბომბა 8 მილზე ბლაგოვეშჩენსკაიას დასავლეთით.

მფრინავებმა ჩაძირეს სადესანტო კარჭაპი, დააზიანეს 500 ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი, „ქელეზნი როგის“ რაიონში ჩაძირეს თვითმავალი კარჭაპი.

კისლოვოდსკის მახლობლად კოლცოს მთასთან კიროვის სახელობის კოლმეურნეობის რაიონში იპოვეს 26 დახვრეტილი საბჭოთა მოქალაქის საფლავი. ყველა გვამზე აღმოაჩინეს ძალადობისა და წამების ნიშნები.²¹⁹

გერმანიის „იუნკერს-87“ ბომბდამშენებმა რამდენიმე საპაერო იერიში მიიტანეს საბადრაგო გემებზე სოხუმისა და ფოთის მახლობლად.²²⁰

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

დაიწყო 79-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილების გეგმაზომიერი მოსვლა.

1943 წლის 23 მაისი

კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის

303-ე დღე

დამთავრდა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების შეტე-ვითი ოპერაციები კრიმსკაიასა და ნებერჯაევსკაიას რაიონში, რომლებიც 1943 წლის 28 თებერვალს დაიწყო.

მთავრდება ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარების მზადე-ბა შეტევისათვის.

ყუბანის ცაში გაცხარებული საჰაერო ბრძოლებია.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა არტი-ლერიტებმა ჩაახშეს მტრის 10 საარტილერიო და ნაღმსა-ტყორცნთა ბატარეის ცეცხლი, მფრინავებმა და მეზენიტეებ-მა ჩამოაგდეს 13 თვითმფრინავი.²²¹

შავი ზღვის ფლოტის ზომალდებმა და სამხედრო-საჰაერო ძალებმა ჩაძირეს მოწინააღმდეგის 6 თვითმავალი კარჭაპი და ცეცხლი წაუკიდეს ტრანსპორტს.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ აზერბაი-

ჯანის სსრ კოლმეურნეობებმა თავდაცვისა და პიტლერელ დამპყრობთაგან განთავისუფლებულ კოლმეურნეობათა დახმარების ფონდისათვის დათესეს 3141 ჰექტარი მარცვლეულ და ტექნიკური კულტურები და დაიწყეს 6186 სული პირუტყვის სუქება.

იმავე გაზეთში იბეჭდება ცნობა, რომ ბაქოს „სტალინენფტის“ ტრესტის მესამე სარეწმა ვადამდე შეასრულა ნავთობმოპოვების 5 თვის გეგმა. სარეწმა იკისრა ვალდებულება მაისის დამლევამდე გეგმის გადამეტებით უმაღლესი მთავარსარდლობის ფონდისათვის მოიპოვოს 5 ათასი ტონა ნავთობი, მთლიანად კი წლის დამდეგიდან სარეწის ზეგეგმითი წვლილი 25 ათას ტონაზე მეტს შეადგენს.²²²

* * *

ფრონტზე დაიწყო საბრძოლო ნაწილების შეცვლა:

1. მე-19 რუმინული ქვეითი დივიზიის 94-ე რუმინული ქვეითი ჯარი შეცვლის 101-ე ეგერთა დივიზიის მე-2 ეგერთა პოლკს;

2. 101-ე ეგერთა დივიზიის პირველი ეგერთა პოლკი შეცვლის მე-9 ქვეითი დივიზიის 36-ე ქვეითს პოლკს;

3. მე-13 სატანკო დივიზიის 93-ე სატანკო-გრენადერთა პოლკი შეცვლის მე-9 ქვეითი დივიზიის 36-ე და 57-ე ქვეითს პოლკებს.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში 5 ტანკი, 20 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 34 ტანკი, 29 საიერიშო ქვემეხი.¹⁹⁸

1943 წლის 24 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

304-ე დ ლ ე

დამთავრდა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების შეტეგითი ოპერაცია სტანიცა კრიმსკაიას რაიონში, რომელც 1943 წლის 11 იანვარს დაიწყო. ოპერაციის შედეგად ფრონტის ჯარები მარჯვენა ფრთაზე და ცენტრში გააფთრებული ბრძოლებით გავიდნენ კალაბატკა-კიევსკოე-ნოვოროსიისკის მიჯნაზე.

ყუბანისა და მისხაკოს პლაცდარმის თავზე გრძელდება გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

საკავშირო კომპარტიამ (ბ) მიიღო დადგენილება წითელი არმიის სტრუქტურულ პარტიულ და კომკავშირულ ორგანიზაცია-რეორგანიზაციისა და საფრონტო, საარმიო და სადივიზიო გაზეთების როლის გაძლიერების შესახებ.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. გუსკოვი გაბრიელ გაბრიელის ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.
2. დეინეკო სტეფანე პეტრეს ძე — კაპიტანი.
3. ღრიგინი ვასილ მიხეილის ძე — კაპიტანი.
4. ეფრემენკო ივანე სერგის ძე — უმცროსი ლეიტენანტი.
5. ზაბეგაილო ივანე ეგნატეს ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.
6. კიბალკო ვასილ ვასილის ძე — კაპიტანი.
7. კოვალი დიმიტრი ივანეს ძე — ლეიტენანტი.
8. კრიუკოვი პავლე პავლეს ძე — გვარდიის მაიორი.
9. კულდრია ნიკოლოზ დანიელის ძე — უმცროსი ლეიტენანტი.
10. ნოსალი ევდოკია ივანეს ასული — გვარდიის უმცროსი ლეიტენანტი.
11. პოკრიშკინი ალექსანდრე ივანეს ძე — კაპიტანი.
12. რეჩკალოვი გრიგოლ ანდრიას ძე — უფროსი ლეიტენანტი.
13. რიხლინი ნიკოლოზ ვლადისლავის ძე — უფროსი ლეიტენანტი.
14. სემენიშკინი ვლადიმერ გრიგოლის ძე — მაიორი.
15. ფადეევი ვადიმ ივანეს ძე — კაპიტანი.
16. თედორენკო ვასილ ივანეს ძე — კაპიტანი.
17. ხალზოვი ვიქტორ სტეფანეს ძე — უფროსი სერჟანტი.
18. ჩესნოკოვი თევდორე სერგის ძე — უმცროსი ლეიტენანტი.

მე-17 არმიის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

ლამით, აგრეთვე დღისითაც რუსების ავიაცია ძლიერ ბომბავდა, განსაკუთრებით 44-ე საარმიო კორპუსის პოზიციებს.

გრძელდება 79-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილების მოსვლა.¹⁹⁵

1943 წლის 25 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

305-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა დაამთავრეს შეტევისათვის მზადება.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის მე-9 არმიის ჯარები ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს, რომელიც კალაბატკის რაიონში გვიტევდა.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით არტილერისტებმა ჩაახშეს გერმანელთა 5 ბატარეის ცეცხლი, მოსპენ თვითმავალი ქვემეხი, რამდენიმე ავტომანქანა და ქვეითი ჯარის ორი ასეული. შავ ზღვაში ჩვენმა ხომალდებმა ჩაძირეს მოწინააღმდეგის თვითმავალი კარჭაპი. მფრინავებმა და მეზენიტეებმა ჩამოაგდეს გერმანელთა 5 თვითმფრინავი.²²³

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა მასალები ანაპა-ქერჩის უბანზე ზღვის კომუნიკაციებზე მოერიშე მფრინავთა გმირობის შესახებ. განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი მფრინავებმა სტრიკმა, მოროზოვმა, კოლოსოვმა, ნიკოლაევმა, კოლოსნიკმა, ნაგაევმა, კულმინმა.

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტმა მიიღო დადგენილება, რომლის შესაბამისად გაუქმდა პოლიტიკურ ნაწილში ასეულთა, ბატარეათა, ესკადრილიათა მეთაურების, შენაერთთა შტაბების უფროსების მოადგილეების ინსტიტუტი და განთავისუფლებული პოლიტმუშაკები გადაიყვანეს საკომანდო-სამწყობრო სამუშაოზე. შენაერთის მეთაურის მოადგილე პოლიტიკურ ნაწილში შეთავსებით პოლიტგანყოფილების უფროსის მოვალეობასაც ასრულებდა.

101-ე ეგერთა დივიზიის უბანზე რუსებმა ძლიერი დარტყმა განახორციელეს კესლეროვოს რაიონში.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების თავდაცვის ზოდში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

მე-17 არმიის სარდალი გენერალ-პოლკოვნიკი რუოფი მორიგ შევებულებაში წავიდა. მე-17 არმიის სარდლის მოვალეობას დროებით ასრულებს არტილერიის გენერალი დე ანგელისი.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 3 ტანკი, 19 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 27 ტანკი, 29 საიერიშო ქვემეხი.

1943 წლის 26 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

306-ე დღე

1943 წლის 20 მაისის შეტევის დაწყებისას ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებში იყო ოთხი საერთოსაჯარისო არმია, რომლებშიც შედიოდა 22 მსროლელთა დივიზია და 23 მსროლელთა ბრიგადა, აგრეთვე მე-4 საჰაერო არმია.

დღით 100-წუთიანი საარტილერიო მომზადებისა და ავიაციის დიდი ძალებით მოწინააღმდეგის თავდაცვის დაბომბვის შემდეგ 37-ე და 56-ე არმიათა ძალები შეტევაზე გადავიდნენ, რათა გაერღვიათ გერმანელთა თავდაცვის „ცისფერი ხაზი“. საავიაციო შეტევაში მონაწილეობდა 338 თვითმფრინავი, მათ შორის 84 ბომბდამშენი, 104 მოიერიშე, 150 ავიაგამანადგურებელი. შეტევის პირველ ექვს საათში ჯარებმა აიღეს მტრის თავდაცვის რამდენიმე საყრდენი პუნქტი, პირველი და მეორე პოზიცია, 3—5 კილომეტრზე შეიჭრნენ სოლივით ჰიტლერელთა თავდაცვაში, მაგრამ წარმატების განვითარება ვერ შეძლეს.

15 საათისთვის 57-ე არმიის მარჯვენა ფლანგის შენაერთებმა აიღეს გოგოლის რაიონი და ბრძოლები დაიწყეს კრასნისა და რუსკოესთვის.

18 საათისთვის ბრძოლები კიდევ უფრო გამძაფრდა. მოწინააღმდეგემ ამოქმედა ავიაციის დიდი ძალები. 600 ბომბდამშენი 20 წუთის განმავლობაში ბომბავდა ჩვენს შემტევ ნაწილებს.

ჰიტლერელებმა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების წინააღმდეგ საბრძოლველად კრასნოდარიდან 500 კილომეტრის რადიუსში თავი მოუყარეს დაახლოებით 1400 თვითმფრინავს. გერმანელთა ავიაციამ, რომელსაც ძალების ერთნახევარი და მეტი უპირატესობა ჰქონდა, დროებით ხელთ იგდო მოქმედების ინიციატივა ჰაერში. 16-დან 19 საათამდე გარღვევის უბანზე ფიქსირებული იყო მოწინააღმდეგის ავიაციის 1500 თვითმფრინავ-გაფრენა.

შემტევ ნაწილებს უდიდესი გაჭირვებით უხდებოდათ წიშ-სვლა. მაგალითად, ერთი შენაერთის უბანზე გვარდიელებმა ხელთ იგდეს მოწინააღმდეგის ოთხი ძელმიწური, რომლებიც მათ წინსვლას უშლიდა ხელს. წინ გაიჭრა სერჟანტი მურთაზოვი და ორი ტანკსაწინააღმდეგო გრანატით ააფეთქა მეხუთე ძელმიწური, ხელთ იგდო ტყვიამფრქვევი და გამანადგურებელი ცეცხლი დაუშინა მოწინააღმდეგის ქვეით ჯარს. ამ მამაცობისათვის სერჟანტი მურთაზოვი წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა.

მე-20 სამთომსროლელთა დივიზიამ დასძლია ჰიტლერელთა წინააღმდეგობა, აიღო ხუტორი პლავნენსკი და გააფთრებით იბრძოდა, რათა გერმანელთა თავდაცვითი ზაზი გაერღვია სადოვის რაიონში, კიევსკაიას აღმოსავლეთი და სამხრეთი გარეუბნის მიჯნაზე.

242-ე სამთომსროლელთა დივიზია შეტევაზე გადავიდა, დაიწყო მოლდავანსკაიას შემოვლა, აიღო მისი ჩრდილო-აღმოსავლეთი გარეუბანი, მაგრამ წარმატება ვერ განავითარა.²²⁴

295-ე მსროლელთა დივიზიის 884-ე მსროლელთა პოლკის მე-5 ასეულის მეთაურის მოადგილემ შეტევაზე წაიყვანა ტყვიამფრქვევის ცეცხლით მიწაზე გაკრული ასეული და ამით უზრუნველყო გამარჯვება ამ ბრძოლაში. უმცროსი ლეიტენანტი ასლანოვი ამ ბრძოლაში მამაცურად დაიღუპა.²²⁵

მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის პირველი ბატალიონი მაიორ ა. ბ. პუშკარენკოს მეთაურობით კრიმსკაიას რაიონში შეიჭრა გერმანელთა სანგრებში და სასტიკ ხელჩართულ ბრძოლაში დახოცა 200-მდე ჰიტლერელი, სამაგიეროდ ხელთ იგდო მტრის თავდაცვის სისტემის დიდმნიშვნელოვანი საყრდენი პუნქტები ხუტორ გორიშჩინის რაიონში.



რუსებმა ავიაციისა და ტანკების დიდი ძალების მხარდაჭერით შეუტეს მე-5 და 44-ე საარმიო კორპუსების ჯარებს. დამთავრდა 24-ე რუმინული ქვეითი დივიზიის გაგზავნა სამხრეთში.

1943 წლის 27 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

307-ე დღე

განახლდა ბრძოლები „ცისფერი ხაზის“ გასარღვევად. საბჭოთა ჯარების შეტევებს ცვლიდა პიტლერელთა კონტრშეტევები. განსაკუთრებით აქტიურად მოქმედებდა მოწინააღმდეგის ავიაცია — მთელი დღის მანძილზე მან შეასრულა 2658 თვითმფრინავ-გაფრენა.

საპაერო ბრძოლები დაიწყო სტანიცების კიევსკოეს და მოლდავანსკოეს რაიონში. ზოგიერთ დღეს 50-მდე საპაერო ბრძოლა ჩაღებოდა, რომლებშიც ორივე მხრიდან 30—50 თვითმფრინავი მონაწილეობდა. ამ დღეს მე-4 საპაერო არმიის გამანადგურებლებმა შეასრულეს დაახლოებით 700 თვითმფრინავ-გაფრენა.

წითელარმიელმა ზაქარია ჯიხაშვილმა ბრძოლის ველზე კრილობა შეუხვია თავის მეთაურს ლეიტენანტ ანაფრიჩუკს და მოწინააღმდეგის ძლიერი ცეცხლის მიუხედავად მდსანბატში მიიყვანა იგი.²²⁶

მისხაკოს პლაცდარმზე მე-18 არმიის ჯარებმა მტრის არტილერიის, ნაღმსატყორცნების ცეცხლისა და ავიაციის დაბომბვის შედეგად 1943 წლის 27 აპრილიდან 27 მაისამდე დაკარგეს 1838 კაცი, აქედან 451 კაცი დაიხოცა.



ფრონტი, რომელიც რუსებმა გუშინ გაარღვიეს მე-9 ქვეითი დივიზიის რაიონში, აღდგენილია. მძიმე ბრძოლები იყო მთელი დღის მანძილზე.

79-ე ქვეითი დივიზია მთელი დღის მანძილზე გააფთრებით ებრძოდა მოწინააღმდეგის შემტევ ძალებს.

97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიებმა პოზიციები დაიკავეს სეობოდა-პოდგორნის რაიონში.

გაიმართა მე-13 სატანკო დივიზიის შტაბის შეხვედრა მე-17 არმიის სარდლობასთან. არმიის სარდლის ბოლო რეზერვია 419-ე და 660-ე ქვეითი პოლკები, 66-ე სატანკო გრენადერთა პოლკი, რომელშიც 7 ტანკი და პოლსტერის საბრძოლო ჯგუფის 5 ტანკია.

1943 წლის 28 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

308-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის 37-ე და 56-ე არმიათა ჯარები დღის განმავლობაში იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის კონტრშეტევებს, ხოლო 19 საათსა და 30 წუთზე შეტევაზე გადავიდნენ და იბრძოდნენ პოდგორნის აღმოსავლეთ გარეუბანსა და ჩრდილოეთ გარეუბანზე.

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა სასტიკი საჰაერო ბრძოლები მოწინააღმდეგის ავიაციის დიდ ძალებთან.

მე-18 არმიის ჯარები მისხაკოს პლაცდარმზე ადგლობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

სომხეთის მშრომელებმა სტალინგრადის აღდგენის ფონდისათვის შეაგროვეს 4 მილიონ 294 ათასი მანეთი.

აფხაზეთის ასსრ სახკომსაბჭოს დადგენილებაში აღნიშნულია, რომ აფხაზეთის თავდაცვა-ავიაქიმის ცენტრალურმა საბჭომ საჰაერო თავდაცვისათვის მოსახლეობის სავალდებულო მომზადების 1942 წლის გეგმა 100 პროცენტით შეასრულა.²²⁷

მოწინააღმდეგე ქვეითი ჯარისა და ტანკების გააფთრებული კონტრშეტევების შედეგად, რომლებსაც ავიაციისა და ტანკების დიდი ძალები ეხმარებოდნენ, შეძლო ნოვო-გორიში-პოდგორნი-სვობოდას მიჯნის აღება.²²⁹

• • •

ვეტცელის ჯგუფის რაიონში, ნოვოროსიისკის ჩრდილოეთ ნაწილში მოწინააღმდეგემ განახორციელა ორი დარტყმა, რომლებიც ჯგუფის ჯარებმა მოიგერიეს.

79-ე ქვეითს დივიზიას მთელი დღის მანძილზე მძიმე ბრძოლები ჰქონდა მოწინააღმდეგის შემტევ ნაწილებთან.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 9 ტანკი, 5 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 26 ტანკი, 6 საიერიშო ქვემეხი.¹⁹⁵

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის კონტრშეტევებს. 28 და 29 მაისს 37-ე და 56-ე არმიების ჯარებმა მოწინააღმდეგე გააძევეს რამდენიმე დასახლებული პუნქტიდან.

მისხაკოს პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

ჩვენი ავიაგამანადგურებლების ჯგუფმა საჰაერო ბრძოლა გაუმართა 12 გერმანულ ავიაგამანადგურებელს, ბრძოლაში ექვსი მანქანა დაკარგა, მაგრამ გერმანელები გააქცია.

გაზეთში „მარტაკან ასთხი“ გამოქვეყნებულია იმ ნაწილის კომკავშირული ორგანიზაციის მდივნის წერილი, რომელშიც წითელფლოტელი არმწიკე ქოჩარიანი მსახურობდა. „ძვირფასო დედავ, არუსიაკ ევგენის ასულო, წითელფლოტელები გულწრფელ მადლობას მოგახსენებენ თქვენი შვილის პატრიოტული აღზრდისათვის“.



მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ვეტცელის ჯგუფის ჯარებმა მოიგერიეს საბჭოთა ჯარების ერთი შეტევა.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე 97-ე და 101-ე ეგერთა დივიზიები მთელი დღის მანძილზე ებრძოდნენ მოწინააღმდეგის შემტევ ნაწილებს.¹⁹⁵

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა, რომლებიც კრიმსკაიას დასავლეთით მოქმედებდნენ, შეაჩერეს ბრძოლები მოწინააღმდეგის თავდაცვის „ცისფერი ხაზის“ გასარღვევად, რომლებიც 1943 წლის 26 მაისს დაიწყეს, და გამაგრდნენ მიღწეულ მიჯნაზე.

30 მაისს მე-10 გვარდიულმა მსროლელთა კორპუსმა დაიწყო 56-ე არმიის მარჯვენა ფლანგის ნაწილების შეცვლა.

ყუბანისა და მისხაკოს პლაცდარმის თავზე გრძელდება შეუპოვარი საპაერო ბრძოლები.

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა 271-ე მსროლელთა დივიზიის მებრძოლთა, მეთაურთა და პოლიტმუშაკთა პასუხი აზერბაიჯანელი ხალხის წერილზე.

კრასნოდარზე მტრის ავიაციის თავდასხმის დროს მეზენიტეებმა ჩამოაგდეს სამი ფაშისტური ბომბდამშენი.²²⁸

* * *

საბჭოთა ავიაციამ ჩაძირა სამხედრო-საზღვაო სადესანტო გემი № 332.²²⁹

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე მე-5, 44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ჯარები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 10 ტანკი და 39 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 19 ტანკი, 7 საიერიშო ქვემეხი.

1943 წლის 31 მაისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ე

311-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები პოზიციებს ამაგრებდნენ მიღწეულ მიჯნებზე და შეტევითი მოქმედებისათვის ემზადებოდნენ.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით გრძელდებოდა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები.

მე-10 გვარდიულმა კორპუსმა დაამთავრა 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიისა და შინსახკომის საგანგებო დივიზიის ნაწილების შეცვლა და 1 ივნისისათვის მზად ყო შეტევისათვის.

მეშახტეთა 383-ე მსროლელთა დივიზიის 694-ე მსროლელთა პოლკის ნაწილები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის დიდი ძალების შეტევებს ტანკების მხარდაჭერით, რომლებიც ცეცხლს უშენდნენ პოლკისა და შინსახკომის საგანგებო მსროლელთა დივიზია. იმავე დივიზიის 691-ე მსროლელთა

პოლკი იგერიებდა მოწინააღმდეგის შეტევებს ხუტორ სვობო-
დას სამხრეთ გარეუბანში.

კაპიტან დ. ს. კალინინს, რომელმაც უკანასკნელი ხელ-
ყუმბარით თავისთავიც და გარშემო მყოფი გერმანელებიც
ააფეთქა, მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა აგრეთვე კაპი-
ტან-ლეიტენანტნ ასტან ნიკოლოზის ძე კესაევს.

26—31 მაისს მოწინააღმდეგის ავიაციამ შეასრულა 12086
თვითმფრინავ-გაფრენა.

• • •

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების
ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

44-ე საარმიო კორპუსმა შექმნა შეველერის საბრძოლო
ჯგუფი და შეეცადა კონტრიერიში მიეტანა საბჭოთა ჯარებზე,
მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.

მე-17 არმიას აქვს: ტამანში — 1 ტანკი და 21 საიერიშო
ქვემეხი; 2. ყირიმში — 17 ტანკი და 7 საიერიშო ქვემეხი.¹⁹⁵

1943 წლის 1 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

312-ე დღე

1 ივნისს დღის მეორე ნახევარში 37-ე და 56-ე არმიათა
შენაერთები კვლავ გადავიდნენ შეტევაზე და შეტევის
ბრძოლებს განაგრძობდნენ 7 ივნისამდე, ისე რომ რაიმე
მნიშვნელოვანი წარმატებები არ მოუპოვებიათ.

ფრონტის საინჟინრო ჯარებმა გააუვნებლეს 300 ათასზე
მეტი სხვადასხვა ნალმი, მოსპეს 5000 ათასზე მეტი აუფეთქე-
ბელი ჭურვი და ავიაბომბი, ფუგასი და ასაფეთქებელი სიურ-
პრიზი.

შავი ზღვის ფლოტის წყალქვეშა ნავმა „დ-4“ კაპიტან-ლე-
იტენანტ ი. ი. ტროფიმოვის მეთაურობით 14 მილზე ევპატო-
რიის სამხრეთ-დასავლეთით შეუტია კონსტანციაში მიმავალ მო-
წინააღმდეგის ტანკერს, რომელსაც ორი საესკადრო ნალმო-
სანი და ტრალერი კატარღები იცავდნენ. ოთხტორპედიანი
ზალპის შემდეგ წყალქვეშა ნავი ზედაპირზე ამოვიდა და სა-

ესკადრო ნალმოსნის „მერეშტისთან“ იმდენად ახლოს აღმოჩნდა, რომ გერმანელებმა წყალქვეშა ნავს მარტო ქვემეხებისა და ტყვიამფრქვევების კი არა, არამედ პისტოლეტების ცეცხლიც დაუშინეს. ტყვია ორ ადგილას მოხვდა საზენიტო პერისკოპს, მაგრამ ნავი სწრაფად ჩაეშვა ზღვაში და 84 მეტრ სიმაღლეზე გაეკრა გრუნტს, შემდეგ კი მტერს გაეცალა. ტანკერი, რომელიც დაცვის ზომალდებმა მიატოვეს, ჩაიძირა.

გენერალ-მაიორი გ. ნ. პერეკრესტოვი გაათავისუფლეს მე-16 მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე განსაკუთრებული არაფერი მომხდარა.

მოწინააღმდეგემ, 100 ტანკის დახმარებით დიდი ძალებით შეუტია 44-ე საარმიო კორპუსს.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ზოლში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 4 ტანკი და 25 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 15 ტანკი და 7 საიერიშო ქვემეხი.²³⁹

1943 წლის 2 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

313-ე დღე

ყუბანში ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ 37-ე და 56-ე არმიათა ძალებით მოწინააღმდეგის თავდაცვის გასარღვევად.

მისხაკოს პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

ყუბანის ცაში გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

125-ე გვარდიული ქალთა ავიაპოლკის (ესკადრილის მე-თაური კაპიტანი ე. დ. ტიმოფეევა) ცხრა „პე-2“ მოპიკირე ბომბდამშენს იმ მომენტში, როცა ბომბებს აყრიდნენ მოწინააღმდეგის ჯარებს სტანიცა კიევსკოეს რაიონში, მტრის 8 ავი-აგამანადგურებელმა შეუტია. ჩვენი ავიაგამანადგურებლების ექვსეული, რომელიც ბომბდამშენებს იცავდა, ამ დროს ღრუ-

ბელში მოხვდა და მათ ჩამოშორდა. შექმნილ რთულ ვითარებაში, საბჭოთა მფრინავმა ქალებმა დიდი მამაცობა და სიღინჯე გამოიჩინეს. მათ საბრძოლო რიგები არ დაურღვევიათ და საბორტო იარაღის ცეცხლით შეხვდნენ მტერს და ამავე დროს მწყობრში კარგი მანევრირებაც მოახერხეს. ამ საპაერო ბრძოლაში მფრინავმა ქალებმა ჩამოაგდეს მტრის 4 ავიაგამანადგურებელი და უდანაკარგებოდ დაბრუნდნენ თავიანთ აეროდრომზე.

საკავშირო პროფსაბჭოს სამდივნომ მიიღო დადგენილება, რომ ქვეყნის დიდ რკინიგზის სადგურებში შეექმნათ უპატრონო ბავშვთა ოთახები.

* * *

ქერჩის გადასასვლელზე განსაკუთრებული არაფერი მომხდარა.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე დღის განმავლობაში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

დღის პირველ ნახევარში 44-ე საარმიო კორპუსს რუსებმა შეუტეეს დიდი ძალებით, რომლებსაც 25 ტანკი ეხმარებოდა. დაიწყო 355-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილების ჩამოსვლა.²³⁰

1943 წლის 3 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

314-ე დ ღ ე

ყუბანში ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები შეუპოვრად იბრძოდნენ „ცისფერი ხაზის“ გასარღვევად.

შავი ზღვის ფლოტის სატორპედო კატარღებმა რეაქტიული ჭურვები დაუშინეს სანაპიროს ანაპისა და სტანიცა ბლაგოვეშჩენსკაიას რაიონში, სადაც მოწინააღმდეგე იყო.

საბჭოთა მფრინავებმა დაბომბეს მტრის აეროდრომები ხარკოვის, ოსნოვის, კრამატორსკის, ვიშესტებლიევსკაიას რაიონებში და მოსპეს გერმანელთა 20-ზე მეტი თვითმფრინავი.

ოცეულმა სერჟანტ სტეპნოის მეთაურობით ხელჩართულ ბრძოლაში აიღო მოწინააღმდეგის სანგარი და ძელმიწური, მოკლა 37 გერმანელი და 9 ტყვედ ჩაიგდო.²³¹

რეზერვში დათხოვნილი რიპარდ რუოფის ნაცვლად მე-17 არმიის სარდლად დანიშნეს საინჟინრო ჯარების გენერალი ერ-
ვინ ენეკე.

ქერჩის გადასასვლელზე განსაკუთრებული არაფერი მომ-
ხდარა.

მთელი დღის განმავლობაში მოწინააღმდეგე არტილერიის
ძლიერ ცეცხლს უშენდა ვეტცელის ჯგუფს.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების
ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

დღის პირველ ნახევარში არმიათა ჯგუფის შტაბში ჩამოვი-
და მე-3 რუმინული არმიის სარდალი გენერალ-პოლკოვნიკი
დუმიტრესკუ და ესაუბრა არმიათა ჯგუფის სარდლობას.²³⁰

1943 წლის 4 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

315-ე დღე

გრძელდებოდა 37-ე და 56-ე არმიათა მძიმე ბრძოლები
„ცისფერი ხაზის“ გასარღვევად.

ყუბანის ცაში ჩვენმა მფრინავებმა ყუბანის ჩრდილო-აღ-
მოსავლეთით დღის მანძილზე ჩამოაგდეს მოწინააღმდეგის 19
თვითმფრინავი, 4 თვითმფრინავი ჩამოაგდეს მეზენიტეებმა და
ქვეითმა ჯარმა თოფებითა და ტყვიამფრქვევებით.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ დაბომბა და იერიში მიიტა-
ნა მოწინააღმდეგეზე და სტანიცა ბლაგოვეშჩენსკაიას დასავ-
ლეთით მდებარე რაიონში ჩაძირა 4 სწრაფმავალი სადესანტო
კარჭაპი, ხოლო ნოვოროსიისკის რაიონში ჩაახშო საარტილე-
რიო ბატარეების ცეცხლი.

სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ მიიღო დადგენილება „მეორე
სახელმწიფო სამხედრო სესხის გამოშვების შესახებ“. სესხი
გამოშვებულია 20 წლის ვადით 12 მილიარდი მანეთის ოდენო-
ბით.²³²

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდალმა უმაღლესი მთავარსარდლის მთავარბანაკის წინაშე დასვა საკითხი, რომ შეეწყვიტათ უნაყოფო შეტევები „ცისფერი ხაზის“ გასარღვევად.

ყუბანისა და მისხაკოს პლაცდარმის თავზე გრძელდებოდა გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

შავი ზღვის ფლოტის და ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ავიაციამ და აზოვის სამხედრო ფლოტილის კატარლებმა სარტილერიო დარტყმა განახორციელეს თემრუკში, ჩაიკინოსა და გოლუბიციკაის ისარაზე.

მისხაკოს პლაცდარმზე შეიქმნა მტკიცე თავდაცვა, ქანცამოლეულ მოწინააღმდეგეს შეტევა აღარ შეეძლო. ამასთან დაკავშირებით მე-18 არმიის ჯარების ნაწილი პლაცდარმიდან დასასვენებლად გაიყვანეს. 4 და 5 ივნისს ღამით გაიყვანეს მე-16 კორპუსის, 51-ე და 165-ე მსროლელთა ბრიგადების სამმართველოები.²³³

საჰაერო თავდაცვის კრასნოდარის სადივიზიო რაიონი გარდაიქმნა საჰაერო თავდაცვის ჩრდილო კავკასიის საკორპუსო რაიონად (სარდალი — პოლკოვნიკი გ. თ. იანკოვსკი).²³⁴

58-ე არმიის სარდლობამ აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს გაუგზავნა წერილი, რომელშიც აღნიშნა სერგო ორჯონიკიძის სახელობის 77-ე მსროლელთა დივიზიის დამსახურება ჩრდილო კავკასიის გათავისუფლებისათვის ბრძოლებში.²³⁵

„მეორე სახელმწიფო სამხედრო სესხის გამოშვება, — განაცხადა წითელარმიელმა ზახარჩენკომ, — უფრო ძლიერს და უძლეველს გახდის ჩვენს ქვეყანას, მოახლოებს გერმანელ-ფაშისტ უწმინდურთა საბოლოო განადგურებას. 200 მანეთზე ვაწერ ხელს და ყველა თანამებრძოლს მოვეუწოდებ მიბაძონ ჩემს მაგალითს“.

წითელარმიელმა ს. სერგაიენკომ ხელი მოაწერა 175 მანეთზე, სერჟანტმა დანელიანმა — 250 და წითელარმიელმა მალიშენკომ 100 მანეთზე.²³⁶

გაზეთმა „მარტაკან ასთხმა“ გამოაქვეყნა სტატია „გვარდი-ის ლეიტენანტი ავიაგამანადგურებელი კასაბიანი“, რომელშიც ნათქვამია, რომ მამაცმა მეომარმა ომის განმავლობაში შეასრულა 250 საბრძოლო გაფრენა, მონაწილეობდა 25 საჰაერო ბრძოლაში, პირადად ჩამოაგდო მტრის 9 თვითმფრინავი.

მუშაობა დაამთავრა საქართველოს მწერალთა კავშირის გამგეობის პლენუმმა.

1943 წლის 6 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ი რ ა

317-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის 56-ე არმიის ჯარები უტყვენენ გორიშნის, შაპოვალის რაიონში.

ყუბანის ცაში მთავრდება გააფთრებული საჰაერო ბრძოლები.

მისხაკოს პლაცდარმზე აღგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

აზერბაიჯანში სესხზე ხელმოწერის თანხა ორჯერ მეტი იყო, ვიდრე 1942 წლის ამავე დროს.

სომხეთში ხელმოწერა გეგმის გადაჭარბებით მიმდინარეობდა. პირველ დღეს ხელმოწერის თანხამ 106 მილიონ 500 ათასი მანეთი შეადგინა. სომხეთის კოლმეურნეებმა ერთ დღეში ხელი მოაწერეს 42 მილიონ 600 ათას მანეთზე, აქედან 31 მილიონ 600 ათასი მანეთი ნაღდ ფულად შეიტანეს.

საქართველოში ხელმოწერა დიდი პატრიოტული აღმაფლობის ეითარებაში მიმდინარეობდა. მცხეთის, წითელი წყაროს, გაგრისა და რესპუბლიკის სხვა რაიონების კოლმეურნეებმა ნაღდ ფულად შეიტანეს ხელმოწერის მთელი თანხა.

417-ე მსროლელთა დივიზიის 3076-ე მსროლელთა პოლკის მე-2 ბატალიონის წითელარმიელმა ტაკიძემ მეორე სახელმწიფო სამხედრო სესხზე ხელმოწერის დროს ხელი მოაწერა 70 მანეთზე და მთელი თანხა ნაღდ ფულად შეიტანა. ამასთან ტაკიძემ განაცხადა: „მშობლიური სახელმწიფოსათვის სესხად მიცემული თითოეული ჩვენი მანეთი ეს არის ტყვიები, ჭურვები და ნაღმები, რომლებიც გამანადგურებელ ცეცხლად დაატყდება თავს ჩვენს მტრებს. რაც უფრო მალე გავა-

ნაღებთ ჩვენს ხელმოწერას, მით უფრო ძლიერი იქნება ჩვენი სამშობლო“.

დღის დამლევისათვის 1376-ე პოლკმა ხელი მოაწერა 130 ათას მანეთზე, აქედან 28 ათასი ნაღდ ფულად შეიტანეს.²³⁷

120-მილიმეტრიანი ნაღმსატყორცის ჯგუფეულმა, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ შიგავეი (მეთაური), ლიბეგინი, ლისაგინი, და მაკორეჟტირებელი ბეზუგლი, ცეცხლი დაუშინა თავმოყრილ გერმანელებს სტანიცა კიევსკაიას სამხრეთ-დასავლეთ გარეუბანში. გერმანელებმა თავიანთი დახოცილები და დაჭრილები 26 საკაციო წაიღეს.²³⁸

სსრ კავშირის ფინანსთა სახალხო კომისარიატის მონაცემებით, 12 მილიარდი მანეთის მეორე სახელმწიფო სამხედრო სესხი ერთ დღე-ღამეში 14 561 მანეთის ოდენობით იყო გა-
ნაღდებული.²³⁹

• • •

ბერლინში ოფიციალურად გამოაცხადეს, რომ ყუბანის რაიონში დაიღუპა გერმანიის ავიაციის სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი რუპი.

ჰიტლერმა გასცა ბრძანება დაეწყოთ ქერჩის სრუტეზე საბაგირო გზისა და ნავთობსადენის მშენებლობა. ჰიტლერისა და შპეერის თათბირის ოქმში ჩაწერილია: „ფიურერს ეს საბაგირო გზა მეტად მნიშვნელოვნად მიაჩნია. ამავე დროს მან აღნიშნა, რომ ხიდის მშენებლობის გადადება არ შეიძლება“.²⁴⁰

1943 წლის 7 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორშაბათი

318-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდლის გენერალ-პოლკოვნიკ ი. ე. პეტროვის ბრძანებით შეწყდა შეტევითი ბრძოლები. „ცისფერი ხაზის“ გარღვევა არ მოხერხდა.

შეწყდა საპაერო ბრძოლები ყუბანში, რომლებიც 1943 წლის 17 აპრილს დაიწყო. ამ პერიოდში საბჭოთა ავიაციამ შეასრულა 35 ათასი გაფრენა, აქედან 77 პროცენტი მოდის

ფრონტის ავიაციის, 9 პროცენტი — შორი მოქმედების ავია-
ციისა და 14 პროცენტი — ზევი ზღვის ფლოტის ავიაციის
წილად. მოწინააღმდეგემ დაკარგა 1100 საბრძოლო თვით-
მფრინავი, რომელთაგან 800-ზე მეტი საჰაერო ბრძოლაში ჩა-
მოადგეს. ესოდენ მნიშვნელოვანმა დანაკარგებმა საშუალება
არ მისცა გერმანელ სარდლობას კურსკთან თავისი ზაფხულის
შეტევის დაწყებისათვის ჰაერში შეექმნა რაოდენობრივი
უპირატესობა. საჰაერო ბრძოლებში განსაკუთრებით გამოიჩი-
ნეს თავი ავიაგამანადგურებლებმა — კაპიტანმა ა. ი. პოკრიშკინ-
მა, ძმებმა დ. ბ. და ბ. ბ. გლინკებმა, ვ. გ. სემენიშინმა, ვ. ი. თა-
ლდეევმა, გ. გ. გოლდეევმა, გ. ა. რეჩკალოვმა და ბევრმა სხვამ.
სტანიცების — კიევსკოესა და მოლდავანსკოეს რაიონში
26 მაისიდან 7 ივნისამდე გამართულ საჰაერო ბრძოლებში
მტერმა დაკარგა 315 თვითმფრინავი, საბჭოთა ავიაციამ — 150
თვითმფრინავი.²⁴¹

1 417-ე მსროლელთა დივიზიის 1372-ე მსროლელთა პოლ-
კის პირველი მსროლელთა ბატალიონის ლეიტენანტი აკინში-
ნი, რომელმაც ხელთ იგდო მტრის ტყვიამფრქვევი, შეუმჩნე-
ვლად დაწინაურდა და ზუსტი სროლით ხმა ჩაუწყვიტა მტრის
ტყვიამფრქვევს, მოკლა ორი ჯარისკაცი და ერთი სნაიპერი.
1372-ე მსროლელთა პოლკის პირველი მსროლელთა ბატალი-
ონის სერჟანტი გალჩენკო დაწინაურდა და ავტომატის ცეცხლით
გაფანტა გერმანელთა ჯგუფი, რომლებიც ჩვენი თავდაცვის ხა-
ზისკენ მოიპარებოდნენ, ამასთან სამი გერმანელი მოკლა.

1 მე-9 არმიის სარდლის ბრძანებით 276-ე მსროლელთა დი-
ვიზიამ მე-11 მსროლელთა კორპუსის 137-ე მსროლელთა ბრი-
გადას გადასცა თავდაცვის მიჯნა მდ. კურკის ნაპირზე და თავ-
დაცვა გაშალა მდ. ყუბანის ნაპირზე.²⁴²

1943 წლის 8 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

319-ე დღე

ყუბანში და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრი-
ვი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

8 ივნისს ღამით საბჭოთა ავიაციის დიდმა შენაერთებმა
მძლავრად დაბომბეს მოწინააღმდეგის 6 აეროდრომი, მოსპეს
და დააზიანეს გერმანელთა სულ ცოტა 150—160 თვითმფრი-

ნავი. საბრძოლო დავალებიდან 21 საბჭოთა თვითმფრინავი არ დაბრუნებულა.

417-ე მსროლელთა დივიზიის 1369-ე მსროლელთა ბატალიონის მე-3 მსროლელთა ასეულის მეგრძოლებმა მეორე სახელმწიფო სამხედრო სესხზე საშუალოდ თითოეულმა 106 მანეთი შეიტანეს. მე-2 ნაღმტყორცნელთა ასეულის მეომრებმა — 202 მანეთი. მეგრძოლებმა — ჩეხონიანმა, მანუკიანმა, მათევოსიანმა, კარაპეტიანმა და სხვებმა ხელმოწერის მთელი თანხა ნაღდ ფულად შეიტანეს.²⁴³

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა, რომ ამიერკავკასიის ფრონტის იმ ნაწილებში, სადაც მეთაურები არიან ამხანაგები კაზიშვილი, ალტშულერი, ალმაკოვი, ჩუგუნოვი, კოროვოვი, კორალევი, კულიჯანიანი, წარმატებით მიმდინარეობს ხელმოწერა მეორე სამხედრო სესხზე.

ბევრმა ჯარისკაცმა და მეთაურმა სესხის მთელი თანხა ნაღდ ფულად შეიტანეს. მათ შორის იყვნენ წითელარმიელები ე. კარაპეტიანი, ვ. სიმონიანი, ეტანაშვილი, ავლაქიანი, ალიევი, აბდურახმანოვი, ლისენკო, კრავჩენკო და სხვები.

1943 წლის 9 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

320-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

გვარდიული დროშა გადასცეს 46-ე გვარდიულ ქალთა საავიაციო პოლკს (მეთაური — პოდპოლკოვნიკი ე. დ. ბერშანსკაია).

აზერბაიჯანში მეორე სამხედრო სესხზე ხელმოწერის გეგმა 45,5 მილიონი მანეთის გადამეტებით შესრულდა. კოლმეურნეებმა ხელი მოაწერეს 154 მილიონ მანეთზე, აქედან 134 მილიონი მანეთი ნაღდ ფულად შეიტანეს.

საქართველოს კოლმეურნეებმა ნაღდ ფულად შეიტანეს 100 მილიონ მანეთზე მეტი.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ყაზარდო-მალყარეთის ასსრ მშრომელებმა დღე-ღამეში ხელი მოაწერეს 9 მილიონ მანეთზე, აქედან 4 მილიონი მანეთი ნაღდ ფულად შეიტანეს, წარმატებით ჩაიარა ხელმოწერამ ჩაჩნეთ-ინგუშეთშიც.

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

417-ე მსროლელთა დივიზიის 1376-ე მსროლელთა პოლკის მზვერავებმა, რომლებიც მოწინააღმდეგის ზურგში — ზუტორ ნოვის რაიონში შეიპარნენ, მოსპეს 1 ნალმსატყორცი, ძელმიწური, ტყვიამფრქვევის წერტი, ხელთ იგდეს რამდენიმე ავტომატი და ისე დაბრუნდნენ ნაწილში.

417-ე მსროლელთა დივიზიის 1369-ე მსროლელთა პოლკის სნაიპერმა სადილოვსკიმ ბოლო რამდენიმე დღეში მოკლა 15 ფაშისტის.²⁴⁴

გაცემის შედეგად დააპატიმრეს ნოვოროსიისკის იატაკქვეშა ჩგუფის 16 წევრი და მათი ხელმძღვანელი ს. გ. ოსტოვერხოვი. სასტიკი წამების შემდეგ პატრიოტები დახვრიტეს სტანიცა ნატუხაევსკაიას რაიონში. ს. გ. ოსტოვერხოვს სიკვდილის შემდეგ საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა.

სსრ კავშირის ფინანსთა სახალხო კომისარიატის ცნობით მეორე სამხედრო სესხზე, რომელიც 1943 წლის 5 ივნისს გამოუშვეს 12 მილიარდი მანეთის ოდენობით, 9 ივნისის დამლევსათვის ხელი მოაწერეს 20 მილიარდ 121 მილიონ მანეთზე. სესხზე ხელმოწერა გრძელდება.

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ დაბომბა მტრის აეროდრომი ანაპაში, მოსპო 6 თვითმფრინავი და პროექტორი.

სერგი ალექსანდრეს ძე ხუდიაკოვს (ხანფერაიანცს) მიენიჭა ავიაციის გენერალ-პოლკოვნიკის მხედრული წოდება.

„პრავდა“ იუწყება, რომ სომხეთში სესხზე ხელმოწერა 141 პროცენტით შესრულდა. ნორ-ბაიაზეთისა და მეგრინის რაიონების კოლმეურნეებმა ხელმოწერის მთელი თანხა ნაღდ ფულად შეიტანეს.

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში გრძელდებოდა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ევპატორიის რაიონში ჩაძირა მოწინააღმდეგის ტრანსპორტი „ბირგიტი“.

აზერბაიჯანის სსრ ევლახის რაიონის კალინინის სახელობის კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ ნადიევმა ხელმოწერის მთელი თანხა — 51 ათასი მანეთი ნაღდ ფულად შეიტანა. ასევე ნაღდ ფულად შეიტანეს ხელმოწერის მთელი თანხა კომკავშირელმა ნიაზ ისკანდეროვმა — 20 ათასი მანეთი, მოლოტოვის სახელობის კოლმეურნეობის კომკავშირის კომიტეტის მდივანმა გიული ხანუმ მამედოვამ — 10 ათასი მანეთი; მერგოლურმა გეგარ ნაბისოვამ — 5 ათასი მანეთი; სტახანოველმა კუბრა ისაევამ — 3 ათასი მანეთი. არასრული მონაცემებით, აზერბაიჯანში სესხზე ხელმოწერამ დაახლოებით 350 მილიონი მანეთი შეადგინა.²⁴⁵

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა აკადემიკოს ი. ა. ორბელის სტატია „სომხეთის მეცნიერები ომის დღეებში“, რომელშიც მოთხრობილია, თუ როგორ ეხმარებიან მეცნიერები კოლმეურნეებს, მეტალურგებს, მაღაროელებს.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები მაგრდებოდნენ მიღწეულ მიჯნებზე და ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა მასალები შავი ზღვის ფლოტის სატორპედო კატარლების ეკიპაჟების გმირობაზე. განსაკუთრებით თავი გამოიჩინეს სატორპედო კატარლებმა ლევინცევის, ხაბაროვის, კაზაკოვის, ტომინის, სმირნოვის, სტეპანენკოს მეთაურობით.

სსრ კავშირის ფინანსთა სახალხო კომისარიატმა გამოაქვეყნა ცნობა მეორე სახელმწიფო სამხედრო სესხზე ხელმო-

წერის შეწყვეტის შესახებ. 7 დღის განმავლობაში ხელმოწერის თანხა განადღებულია 8 323 032 ათასი მანეთის გადამეტებით.

1943 წლის 14 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შაბათი

325-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ზეერავდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვას და ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

საჰაერო ბრძოლის დროს ლეიტენანტმა ნ. დ. ბულაევმა ქვემეხების ცეცხლით ჩამოაგდო გერმანელთა ერთი ბომბდამშენი, დააზიანა მეორე, ხოლო მესამე ტარანით ჩამოაგდო. თვითონ გმირი მფრინავი პარაშუტით გადმოხტა.

გაერთიანებული ერების დღეს სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ წინადადება მისცა ყველა საბჭოთა სახელმწიფო დაწესებულებას გაერთიანებული ერების სოლიდარობის დემონსტრაციის მიზნით თავიანთ შენობებზე აღმართონ სსრ კავშირის, დიდი ბრიტანეთის, ამერიკის შეერთებული შტატებისა და სხვა გაერთიანებული ერების სახელმწიფო აღმები.

1943 წლის 15 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამ შაბათი

326-ე დღე

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები უფროსი ლეიტენანტის პალანჯიანის მეტყვიადმფრტვევითა ასეულში გამართული კრების შესახებ. სიტყვები წარმოთქვეს: სერჟანტმა ა. პოლოსიანმა, წითელარმიელმა გ. გევორქიანმა, ზემდეგმა ევდოკიმოვმა და სხვებმა.

მე-18 არმიის პოლიტგანყოფილებამ მოაწყო პარტიულ და კომკავშირულ ორგანიზაციათა გარდაქმნის შემსწავლელი აგიტპროფსემინარის ორდღიანი მეცადინეობა. მეცადინეობაში მონაწილეობდა არმიის სამხედრო საბჭოს წევრი გენერალ-მაიორი ს. ე. კოლონინი.

1943 წლის 16 ივნისი

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

327-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა დაიწყეს ცალკე ოპერაციები მოწინააღმდეგის ცალკეული საყრდენი პუნქტების, გაბატონებული სიმაღლეების, თავდაცვის მოწინავე ხაზის ცალკეული უბნების წინააღმდეგ.

56-ე არმიამ ასეთი ოპერაცია განახორციელა 16—19 ივნისს მილდავანსკოეს აღმოსავლეთით მდებარე სიმაღლის რაიონში.

მე-10 მსროლელთა კორპუსის ნაწილებმა იერიში მიიტანეს, რათა ხელთ ეგდოთ მოწინააღმდეგის საყრდენი პუნქტი და გაბატონებული სიმაღლე. იერიში წარმატებით დამთავრდა, ჰიტლერელებმა უკან დაიხიეს. საყრდენი პუნქტი და სიმაღლე საბჭოთა მეომრებს დარჩათ.

მე-18 არმიის პოლიტგანყოფილებაში დამთავრდა აგიტ-პროფსემინარის ორი დღის მეცადინეობა.

მე-18 არმიის ყველა ნაწილსა და შენაერთში დაიწყო წითელარმიელთა მხატვრული თვითმოქმედების დათვალიერება. დათვალიერება 1943 წლის 30 ივნისს დამთავრდა.

1943 წლის 17 ივნისი

ხუთშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

328-ე დღე

მოწინააღმდეგის ქვეითმა ჯარმა და ტანკებმა კონტრიერში მიიტანეს მე-10 მსროლელთა კორპუსზე. სამი დღის მძიმე ბრძოლების შედეგად კორპუსის ნაწილებმა დატოვეს საყრდენი პუნქტი და სიმაღლე, რომლებიც 16 ივნისს დაიკავეს.

მისხაკოს პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ თემრუკის რაიონში ჩაძირა გერმანელთა ტრანსპორტი „გერასიმოსი“.

628-ე ავიგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავმა ლეიტენანტმა ვოლკოვმა 45 კილომეტრზე კრასნოდარის ჩრდილო-დასავლეთით ტარანით ჩამოაგდო მტრის ბომბდამშენი. თავისი თვითმფრინავი ვოლკოვმა აეროდრომზე დასვა.²⁴⁶

გენერალ-მაიორი მ. კ. ზუბკოვი გაათავისუფლეს მე-9 მსროლელთა კორპუსის მეთაურის მოვალეობისაგან.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა მასალები ბაქოს მოწინავე მენავთობეთა კოლექტივების შესახებ, რომლებიც მთლიანად და გადაჭარბებით ასრულებენ ფრონტის დავალებებს.

1943 წლის 18 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარაკევი

329-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები მოლდავანსკოეს რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

მე-9 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად დანიშნეს გენერალ-მაიორი ი. პ. როსლი.

გაზეთმა „კრასნაია ზვეზდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ორი წლის მანძილზე აზერბაიჯანის მენავთობეებმა დანერგეს 3866 რაციონალიზატორული წინადადება, რომელთა შედეგად დაიზოგა 50 მილიონამდე მანეთი.

1943 წლის 19 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შაბათი

330-ე დღე

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ. დამთავრდა 56-ე არმიის ცალკე ოპერაცია მოლდავანსკაიას რაიონში.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ნალმები განალაგა დუნაიზე სულისნისა და კონსტანცის რაიონში.

გენერალ-მაიორი პ. მ. კოზლოვი გაათავისუფლეს მე-9 არმიის სარდლის მოვალეობისაგან.

მე-9 არმიის სარდლად დანიშნეს გენერალ-ლეიტენანტი ა. ა. გრეჩკინი.

მე-10 გვარდიული მსროლელთა ასეულის პოლიტხელის მოადგილეს ვ. ა. პოლოვინკინს გმირობისათვის, რომელიც

1942 წლის 7 ნოემბერს ჩაიდინა ქალაქ ორჯონიკიძის რაიონში, მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

ტიმაშევსკაიას სადგურში ჩასაფრებულმა საზენიტო ჯავშანმატარებელმა № 140 ჩამოაგდო მტრის ბომბდამშენი „ლო-217“.

1943 წლის 20 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ი რ ა

331-ე დღე

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

მესამე რანგის კაპიტანი კ. გ. კოჩიევი, რომელიც ორ სატორპედო კატარლას მეთაურობდა, სანაპირო არტილერიის ძლიერი ცეცხლის მიუხედავად შეიჭრა იალტის ნავსადგურში, ტორპედოებით ჩაძირა წყალქვეშა ნავი და დააზიანა ნავსადგურის მისადგომები. ამ ოპერაციისათვის კ. კოჩიევი წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა. 1944 წლის 16 მაისს მას მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

წითელარმიელმა ვახტანგ ზარიძემ ტყვიამფრქვევის ცეცხლით მოსპო მოწინააღმდეგის 2 ძელმიწური და ოცდაათამდე ჰიტლერელი. თუმცა დაჭრილი იყო, ზარიძემ ბრძოლის კელი არ დატოვა.²⁴⁷

მე-18 არმიის პოლიტგანყოფილებამ მოაწყო პირველადი პარტიული ორგანიზაციების პარტიული ორგანოების თათბირი.

1943 წლის 21 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შ ა ბ ა თ ი

332-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები მაგრდებოდნენ დაკავებულ მიჯნებზე და დაიწყეს მზადება მომავალი შეტევებისათვის.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ თავის დადგენილებაში აღნიშნა: „საპაერო ბრძოლებში გამარჯვება, უდავოდ, ჩვენს მსარეს დარჩა. მოწინააღმდეგემ მიზანს ვერ მიაღწია. ჩვენი ავიაცია არა მარტო წარმატებით უწევდა წინაა

აღმდგომბას მტერს, არამედ ამავე დროს აიძულა გერმანელები შეეწყვიტათ საპაერო ბრძოლები და წაეყვანათ თავიანთი ავიაცია“.²⁴⁸

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის ტრანსპორტი.

მუშაობა დაიწყო საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის IX პლენუმმა.

1943 წლის 22 ივნისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

333-ე დ ლ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები შეტევისთვის ემზადებოდნენ და ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

მე-10 მსროლელთა კორპუსის ჯარებმა გაიმეორეს შეტევა მოწინააღმდეგის საყრდენ პუნქტსა და სიმაღლეზე, მაგრამ შეუპოვარ წინააღმდეგობას წააწყდნენ.

გაზეთმა „კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები ოკუპაციის დროს მინერალური წყლების კომკავშირელთა გმირობის შესახებ. ნორჩ პატრიოტებს სისტემატურად გამოჰყავდათ მწყობრიდან ფაშისტთა კავშირგაბმულობის ხაზები, ავტომანქანები და ორთქლმაველები, ხოცავდნენ ჰიტლერელებს.

დიდი სამამულო ომის მეორე წლისთავთან დაკავშირებით ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტმა ფ. დ. რუზველტმა მისასალმებელი დეპეშა გამოუგზავნა სსრ კავშირის შეიარაღებული ძალების უმაღლეს მთავარსარდალს ი. ბ. სტალინს.

ამერიკის შეერთებული შტატების ელჩმა სსრ კავშირში სსრ კავშირის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატს გადასცა ამერიკის ორდენები და მედლები, რომლებითაც ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტმა ფ. დ. რუზველტმა დააჯილდოვა წითელი არმიისა და სამხედრო-საზღვაო ფლოტის მებრძოლთა და მეთაურთა ჯგუფი საერთო მტრის — ჰიტლერიული გერმანიის წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოჩენილი ვაჟკა-

ცობისა და მამაცობისათვის, მათ შორის გენერალ-მაიორი ნიკოლოზ თავართქილაძე და სერჟანტი ნოე კაკუშაძე.

მუშაობა დაამთავრა საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის IX პლენუმმა.²⁴⁹

• • •

ჰიტლერმა გამოსცა „ფუძემდებელი ბრძანება № 15 (ოპერატიული ჯანყოფილება) ქვეითი ჯარის ბრძოლისუნარიანობის ამაღლების შესახებ“. ბრძანების შინაარსი დამაჯერებლად მოწმობს გერმანიის ჯარებში დისციპლინისა და ბრძოლისუნარიანობის დაქვეითებას.²⁵⁰

1943 წლის 23 ივნისი
ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის
334-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ემზადებიან ახალი შეტევითი ბრძოლებისათვის.

1 შავი ზღვის ფლოტის ხომალდებმა ჩაძირეს მოწინააღმდეგის 2 სადესანტო თვითმავალი კარჭაპი.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ჰიტლერელთა მხეცობაზე მაიკოპში, ნოვო-ალექსანდროვსკში და ჩრდილო კავკასიის სხვა ქალაქებსა და სტანიცებში.

აზერბაიჯანის კპ (ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა და სახკომსაბჭომ წერილი გაუგზავნეს გ. კ. ორჯონიკიძის სახელობის წითელდროშოვანი 77-ე მსროლელთა დივიზიის სარდლობას. წერილში ნათქვამი იყო: „მადლობას ვუძღვნით დივიზიის სარდლობას აზერბაიჯანელ მეომართა ბოლშევიკური აღზრდისათვის და დარწმუნებული ვართ, რომ მომავალ გადამწყვეტ ბრძოლებში სახელოვანი აზერბაიჯანული დივიზია გამოიჩენს რკინისებრ მხედრულ დისციპლინას, ორგანიზებულობას, მამაცობასა და შეუპოვრობას“.²⁵¹

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

„კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა სტატია „აზერბაიჯანის სასელოვანი ქალიშვილები“, რომლებშიც მოთხრობილია აზერბაიჯანელ ქალიშვილთა გმირობის შესახებ ომის ფრონტებზე. გაზეთმა დაასახელა ზიზა განიევა, დები ხანუმ და ჯევაირ რზაელები, ს. ხ. ხალილოვა, ს. ხ. ვალიხანი. ბ. თ. იბრაგიმოვა და სხვები. მათ არ ჩამორჩებიან არც ბაქოს ნავთობ-სარეწში მომუშავე მათი ამხანაგები. მოწინავეთა შორის დასახელებული არიან ნ. კ. მირზა-ყიზი, ფატმა ჯანიევა, ასტარა ტაგიევა, თამილა რამაზანოვა, ნინა იბრაგიმოვა და ბევრი სხვა.

გერმანელ-ფაშისტთა მხეცობის დამდგენმა და გამომძიებელმა საგანგებო სახელმწიფო კომისიამ გამოაქვეყნა აქტები პიატიგორსკში, კუპიანსკსა და სოფელ საპოგოვოში ოკუპანტთა ბოროტმოქმედების შესახებ.

ყარაჩაევო-ჩერქეზეთის ოლქის ოკუპაციის განმავლობაში, ხუთ თვეში პიტლერელებმა გაანადგურეს მატერიალური დოვლათი, კულტურული და ისტორიული ფასეულობანი, დაუნდობლად გაწყვიტეს მოსახლეობა. მიქოიანის რაიონში ფაშისტებმა დახოცეს 800 ბავშვი, ქალი და მოხუცი, ზელენჩუკოვის რაიონში — 260 მშვიდობიანი მცხოვრები, პრეგრადნენსკის რაიონში 280 კაცი.²⁵²

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის მე-9 არმიის ჯარები მოწინააღმდეგისაგან ათავისუფლებდნენ ლელიანს კურჩანსკის ლიმანის ჩრდილოეთით.

მისხაკოს პლაცდარმზე მტრის ავიაციამ მორიგი თავდახმის დროს ბომბის პირდაპირი მოხვედრით მთლიანად დაანგრია ცრუ ნავმისადგომი.

საქართველოს მშრომელებმა 456 415 მანეთი ოდენობით მოაწერეს ხელი მეორე სამხედრო სესხს.

მიღწეულ მიჯნებზე გამაგრებული ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ემზადებიან შეტევითი ბრძოლებისათვის.

37-ე არმიის 417-ე მსროლელთა დივიზიას მტკიცედ ეკავია თავდაცვის მიჯნა: კიევსკაიას სამხრეთი გარეუბანი — გორიშინი-ეკონომიჩესკი. თავდაცვითი ბრძოლები გრძელდებოდა 30 ივნისამდე.²⁵³

მისხაკოს პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

„კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა სტატია ყუბანის ახალგაზრდობის გმირულ შრომაზე ამ მხარის განთავისუფლებულ რაიონებში უხვი მოსავლის მისაღებად.

ბაქოში გაიმართა მინდვრის სამუშაოების დაწყებისადმი მიძღვნილი 700 მოსწავლის, პიონერხელმძღვანელისა და მასწავლებლის შეკრება. შეკრების მონაწილეებმა მოუწოდებ აზერბაიჯანის სკოლების მე-5-6 კლასების ყველა მოსწავლემ გამოემუშავებინათ სულ ცოტა 80-80 შრომადღე. მე-7-8 კლასების მოსწავლეებს — 100, მე-9-10 კლასების მოსწავლეებს — სულ ცოტა 150—150 შრომადღე. გარდა ამისა, გადაწყვიტეს, რომ თითოეულმა მოსწავლემ მოკრიფოს ოც კილოგრამამდე სამკურნალო მცენარეები.²⁵⁴

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ამთავრებენ შეტევითი ბრძოლებისთვის მზადებას.

წითელარმიელი ბელოზეროვი ბრძოლის დროს გადაეფარა ასულის მეთაურს, თვითონ დაიღუპა, მაგრამ მეთაური გადაარჩინა.

მზვერავმა წითელარმიელმა შოთა კოშკაძემ დაზვერვაში ყოფნის დროს ძელმიწურში დახოცა ექვსი რუმინელი ჯარისკაცი, ხოლო ოფიცერი ტყვედ წამოიყვანა.²⁵⁵

საბჭოთა კავშირის გმირი გახდა გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი გიორგი გორდენის ძე გოლუბევი.

დღე-ღამის მანძილზე ჩრდილო კავკასიის საპაერო დაცვის
საკორპუსო რაიონის ზოლში ფიქსირებულია მოწინააღმდეგის
30 თვითმფრინავ-გაფრენა. რაიონის საზენიტო არტილერია
თანმხლებ და გადამლობ ცეცხლს უშენდა მტერს. 628-ე ავია-
გამანადგურებელი პოლკის მფრინავებმა 16 თვითმფრინავ-
გაფრენა შეასრულეს.²⁵⁶

გაზეთმა „ზოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები სომხეთის
ჰოსპიტლებში დაქრილ მეზრძოლთა კვების ორგანიზაციის შე-
სახებ საერთო სათაურით „ჯარისკაცი მაძღარია, ქება ოფი-
ცერს“ (მხარი დავუქიროთ სომხეთის ჰოსპიტლების მუშაკთა
ინიციატივას). მუშაობის გამოცდილება მკითხველებს გაუზი-
არეს შეფ-მზარეულმა ვ. ბაბაიანმა, ექიმმა-დიეტოლოგმა
ვ. მელიქ-კარანიანმა, ექიმებმა ა. ვოროტინსკაიამ, ლ. კოჩეტ-
კოვამ და სხვებმა.

1943 წლის 29 ივნისი
ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის
339-ე დღე

უმაღლესი მთავარსარდლობის მთავარბანაკმა ჩრდილო
კავკასიის ფრონტს დაუსახა ამოცანა: „ფრონტის მთავარი ძა-
ლების ერთობლივი დარტყმებით გაარღვიოს მოწინააღმდეგის
თავდაცვა კიევსკოეს, მოლდავანსკოეს უბანზე... საბოლოო
მიზნად იქონიოს ქვემო ყუბანისა და ტამანის ნახევარკუნძუ-
ლის განთავისუფლება მოწინააღმდეგისაგან... მოწინააღმდეგის
თავდაცვის გასარღვევად: მთავარი დარტყმა განახორციელოს
კრასნის, გლადკოვსკაიას მიმართულებით, კიევსკოეს სამხრე-
თიდან და მოლდავანსკოეს ჩრდილოეთიდან შემოვლით“.²⁵⁷

მაგრამ ამ ოპერაციას წარმატება არ მოჰყოლია. მთავარ-
ბანაკმა ბრძანა შეეწყვიტათ შეტევითი ბრძოლები და ჯარები
მოემზადებინათ ყუბანში მომავალი გადამწყვეტი ბრძოლები-
სათვის. ამ პერიოდიდან 9 სექტემბრამდე ფრონტის ჯარებს აქ-
ტიური შეტევითი ბრძოლები არ ჰქონიათ.

ბაქოს საპაერო თავდაცვის არმიის შემადგენლობაში გან-
სორციელებული რეორგანიზაციის შედეგად 1943 წლის შუა-
ნახანებში შედიოდა: საპაერო თავდაცვის მე-8 ავიაგამანადგუ-
რებელი კორპუსი — მე-10 პოლკი, მე-9 საზენიტო-საარტილე-
რიო პოლკი, საზენიტო მეტყვიაზღვრქვევეთა მე-2 პოლკი,

პროექტორების პოლკი, გადაღობვის აეროსტატთა პოლკი და სხვა ქვეგანაყოფები.²⁵⁸

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ბაქოს „არტემნავთობის“ ტრესტის პირველი სარეწის მენავეთობეებმა იკისრეს ვალდებულება უახლოეს სამ თვეში მწყობრში ჩააყენონ სულ ცოტა 10 ჰაბურლილი და წლიური გეგმის გადამეტებით უმაღლესი მთავარსარდლობის საგანგებო ფონდში შეიტანონ 5 ათასი ტონა ხარისხიანი ნავთობი.

ოკუპაციის დროს ფაშისტებმა აფხაზეთის სოფელ ფსხუნ მიაყენეს 6 654 150 მანეთის ზარალი, აქედან პირველი მაისის სახელობის კოლმეურნეობას — 2 888 150 მანეთი, კოლმეურნეთა, მუშათა და მოსამსახურეთა მეურნეობებს — 3 548 000 მანეთი, საზოგადოებრივ და სახელმწიფო ნაგებობებს — 218 ათასი მანეთი.²⁵⁹

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე განსაკუთრებული არაფერი მომხდარა.

ვეტცელის ჯგუფის რაიონში, მისხაკოს პლაცდარმის მახლობლად საარტილერიო ცეცხლით ჩაძირეს რუსების 350 ტონა წყალწყვის გემი.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა წარმატებით განახორციელა კონტრშეტევა პოლიაკოვოს რაიონში.

44-ე საარმიო კორპუსი ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდა.

ლამით მოწინააღმდეგემ გააძლიერა ავიაციის საქმიანობა კურგანსკაიას რაიონში და თემრუკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით.²⁶⁰

1943 წლის 29 ივნისი
ს ა მ შ ა ბ ა თ ე

კავკასიისათვის ბრძოლის
340-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იბრძოდნენ ფრონტის ზოგიერთ უბანზე.

საბჭოთა ავიაციამ ძლიერად დაბომბა რკინიგზის კვანძი ორიოლი, სადგური კარაჩაევი და ტამანის ნავსადგური.

„კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა სტატია „მტრის გაძევების შემდეგ“, რომელშიც მკითხველს მოუთხრობს სტავროპოლის რაიონის ქალაქ მინერალური წყლების კომკავშირელთა და ახალგაზრდობის მუშაობის შესახებ.



მე-17 არმია მთელი დღის განმავლობაში იგერიებდა რუსების ძლიერ შეტევებს მე-9 ქვეითი და 101-ე ეგერთა დივიზიების ფრონტზე.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 17 ტანკი და 59 ზაიერი-შო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 18 ტანკი.²³⁰

1943 წლის 30 ივნისი
ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის
341-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იკავებდნენ მილწეულ მიწებს. მე-18 არმიას მისხაკოს პლაცდარზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდა.

იმისათვის, რომ შეესრულებინა წყალქვეშა ნავებისათვის უჩვეულო ამოცანა — ეშოვა მოენე, შავი ზღვის ფლოტის წყალქვეშა ნავი „შჩ-201 კაპიტან-ლეიტენანტ პ. ი. პარამოშკინის მეთაურობით 12 საათზე ტარხანკუტის შუქურიდან 30—35 კაბელტოვზე პოზიციურ მდგომარეობაში ამოვიდა ზღვის ზედაპირზე და მოსპო მოწინააღმდეგის მოტოსანდალი. მოტოსანდალიდან წამოიყვანეს 6 კაცი, რომელთაგანაც მნიშვნელოვანი მონაცემები მიიღეს.

გენერალ-მაიორი კ. ი. პროვალოვი დანიშნეს მე-16 მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

დამთავრდა წითელარმიელთა მხატვრული თვითმოქმედების დათვალიერება, რომელიც 16 ივნისს დაიწყო მე-18 არმიის ყველა ნაწილსა და შენაერთში.



მე-17 არმიის ფრონტზე დღის განმავლობაში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

რუსების ავიაციამ ძლიერ დაბომბა მე-9 და 79-ე ქვეითი დივიზიების პოზიციები.

მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის 21-ე სამთომსროლელთა ბატალიონმა შეცვალა პირველი რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის მე-4 სამთომსროლელთა ბატალიონი.²³⁰

1943 წლის 1 ივლისი

ხუთშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

342-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონებში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტზე აშენდა 25 780 თავდაცვითი ნაგებობა. ამასთან ერთად როგორც თავდაცვის წინა ხაზზე, ისე მის სიღრმეში იქმნებოდა მძლავრი ლოპუტები. ფრონტის საინჟინრო ჯარებმა დადგეს 301 394 ნაღმი, ფუგასი და სხვადასხვა ასაფეთქებელი მოწყობილობა, ააგეს 2—3 წყება მავთულხლართები, 142 კილომეტრი ნაკლებად შესამჩნევი მავთულხლართები, 2664 კილომეტრი სპირალები, 36 კილომეტრი ტყის ხერგილი.²⁶⁰

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა სამხედრო კორესპონდენტის მარტინ ნერჟანოვის სტატია ჩრდილო კავკასიის ფრონტზე ქვეითი ჯარის საბრძოლო მოქმედების შესახებ.

შესრულდა ორი წელი მე-18 არმიის გაზეთ „ზნამია როდინის“ პირველი ნომრის გამოსვლის შემდეგ.

ავიაციის გენერალ-მაიორი ს. პ. სინიაკოვი გაათავისუფლეს მე-5 საჰაერო არმიის შტაბის უფროსის თანამდებობიდან.

მე-5 საჰაერო არმიის შტაბის უფროსად დანიშნეს ავიაციის გენერალ-მაიორი ნ. გ. სელეზნიოვი.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ლონდონის რატუშაში გამოვიდა უ. ჩერჩილი, რომელმაც განაცხადა, რომ მაისში ატლანტიკაში მოსპეს 30 ფაშისტური წყალქვეშა ნავი.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა პროფესორ ვ. ნ. ოროვის სტატია „როგორ და როდის ამარცხებდა რუსი ხალხი უცხოელ დამპყრობლებს“. იმავე გაზეთში გამოქვეყნდა სომხეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის შ. პა-

ჭიანის სტატია „სომეხო მეომრებო, ჩვენ გეხმარებით მტრის დამარცხებაში“, რომელშიც მოთხრობილია სომეხი ხალხის მშრომით წვლილზე საძულველი მტრის განადგურების საქმეში.

* * *

ვეტიცელის ჯგუფი მთელი დღის განმავლობაში პლაცდარმზე ებრძოდა მოწინააღმდეგის მოიერიშე რაზმებს.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსს კრასნი ოქტიაბრის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მძიმე ბრძოლები ჰქონდა მოწინააღმდეგესთან, რომელმაც ბატალიონის ძალებით შემოგვიტია.

44-ე საარმიო კორპუსს ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდა.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 17 ტანკი, 55 საიერიშო ქვემეხი, 2. ყირიმში — 19 ტანკი.²⁶¹

1943 წლის 2 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ბ ა რ ა ს კ ე ე ი

343-ე დ ღ ე

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

შორი მოქმედების ავიაციის საბჭოთა მფრინავები ღამით თავს დაესხნენ ქერჩის, ტამანის, სენაიას (30 კილომეტრზე თემრუკის დასავლეთით) ნავსადგურებს. მფრინავებმა დაბომბეს ამ ნავსადგურებში მყოფი მოწინააღმდეგის გემები, საწყობები და თავმოყრილი ჯარები. ყველა ჩვენი თვითმფრინავი თავის აეროდრომზე დაბრუნდა.

აქტიური და მამაცი მოქმედებისათვის სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოვდა 72 ყუბანელი პარტიზანი, მათ შორის I და II ხარისხის მედლით „სამამულო ომის პარტიზანს“ — 32 კაცი, მედლით „საბრძოლო დამსახურებისათვის“ — 9, მედლით „მამაცობისათვის“ — 10, I ხარისხის სამამულო ომის ორდენით — 8, წითელი ვარსკვლავის ორდენით — 13 კაცი.²⁶²

მე-18 არმიის პოლიტგანყოფილებამ მოიწვია ქვეგანყოფი-

ფების, ნაწილებისა და შენაერთების ხელმძღვანელ კომკავშირულ მუშაკთა თათბირი.

გამოვიდა საპაერო თავდაცვის ჩრდილო კავკასიის საკორპუსო რაიონის სარდლის ბრძანება სოკის რაიონში ტრანსპორტზე მტრის თვითმფრინავების თავდასხმის მოგერიებისას მე-3 ცალკე საზენიტო-საარტილერიო დივიზიონის პირადი შემადგენლობის უნარიანი მოქმედების შესახებ.

ბრძოლაში თავი გამოიჩინეს პირველმა და მე-2 ბატარეებმა ლეიტენანტების დ. მ. კუზნეცოვისა და კარამანის მეთაურობით, რომლებმაც მოწინააღმდეგის ორი ბომბდამშენი ჩამოაგდეს.²⁶³

გაზეთმა „გროზნენსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ჩაჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ შრომითი რეზერვების სკოლებმა ომის ორ წელიწადში მოამზადეს 11 517 ახალგაზრდა მუშა ნაფთობის მრეწველობისათვის და 737 მუშა სხვა დარგებისათვის.

პარტიის ჩრდილოეთ ოსეთის ხალაქო კომიტეტის ბიურომ და რესპუბლიკის სახკომსაბჭომ მიიღეს დადგენილება „რესპუბლიკის კოლმეურნეობებში საშემოდგომო და საგაზაფხულო კულტურების მოსავლის აღების ღონისძიებათა შესახებ“.²⁶⁴

• • •

ქერჩის გადასასვლელის რაიონში შეიმჩნეოდა რუსების აქტიური საავიაციო სადგურეზო საქმიანობა.

მე-17 არმია იგერიებდა რუსების დიდი ძალებიან მძლავრ შეტევებს. ბრძოლები გაჩაღდა 44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე სვობოდას რაიონში და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ძალებით — კრასნი ოქტიაბრის რაიონში.²⁶⁵

1943 წლის 3 ივლისი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

344-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

შორი მოქმედების ავიაცია ღამით თავს დაესხა თემრუკისა

და ქერჩის ნავსადგურებს. ბომბების პირდაპირი მოხვედრით მფრინავებმა ჩაძირეს მოწინააღმდეგის რამდენიმე გემი. ყველა ჩვენი თვითმფრინავი თავის აეროდრომზე დაბრუნდა.

242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის 903-ე პოლკის მზვერავთა ჯგუფი შეიჭრა მოწინააღმდეგის ტრანშეებში. მოწინააღმდეგე გაიქცა, ამასთან დატოვა დაზოცილი და დაჭრილი ჯარისკაცები და ოფიცრები.²⁶⁵

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებში პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის ორგანიზაციისა და წარმოების შესახებ.

იქვე გამოქვეყნდა მასალები საჯარიმო დაზვერვის ორგანიზაციისა და მზვერავთა აღზრდის შესახებ: „მსროლელთა ოცეული დაზვერვაში“, „დაზვერილი გზით“.

2 ათასზე მეტი კონცერტი გამართეს ორი წლის განმავლობაში საქართველოს სახელმწიფო ფილარმონიის მსახიობებმა ჯარის ნაწილებში, ხომალდებზე, მოწინავე ხაზზე, მესაზღვრეთა ნაწილებსა და პოსპიტლებში.²⁶⁶

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ დაღესტანში ფართოდ გაიშალა სოციალისტური შეჯიბრება; შარშან ადგილობრივი წყაროებიდან მოიპოვეს 60 ათას ფუთზე მეტი მარილი.

თბილისში მუშაობა დაიწყო რაიონული და საქალაქო საბჭოების, აღმასკომების სოციალური უზრუნველყოფის განყოფილებათა გამგეების რესპუბლიკურმა თათბირმა, რომელმაც განიხილა საკითხი სამამულო ომის ინვალიდთა საპენსიო უზრუნველყოფისა და შრომითი მოწყობის შესახებ.²⁶⁷ თათბირმა მუშაობა დაამთავრა 4 ივლისს.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი მთელი დღის მანძილზე ცვალებადი წარმატებით იბრძოდა.

მე-5 და 44-ე საარმიო კორპუსების ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

დამით რუსების ავიაციამ დაბომბა თემრუკი.²⁶⁸

1
! ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

გაიმართა ფრონტელ ტანკისტთა კონფერენცია. თავიანთი საბრძოლო გამოცდილება ამხანაგებს გაუზიარეს ტანკისტებმა მოროზმა, კუზნეცოვმა, კორჟაკოვმა, ჯავშანგამტანმა სერჟანტმა ვინოგრადოვმა და სხვებმა.

გაზეთმა „კომუნისტმა“ გამოაქვეყნა კორესპონდენცია იმ ჯავშანმატარებლის ეკიპაჟის საბრძოლო საქმეებზე, რომელშიც მსახურობენ უფროსი სერჟანტი ს. არტიუშინი, სერჟანტი დ. ხაჭაპურიძე, უფროსი სერჟანტი მ. მუჟარიძე, უმცროსი სერჟანტი ზ. ხუდადოვი, უმცროსი სერჟანტი ა. კვირკველიძე, რომლებმაც ჩინებული სამსახურისთვის ჯილდოები მიიღეს.

გაიმართა აზერბაიჯანის კპ(ბ) ბაქოს კომიტეტის პლენუმი, რომელმაც განიხილა ღონისძიებანი თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის დადგენილებების — „1943 წლის III კვარტალში ნავთობმოპოვებისა და ნავთობპროდუქტების გამომუშავების შესახებ“ და „აზერბაიჯანის ნავთობის მრეწველობისათვის დახმარების შესახებ“ შესასრულებლად.²⁶⁸

* * *

ქერჩის გადასასვლელზე არაფერი არ მომხდარა.

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

1 მე-5 საარმიო კორპუსის 125-ე ქვეითი დივიზიის მე-2 ქვეითი პოლკი გადაჰყავთ გოსტაგაევსკაიას რაიონში.

მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიიდან გადაჰყავთ: მე-11 ბატალიონი — პილენკოვოში, მე-12 ბატალიონი — ბულაზში; მე-13 ბატალიონი — ვესელოვკაში.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 16 ტანკი და 46 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 15 ტანკი.²⁶¹

გერმანელ-ფაშისტთა ჯარებმა დაიწყეს ოპერაცია „ციტადელი“. გაჩაღდა გრანდიოზული ბრძოლა კურსკის რკალზე, რომელიც საბჭოთა ჯარების ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრდა. საბჭოთა არმიის გამარჯვებამ ორიოლ-კურსკის ბრძოლაში წელში გაწყვიტა ფაშისტური ვერმახტი. საბჭოთა ჯარებმა საბოლოოდ იგდეს ხელთ სტრატეგიული ინიციატივა და ომის დამთავრებამდე შეინარჩუნეს იგი.

მე-18 არმიის სამხედრო საბჭოს წევრი გენერალ-მაიორი ს. ე. კოლონინი იყო მისხაკოს პლაცდარმზე, 176-ე მსროლელთა დივიზიისა და 107-ე მსროლელთა ბრიგადის მოწინავე ხაზებზე, ესაუბრა მზვერავეებს, პოლიტმუშაკებს, მეთაურებს, დაინტერესდა პარტორგანიზატორთა მუშაობით.²⁶⁹

მე-18 არმიის სამხედრო საბჭოს დავალებით გენერალმა ს. ე. კოლონინმა ორდენები და მედლები გადასცა მეზრძოლებსა და მეთაურებს, რომლებმაც განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი აპრილის ბრძოლებში.

დადგინდა, რომ კისლოვოდსკის ოკუპაციის პერიოდში გერმანელებმა გაძარცვეს ქალაქის ებრაელი მოსახლეობა — წაართვეს 5 მილიონი მანეთის სხვადასხვა ფასეულობანი, შემდეგ კი ქალაქ მინერალური წყლების მახლობლად, ტანკსაწინალო თხრილში დახვრიტეს 2233 ებრაელი, ძირითადად ბავშვები, ქალები, მოხუცები, ბევრი მედიცინის მუშაკი.

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე არაფერი ხდება.

მე-17 არმიას მთელ ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდა.²⁶¹

ყუბანში საბჭოთა ჯარები ამაგრებდნენ მიღწეულ მიჯნებს. მისხაკოს რაიონში მე-18 არმიის ნაწილები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა რამდენიმე მასალა ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებში პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის ორგანიზაციის შესახებ.

გამოაქვეყნდა კაპიტან კ. ჯავრიშვილის სტატია „როგორ მოვაწყოთ მეცადინეობა სამთო მომზადებაში“.

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე არაფერი მომხდარა.

მე-17 არმიის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.²⁶¹

1943 წლის 7 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

348-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებში ტაქტიკური წვრთნის გამოცდილების შესახებ.

რუმინეთის ავიაციის ტყვედ ჩავარდნილმა კაპიტანმა ოქტავ პენესკუმ განაცხადა, რომ ორი წლის ომის დროს რუმინეთმა თითქმის მთელი თავისი ავიაცია დაკარგა.

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსმა რუსების შეტევა მოიგერია ნოვო-როსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა მოიგერია მოწინააღმდეგის 2 შეტევა.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 20 ტანკი, 60 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 17 ტანკი.²⁶¹

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანში აწარმოებდნენ ნაწილობრივ ოპერაციებს თავიანთი პოზიციების გაუმჯობესების მიზნით.

242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა ღამით რამდენჯერმე გაუმართეს ბრძოლა მოწინააღმდეგის მზევარვთა წგუფებს.²⁷⁰

მისხაკოს პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

გაზეთმა „ბოეც რკამ“ გამოაქვეყნა მასალები ბრძოლის პირობებში ასეულთა პარტიული ორგანიზაციების საქმიანობის შესახებ. ეს მასალები ცხადყოფენ, რომ ბრძოლის დროს მეთაურის საყრდენია პარტიული ორგანიზაცია. მასალები მოგვითხრობენ კომუნისტთა გმირობის შესახებ ჩრდილო კავკასიის ფრონტზე ბრძოლებში.

დაიწყო მე-18 არმიის მხატვრული თვითმოქმედების მასობრივი დათვალიერება.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ სომხეთის საწარმოებში დაიწყო მოწყობილობის საზოგადოებრივი დათვალიერება. ახალგაზრდა მუშებისათვის ეწყობა ლექციები მექანიზმების მოვლის წესების შესახებ.²⁷⁰

პიატიგორსკში მუშაობა დაიწყო მარქსიზმ-ლენინიზმის საღამოს უნივერსიტეტმა ქალაქის პარტიული, საბჭოთა, კომკავშირული აქტივისა და ინტელიგენციისათვის.

• • •

პიტლერმა მოისმინა მოხსენება ქერჩის ხიდის მშენებლობის შესახებ, ცნობად მიიღო ჰაულაიტერ ზაუჟელის დაპირება საჭირო მუშახელით უზრუნველყოს მშენებლობა და დაიცვას დადგენილი ვადები. პიტლერმა დააწესა ყოველთვიური მოხსენებები ქერჩის ხიდის მშენებლობის მიმდინარეობის შესახებ.²⁷¹

ქერჩის გადასასვლელზე არაფერი მომხდარა.

შეიმჩნევა რუსების ავიაციისა და ხომალდების აქტიური საღაზვერვო საქმიანობა.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 20 ტანკი, 60 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 16 ტანკი.²⁶¹

1943 წლის 9 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

350-ე დღე

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

მე-18 არმიაში დამთავრდა წითელარმიელთა მხატვრული თვითმოქმედების დათვალიერება, რომელშიც მონაწილეობდა 56 ნაწილისა და შენაერთის 413 წარმომადგენელი.²⁷²

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით, რიგითი და უმცროსი მეთაური შემადგენლობის იმ პირთა წახალისების მიზნით. რომლებმაც განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი, დადგინდა სამკერდე ნიშნები „ჩინებული მხარეული“, „ჩინებული ხაბაზი“.

გერმანელ დამპყრობთაგან დაზარალებულ კოლმეურნეობებში გასაგზავნად გამოყოფილი 200 სულამდე პირუტყვი გასასუქებლად გაანაწილეს საქართველოს სსრ თბილისის (ამჟამად გარდაბნის) სასოფლო-სამეურნეო არტელებში.

• • •

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები აწარმოებენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე 97-ე ეგერთა დივიზიის დამკვრელმა ჯგუფმა განახორციელა დარტყმა, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.²⁶¹

1943 წლის 10 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შაბათი

351-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

წინასწარი მონაცემებით, გერმანელ-ფაშისტმა დამპყრობ-

ლებმა ქალაქ სოხუმს, სოხუმისა და გაგრის რაიონებს 8 643 499 მანეთის ზარალი მიაყენეს. საბოლოო მონაცემებით, აფხაზეთს მიაყენეს 14 372 322 მანეთის ზარალი.²⁷³

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა სტატია „გერმანული ტაქტიკა ქუჩის ბრძოლებში“, რომელსაც საფუძვლად დაედო ყუბანის ბრძოლების გამოცდილება.

საგანგებო სახელმწიფო კომისიამ მწერალ-აკადემიკოს ალექსეი ტოლსტოის თავმჯდომარეობით ქალაქ მინერალური წყლების მახლობლად გაათხრევინა 551 მეტრი ტანკსაწინააღმდეგო თხრილი. კომისიამ დაადგინა, რომ ამ ტანკსაწინააღმდეგო თხრილში ჩამარხულია სულ ცოტა 6500 მხეცურად დახვრეტილი საბჭოთა მოქალაქე.²⁷⁴

გაზეთმა „კომუნისტმა“ გამოაქვეყნა საქართველოს ალკა ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის გ. კ. ცქიტიშვილის სტატია „კომკავშირელები უხვი მოსავლისათვის ბრძოლაში“.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მწერალ ირაკლი ანდრონიკაშვილის სტატია „ასე გვასწავლის სუვოროვი“.

იქვე დაიბეჭდა ცნობა, რომ ბაქოს სტალინის სახელობის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის მოწინავე ოპერატორმა ნეიმათ დადაშმა გამოიმუშავა 15 ეშელონი საავიაციო ბენზინი, აქედან 3 ეშელონი გეგმის გადამეტებით.

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

მე-17 არმიის ფრონტზე აღგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.²⁸¹

1943 წლის 11 ივლისი

კ ვ ი რ ა

კავკასიისათვის ბრძოლის

352-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ახორციელებდნენ ნაწილობრივ ოპერაციებს თავიანთი პოზიციების გაუმჯობესების მიზნით.

მეტყვიამფრქვევები — უფროსი სერჟანტი შალვა ჭუმბურიძე და სერჟანტი ამანგელდი ხაჩიბერდიევი ორი დღის მან-

ძილზე იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის შეტევებს, დახოცეს
ათობით ჰიტლერელი და შეინარჩუნეს პოზიცია.²⁷⁵

წითელი არმიის მთავარი პოლიტიკური სამმართველოს
აგიტაციისა და პროპაგანდის სამმართველოს უფროსმა გენე-
რალ-მაიორმა ი. ვ. შიკინმა წითელი არმიის მთავარი პოლი-
ტიკური სამმართველოს წინაშე დასვა საკითხი, რომ უნდა გა-
მოიცეს წითელი არმიის „აგიტატორის ბლოკნოტი“ ექვს
ეროვნულ ენაზე, მათ შორის ქართულ, სომხურ, აზერბაიჯა-
ნულ ენებზე, 64 ათასი საერთო ტირაჟით.²⁷⁶

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა აკადემიკოს პ. პოსპელოვის სტა-
ტია, რომელიც ეძღვნება „საბჭოთა კავშირის დიდი სამამულო
ომის შესახებ“ ი. ბ. სტალინის წიგნის მესამე გამოცემას.

გერმანელ-ფაშისტ ოკუპანტთა გაძევების შემდეგ სტავრო-
პოლის მხარის მოსახლეობამ აღადგინა 40 კულტურის სახლი,
400 ქოხ-სამკითხველო, 5 მუზეუმი. თითქმის ყველა რაიონში
განახლდა ბიბლიოთეკების მუშაობა.

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ბაქოს მშრო-
მელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდო-
მარის მოადგილის პ. ი. კრავჩენკოს სტატია სამხედრო მოსამ-
სახურეთა ოჯახების სახელმწიფო უზრუნველყოფისა და სა-
ყოფაცხოვრებო მოწყობისათვის საქალაქო საბჭოს, მისი გან-
ყოფილებების, სამმართველოებისა და სამსახურების მუშაო-
ბის შესახებ.

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

მე-5 საარმიო კორპუსმა მისხაკოს პლაცდარმზე კონტრშე-
ტევით მოიგერია მოწინააღმდეგის შეტევები.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები
აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

101-ე ეგერთა დივიზიის ნაწილებს ცვლიან 98-ე ქვეითი
დივიზიის ნაწილები.²⁸¹

ყუბანში ჩრდილო კავკასიის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

მისხაკოს პლაცდარმზე მე-18 არმიის ნაწილები ახორციელებდნენ ოპერაციებს თავიანთი პოზიციების გასაუმჯობესებლად.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის ორი ასეული შეეცადა ბრძოლით დაეზვერა საბჭოთა პოზიციები. ჩვენი მეომრები მათ ზუსტი თოფტყვიამფრქვევთა და ნალმსატყორცთა ცეცხლით დახვდნენ. 75 ჯარისკაცი რომ დაკარგეს, ჰიტლერელებმა შეტევები შეწყვიტეს. არტილერიისტებმა დაანგრიეს მტრის 7 ბლინდაჟი და მოსპეს 3 ქვემეხი, 10 ტყვიამფრქვევი, ნალმსატყორცთა ბატარეა.²⁷⁷

დადგინდა რომ ქ. ჟელეზნოვოდსკის ოკუპაციის პერიოდში გერმანელებმა მხეცურად აწამეს ებრაული ეროვნების 100-ზე მეტი მცხოვრები, შემდეგ კი დასახიჩრებული ადამიანები დახვრიტეს.²⁷⁸

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

მე-17 არმიის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

დამთავრდა 101-ე ეგერთა დივიზიის ნაწილების შეცვლა 98-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილებით.²⁸¹

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

43-ე ცალკე წითელდროშოვანი მსროლელთა ბრიგადის პოლიტგანყოფილებამ აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს გაუგზავნა წერილი ფრონტზე აზერბაიჯანელ მებრძოლთა გმირობის შესახებ.²⁷⁹

ჩრდილო. კავკასიის ფრონტის საერთო-საჯარისო დაზვერვამ სპეციალური საძიებო ჯგუფები გაგზავნა „ცისფერი ხაზის“ სიღრმეში ღობურების სისტემის გამოსამჟღავნებლად.

• • •

რუსების ავიაციამ ქერჩის რკინიგზის მისადგომზე დაწვა საბრძოლო მასალითა და სურსათით სავსე 42 ვაგონი.

დამთავრდა სლოვაკთა ჩქაროსნული დივიზიის ევაკუაცია სამშობლოში.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 21 ტანკი და 60 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 19 ტანკი.²⁸¹

1943 წლის 14 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

: ოთხშაბათი

355-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იბრძოდნენ ყუბანისა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში თავიანთი პოზიციების გასაუმჯობესებლად.

მეტყვიამფრქვევებმა პაპაშვილმა და ჯიქიძემ ხელთ იგდეს მტრის ორი ტყვიამფრქვევი და მათი ცეცხლით აქტიურად შეუწყვეს ხელი ასეულის საბრძოლო დავალების შესრულებას.²⁸⁰

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა საგანგებო სახელმწიფო კომისიის ცნობა კრასნოდარსა და კრასნოდარის მხარეში გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა ბოროტმოქმედების შესახებ.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო ტრიბუნალმა დაიწყო კრასნოდარისა და კრასნოდარის მხარის ტერიტორიაზე გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა და მათი მხეცობის შესახებ აღძრული საქმის მოსმენა. სასამართლოს წინაშე წარსდგა 11 გერმანელი პოლიციელი, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ საბჭოთა პარტიოტების განადგურებაში. ტრიბუნალის სხდომები 1943 წლის 17 ივლისს დამთავრდა.²⁸¹

გამოქვეყნდა მასალები, რომ საერთო-საკავშირო სოციალისტურ შეჯიბრებაში წარმატებები მოიპოვეს ტყიბულისა და ჭიათურის მაღაროელებმა, კასპის ცემენტის ქარხნის კოლექტივმა, ღუშეთის, ჩხოროწყუს, წყალტუბოს, ახალქალაქისა და საქართველოს სხვა რაიონების კოლმეურნეებმა.



ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

97-ე ეგერთა დივიზიის მარცხენა ფლანგმა მოიგერია მოწინააღმდეგის ორი შეტევა.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

1943 წლის 15 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

356-ე დღე

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

საერთოსაჯარისო და საინჟინრო დაზვერვა თვალყურს ადევნებდა მოწინააღმდეგის თავდაცვას.

37-ე არმიის საველე სამმართველო და ზურგის ნაწილები ფრონტის რეზერვში გადაიყვანეს.

კრასნოდარში გრძელდება სასამართლო პროცესი მოღალატეებისა, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ გერმანელთა ბოროტმოქმედებაში ოკუპაციის დროს.

გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა მოწინავე სტატია „ჭიტლერელი არამზადები პასუხს აგებენ თავიანთი ბოროტმოქმედებისათვის“.



ყუბანის პარტიზანთა წინააღმდეგ განხორციელდა ოპერაცია „კოტბუსი“. დავხოცეთ 43 პარტიზანი, ხელთ ვიგდეთ 57 ერთეული იარაღი, დავწვით 7 სოფელი, პარტიზანებთან კავშირის ეჭვით დავხოცეთ 2412 კაცი.²⁸²

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

კრიმსკოეს აღმოსავლეთით 97-ე ეგერთა და 51-ე ქვეითმა დივიზიებმა მოიგერიეს რუსების ორი შეტევა.

სტანიცა ანაპსკაიას აღმოსავლეთით 95-ე რუმინული ქვეითი პოლკი შეუერთდა თავის მე-19 რუმინულ ქვეითს დივიზიას.²⁸¹

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში მიმდინარეობდა ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები და აქტიური სადაზვერვო მოქმედება.

კრასნოდარში გრძელდება მოღალატეთა სასამართლო პროცესი.

გაზეთი „კომუნისტი“ იუწყება, რომ გორის კონსერვის ქარხანამ ივლისის დავალება ვადამდე, 12 ივლისს შეასრულა 105 პროცენტით. ქარხნის მოწინავე მუშებმა ზ. რაზიკაშვილმა, კ. ივანოვამ, ნ. ბეთლენიძემ და სხვებმა დღის დავალება 150—200 პროცენტით შეასრულეს.

• • •

რუსების ავიაციამ დაბომბა ქერჩი და ანაპა.

საბჭოთა ჯარებმა დიდი ძალებით შეუტიეს 97-ე ეგერთა დივიზიის პოზიციებს და ორ ადგილას გაარღვიეს თავდაცვის ფრონტი. ერთი გარღვევა კრიმსკოე-მოლდავანსკოეს გზაზე დილით აღადგინეს დივიზიის რეზერვის კონტრშეტევის შედეგად; მოგვიანებით აღადგინეს მეორე გარღვევაც.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში 21 ტანკი და 55 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 18 ტანკი.²⁶¹

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს და მოწინააღმდეგის წინა ხაზის დაზვერვას.

მე-16 მსროლელთა კორპუსის მეთაურმა გენერალ-მაიორმა კ. ი. ბროფალოვმა სტანიცა კრიმსკოეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ტყეში მოაწყო მზევრავთა, მსროლელთა ასეულის, ბატარეების მეთაურთა თათბირი. თათბირის მუშაობაში მონაწილეობდნენ 56-ე არმიის სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი,

ა. ა. გრეჩკო და ფრონტის სარდალი გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ე. პეტროვი.

მოწინააღმდეგის მზვერავთა ჯგუფი შეიჭრა 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის 903-ე სამთომსროლელთა პოლკის მე-5 მსროლელთა ასეულის ტრანშეებში, რათა ხელთ ეგდო მოენე. საბჭოთა მეომრები მედგრად დახვდნენ მოწინააღმდეგეს, დახოცეს 7 მზვერავი, დანარჩენები კი ბრძოლის ველიდან გაიქცნენ.²⁸³

კრასნოდარში დამთავრდა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო ტრიბუნალის სხდომები. რვა მოღალატეს მიუსაჯეს ჩამოხრჩობა, სამს კი 20 წლის საკატორღო სამუშაოები. კრასნოდარის მშრომელებმა განაჩენი დაძაბული ყურადღებით მოისმინეს და ერთსულოვნად მოიწონეს.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა მასალები საერთო სათაურით: „საქართველოს შვილები საბჭოთა სამშობლოსათვის ბრძოლებში“. მასალებში მოთხრობილია სნაიპერის აკაკი ხუჯაძის, უფროსი ლეიტენანტის კირილე თოდუას, მზვერავის შოთა კოშკაძის, უფროსი ტექნიკოს-ლეიტენანტის ივანე ნინიაშვილისა და სხვების საბრძოლო საქმეებზე.

გამოვიდა საჰაერო თავდაცვის ჩრდილო კავკასიის საკორპუსო რაიონის სარდლის ბრძანება, რომელიც მიეძღვნა საჰაერო თავდაცვის 68-ე ცალკე ბატალიონის (მეთაური — მაიორი ა. ა. გონჩაროვი) მეორე წლისთავს.

ბრძოლებში გამოჩენილი გმირობისა და მამაცობისათვის ბატალიონის ბევრი ზეპირი და მეთაური მთავრობის ჯილდოებით დაჯილდოვდა.²⁸⁴

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

97-ე ეგერთა დივიზიის ზოლში მთელი დღის განმავლობაში მძიმე ბრძოლები იყო, მოიგერიეს რუსების ორი კონრშეტევა.

მე-5 და 49-ე კორპუსები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.²⁸⁵

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა ნაწილებმა საარტილერიო მომზადების შემდეგ შეუტყეს მოწინააღმდეგეს, რომელიც დიდი მნიშვნელობის მქონე სიმაღლეზე გამაგრდა. ბრძოლის შედეგად ჩვენებმა დახოცეს 600-ზე მეტი გერმანელი ჯარისკაცი და ოფიცერი, მოსპეს 10 ნაღმსატყორცნი და 25 ტყვიამფრქვევი. მოწინააღმდეგე შეეცადა დაებრუნებინა დაკარგული პოზიციები, ცხრაჯერ შეუტია სიმაღლეს, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.

„პრაედამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ კრასნოდარის ქალაქის მოედანზე 30 ათასი ქალაქის მშრომელისა და ახლომახლო სტანიცების კოლმეურნეთა თანდასწრებით ჩამოახრჩეს 8 მოლაღატე, რომლებიც აქტიურად თანამშრომლობდნენ გერმანელებთან.

გაზეთი „კომუნისტი“ იუწყება, რომ გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლის ფრონტზე სარდლობის დავალებათა სანიმუშოდ შესრულებისათვის ალბინისტები გაბრიელ და ბექნუ ხერგიანები დაჯილდოვდნენ მედლებით „მამაცობისათვის“.

• • •

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

97-ე ეგერთა დივიზიის ფრონტზე გრძელდებოდა შეუპოვარი ბრძოლები.

მე-5 და 49-ე კორპუსები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.²⁶¹

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანში და მისხაკოს პლაცდარზე აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს და სადაზვერვო ოპერაციებს.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით გერმანელებმა,

რომლებიც ცდილობდნენ დაებრუნებინათ წინა დღეს დაკარგული სიმაღლე, რამდენჯერმე შეუტიეს ჩვენს ჯარებს, მებრძოლებმა მოიგერიეს ჰიტლერელთა ყველა კონტრშეტევა. ბრძოლის ველზე დარჩა ორასამდე მტერი, 8 დამწვარი და დაზიანებული ტანკი.

• • •

გრძელდებოდა ბრძოლები 97-ე ეგერთა დივიზიის უბანზე. მე-5 და 49-ე კორპუსების ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 23 ტანკი და 46 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 18 ტანკი.²⁸¹

1943 წლის 20 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

361-ე დღე

ყუბანში ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ამაგრებდნენ მიღწეულ პოზიციებს და სადაზვერვო ოპერაციებს ახორციელებდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის სიღრმეში.

მისხაკოს პლაცდარმზე მე-18 არმიის ნაწილები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს.

მახაჩყალაში გაიმართა საზეიმო ცერემონია, რომლის დროს ჯავშანმატარებლების დივიზიონს გადასცეს საბჭოთა კავშირის გმირის მაგომედ გაჯიევის სახელობის ჯავშანმატარებელი.

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა მწერალ ირაკლი ანდრონიკაშვილის სტატია „გენერალი თავართქილაძე“, რომელშიც მოთხრობილია 51-ე გვარდიული დივიზიის მეთაურის საბრძოლო საქმეებზე.

! • • •

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

მე-5 საარმიო კორპუსს ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდა.

გააფთრებული ბრძოლები გრძელდებოდა 97-ე ეგერთა დივიზიის უბანზე.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის 371-ე ქვეითი დივიზია მთელი დღის მანძილზე შეუპოვრად იბრძოდა კრასნი ოქტიაბრის ჩრდილო-აღმოსავლეთით.²⁶¹

1943 წლის 21 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

362-ე დღე

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მოწინააღმდეგემ წამოიწყო რამდენიმე გააფთრებული კონტრშეტევა და კვლავ შეეცადა დაებრუნებინა დაკარგული სიმაღლე. გერმანელთა ყველა კონტრშეტევა საბჭოთა ჯარებმა მოიგერიეს და დიდი ზარალიც მიაყენეს მტერს. ერთ-ერთი კონტრშეტევა განახორციელა გერმანელთა 560-ე საჯარიმო ბატალიონმა, რომელშიც შედიოდა უნტერ-ოფიცერთა სამი ასეული და ოფიცერთა ერთი ასეული. საბჭოთა მეომრებმა ტყვიამფრქვევის ცეცხლითა და ხელჩართულ ბრძოლაში დახოცეს ამ ბატალიონის სამასამდე ჰიტლერელი.²⁸⁵

უფროსი ლეიტენანტი ალექსი ხვიჩია ბრძოლაში სათავეში ჩაუდგა ქვეგანაყოფის შეტევას, შტურმით აიღო მტრის გამაჯრებული მიჯნა. ქვეგანაყოფმა დახოცა 200-მდე ჰიტლერელი, ხელთ იგდო 2 ქვემეხი, 3 ტყვიამფრქვევი. უფროსი ლეიტენანტი ა. ხვიჩია ლენინის ორდენით დაჯილდოვდა.²⁸⁶

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა კუბის რაიონის ჩკალოვის სახელობის კოლმეურნეობის წევრთა მოწოდება ზებრაიჭანის ყველა კოლმეურნისადმი, რომ საკარმიდამო მეურნეობაში მოწეული პროდუქტები ჩააბარონ წითელი არმიის სასურსათო ფონდს.

„პრაგდამ“ გამოაქვეყნა „თავისუფალი გერმანიის“ ეროვნული კომიტეტის მანიფესტი გერმანიის არმიისა და გერმანელი ხალხისადმი. მანიფესტს ხელი მოაწერეს ვალტერ ულზრიხტმა, გილჰელმ პიკმა, იოჰანეს ბეხერმა, ანტონ აკერმანმა, ერინ გაინერტმა, გილი ბრედელმა, ჰაინც კესლერმა და სხვებმა, სულ 33 კაცმა.



ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

რუსის ჯარებმა 10 ტანკის მხარდაჭერით იერიში მიიტანეს 97-ე ეგერთა დივიზიის პოზიციებზე.

ყირიმში თავი მოიყარეს მე-19 რუმინულმა ქვეითმა და მე-3 რუმინულმა სამთომსროლელთა დივიზიებმა.²⁵¹

1943 წლის 22 იელისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

363-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ახორციელებდნენ ოპერაციებს თავიანთი პოზიციების გასაუმჯობესებლად და სილრმეში ზვერავენენ მოწინააღმდეგის თავდაცვას.

383-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა ორი სატანკო პოლკის მხარდაჭერით მტკიცედ შეუტეს მოწინააღმდეგის მოწინავე პოზიციებს. დარტყმა იმდენად სწრაფი და ძლიერი იყო, რომ მოწინააღმდეგემ მიატოვა თავდაცვის კარგად მოწყობილი ხაზი. შემდეგ გერმანელებმა რეზერვები მოიშველიეს და დაიწყეს კონტრშეტევა, რომელიც 5 დღეს გრძელდებოდა, მაგრამ მდგომარეობა ვერ აღიღგინეს.²⁸⁷

1942 წლის 22 იელისიდან 1943 წლის 9 ოქტომბრამდე ფრონტის ავიაციამ შეასრულა 153 ათასზე მეტი თვითმფრინავ-გაფრენა, მტრის ჯარებსა და ზურგის ობიექტებზე ჩამოაგდეს 13 ათას ტონაზე მეტი ბომბები, დაუშინეს 61 ათასი რეაქტიული, 2230 ათასი ქვემეხის ჭურვი და 11 მილიონზე მეტი ვაზნა. მარტო მეოთხე საავიაციო კორპუსის მფრინავებმა ამ პერიოდში საჰაერო ბრძოლებში და აეროდრომებზე მოსპენ გერმანელთა 2200 თვითმფრინავი.²⁸⁸

მისხაკოს პლაცდარმზე მე-18 არმიის ნაწილები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

„პრავედამ“ გამოაქვეყნა აკადემიკოს ე. ვარგან სტატია „რამისცა გერმანიას „ტოტალურმა მობილიზაციამ““.

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა არ არის.

დღისით რუსებმა ძლიერი საარტილერიო და ნალმსატყორცნო ცეცხლი დაუშინეს დოლგაიას მთისა და სტანიცა ნებერჯაევსკაიას შორის მდებარე რაიონს.

ბატალიონის ძალებით და 19 ტანკის თანხლებით რუსებმა ოთხი კონტრშეტევა განახორციელეს 97-ე ეგერთა დივიზიის ზოლში.

355-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილებს თავი მოუყარეს სტანიცა ანაპსკაიას რაიონში.²⁶¹

1943 წლის 23 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ვ ი

364-ე დ ლ ე

ყუბანში ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

მისხაკოს პლაცდარმზე 107-ე მსროლელთა ბრიგადის მე-2 ბატალიონმა 70 ქვემეხისა და ნალმსატყორცნის მხარდაჭერით შეუტია მისხაკოს მთის მეხუთე ბორცვს. ბატალიონში, რომელიც ბრიგადის სხვა ქვედანაყოფებით გააძლიერეს 680 კაცი იყო. ხელმარჯვნივ უტევდა მე-3 ბატალიონის უზრუნველყოფის რაზმი. მე-2 ბატალიონის შეტევა წარმატებით დამთავრდა. მეხუთე ბორცვი აიღეს. ბატალიონმა წერიული თავდაცვა მოაწყო და მტრის ყველა კონტრშეტევა მოიგერია. უზრუნველყოფის რაზმმა, რომელმაც მეექვსე ბორცვი აიღო, მტრის კონტრშეტევების შედეგად უკან დაიხია.²⁶⁹

ორმა სატორპედო კატარლამ დ. ს. კარიმოვისა და მ. პ. ვალუშკოს მეთაურობით ორჯერ გაუმართა ბრძოლა გერმანულ თვითმფრინავებს. კატარლებს საბჭოთა ავიაგამანადგურებლები დაეხმარნენ. გერმანელებმა საჰაერო ბრძოლაში დაკარგეს 3 თვითმფრინავი. ერთი თვითმფრინავი დ. ს. კარიმოვის კატარლამ ჩამოაგდო. ორივე კატარლა ბაზაზე დაბრუნდა.

გაზეთმა „ბაკინსკი რაზოჩიმ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ბაქოს ოქტომბრის რევოლუციის სახელობის მექანიკურმა ქარხანამ 132 პროცენტით შეასრულა ნავთობის მრეწველობის მოწყობილობის წარმოების 1943 წლის მეორე კვარტალის გეგმა.

მისხაკოს პლაცდარმზე რუსებმა ბატალიონის ძალებით შეუტეს მე-4 ეგერთა დივიზიას და მე-6 რუმინულ ცხენოსანთა დივიზიას.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები მთელი დღის მანძილზე შეუპოვრად ებრძოდნენ რუსების შემტევ ნაწილებს.

1943 წლის 24 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

365-ე დ ლ ე

მოწინააღმდეგემ 8-ჯერ შეუტია 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის პოზიციებს, რათა აღედგინა დაკარგული მდგომარეობა, მაგრამ ჩვენებმა ყველა კონტრშეტევა მოიგერიეს. ბრძოლა ველზე მტრის ბევრი დახოცილი ჯარისკაცი და ოფიცერი დაარჩა.

890-ე სამთომსროლელთა პოლკის წითელარმიელმა ჩეგონიძემ ავტომატით მოკლა 2 გერმანელი ოფიცერი, ხოლო ოცეულის მეთაური რომ დაიჭრა, თვითონ იკისრა მეთაურობა და ოცეული შეტევაზე წაიყვანა.²⁹⁰

83-ე სამთომსროლელთა დივიზიის 323-ე მსროლელთა პოლკის ასეულმა უფროსი ლეიტენანტის ა. ი. მიგალის მეთაურობით შტურმით აიღო მტრის ერთ-ერთი საყრდენი პუნქტი. ა. ი. მიგალის ათეულმა მტკიცე თავდაცვა მოაწყო და გაუძლო მტრის გააფთრებულ შეტევებს — 5 დღე-ღამეში მოიგერია 23 კონტრშეტევა, დახოცა 100-ზე მეტი პიტლერელი, ტყვედ ჩაიგდო — 18, ხელთ იგდო ერთი ქვემეხი და 5 დაზგის ტყვიამფრქვევი.

402-ე მსროლელთა დივიზიამ 416-ე მსროლელთა დივიზიაში გაგზავნა შევსება — 10 სამარშო ასეული, სულ 1500 კაცი.²⁹¹

383-ე მსროლელთა დივიზიას მძიმე ბრძოლები ჰქონდა მოწინააღმდეგის კონტრშემტევ ძალებთან.

მისხაკოს მთის მეხუთე ბორცვზე მოწინააღმდეგემ პოლკის ძალებით შეუტია 107-ე მსროლელთა ბრიგადის მე-2 ბატალიონს, რომელმაც ყველა კონტრშეტევა მოიგერია.

გაზეთმა „კომუნისტმა“ გამოაქვეყნა მასალები ქართველ მეზღვაურთა შესახებ, რომელიც მამაცად იბრძვიან გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა წინააღმდეგ. გაზეთი წერდა საბჭოთა კავშირის გმირის კაპიტან ა. ს. გეგეშიძის, კაპიტან-არტილერისტის გ. ბარბაქაძის, წითელფლოტელების — ო. ბიგვაჟას, შ. ლეთოდინისა და სხვათა საგმირო საქმეებზე.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. კორპუსნოვი ივანე ეგორის ძე — მაიორი.
2. კუროპიატნიკოვი გრიგოლ ალექსანდრეს ძე — მე-2 თანრიგის ზემდეგი.
3. მორდინი ვასილ ალექსანდრეს ძე — კაპიტანი.
4. მინჩუგოვი დიმიტრი მიხეილის ძე — გვარდიის მაიორი.
5. ტომაჩევი ალექსანდრე თევდორეს ძე — გვარდიის მაიორი.

• • •

ნაშუადღევს თემრუკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით აფეთქდა და ჩაიძირა 200 ტონა წყალწყვის ბუქსირი.

მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე მძიმე ბრძოლები იყო. მე-6 რუმინულმა ცხენოსანთა დივიზიამ შეძლო გარღვევის აღდგენა მისხაკოს მთის რაიონში. ბრძოლები გაჩაღდა აგრეთვე დოლგაიის მთისა და სტანიცა ნებერჯაევსკაიის რაიონში.

44-ე საარმიო კორპუსის 97-ე ეგერთა და 98-ე ქვეითი დივიზიები შეუპოვრად იბრძოდნენ პოდგორნის რაიონში.²⁶¹

1943 წლის 25 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ქ ვ • რ •

366-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანში ზვერავენენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის სიღრმეს.

81-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადამ მოწინააღმდეგის პოზიციებს შეუტია დოლგაიის მთისა და 352.1 სიმაღლის რაიონში, მაგრამ ჰიტლერელთა შეუპოვარ წინააღმდეგობას წააწყდა და წარმატებას ვერ მიაღწია.

გაზეთმა „კომუნისტმა“ გამოაქვეყნა მასალები ქართველ

მეზღვაურების — საბჭოთა კავშირის გმირის წყალქვეშა ნავის მეთაურის ი. კ. იოსელიანის, მეთაურის ი. მიქაძის, პირველი თანრიგის ზემდეგის ა. კოხონელიძის, წითელფლოტელების ა. ლაბაძის, შ. ალექსაიასა და სხვათა შესახებ.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები შავი ზღვის ფლოტის მეზღვაურების, ფლოტის ავიაციის, შავი ზღვის ფლოტის წითელფლოტელებისაგან შექმნილი საზღვაო ქვეითი ჯარის პოლკებისა და ბრიგადების საბრძოლო საქმეთა შესახებ.

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსის 73-ე ქვეითი და 125-ე ქვეითი დივიზიები მთელი დღის მანძილზე გააფთრებით იბრძოდნენ.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 23 ტანკი და 30 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 20 ტანკი.²⁶¹

1943 წლის 26 ივლისი

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

367-ე დღე

დილის 9 საათზე 81-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადამ შეტევა განაახლა და ერთი საათის შემდეგ აიღო 352.1 სიმაღლე, ამასთან ბრძოლაში დახოცა მოწინააღმდეგის თითქმის ასეული.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 26 ივლისს გამართული ბრძოლის დროს 81-ე ცალკე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადის მე-3 ცალკე მსროლელთა ბატალიონის პარტორგმა წითელარმიელმა გ. ს. ოვჩინიკოვმა, როცა ოცეულის მეთაური დაიჭრა, მეთაურობა იკისრა და ოცეული შეტევაზე წაიყვანა. ქვეგანაყოფის შეტევას აფერხებდა მტრის ძელმიწური. გ. ს. ოვჩინიკოვი თავისი სხეულით გადაეფარა ძელმიწურის ამბრაზურას, დაიღუპა, მაგრამ უზრუნველყო საბრძოლო დავალების შესრულება. 1944 წლის 16 მაისს გ. ს. ოვჩინიკოვს სიკვდილის შემდეგ მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

107-ე მსროლელთა ბრიგადის მე-2 ბატალიონი მისხაკოს მთის მეხუთე ზორცზე იგერიებდა მტრის კონტრშეტევებს.

მუშაობა დაიწყო საქართველოს მხატვართა კავშირის საერთო კრებამ, რომელმაც განიხილა სამამულო ომის პერიოდში ქართველ მხატვართა შემოქმედებითი მუშაობის საკითხი. კრებამ მუშაობა დაამთავრა 25 ივლისს.²⁹²

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები მუსოლინის დამხობისა და იტალიის მთავრობის მეთაურად მარშალ ბადოლიოს დანიშვნის შესახებ.

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსის 73-ე ქვეითი დივიზია აქტიურად იბრძოდა მოწინააღმდეგის შეტევების მოსაგერიებლად.

44-ე საარმიო კორპუსის 97-ე ეგერთა და 98-ე ქვეითი დივიზიები იბრძვიან პოდგორნის, არმიანსკის, დოლგაიას მთის რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსში აღგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.²⁹¹

1943 წლის 27 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

368-ე დ ლ ე

81-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადა მოწინააღმდეგის კონტრშეტევებს იგერიებდა 352.1 სიმაღლის რაიონში.

107-ე მსროლელთა ბრიგადამ მოიგერია ფაშისტთა კონტრშეტევები და მტკიცედ ინარჩუნებდა მისხაკოს მთის მეხუთე ზორცს.

საპაერო თავდაცვის 266-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავმა უმცროსმა ლეიტენანტმა პ. ბ. ფლორინსკიმ ჩამოაგდო მტრის თვითმფრინავი „ჰე-111“.²⁹³

37-ე არმიის ნაველე სამმართველო და ზურგის ნაწილები მთავარბანაკის რეზერვში გადაიყვანეს.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა მოწინავე სტატია „წითელი არმიის სიმტკიცე და შემტევი ძალა“.

გაზეთმა „ბოტე რაკამ“ გამოაქვეყნა მანალები ამიერკავკასიის ფრონტის ჯარებში სნაიპერთა მომზადების შესახებ.

მუშაობა დაამთავრა საქართველოს მხატვართა კავშირის საერთო კრებამ.

* * *

ქერჩის გადასასვლელზე ტვირთზიდვა შეწყვეტილია.

მე-5 საარმიო კორპუსი ღამით იგერიებდა საბჭოთა ჯარების შეტევას; 73-ე ქვეითი დივიზიის უბანზე, სადაც წითლებმა გუშინ გაარღვიეს თავდაცვის ხაზი, მდგომარეობა ჯერ კიდევ ვერ აღადგინეს.

წითელი არმიის ოთხმა ბატალიონმა 20 ტანკის მხარდაჭერით შეუტია 44-ე საარმიო კორპუსის პოზიციებს. ბრძოლები გაჩაღდა 97-ე ეგერთა დივიზიის მარცხენა ფლანგზე და 98-ე ქვეითი დივიზიის მარჯვენა ფლანგზე.²⁶¹

1943 წლის 28 ივლისი

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

369-ე დღე

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით საბჭოთა ჯარები დაზევრვას აწარმოებდნენ და არტილერიისა და ნაღმსატყორცნის ცეცხლით მეთოდურად ანგრევდნენ მოწინააღმდეგის საცეცხლე წერტილებსა და პოზიციებს.

1943 წლის 23 ივლისისთვის წყალქვეშა ნავმა „მალიუტკამ“, რომელსაც მე-3 რანგის კაპიტანი ი. იოსელიანი მეთაურობს, ჩაძირა 9 გემი.²⁹⁴

მეკავშირე წითელარმიელმა კოლოდეჟნიმ მიუხედავად იმისა, რომ მარცხენა ხელის მტევანი დაკარგა, მაინც აღადგინა ბატარეის კავშირი სამეთვალყურეო პუნქტთან და მხოლოდ ამის შემდეგ დაუბრუნდა ბატარეას.²⁹⁵

წითელი არმიის მთავარმა პოლიტიკურმა სამმართველომ გამოსცა სპეციალური დირექტივა, რომელშიც წინადადება მისცა ფრონტების ყველა პოლიტსამმართველოებს, არმიათა და დივიზიათა პოლიტგანყოფილებებს განსაკუთრებული ყურადღება მიექციათ გაზეთების იდეურ-პოლიტიკური, სამხედრო და კულტურული დონის ამაღლებისათვის, დღენიადგ განეხორციელებინათ ცოცხალი, კონკრეტული ხელმძღვანელობა საარმიო პრესისადმი, გასცნობოდნენ რედაქციათა გეგმებს, თვალყური ედევნებინათ, რომ რედაქტორი ინფორმირებული ყოფილიყო პირადი შემადგენლობის აღზრდის ამოცანე-

ბის შესახებ, ისე წარმართათ გაზეთების მუშაობა, რომ მიზანსწრაფული ყოფილიყვნენ და სარდლობას დახმარებოდნენ პირადი შემადგენლობის სამხედრო, პოლიტიკური და კულტურული აღზრდის საკითხთა გადაწყვეტაში.²⁹³

საქართველოს მშრომელთა დელეგაცია, რომელშიც იყვნენ ვ. ხატიაშვილი, ა. ხორავე, ა. ფარულავე, ვ. გოცირიძე, ნ. ცომაია, რ. ქორქია, ნ. გაბუნია, ეწვია გვარდიულ კრეისერს „კრასნი კავკაზს“.²⁹⁷

იმავე დღეს საქართველოს სსრ მშრომელთა დელეგაცია ესტუმრა სახაზო გემს — „სევეასტოპოლს“ და შეხვდა მის ეკიპაჟს. წითელფლოტელები მ. შავლაძე, შ. ალექსაია, ვ. ალლაძე, კ. აბუსერიძე, მ. შენგელია, ბ. მერკვილაძე, კ. ბახუშვილი, შ. წიკლაური, ა. ქაჯავეი, თ. მახარაშვილი და სხვები სტუმრებს ესაუბრნენ სახაზო ხომალდის საბრძოლო საქმეებზე, სთხოვეს საქართველოს მშრომელებისათვის გადაეცათ, რომ შავი ზღვის ფლოტის წითელფლოტელები სიცოცხლის დაუზოგავად იბრძოლებდნენ მტრის გასანადგურებლად.²⁹⁸

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსის ჯარები იბრძოდნენ მისხაკოსა და ნებერჯავესკაიას რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი დილით იგერიებდა წითლების შეტევას შურის საბრძოლო ჯგუფის მარცხენა ფლანგზე.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.²⁸¹

1943 წლის 29 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ხ ა თ ი

370-ე დ ღ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იშარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს და სადაზვერვო ოპერაციებს მოწინააღმდეგის თავდაცვის სიღრმეში.

გრძელდებოდა 107-ე მსროლელთა ბრიგადის ბრძოლები მისხაკოს მთის მეხუთე ბორცვის რაიონში და 81-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადის ბრძოლები 352.1 სიმაღლის რაიონში.

628-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავმა კაპიტანმა თ. ი. მოლჩანოვმა, რომელიც მირონოვკის რაიონში ჩვენი ჯარების ამოცანას ასრულებდა, ბრძოლა გაუმართა მტრის ბომბ-დამშენთა ჯგუფს და ორი თვითმფრინავი ჩამოაგდო. იმავე დღეს მამაცმა საბჭოთა მფრინავმა ჩამოაგდო კიდევ ერთი თვითმფრინავი „109-ე“.²⁹⁹

გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა კაპიტან ვ. კულიევის სტატია „აზარუსი ეროვნების მეზობლთა აღზრდა“. სტატიაში მოთხრობილია საბრძოლო და პოლიტიკური სწავლების გამოცდილების შესახებ იმ ნაწილებში, სადაც მეომართა უმეტესობა არიან ქართველები, სომხები, აზერბაიჯანელები, რომლებმაც სუსტად ან სულ არ იციან რუსული ენა.

• • •

73-ე ქვეითი დივიზიის ჯარებმა ჯერ კიდევ ვერ აღადგინეს წითლების გარღვევა მათი უბანზე.

44-ე და 49-ე კორპუსები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებენ.²⁶¹

1943 წლის 30 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარაკევიძე

371-ე დღე

ბრძოლები მისხაკოს მთის მეხუთე ბორცვზე დამთავრდა 107-ე მსროლელთა ბრიგადის მეომართა გამარჯვებით, რომლებმაც მტრის 17 გააფთრებული კონტრშეტევა მოიგერიეს. პიტლერელებმა ასობით ჯარისკაცი და ოფიცერი დაკარგეს და შეწყვიტეს ბრძოლები ამ რაიონში.

მეხუთე ბორცვის რაიონში წარმატებული ბრძოლებისათვის მე-18 არმიის სარდალმა ალექსანდრე ნეველის ორდენით დააჯილდოვა 107-ე მსროლელთა ბრიგადის მე-2 ბატალიონის მეთაური მაიორი დ. პ. ჩუმინი, 9 კაცი დაჯილდოვდა წითელი დროშის ორდენით, 19 კაცი — მე-2 ხარისხის სამამულო ომის ორდენით. ბევრი მეზობელი და მეთაური დააჯილდოვა ბრიგადის სარდლობამ.³⁰⁰

შავი ზღვის ფლოტის წყალქვეშა ნაგების მეზღვაურებმა წერილი გაუგზავნეს აზერბაიჯანის მშრომელებს, რომელშიც მოუწოდეს გაეზარდათ ნავთობის მოპოვება.³⁰¹

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა სომხეთის სსრ უმაღლესი საბჭოს VII სესიის მასალები. სესიამ განიხილა საკითხი სამხედრო მოსამსახურეთა ოჯახებისადმი დახმარებისა და მათი საყოფაცხოვრებო მოწყობისათვის რესპუბლიკური და ადგილობრივი ორგანოების მუშაობის შესახებ. ომის დაწყების შემდეგ რესპუბლიკაში გაცემულია 200 მილიონ მანეთზე მეტი დახმარება. მარტო 1943 წლის 5 თვეში შეკეთებულია 8248 ბინა და ახალი საცხოვრებელი ფართობი მიიღო ფრონტელთა 2798 ოჯახმა.

• • •

14 საათსა და 30 წუთზე მე-5 საარმიო კორპუსმა მოიგერია საბჭოთა ჯარების შეტევა, შემდეგ კი რუსებმა მას ძლიერი საარტილერიო ცეცხლი დაუშინეს.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე წითლების დაახლოებით ორმა დივიზიამ 20 ტანკისა და მოიერიშე ავიაციის მხარდაჭერით იერიში მიიტანეს 97-ე ეგერთა დივიზიის პოზიციებზე და გაარღვიეს თავდაცვის ხაზი. მოიერიშე ავიაციამ დაბომბა და საბორტო იარაღის ცეცხლი დაუშინა 97-ე ეგერთა დივიზიის პოზიციებს.²⁶¹

1943 წლის 31 ივლისი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

372-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებში საარტილერიო და ნალმსატყორცნთა ცეცხლით ანგრევდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინა ხაზს.

271-ე მსროლელთა დივიზიის სარდლობამ აზერბაიჯანის კ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს გაუგზავნა წერილი აზერბაიჯანელ მეომართა საბრძოლო დამსახურების შესახებ.³⁰²

ამიერკავკასიის ფრონტის სარდლობამ ბრძანებით გამოუცხადა მადლობა მაგომედ გაჯიევის სახელობის ჯავშანმატარებელთა დივიზიონის ხელმძღვანელებსა და მშენებლებს.³⁰³

საქართველოს დირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება თბილისის ავტოსარემონტო ქარხანაში წითელი არმი-

ისათვის ავტომობილებისა და მოტორების რემონტის 1943 წლის 111 კვარტლის გეგმის შესახებ, სულ უხდა ჰეჟეკე-ბინათ 600 ავტომანქანა და 75 ძრავა.³⁰⁴

„პრაედამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ აზერბაიჯანში გაზაფხულზე მარცვლეულს დათესავენ 44 225 ჰექტარით მეტ ფართობზე, ვიდრე 1942 წელს.

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსის ჯარებს მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ ნებერჯაევსკაიას სამხრეთით.

საარტილერიო მომზადების შემდეგ რუსების ჯარებმა შეუტეს 44-ე საარმიო კორპუსს პოდგორნის რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა მოწინააღმდეგის ჯარებს შეუტია მარტინიაჩისა და სლადკის ლელიანებში.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 23 ტანკი და 38 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 20 ტანკი.²⁶¹

1943 წლის 1 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შ ა ბ ა თ ი

373-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები განამტკიცებდნენ თავდაცვას და აქტიურად ზეერავდნენ მოწინააღმდეგის პოზიციებს.

1943 წლის 1 აგვისტოსთვის მისხაკოს პლაცდარმის თავდაცვა საინჟინრო თვალსაზრისით კარგად იყო ორგანიზებული. აქ აგებული იყო სამი, ერთმანეთისაგან 1,5 კილომეტრით დაშორებული, კარგად აღჭურვილი მიჯნა. გასამიჯნი პოზიციები და მიმოსვლის გასასვლელები სამივე მიჯნას ერთ თავდაცვით სისტემაში აკავშირებდნენ. მიჯნების გასწვრივ იყო სამი დანადგური სარტყელი, რომლებსაც ემატებოდა მოსაწყვეტი დანადგური ველები.

ფაშისტთა პოზიციების დაბომბვის დროს ტამანის ცაში დაიდუბა 46 გვარდიული მსუბუქ ბომბდამშენთა ქალთა ავიაციის 4 ეკიპაჟი, მაგრამ პოლკმა დავალება შეასრულა.

1—27 აგვისტოს 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის წაწილები აქტიურად იცავდნენ თავს მიღწეულ მიჯნაზე და სა-

ინჟინრო თვალსაზრისით აუმჯობესებდნენ თავდაცვის უბნებს. 410-ე მესანგრეთა ბატალიონმა დანადმა მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარებისა და ტანკების კონტრშეტევის შესაძლო მიმართულებანი.³⁰⁵

გენერალ-მაიორი მ. თ. ტიხონოვი გაათავისუფლეს მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურის თანამდებობიდან.

ჩრდილოეთ ოსეთში გერმანელებმა დაანგრეს 20 საწარმო, რომელთაგან 18 აღადგინეს და მწყობრში ჩააყენეს.

* * *

17 საბჭოთა მოიერიშემ დაბომბა და საბორტო იარაღის ცეცხლი დაუშინა მისხაკოს მთის რაიონს.

მე-5, 44-ე საარმიო კორპუსები და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.³⁰⁶

1943 წლის 2 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შაბათი

374-ე დღე

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

276-ე მსროლელთა დივიზიის 871-ე მსროლელთა პოლკმა განახორციელა დაზვერვა ბრძოლით. პოლკი გადავიდა მდინარე ყუბანზე და ერთ კილომეტრზე შეიჭრა მოწინააღმდეგის თავდაცვაში. ამ ბრძოლებში დახოცეს 400 ჰიტლერელი, მოსპეს საარტილერიო ბატარეა, შემდეგ კი 871-ე პოლკი სარდლობის ბრძანებით საწყის პოზიციებზე დაბრუნდა.³⁰⁷

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა გერმანიის შეიარაღებული ძალების უმაღლესი სარდლობის ბრძანების დედანი საბჭოთა სამხედრო ტყვეების დადაღვის შესახებ. დაღს ჰქონდა ქვევით გაფართოებული დაახლოებით 45 გრადუსი მახვილი კუთხის ფორმა და მას დუნდულის მარცხენა მხარეზე შანთავდნენ.

გენერალ-მაიორი ვ. თ. სერგაცკოვი დანიშნეს მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის მეთაურად.

მე-5 საარმიო კორპუსი იბრძოდა მისხაკოს მთის რაიონში.

44-ე საარმიო კორპუსი მთელი დღის განმავლობაში იგრძნობდა მოწინააღმდეგის შეტევებს.

რუსების მოიერიშე ავიაციამ დაბომბა და საბორტო იარაღის ცეცხლი დაუშინა 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მარცხენა ფრთას.³⁰⁰

1943 წლის 3 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

375-ე დღე

მე-18 არმიის სამხედრო საბჭომ, იმასთან დაკავშირებით, რომ 6 თვე შესრულდა სტანიჩკაში დესანტის გადასვლის დღიდან, მიმართვა გაუგზავნა მისხაკოს პლაცდარმის გმირ დამცველებს, რომელშიც მოუწოდებდა მეომრებს: „მიღწეულს არ დასჯერდეთ. ჯარებში განამტკიცეთ რკინისებური მხედრული დისციპლინა და წესრიგი, სრულყოფით თავდაცვა. მოემზადეთ გაათფრებული და სწრაფი შეტევისათვის“.³⁰⁸

! გაზეთმა „ბოეც რკკამ“ გამოაქვეყნა გენერალ-ლეიტენანტ ვ. ი. ჩურიკოვის სტატია „როგორ უნდა ვიმოქმედოთ შეტევის დროს“.

შორი მოქმედების ავიაციის სარდალს გენერალ-პოლკოვნიკ ა. ე. გოლოვანოვს მიენიჭა ავიაციის მარშლის წოდება.



მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე ღამით გააქტიურდა რუსების სადაზვერვო საქმიანობა დოლოგაიას მთისა და ნებერ-ჯაევსკაიას შუა მდებარე რაიონში.

44-ე საარმიო კორპუსი თავდაცვის გარკვეული ხაზის აღდგენისათვის იბრძვის ყუბანისა და პოდგორნის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე რაიონში.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა საარტილერიო მომზადების შემდეგ სამჯერ შეუტია მოწინააღმდეგის საყრდენ ბუნქტს მდ. კურკის — კრასნი ოქტიაბრის აღმოსავლეთით, აგ-

ჩეთვე ნაყრდენ პუნქტს კალაბატკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. არმიითა „ა“ ჯგუფის სარდალი ეწვია მე-5 საარმიო კორპუსის ჯარებს: 73-ე ქვეითს დივიზიას და პირველ რუმინულ სამთომსროლელთა დივიზიას.

1943 წლის 4 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

376-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ემზადებოდნენ შეტევისათვის, აუმჯობესებდნენ თავიანთ პოზიციებს, ზეერავდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვას.

სერჟანტ კალანდაძის განყოფილებამ ბრძოლით აიღო მოწინააღმდეგის 3 ძელმიწური. თვით მეთაურმა, სერჟანტმა კალანდაძემ, გრანატებით დახოცა ორი ძელმიწურის გარნიზონი.³⁰⁹

მ. ი. კალინინმა სიტყვა წარმოთქვა აგიტატორთა საერთო საარმიო თათბირის მონაწილეთა წინაშე. წითელი არმიის მთავარმა პოლიტსამმართველომ 1943 წლის ივლისის დამლევს და აგვისტოს დამდეგს მოიწვია თათბირი.

საქართველოს სსრ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის კომკავშირელებმა მოკრიფეს და ჩააბარეს 6 ტონაზე მეტი სამკურნალო ბალახი.³¹⁰

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსის ჩრდილოეთის და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის სამხრეთი ფრთის რაიონში აღინიშნა მოწინააღმდეგის ჯარების გადაადგილება. კრიმსკოე — მოლდავენსკოეს გზის სამხრეთით მალე მოსალოდნელია წითლების შეტევა.

49-ე კორპუსის 98-ე ქვეითი დივიზია საღამოს იგერიებდა რუსების ბატალიონების შეტევებს.³⁰⁶

1943 წლის 5 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

377-ე დღე

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მზვერავთა ჯგუფი კაპიტან ორლოვის მეთაურობით ღამით შეიჭრა გერმანელთა ტრანშეებში და გაანადგურა ჰიტლერელთა დიდი ჯგუფი.

7 დღის განმავლობაში სნაიპერებმა ყუბანში დახოცეს 66 პიტლერელი. სნაიპერმა სისოევმა მოსპო 12 გერმანელი, ვილგურინმა — 8, კონდრატენკომ და სკოპცევმა — შვიდ-შვიდი.

24 საათზე მოსკოვში იყო დიდი სამამულო ომის ისტორიაში პირველი სალუტი ჩვენი მამაცი ჯარების პატივსაცემად, რომლებმაც ორიოლი და ბელგოროდი გაათავისუფლეს. სალუტი მიცემული იყო 120 ქვემეხის თორმეტი საარტილერიო ზალპით.

„პრაედამ“ გამოაქვეყნა კრასნოდარის მხარის ილინსკის რაიონის სარაიონო კომისიის აქტი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ოკუპაციის პერიოდში ფაშისტებმა დახვრიტეს — 494 მშვიდობიანი მცხოვრები — ბავშვები, ქალები და მოხუცები. იქვე გამოქვეყნდა საგანგებო სახელმწიფო კომისიის ცნობა სტავროპოლის მხარეში გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა ბოროტმოქმედების შესახებ.

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე შეიმჩნეოდა მოწინააღმდეგის დამკვრელი და მზევრავი ჯგუფების მოქმედება.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი იბრძოდა აზოვის ზღვის სანაპიროს რაიონში.

გაიმართა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლის შეხვედრა ქერჩის გადასასვლელის სარდალთან, აგრეთვე თათბირი მე-17 არმიის სარდალთან.³⁰⁸

1943 წლის 6 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ბ ა რ ა ს კ ე ე ი

378-ე დღე

ყუბანში ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აქტიურად და ღრმად ზვერავდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვას.

მისხაკოს პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

გვარდიულმა ავიაგამანდგურებლებმა უმცროსმა ლეიტენანტებმა გორბუნოვმა და რეჟუდსკიმ ჩამოაგდეს მტრის მზვერავი თვითმფრინავი „ფოკეველ-181“.

საკ. კბ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიურომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომელშიც განსაზღვრული იყო მოკავ-

შირე რესპუბლიკების კომპარტიათა ცენტრალური კომიტეტების, სამხარეო, საოლქო და საქალაქო კომიტეტების ახალი ორგანიზაციული სტრუქტურა.

• • •

ნოვოროსიისკში გამოქვეყნდა გერმანელ ხელისუფალთა ბრძანება: „ქალაქ ნოვოროსიისკის სამხრეთ ნაწილში მცხოვრები ყველა მამაკაცი 1943 წლის 6 აგვისტოს 18 საათზე უნდა გამოცხადდეს რეგისტრაციისათვის ადგილობრივ კომენდატურაში. თან უნდა ჰქონდეთ პიროვნების დამადასტურებელი ყველა დოკუმენტი. ვინც რეგისტრაციაზე არ გამოცხადდება, პარტიზანად მიიჩნევენ და დახვრეტენ“.

დაახლოებით 14 საათზე მოიერიშე ავიაციამ დაბომბა ანაპა-ელები როგის რაიონი.

ყუბანის ხიდისწინა გამაგრებაზე განახლდა ბრძოლები, რომლებშიც მონაწილეობენ ქვეითი ჯარის, არტილერიის, ტანკების, მოიერიშე ავიაციის დიდი ძალები. რუსებმა კვლავ გაარღვიეს ფრონტი.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — ტანკები არ არის, 49 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 20 ტანკი.

1943 წლის 7 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

379-ე დ ღ ე

საგულდაგულო მომზადების შემდეგ 46-ე არმიის მე-11 გვარდიული და მე-10 მსროლელთა კორპუსების ძალებით ცენტრალურ უბანზე დაიწყო ახალი შეტევა თავისი პოზიციების გასაუმჯობესებლად. ექვსი დღის მძიმე ბრძოლებმა ჩვენს ჯარებს წარმატება ვერ მოუტანეს.

216-ე მსროლელთა დივიზიის 589-ე მსროლელთა პოლკმა პოზიციის გაუმჯობესების მიზნით იერიში მიიტანა 190.5 სიმაღლეზე. 7—15 აგვისტოს სასტიკ ბრძოლებში თავი გამოიჩინა ბატალიონმა უფროსი ლეიტენანტის ბეჟანოვის მეთაურობით, რომელმაც სიმაღლის აღების დროს დახოცა მტრის 178 ჯარისკაცი და ოფიცერი, ხელთ იგდო ნადავლი. ამ ბრძოლებისათვის უფროსი ლეიტენანტი ბეჟანოვი წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა.

საბჭოთა მფრინავებმა შავ ზღვაში ჩაძირეს მოწინააღმდეგის 2 ათასი ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი, ორი სადესანტო კარპაქი და საგუშაგო კატარა.

მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის მე-6 და მე-15 გვარდიულმა მსროლელთა პოლკებმა შეუპოვარი ბრძოლების შედეგად გაათავისუფლეს ხუტორი ლენინსკოე.

„ცისფერ ხაზზე“ ხუტორ ლენინსკოესთვის ბრძოლების დროს გვარდიის წითელარმიელმა, ესტონელმა იოსებ იოსების ძე ლაარმა თავისი სხეულით დაფარა მტრის ძელმიწერი.

ამ გამბრძოლისათვის ი. ი. ლაარს 1943 წლის ოქტომბერში, სიკვდილის შემდეგ, მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

• • •

რუსების მოიერიშე ავიაციამ კვლავ დაბომბა ანაპა.

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე გრძელდება შეუპოვარი ბრძოლები.

44-ე საარმიო კორპუსმა ყველა შეტევა მოიგერია, მაგრამ ერთი საყრდენი პუნქტი დაკარგა.

რუსებმა გაარღვიეს მე-9 ქვეითი დივიზიის ფრონტი ვეზბნის ადაგუმის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე რაიონში; გარღვევის სიგანე 3—4 კილომეტრია.

რუმინეთის გენერალური შტაბი მოითხოვს, რომ დაუყოვნებლივ დააბრუნონ სამშობლოში 4 დივიზია: მე-3 და მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა და მე-6 და მე-9 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიები. მე-17 არმიის საარდლოებამ უარყო ეს მოთხოვნა, რადგან არ არის ძალები, რომლითაც შეივსებოდა ამ დივიზიების პოზიციები.³⁰⁸

1943 წლის 8 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

გ ე რ ა

380-ე დ ლ ე

მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის პირველი მე-6 და მე-15 გვარდიული მსროლელთა პოლკები განაგრძობდნენ შეტევით ბრძოლებს და ხელთ იგდეს მოწინააღმდეგის ტრანშეების 2 ხაზი. პირველმა ბატალიონმა მაიორ ა. პ. პუშკარენ-

კოს მეთაურობით ხუტორ ლენინსკოეს რაიონში დახოცა 400-მდე ფაშისტი.

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა ნაწილებმა შეუტეეს მტერს და გააფთრებული ბრძოლის შედეგად აიღეს ტრანშეები, ხელთ იგდეს 40 ტყვე, 2 ზარბაზანი, 15 ტყვიამფრქვევი. გერმანელთა კონტრშეტევები ამაო იყო.

ჩვენმა მფრინავებმა შავ ზღვაში ჩაძირეს 3 ათასი ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი და ორი თვითმავალი კარკაპი.³¹¹

„ცისფერი ხაზის“ გარღვევის დროს, გორნო-ვესიოლი-ლენინსკოეს რაიონში გამართული ბრძოლის დროს მიღებული ჭრილობებით გარდაიცვალა მამაცი მეომარი, მზევრავი ივანე ვასილის ძე ტემჩენკო, რომელსაც 1943 წლის 25 ოქტომბერს სიკვდილის შემდეგ მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

* * *

პიტლერმა ზაპოროჟიეში მოიწვია თათბირი ფელდმარშლების — მანშტაინისა და კლაისტის მონაწილეობით. მანშტაინის არმიათა ჯგუფმა მიიღო ბრძანება მდინარე მიუსის წიჯნიდან ჯარები დნეპრს გაღმა გაეყვანა. ამასთან დაკავშირებით შეიცვლა ბრძანება ყუბანის პლაცდარმიდან გეგმაზომიერი უკანდახევის შესახებ და მიღებულია ბრძანება სასწრაფო ევაკუაციის შესახებ.

საბჭოთა მოიერიშე ვაიაცია მ დილით დაბომბა ქერჩის გადასასვლელი.

მე-5 საარმიო კორპუსი მთელ დღეს შეუპოვრად ებრძოდა მოწინააღმდეგეს.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე რუსებმა გაარღვიეს 23-ე რუმინული ქვეითი დივიზიის ფრონტი და წავიდნენ ლენინსკოეს მიმართულებით. 49-ე კორპუსის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.³⁰⁸

46-ე არმიის ჯარები, ფრონტის ყველა უბანზე პიტლერელთა გააფთრებული წინააღმდეგობის მიუხედავად, განაგრძობდნენ შეტევას.

276-ე მსროლელთა დივიზიის 871-ე მსროლელთა პოლკმა და 873-ე მსროლელთა პოლკის ასეულმა მდ. კურსკის ლელიანში მძიმე პირობებში, წელამდე წყალსა და ტალახში გაარღვია მოწინააღმდეგის თავდაცვა, მოსპო მტრის ქვეითი ჯარის თითქმის ასეული და აიღო მდ. კურსკის ჯებირი.

414-ე მსროლელთა დივიზიამ მიიღო 58-ე არმიის შტაბის ბრძანება დაუყოვნებლივ შეეცვალა 295-ე მსროლელთა დივიზიას იასენსკაიას ისარას, პრიმორსკო-ახტირსკაიას, სადკის უბანზე. დივიზიამ ბრძანება აღნიშნულ ვადებში შეასრულა.³¹²

კინოსტუდია „ქართულმა ფილმმა“ დაამთავრა ისტორიულ-გმირული კინოეპოპეის „გიორგი სააკაძის“ მეორე სერიის გადაღება.

• • •

საბჭოთა ავიაციამ დაბომბა ქერჩ-თემრუკი.

საბჭოთა ჯარები განუწყვეტლივ უტევენ მე-5 და 44-ე საარმიო კორპუსების პოზიციებს.

49-ე კორპუსის 370-ე ქვეითი დივიზია მოწინააღმდეგის შეტევებს იგერიებდა თავდაცვის მარჯვენა ფლანგზე.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული ტანკი და 31 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 20 ტანკი.

დაიწყო 355-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილების გადაყვანა ფედოსიაში.³⁰⁶

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა ნაწილებმა ამხ. ბარიზინის მეთაურობით გაანადგურეს გერმანული ნაწილის შტაბი, 400 გერმანელი ჯარისკაცი და ოფიცერი,

ხელთ იგდეს შტაბის დოკუმენტები, 10 რადიოსადგური, 2 ქვემეხი, 25 დაზვის ტყვიამფრქვევი.³¹³

შავ ზღვაზე წყალქვეშა ნავმა კაპიტან-ლეიტენანტ ი. ი. ტროფიმოვის მეთაურობით დააზიანა 6000 ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი „ბოიფედერზენი“, რომელიც მოგვიანებით ჩვენმა ავიაციამ ჩაძირა.

მუშაობა დაიწყო საქართველოს კ(ბ) აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მორიგმა პლენუმმა.

• • •

საბჭოთა მოიერიშე ავიაციამ დაბომბა ქერჩი და ანაპა.

44-ე საარმიო კორპუსი იბრძოდა ლენინსკოეს სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

გრძელდება 355-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილების გაგზავნა ფეოლოსიაში.³⁰⁸

1943 წლის 11 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

383-ე დღე

ყუბანში ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იბრძოდნენ თავიანთი პოზიციების გასაუმჯობესებლად.

მისხაკოს პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

628-ე ავიაგამანადგურებელთა ოლქის მფრინავებმა ლეიტენანტმა ვ. ნ. აბრამოვმა და მისმა მიმყოლმა თვითმფრინავმა მოსპეს მტრის მზვერავი. თვითმფრინავი კრასნოდარის რაიონში.

მუშაობა დაამთავრა საქართველოს კ(ბ) აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მორიგმა პლენუმმა.³¹⁴

• • •

მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის მეთაური გენერალ-მაიორი კრესი, რომელიც საინსპექციოდ იყო მისხაკოს ფრონტზე, მოწინავე ხაზზე დაიღუპა.

დივიზიის მეთაურობა გენერალ-ლეიტენანტმა ბრაუნმა
იკისრა.³⁰⁶

მე-17 არმიის ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყო-
ფილა.

გრძელდება 355-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილების გადაყვანა
ფეოლოსიაში.

1943 წლის 12 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

384-ე დღე

ჩრდილო-კავკასიის ფრონტის ჯარებს ყუბანსა და მისხაკონ
პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძო-
ლები ჰქონდათ.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ დანაღმა დნესტრის ლი-
მანი.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა კინორეჟისორ ს. გერასიმოვის
სტატია გამოჩენილი ქართველი მხედართმთავრისა და პატრი-
ოტის გიორგი სააკაძის შესახებ გადაღებული ფილმის მეორე
სერიის შესახებ.

628-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავმა უფ-
როსმა ლეიტენანტმა ვ. ნ. აბრამოვმა ქ. კრასნოდარის რაიონ-
ში გამართულ საჰაერო ბრძოლაში ჩამოაგდო მოწინააღმდეგის
2 თვითმფრინავი.

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე რუსებმა დარტყმა გა-
ნახორციელეს ვერხნი ადაგუმ-გორნო-ვესიოლოეს შუამდება-
რე რაიონში.

44-ე საარმიო კორპუსი მთელი დღის მანძილზე მძიმე
ბრძოლებს აწარმოებდა წითელი არმიის შემტევ ნაწილებთან,
რომლებსაც მხარს უჭერდნენ ტანკები და ავიაცია.

ფეოლოსიაში გაგზავნილია 355-ე ქვეითი დივიზიის 29
ეშელონი. საევაკუაციოდ აგროვებენ მე-13 სატანკო დივიზიის
ნაწილებს.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული 38 ტო-
ნიანი ტანკი, 32 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 27 რუმინ-
ული და 12 ნადავლი ტანკი.³⁰⁶

დამთავრდა მე-11 გვარდიული მსროლელთა კორპუსის ჯარების 6 დღის შეტევითი ბრძოლები პოზიციების გაუმჯობესების მიზნით.

მისხაკოს პლაცდარმზე არტილერია და ნაღმსატყორცნები მეთოდურად ანგრევდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინა ხაზს, ბლინდაეებსა და ძელმიწურებს.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციის მფრინავებმა ჩაძირეს მოწინააღმდეგის 9 ათასი ტონა საერთო წყალწყვის ორი ტრანსპორტი.

* * *

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე რუსებმა გაარღვიეს თავდაცვა, ხორციელდება გარღვევის ლიკვიდაციის ღონისძიებანი.

წითლების ავიაცია ფეოდოსია — ქერჩის ტრავერსზე თავს დაესხა ბადრავს.

გრძელდება 355-ე ქვეითი დივიზიის ევაკუაცია ფეოდოსიაში, გაგზავნილია 35 ეშელონი.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.³⁰⁸

დაიწყო მე-18 არმიის ჯარების გადაჯგუფება, რომელიც მიმდინარეობდა ზუსტად გეგმის მიხედვით, არმიის შტაბის უფროსის გენერალ-მაიორ ნ. თ. პავლოვსკის ხელმძღვანელობით.

გაზეთი „ვპერიოდ ზა როდინუ“ იუწყება, რომ სერკანტ ტიბილოვის განყოფილებამ მოსპო მოწინააღმდეგის 3 ძელმიწური. ამ ბრძოლაში თავი გამოიჩინეს გვარდიის წითელარმიელებმა გოგლიძემ და კაზასმა, რომლებმაც ტანკსაწინააღმდეგო გრანატებით მოსპეს ორი ძელმიწურის გარნიზონი.

იქვე დაბეჭდილია ცნობა, რომ მესანგრეებმა კუბრაშვილმა, კოხრეიძემ და ნიკოლოზ შეპელმა მოწინააღმდეგის ცეცხ-

ლის მიუხედავად ღამით გააუვნებლეს მტრის დანადგური ველი და დილისთვის მზად იყო ტანკების გასასვლელი.

აზერბაიჯანის დირექტიულმა ორგანოებმა მიიღო დადგენილება: „აზერბაიჯანელ მებრძოლებთან პოლიტიკურ-აღმსრუდელობითი მუშაობის შემდგომი გაძლიერებისა და აზერბაიჯანის მშრომელებთან მათი კავშირის განმტკიცების ღონისძიებათა შესახებ.“³¹⁵

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

355-ე ქვეითი დივიზია განაგრძობს ყირიმში ევაკუაციას. :

• • •

მე-19 რუმინული ქვეითი დივიზიის ნაწილები საბრძოლო ბოზიციებზე ცვლიან მე-3 რუმინულ სამთომსროლელთა დივიზიას, რომლის ნაწილები ყირიმში გადაჰყავთ.³⁰⁶

1943 წლის 15 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ი რ ა

387-ე დღე

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მოწინააღმდეგემ რამდენიმე კონტრშეტევა წამოიწყო. ჩვენმა ჯარებმა საარტილერიო და თოფ-ტყვიამფრქვევთა ცეცხლით მუსრი გააუღეს ოთხასამდე ჰიტლერელს და აიძულეს უკან დაეხიათ. ჩვენებმა ხელთ იგდეს 2 ქვემეხი, 38 ტყვიამფრქვევი და 250 შაშხანა.

416-ე მსროლელთა დივიზიის ხელმძღვანელობამ აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს გაუგზავნა წერილი აზერბაიჯანელ მეომართა საბრძოლო დამსახურების შესახებ.

საპაეო თავდაცვის აღმოსავლეთის ფრონტის ჯარების სარდალმა გამოსცა ბრძანება პირად შემადგენლობასთან პოლიტიკურ-აღმსრუდელობითი მუშაობის გაუმჯობესების შესახებ. ბრძანება, კერძოდ, მოითხოვდა, გაეუმჯობესებინათ მეცა-

დინეობა სერჟანტებისა და ჯარისკაცების პოლიტიკური მომზადებისათვის.³¹⁶

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა სტატია „ცის მეუფე“ საბჭოთა კავშირის გმირის, მფრინავის, კაპიტან ა. ი. პოკრიშჩინის სახელოვანი გმირობის შესახებ.

„პრავდა“ იუწყება, რომ „ცისფერ ხაზზე“ გერმანელებმა ააგეს ღრმად ეშელონირებული საინჟინრო-საფორტიფიკაციო ნაგებობანი, მტკიცე, 128 კილომეტრი სიგრძის თავდაცვის ხაზი, რომელშიც შედის 577 დახურული საცეცხლე ნაგებობა, 37, 5 კილომეტრი დანადგური ველები, 87 კილომეტრი მეთულხლართები; 11,75 კილომეტრი ტყის ხერგილი.

• • •

მე-17 არმიის შენაერთები იგერიებდნენ საბჭოთა ჯარების შეტევებს ნიჟნე-გრეჩენსკოეს, ვერხნი ადაგუმის რაიონში.

დამთავრდა 355-ე ქვეითი დივიზიის ევაკუაცია ფეოდოსიაში.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 29 რუმინული ტანკი და 38 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 41 ტანკი, აქედან 11 ნადავლი.³⁰⁶

1943 წლის 16 აგვისტო

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

388-ე დ ღ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებს ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდათ.

მე-18 არმიის არტილერია გეგმაზომიერად ანგრევდა მოწინააღმდეგის თავდაცვით ნაგებობებს და შტურმის დაწყებისთვის მოსპო ასამდე ხანგრძლივი საცეცხლე წერტილი და ძელმიწური, რამდენიმე ათეული ბლინდაჟი.

შავი ზღვის ფლოტის მფრინავებმა ჩაძირეს მოწინააღმდეგის ბუქსირი და 4 კარკაპი, დააზიანეს ნავსადგურებში მყოფი სხვა გემები.

15 აგვისტოს ღამით რუსების სატორპედო კატარლები მოქმედებდნენ ქერჩის გადასასვლელის სამხრეთით.

მე-5 საარმიო კორპუსმა დაიბრუნა 15 აგვისტოს დაკარგული საყრდენი პუნქტი ვერხნი ადაგუმის ჩრდილოეთით.

მე-6 რუმინულმა ცხენოსანთა დივიზიის მე-10 ცხენოსანთა პოლკმა საბრძოლო პოზიციებზე შეცვალა მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის მე-17 ბატალიონი.³⁰⁶

1943 წლის 17 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

სამშაბათი

389-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებს ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდათ.

მისხაკოს პლაცდარმზე მე-18 არმიის არტილერია კვლავ ანგრევდა მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინა ხაზს.

საქართველოს დირექტიულმა ორგანოებმა მიიღეს დადგენილება წითელი არმიის მეზობელებთან კავშირის გაძლიერების ღონისძიებათა შესახებ.³¹⁷

გაზეთმა „ვიშკამ“ გამოაქვეყნა ბაქოს მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს XII სესიის მასალები. სესიამ განიხილა სამხედრო მოსამსახურეთა ოჯახების მატერიალური უზრუნველყოფისა და შრომითი მოწყობის ღონისძიებანი.

■ ■ ■

მე-17 არმიის ფრონტზე შეიმჩნევა ორივე მხარის მზევრავი და დამკვრელი ჯგუფების აქტიური მოქმედება.

მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია ძირითადად შეიკრიბა ყირიმში.

153-ე საავიაციო-საველე დივიზიამ მიიღო შევსება — დაახლოებით 3 ათასი კაცი. არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბის ცნობით აგვისტოში აღარ იქნება სამარშო ბატალიონები.

პიტლერმა თათბირზე გამოიძახა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალი.³⁰⁸

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით გერმანიის ქვეითი ჯარის ბატალიონი შეეცადა ტანკებისა და თვითმავალი ქვემეხების დახმარებით ხელთ ეგდო სიმაღლე, რომელიც ამას წინათ დაიკავეს ჩვენმა ჯარებმა. ბრძოლაში გერმანელებმა დაკარგეს 200-მდე ჯარისკაცი და 2 ტანკი და საწყისი პოზიციებზე დაიხიეს.³¹⁸

დაიწყო საბჭოთა ჯარების შეტევა ტაგანროგის მიმართულებით. ამ ბრძოლებში განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი 416-ე მსროლელთა დივიზიამ.

მეავტომატე აბას აბასოვმა ბრძოლის დროს მოსპო მოწინააღმდეგის ძელმიწური და 15 ჰიტლერელი.³¹⁹

წითელარმიელმა ვ. ელიაშვილმა ხელთ იგდო მტრის ტყვიამფრქვევი და მისი ცეცხლით დახოცა 30-მდე ჰიტლერელი.

წითელარმიელი მ. კულიკოვი სნაიპერმა დაჰკრა, მაგრამ თავისი პოზიცია არ დაუტოვებია. მას დავალებული ჰქონდა მოესპო მტრის ხელის ტყვიამფრქვევი, რომელიც ჩვენს ქვეითს ჯარს ეღობებოდა. მ. კულიკოვი დიდხანს ელოდა, სანამ ფაშისტი მეტყვიამფრქვევე გაინძრეოდა და იმავე წუთში ზუსტი სროლით გამოასალმა სიცოცხლეს.³²⁰

• • •

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდლობამ შეიმუშავა ტამანის ნახევარკუნძულიდან ჯარების უკანდახევის გეგმა. ოპერაცია „კრიმპილდე“ ითვალისწინებდა გეგმაზომიერ უკანდახევას 12 კვირის განმავლობაში; ოპერაცია „ბრუნპილდე“ ითვალისწინებდა სასწრაფო ევაკუაციას ყირიმის ნახევარკუნძულზე 38 დღის განმავლობაში.

მე-17 არმიის ფრონტზე აქტიურად მოქმედებენ მზვერავთა ჯგუფები.

მე-13 სატანკო დივიზიამ დაიწყო ყირიმში ევაკუაცია.

მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის მე-14 ბატალიონი „გოტენკოპფის“ ხაზზე გაგზავნეს.

73-ე ქვეითი დივიზიის 170-ე ქვეითი პოლკი საბრძოლო

პოზიციებზე ცვლის მე-9 ქვეითი დივიზიის 36-ე ქვეითი პოლკს.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 29 რუმინული ტანკი, 41 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 51 ტანკი, აქედან 13 ნადავლი.³⁰⁶

1943 წლის 19 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

391-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აწარმოებდნენ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებს და სადაზვერვო ოპერაციებს მოწინააღმდეგის თავდაცვის სიღრმეში.

მე-18 არმიაში დაიწყო ნოვოროსიისკში გადასახმელი დესანტის პირადი შემადგენლობის სასწავლო-სავარჯიშო წვრთნა, რომლის დროს უნდა დაემუშავებინათ სადესანტო გემებისა და სხვა საშუალებათა ბუქსირების ხერხები მედესანტეთა ჩასხმისა და გადმოსხმის, ტექნიკის დატვირთვისა და გადმოტვირთვის დარგში.³²¹

628-ე ავიაგამანადგურებელი პოლკის მფრინავმა უფროსმა ლეიტენანტმა მ. ა. კოსიაკოვმა და მისმა გამყოლმა მოსპეს მოწინააღმდეგის მზვერავი თვითმფრინავი ბლაგოვეშჩენსკაიას რაიონში; მეორე მზვერავი თვითმფრინავი მფრინავებმა მოსპეს კრასნოდარის რაიონში.³²²

• • •

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე საბჭოთა ჯარებმა ასეულების ძალებით განახორციელეს ორი დარტყმა კრიმსკომოდანენსკოეს გზაზე.

მე-13 სატანკო არმია განაგრძობს ყირიმში ევაკუაციას.

73-ე ქვეითი დივიზიის 170-ე ქვეითი პოლკი საბრძოლო პოზიციებზე ცვლის 36-ე ქვეითს პოლკს.³⁰⁶

ნოგოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით საბჭოთა სნაიპერებმა ხუთ დღეში დახოცეს 119 ჰიტლერელი: სნაიპერმა შატერნიკოვმა — 18, სნაიპერებმა ნერიუსანმა, შტაუნმა, იუნა-კიევმა — რვა-რვა ჰიტლერელი.

295-ე მსროლელთა დივიზიის მზვერავთა ჯგუფმა სერჟანტ ბელიკოვის მეთაურობით ხანმოკლე ბრძოლაში 40 გერმანელი ჯარისკაცი დახოცა. ჯგუფის ათივე წევრი მშვიდობით დაბრუნდა დივიზიაში.³²³

შავ ზღვაზე საბჭოთა წყალქვეშა ნავმა ჩაძირა 2141 ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი „ვარნა“.

გაზეთმა „კომსომოლსკაია პრავდა“ გამოაქვეყნა მასალები გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა მხეცობაზე ჩრდილო კავკასიის, ბელორუსიისა და უკრაინის ოკუპირებულ ტერიტორიებზე.³²⁴

• • •

პრიკუბანსკაიას რაიონში წითლებმა იერიში მიიტანეს 44-ე საარმიო კორპუსის მარჯვენა ფლანგზე.

გრძელდება მე-13 სატანკო დივიზიის ევაკუაცია ყირიმში.

მე-5 საარმიო, 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე, აგრეთვე ქერჩის გადასასვლელის რაიონში საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.³⁰⁸

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანში ზვერავდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინა ხაზს და მის თავდაცვას სიღრმეში.

მე-18 არმიის ჯარები განაგრძობდნენ სასწავლო-სავარჯიშო წვრთნას დესანტის გადასხმაში.

მისხაკოს პლაცდარმის გარნიზონის არტილერია კვლავ ანგრევდა მოწინააღმდეგის თავდაცვითს ნაგებობებს.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის ორი საგუშაგო კატარლა.³²⁵

საბჭოთა საგუშაგო ხომალდებმა „შკვალმა“ და „შტორმმა“ და ოთხმა საგუშაგო კატარლამ ცეცხლი დაუშინეს ანაპას, მის ნავსადგურსა და აეროდრომს.

საკ. კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა და სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ მიიღეს დადგენილება „გერმანელთა ოკუპაციისაგან გათავისუფლებულ რაიონებში მეურნეობის აღდგენის გადაუდებელ ღონისძიებათა შესახებ“.

სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ და საკ. კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღეს დადგენილება, რომ წითელი არმიის მეომრებისა და სამამულო ომის პარტიზანების შეილებისათვის, აგრეთვე ობოლი ბავშვებისათვის, რომელთა მშობლები გერმანელმა ოკუპანტებმა დახოცეს, გაეხსნათ სუვოროვის სახელობის სამხედრო სასწავლებელი, სპეციალური სახელოსნო სასწავლებლები, სპეციალური საბავშვო სასწავლებლები და საბავშვო მიმღებ-განმანაწილებლები.³²⁶

* * *

საბჭოთა ჯარებმა კალაბატკის ჩრდილოეთით შეიღწერ შეუტეეს 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის პოზიციებს.

მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე გააქტიურდა სადაზვერვო მოქმედება.

დამთავრდა მე-13 სატანკო დივიზიის ევაკუაცია ყირიმში.

მე-9 რუმინული ცხენოსანთა დივიზია საბრძოლო პოზიციებზე ცვლის მე-9 და 73 ქვეითი დივიზიების ნაწილებს.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 28 რუმინული ტანკი, 5 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 17 რუმინული ტანკი, 13 ნადევილი ტანკი.³⁰⁶

ჩრდილო კავკასიის ფრონტზე ყუბანში და მისხაკოს პლაცდარზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

მე-18 არმიაში გრძელდება დესანტის ჩასხმისა და გადმოსხმის სასწავლო-სავარჯიშო წვრთნა.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის უბანზე წითლები უტევენ საყრდენ პუნქტს კრასნი ოქტიაბრის ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

მიმდინარეობს მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა და 73-ე ქვეითი დივიზიების ნაწილების შეცვლა.

არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალი გაფრინდა ბრესლაუში (ამჟამად ქ. ბროცლავი — კ. ც). თათბირზე, რომელიც ფიურერმა მოიწვია.³⁰⁶

ყუბანში და მისხაკოს პლაცდარზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

ჩვენმა ხომალდებმა შავ ზღვაში ჩაძირეს მოწინააღმდეგის 3 ათასი ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის სატორპედო კატარა და თვითმავალი კარჭაპი.

საბჭოთა ჯარებმა გააფთრებული ბრძოლების შედეგად გაათავისუფლეს ხარკოვი.

კურსკის ბრძოლა გერმანელ-ფაშისტთა ჯარების გამანადგურებელი დამარცხებით დამთავრდა. ეს იყო დიდი სამამულო ომის ერთ-ერთი უდიდესი ბრძოლა. მისი დამთავრების შემდეგ სტრატეგიული ინიციატივა საბოლოოდ წითელი არმიის ხელში გადავიდა.

ქერჩის გადასასვლელის რაიონში სადამოხანს შეიმჩნეოდა წითელი არმიის სატორპედო კატარლების მოქმედება. სანაპირო არტილერიამ ცეცხლით აიძულა ისინი სამხრეთისკენ დაეხიათ.

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

მიმდინარეობს მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა, მე-10 რუმინული ქვეითი და 125-ე ქვეითი დივიზიების ნაწილების შეცვლა.

დაახლოებით 20 საათზე გაიმართა პიტლერის საუბარი არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალთან გენერალ-ფელდმარშალ ე. ფონ კლაისტთან, რომელშიც მონაწილეობდნენ სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის უფროსი კ. ცაიტლერი და მარშალი ი. ანტონესკუ.³⁰⁶

1943 წლის 24 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

396-ე დღე

ყუბანისა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები იყო.

სარდლობის საგანგებო დავალებათა შესრულებისათვის კაპიტანი ნ. ს. არზიანი დაჯილდოვდა სამამულო ომის II ხარისხისა და წითელი ვარსკვლავის ორდენებით.

89-ე მსროლელთა დივიზია მე-18 არმიის სარდლის განკარგულებაში გადავიდა და დაიწყო მზადება ტამანის ნახევარკუნძულზე შეტევითი ბრძოლებისათვის.³²⁷

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. ბენდელიანი ჭიჭიკო ყაისარის ძე — გვარდიის მაიორი.
2. კარდანოვი კუბატი ლოკმანის ძე — კაპიტანი.
3. კნიაზევი ვასილ ალექსანდრეს ძე — უფროსი ლეიტენანტი.
4. ლევიცკი ნიკოლოზ ექვთიმეს ძე — ლეიტენანტი.

5. პოსტნოვი ალექსი ალექსის ძე — უფროსი ლეიტენანტი.

6. რიბინი ივანე პეტრეს ძე — მაიორი.

ყუბანის ცაში საპაერო ბრძოლებში გამოჩენილი მამაცობისა და გმირობისათვის საბჭოთა კავშირის გმირები — გვარდიის მაიორი ა. ი. პოკრიშკინი და კაპიტანი დ. ბ. გლინკა დაჯილდოვდნენ „ოქროს ვარსკვლავის“ მეორე მედლით.

• • •

ქერჩის გადასასვლელის რაიონში საბჭოთა ხომალდები სიბნელეში მივიდნენ ტაკის კონცხთან, შემდეგ კი სამხრეთისკენ წავიდნენ.

მე-17 არმიის მთელ ფრონტზე სადაზვერვო და დამკვრელი ჯგუფების აქტიური მოქმედებაა.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული ტანკი, 48 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 1 გერმანული, 15 რუმინული ტანკი, 13 ნამდვილი ტანკი.³⁰⁸

1943 წლის 25 აგვისტო

ოთხშაბათი

კავკასიისათვის ბრძოლის

397-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებს ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდათ.

მე-18 არმიაში გრძელდება დესანტისა და ტექნიკის დატვირთვა-გადმოტვირთვის ოპერაციის დამუშავება.

„კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა მასალები კავკასიის დაცვაში მონაწილე მფრინავების, ორგზის საბჭოთა კავშირის გმირების, ძმების დ. ბ. და მ. ბ. გლინკების შესახებ.

მიღებულია დადგენილება „გერმანული ოკუპაციისაგან განთავისუფლებულ რაიონებში კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის გაძლიერების ღონისძიებათა შესახებ“...

ქერჩის გადასასვლელის რაიონში, მე-15 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა. შეიმჩნევა სადაზვერვო და დამკვრელი ჯგუფების აქტიური მოქმედება.

მე-9 ქვეითი დივიზიის ფრონტისა და 44-ე საარმიო კორპუსის აღმოსავლეთის ფლანგის პირდაპირ დაზვერვამ აღნიშნა რუსების მოტორიზებული ნაწილების გაძლიერებული მოძრაობა.

მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები განაგრძობენ „გოტენკოპფის“ ხაზზე გადასვლას.

დაიწყო მე-14 ველოსიპედისტთა პოლკის ევაკუაცია ყირიმში.³⁰⁶

1943 წლის 26 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლას

ხ უ თ შ ა ბ ა თ ი

398-ე დღე

ყუბანში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

მისხაკოს პლაცდარმზე არტილერია და ნალმსატყორცნები კელავ მეთოდურად ანგრევდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვას.

მე-8 გვარდიული მოიერიშეთა ავიაპოლკის ესკადრილია ლეიტენანტ მ. ტ. სერგეიანის მეთაურობით საბრძოლო დავალებიდან რომ ბრუნდებოდა, წააწყდა 8 გერმანულ ავიაგამანადგურებელს. ჯგუფის მეთაურმა თვითონ იკისრა ბრძოლა და საშუალება მისცა სხვა თვითმფრინავებს ბაზაზე დაბრუნებულიყვნენ. საპაერო ბრძოლაში მ. ტ. სერგეიანი ჩამოაგდეს, მაგრამ ცოცხალი გადარჩა და ორი თვის შემდეგ მწყობრში დაბრუნდა.³²⁸

„კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა ნარკვევი ორგზის საბჭოთა გმირის გვარდიის მაიორის, კავკასიის დამცველის ა. ი. პოკრიშკინის შესახებ.

მუშაობა დაიწყო შავი ზღვის ფლოტის ხომალდებისა და შენაერთების მრავალტირაჟიანი გაზეთების რედაქტორთა სემინარმა.

სსრ კავშირის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატმა წერილი გაუგზავნა საფრანგეთის ეროვნული განთავისუფლების კომიტეტის თავმჯდომარეს სსრ კავშირში რ. გაროს, რომ საფრანგეთის ეროვნული განთავისუფლების კომიტეტს ცნობს როგორც „საფრანგეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ინტერესების წარმომადგენელს და ჰიტლერული ტირანიის წინააღმდეგ მებრძოლი ყველა ფრანგი პატრიოტის ხელმძღვანელს“.³²⁰

• • •

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე შეიმჩნევა წითელი არმიის ნაწილების გადაადგილება.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე რუსებმა საარტილერიო ცეცხლით მოსპეს საბრძოლო მასალის საწყობი.

მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე გელენჯიკის რაიონში შეიმჩნევა სპეციალური საბჭოთა გემებისა და ხომალდების გაძლიერებული გადაადგილება.

გრძელდება მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილების შეცვლა.³⁰⁶

1943 წლის 27 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ვ ი

399-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები განაგრძობდნენ სადაზვერვო ოპერაციებს მოწინააღმდეგის თავდაცვის სიღრმეში და წინა ხაზზე.

მისხაკოს პლაცდარმზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები მიმდინარეობდა.

გელენჯიკის რაიონში გაიმართა 255-ე წითელდროშოვანი საზღვაო მსროლელთა ბრიგადის პირადი შემადგენლობის საზეიმო კრება, რომელიც მიეძღვნა ბრიგადის შექმნის პირველ წლისთავს. ერთ წელიწადში ბრიგადამ განვლო სახელოვანი საბრძოლო გზა, მას მიენიჭა წითელი დროშის ორდენი, ბრიგადის 1500 ჯარისკაცი და ოფიცერი დაჯილდოვდა სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით.

მუშაობას განაგრძობს შავი ზღვის ფლოტის ხომალდებისა

და შენაერთების მრავალტირაჟიანი გაზეთების რედაქტორთა სემინარი.

სომეხ მეომრებში გასაერცელებლად ამიერკავკასიის ფრონტის პოლიტსამმართველოს გაეგზავნა გაზეთ „სოვეტაჟი-აიასტანის“ სპეციალური ნომრის 400 ეგზემპლარი. ეს ნომერი მიეძღვნა გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობლებთან ბრძოლაში სომხების ერთიანობის საკითხს.³³⁰

• • •

მე-17 არმიის ფრონტზე აქტიურად მოქმედებენ მზვერავი და დამკვრელი ჯგუფები.

მე-13 სატანკო დივიზია ევაკუაციაში მიდის ვენაში.

მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები წინ მიიწევენ „გოტენკოპფის“ ხაზზე.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული ტანკი, 58 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 1 გერმანული ტანკი, 15 რუმინული და 13 ნადავლი ტანკი.³⁰⁸

1943 წლის 28 აგვისტო

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

მე-400 დღე

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩვენმა ქვეგანაყოფებმა გაანადგურეს 116-ე ქვეითი პოლკის ბატალიონის შტაბი.

გაზეთი „ვპერიოდ ზა როდინუ“ იუწყება, რომ მზვერავმა წითელარმიელმა მოწონელიძემ დაჭრილმა დახოცა ორი პიტლერელი, ხოლო უნტერ-ოფიცერი ტყვედ ჩაიგდო და შტაბში მიიყვანა.

კრასნოდარის საჰაერო თავდაცვის პუნქტში მოეწყო საკომანდო-საშტაბო წვრთნა. წვრთნაში მონაწილეობდნენ საზენიტო არტილერიის 454-ე, 734-ე და 576-ე პოლკების შტაბები. წვრთნამ დაადასტურა შტაბების ოფიცერთა კარგი მომზადება.³³¹

„პრავდა“ იუწყება, რომ დამთავრდა შავი ზღვის ფლოტის

ხომალდებისა და შენაერთების მრავალტირაჟიანი გაზეთების რედაქტორთა სამი დღის სემინარი, რომელზეც რედაქტორებმა ერთმანეთს გაუზიარეს ომის დროს დაგროვილი გამოცდილება.

• • •

ლამით წითლების ავიაცია აქტიურად მოქმედებდა ქერჩის გადასასვლელის ჩრდილოეთით.

მე-5 საარმიო კორპუსი მისხაკოს რაიონში იბრძოდა ასეულთა ძალებით.

დაიწყო მე-10 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიისა და 101-ე ეგერთა დივიზიის ნაწილების შეცვლა.³⁰⁸

1943 წლის 29 აგვისტო

კავკასიის ფრონტის ბრძოლის

კ ბ რ •

401-ე დ ლ ე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებს ყუბანსა და ნისხაკონ ბლაცდარმის რაიონში ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდათ.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ შავ ზღვაში ჩაძირა მოწინააღმდეგის 6 ათასი ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი და საგუშაგო კატარღა.

აზოვის ზღვაში მფრინავებმა ჩაძირეს მოწინააღმდეგის ორი კატარღა, ბუქსირი და კარჭაპი, ხოლო სამ კატარღასა და ხუთ კარჭაპს სერიოზული ზიანი მიაყენეს.³³²

29 აგვისტოს ლამით დამთავრდა მტრის ტაგანროგის დაჯგუფების სრული გარემოცვა.

სომხეთის კოლმეურნეობებმა დაამთავრეს ანეულის ხვნის გეგმა, დაგეგმილების გადამეტებით მოხნეს 2 ათას ჰექტარამდე ფართობი.

აზერბაიჯანის კოლმეურნეობებმა მოხნეს 150 ათასი ჰექტარით მეტი, ვიდრე შარშან.

ჩაჩნეთ-ინგუშეთის მეურნეობებმა გეგმის გადამეტებით მოხნეს 15 ათასი ჰექტარი.

ვესიოლი-ლენინსკოეს რაიონში ნაშუადღევს გაძლიერდა არტილერიისა და ნაღმსატყორცთა ცეცხლი.

ქერჩის გადასასვლელის რაიონში მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

მე-6 რუმინული ცხენოსანთა დივიზია და 50-ე ქვეითი დივიზია საბრძოლო პოზიციებზე ცვლიან მე-3 და მე-4 რუმინულ სამთომსროლელთა დივიზიებს.

1943 წლის 30 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

402-ე დღე

დამთავრდა მე-18 არმიის ჯარების გადაჯგუფება.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდლობამ მე-18 არმიას დაუსახა ამოცანა: შავი ზღვის ფლოტის ავიაციასთან და დესანტთან ურთიერთმოქმედებით იერიშით აიღოს ნოვოროსიისკი და მისი ნავსადგური.

სამხრეთის ფრონტის ჯარებმა აზოვის სამხედრო ფლოტილის ხომალდებთან და დესანტთან ურთიერთმოქმედებით გაანადგურეს მოწინააღმდეგის ტაგანროგის დაჯგუფება, გაათავისუფლეს ტაგანროგი და დაამთავრეს როსტოვის ოლქის განთავისუფლება.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ მადლობა გამოუცხადა 1416-ე მსროლელთა დივიზიის მეომრებს ჩინებული საბრძოლო მოქმედებისათვის მოწინააღმდეგის ტაგანროგის დაჯგუფების განადგურების დროს.³³³

416-ე მსროლელთა დივიზიას მიენიჭა საპატიო სახელი „ტაგანროგის“, ხოლო დივიზიის პირად შემადგენლობას მადლობა გამოუცხადა უმაღლესმა მთავარსარდალმა.

შავი ზღვის ფლოტის წყალქვეშა ნაემა „შჩ-215“ ჩაძირა მტრის ტრანსპორტი „თისბე“.

ბელორეჩინსკის რაიონულმა კომისიამ შეადგინა აქტი ოკუპანტთა ბოროტმოქმედებისა და რაიონის 429 მშვიდობიანი მცხოვრების მოსპობის შესახებ. ქალათებმა წამებით დახოცეს 128 ტყვედ ჩაგვარდნილი საბჭოთა ჯარისკაცი და ოფიცერი და 8 ევაკუირებული მოქალაქე.³³⁴

44-ე საარმიო კორპუსები იგერიებდა რუსების შეტევებს პრიკუპანსკაიას აღმოსავლეთით მდებარე რაიონში.

მე-5 საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე, აგრეთვე ქერჩის გადასასვლელზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია ძირითადად შეიკრიბა ყირიმში.

370-ე ქვეითი დივიზიის 660-ე ქვეითი პოლკი გოლუბიცკაიაში იმყოფება.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული ტანკი, 51 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 16 რუმინული და 10 ნადავლი ტანკი.³⁰⁶

1943 წლის 31 აგვისტო

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

403-ე დღე

ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით საბჭოთა არტილერიისტებმა და ნალმმტყორცნელებმა დაანგრიეს მოწინააღმდეგის 9 ძელმიწური, მოსპეს 8 საარტილერიო და ნალმსატყორცნთა ბატარეა, დახოცეს ასამდე ჰიტლერელი.

„იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა მასალები ტაგანოგის შტურმისა და მტრის დაჯგუფების განადგურების შესახებ.

გაიმართა აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მორიგი პლენუმი.

ბაქოს, ვოლოდარსკის სახელობის სამკერვალო ფაბრიკამ 416-ე ტაგანოგის მსროლელთა დივიზიის გამარჯვებებს შრომითი გმირობით უპასუხა. კოლექტივმა იკისრა ვალდებულება მეომრებისათვის გეგმის გადამეტებით შეეკროს 1500 გიმნასტურა. მე-3 კვარტალში ფაბრიკის კოლექტივმა გეგმის გადამეტებით შეეკრა შინელების, შარვლების, გიმნასტურების, კარვების ათი ათასობით კომპლექტი. 1924 წელს მოპოვებული შრომითი წარმატებისათვის ფაბრიკა შრომის წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა.

მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე რუსებმა შეუტიეს 24-ე რუმინულ სამთომსროლელთა ბატალიონს, რომელმაც შეტევები მოიგერია.

სალამონს საბჭოთა მოიერიშე ავიაციამ დაბომბა და საბოროტო იარაღის ცეცხლი დაუშინა თემრუკის შიდანავსადგურს.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე შეიმჩნევა მზევრავი და დამკვრელი ჯგუფების აქტიური მოქმედება.³⁰⁶

1943 წლის 1 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

404-ე დღე

ყუბანსა და მისხაკოს პლაცდარმის რაიონში ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იბრძოდნენ თავიანთი პოზიციების გასაუმჯობესებლად.

შავი ზღვის ფლოტის პოლიტსამმართველომ და მე-18 არმიის პოლიტგანყოფილებამ ნაწილებში და ხომალდებზე გაგზავნა დირექტივა ნოვოროსიისკის ოპერაციის დროს პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის ორგანიზაციის შესახებ.³³⁵

შავი ზღვის ფლოტის პოლიტსამმართველომ, მე-18 არმიისა და ნოვოროსიისკის სამხედრო-საზღვაო ბაზის პოლიტგანყოფილებამ მოიწვიეს სადესანტო რაზმების, ჯგუფებისა და სადესანტო ნაწილების პოლიტმუშაკთა სამი დღის თათბირი. თათბირის მონაწილეებს გააცნეს დირექტივა პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის შესახებ, დაუსახეს ნოვოროსიისკის სადესანტო ოპერაციის მომზადებისა და განხორციელების პერიოდში პოლიტმუშაობის ორგანიზაციის კონკრეტული ამოცანები.³³⁶

საჰაერო თავდაცვის აღმოსავლეთის ფრონტის სამხედრო საჰაერო ძალებში ამ დროისათვის იყო: საჰაერო თავდაცვის მე-8 ავიაგამანადგურებელთა კორპუსი, მე-2 გვარდიული, 126-ე, 141-ე, 144-ე და 298-ე ავიაგამანადგურებელთა დივიზიები. ეს შენაერთები მტრის ავიაციის თავდასხმებისაგან იცავდნენ ჩვენი ქვეყნის დიდ პოლიტიკურ და სამხედრო-სამ-

რეწველო ცენტრებსა და ობიექტებს, როგორცაა გორკი, კუიბიშევი, სარატოვი, გროზნო, როსტოვი, სტალინგრადი, ყაზანი, თბილისი და ბაქო.³³⁷

ამ დროისათვის კასპიის ზღვის ტანკერთა ფლოტში იყო 197 670 ტონა საერთო ტვირთზიდვის 62 ერთეული.³³⁸

• ■ •

ქერჩის გადასასვლელის რაიონში შეიმჩნევა საბჭოთა ავიაციის სადაზვერვო მოქმედება.

საბჭოთა ჯარებმა ძლიერი საარტილერიო მომზადების შემდეგ პოლკის ძალებით მიიტანეს იერიში მე-5 და 44-ე საარმიო კორპუსების პირაპირზე მე-9 ქვეითი დივიზიის ჩრდილოეთი ფლანგისა და 125-ე ქვეითი დივიზიის სამხრეთ ფლანგზე. 370-ე ქვეითი დივიზიის რაიონში წითლებმა ძლიერი საარტილერიო მომზადების შემდეგ შეუტყეს დივიზიის თავდაცვის ფრონტს და გაარღვიეს იგი.³³⁹

მე-6 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიის ნაწილები ყირიმში შეიკრიბნენ. დაიწყო 79-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილების შეცვლა.

1943 წლის 2 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

405-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები აქტიურად ემზადებიან ყუბანში და მისხაკოს პლაცდარმზე შეტევისათვის.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. აზაროვი სერგი სიმონის ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.
2. კალუგინი თევდორე ზაქარიას ძე — კაპიტანი.
3. ტანკოშევი აჰმეტ ხან ტალის ძე — გვარდიის ლეიტენანტი.
4. კამოზინი პავლე მიხეილის ძე — უმცროსი ლეიტენანტი.
5. ლუგანსკი სერგი დანიელის ძე — კაპიტანი.
6. პავლოვი გრიგოლ როდიონის ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალურმა შტაბმა გასცა ბრძანება ყუბანის პლაცდარმის დაუყოვნებლივი ევაკუაციის შესახებ. ნოვოროსიისკის, ანაპისა და თემრუკის ნავსადგურების დასანგრევად მე-17 არმიას გამოუყვეს 450 ტონა ასაფეთქებელი ნივთიერება, «გარაუდობენ ამ რაოდენობის გაზრდას».

დილით ქერჩის გადასასვლელის რაიონში რუსების 12 მოიერიშემ შეუტია ბადრაგს ელენზნი კონცხის რაიონში.

მე-17 არმიის ფრონტზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

ნაშუადღევს რუსების მოიერიშე ავიაციამ დაბომბა და საბორტო იარაღის ცეცხლი დაუშინა გერმანიის ჯარების პოზიციებს კრასნი ოქტიაბრის აღმოსავლეთით, დაბომბა თავდაცვის საყრდენი პუნქტი თემრუკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული ტანკი და 53 საიერიშო ქვემეხი; 2 — ყირიმში — 16 რუმინული და 10 ნაღველი ტანკი.³³⁹

1943 წლის 3 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლას

პ ა რ ა ს კ ე ვ ი

406-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა აქტიური სადაზვერვო ოპერაციები განახორციელეს მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინა ხაზზე და სიღრმეში, ამასთან იბრძოდნენ თავიანთი პოზიციების გასაუმჯობესებლად.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის ორი სწრაფმავალი სადესანტო კარკაპი, მოტოსანდალი და საგუშაგო კატარა.³⁴⁰

89-ე მსროლელთა დივიზიამ საარტილერიო და ნაღმ-სატყორცნთა ცეცხლით დახოცა და დაჭრა მოწინააღმდეგის 35 ჯარისკაცი და ოფიცერი, დაანგრია 1 ძელმიწური, ჩაახშო ორი ნაღმსატყორცნთა ბატარეის ცეცხლი.³⁴¹

გენერალ-ლეიტენანტი ა. ი. ანტონოვი გაათავისუფლენ ჩრდილო კავკასიის ფრონტის შტაბის უფროსის თანამდებობიდან.

პიტლერელებმა ტონელნაიას სადგურზე ბანაკში ნოვოროსიისკიდან მორეკეს ქალაქის უკანასკნელი მცხოვრებნი.

სომხეთის კ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება „გერმანელთა ოკუპაციისაგან გათავისუფლებულ რაიონებში კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებათა გაძლიერების ღონისძიებათა შესახებ“, რომლის შესაბამისად 10 დღის მანძილზე შეგროვდა და პარტიის კრასნოდარის სამხარეო კომიტეტს გაეგზავნა 30 ათასი ეგზემპლარი პოლიტიკური და მხატვრული ლიტერატურა.³⁴²

სსრ კავშირის სახკომსაბჰომ ამხ. ს. ი. ქავთარაძე დანიშნა საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის მოადგილედ.

ირანის მთავრობამ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ გამოამჟღავნეს გერმანელთა დიდი სადივერსიო ჯგუფი.

• • •

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე რუსებმა შეუტეეს 97-ე ეგერთა დივიზიის, აგრეთვე 98-ე ქვეითი დივიზიის პოზიციებს პოდგორნის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

მე-5 საარმიო, 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების ფრონტზე და ქერჩის გადასასვლელის რაიონში საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.³³⁹

1943 წლის 4 სექტემბერი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

407-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები შეტევისათვის ემზადებიან.

მისხაკოს პლაცდარმზე მე-18 არმიის ნაწილებს ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლები ჰქონდათ.

„პრავდა“ იუწყება, რომ გაიმართა ჩრდილოეთ ოსეთის ასსრ უმაღლესი საბჭოს სესია, რომელმაც განიხილა სამხედრო მოსამსახურეთა ოჯახების სახელმწიფო უზრუნველყოფისა და საყოფაცხოვრებო მოწყობის საკითხი.

გაზეთი „კომსომოლსკაია პრავდა“ იუწყება, რომ სომხეთის სახელმწიფო გამომცემლობამ გამოუშვა რამდენიმე წიგნი ომის წლებში რესპუბლიკის კომკავშირის საქმიანობის შესა-

ხეზ, მათ შორის წიგნები: „კაპიტანი არან მირზოიანი“, „სომხეთის კომკავშირელები — ომის გმირები“ და სხვ. იქვე დაბეჭდილია ცნობა, რომ მომზადდა მხატვართა დიდი გამოფენა „სომხეთის კომკავშირი სამამულო ომში“. გამოფენაში მონაწილეობს 23 ახალგაზრდა მხატვარი, მათ შორის ელიკ ისაბეკიანი, ხაჩიკ ესაიანი, ონიკ ზარგარიანი და სხვები.

• • •

ჰიტლერის ბრძანებით მე-17 არმიამ ყუბანის პლაცდარმიდან უკანდახევის დროს უნდა დაანგრეოს მთელი ნაგებობები, შენობები, გზები, კაშხლები, რკინიგზები და გზატკეცილები, ნავთობმომპოვებელი საწარმოები. ნოვოროსიისკის ნავსადგური „ისე უნდა დაანგრიოთ და დანადმოთ, რომ რუსეთის ფლოტს დიდხანს არ შეეძლოს მისი გამოყენება. დანგრევის ღონისძიებებს ეკუთვნის აგრეთვე ფართო მასშტაბით დანალმვა, მათ შორის ნელი მოქმედების ნალმების ჩადგმა და ა. შ. მოწინააღმდეგეს უნდა დარჩეს უდაბნო, რომელსაც დიდხანს ვერ გამოიყენებს და, რომელზეც ვერ იცხოვრებს, სადაც თვეების მანძილზე აფეთქდება ნალმები“.³¹³

მე-17 არმიის ფრონტზე, აგრეთვე ქერჩის გადასასვლელზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა. შეიმჩნევა ჩვენი არმიის მზევრაკი და დამკვრელი ჯგუფების აქტიური მოქმედება.

16 საათსა და 15 წუთზე სიმფეროპოლში ჩაფრინდა არმიათა „ა“ ჯგუფის სარდალი გენერალ-ფელდმარშალი ე. ფონ კლაისტი, რათა ეცნობებინა ფიურერთან თავისი საუბრის შინაარსი. საუბრის დროს განიხილეს ყუბანის ხიდის წინა გამაგრების საკითხი.³³⁹

1943 წლის 5 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

408-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტზე ადგილობრივი მნიშვნელობის ბრძოლებია.

მე-18 არმიის არტილერია და ნალმსატყორცნები მეთოდურად ანგრევდნენ ჰიტლერელთა თავდაცვის წინა ხაზს მისხაკოს პლაცდარმზე.

მე-18 არმიის სარდალმა გენერალ-ლეიტენანტმა კ. ნ. ლესელიძემ მოაწყო ნოვოროსიისკში დესანტად გადასასხმელი ნაწილების მეთაურთა და ხომალდების მეთაურთა თათბირი, რომელზეც დააზუსტეს მომავალი დესანტის ამოცანები, სახმელეთო ჯარების ურთიერთმოქმედებისა და პირადი შემადგენლობის მომზადების საკითხები.³⁴⁴

„პრავედამ“ გამოაქვეყნა წერილი, რომელიც ქ. ტაგანროგის მშრომელებმა გაუგზავნეს უმაღლეს მთავარსარდალს ი. ბ. სტალინს. წერილში ნათქვამია: „ჩვენი თავდადებული შრომით, ჩვენი დაუცხრომელი მუშაობის ზურგში, ხელს შევუწყობთ საბჭოთა ადამიანების გათავისუფლების სანატრელი დღის მოახლოებას... მზად ვართ ჩვენი პარტიისა და მთავრობის პირველივე მოწოდებით შევიდეთ წითელი არმიის რიგებში ჩვენი სამშობლოს დასაცავად“.

სომხეთის კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მისალოცი დეპეშა გაუგზავნა შავი ზღვის ფლოტის სახაზო ხომალდის — „სევასტოპოლის“ მეთაურებსა და პირად შემადგენლობას ხომალდის 30 წლისთავთან დაკავშირებით.



მე-17 არმიის ფრონტზე, აგრეთვე ქერჩის გადასასვლელის რაიონში საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

დაიწყო მე-9 ქვეითი დივიზიების ნაწილების გაყვანა, გრძელდება 73-ე ქვეითი დივიზიების ნაწილების შეცვლა.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული ტანკი, 48 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 20 რუმინული და 10 ნადავლი ტანკი³³⁹.

1943 წლის 6 სექტემბერი

ო რ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიის ფრონტის ბრძოლის

409-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები იბრძოდნენ თავიანთი პოზიციების გასაუმჯობესებლად, გააქტიურდა მზვერავი და დამკვრელი ჯგუფების მოქმედება.

მე-18 არმიის არტილერია და ნალმსატყორცნები ანგრევენ

დნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინახაზს მისხაკოს პლაცდარმზე.

89-ე მსროლელთა დივიზიის 526-ე მსროლელთა პოლკის მე-5 მსროლელთა ასეულის, ოცეულის მეთაური ლეიტენანტი პეტროსიანი მებრძოლთა ჯგუფთან ერთად შეიჭრა მოწინააღმდეგის ტრანშეაში, ავტომატით დახოცა სამი გერმანელი ჯარისკაცი, ხელთ იგდო მათი იარაღი და დოკუმენტები და უკან დაბრუნდა.³⁴⁵

„პრავდა“ გამოაქვეყნა სტატია „აზერბაიჯანის შეილების“ 416-ე ტაგანროგის მშრომელთა დივიზიის საბრძოლო გზის შესახებ, რომელიც დაიწყო 1942 წლის აგვისტოში თერგზე კავკასიისათვის ბრძოლებში. განვლილი წლის მანძილზე დივიზიამ სახელი გაითქვა, როგორც მტეიცე, მამაცმა მებრძოლმა გერმანელ ფაშისტ-დამპყრობთა წინააღმდეგ.

⋮

* * *

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე 97-ე ეგერთა დივიზიამ მოიგერია რუსების შეტევა.

მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე და ქერჩის გადასასვლელზე საბრძოლო მოქმედება არ ყოფილა.

153-ე საავიაციო-საველე დივიზია ცვლის მე-5 რუმინული ცხენოსანთა პოლკის ნაწილებს.³³⁹

1943 წლის 7 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ი

410-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ამზადებენ შეტევისათვის მზადებას.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის 2 კატარლა, ბუქსირი და კარჟაპი.

351-ე მსროლელთა დივიზიამ დაიწყო ბრძოლები ტამანის ნახევარკუნძულის განთავისუფლებისათვის, რომელიც 1943 წლის 9 ოქტომბერს დამთავრდა. ამ დროის განმავლობაში დივიზიამ გაათავისუფლა 5 რაიონული ცენტრი და 103 დასახლებული პუნქტი.

„პრავდა“ იუწყება, რომ შავი ზღვის ფლოტი შეემატა სა-

გუშაგო კატარღა „ზღვის სული“, რომელიც აშენდა მწერალ ლ. ს. სობოლევის სახსრებით. — მან 19 მარტს მეორე ხარისხის სტალინური პრემიის მთელი თანხა შეიტანა საბრძოლო ხომალდის ასაშენებლად. პრემია მას მიენიჭა მოთხრობების კრებულისათვის „ზღვის სული“.

გაზეთი „კომსომოლსკაია პრავდა“ იუწყება, რომ მოსკოვში მუშაობას განაგრძობს საკავშირო ალკკ ცენტრალური კომიტეტის მიერ ორგანიზებული გამოფენა „კომკავშირი სამამულო ომში“. გამოფენაზე ექსპოზირებულია მასალები საბჭოთა კავშირის გმირები ე. ნოსაიას შესახებ. ამ მფრინავმა ქალმა კავკასიისათვის ბრძოლებში 354 ღამის საბრძოლო გაფრენა შეასრულა, გერმანელებს დააყარა 48857 კილოგრამი ბომბი და ერთ-ერთ ბრძოლაში დაიღუპა.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე, 79-ე ქვეითი დივიზიის უბანზე მთელ დღეს მიმდინარეობს ბრძოლები პობედა-კიევსკაიას რაიონში.

მე-10 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიების უბანზე მოწინააღმდეგემ მრავალრიცხოვანი შეტევების შედეგად გაარღვია დივიზიის თავდაცვის ფრონტი ლენინსკოეს ჩრდილოეთით.

დაიწყო 125-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილების გაყვანა.³³⁹

1943 წლის 8 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

411-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სარდალმა, გენერალ-პოლკოვნიკმა ი. ე. პეტროვმა და შავი ზღვის ფლოტის სარდალმა ვიცე-ადმირალმა ლ. ა. ვლადიმირსკიმ მოაწყვეს ოფიცერთა შემადგენლობის თათბირი, სადაც გააცნეს ნოვოროსიისკის დესანტის ამოცანა, განიხილეს ფლოტისა და არმიის ძალების მზადყოფნის საკითხები, აგრეთვე დასახეს კონკრეტული ამოცანები.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარები ყუბანში და მე-18 არმიის ჯარები მისხაკოს პლაცდარმზე იბრძვიან თავიანთი პოზიციების გასაუმჯობესებლად.

დოლგაიას მთაზე 89-ე მსროლელთა დივიზიის 390-ე და 526-ე მსროლელთა პოლკების ქვეგანაყოფებმა 7 გასასვლელი გაჭრეს დანალმულ ველებსა და მავთულხლართებში. დივიზიის არტილერიამ დოლგაიას მთაზე დაანგრია 6 ძელმიწური და გაფანტა მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის დაახლოებით ორი ასეული.³⁴⁶

6 დანალმულ ველსა და მავთულხლართებში გასასვლელების მომზადებაში მამაცობითა და მტკიცე მოქმედებით განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი 89-ე მსროლელთა დივიზიის მესანგრეთა ბატალიონის უფროსმა სერჟანტმა მანიანმა და ბატალიონის მეთაურმა კაპიტანმა ნერსესიანმა. უფროსმა სერჟანტმა მანიანმა, რომელიც მესანგრეთა განყოფილებას ხელმძღვანელობდა, 6 გასასვლელი გაჭრა დანალმულ ველებზე, ხოლო მეშვიდის გაჭრის დროს, მძიმედ დაიჭრა მუცელში.³⁴⁶

გვარდიის უფროსი ლეიტენანტის კრაჟენეკოს ბატარეის მეზენიტეებმა ჩამოაგდეს მტრის ორი თვითმფრინავი „იუ-88“.³⁴⁷

მეტყვიამფრქვევე ჟაგო თოდუამ გაანადგურა მტრის მეტყვიამფრქვევეთა ჯგუფეული, ხელთ იგდო ტყვიამფრქვევი და მისი ცეცხლით მოსპო ათობით პიტლერელი და ორი სატყვიამფრქვევო წერტი. მამაცი მეომრის მოქმედებამ დიდად შეუწყო ხელი ბრძოლის წარმატებას. მამაცობისათვის ჟ. თოდუა სამამულო ომის პირველი ხარისხის ორდენით დაჯილდოვდა.

• • •

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე 38-ე რუმინული ქვეითი პოლკის უბანზე გუშინ რუსებმა გაარღვიეს თავდაცვის ფრონტი. საღამოს 6 საათზე 38-ე რუმინულმა ქვეითმა პოლკმა წამოიწყო შეტევა მდგომარეობის აღსადგენად, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.

დაიწყო 101-ე ეგერთა დივიზიის ნაწილების გაყვანა.³⁴⁹

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოსათვის ცნობილი გახდა, რომ გერმანელთა მე-17 არმიამ მიიღო ბრძანება დაეტოვებინა ტამანის ნახევარკუნძული. ტამანის დაჯგუფების წინააღმდეგ საბჭოთა ჯარების მტკიცედ შეტევამ ჩაშალა მე-17 არმიის გეგმაზომიერი უკანდახევა.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა დაიწყეს საბჭოთა ჯარების შეტევის მესამე (დასკვნითი) ეტაპი, რომლის დროს განხორციელდა ნოვოროსიისკ—ტამანის შეტევითი ოპერაცია.

სალამოს გელენჯიკში დაიწყო ჯარების ჩასხმა სადესანტო გემებში. 21 საათისათვის პირველმა და მეორე სადესანტო რაზმებმა ჩასხმა დაამთავრეს და 21 საათსა და 15 წუთზე ზღვაში გავიდნენ. მესამე სადესანტო რაზმმა 1 საათით დააყოვნა გემებში ჩასხმა.

შეტევის დღისათვის მე-18 არმიაში იყო 42 500 მეგრძოლი, 600-მდე ქვემეხი, 660 82—120 მილიმეტრიანი ნაღმსატყორცნი, 48 ტანკი. მე-18 არმიის ზოლში გერმანელებს ჰყავდათ 43 700 კაცი, ჰქონდათ 400-მდე ქვემეხი, 81-მილიმეტრიანი და მეტი კალიბრის 680 ნაღმსატყორცნი, 20 ტანკი. ძალები დაახლოებით თანაბარი იყო.³⁴⁸

დესანტის გადასხმაში მონაწილეობდა 81 კატარლა, 31 სადესანტო ბოტი, 28 მოტორიანი და ნიჩბიანი ბარკასი. გარდა ამისა შეიქმნა უზრუნველყოფის რაზმები, რომლებშიც იყო 37 საბრძოლო კატარლა, მათ შორის 32 ტორპედიანი კატარლა, და დაჭრილთა საევაკუაციო რაზმი — 5 კატარლა.

10 სექტემბრისთვის მე-4 საპაერო არმიაში იყო 732 საბრძოლო თვითმფრინავი, ხოლო შავი ზღვის ფლოტის სამხედრო-საპაერო ძალებში — დაახლოებით 450 თვითმფრინავი.

ნოვოროსიისკის ოპერაციის საერთო ხელმძღვანელობა გენერალმა ი. ე. პეტროვმა ითავა. თავის მოადგილეებად მან დანიშნა: სახმელეთო ჯარებში — გენერალი კ. ნ. ლესელიძე, საზღვაო ნაწილში — ვიცე-ადმირალი ლ. ა. ვლადიმირსკი.

შესრულდა 25 წელი გაზეთ „კრასნი ვოინის“ — შემდგომში „ბოეც რკკას“ პირველი ნომრის გამოსვლის შემდეგ.

სომხეთის კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო დადგე-

ნილება „სომეხ ხალხთან წითელი არმიის სომეხი მეომრების კავშირის განმტკიცების ღონისძიებათა შესახებ“, რომლის შესაბამისად სომხეთის გაზეთებისა და ჟურნალების რედაქციები, გამომცემლობები და სომხეთის დეპეშათა სააგენტოს ჯარებს უგზავნიდნენ დიდძალ ჟურნალ-გაზეთებს, პოლიტიკურ და მხატვრულ ლიტერატურას, სპეციალურ ბიულეტენებს, სომეხი მეომრებისათვის უშვებდნენ ბროშურების სერიებს, ამზადებდნენ ეროვნულ საკრავებს.³⁴⁹

• • •

დაზვერვის მონაცემებით, გელენჯიკის რაიონში 200-მდე სხვადასხვა ზომადი და გემია. ეს მოწმობს, რომ მალე წითლები დიდ სადესანტო ოპერაციას წამოიწყებენ.

მე-6 რუმინული ცხენოსანთა დივიზია ძირითადად შეიკრიბა ყირიმში. 125-ე ქვეითი დივიზიის ევაკუაცია თვითმფრინავებით ხდება. მე-4 სამთომსროლელთა დივიზია და 228-ე პოლკის ერთი ნახევარი ნოვოროსიისკშია, ხოლო მეორე ნახევარი — ნატუხაევსკაიაში.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული ტანკი და 59 საიერიშო ქვემეხი. 2. ყირიმში — 20 რუმინული და 10 ნადავლი ტანკი.³³⁹

1943 წლის 10 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ვ ი

413-ე დ ლ ე

ნოვოროსიისკის რაიონში სადესანტო რაზმების გადასხმით და სახმელეთო ჯარების მოქმედებით დაიწყო ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებისა და შავი ზღვის ფლოტის ნოვოროსიისკის ოპერაცია. მთავარი დარტყმა განახორციელა მე-16 არმიამ, რომლის ამოცანა იყო შავი ზღვის ფლოტის დესანტთან თანამოქმედებით გაეთავისუფლებინა ქალაქი ნოვოროსიისკი და მისი ნავსადგური და შემდგომი შეტევა განეეითარებინა ვერხნეზაკანსკის, ანაპის მიმართულებით.

სადესანტოდ გამზადებული რაზმის ზომალდები ღამით გელენჯიკიდან ნოვოროსიისკში გადავიდნენ. გადასვლამ ორგანიზებულად ჩაიარა.

2 საათსა და 44 წუთზე სამივე სადესანტო რაზმმა ადგილი დაიკავა საწყის პოზიციებზე. მიცემული სიგნალით სანაპირო და საზომალდო არტილერიის 800 ქვემეხმა ცეცხლი დაუშინა მტერს. ერთდროულად ავიაციამ ჰაერიდან მძლავრი საბომბო დარტყმები განახორციელა.

ნოვოროსიისკის ნავსადგურში პირველები შეიჭრნენ გარღვევის სატორპედო კატარღების ჯგუფები მე-2 რანგის კაპიტნის ვ. ტ. პროცენკოს მეთაურობით. მათ ტორპედოები დაუშინეს საცეცხლე წერტებს მიწაყრილებზე, ააფეთქეს მაგთულხლართები, რითაც უზრუნველყვეს სადესანტო გემების მისვლა ნაპირთან. დესანტის გადასხმა მთელ ღამეს გრძელდებოდა. დილისთვის მედესანტეებმა ხელთ იგდეს მიწაყრილები, ნავმისადგომები, ნავსადგური და ქალაქისკენ გაეშურნენ.³⁵⁰ ნაპირის შეტევის ჯგუფის კატარღებმა მე-3 რანგის კაპიტნის ვ. ი. დოვგაის მეთაურობით იერიში მიიტანეს სანაპიროზე, ნავსადგურის გარეთ, გადასხმის ადგილებში.

პირველები ნაპირზე გადავიდნენ საზღვაო ქვეითი ჯარის 383-ე და 142-ე ბატალიონების მეზრძოლები.³⁵¹

დილის 3 საათზე 15-წუთიანი საარტილერიო მოქმედების შემდეგ დესანტთან ერთად შეტევაზე გადავიდნენ მე-18 არმიის გარღვევის აღმოსავლეთისა და დასავლეთის სახმელეთო ჯგუფები. მთელი ღლე-ღამის განმავლობაში გრძელდებოდა შეუპოვარი ბრძოლები, მაგრამ მოწინააღმდეგის თავდაცვის გარღვევა ვერ მოხერხდა.

არმიის პოლიტგანყოფილების მუშაკებმა კაპიტანმა დ. ა. ჯაბუამ და მაიორმა ა. ა. მოვშოვიჩმა, რომლებიც 1339-ე პოლკთან ერთად გადავიდნენ ნაპირზე, ბრძოლის ვითარებაში გააცნეს მეთაურებს მე-18 არმიის სამხედრო საბჭოს მიმართვა მედესანტეებისადმი.

უმცროსმა სერჟანტმა ა. ს. დავიდიანმა ტანკსაწინააღმდეგო ქვემეხით მოსპო მტრის სატყვიამფრქვევო წერტი და 4 ჯარისკაცი გადასხმის რაიონში, შემდეგ მოსპო სატყვიამფრქვევო მეორე წერტი, გრანატები დაუშინა 2 ძელმიწურს. კონტრშეტევების მოგერიებისას დავიდიანმა მოსპო მტრის ავტომატქანა და 20 ჯარისკაცი.³⁵²

თავი გამოიჩინეს ლეიტენანტ ლ. ე. ასტაფიევის ოცეულის

მებრძოლებმა, რომლებმაც ნაპირზე ორი ძელმიწური გაანადგურეს და პირველები შეიჭრნენ დაბა ტურეცკი სადში.

1339-ე ქვეითი პოლკის მე-3 ბატალიონის ქვედანაყოფები კაპიტან ნ. ნ. კაიროვის მეთაურობით, კაპიტან მ. ნ. კირიჩენკოს მეთაურობით ასეული გადავიდნენ საიმპორტო ნავსადგურის რაიონში, შეიჭრნენ ქარხანა „პროლეტარის“ ტერიტორიაზე, შემდეგ კი აღამოვიჩა ბაღის გარეუბანში. ამ ბრძოლებში მედესანტეებმა გაანადგურეს საარტილერიო დივიზიონის შტაბი, ხელთ იგდეს 4 ქვემეხი, რამდენიმე ტყვიამფრქვევი, რადიოსადგურები, საბრძოლო მასალისა და სურსათის საწყობები.

1339-ე ქვეითი პოლკის მოქმედების რაიონში მოწინააღმდეგე დიდი ძალები ამოქმედდა. 73-ე ქვეითი დივიზიის 186-ე პოლკის ნაწილების დასახმარებლად, რომლებიც თავს იცავდნენ, გაგზავნეს მზვერავთა ესკადრონი, მესანგრეთა ბატალიონი და 101-ე ეგერთა დივიზიის 228-ე ქვეითი პოლკი. მაგრამ მტრის ცდა, გაეთიშა ჩვენი ნაწილები პლაცდარზე, ამოუგომოდგა.

ნავსადგურის ცენტრალურ ნაწილში წარმატებით გადავიდა საზღვაო ქვეითი ჯარის 393-ე ბატალიონი კაპიტან-ლეიტენანტ ვ. ა. ბოტილევის მეთაურობით. ბატალიონის მებრძოლებმა გატეხეს მტრის წინააღმდეგობა, ხელთ იგდეს სანაპირო, შეიჭრნენ 73-ე ქვეითი და მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიებს შორის.

კაპიტან ა. ვ. რაიკუნოვის მეთაურობით ასეულმა, რომელიც ხე-ტყის ნავმისადგომზე გადავიდა, განავითარა შეტევა რკინიგზის ვაგზლის მიმართულებით და მოსპო მტრის გარნიზონი. მე-2 თანრიგის ზემდეგმა კომუნისტმა ვ. სმორჩევსკიმ ვაგზლის შენობაზე აღმართა საბჭოთა სამხედრო-საზღვაო დროშა. განთიადისას ასეულმა აიღო სატვირთო სადგური, ნავთობსაცავი და ელევატორის სამი კოშკი, მოსპო ასზე მეტი პიტლერელი. დღის განმავლობაში რაიკუნოვის ასეულმა მოიგერია ფაშისტთა 13 კონტრშეტევა.

სნაიპერმა თ. ი. რუბახომ, რომლის ანგარიშზე 276 დახოცილი ფაშისტი იყო, გადასხმის დღეს გაანადგურა ტყვიამფრქვევისა და ექვსლულიანი ნაღმსატყორცის გათვლა. ამ დღეს იგი ორჯერ დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა.

ფრონტის სარდლობამ მოწინააღმდეგის ზურგში გაგზავნა მზვერავთა ოთხი ჯგუფი შემდეგი მარშრუტებით: ამანათი — გორნოე — ვერხნეზაკანსკი; ნოვოკრიმსკოე — გლადკოვსკაია; კიევსკაია და ვარენიკოვსკაია. დავალებიდან რომ დაბრუნდნენ, მზვერავებმა მოახსენეს, რომ მოწინააღმდეგის ზურგის ნაწილებმა უკან დაიხიეს, აღნიშნეს ფაშისტთა ჯარების, ტექნიკისა და შტაბების განლაგების ადგილები.

ამ და სხვა მონაცემებით გამოიტანეს დასკვნა, რომ მოწინააღმდეგე უახლოეს დღეებში აპირებს უკანდახევას.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ 9 სექტემბერს ღამით დაბომბა კირილოვკა, სადაც განლაგებული იყო მოწინააღმდეგის დიდი შენაერთის შტაბი.³⁵³

89-ე მსროლელთა დივიზიის 390-ე მსროლელთა პოლკის პირველმა ბატალიონმა დილის 5 საათსა და 45 წუთზე იერიში მიიტანა დოლგაიას მთაზე და აიღო იგი. მოწინააღმდეგემ რამდენიმე გააფთრებული კონტრშეტევის შედეგად 6 საათსა და 45 წუთზე საწყის პოზიციებზე დააბრუნა პირველი ბატალიონი. ბატალიონის შემდგომი ცდები აეღოთ დოლგაიას მთა წარუმატებლად დამთავრდა.³⁵⁴

• • •

ორი საათის ძლიერი საარტილერიო და საავიაციო მომზადების შემდეგ, წითლებმა დილის 3 საათზე ნოვოროსიისკში გადასხეს დიდი დესანტი. ჩვენი არტილერიის ძლიერი ცეცხლისა და დიდი დანაჯარგების მიუხედავად, საბჭოთა მედესანტეებმა ხელთ იგდეს ნავსადგური, აღმოსავლეთი მიწაყრილი და რკინიგზის სადგურის ტერიტორია, აგრეთვე დასავლეთი მიწაყრილი. ბემეს ჯგუფის შეტევებს აღმოსავლეთის მიწაყრილის წინააღმდეგ წარმატება არ მოჰყოლია. 73-ე ქვეითი დივიზიისა და მე-9 ქვეითი დივიზიის ნაწილები ნოვოროსიისკში იბრძვიან. საბჭოთა მოიერიშე ავიაციამ სადესანტო ჯარების მხარდასაჭერად დაბომბა დიურსოს რაიონი, ოზერეიკის ხეობა, 44-ე საარმიო კორპუსის აღმოსავლეთ ფლანგის უკან.

ღამით ბევრი აფეთქებები იყო სიმფეროპოლის, სევასტოპოლის, ბახჩისარაის რკინიგზის სადგურებზე. ნაშუაღამევს აფეთქებები განმეორდა.

101-ე სამთომსროლელთა დივიზია: 228-ე პოლკის ერთი ნახევარი ბერეზოვკაშია, მეორე ნახევარი კი ახტანიზოვსკაიას სამხრეთით; 370-ე ქვეითი დივიზია: 666-ე ქვეითი პოლკის ორივე ნახევარი მიდის შურის ჯგუფის უბანზე.

125-ე ქვეითი დივიზიის 420-ე პოლკის გოსტაგაევსკაიიდან 20 თვითმფრინავით გაფრინდა ქერჩში.³³⁹

1943 წლის 11 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ე

414-ე დ ღ ე

დილის 2 საათზე ხანმოკლე, მაგრამ ძლიერი საარტილერიო მომზადების შემდეგ ჯარების აღმოსავლეთის ჯგუფმა, 89-ე სომხურმა მსროლელთა დივიზიამ და ჯარების დასავლეთის ჯგუფმა შეუტოეს მოწინააღმდეგეს. 89-ე დივიზიის ქვეგანაყოფები სოლივით შეიჭრნენ პირველი რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის თავდაცვაში, ხელთ იგდეს და გარემოცვაში მოაქციეს 15 ძელმიწური სახარნაია გოლოვას მთის რაიონში და დღის დამლევამდე ბრძოლებით შებოჭეს მისი ნაწილები. ჯარების აღმოსავლეთის ჯგუფმა ნაპირის გასწვრივ გაარღვია მოწინააღმდეგის თავდაცვა და ელსადგურის რაიონში შეუერთდა 1339-ე პოლკს.

ღამის ბრძოლებში თამამად და გადაჭრით მოქმედებდნენ 55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის მეზობლები. მე-5 ასეულის ორმა ოცეულმა გვარდიის ზემდეგის კ. ვ. ჩუგუნოვისა და გვარდიის უფროსი სერჟანტის ს. პ. კოჩაროვის მეთაურობით წყლით შემოუარეს გერმანელთა თავდაცვით ნაგებობებს, გრანატები დაუშინეს გერმანელთა საცეცხლე წერტებს და იერიში მიიტანეს მათზე. მე-5 ასეულმა გზა გაუხსნა მედესანტეებს.

2 საათსა და 45 წუთზე 1331-ე პოლკის მე-2 ბატალიონმა აგრეთვე გაარღვია მტრის თავდაცვა მოიერიშე რაზმის ხელმარჯვნივ და შეუერთდა 1339-ე პოლკს.

2 საათსა და 40 წუთზე დაიწყო 1337-ე პოლკის, 290-ე პოლკისა და გრიგორიევის რაზმის გადასხმა. 11 სექტემბრის დილის 3 საათამდე შავი ზღვის მეზღვაურებმა გადაიყვანეს და გადასხეს 2602 კაცი: 1976 კაცი საიმპორტო ნავმისადგომთან, 386 კაცი — ელევატორისა და ნავთობსასხმელ ნავმისადგომებ-

თან, 240 კაცი — დასავლეთის მიწაყრილსა და საკაბოტაჟო ნავმისადგომებთან.

დღის მანძილზე 1337-ე და 1339-ე პოლკებმა და მაიორ გრიგორიევის რაზმმა აიღეს დაბა ტურეცკი სადი, ადამოვიჩა ბალკის გარეუბნის რამდენიმე უბანი და ქარხანა „წითელი ძრავის“ კორპუსები.

კამიშოვია ბალკის რაიონში დაიწყო ჯებირის მშენებლობა ტანკების გადასასვლელად. მშენებლობას ხელმძღვანელობდა არმიის საინჟინრო ჯარების უფროსი პოლკოვნიკი ე. მ. ჟური-ნი. ტანკების გადასვლის პირველი ცდა მარცხით დამთავრდა, მოწინააღმდეგემ საარტილერიო ცეცხლით დაანგრია გადასასვლელი, ორი ტანკი დააზიანა, მესამე კი ხევე ჩავარდა. მესანგრეებმა ტანკი ამოიყვანეს.

გააფთრებული ბრძოლები იყო ნავთობსახმელი ნავმისადგომიდან ელევატორის ნავმისადგომამდე, მეზღვაურთა კლუბის, ელევატორის, საკაბოტაჟო ნავმისადგომის რაიონში.

ჯარების დასავლეთის ჯგუფის შეტევა ამჯერადაც წარუმატებელი აღმოჩნდა.

11 სექტემბერს დილით შეტევაზე გადავიდნენ მე-9 არმიის ნაწილები, მაგრამ 14 სექტემბრამდე წარმატება ვერ მოიპოვეს.

დღის დამლევს 318-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები მოწინააღმდეგეს ერეკებოდნენ ადამოვიჩა ბალკის გარეუბნიდან და ქარხანა „წითელი ძრავის“ რაიონიდან. შემდეგ კი შეიჭრნენ გარეუბან სტანდარტში.

საზღვაო ქვეითი ჯარის მეტყვიაფრქვევებ ხ. ა. ბაკუნცმა, რომელიც 10 სექტემბერს ღამით გადავიდა ნოვოროსიისკში, მეზღვაურთა კლუბის რაიონში ტყვიაფრქვევით დახოცა 11 გერმანელი, ჩაახშო 6 საცეცხლე წერტი, მძიმედ დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა.³⁵⁵

მოწინააღმდეგის ძლიერი საარტილერიო და ნაღმსატყორცნთა ცეცხლის მიუხედავად 351-ე მსროლელთა დივიზიის 1157-ე მსროლელთა პოლკის სანიტრებმა ამაფუშაროვმა, საბაზიტოვმა, ტეშინმა და ტკაჩენკომ ბრძოლის ველიდან გაიყვანეს მძიმედ დაჭრილი 22 მეზღვაური და მეთაური.³⁵⁶

89-ე მსროლელთა დივიზიის 390-ე მსროლელთა პოლკის პირველი მსროლელთა ასეულის მე-3 ოცეულის მეთაურმა ლეიტენანტმა გრიგორიანმა სახარნაია გოლოვას მთის რაიონ-

ში თავისი მზევრავთა რაზმი პატარ-პატარა ჯგუფებად დაჰყო, მივიდა მოწინააღმდეგის თავდაცვის წინა ხაზზე და საგულდაგულოდ დაზვერა ცეცხლისა და ქვეითი ჯარის საწინააღმდეგო დაბრკოლებების სისტემა. მოწინააღმდეგის შეტევის დროს გრიგორიანმა ორ ჯგუფს უბრძანა უკან დაეხიათ, თვითონ კი სხვა ორ ჯგუფთან ერთად ზურგში ჩასცა ლახვარი მტერს და აიძულა გერმანელები საწყის პოზიციებზე დაეხიათ. ბრძოლის ველზე დარჩა 23 დახოცილი ჯარისკაცი და ოფიცერი, 4 ხელის ტყვიამფრქვევი, 10 ავტომატი.³⁵⁷

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება წითელი ვარსკვლავის ორდენით გაზეთ „ბოეც რკკას“ დაჯილდოების შესახებ მისი პირველი ნომრის გამოსვლის 25 წლისთავთან დაკავშირებით.

გაზეთმა „ბაკინსკი რაბოჩიმ“ გამოაქვეყნა ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭოსა და პოლიტსამმართველოს წერილი აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და რესპუბლიკის სახკომსაბჭოსადმი აზერბაიჯანელ მეომართა საბრძოლო გმირობის შესახებ.

იქვე გამოქვეყნდა დაღესტნის მშრომელთა წერილი 416-ე მსროლელთა დივიზიის მეომრებისადმი, რომლის შემადგენლობაში იბრძოდა დაღესტნის ცალკე ცხენოსანთა ესკადრონი.

მოწინააღმდეგემ ბრძოლაში ჩართო 73-ე ქვეითი დივიზიის 170-ე ქვეითი პოლკი, რამდენიმე მოიერიშე რაზმი და 20 ტანკი.

• • •

სახმელეთო ჯარების უმაღლესი მთავარსარდლობის გენერალური შტაბის ოპერატიულ განყოფილებაში გაგზავნილ არმიათა „ა“ ჯგუფის შტაბის მოხსენებითს ბარათში პესიმისტურად ნათქვამია: „არა გვგონია, რომ შეეძლებოთ რუსების მთლიანად გაძევებას ნოვოროსიისკიდან“.

ნოვოროსიისკში მძიმე მდგომარეობაა. ღამით რუსებმა აღმოსავლეთ მიწაყრილზე ახალი დიდი ძალები გადმოსხეს. რკინიგზის სადგურის იერიშს წარმატება არ ჰქონია. რუსები ძლიერ ცეცხლს უშენენ რუმინელ ეგერთა ბატალიონს, წინ

ვერ იწევს აგრეთვე 228-ე პოლკის პირველი ბატალიონი, გარემოცვაშია 173-ე მზვერავთა ესკადრონიც.

44-ე საარმიო კორპუსის ფრონტზე 98-ე ქვეითი და 97-ე ეგერთა დივიზიების, მე-10 რუმინული ქვეითი დივიზიის უბანზე რუსებმა ძლიერი საარტილერიო მომზადების შემდეგ დარტყმა განახორციელეს გორნო — ვესიოლოეს რაიონში, ლენინსკოეს, კესლეროვის ჩრდილოეთით.

მოწინააღმდეგემ ორჯერ შეუტია 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსს კრასნი ოქტიაბრსა და კალაბატკას შუა მდებარე რაიონში.

პირველმა სლოვაკთა ქვეითმა დივიზიამ შეცვალა 153-ე საავიაციო-საველე დივიზია.³³⁹

1943 წლის 12 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კვირა

415-ე დღე

11 სექტემბერს ღამით და 12 სექტემბერს მთელი დღის მანძილზე 318-ე დივიზია უტევდა სტანდარტის გარეუბანში. დღისით დივიზიის ნაწილებმა მოიგერიეს ექვსი კონტრშეტევა, რომლებიც მოწინააღმდეგემ წამოიწყო აღამოვიჩა ბალკის ჩრდილო გარეუბნიდან და ქარხანა „პროლეტარის“ ჩრდილოეთით. სასტიკი ბრძოლები გაჩაღდა პიტლერელთა ალყაში მყოფ გარნიზონებთან ქარხანა „პროლეტარის“ რაიონში მდებარე მრავალსართულიან სახლსა და ტრამვაის პარკის რაიონში მდებარე ორსართულიან სახლთან, აგრეთვე სხვა ადგილებში.

11 სექტემბერს ღამით ჩვენი ჯარები მეორედ შეეცადნენ კამიშოვია ბალკის ფორსირებას, მაგრამ ამაოდ. მხოლოდ 15 საათისათვის გადავიდა შეტევაზე პირველი სამი ტანკი და ორი თვითმავალი ქვემეხი, ხოლო 18 საათისათვის ნოვოროსიისკის ქუჩის ბრძოლებში უკვე ტანკების მთელი ჯგუფი მონაწილეობდა.

12 სექტემბერს დაიწყო დესანტების მეორე ეშელონების ჩაბმა ბრძოლაში.

დღის დამლევს 1331-ე პოლკი იბრძოდა ქარხანა „ოქტიაბრის“ ჩრდილო-დასავლეთით, 1337-ე პოლკი და 55 დივიზიის 168-ე პოლკის ბატალიონი — გარეუბან აღამოვიჩა ბალკაში, 1339-ე პოლკი — სტანდარტის გარეუბნის აღმოსავლეთ ნა-

წილში, 55-ე დივიზიის 164-ე და 166-ე პოლკებმა თავი მოიყარეს ქარხნების „პროლეტარისა“ და „ოქტიაბრის“ რაიონში. მე-18 არმიის დანარჩენი ნაწილები ძველ მიწებზე იბრძოდნენ.

ჯარების აღმოსავლეთის ჯგუფის გაძლიერების მიზნით მე-18 არმიას გადაეცა 55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზია.

მე-9 არმიამ მე-11 მსროლელთა კორპუსის ძალებით დილიდანვე დაიწყო კესლეროვზე შეტევა. აქ ოთხ დღეს გრძელდებოდა გააფთრებული ბრძოლები.

89-ე მსროლელთა დივიზიამ არტილერიის ცეცხლით ჩაახშო მოწინააღმდეგის 3 ნაღმსატყორცნთა ბატარეისა და 3 ძელმიწურის ცეცხლი.³⁵⁸

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1159-ე პოლკის მე-2 ბატალიონის მე-2 ასეულის წითელარმიელმა რევაზოვმა ავტომატის ზუსტი ცეცხლით ჩამოაგდო მოწინააღმდეგის მეთვალყურე ფარდულის სახურავიდან, აგრეთვე დაზგის ტყვიამფრქვევი და მისი გათვლა, რომლებიც ხელს უშლიდნენ ჩვენი ქვეითი ჯარის წინსვლას.³⁵⁹

• • •

ნოვოროსიისკის რაიონში მოწინააღმდეგეს დიდი დანაკარგები აქვს. 186-ე პოლკი და 73-ე ქვეითი დივიზია ერთ ბატალიონად შეაკოწიწეს, 170-ე პოლკმა დაკარგა პირადი შემადგენლობის 20 პროცენტი, თითქმის მთლიანად მოისპო მე-16 და მე-18 სანავსადგურო რაზმები, 101-ე მსუბუქი ქვეითი დივიზიის 228-ე პოლკმა დაკარგა პირადი შემადგენლობის 4 პროცენტზე მეტი. მე-15 საარმიო კორპუსის სარდლობა იძულებული გახდა სასწრაფოდ გადაეყვანა ნოვოროსიისკში ქვედანაყოფები ფრონტის სხვა უბნებიდან.

მისხაკოს პლაცდარმზე საბჭოთა ჯარებმა ტანკების თანხლებით დაიწყეს შეტევა.

მძიმე ბრძოლებია ნოვოროსიისკის დასავლეთ მიწაყრილის, რკინიგზის სადგურის რაიონში, ქალაქის დასავლეთ ნაწილში. დანაკარგები დიდია — დაახლოებით 150 დახოცილი და 700 დაჭრილი.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსების

რაიონში რუსების ორი შეტევის მოგერიების შემდეგ ბრძოლა შენელდა.

229-ე ეგერთა პოლკის შურის ჯგუფი შეცვალა 666-ე ქვეითი პოლკის ბაბელის ჯგუფმა.

125-ე დივიზიის 419-ე ქვეითმა პოლკმა თვითმფრინავებით დატოვა გოსტაგავესკაია.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში 27 რუმინული ტანკი, 44 სა-
იერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 20 რუმინული და 11 ნადავლი
ტანკი.³³⁹

1943 წლის 13 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ორ შ ა ბ ა თ ი

416-ე დ ღ ე

გრძელდება დესანტის მეორე ეშელონის ნაწილების შეყ-
ვანა ბრძოლაში ნოვოროსიისკის რაიონში.

ფრონტის სარდალმა მე-18 არმიას გადასცა თავისი ჯავშან-
მექანიზებული ჯგუფი — მე-5 გვარდიული სატანკო ბრიგადა,
1448-ე თვითმავალი საარტილერიო პოლკი, 103-ე გამანადგუ-
რებელ-ტანკსაწინააღმდეგო საარტილერიო პოლკი, მე-2 გვარ-
დიული მსროლელთა დივიზიის ბატალიონი, 174-ე საარმიო
საინჟინრო ბატალიონი, ცალკე საზენიტო-სატყვიამფრქვევო
ასეული.

მე-18 არმიას დაუსახეს ამოცანა ბრძოლაში ჩართოს 55-ე
დივიზია, გააძლიეროს დარტყმა ვაგზლის მიმართულებით,
მთლიანად გაათავისუფლოს გარეუბნები სტანდარტი და მეფო-
დიევსკი, ძალების ერთი ნაწილით შეუტეოს კამიშოვაია ბაღის
გასწვრივ და მარკოთხის უღელტეხილის მიმართულებით, რა-
თა მოწინააღმდეგეს გადაუჭრას სახარანია გოლოვას მთის
რაიონიდან უკანდახევის გზები.

414-ე მსროლელთა დივიზია ფრონტის სარდლის რეზერ-
ვიდან გაგზავნეს აღმოსავლეთის სახმელეთო ჯგუფში.

დილით ბრძოლაში ჩაერთო 55-ე დივიზია, რომლის ამოცა-
ნა იყო გაერღვიათ მოწინააღმდეგის თავდაცვა ელევატორისა
და ვაგზლის მიმართულებით, შეერთებოდა ბოტილევისა და
პისკარევის რაზმებს, შემდეგ კი შეტევა განევითარებინა ცე-
მენტის ხევის მიმართულებით ჩრდილო-დასავლეთისაკენ.
8 საათსა და 30 წუთზე დივიზიის ნაწილები საარტილერიო

მომზადების შემდეგ შეტევაზე გადავიდნენ და მძიმე ქუჩის ბრძოლების შემდეგ სალამოხანს შეუერთდნენ რიყენკოვის ჯგუფსა და ბოტილევის ბატალიონს.

318-ე დივიზიის ნაწილებს მთელი დღის მანძილზე ტანკების მხარდაჭერით გააფთრებული ქუჩის ბრძოლები ჰქონდათ გარეუბან ადამოვიჩა ბალკისათვის.

ამ დღეს ყველაზე შეუპოვარი ბრძოლები გაჩაღდა აღმოსავლეთის სახმელეთო ჯგუფის უბანზე. მოწინააღმდეგემ დიდი ძალები ჩააბა კონტრშეტევებში. 318-ე მსროლელთა დივიზიის შებრუნებამ ჩრდილო-დასავლეთისაკენ ფლანგზე დარტყმას გადაარჩინა აღმოსავლეთის სახმელეთო ჯგუფი და შექმნა შესაძლებლობა, რომ მოწინააღმდეგისათვის უკანდახევის გზები მოექრათ სახარნაია გოლოვას რაიონში.

55-ე დივიზიამ ქუჩის ბრძოლებში გაანადგურა გერმანელთა 101-ე მსუბუქი ქვეითი დივიზიის 228-ე პოლკის ორი ბატალიონი და რუმინელთა ერთი ბატალიონი.

89-ე მსროლელთა დივიზიის მე-400 მსროლელთა პოლკის ქვედანაყოფებს მთელი დღის მანძილზე მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ, მაგრამ ვერ აიღეს სახარნაია გოლოვა, სამაგიეროდ საგულდაგულოდ დაზვერეს მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის დაბრკოლებათა სისტემა და ცეცხლის სისტემა.³⁶⁰

მოწინააღმდეგე გააფთრებით იცავდა სახარნაია გოლოვას მთას და ცდილობდა აღედგინა თავისი თავდაცვა, განეცალკევებინა 318-ე და 55-ე დივიზიების ნაწილები, ზღვის ნაპირზე გაერიყა და მოესპო ისინი.

„პრაედამ“ გამოაქვეყნა საკ. კბ (ბ) კრასნოდარის სამხარეო კომიტეტის მდივნის პ. სელეზნიოვის სტატია „ყუბანი ამ დღეებში“, რომელშიც წერს გათავისუფლებული ყუბანის მუშათა და გლეხთა შრომითს გმირობაზე, ძმურ დახმარებაზე, რომელსაც ყუბანი იღებს სხვა მხარეებისა და ოლქების მშრომლებისაგან. ყუბანში სამუშაოდ ჩავიდა 3 ათასი ტრაქტორისტი, ტრაქტორისტთა ბრიგადების 540 ბრიგადირი, კომბაინერი და მექანიზატორი.

მე-15 საარმიო კორპუსის ფრონტზე, მისხაკოს პლაც-დარმზე გააფთრებული ბრძოლებია.

წითლებმა შეუტეეს ნოვოროსიისკის სამხრეთით და ღამით გაარღვიეს 186-ე ქვეითი პოლკის ფრონტი, მაგრამ მიღებული ღონისძიებებით დილისათვის მდგომარეობა აღდგენილი იყო.

44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები იგერიებენ მოწინააღმდეგის მრავალრიცხოვან შეტევებს 97-ე ეგერთა და 98-ე ქვეითი დივიზიების პოზიციათა რაიონში.

153-ე საავიაციო-საველე დივიზიის 257-ე პოლკი ჩავიდა მელიტოპოლ-ვასილიევკის რაიონში.

125-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილებმა თვითმფრინავებით დატოვეს გოსტაგაევსკაია.³³⁹

1943 წლის 14 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ს ა მ შ ა ბ ა თ ე

417-ე დ ღ ე

დილის 7 საათზე 40-წუთიანი საარტილერიო მომზადების შემდეგ შეტევაზე გადავიდა 56-ე არმია, რომელიც დარტყმას ახორციელებდა კიევსკოე, მოლდავანსკოესა და ნიჟნეპაანსკის მიმართულებით. ამან დაუყოვნებლივ მოახდინა გავლენა ნოვოროსიისკის რაიონში შექმნილ ვითარებაზე, რამდენადაც მოწინააღმდეგეს მანევრის საშუალება აღარ ჰქონდა და იძულებული გახდა ფრონტის ყველა უბანზე მოეგერიებინა ჩვენი ჯარების შეტევები.

318-ე დივიზიის ნაწილები მთელი დღის მანძილზე უტევდნენ ქარხანა „პროლეტარის“ რაიონში. დიდი დანაკარგების მიუხედავად, დივიზიამ გატეხა მტრის წინააღმდეგობა და 18 საათისათვის აიღო გარეუბან სტანდარტის სამი უბანი.

55-ე დივიზიამ ბოტილევის ბატალიონთან და გრიგორიევისა და ლისენკოს რაზმებთან ერთად ღამით გაანადგურა მტრის ცალ-ცალკე ბლოკირებული ცალკე გარნიზონები და 11 საათისათვის შეტევაზე გადავიდა, მაგრამ გერმანელთა გააფთრებული წინააღმდეგობის გამო წარმატება ვერ მოიპოვა.

მე-18 არმიის ჯარები ნებერჯაევის უღელტეხილზე გაეშურნენ.

ნოვოროსიისკის შტურმის დროს 164-ე პოლკის გვარდიის წითელარმიელმა თ. ი. მაღკოვმა თავის ამხანაგებს დაუძახა: თუ ნაღმზე ავფეთქდი, თქვენ გზა გაგეხსნებათო. დანაღმულ ველზე გაიქცა, ნაღმთან ერთად ავფეთქდა და დაიღუპა. გასასვლელში, რომელიც გმირმა გაჭრა, 55-ე გვარდიული დივიზიის 164-ე პოლკის ჯარისკაცები შეიჭრნენ და მოწინააღმდეგის რამდენიმე ძელმიწური აიღეს.

ნოვოროსიისკ-ტამანის შეტევითი ოპერაცია³⁸⁰ დროს მოიერიშე მფრინავმა უმცროსმა ლეიტენანტმა ოთარ გრიგოლის ძე ჩეჩელაშვილმა ცეცხლით დაიცვა თავისი მეთაურის დაზიანებული თვითმფრინავი და მოწინააღმდეგის მოძალებული „ფოკე-ვულფი“ ჩამოაგდო. ომის წლებში მოიერიშე ო. გ. ჩეჩელაშვილმა შეასრულა 326 საბრძოლო გაფრენა, ხოლო ბოლო გაფრენის დროს რაიხსტაგი დაბომბა. მან მოსპო 34 ტანკი, 18 ბატარეა, 5 ხომალდი, 278 ავტომანქანა, 11 სხვადასხვა საწყობი, 6 თვითმფრინავი, 700-მდე გერმანელი. საბჭოთა კავშირის გმირი გახდა 1945 წლის 27 ივნისს.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 1157-ე მსროლელთა პოლკის მე-7 ასეულის მეთაური უმცროსი ლეიტენანტი მედინცევი პირველი შეიჭრა თავისი ასეულით მოწინააღმდეგის ტრანშეებში და ხელყუმბარებით მოსპო გერმანელები. ოფიცერმა მედინცევმა დახოცა 4 პიტლერელი. იგი ბრძოლის ველზე დააჯილდოვეს სამამულო ომის II ხარისხის ორდენით.³⁸¹

1973 წლის 14 სექტემბერს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით ქალაქ ნოვოროსიისკს მიენიჭა გმირი ქალაქის საპატიო წოდება და გადაეცა ლენინის ორდენი და მედალი „ოქროს ვარსკვლავი“.

• • •

ნოვოროსიისკის რაიონში კვლავ რთული მდგომარეობაა. ღამით წითლებმა ნოვოროსიისკში გადასხეს ახალი ნაწილები. გარღვევა მეფოდიევკის ჩრდილო-დასავლეთით აღდგენილია.

საბჭოთა ჯარებმა ტანკების თანხლებით წარმატებით შეუტეეს კორპუსის აღმოსავლეთ ფლანგს.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის ფრონტზე წითლები შტავალგზის უტევდნენ დიდი ძალებით კორეევსკის, კრასნი

ოქტიაბრის გზის სამხრეთით მდებარე საყრდენ პუნქტს, მდ. კუტკის რკალის ჩრდილოეთით მდებარე საყრდენ პუნქტს და უფრო ჩრდილოეთით მდებარე საყრდენ პუნქტს სანაპიროზე.

გრძელდება 125-ე ქვეითი დივიზიის ევაკუირება გოსტაგაევსკაიას რაიონიდან; დაიწყო მე-15 საავიაციო-საველე დივიზიის მე-9 პოლკის ევაკუაცია ქერჩში.³³⁹

1943 წლის 15 ხექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

418-ე დღე

ავიადაზვერვის მონაცემებით შეიმჩნევა გერმანელთა ავტოტრანსპორტის ინტენსიური მოძრაობა ნოვოროსიისკიდან, რის საფუძველზე გამოიტანეს სწორი დასკვნა, რომ მოწინააღმდეგე მდებარე უკან იხევს.

ლამით მე-18 არმია აწარმოებდა დაზვერვას, ევაკუაციაში გზავნიდა დაკრილებს. 13 საათზე მე-18 არმიის ჯარებმა განაახლეს შეტევა. 318-ე დივიზიის ორმა პოლკმა ტანკებისა და თვითმავალი საარტილერიო დანადგარების მხარდაჭერით სარტილერიო მომზადების შემდეგ შეუტია მოწინააღმდეგეს და სალამოხანს აიღო გარეუბანი სტანდარტი. 1331-ე პოლკმა მოწინააღმდეგეს, რომელიც სახარნაია გოლოვას მთას იცავდა, ზურგში დარტყმის საფრთხე შეუქმნა.

55-ე დივიზია ბოტილევის ბატალიონთან, გრიგორიევისა და ისენკოს რაზმებთან ერთად შეუერთდა რაიკუნოვისა და პისკარევის ქვეგანაყოფებს, 19 საათისათვის შეიჭრა ელეგატორის, ვაგზლის, მეხუთე პირსის რაიონში.

დასავლეთის სახმელეთო ჯგუფი 1,5-2 კილომეტრით დაწინაურდა. მოწინააღმდეგის თავდაცვის სისტემა ნოვოროსიისკის რაიონში დაირღვა. მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიას გარემოცვის საფრთხე შეექმნა. 17 საათზე გერმანელებმა ბატარ-პატარა ჯგუფებად დაიწყეს დასავლეთისაკენ უკანდახევა, ხოლო სალამოს 9 საათზე დაიწყო მისი მთავარი ძალების უკანდახევა.

დაზვერვის მონაცემებით ფაშისტებმა ნოვოროსიისკის გარნიზონის საშველად დიდძალი ტანკები და მტორიზებული ქვეითი ჯარი გაგზავნეს. 47-ე მოიერიშე საავიაციო პოლკმა მძლავრად დაბოძა და გაფანტა მტრის ჯარების კოლონა.

ამ დღეს 588-ე მსუბუქი ბომბამშენი ქალთა საავიაციო პოლკის მფრინავეებმა თითოეულმა 8—10 გაფრენა შეასრულეს ნოვოროსიისკში.

უმცროსმა სერჟანტმა პოლუექტოვმა, რომელიც ტყვიამფრქვევის ცეცხლით ეხმარებოდა შემტევ ქვეით ჯარს, დახოცა მოწინააღმდეგის ოცამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, ხოლო როცა ტყვიამფრქვევი მწყობრიდან გამოვიდა, შაშხანიდან განაგრძობდა ბრძოლას.³⁶²

1—15 სექტემბერს 351-ე მსროლელთა დივიზიაში საკ. კპ(ბ) რიგებში მიიღეს: 438 ოფიცერი, 342 სერჟანტი, 491 წითელარმიელი, სულ 1271 კაცი.³⁶³

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა სსრ კავშირის სახკომსაბჭოს დადგენილება „გერმანული ოკუპაციისაგან განთავისუფლებულ რაიონებში ღორების, ცხვრებისა და თხების შეზიდვის შესახებ“. გეგმის შესაბამისად ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს უნდა შეეყვანათ 15 ათასი სული ცხვარი და 8 ათასი სული თხა.

* * *

მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტზე რუსებმა ძლიერი საარტილერიო მომზადების შემდეგ ტანკების თანხლებით ძლიერი დარტყმა განახორციელეს მეფოდრევსკაიას დასავლეთ ნაწილში და გაარღვიეს ფრონტი.

მე-17 არმია მთელ ფრონტზე უკან იხევს. მთელი დღის მანძილზე გააფთრებული ბრძოლები იყო ლენინსკოესა და მეფოდრევსკის რაიონში. რუსები განუწყვეტლივ უტევდნენ 44-ე საარმიო კორპუსის აღმოსავლეთ ფლანგს და ტანკებისა და მოიერიშე ავიაციის მხარდაჭერით გაარღვიეს კორპუსის თავდაცვის ხაზი. სისხლისმღვრელი ბრძოლების შედეგად ეს გარღვევა დაიხურა. მე-5 საავიაციო-საველე და 125-ე ქვეითი დივიზიები თვითმფრინავებით გადადიან ყირიმში; გრძელდება 101-ე ეგერთა დივიზიის ევაკუაცია.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 27 რუმინული ტანკი და 42 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 18 რუმინული და 11 ნაღველი ტანკი.³³⁹

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის მე-18 არმიის ჯარებმა (სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი კ. ნ. ლესელიძე) შავი ზღვის ფლოტის ზომალდების, ავიაციისა და საზღვაო ქვეითი ჯარის ხელშეწყობით განაგრძეს შეტევა, მოწინააღმდეგე გააძევეს ნოვოროსიისკიდან და დღის დამლევს გაიჭრნენ დაბა გაიდუქსა და გერხნებაკანსკისთან გაარღვიეს გერმანელთა თავდაცვა ნოვოროსიისკის რაიონში.

აღმოსავლეთი და დასავლეთი ჯგუფების ჯარის ნაწილებმა დაძლიეს მტრის არიერგარდის წინააღმდეგობა, გადალახეს დანადგური ველები და დაბრკოლებანი და ერთმანეთს შეუერთდნენ ქალაქის ცენტრში, მაცივრის რაიონში.

დღის 10 საათისათვის მე-18 არმიის ჯარებმა მთლიანად გაათავისუფლეს ქალაქი ნოვოროსიისკი, მისი ნავსადგური და განაგრძეს შეტევა.

დღის დამლევს არმიის ჯარები მიუახლოვდნენ ნებერჯაევსკის უღელტეხილს, კირილოვკას, ვასილევკას, გლებოვკას.

56-ე არმიის ჯარებმა განაახლეს შეტევა და გაარღვიეს „ცისფერი ზაზის“ ცენტრალური უბანი, ხელთ იგდეს მოწინააღმდეგის თავდაცვის ძირითადი კვანძები — კიევსკოე, მოლდავანსკოე.

მე-9 არმია გენერალ-მაიორ ზ. ა. გრეჩკინის სარდლობით კვლავ ერეკებოდა მოწინააღმდეგეს დასავლეთისაკენ ყუბანის მარჯვენა ნაწილის გასწვრივ. ნოვოროსიისკის რაიონში საბჭოთა ჯარების გარღვევის შედეგად მოწინააღმდეგის ზურგში დარტყმის ხელშემწყობი პირობები შეიქმნა. გერმანელები იძულებული გახდნენ დაეწყათ საერთო უკანდახევა მდ. სტარაია ყუბანის გაღმა.

მე-20 სამთომსროლელთა დივიზიამ გაარღვია გერმანელთა ძლიერად გამაგრებული თავდაცვითი ზოლი, 18 კილომეტრით დაწინაურდა და გაათავისუფლა დასახლებული პუნქტები ნებერჯაევსკაია, წოენებაკანსკი და ამაზატი.

89-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა დაზოცეს და დაჭრეს მოწინააღმდეგის 528 ჯარისკაცი და ოფიცერი, ხელთ

იგდეს 6 დატვირთული ავტომანქანა, 12 ნაღმსატყორცი, 6 ქვემეხი, 9 ტყვიამფრქვევი.³⁶⁴

მზვერავი სერჟანტი ბონდარი და წითელარმიელი სიდორენკო მოწინააღმდეგის ზურგის დაზვერვიდან დაბრუნდნენ და გამოვიდნენ 414-ე მსროლელთა დივიზიის ზოლში. მათი მონაცემებიდან ცხადი გახდა, რომ 414-ე დივიზიის ფრონტის წინ მოწინააღმდეგემ უკანდახევა დაიწყო. დივიზია დაუყოვნებლივ გადავიდა მტრის დენაზე.

389-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები (მეთაური პოლკოვნიკი ლ. ა. კოლობოვი) მანევრის ოსტატურად შესრულების შემდეგ, 16 სექტემბერს შეიჭრნენ სტანიცა კესლეროვოში.

უმალლესმა მთავარსარდალმა გამოსცა ბრძანება ჩრდილო კავკასიის ფრონტისა და შავი ზღვის ფლოტის ჯარებისათვის, რომლებმაც შტურმით აიღეს ქალაქი ნოვოროსიისკი და მისი ნავსადგური. ამასთან დაკავშირებით 19 შენაერთსა და ნაწილს მიენიჭა „ნოვოროსიისკის“ საპატიო სახელი. მოსკოვმა მამაცი მეომრების პატივსაცემად ასოცდაოთხი ქვემეხით მისცა თორმეტი საარტილერიო ზალპი.

გაზეთმა „ზარია ვოსტოკამ“ გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ამიერკავკასიის მაგისტრალის რკინიგზელებმა შეაგროვეს და ვოროშილოვსკისა და ორჯონიკიძის რკინიგზებს გაუგზავნეს 5648 ერთეული სხვადასხვა საგზაო ინსტრუმენტი, 50 ერთეულზე მეტი მექანიკური მოწყობილობა, 2782 ერთეული საზეინკლო ინსტრუმენტი. გარდა ამისა გაგზავნეს 11 ერთეული ელექტროძალის მოწყობილობა, ხიდურა ამწე, 19 სატელეფონო კომუტატორი, 95 ტელეფონის აპარატი და 18 ტელეგრაფის აპარატი.

89-ე მსროლელთა დივიზიამ შეუპოვარი და გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ გაარღვია მოწინააღმდეგის ძლიერად გამაგრებული პოზიცია დოლგაიასა და სახარნაია გოლოვას მთების რაიონში.³⁶⁵

• • •

მე-5 საარმიო კორპუსმა დაიხია „ზიგფრიდის“ პოზიციაზე.

44-ე საარმიო კორპუსმა დაიხია „გერნოტის“ პოზიციაზე.

მე-17 არმიამ უკან დაიხია ნოვოროსიისკის, ნებერჯავესკაიას, ნიჟებაჟანსკის, მოლდავანსკოეს და კიევსკოეს რაიონიდან.

125-ე ქვეითი, მე-5 საავიაციო-საველე, 101-ე ეგერთა დივიზიის ნაწილები თვითმფრინავებით გადაჰყავთ.

მე-5 საარმიო კორპუსი იმყოფება დიურსოს ტბის დასავლეთ ნაპირის, ბორისოვკის, კირილოვკის რაიონში 1 კილომეტრზე ხარლამპიევსკაიას აღმოსავლეთით.³⁵⁹

1943 წლის 17 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

420-ე დღე

17 სექტემბერს მე-18 არმიის ჯარები სძლევდნენ მოწინააღმდეგის საარტილერიო ნაწილების წინააღმდეგობას და განაგრძობდნენ შეტევას. არმიის ჯარები იბრძოდნენ მთის ხეობებში, დასახლებულ პუნქტებში, არ ეპუებოდნენ დანადგურულ ველებს და გადალობილ გზებს.

მოწინააღმდეგის ძლიერი შეტევების გამო 389-ე დივიზია იძულებული გახდა დაეტოვებინა კესლეროვო. მაგრამ ჰიტლერელებმა მდგომარეობა მაინც ვერ აღადგინეს, რადგან 56-ე არმიის 22-ე მსროლელთა კორპუსის ნაწილებს უკვე დაკავებული ჰქონდათ მეზობელი სტანიცა კიევსკოე.

46-ე არმიის მზვერავთა დიდი რაზმი მაიორ ს. ი. პერმინოვის მეთაურობით, რომელშიც 480 კაცი იყო, სწრაფი და გაბედული დარტყმის შედეგად შეიჭრა პერვომაისკისა და ამანატის დასახლებულ პუნქტებს შორის. ამანატში დახოცა მტრის გარნიზონი და მთებში გაეშურა.

დღის მანძილზე 89-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები განაგრძობდნენ ბრძოლებს. მოიერიშე ჯგუფები არტილერიისა და ნალმსატყორცნთა დამცველი ცეცხლის მიუხედავად ნელა, მაგრამ მტკიცედ იჭრებოდნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვაში.³⁵⁹

276-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა თავი მოიყარეს სტანიცა სტაროდუბსკაიას დასავლეთ გარეუბანში.³⁶⁷

უფროსმა სერჟანტმა მ. ბექმურზაევმა 4 მებრძოლთან ერთად მოიგერია 45 ჰიტლერელის შეტევა. ამ ბრძოლისათვის მ. ბექმურზაევი წითელი ვარსკვლავის ორდენით დაჯილდოვდა.³⁶⁸

მე-18 არმიის სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი კ. ნ. ლესელიძე და არმიის სამხედრო საბჭოს წევრი გენერალ-მაიორი

ს. ე. კოლონინი ესტუმრნენ 414-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებს.

„პრაედამ“ გამოაქვეყნა სხვადასხვა მასალა ყუბანის პლაცდარმზე ბრძოლების, ნოვოროსიისკში გადასხმული დესანტისა და ქალაქისა და ნავსადგურისათვის ბრძოლების შესახებ.

• • •

საბჭოთა ჯარებმა გააფთრებული იერიში მიიტანეს მე-5 და 44-ე საარმიო კორპუსების პოზიციებზე „ზიგფრიდსა“ და „პერნოტზე“.

მე-9 ქვეითი დივიზიის ნაწილებს გზავნიან გოსტაგაევსკაიაში; 228-ე და 101-ე ეგერთა დივიზია გადაჰყავთ მელიტოპოლში.³³⁹

1943 წლის 18 სექტემბერს

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

421-ე დღე

მე-18 არმიის ჯარები სძლევდნენ მტრის გააფთრებულ წინააღმდეგობას და განაგრძობდნენ შეტევის ბრძოლებს. მე-18 არმიის ზოლში პირველი და 49-ე რუმინული და სამთო მსროლელთა დივიზიები, გერმანული 73-ე ქვეითი და მე-4 სამთო მსროლელთა დივიზიები ბრძოლებით იხევდნენ უკან და იცავდნენ არმიათა „ა“ ჯგუფის მძლავრი ძალების უკანდახევას.

ორი დღის გააფთრებულ ბრძოლებში ჩვენმა ჯარებმა მოსპეს 1500-ზე მეტი ჰიტლერელი, დიდძალი მძიმე ტექნიკა, ხელთ იგდეს სურსათისა და საბრძოლო მასალის საწყობები, ასობით ტყვე.

389-ე დივიზიისა და 22-ე მსროლელთა კორპუსის ნაწილების შეთანხმებული მოქმედების შედეგად მოწინავემ საბოლოოდ დატოვა კესლეროვო.

ამ დღეს მე-18 არმიის ნაწილებმა გაათავისუფლეს გაიდუკი, ვლადიმეროვკა, გლებოვკა, სამხრეთ ოზერეიკა, საბჭოთა მეურნეობა აბრაუ-დიურსო და 15—16 კილომეტრით დაწინაურდნენ.

89-ე მსროლელთა დივიზიის 526-ე მსროლელთა პოლკის უფროსი სერგეანტი სურენ სუმბათის ძე არაქელიანი ნოვო-

როსიისკის მახლობლად მდებარე სტანიცა კურბატსკაიასთვის ბრძოლაში გადაეფარა ტყვიამფრქვევის ამბრაზურას, დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო. ამ გმირობისათვის მას საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა.

416-ე მსროლელთა დივიზია ფრონტზე გავიდა და 1943 წლის სექტემბრის დამლევს თავი მოიყარა ბოგატირკა-ლიპა-ტოვ-პოსტნის რაიონში.³⁶⁹

89-ე მსროლელთა დივიზიის 390-ე მსროლელთა პოლკი გავიდა ბელონოგოვსკაია შჩელის მიჯნაზე, ხოლო 490-ე მსროლელთა პოლკმა აიღო მტრის წინააღმდეგობის ძლიერი კვანძი ქვის სამტეხლოების რაიონში.³⁷⁰

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. აფრიკანოვი ალექსი ფედოტის ძე — კაპიტან-ლეიტენანტი.
2. ბოტილევი ვასილ ანდრიას ძე — კაპიტან-ლეიტენანტი.
3. კადანჩიკი სერგი ნიკოლოზის ძე — პოდპოლკოვნიკი.
4. ლეჟენინი ალექსი ივანეს ძე — მაიორი.
5. პისკარევი ივანე ვასილის ძე — პოდპოლკოვნიკი.
6. რაიკუნოვი ალექსანდრე ვასილის ძე — კაპიტან-ლეიტენანტი.
7. სიპიაგინი ნიკოლოზ ივანეს ძე — კაპიტან-ლეიტენანტი.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მე-18 არმიის სარდალი გენერალ-ლეიტენანტი კ. ნ. ლესელიძე დააჯილდოვა სუვოროვის პირველი ხარისხის ორდენით.

ჩრდილო კავკასიის სარდლობამ სომხეთის მშრომელებს გაუგზავნა წერილი ნოვოროსიისკის ბრძოლებში სომეხ მეომართა გმირობის შესახებ.³⁷¹

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა მ. კოლოსოვის სტატია „მისხაკო მცირე მიწის გარნიზონის გმირული ბრძოლების შესახებ“.



რუსების ქვეითი ჯარი და ტანკები, რომლებმაც შეძლეს მე-5 საარმიო კორპუსის ფრონტის გარღვევა, ძლიერ უტყვენ მის ჯარებს.

44-ე საარმიო კორპუსი, რომელსაც უკავია პოზიციები ხარლამპიევსკაია-აქერმანკა-ნოვო-პოკროვსკაია-ვარენიკოვსკაიას რაიონში, მთელი დღის მანძილზე გააფთრებით იბრძოდა. გრძელდებოდა 101-ე ეგერთა დივიზიის ევაკუაცია მელიტოპოლში.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 30 რუმინული ტანკი, 38 საიერიშო ქვემეხი; ყირიმში — 19 რუმინული და 11 ნაღავლი ტანკი.

1943 წლის 19 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ვ ი რ ა

422-ე დღე

მე-9 არმიის დამკვრელმა დაჯგუფებამ, რომლის შემადგენლობაში იყო 304-ე, 316-ე მსროლელთა დივიზია და 276-ე მსროლელთა დივიზიის ორი პოლკი. მდინარე კურკის ლეღიანის ფორსირების შემდეგ გააჩაღეს ბრძოლები სტანიცა კუროჩანსკაიას მიმართულებით.

242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა გაათავი სუფლეს დასახლებული პუნქტები: ბედნიაკვი, ხარლამპიევსკაია, ნიკოლავესკაია, კრასნი პსებესი.

83-ე სამთომსროლელთა დივიზიამ დასძლია მტრის ძლიერი ცეცხლი და აიღო გაბატონებული სიმაღლეები ხუტორ ნოვოკრიმსკოეს სამხრეთით, შემდეგ კი დაედევნა უკანდახეულ მოწინააღმდეგეს ხარლამპიევსკაიას, ნიკოლავესკაიას, კრასნი პსებესის მიმართულებით.³⁷²

22-ე მსროლელთა კორპუსმა გააჩაღა ბრძოლები სტანიცა ვარენიკოვსკაიასთვის. კორპუსის პირველი ცდა ფრონტიდან შეეტია სტანიცისთვის, წარუმატებელი გამოდგა.

მე-18 არმიამ მთელი ფრონტით შეუტია მოწინააღმდეგეს. 89-ე მსროლელთა დივიზიამ დასძლია პირველი რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის წინააღმდეგობა, აიღო ვერხნე-ბაკანსკი და განაგრძო შეტევა ნატუხაევსკაიას მიმართულებით.

276-ე მსროლელთა დივიზიის 873-ე მსროლელთა პოლკმა გატეხა მტრის წინააღმდეგობა და აიღო მისი თავდაცვის საყრდენი კვანძი ხუტორ ბეზიმიანის რაიონში.

89-ე მსროლელთა დივიზიის მე-400 მსროლელთა პოლკმა იერიშით აიღო სტანიცა ვერხნე-ბაკანსკი დასავლეთი და სამ-

ხრეთ-დასავლეთი გარეუბანი, ხოლო 390-ე მსროლელთა პოლკმა მოწინააღმდეგე გააძევა აღმოსავლეთ გარეუბნიდან, 526-ე მსროლელთა პოლკი გავიდა ჩრდილოეთ გარეუბანში.³⁷³

318-ე მსროლელთა დივიზიამ გაარღვია გერმანელთა 73-ე ქვეითი დივიზიის თავდაცვის ხაზები, ხოლო 55-ე დივიზიისა და მე-5 გვარდიული სატანკო ბრიგადის ნაწილებმა 132-ე სატანკო ბატალიონთან ერთად პოზიციებიდან გააძევეს გერმანელთა მე-4 სამთომსროლელთა დივიზია, 13 საათზე დიდი ბრძოლების შემდეგ აიღეს უღელტეხილი ვოლჩიე ვოროტა და გავიდნენ რაევსკაიას მისადგომებთან.

მე-20 მსროლელთა კორპუსის ნაწილებმა გაარღვიეს მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიის თავდაცვა და გავიდნენ რაევსკაიას სამხრეთით.

107-ე ბრიგადის ნაწილები დევნიდნენ მე-19 რუმინულ ქვეით დივიზიას და იწევდნენ შავი ზღვის სანაპიროსკენ.

89-ე მსროლელთა დივიზიის 390-ე მსროლელთა პოლკის პირველი ასეულის უფროსი სერჟანტი უ. მ. ავეტისიანი ვერხნებაკანსკის რაიონში ერთ-ერთი სიმაღლის შტურმის დროს მძიმედ დაიჭრა. მიუხედავად ამისა, ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა, დაიღუპა, მაგრამ უზრუნველყო საბრძოლო დავალების შესრულება. უ. მ. ავეტისიანს სიკვდილის შემდეგ მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

416-ე მსროლელთა დივიზიაში ჩავიდა აზერბაიჯანის მშრომელთა დელეგაცია. დელეგაციასთან ერთად ჩავიდა ახალი შევსებაც — 1500 აზერბაიჯანელი მეომარი.

• • •

მე-15 საარმიო კორპუსმა ვერ გაუძლო რუსების შეტევას და უკან დაიხია „ფოლკერის“ ახალ პოზიციებზე.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა დღეს დაიწყო უკანდახევა „პარცის“ ახალ პოზიციაზე.

44-ე საარმიო კორპუსი მთელი დღე გააფთრებით იბრძოდა.

გრძელდება 101-ე ეგერთა დივიზიის თვითმფრინავებით ევაკუაცია მელიტოპოლში.

მზადდება მე-5 და 44-ე საარმიო კორპუსების ქერჩში ზღვით გადაყვანის გეგმა.³³⁹

276-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა (მეთაური — გენერალ-მაიორი ი. ა. სევასტიანოვი) გაათავისუფლეს ხუტორი კურჩანსკი და დასახლებული პუნქტი კრანსი ოქტიაბრი.³⁷⁴

414-ე მსროლელთა დივიზიამ შეცვალა 55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზია ვერხნეხაქანსკი-სემიგორიეს რაიონში. იმავე დღეს დივიზია შეტევაზე გადავიდა და უკანდახეულ მოწინააღმდეგეს დევნის ანაპის მიმართულებით. დივიზიამ გაათავისუფლა სტანიცები: ნატუხაევსკაია და ტარუსიევსკაია, ხუტორი კატლამიჩი.

22-ე მსროლელთა კორპუსის ჯარებმა (მეთაური გენერალ-მაიორი ვ. თ. სერგაეცკოვი) ვარენიკოვსკაიას რაიონში გადააჯგუფეს ძალები, რათა სამხრეთიდან შემოეელოთ სტანიცისათვის.

შეუპოვარი ბრძოლის შემდეგ 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიამ პოზიციები დაატოვებინა მოწინააღმდეგეს და გაათავისუფლა დასახლებული პუნქტები: პერვომაისკი, კუკოლოვკა, გოლოვენკო, გონჩაროვი, შუმაიკა.

89-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები შეეცადნენ კონცენტრირებული დარტყმით აეღოთ ნატუხაევსკაია, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწიეს. 73-ე გერმანული ქვეითი დივიზია გააფთრებით იცავდა თავდაცვის მესამე, ძლიერად გამაგრებულ ზოლს.³⁷⁵

შავი ზღვის ფლოტის ავიაცია მოქმედებდა სატრანსპორტო გემების წინააღმდეგ ანაპისა და სენაიას რაიონებში.

ჩრდილო კავკასიის საინჟინრო ნაწილებმა 10—20 სექტემბერს გააუვნებლეს 200 ათასზე მეტი ტანკსაწინაღო და ქვეითი ჯარის საწინაღო ნაღმი და 5 ათასზე მეტი სხვადასხვა ფუგასი და ნაღმი-სიურპრიზი, შენელებული მოქმედების 10 ნაღმი.

სტანიცა ვოზნესენსკაიას რაიონში მე-9 არმიის სარდლობამ მოიწვია ტანკების გამანადგურებელთა საარმიო შეკრება.

ერთი საათის საარტილერიო მომზადების შემდეგ 22-ე მსროლელთა კორპუსი შეტევაზე გადავიდა. 351-ე მსროლელთა დივიზიამ (მეთაური — პოლკოვნიკი ა. ვ. ვოროჟიშჩევი) ღამით ფლანგიდან დაარტყა მოწინააღმდეგეს და მის კვალდაკვალ შეიჭრა სტანიცა ვარენიკოვსკაიაში. დილის 7 საათისათვის სტანიცა გაათავისუფლეს. ამ ბრძოლაში გერმანელებმა 800-ზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცერი დაკარგეს.

304-ე, 316-ე და 270-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილებმა გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა სტანიცა კურჩანსკაიას რაიონში და დღის დამლევს აიღეს კალაბატკა, სამხრეთიდან მიაღდგნენ კურჩანსკაიას.

შავი ზღვის ფლოტის ხომალდებმა იერიში მიიტანეს ანაპის ნავსადგურზე, ხომალდის არტილერიამ მოსპო მოწინააღმდეგის რამდენიმე ძელმიწური და საცეცხლე წერტი. საღამოს ხომალდებმა კვლავ დაუშინეს ცეცხლი ანაპის ნავსადგურს და გადასხეს საზღვაო ქვეითი ჯარის დესანტი.

პირველები ანაპაში შეიჭრნენ 414-ე მსროლელთა დივიზიის 1371-ე პოლკის მეავტომატეები.

318-ე მსროლელთა, 55-ე გვარდიული მსროლელთა და 414-ე მსროლელთა დივიზიებმა ერთობლივი მოქმედებით გაათავისუფლეს ქალაქი ანაპა. ჩვენმა ჯარებმა ანაპაში ხელთ იგდეს 49 ქვემეხი, 180 ტყვიამფრქვევი, 77 ნაღმსატყორცო, 4 ათასი შაშხანა და ავტომატი, სამხედრო ქონების 40 საწყობი, 16 გემი.

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის სამხედრო საბჭომ 89-ე მსროლელთა დივიზიას გაუგზავნა დეპეშა, რომელშიც საბრძოლო წარმატებები მიულოცა და ამოცანად დაუსახა პირველი შესულიყო ქალაქ ტამანსა და მის ნავსადგურში.³⁷⁸

შეტევის დაწყებიდან 318-ე მსროლელთა დივიზიაში ლენინური პარტიის რიგებში შევიდა 172 მეზრდოლი და მეთაური.

• • •

მე-17 არმია მთელ ფრონტზე იხევს უკან. დავტოვეთ ანაპა, ანაპსკაია, ვარენიკოვსკაია კრასნო-მედვედოვსკაია, ნატუ-

ხავესკაია, კურჩანსკაია. საბჭოთა ქვეითი ჯარი და ტანკები მთელ ფრონტზე უტევენ.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 30 რუმინული ტანკი, 38 საიერიშო ქვემეხი, 2. ყირიმში — 20 რუმინული და 11 ნადავლი ტანკი.

მე-9 ქვეითი დივიზია ქერჩში გადადის; 101 ეგერთა დივიზია განაგრძობს ევაკუაციას მელიტოპოლში, პირველი რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია იალტაში გადაიყვანეს.³³⁹

1943 წლის 22 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

425-ე დღე

227-ე ეგერთა მსროლელთა დივიზიამ ჩრდილოეთიდან დარტყმით და 316-ე მსროლელთა დივიზიამ სამხრეთიდან დარტყმით გაათავისუფლეს სტანიცა კურჩანსკაია:

მე-18 არმია განაგრძობდა მთავარი ძალებით შეტევას ვიტიანგესკაიას რაიონში, მაგრამ მოწინააღმდეგის თავდაცვა ვერ გაარღვია.

მე-18 არმიის მარჯვენა ფლანგზე ბრძოლაში ჩააბეს 414-ე მსროლელთა დივიზია (მეთაური — პოლკოვნიკი გ. გ. ყურაშვილი), ცენტრში, 89-ე და 55-ე დივიზიებს შუა ბრძოლაში ჩაება 81-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადა. არტილერიის სარდალმა მიიღო ბრძანება აემოქმედებინა არტილერია და შეექმნა ჯგუფი შემტევი ნაწილების დასახმარებლად.

276-ე მსროლელთა დივიზიის 8710-ე მსროლელთა პოლკის ცხრა მზვერავმა კაპიტან ვორონოვის მეთაურობით, რომლებიც მოქმედებდნენ გერმანელთა საყრდენ პუნქტზე, შემტევი ბატალიონის მარჯვენა ფლანგზე, დაინახეს, რომ ბატალიონის მეზრძოლები მავთულხლართამდე იყვნენ მისული და დიდ დანაკარგს განიცდიდნენ. მზვერავებმა მავთულხლართი მაზარებითა და კურტაკებით დაფარეს, ზედ გადავიდნენ, შეუტეეს ძელმიწურს და მტრის ყურადღება ჩამოაშორეს ბატალიონის მეზრძოლებს. უთანასწორო ხელჩართულ ბრძოლაში მზვერავთა ჯგუფი მთლიანად დაიღუპა, მაგრამ ბატალიონმა საბრძოლო დავალება შეასრულა.

242-ე სამთომსროლელთა დივიზიამ, რომელიც მტრის შეუპოვარ წინააღმდეგობას სძლევდა და დღის მანძილზე 5 კონ-

ტრშეტევა მოიგერია, გაათავისუფლა სტანიცა გოსტაგაევ-სკაია.³⁷⁷

904-ე საარტილერიო პოლკში, საცეცხლე პოზიციებზე გაიმართა 351-ე მსროლელთა დივიზიის პარტკომისიის სხდომა, რომელმაც განიხილა 15 განცხადება პარტიაში შესვლის შესახებ. 1943 წლის 7 ნოემბრიდან 1943 წლის 22 სექტემბრამდე კომკავშირში მიღებულია 64 კაცი, გაცემულია 87 კომკავშირული ბილეთი.³⁷⁸

შავი ზღვის ფლოტის მფრინავებმა ტამანის სამხრეთ სანაპიროზე აღმოაჩინეს მოწინააღმდეგის ჯარებით დატვირთული კარჭაპები, შეუტყეს მათ და ჩაძირეს ტრალერი და სამი სადესანტო კარჭაპი, მეოთხე კარჭაპი აფეთქდა და მთლიანად ჩაიძირა.

მოწინააღმდეგის თითო-ოროლა თვითმფრინავი შეეცადა დაეზეერა პრიმორსკ — ახტარსკ — ტიმოშევსკაიას რკინიგზა, აგრეთვე შავი ზღვის სანაპირო ტუაფსე-ნოვოროსიისკის უბანზე. 179-ე ჯავშანმატარებლის მეზენიტეებმა გადამლობი ცეცხლით უკუაქციეს მოწინააღმდეგე.³⁷⁹

ანაპსა და ახლომახლო ქალაქებში იპოვნეს ქალაქისა და რაიონის მცხოვრებთა მასობრივი დახვრეტის ოთხი ადგილი, სადაც გაჟლიტეს რამდენიმე ასეული ბავშვი, ქალი და მოხუცი.

ანაპაში გაიმართა მშრომელთა მიტინგები, რომლებიც მიეძღვნა საბჭოთა ჯარების წარმატებულ შეტევას და ქალაქის დანგრეული მეურნეობის აღდგენის ამოცანებს.

• • •

საბჭოთა ქვეითი ჯარი, ტანკები და მოიერიშე ავიაცია ძლიერად და ენერგიულად უტევენ მე-17 არმიის პოზიციებს. მე-5 და 44-ე საარმიო და 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსები მძიმე თავდაცვითს ბრძოლებს აწარმოებენ.

153-ე საავიაციო-საველე დივიზია გადაიყვანეს ფეოდოსიაში; მე-9 ქვეითი დივიზიის 36-ე ქვეითი პოლკის თვითმფრინავებით გადაიყვანეს არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის მე-6 არმიაში.

მე-17 არმიის შენაერთების დისლოკაციის გეგმა ევაკუაციის შემდეგ ასეთია:

1. მე-5 საარმიო კორპუსი; მე-4 სამთომსროლელთა დივიზია — ფეოდოსიაში; 73-ე ქვეითი დივიზია ქერჩის სამხრეთით; 98-ე ქვეითი დივიზია ქერჩში; მე-3 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზია ქერჩის ჩრდილოეთით;

2. 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი: მე-50 ქვეითი დივიზია სევასტოპოლში; მე-10 რუმინული ქვეითი დივიზია — სევასტოპოლის ჩრდილოეთით, ევპატორიის რაიონში; პირველი და მე-2 რუმინული სამთომსროლელთა დივიზიები — სუდაკ-ალუპკის რაიონში.³³⁹

1943 წლის 23 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

426-ე დღე

მე-18 არმიის ჯარები გააფთრებით იბრძოდნენ და იწვედნენ გიტიაზევსკაიას საერთო მიმართულებით.

ფრონტის სარდალმა მიიღო გადაწყვეტილება საზღვაო დესანტები გადასხას მტრის ზურგში.

ზაფხულის ფლოტმა დესანტიერებისთვის გამოჰყო საგუშაგო ხომალდი, 3 ტრალერი, 17 საგუშაგო კატარა, 12 სატორპედო კატარა და 13 სადესანტო ბოტი, რომლებიც სამ რაზმად შეკრეს. ორ რაზმს დესანტის მთავარი ძალები უნდა გადაეხა სოლიონოე ტბის რაიონში, მესამეს კი — ბლაგოვეშჩენსკაიას დასავლეთით. დესანტის მეთაურობა ბრძანებით დაეცალა კონტრ-ადმირალ გ. ნ. ხოლოსტიაკოვს.

გადასხმა გათვალისწინებული იყო 22 სექტემბერს ღამით, მაგრამ ძლიერი შტორმის გამო გადაიდო.

ზაფხულის ფლოტის ავიაციამ ქერჩის სრუტისა და ქერჩის ნავსადგურის რაიონში იერიში მიიტანა მოწინააღმდეგის სატრანსპორტო საშუალებებზე და მოსპო ათი სწრაფმავალი სადესანტო კარკაპი და სამი საგუშაგო კატარა.

23 ბომბდამშენი, 8 მორიერი და 25 ავიამანადგურებელი დღის განმავლობაში ჯგუფ-ჯგუფად ბომბავდნენ და უტევდნენ მტრის სატრანსპორტო საშუალებებს ტამანის ნავსადგურში. ამის შედეგად მოსპეს 3 სწრაფმავალი სადესანტო კარკაპი და ასამდე ავტომანქანა, ააფეთქეს საბრძოლო მასალის საწყობი.

„პრავდამ“ გამოაქვეყნა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს

პრეზიდენტის ბრძანებულება სამკერდე ნიშნების „ჩინებული მეორეხარისხის“, „რკინიგზის მუშაკი“, „კავშირგაბმულობის მუშაკი“, „მევაგონე“, „მშენებელი“, „აღმდგენელი“, „ადმინისტრაციული მუშაკი“ დამტკიცების შესახებ.

საქართველოს კპ(ბ) სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტის ზიურომ და მშრომელთა დეპუტატების საოლქო აღმასკომმა მიიღეს დადგენილება, რომ შეისყიდონ კვლავწარმოებისათვის ვარგისი 1200 თხა, გერმანული ოკუპაციისაგან გათავისუფლებული რაიონების კოლმეურნეობებისათვის.³⁸⁰

• • •

44-ე საარმიო კორპუსი იბრძოდა ვარენიკოვსკაია-პილენკოვოს გზის გასწვრივ საყრდენი პუნქტის დასაცავად.

მე-5 საარმიო კორპუსს გააფთრებული ბრძოლები ჰქონდა ნატუხაევსკაიას ჩრდილოეთით და ანაპსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი გააფთრებით იბრძოდა ნატუხაევსკაიას ჩრდილოეთით და ანაპსკაიას ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მე-50 ქვეითი დივიზია იგერიებდა მოწინააღმდეგის ძლიერ შეტევებს.

გრძელდება მე-9 ქვეითი დივიზიის ევაკუაცია; მე-4 სამთომსროლელთა დივიზია პოზიციებზე ცვლის 50-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილებს.³³⁹

1943 წლის 24 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პ ა რ ა ს კ ე ვ ი

427-ე დ ღ ე

242-ე სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები ბრძოლებით შეიჭრნენ მოწინააღმდეგის თავდაცვის მსხვილ კვანძში — სტანიცა გოსტაგაევსკაიაში. ბრძოლაში საბჭოთა მეომრებმა ერთ ბატალიონზე მეტი ჰიტლერელები დახოცეს.

16 საათზე დესანტი ზღვაში გავიდა, მაგრამ ამჟერადაც შტორმის გამო ხომალდების ორი რაზმი, რომლებზეც დესანტის ძირითადი ძალები იყო, იძულებული გახდა ანაპაში შესულიყო.

მესამე რაზმი მესამე რანგის კაპიტანის პ. ი. დერჟავინის მეთაურობით მიადგა ბულაზის ისარას ბლაგოვეშჩენსკაიას დასავლეთით და 4 საათსა და 40 წუთზე დაიწყო დესანტის გადასხმა. მოწინააღმდეგემ დესანტი შეამჩნია და ძლიერი ცეცხლი დაუშინა. ამის მიუხედავად, 55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის 116-ე გვარდიული მსროლელთა პოლკი და საზღვაო ქვეითი ჯარის 143-ე ბატალიონის ნაწილი ბულაზის ისარზე გადავიდა და ჰიტლერელებს შეუტია. მე-19 რუმინული ქვეითი დივიზიის ნაწილებმა ვერ გაუძლეს გვარდიელთა შეტევებს და უკან დაიხიეს. დესანტმა რუმინელები გაყარა ყიზილტაშის ისარას ლიმანიდან და თავდაცვა გაშალა ბლაგოვეშჩენსკაიას დასავლეთით, რითაც მოწინააღმდეგეს მოუჭრა სოლიონოეს ტბისკენ უკანდახევის გზა.

წითელარმიელმა კუკოვსკიმ ტანკსაწინალო თოფით ჩააბწო ფაშისტთა ორი ძელმიწურიდან ოთხი ტყვიამფრქვევის ცეცხლი. კუკოვსკი დაჭილდოვდა მედლით „საბრძოლო დამსახურებისათვის“.³⁸¹

შავი ზღვის ფლოტის მფრინავებმა ჩაძირეს გერმანელთა ექვსი თვითმფრინავი.

გაიმართა საქართველოს სსრ ხელოვნების მუშაკთა რესპუბლიკური აქტივი, რომელმაც განიხილა საკითხი სამამულო ომის პერიოდში ხელოვნების მოღვაწეთა მუშაობის შესახებ.³⁸²

სომხეთის ალკ კენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო ორი დადგენილება: „გათავისუფლებულ რაიონებში ბიბლიოთეკა-სამკითხველოების აღდგენის საქმეში კომკავშირელთა მონაწილეობის შესახებ“ და „გათავისუფლებული რაიონების მოსახლეობისათვის 10 ათასი წყვილი შალის ხელთათმანის გაგზავნის შესახებ“.³⁸³



მე-17 ორმია მთელ ფრონტზე აწარმოებს გააფთრებულ თავდაცვითს ბრძოლებს.

44-ე საარმიო კორპუსმა, რომელიც იბრძვის 97-ე ეგერთა და 79-ე ქვეითი დივიზიის ძალებით, დაიხია ახალ „რუდიგერის“ პოზიციაზე.

მე-5 საარმიო კორპუსი იბრძოდა მე-9 რუმინული ცხენოსანთა დივიზიის ძალებით.

მე-9 ქვეითი დივიზია ევაკუაციას განაგრძობს.

მე-17 არმიას აქვს: 1. ტამანში — 29 რუმინული ტანკი და 20 საიერიშო ქვემეხი; 2. ყირიმში — 28 რუმინული და 11 ნადავლი ტანკი.³³⁹

1943 წლის 25 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

428-ე დღე

დესანტი გააფთრებით ებრძოდა მოწინააღმდეგეს, რომელიც ცდილობდა ზღვაში გადაეგდო იგი. ჰიტლერელთა დიდმა ძალებმა 40 ტანკისა და თვითმავალი ქვემეხის მხარდაჭერით შეუტეს დესანტს ბლაგოვეშჩენსკაიდან, მაგრამ ჩვენებმა ისინი მოიგერიეს და დიდი ზარალიც მიაყენეს მტერს.

დღის მანძილზე მოწინააღმდეგემ 5-ჯერ წამოიწყო კონტრშეტევა ჩვენი მედესანტეების წინააღმდეგ და ხუთჯერვე ცოცხალი ძალისა და ტექნიკის დიდი დანაკარგებით უკან დაიხია. ერთ დღეში ჰიტლერელებმა დაკარგეს 500-მდე ჯარისკაცი და ოფიცერი, 18 ტანკი და თვითმავალი ქვემეხი, 9 ტყვიამფრქვევი, დიდძალი სამხედრო ქონება.

მაშველი დესანტი — საზღვაო ქვეითი ჯარის 369-ე ცალკე ბატალიონი (მეთაური — მაიორი მ. ა. რუდი), გადავიდა ჩაიკინოს რაიონში. დესანტმა აქტიურად შეუწყო ხელი მე-9 არმიის ჯარებს თემრუკის გათავისუფლების დროს.

შავი ზღვის ფლოტის მფრინავებმა ჩაძირეს 6 ათასი ტონა წყალქვეშა ტრანსპორტი, 7 სადესანტო კარკაპი და 2 თვითმავალი კარკაპი. ტამანის ნახევარკუნძულზე მფრინავებმა მოსპეს 200-მდე ავტომანქანა, 3 ბენზინმზიდი, ააფეთქეს საბრძოლო მასალისა და საწვავის 3 საწყობი.

საპაერო ბრძოლებში ჩვენმა მფრინავებმა ჩამოაგდეს მტრის 14 თვითმფრინავი.

351-ე მსროლელთა დივიზიის ხელმძღვანელობამ ფრონტის სარდლობას მოახსენა, რომ სოფელ ადაგუმში დარჩა მოსახლეობის 30 პროცენტი, დანგრეულია საცხოვრებელი შენობების 70 პროცენტი.

რაიონულ ცენტრში ვარენიკოვსკაიაში გერმანელებმა დახვ-

რიტეს 500-ზე მეტი მცხოვრები, დაანგრეს 42 საზოგადოებრივი შენობა და საცხოვრებელი სახლების 30 პროცენტი. სტანიცის მოსახლეობის 50 პროცენტამდე გერმანიაში გაგზავნეს. გერმანელებმა მოსახლეობას წაართვეს მთელი პირუტყვი და შინაური ფრინველები.³⁸⁴

დამთავრდა ქ. ნოვოროსიისკის განაღმვა. ქალაქსა და მის გარეუბნებში გააუვნებლეს 33 291 ნაღმი და 129 ფუგასი, შეაგროვეს და მოსპეს რამდენიმე ათასი აუფეთქებელი ჭურვი და ავიაბომბი.

ეჩმიადინის კათალიკოსატმა სატანკო კოლონის „დავიდ სასუნცის“ მშენებლობის ფონდს გადასცა საზღვარგარეთ მცხოვრებ სომეხთა შორის შეკრებილი სახსრები: 15 100 ინგლისური გირვანქა სტერლინგი, 120 000 დოლარი, 30 000 თუმანი, 187 145 რიალი.³⁸⁵

• • •

მე-17 არმია მთელ ფრონტზე გააფთრებულ თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებს. ბრძოლაში ჩაბმული არიან მე-9 რუმინული ცხენოსანთა, 73-ე ქვეითი, 79-ე ქვეითი, 97-ე ეგერთა და 870-ე ქვეითი დივიზიები.

გრძელდება მე-9 ქვეითი და 101-ე ეგერთა დივიზიების ევაკუაცია.³³⁹

1943 წლის 26 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

კ ე ი რ ა

429-ე ლ ე

25 სექტემბერს ღამით ბულაზის ისარაზე ვესელოვცის სამხრეთით გადასხეს საზღვაო დესანტის მთავარი ძალები — 83-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადა და საზღვაო ქვეითი ჯარის 143-ე ცალკე ბატალიონი. მტრის სატორპედო კატარლების ცდები ხელი შეეშალათ გადასხმისათვის, ამოა გამოდგა.

პირველები ნაპირზე გადავიდნენ მე-2 რანგის კაპიტნის მ. პ. არტამონოვის მეზღვაურები, მათ შემდეგ 83-ე ბრიგადა — 2047 კაცი, 8 ქვემეხი, 22 ნაღმსატყორცნი, 10 ტანკსაწინალო თოფი და ტყვიამფრქვევი.

მოწინააღმდეგე შეეცადა დიდი ძალებისა და ავიაციის მე-

ოხებით ზღვაში გადაეგდო დესანტი, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია.

დღის დამლევს 55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზია და მე-5 გვარდიული სატანკო ბრიგადა ბრძოლებით გავიდნენ ვესელოვკის რაიონში და შეუერთდნენ 83-ე ბრიგადას.

89-ე მსროლელთა დივიზიის ნაწილები 55-ე გვარდიულ მსროლელთა დივიზიასთან ერთად ღამით ფორსირებული მარშით გავიდნენ ბლაგოვეშჩენსკაიასთან, შეუსვენებლივ შეუტყეს და გაარღვიეს კიდევატ მოწინააღმდეგის თავდაცვის მიჯნა.

მოწინააღმდეგე მთელი დღის მანძილზე უტევდა დესანტს, გოლუბიცკაიას ჩრდილო-დასავლეთ გარეუბანამდე დაახევინა მას, მაგრამ მედესანტეებმა წრიული თავდაცვა გაშალეს, რამდენიმე დღეს იგერიებდნენ კონტრშეტევებს და საშუალება არ მისცეს მოწინააღმდეგეს თემრუკიდან წასულიყვნენ.

83-ე სამთომსროლელთა დივიზიის ნაწილები, რომლებიც უკანდახეულ მოწინააღმდეგეს სდევნიდნენ, გავიდნენ სტარაია ყუბანის გადასასვლელის მიჯნაზე.³⁸⁶

მე-9 არმიის ჯარებმა მთლიანად დაიკავეს სივრცე ყუბანის ქვემო წელსა და კურჩანსკის ლიმანს შუა და მიაღგნენ ქალაქ თემრუკს.

56-ე არმიის ჯარებმა აიღეს ჭიგინსკი და გავიდნენ მდინარე სტარაია ყუბანზე.

უფროსმა ლეიტენანტმა გივი ბარამიამ ტყვიამფრქვევის ცეცხლით ჩაახშო მოწინააღმდეგის ორი ძელმიწურისა და ნაღმსატყორცნთა ბატარეის ცეცხლი.

როცა ჩვენი ქვეგანაყოფები მტრის პოზიციებს უტევდნენ, წითელარმიელი გარკუნოვი ერთ-ერთი პირველი შეიჭრა მოწინააღმდეგის განლაგებაში, თამამი და შეუპოვარი მოქმედების შედეგად მან რამდენიმე ჰიტლერელი დახოცა, ერთი კი ტყვედ ჩაიგდო.³⁸⁷

საბრძოლო დავალების შესრულების დროს 103 საავიაციო-მოიერიშე პოლკის მფრინავის, კომკავშირელი ლებედევის თვითმფრინავს ცეცხლი წაეკიდა. ლებედევმა თვითმფრინავი მტრის საზენიტო ბატარეას დაუმიზნა, დაიღუპა, მაგრამ ბატარეაც გაანადგურა.

მე-17 არმია ბრძოლებით იხევს „ოდენვალდის“ ახალ პოზიციებზე. ბრძოლაში მონაწილეობენ მე-9 რუმინული ცხენოსანთა, მე-4 სამთომსროლელთა, 97-ე ეგერთა, მე-50 და 98-ე ქვეითი დივიზიები.

დამუშავდა ოპერაცია „გოთის მცირე პოზიციის“ გეგმა. ეს ოპერაცია გეგმაზომიერად უნდა განხორციელდეს ყუბანის ხიდისწინა ოპერაციის დამთავრების შემდეგ. ამ გეგმით გათვალისწინებულია დივიზიათა ევაკუაციის ასეთი რიგითობა:

1. პირველ ეტაპზე ევაკუაციაში წავა: 125-ე ქვეითი, 101-ე ეგერთა, მე-9 ქვეითი, პირველი რუმინული სამთომსროლელთა, მე-10 რუმინული ქვეითი დივიზიები.

2. მე-2 ეტაპზე ევაკუაციაში წავა: მე-4 სამთომსროლელთა, 97-ე ეგერთა, 98-ე ქვეითი, 50-ე ქვეითი, 370-ე ქვეითი, 190-ე რუმინული ქვეითი დივიზიები.³³⁹

1943 წლის 27 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ო რ შ ა ბ ა თ ი

413-ე დღე

ვესელოვკის რაიონში ზღვით გადაიყვანეს მე-20 მსროლელთა კორპუსის სამმართველო, მე-8 და 107-ე მსროლელთა ბრიგადების ნაწილები. ვიწრო და სრულიად ღია ისარაზე თავმოყრილ ჯარებს არ ჰქონდათ სათანადო საარტილერიო და ნაღმსატყორცნთა ცეცხლი, მაგრამ მაინც გააფთრებით ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს 2 ოქტომბრამდე. ამ გმირულ ბრძოლებში დესანტმა შეზოჭა მე-4 რუმინული სამთომსროლელთა, მე-19 რუმინული ქვეითი, და მე-4 გერმანული სამთომსროლელთა ძალები.

დილით 414-ე მსროლელთა დივიზია ყიზილტაშის ლიმანის აღმოსავლეთით გადავიდა მდინარე სტარაია ყუბანზე და მთელი დღე-ღამის განმავლობაში იბრძოდა სტანიცა გირლიანაიანს მისადგომებზე.

სამი მხრიდან კომბინირებული დარტყმის შედეგად ჩვენმა ჯარებმა გაათავისუფლეს სტანიცა ბლაგოვეშჩენსკაია.

მე-9 არმიის ჯარებმა მძლავრი საარტილერიო მომზადების შემდეგ და ავიაციის მხარდაჭერით გაათავისუფლეს ქალაქი

თემრუკი და მიაღგნენ გოლუბინსკაიას, სადაც 6 ოქტომბრამდე იბრძოდნენ.

47-ე არმიის სარდალმა გენერალ-მაიორმა ა. ა. გრეჩკომ მადლობა გამოუცხადა ტუაფსეს მიმართულებით მებრძოლ 672-ე მსროლელთა პოლკისა და 408-ე სომხურ მსროლელთა დივიზიის მეომრებს საბრძოლო დავალების წარმატებით შესრულებისათვის.

წითელარმიელი ს. ციბინი შეიჭრა მტრის ძელმიწურში და ტყვედ ჩაიგდო მისი გარნიზონი — 4 კაცი.³⁸⁸

უფროსმა სერჟანტმა ვ. იზმესტიევმა სნაიპერის შაშხანით ერთ დღეში ექვსი ჰიტლერელი დახოცა.³⁸⁸

* * *

მე-17 არმიის სარდლობა მიდის ტამანის ნახევარკუნძულიდან და „ყუბანის ხიდისწინა გამაგრება“ ამიერიდან დაექვემდებარება 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსს. ბრძოლები თავდაცვის მთელ ფრონტზე მიმდინარეობს.

79-ე ქვეითი დივიზიის ნაწილები თვითმფრინავებით გადაჰყავთ. გრძელდება მე-9 ქვეითი დივიზიის ევაკუაცია ქერჩში; მე-9 რუმინული ცხენოსანთა დივიზია ქერჩის სრუტიზე გადავიდა.

მე-17 არმიას აქვს: 40 რუმინული, 15 ნადავლი ტანკი, 27 საიერიშო ქვემეხი.³⁸⁹

1943 წლის 28 სექტემბერი

ს ა ნ შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

431-ე დღე

10 საათისათვის 414-ე მსროლელთა დივიზია გავიდა ყიზილტაშის ლიმანის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაპირზე და 2 ოქტომბრამდე გააფთრებით ებრძოდა 97-ე ქვეითი დივიზიის კონტრშემტევ ნაწილებს.

მე-18 არმიის სადესანტო ნაწილები მთელი დღის მანძილზე გააფთრებით ებრძოდნენ მოწინააღმდეგის კონტრშემტევ ქვეითს ჯარს, რომელსაც მხარს უჭერდნენ ავიაცია, ტანკები და თვითმავალი საარტილერიო დანადგარები.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაცია ბომბავდა ტამანის ნახევარ-

კუნძულზე თავმოყრილ გერმანულ ჯარებს და მოწინააღმდეგის ზომალდებს ქერჩის სრუტეში. მფრინავებმა ჩაძირეს ორი მშრალტვირთიანი, ერთი ნავთობსასხმელი და რამდენიმე სადესანტო კარჭაპი, დახოცეს ერთ ბატალიონამდე ჰიტლერელი.

საჰაერო ბრძოლაში ჩვენებმა ჩამოაგდეს მოწინააღმდეგის 10 თვითმფრინავი.

1943 წლის 20—28 სექტემბერს შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მტრის 50 კარჭაპი, 3 საფრეზაგო კატარა, რამდენიმე ტრანსპორტი და ჩამოაგდო 56 თვითმფრინავი.

საბჭოთა კავშირის გმირები გახდნენ:

1. ლობანოვი ალექსი ვასილის ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.
2. სემენცოვი მიხეილ ივანეს ძე — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მე-4 სამთომსროლელთა და 97-ე ეგერთა დივიზიები გააფთრებით იბრძვიან ყუბანის ხიდისწინა გამაგრების დასაცავად.³³⁹

რუსების ავიაციის ცეცხლის მიუხედავად ქერჩის სრუტეზე გადადიან მე-9, 73-ე და 79-ე ქვეითი დივიზიების ნაწილები.³⁴⁰

1943 წლის 29 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ოთხშაბათი

432-ე დღე

შავი ზღვის ფლოტის ზომალდებმა დესანტი გადასხეს სოლიონოე ტბის რაიონში მოწინააღმდეგის ზურგში, რომელიც თავს იცავდა. დესანტმა ხელი შეუწყო ჩვენს შემტევ ჯარებს მოწინააღმდეგის ზღვისპირა დაჯგუფების განადგურებაში.

შავი ზღვის ფლოტის საესკადრო ნაღმოსნები თავს დაესხნენ მტრის კომუნიკაციებს ჩაუდისა და აი-ტოდორის კონცეხის რაიონში.

შავი ზღვის ავიაციამ გენიჩესკის რაიონში ჩაძირა 4 სადესანტო კარჭაპი, 2 თვითმავალი ბორანი „ზიგელი“ და 2 კატარა.

მე-18 არმიის სადესანტო ნაწილები იგერიებდნენ მოწინააღმდეგის კონტრშეტევებს.

414-ე მსროლელთა დივიზია მთელი დღის მანძილზე გააფთრებით ებრძოდა მოწინააღმდეგის კონტრშემტევ ნაწილებს.

351-ე მსროლელთა დივიზიების 1161-ე მსროლელთა პოლკის ლეიტენანტი ლეტიაგინი, თავის განცხადებაში პარტიაში მიღების შესახებ წერდა: „პარტიაში შესვლისას ვფიცავ უფრო დაუნდობლად ვხოცო გერმანელები, თუ დავიღუპე, კომუნისტად ჩამთვალეთ“.

1157-ე მსროლელთა პოლკის პირველი ნაღმსატყორცნი ასეულის ზემდეგმა სელეზნიოვმა აგიტატორთან საუბრის დროს განაცხადა: „ჩემი ნაღმსატყორცნის ჯგუფეული აუცდენლად დახოცავს მტერს და ტამანიდან ცოცხალს არ გაუშვებს.“³⁸⁹

351-ე მსროლელთა დივიზიის 904-ე საარტილერიო პოლკის მე-6 ბატარეის წითელარმიელმა ბირიუკოვმა წითელარმიელთა მიტინგზე განაცხადა: „ჩვენ გავათავისუფლეთ ჩვენი მშობლიური ყუბანი, გავათავისუფლებთ ჩვენს მშობლიურ ტამანსაც და ჩვენს ძმებსა და დებს, რომლებიც მტერმა ძალით წაიყვანა მონობაში. ჩვენ შურს ვიძიებთ ფაშისტებზე“.

351-ე მსროლელთა დივიზიის 904-ე საარტილერიო პოლკში 15 წითელარმიელმა, რომლებსაც სურდათ კომუნისტებად წასულიყვნენ ბრძოლაში, შეიტანეს განცხადება პარტიის რიგებში მიღების შესახებ.³⁹⁰

„კომსომოლსკაია პრავდამ“ გამოაქვეყნა სტატია „როგორ აიღეს თემრუკი“.

გაიმართა აზერბაიჯანის კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პლენუმი, რომელმაც განიხილა რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის განვითარების საკითხები.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის 98-ე ქვეითი და 97-ე ეგერთა დივიზიები გააფთრებით იბრძვიან ყუბანის ხიდისწინა გამაგრებაზე.

ქერჩის სრუტეზე გადადიან მე-9 და 73-ე ქვეითი დივიზიები.

1943 წლის 30 სექტემბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ხუთშაბათი

433-ე დღე

მე-18 არმიის სადესანტო ნაწილები გააფთრებით ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს. 414-ე მსროლელთა დივიზია შეუპოვრად ებრძოდა 97-ე გერმანულ ქვეით დივიზიას.

შვი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის 8 ათასი ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი, 5 თვითმავალი კარკაპი და 2 კატარღა.

89-ე მსროლელთა დივიზიის მესანგრემ დ. ს. კარახანიანმა ნოვოროსიისკისათვის ბრძოლებში გააუვნებლა 350 ნაღმი, მოწინააღმდეგის ცეცხლის მიუხედავად განნაღმა ხიდი ნოვოროსიისკისა და სტანიცა ვერხნეზაკანსკის გზაზე, რისთვისაც საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა.

* * *

ძლიერი საარტილერიო მომზადების შემდეგ რუსების 2 დივიზიამ შეუტია 97-ე ეგერთა დივიზიის მარცხენა ფლანგს და 98-ე ქვეითი დივიზიის თავდაცვის ხაზს. 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი ამ ორი დივიზიის ძალებით აწარმოებს ფლანგებზე გააფთრებულ ბრძოლებს.

ქერჩის სრუტეზე გადადიან მე-9 და 79-ე ქვეითი დივიზიები.

მე-17 არმიას აქვს: 38 რუმინული და 15 ნადავლი ტანკი, 29 საიერიშო ქვემეხი.³³⁹

1943 წლის 1 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

პარასკევი

434-ე დღე

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარებმა ნოვოროსიისკის შეტევითი ოპერაციის მსვლელობაში დაიწყეს ბრძოლები ტამანის ნახევარკუნძულის დასავლეთი ნაწილის გათავისუფლებისათვის.

414-ე ქართული მსროლელთა დივიზია კვლავ გააფთრებით ებრძოდა 97-ე გერმანულ ქვეით დივიზიას ყიზილტაშის ლიმანის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილზე.

56-ე არმიის ჯარები ამთავრებდნენ მძიმე, სისხლისმღვრელ ბრძოლებს მდ. სტარაია ყუბანის მიჯნაზე.

მე-9 არმიის ნაწილებმა შეუპოვარი ბრძოლები გააჩაღეს გოლუბიცკაიას რაიონში. ეს ბრძოლები 6 ოქტომბრამდე გაგრძელდა.

ქვემეხის ჯგუფეულმა, რომლის დამმინებელი წითელარმიელი ა. გ. პოლიაკოვი იყო, მოსკო მოწინააღმდეგის ქვეითი ჯარის ოცეული და ნაღმსატყორცნთა ბატარეა.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი განაგრძობს ბრძოლებს ყუბანის ხიდისწინა გამაგრებაზე.

დამთავრდა მე-9 ქვეითი დივიზიის ევაკუაცია, 79-ე ქვეითი დივიზია განაგრძობს ქერჩის სრუტეზე გადასვლას.³⁹¹

1943 წლის 2 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

შ ა ბ ა თ ი

435-ე დ ლ ე

მძლავრი საარტილერიო მომზადების შემდეგ 56-ე არმიის ჯარები გადავიდნენ მდინარე სტარაია ყუბანზე, გადალახეს ლელიანი და გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა ახტანიზოვსკისა და ყიზილტაშის ლიმანებს შუა და მიაღწენენ სტაროტიტაროვსკაიას. სტაროტიტაროვსკაიას იერიშში 56-ე არმიის ნაწილებთან ერთად მონაწილეობდნენ მე-18 არმიის 414-ე დივიზიის ქვეგანაყოფები. სტანიცისათვის ბრძოლებში ჩვენმა მეომრებმა 500-მდე ჰიტლერელი დახოცეს.

შვიდი დღის ბრძოლების შემდეგ 414-ე მსროლელთა დივიზიამ სასტიკად გაანადგურა 97-ე გერმანული ქვეითი დივიზია და დილის სამ საათზე იერიშით აიღო გირლანაიას მთა—ტამანის გასაღები.

მე-9 არმიის ჯარები გააფთრებით ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს გოლუბიცკაიას რაიონში.

• • •

დღეს 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა დაიხია „გოთის მცირე პოზიციაზე“, ხოლო 98-ე ქვეითმა დივიზიამ დაიკავა პოზიცია „ვენა“.

ქერჩის სრუტეზე გადასასვლელი არ არის.³⁹¹

56-ე არმია მტრის გაათრეხულ წინააღმდეგობას წააწყდა ვიშესტებლიევსკაიას რაიონში, სადაც მოწინააღმდეგე მე-18 არმიის ფრონტიდან გადმოყვანილი ნაწილები მოიშველია.

მე-18 არმიამ იგრძნო მტრის წინააღმდეგობის შენელება და მე-20 მსროლელთა კორპუსის, აგრეთვე 55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის, 81-ე და 83-ე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადებისა და მე-5 გვარდიული სატანკო ბრიგადების ძალებით სასტიკი დამარცხება აგემა მტერს.

5 დღის შეუპოვარი ბრძოლების შემდეგ 89-ე მსროლელთა დივიზიამ გაარღვია მოწინააღმდეგის თავდაცვა ყიზილტაშისა და ბულაზის ლიმანების მიჯნაზე და ქ. ტამანის მისადგომებთან გავიდა.

დილის 8 საათისათვის ქალაქი ტამანი და მისი ნავსადგური მთლიანად გაათავისუფლეს მოწინააღმდეგისაგან.³⁹²

მე-20 მსროლელთა კორპუსის ნაწილებმა მუსრი გაავლეს გერმანული და რუმინული ნაწილების დაქსაქსულ ჯგუფებს ტამანის ნახევარკუნძულის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში.

55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზია შეტევის ბრძოლებს აწარმოებდა ტამანის ყურის სანაპიროს გასწვრივ.

სომხეთის კომკავშირელებმა და ახალგაზრდობამ მოაწყვეს კომკავშირულ-ახალგაზრდული კვირაობა გათავისუფლებული რაიონების ბავშვთა დასახმარებლად. 1943 წლის ოქტომბერში სომეხმა ახალგაზრდობამ შეაგროვა და გათავისუფლებული რაიონების ბავშვებს გაუგზავნა 10 ათასი წყვილი შალის წინდა და 50 ათასი წყვილი შალის ხელთათმანი.

• • •

ლამით 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსი გეგმაზომიერად იხედა ტამანის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში.

73-ე ქვეითმა დივიზიამ დაიწყო ევაკუაცია მე-6 არმიაში, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფში.

მე-17 არმიას აქვს: 39 რუმინული და 15 ნადავლი ტანკი, 29 საიერიშო ქვემეხი.³⁹¹

55-ე გვარდიულმა მსროლელთა დივიზიამ, რომელიც ტანის ყურის სანაპიროს გასწვრივ უტევდა, დილით გაათავისუფლა დასახლებული პუნქტი პრიმორსკი.

414-ე მსროლელთა დივიზიამ გაარღვია მოწინააღმდეგის თავდაცვა და დილის 3 საათისთვის გაათავისუფლა სტანიცა ვიშესტებლიევსკაია.

89-ე მსროლელთა დივიზია ცოკურის ლიმანის დასავლეთი ნაწილის ფორსირების შემდეგ შეუერთდა 414-ე მსროლელთა დივიზიას და ორივე შენაერთი 12 საათისათვის პრიმორსკის რაიონში გავიდა.

16 სექტემბრიდან 4 ოქტომბრამდე 89-ე მსროლელთა დივიზიამ ბრძოლებში გაანადგურა მოწინააღმდეგის 1100 ჯარისკაცი და ოფიცერი, 42 ქვემეხი, 76 ტყვიამფრქვევი, 18 ნაღმსატყორცნი, ტყვედ ჩაიგდო 60 კაცი, ხელთ იგდო 6 ზარბაზანი, 22 ხელის ტყვიამფრქვევი, 20 ნაღმსატყორცნი, 10 სხვადასხვა საწყობი.³⁹³

ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების გასვლამ ვიშესტებლიევსკაიას რაიონში და მისმა დარტყმამ ჩრდილოეთით საფრთხე შეუქმნა მოწინააღმდეგეს, რომელიც თავს იცავდა ტანის ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთ სანაპიროზე.

სომხეთის ალკე ცენტრალურმა კომიტეტმა მოიწონა კიროვკანის რაიონის სოფელ დებეტის კომკავშირელთა ინიციატივა, რომ შექმნან ფონდი კრასნოდონის იატაკქვეშა კომკავშირული ორგანიზაციის „ახალგაზრდა გვარდიის“ სახელობის ავიაგამანადგურებელთა ესკადრილის ასაშენებლად.

* * *

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა ღამით გეგმაზომიერად დაიბია „ბერლინის“ პოზიციებზე.

გრძელდება 73-ე ქვეითი დივიზიის ევაკუაცია მე-6 არმიის, არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფში.

ქერჩის სრუტეზე გადადიან 98-ე ქვეითი, მე-4 სამთომსროლელთა და მე-19 რუმინული ქვეითი დივიზიები.³⁹¹

სამხრეთიდან 56-ე არმიის და აღმოსავლეთიდან მე-9 არმიის ჯარები ბრძოლებით დაწინაურდნენ კუჩუგურის მიმართულებით.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის 2 ათასი ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი, 2 სატორპედო კატარა და მოწინააღმდეგის ჯარებითა და ტექნიკით დატვირთული 4 სწრაფმავალი სადესანტო კარკაპი.

გაზეთმა „კომუნისტმა“ გამოაქვეყნა მასალები გერმანელ-ფაშისტ დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლებში 416-ე მსროლელთა დივიზიის მეომართა გმირობის შესახებ.

• • •

ლამით 49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა „ბერლინის“ პოზიციიდან დაიხია ახალ გამაგრებულ ხაზზე: სენაიას ჩრდილოეთი გარეუბანი — ციმბალის მთის სამხრეთი მხარე — ახტანიზოვსკაიას სამხრეთი გარეუბანი.

ქერჩის სრუტეზე გადადიან 53-ე ქვეითი, 98-ე ქვეითი და მე-19 რუმინული ქვეითი დივიზიები.³⁹¹

ლამით შავი ზღვის ფლოტმა აზოვის სამხედრო ფლოტილიასთან ურთიერთმოქმედებით დესანტი გადასხა ქერჩის სრუტის ცენტრალურ ნაწილში — ტუზლის ისარაზე, რათა მოწინააღმდეგისთვის არ მიეცა საშუალება თავისი ჯარები ტამანის ნახევარკუნძულიდან ყირიმში გადაეყვანა. დესანტირებული იყო საზღვაო ქვეითი ჯარის 144-ე გაძლიერებული ბატალიონი.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის 1500 ტონა წყალწყვის ტრანსპორტი, 2 სწრაფმავალი სადესანტო კარკაპი და საბუქსირო კატარა, რომლებზეც მოწინააღმდეგის ჯარები და ტექნიკა იყო.

მოწინააღმდეგის ავიაციამ რამდენიმე თანმიმდევრული დარტყმით ჩაძირა ლიდერი „ხარკოვი“ და საესკადრო ნაღმოსნები „ბესპოშჩადნი“ და „სპოსობნი“.391

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსის მარცხენა ფლანგმა დამით გეგმაზომიერად დაიხია გოლუბიციკაიას აღმოსავლეთით და ახტანიზოვსკაიას გარეუბნის აღმოსავლეთით.

ყუბანის ხიდისწინა გამაგრებაზე დარჩნენ: მე-4 და 97-ე ეგერთა დივიზიები, 50-ე და 370-ე ქვეითი დივიზიები.

73-ე ქვეითი დივიზია ევაკუაციას განაგრძობს.³⁹¹

1943 წლის 7 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ბ უ თ შ ა ბ ა თ ი

440-ე დ დ ე

56-ე არმიის ჯარებმა გაარღვიეს მოწინააღმდეგის თავდაცვა სემენიუკის საყრდენი პუნქტის რაიონში და გაათავისუფლეს სტანიცები გოლუბიციკაია, სენაია და ახტანიზოვსკაია.

ქერჩის სრუტეში ჩვენებმა ჩაძირეს მოწინააღმდეგის ჯარებითა და ტექნიკით დატვირთული რამდენიმე სწრაფმავალი სადესანტო კარჭაპი და კატარღა.

მე-9 არმია ფრონტის რეზერვში გადაიყვანეს.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა ღამით გეგმაზომიერად დაიხია „მიუნხენის“ პოზიციაზე.

ქერჩის სრუტეში გრძელდება 50-ე, 73-ე და 370-ე ქვეითი დივიზიების ევაკუაცია.³⁹¹

1943 წლის 8 ოქტომბერი

კავკასიისათვის ბრძოლის

ბ ა რ ა ს კ ე გ ი

441-ე დ დ ე

56-ე არმიის ჯარებმა ორ ნაწილად გათიშეს მოწინააღმდეგის ძალები, რომლებიც თავს იცავდნენ უკანასკნელ საყრდენ პუნქტებში. გააფთრებული ბრძოლები გაჩაღდა დასახლებული პუნქტებისათვის — კუჩუგური, ფონტალოვსკაია და გატარსკაია.

დღის დამლევს 56-ე არმიის ჯარები გავიდნენ კუჩუგური-
სა და ზაპოროჟსკაიას დასავლეთით, მოწინააღმდეგის ჯარების
ფლანგზე და ზურგში.

მტრის ჯარების ნარჩენები, რომლებიც თავს იცავდნენ კუ-
ჩუგურში, ფონტალოვსკაიასა და გატარსკაიაში, ტყვედ დანებ-
დნენ საბჭოთა ჯარებს, რომლებმაც ამასთან ერთად ხელთ
იგდეს 34 ქვემეხი, 8 ნაღმსატყორცნთა ბატარეა, 142 ტყვიამ-
ფრქვევი, საბრძოლო მასალის 6 საწყობი და სხვადასხვა სამ-
ხედრო ქონების რამდენიმე საწყობი.

შავი ზღვის ფლოტის ავიაციამ ჩაძირა მოწინააღმდეგის
ქვეითი ჯარითა და ტექნიკით დატვირთული 5 სწრაფმავალი
სადესანტო კარჭაპი.

საჰაერო ბრძოლებში ჩამოაგდეს 16 გერმანული თვით-
მფრინავი.

• • •

49-ე სამთომსროლელთა კორპუსმა ღამით გეგმაზომიერად
დაიხია ყუბანის ხიდისწინა გამაგრების უკანასკნელ პოზი-
ციაზე.

73-ე ქვეითმა დივიზიამ ევაკუაცია დაამთავრა; 50-ე ქვეი-
თი დივიზია ევაკუაციას განაგრძობს.³⁹¹

1943 წლის 9 ოქტომბერი

შ ა ბ ა თ ი

კავკასიისათვის ბრძოლის

442-ე დ ლ ე

განთიადზე საბჭოთა ჯარებმა გაარღვიეს ჰიტლერელთა
თავდაცვის უკანასკნელი მიჯნა, რომელიც ჩუშკის ისარას მი-
სადგომებს იცავდა, დაიკავეს ილიჩის კორდონი და ქერჩის
სრუტის ნაპირთან გავიდნენ.

მე-17 არმიის ნაწილების ნარჩენები შავ ზღვამდე მირეკეს
და იქ მოსპეს. არასრული მონაცემებით, დაიხოცა 20 ათასზე
მეტე ჰიტლერელი, ტყვედ დანებდა 3 ათასი ჯარისკაცი და
ოფიცერი.

ქერჩის სრუტეში ჩაძირეს მოწინააღმდეგის ჯარებითა და
ტექნიკით დატვირთული 8 სწრაფმავალი სადესანტო კარჭაპი.

1943 წლის 22 აგვისტოდან 9 ოქტომბრამდე ჩრდილო კავ-

კასიის ფრონტის ავიაციამ 130 ათასზე მეტი საბრძოლო გაფრენა განახორციელა, ჯარებსა და ზურგის ობიექტებს დააყარა 13 ათასი ტონა ბომბი, დაუშინა 610 ათასზე მეტი რეაქტიული ჭურვი. მარტო მე-4 საპაეო არმიამ 1942 წლის ივნისიდან 1943 წლის ივლისამდე საპაეო ბრძოლებში და აეროდრომებზე მოსპო მოწინააღმდეგის 2220 თვითმფრინავზე მეტი.³⁹⁵

შავი ზღვის ფლოტის წყალქვეშა ნაგებმა 1943 წლის 1 იანვრიდან 9 ოქტომბრამდე 78 საბრძოლო ლაშქრობა განახორციელეს, 57-ჯერ გაუმართეს ბრძოლა მოწინააღმდეგის ზომალდებსა და გემებს. ამავე პერიოდში მოიერიშე და ბომბდამშენმა ავიაციამ 3085 თვითმფრინავ-გაფრენა განახორციელა, ჩაძირა 150-ზე მეტი და დააზიანა 120-მდე საბრძოლო ზომალდი და ტრანსპორტი. წყალქვეშა ნაგებმა ჩაძირეს 6400 საერთო წყალწყვის 17 საბრძოლო ზომალდი და 72 619 ტონა წყალწყვის 26 სატრანსპორტო გემი.³⁹⁶

ტამანის 63-ე ცალკე სატანკო ბრიგადის მესანგრემ სერჟანტმა ს. ფ. აბდულაევმა 1943 წლის 16 სექტემბრიდან 9 ოქტომბრამდე მოწინააღმდეგის ცეცხლის მიუხედავად გააუვნებელა სხვადასხვა ტიპის 2798 ნაღმი, რისთვისაც საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა.

უმაღლესი მთავარსარდლის ბრძანებით საპატიო სახელები მიენიჭათ: მე-80 მსროლელთა და 242-ე სამთომსროლელთა დივიზიებს — „ტამანის“; 276-ე მსროლელთა დივიზიას — „თემრუკის“; 414-ე მსროლელთა დივიზიას — „ანაპის“. უმაღლესი მთავარსარდლის ბრძანებით ნოვოროსიისკ-ტამანის შეტევითი ოპერაციის დროს 42 შენაერთსა და ნაწილს მიენიჭა საპატიო სახელები: „ნოვოროსიისკის“, „ტამანის“, „თემრუკის“, „ანაპის“, „ყუბანის“.

1943 წლის 9 ოქტომბერს ჩვენი სამშობლოს დედაქალაქი მოსკოვი ორასოცდაოთხი ქვემეხის ოცი საარტილერიო ზალპით მიესალმა მამაც ჯარებს, რომლებმაც ტამანის ნახევარკუნძული გაათავისუფლეს.

კავკასიისათვის ბრძოლა დამთავრდა.

ლამით ქერჩის სრუტეზე გადავიდა მე-17 არმიის, უკანას-
კნელი ნაწილები, 97-ე ეგერთა დივიზია, მე-4 სამთომსრო-
ლელთა დივიზიის მე-13 და 91-ე პოლკები.

ევაკუაცია დაამთავრეს მე-4 სამთომსროლელთა დივიზიის,
97-ე ეგერთა დივიზიის, 370-ე ქვეითი დივიზიის დანარჩენმა
ნაწილებმა.

• მე-17 არმიას ყირიმში აქვს: 40 რუმინული და 15 ნადავლი
ტანკი, 21 საიერიშო ქვემეხი.³⁹¹

გ ო ლ ო თ ჯ მ ა

ეს იყო დიდი სამამულო ომის 843-ე დღე, გამარჯვებამდე 575 დღე რჩებოდა.

დამთავრდა ბრძოლა ტამანის ნახევარკუნძულზე. ბრძოლა რომ დაიწყო, მე-17 არმიას ნახევარკუნძულზე ჰყავდა 440 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი. რის გადარჩენა შეძლო ჰიტლერულმა სარდლობამ, რამდენი გადაიყვანა ყირიმის ნახევარკუნძულზე?

მე-17 არმიის სარდლობა 10 ოქტომბრის მოხსენებითს ბარათში არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის სარდლობას ატყობინებდა, რომ „ქერჩის სრუტეზე ყუბანის პლაცდარმის ევაკუაციის დროს ზღვით გადაიყვანეს 177 355 გერმანელი ჯარისკაცი, 50 139 მოკავშირეთა ჯარისკაცი..., ჰაერით გადაიყვანეს 15 661 ჯარისკაცი“.³⁹⁷

ამ აშკარად შემცირებული მონაცემებითაც კი რომ ვიმსჯელოთ, გერმანულ-ფაშისტურმა ჯარებმა ტამანის ნახევარკუნძულზე 200 ათასამდე ჯარისკაცი და ოფიცერი დაკარგეს.

არსებითად ეს იყო მე-17 არმიის სრული განადგურება, რომელსაც უმაღლესი სარდლობის ჩანაფიქრით მთავარი როლი უნდა შეესრულებინა კავკასიისა და ამიერკავკასიის დაპყრობაში. ამის ნაცვლად მე-17 არმიამ დაკარგა ყველაზე ბრძოლისუნარიანი დივიზიები, გამოცდილი საკადრო შემადგენლობა, თითქმის მთელი მძიმე ტექნიკა და ყირიმში გადავიდა, რათა იქ მოეშუშებინა უმძიმესი ჭრილობები, რომლებიც კავკასიისათვის ბრძოლაში მიიღო.

დასავლეთგერმანელი ისტორიკოსები და მემუარისტები ცდილობენ კავკასიისათვის ბრძოლაში დამარცხება წარმოადგინონ ისე, თითქოს ეს ჩვეულებრივი, რიგითი დამარცხება იყო, რომელიც არავითარ როლს არ ასრულებდა ვერმანტის დიდ სტრატეგიაში. ასეა ეს?

კვლავ მივმართოთ ყაჩაღებს: — ვერმახტმა ვერ შეძლო ჩრდილოეთ კავკასიისა და ამიერკავკასიის დაპყრობა, ეს კი ნიშნავდა, რომ ვერმახტმა ვერ მიიღო სამხრეთის უმდიდრესი სასურსათო რესურსები, ამიერკავკასიის ნავთობი, ვოლფრამი, მოლიბდენი, მანგანუმი და სპილენძი.

— ამიერკავკასია რომ ვერ დაიპყრო, ვერმახტმა ვერ შექმნა პლაცდარში შუა და ახლო აღმოსავლეთში შეჭრისა და ინდოეთის დალაშქერისათვის. ეს კი ნიშნავდა, რომ პიტლერულმა გერმანიამ ვერ მიიღო ახალი მოკავშირეები თურქეთის, ირანისა და არაბული აღმოსავლეთის სახით.

— ვერმახტმა ვერ შეასრულა პიტლერის 1942 წლის 5 აპრილის № 41 და 1942 წლის 23 ივლისის № 45 დირექტივები, ეს კი ნიშნავდა, რომ პიტლერის ომის წარმოებისა და აღმოსავლეთში ომის ძლევამოსილად დამთავრების 1942 წლის გეგმა ყველა პუნქტში ჩაიშალა.

— კავკასიისათვის ბრძოლაში დამარცხება ვერმახტისთვის, ფაშისტური გერმანიისათვის, ფაშისტურ სახელმწიფოთა ბლოკისათვის კატასტროფას ნიშნავდა.

— კავკასიაში დამარცხების შემდეგ ფაშისტები მხოლოდ ერთხელ, 1943 წლის ზაფხულში შეეცადნენ ხელთ ეგდოთ სტრატეგიული ინიციატივა. ეს კურსკის ბრძოლაში მოხდა. რით დამთავრდა ეს ბრძოლა ისტორიიდან ცნობილია.

კურსკის ბრძოლაში საბჭოთა ჯარების გამარჯვების შემდეგ დაიწყო გერმანელფაშისტთა ურდოების გაძევება ჩვენი სამშობლოს ფარგლებიდან. მტრის გაძევებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ამიერკავკასიისა და ჩრდილო კავკასიის ფრონტების ბრიგადებმა, დივიზიებმა, კორპუსებმა და არმიებმა. ბევრმა მათგანმა ევროპის ხალხები გაათავისუფლა ფაშისტური მონოპოლისაგან, ზოგიერთმა კი ბერლინზეც მიიტანა იერიში.

ომის გმირების შესახებ მკაფიოდ და ამაღლევებლად ილაპარაკა გამარჯვების 40 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომაზე სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალურმა მდივანმა მ. ს. გორბაჩოვმა. მან თქვა: „მარადიული ცეცხლის ალში, დიდებულ მემორიალებსა თუ მოკრძალებულ ობელისკებში, ლიტერატურისა და ხელოვნების ნაწარმოებებში, თანამედროვეთა და ჩვენს შთამომავალთა გულში მარად დარ-

ჩება ხსოვნა იმათი უკვდავი გმირობისა, ვინც პირველი ეკვე-
თებოდა მტერს, მკერდით ეფარებოდა ამბრაზუროს, მიდიოდა
საჰაერო ტარანზე, ხელყუმბარით უვარდებოდა ქვეშ ტანკებს,
მეზღვაურის ბუშლატით ხელჩართულ ბრძოლაში ერკინებოდა
მტერს, ვინც წყალში ძირავდა მტრის ხომალდებს, აფეთქებ-
და ეშელონებს, ვაჟკაცურად იბრძოდა უხილავ ფრონტზე,
ვინც სამკვდრო-სასიცოცხლოდ იდგა ბრძოლის ველზე, ვინც
ვერ გატეხა ტანჯვა-წამებამ, თუ ფაშისტურმა დილეგებმა და
ბანაკებმა“.398

ს ი ა *

სია მეომრებისა, რომლებმაც კავკასიისათვის ბრძოლებში
თავგანწირული გმირობა გამოიჩინეს

1. ავეტისიანი უ. მ. — 89-ე სომხური მსროლელთა დივიზიის 390-ე მსროლელთა პოლკის 1-ლი ასეულის უფროსი სერჟანტი. 1943 წლის 19 სექტემბერს დოღაიას მთაზე ბრძოლის დროს ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო.

2. არაქელიანი ხ. ს. — 89-ე სომხურ მსროლელთა დივიზიის 526-ე მსროლელთა პოლკის უფროსი სერჟანტი. 1943 წლის 24 სექტემბერს ნოვოროსიისკის მახლობლად, სტანიცა კურბატსკაჟასთვის ბრძოლაში ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო.

3. ასლანოვი — უმცროსი ლეიტენანტე, 295-ე მსროლელთა დივიზიის 884-ე მსროლელთა პოლკის მე-5 ასეულის მეთაურის მოადგილე. მან მტრის საშინელი საარტილერიო ცეცხლის მიუხედავად შეტევაზე წაიყვანა ასეული და ამით უზრუნველყო ბრძოლის წარმატება. ამ ბრძოლაში ასლანოვი გმირულად დაიღუპა.

4. ბაიბალოვ ვ. კ. — კაპიტანი, 163-ე გვარდიული ავიამანადგურებელთა პოლკის ესკადრილიის მეთაური. 1942 წლის შემოდგომაზე მოზდოკის ცაში გატარა მტრის თვითმფრინავი, ხოლო თავისი დასიანებული მანქანა ბაზამდე მიიყვანა.

5. ბარბაშევი პ. პ. — შინსახკომის ჯარების 34-ე მოტომსროლელთა პოლკის სერჟანტი. 1942 წლის 9 ნოემბერს ქ. ორჯონიკიძის გარეუბან გიზელში ბრძოლის დროს ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო.

6. ბატალოვი ვლადიმერი — საზღვაო ქვეითი ჯარის 83-ე ბრიგადის მატროსი. 1943 წლის სექტემბერში ნოვოროსიისკთან ბრძოლაში ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ ამ ბრძოლაში გამარჯვება უზრუნველყო.

* ზოგ შემთხვევაში ვერ დავადგინეთ გმირის სახელი და მამის სახელი, ზოგჯერ — თარიღი, როცა გმირობა გამოიჩინა. იმედი გვაქვს, რომ ამ წიგნის მკითხველები დაგვეხმარებიან ჩვენთვის უცნობი მონაცემების დადგენაში, აგრეთვე შეგვატყობინებენ კავკასიისათვის ბრძოლის დროს მეომართა თავგანწირვის ფაქტებს, რომლებიც ჩვენთვის ჯერ-ჯერობით უცნობია. ყველა ახალი მონაცემისა და დამატებისათვის დიდი მადლობელი ვიქნებით.

7. ბელიოვი ვ. ნ. — სერბი, გვარდიის კაპიტანი. 1943 წლის 31 მარტს თავისი აღმოდებული თვითმფრინავი მიმართა სატრანსპორტო გემსაქენ და ჩაძირა. მეთაურთან ერთად დაიღუპნენ შტურმანი, კაპიტანი ვ. პ. ოვსიანიოვი და სერბანტები გ. ნ. ზიგულია და გ. პ. სევერინი.

8. ბოგატსკი ევგენი — 295-ე მსროლელთა დივიზიის 885-ე მსროლელთა პოლკის მე-7 ასეულის პირველი ოცეულის წითელარმიელი. ბრძოლის დროს აფეხარა მეთაურს, რომელსაც მტრის ხიშტი ემუქრებოდა, თვითონ დაიღუპა, მაგრამ მეთაური გადაარჩინა და ამით უზრუნველყო ბრძოლის წარმატება.

9. გარდემანი გ. ი. — 30-ე მსროლელთა დივიზიის 71-ე მსროლელთა პოლკის მე-7 მსროლელთა ასეულის პოლიტხელი. 1943 წლის 31 მარტს ქვის სამტეხლოს საყრდენ პუნქტთან გაჩაღებულ ბრძოლაში უკანასკნელი გრანატით ხელში მტრის ტანკს შეუვარდა და ააფეთქა. თვითონ დაიღუპა, მაგრამ მტერსაც არ მისცა გზა.

10. გუფენი პ. კ. — უმცროსი ლეიტენანტი, შინსახკომის ჯარების 276-ე მსროლელთა პოლკის ოცეულის მეთაური. 1942 წლის 21 ნოემბერს ქ. ალაგაირისთვის ბრძოლაში ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

11. დემა ლ. ვ. — გვარდიის კაპიტანი, 112-ე გვარდიული ავიაგამანადგურებელთა ბატალიონის მეთაურის მოადგილე. გატარა მტრის თვითმფრინავი, ხოლო თავისი თვითმფრინავი ბაზამდე მიიყვანა.

12. დორფმანი ა. — 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის წითელარმიელი. 1942 წლის ოქტომბრის დამდეგის მძიმე ბრძოლების დროს ძელმიწურში დახოცა სამი პიტლერელი, ხოლო როცა კიდევ სამი ფაშისტი დაესხა თავს და წააქციეს, ხელყუმბარით თავისი თავიც ააფეთქა და ისინიც.

13. ემიროვი ვ. ა. — კაპიტანი, 926-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მეთაური. 1942 წლის 10 სექტემბერს საჰაერო ბრძოლაში გატარა მტრის თვითმფრინავი.

14. ვაზიანი ვ. დ. — 45-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის უფროსი ლეიტენანტი. 1943 წლის 23 აგვისტოს ქ. მალგობეის მახლობლად გატარა მტრის ავიაგამანადგურებელი.

15. ვალიუღინი ს. ხ. — სერსანტი, საზღვაო ქვეითი ჯარის 255-ე ბრიგადის 142-ე ცალკე მსროლელთა ბატალიონის მე-2 ასეულის პარტორგი. 1943 წლის 15 სექტემბერს ნოვოროსიფისკის რაიონში, ელევატორთან გვირაბზე გადებული ხიდისათვის ბრძოლის დროს აფეხარა ფანჯარას, სადაც მტრის ტყვიამფრქვევი იდგა. დაიღუპა, მაგრამ ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

16. ვაშლოვი ი. — 83-ე სამთომსროლელთა დივიზიის წითელარმიელი. 1943 წლის იანვარში, სტანიცა გრიგორიევსკაიასთვის ბრძოლაში ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დაეალებდნ შესრულება უზრუნველყო.

17. ზინოვიევი ნ. კ. — სერჟანტი, შავი ზღვის ფლოტის სამხედრო-საჰაერო ძალების 62-ე საავიაციო პოლკის მფრინავი. ნოვოროსიფისკის მისაღ-

გომეზზე გატარნა მტრის ბომბდამშენი. დაიღუპა, მაგრამ მტერს გზა არ მისცა.

18. ივანოვი პ. — 394-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 810-ე მსროლელთა პოლკის წითელარმიელი. 1942 წლის 31 აგვისტოს მარუხის უღელტეხილზე ბრძოლაში ასეულს მეთაური შეცვალა. როცა მტერი გარს შემოერტყა, უკანასკნელი ხელყუმბარით თავის თავი და გერმანელებიც ააფეთქა და ასეულს საშუალება მისცა გარემოციდან გასულიყო.

19. ივანოვი გ. პ. — პარტიზანი, უკანასკნელ წუთში ტანკსაწინალო გრანატით გერმანიის სამხედრო ეშელონის ქვეშ ააფეთქა ფუგასის ბომბი. დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალება შეასრულა და 500-მდე ჰიტლერელი მოსპო.

20. ივანოვი ე. პ. — პარტიზანი, დაღუპა თავის ძმასთან ერთად.

21. ისამკულოვი მუსა — კავშირგამტანი წითელარმიელი. როცა ტანკსაწინალო თოფი მწყობრიდან გამოვიდა, ტანკსაწინალო გრანატით შეუვარდა ტანკს და თავის სიცოცხლის ფასად ააფეთქა.

22. იუსუპოვი სეიფულა გაიფულას ძე — წითელარმიელი. 1943 წლის 7 აგვისტოს დოღაია მთის რაიონში გაჩაღებულ ბრძოლის დროს ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

23. კალინინი დ. ს. — კაპიტანი. 1943 წლის 1 მაისს ანაპის სამხრეთით, სტანიცა ვარვაროვკაში ბრძოლის დროს საბრძოლო მასალა რომ შემოელო, უკანასკნელი ხელყუმბარით თავის თავი და გარშემო მყოფი ჰიტლერელებიც.

24. კალუგინი ფ. ზ. — გვარდიის ლეიტენანტი, 42-ე გვარდიული ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მეთაური. ნ. ფ. გასტელოს გმირობის გამეორებისათვის 1943 წლის 2 სექტემბერს მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

25. კალჩენკო პ. ა. — მფრინავი — მტრის თვითმფრინავის გატარნისათვის ამიერკავკასიის ფრონტის სარდლის ბრძანებით 1942 წლის 9 სექტემბერს დაჯილდოვდა წითელი დროშის ორდენით.

26. კანკავა ვ. ა. — 392-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 673-ე მესანგრეთა ცალკე ბატალიონის კომისარი. 1942 წლის 9 სექტემბერს უკანასკნელი ხელყუმბარით თავის თავი და გარშემორტყმული გერმანელებიც ააფეთქა. დაიღუპა, მაგრამ რაზმის მეომრებს გარემოციდან გასასვლელად გზა გაუხსნა.

27. კლიმაშევსკი არკადი — სამხედრო სასწავლებლის კურსანტი. 1942 წლის 8 ნოემბერს ქ. ორჯონიკიძისთვის ბრძოლაში აეფარა თავის კომინარს ავტომატის ტყვიით დაცხრილული თვითონ დაიღუპა, მაგრამ მეთაურმა გადაარჩინა და ამით ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

28. კირიჩენკო ა. პ. — 55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის 256-ე მსროლელთა პოლკის გვარდიის პოლიტხელი. 1942 წლის 9 ნოემბერს ტუაშესთან ბრძოლებში ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო.

29. კოვალი დ. ი. — 45-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის ლეიტენანტი.

1943 წლის მაისში გატარა მტრის თვითმფრინავი. დაიღუპა, მაგრამ მტერს გზა არ მისცა.

30. კონდრატიევი ლ. ვ. — ზემდეგი, 395-ე მსროლელთა დივიზიის 723-ე მსროლელთა პოლკის ოცეულის მეთაურის თანაშემწე. 1942 წლის 30 ოქტომბერს ტუაფსეს რაიონში ბრძოლის დროს ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა, 4 ტყვია მოხვდა, მაგრამ გადარჩა. დაიღუპა 1943 წლის აპრილში ტამანის ნახევარკუნძულზე.

31. კორნიცკი გ. მ. — უმცროსი სერჟანტი. 1943 წლის 8 თებერვალს მცირე მიწაზე ბრძოლის დროს გრანატები შემოირტყა, მტრის ჯგუფში შეიჭრა, თავი აიფეთქა და გერმანელებიცი დახოცა. თვითონ კი დაიღუპა, მაგრამ ამხანაგები გადაარჩინა და ბრძოლეს წარმატება უზრუნველყო.

32. კოსტროვი ვ. — 31-ე საჰაერო-სადესანტო პოლკის უმცროსი ლეიტენანტი. მცირე მიწაზე ბრძოლების დროს რამდენიმე მეზობლთან ერთად მტრის სამი კონტრშეტევა მოიგერჯა, დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა, ტანკსაწინაღო გრანატით შეეჯარდა ტანკს და ააფეთქა. თვითონ დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო.

33. კოშკინი ა. ი. — ლეიტენანტი, ტუაფსეს თავდაცვის რაიონის საგანგებო დანიშნულების რაზმის ოცეულის მეთაური. 1942 წლის 30 ნოემბერს, სემაშხოსა და დვა ბრატას მთების უნაგირასთვის ბრძოლის დროს მტრის გარემოცვაში რომ აღმოჩნდა, ტანკსაწინაღო გრანატით თავისი თავი და ექვსი ჰიტლერელი ააფეთქა, რითაც ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

34. კუჩერიავი გ. ე. — 30-ე მსროლელთა დივიზიის 256-ე მსროლელთა პოლკის მეტყვიაფორქვეე. 1942 წლის 11 ნოემბერს უსახელო სიმაღლეზე ბრძოლაში უკანასკნელად გრანატით თავისი თავი და გარშემორტყმული გერმანელები ააფეთქა. დაიღუპა, მაგრამ მტერს გზა არ მისცა.

35. კუხარენკო გ. კ. — უფროსი სერჟანტი. 1942 წლის 10 ნოემბერს ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო.

36. ლაარი ი. ი. — მე-2 გვარდიული მსროლელთა დივიზიის მე-15 გვარდიული მსროლელთა პოლკის უმცროსი სერჟანტი. 1943 წლის 7 აგვისტოს ხუტორ ლენინსკოესთან ბრძოლაში ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ თანამებრძოლები გადაარჩინა და ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

37. ლეხედევი ნ. ი. — 103-ე მოიერიშე საავიაციო პოლკის მფრინავი. 1943 წლის 28 სექტემბერს აღმოდებული თვითმფრინავი მიმართა მტრის საზენიტო ბატარეისკენ და მიწასთან გაასწორა იგი.

38. ლოზაჩევი ვ. ი. — უმცროსი ლეიტენანტი, 821-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავი. 1943 წლის 7 აგვისტოს გატარა მტრის ზომბდამშენი. პარაშუტით რომ ეშვებოდა, სამი გენერალი მფრინავი დაინახა. ერთი მათგანი პისტოლეტის ტყვიით დაჭრა, შემდეგ კი, როცა მეზობლები მის საშველად გამოეშურნენ, სამივე დაატყვევა.

39. მალკოვი თ. ი. — 55-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის 164-ე გვარდიული მსროლელთა პოლკის წითელარმიელად. 1943 წლის 14 ოქტომბერს ნოვოროსიისკზე შეტევის დროს ამხანაგებს დაუძახა, „ნაღზე თე

აფეთქდი, თქვენ გზა გაგესნებათო!" — და დანადმულ ველზე გაიქრა. თვითონ დაიღუპა, მაგრამ მისმა თანამებრძოლებმა უსაფრთხოდ გაიარეს ველზე და ბრძოლის წარმატება უზრუნველყვეს.

40. შამედოვი გ. ნ. — საზღვაო ქვეითი ჯარის 323-ე ცალკე ბატალიონის მე-3 ასეულის მატროსი. 1942 წლის 17 ოქტომბერს ტუაფსეს რაიონში ბრძოლის დროს ასეულის მეთაურს, ლეიტენანტ ნ. სინიციის აფხარა, თავისი სიცოცხლის ფასად გადაარჩინა და ამით უზრუნველყო ბრძოლის წარმატება.

41. მიხაილოვი კ. დ. — უფროსი სერჟანტი, 628-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავი. 1943 წლის 13 მაისს ყუბანის ცაში თავისი დაზიანებული თვითმფრინავით ორჯერ გატარნა და ჩამოაგდო მტრის მზვერავი თვითმფრინავი. საპაერო ბრძოლაში დაიღუპა 1943 წლის 28 ივლისს.

42. მკრტუმიანი და ტერეშჩენკო — წითელარმელები. ბრძოლის დროს თავიანთი სიცოცხლის ფასად გადაარჩინეს ბატალიონის მეთაური ა. ი. ვოსტრიკოვი და ამით უზრუნველყვეს ბრძოლის წარმატება.

43. ნოვიკოვი კ. ა. — უმცროსი ლეიტენანტი, მე-40 გვარდიული ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავი. 1942 წლის 27 სექტემბერს თერგჯს თავზე აკი-იურტთან ორმაგი გატარებით მოსპო მტრის მაკორექტირებელი თვითმფრინავი. თავისი დაზიანებული თვითმფრინავი ბაზამდე მიიყვანა.

44. ნოვიცი ნ. მ. — გვარდიის უფროსი სერჟანტი, 32-ე გვარდიული მსროლელთა დივიზიის 82-ე გვარდიული მსროლელთა პოლკის განყოფის მეთაური. 1943 წლის 25 ივლისს ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით გამართულ ბრძოლაში ძელმღწურის ამბრაზურას გადაეფარა, დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო.

45. ოზინიკოვი გ. ს. — წითელარმიელი, 81-ე ცალკე საზღვაო მსროლელთა ბრიგადის მე-3 მსროლელთა ბატალიონის პარტორგი. 1943 წლის 25 ივლისს ნოვოროსიისკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით გაჩაღებულ ბრძოლაში ძელმღწურის ამბრაზურას გადაეფარა, დაიღუპა, მაგრამ საბრძოლო დავალების შესრულება უზრუნველყო.

46. პასენკო ლეონიდი — 392-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 1372-ე მსროლელთა პოლკის ლეიტენანტი. 1942 წლის 9 სექტემბერს პრედმოსტენის რაიონში ბრძოლის დროს მძიმედ დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დატოვა და როცა ნაღმსატყორცნის ჯგუფეული მწყობრიდან გამოვიდა, უკანასკნელ ნაღმამდე იბრძოდა. გერმანელები ლ. პასენკოს შემოეხვივნენ, უნდოდან ცოცხლად ჩაეგდოთ ხელში, მაგრამ მამაცმა მეთმარმა ხელყუმბარა ააფეთქა, თვითონაც დაიღუპა, მაგრამ პიტლერელებსაც მესრი გაავლო.

47. პეტრიაშვილი ვ. პ. — უმცროსი ლეიტენანტი, 383-ე მსროლელთა დივიზიის 626-ე მსროლელთა პოლკის ოცეულის მეთაური. 1943 წლის 28 იანვარს სტანიცა კრიმსკოეს რაიონში ძელმღწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ თანამებრძოლები გადაარჩინა და ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

48. პიატისოტნიკოვი — ლეიტენანტი, ოცეულის მეთაური. 1924 წლი

7 ნომბერს მტრის ტანკების ერთ-ერთი შეტევის დროს გრანატები ჩამოვიდა და მეთაურ ტანკს შეუეარდა. ფაშისტების შეტევა შეფერხდა. ბრძოლის წარმატება უზრუნველყოფილი იყო.

49. პოდლუხსკი ა. ფ. — უფროსი ლეიტენანტი, 45-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის რგოლის მეთაური. 1943 წლის მაისში კრასნოდარის ცაში თავისი დაზიანებული თვითმფრინავი დააჯახა ფაშისტურ ბომბდამშენს და მოსპო იგი. თვითონ დაიღუპა, მაგრამ მტერს გზა არ მისცა.

50. პროხოროვი ი. ა. — პირველი თანრიგის ზემდეგი. 1943 წლის სექტემბერში, ნოვოროსიისკის შტურმის დროს, ელექტროსადგურის რაიონში დანაშაულ ველზე გაიქრა, ააფეთქა იქაურობა და სიცოცხლის ფასად გზა გაუხსნა შეტევაზე გადასულ ქვეგანაყოფებს.

51. რიბინი ნ. პ. — მაიორი, 148-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის შტურმანი. 1943 წლის 24 აპრილს კრასნოდარის ცაში გატარნა ფაშისტური ბომბდამშენი და მტერს გზა არ მისცა.

52. რუდჩენკო ვ. პ. — სერჟანტი, 293-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავი. 1943 წლის 9 მაისს სტანიცა კრიმსკოეს რაიონში გატარნა მტრის ავიაგამანადგურებელი, რომელიც მის მიმყოფს უტევდა, გადმოხტა პარაშუტით. დაიღუპა საჰაერო ბრძოლაში 1943 წლის 12 აგვისტოს.

53. სავჩენკო ნ. ა. — 83-ე სამთომსროლელთა დივიზიის 428-ე სამთომსროლელთა პოლკის წითელარმიელი. 1942 წლის 1 დეკემბერს დამით ტუაფსესთან, სემაშხოს მთის რაიონში ბრძოლის დროს გადაეფარა ძელმიწურის ამბრაზურას, დაიღუპა, მაგრამ ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

54. სევრიუკოვი ლ. ი. — სერჟანტი, შავი ზღვის ფლოტის ავიაციის მე-7 ხავეიცო პოლკის მფრინავი. ნოვოროსიისკის რაიონში საჰაერო ბრძოლის დროს გატარნა მტრის თვითმფრინავი. დაიღუპა, მაგრამ ფაშისტი არ გაუშვა.

55. სემტონოვი მ. ი. — ლეიტენანტი, მე-14 გვარდიული ავიაგამანადგურებელთა პოლკის რგოლის მეთაური. 1942 წლის ნოემბრის დამლევს ელისტის რაიონში შემხვედრ კურსზე გატარნა მტრის ავიაგამანადგურებელი. გადმოხტა პარაშუტით. დაიღუპა საჰაერო ბრძოლაში 1945 წლის 12 თებერვალს.

56. სემენოვი მ. ი. — გვარდიის უფროსი ლეიტენანტი, 41-ე გვარდიული ავიაგამანადგურებელთა პოლკის ესკადრილიის მეთაურის მოადგილე. 1942 წლის დამლევს ელისტის მახლობლად გატარნა მტრის თვითმფრინავი. 1943 წლის შემოდგომაზე კიევზე შეტევის დროს გატარნა მტრის კიდევ ერთი თვითმფრინავი. დაიღუპა საჰაერო ბრძოლაში 1945 წლის 12 თებერვალს.

57. სინევი ი. მ. მე-9 გვარდიული მსროლელთა ბრიგადის მე-17 ცალკე გვარდიული მსროლელთა ბატალიონის პირველი ასეულის წითელარმიელი. 1943 წლის 17 აპრილს სტანიცა კრიმსკოესთვის ბრძოლაში მოწინააღმდეგის ერთი ძელმიწური მოსპო, მეორეს კი გადაეფარა. დაიღუპა, მაგრამ ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

58. სუვოროვი ს. ვ. 383-ე მსროლელთა დივიზიის 966-ე საარტილ-

რიო პოლკის მე-4 ბატარეის მესაზიდრე. 1942 წლის 25 ოქტომბერს ოთხ საათზე მეტხანს დაზვერვაში იყო და ტყვედამტყვევების ცეცხლით იცავდა მზვერავთა ჯგუფს, რომელიც მოპოვებული მნიშვნელოვანი მონაცემებით პოლკში ბრუნდებოდა. დაიღუპა, მაგრამ მზვერავთა ჯგუფის დაბრუნება უზრუნველყო.

59. ტარანი პ. ტ. — სერჟანტი. 1942 წლის ნოემბერში, ქ. ორჯონიკიძის ბრძოლების დროს ასწია მავთულხლართის ორი რიგი და ასე ეკავა, სანამ მთელმა ასეულმა არ გაიარა. დაიღუპა, მაგრამ ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

60. ტყაგუშვიი ე. ვ. — წითელარმიელი, 72-ე მსროლელთა ბრიგადის კავშირგაბმულობის ცალკე ბატალიონის რაღისტი. ბრძოლის დროს აკო-რეპტირებდა ბატარეების ცეხლს. როცა გერმანელები რადიოსადგურს გარს შემოერტყნენ, უკანასკნელ ვაზნამდე იბრძოდა, შემდეგ კი ბატარეის ცეცხლი თავისთავზე გამოიწვია. ამის შემდეგ უკანასკნელი გრანიტით თავისთავი და რადიოსადგურიც აუფეთქა. ჰიტლერელები კი ჩვენი ბატარეის ცეხლში მოხვდნენ და დაიხოცნენ.

61. ტროფიმოვი ა. ა. — უფროსი სერჟანტი, 611-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის მფრინავი. 1943 წლის 18 იანვარს გატარა მტრის ბომბდამშენი. გადმოხტა პარაშუტით. დაიღუპა საჰაერო ბრძოლაში 1943 წლის 25 თებერვალს.

62. ტრუცევი — კაპიტანი, 383-ე მსროლელთა დივიზიის საარტილერიო ბატარეის მეთაური. 1943 წლის 14 აპრილს სტანიცა კრიმსკოეს რაიონში ბრძოლის დროს ჰიტლერელთა გარემოცვაში რომ მოხვდა, ბატარეის ცეცხლი თავისთავზე გამოიწვია. დაიღუპა, მაგრამ მტერს გზა არ მისცა.

63. ულფჩიკი ნ. ა. — 176-ე მსროლელთა დივიზიის 404-ე მსროლელთა პოლკის წითელარმიელი. 1943 წლის იანვარში, სტანიცა კრიმსკოეს რაიონში ბრძოლის დროს ძელმიწურის ამბრაზურას გადაეფარა. დაღუპა, მაგრამ ბრძოლის წარმატება უზრუნველყო.

64. უსკოვი ვ. მ. — კაპიტანი, 234-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის ესკადრილიის მეთაური. ქ. გეორგიევსკთან გატარა მტრის ბომბდამშენი. პარაშუტით გადმოხტა.

65. ფიოდოროვი ა. ვ. — ლეიტენანტი, 812-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის ესკადრილიის მეთაური. 1943 წლის 11 მაისს სტანიცა აბინსკაიის რაიონში გამართული საჰაერო ბრძოლის დროს დაიჭრა. აღმოდებული თვითმფრინავით გატარა და მოსკო მტრის ავიაგამანადგურებელი.

66. შამშურინი ვ. გ. — უმცროსი ლეიტენანტი, მე-7 გვარდიული მოიერიშეთა საავიაციო პოლკის მფრინავი. 1942 წლის 8 ნოემბერს გიზელის რაიონში თავისი აღმოდებული თვითმფრინავით დააცხრა მტრის ავტომანქანებისა და ტანკების კოლონას. დაიღუპა, მაგრამ ჰიტლერელებს ცოხალი ძალისა და ტექნიკის დიდი ზარალი მიაყენა.

67. შაოვალოვი — ბატალიონის კომისარი, 862-ე ავიაგამანადგურებელთა პოლკის სამხედრო კომისარი. 1942 წლის 13 სექტემბერს დაჭრილი აღმოდებული თვითმფრინავიდან პარაშუტით გადმოხტა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მეორედ დაიჭრა და პირისახე და ხელეზი დაეწვა.

68. შაოშნიკოვი ფ. დ. — კაპიტანი, შაეი ზღვის ფლოტის ავიაციის მე-9 ავიაგამანადგურებელთა პოლკის რგოლის მეთაური. 1942 წლის 10 სექტემბერს ნოვოროსიისკის ცაშვ გაყვანილი თვითმფრინავი რომ გადაერჩინა, გატარა მტრის ავიაგამანადგურებელი. დაიღუპა, მაგრამ ამხანაგი გადაარჩინა და მტერი მოსპო.

69. შუტკოვი გიქტორი — სერჟანტი, ვასიკოვი შარიფ და სემიაკოვი ვასილი — წითელარმიელები — კავკასიის მთებში მაღალ კლდეზე ნაღმსატყორცნთა პოზიცია ეკავათ და უკანასკნელ ნაღმამდე ებრძოდნენ მტერს. ტყვედ რომ არ ჩაგარდნილყვნენ, უკანასკნელი ნაღმით თავიცი აიფეთქეს და ათობით ფაშისტები დახოცეს.

70. ჩაქვაძე, კაპარავა, ჭანტურიძე, გიგუაშვილი — 414-ე ქართული მსროლელთა დივიზიის 1375-ე მსროლელთა პოლკის ჯავშანგამტანები. თუმცა დაჭრილები იყვნენ, ბრძოლის ველი არ დატოვეს, მოწინააღმდეგის მ ტანკი დაწვეს და უკანასკნელ ვაზნამდე იბრძოდნენ. ერთჯ ტანკსაწინალო გრანატა რომ დარჩათ, გმირები ტანკს შეუვარდნენ, მასთან ერთად აფეთქდნენ, მაგრამ საბრძოლო მიჯნა მტერს არ დაანებეს.

სიხ მეომრებისა, რომლებსაც კავკასიისათვის ბრძოლაში
საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭათ
სამგზის საბჭოთა კავშირის გმირი

	ბრძანებულების თარიღი
1. ბოკრიშვინი ა. ი.	1943 წლის 24 მაისი
	1943 წლის 24 აგვისტო
	1944 წლის 19 აგვისტო

ორგზის საბჭოთა კავშირის გმირები

2. აღელიუხინი ა. ვ.	1943 წლის 24 აგვისტო
	1943 წლის 1 ნოემბერი
3. გლინკა დ. ბ.	1943 წლის 21 აპრილი
	1943 წლის 24 აგვისტო
4. კამოზინი პ. მ.	1943 წლის 1 მაისი
	1944 წლის 1 ივლისი
5. კლუბოვი ა. ფ.	1944 წლის 13 აპრილი
	1945 წლის 27 ივნისი
6. ლუგანსკი ს. დ.	1944 წლის 1 ივლისი
	1943 წლის 2 სექტემბერი
7. რეჩკალოვი გ. ა.	1943 წლის 24 მაისი
	1944 წლის 1 ივლისი
8. სტეფანიაანი ნ. გ.	1942 წლის 23 ოქტომბერი
	1945 წლის 9 მარტი

საბჭოთა კავშირის გმირები*

ბრძანებულების თარიღი

9. აბავეი ა. მ.	1944 წლის 16 მაისი
10. აბდრაჰმანოვი ა. კ.	1944 წლის 22 იანვარი
11. აბდულაევი ს. ფ.	1944 წლის 16 მაისი
12. აგლოტოვი ფ. ნ.	1944 წლის 5 ნოემბერი
13. ავეთისიანე უ. მ.	1944 წლის 16 მაისი
14. აზაროვი ს. ს.	1943 წლის 2 სექტემბერი
15. ალექსანდროვსკი ვ. ს.	1943 წლის 17 ნოემბერი
16. ალექსეევი ბ. ა.	1944 წლის 22 ივლისი
17. არაქელიანი ს. ს.	1944 წლის 16 მაისი
18. არონოვა რ. ე.	1946 წლის 15 მაისი
19. არშინცევი ნ. ნ.	1944 წლის 16 მაისი
20. აფრიკანოვი ა. ფ.	1943 წლის 18 სექტემბერი
21. აჩმეზოვი ა. ა.	1943 წლის 31 მარტი
22. ბაბაილოვ ბ. კ.	1945 წლის 23 თებერვალი
23. ბარბაშევი ბ. ბ.	1942 წლის 13 დეკემბერი
24. ბარდევოვი ა. პ.	1942 წლის 13 დეკემბერი
25. ბარცოვი რ. მ.	1944 წლის 16 მაისი
26. ბატირევი პ. მ.	1945 წლის 23 თებერვალი
27. ბელიაკოვი ნ. ა.	1943 წლის 17 ნოემბერი
28. ბელევი ვ. ლ.	1945 წლის 23 თებერვალი
29. ბელოზეროვი ი. პ.	1944 წლის 16 მაისი
30. ბენდელიანი ჭ. კ.	1943 წლის 24 აგვისტო
31. ბერესტენევი პ. მ.	1943 წლის 25 თებერვალი
32. ბერკუტოვი ა. მ.	1944 წლის 2 აგვისტო
33. ბორზენკო ს. ა.	1943 წლის 17 ნოემბერი
34. ბორისოვი მ. ა.	1965 წლის 9 მაისი
35. ბორონინი ი. კ.	1962 წლის 13 დეკემბერი
36. ბოტილევოვი ვ. ა.	1943 წლის 18 სექტემბერი
37. ბუფინი ბ. პ.	1944 წლის 16 მაისი
38. ბუროვი გ. პ.	1944 წლის 16 მაისი
39. ბუტკევიჩი ლ. ვ.	1943 წლის 25 ოქტომბერი
40. ბუტკოვი ლ. ა.	1944 წლის 16 მაისი
41. გარდემანი გ. ი.	1943 წლის 31 მარტი
42. გაშევა რ. ს.	1945 წლის 23 თებერვალი
43. გლინკა ბ. ბ.	1943 წლის 24 მაისი

* ეს სია ყველაზე სრულია. ავტორი დიდი მადლობელი უქნება ყველას, ვინც გამოუგზავნის მასალებს იმ საბჭოთა კავშირის გმირების შესახებ, ვხვდებით ამ წიგნში არ არის აღნიშნული მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ, რომ მათი სახელები არ ვიცოდით.

44. გელმანი პ. ვ.
45. გლუხოვი დ. ა.
46. გნატენკო გ. ი.
47. გნილიცკაია ნ. ტ.
48. გოგენაიშვილი ნ. ი.
49. გოლოვკინი ა. ი.
50. გოლუბევი გ. გ.
51. გორა პ. ე.
52. გორბუნოვი ა. მ.
53. გორბუნოვი ა. მ.
54. გორკუნოვი მ. ს.
55. გორშოვი ს. გ.
56. გრიბი მ. ი.
57. გრეცკი ვ. ი.
58. გრეშინოვი მ. ვ.
59. გუვენი პ. კ.
60. გუსკოვი გ. გ.
61. დავიდოვი ვ. ი.
62. დეგტიარევი ვ. ა.
63. დეიკალო პ. გ.
64. დენენკო ს. პ.
65. დელიოვი ე. ტ.
66. დენისოვი ვ. ნ.
67. დენისოვი კ. დ.
68. დერჟავინდ პ. ი.
69. დიაჩენკო ფ. ს.
70. დიბროვი კ. ს.
71. დნკი მ. პ.
72. დოევი დ. ტ.
73. დოროფეევი ა. პ.
74. დრიგინი ვ. მ.
75. დუბკოვსკი ნ. ა.
76. ელიზაროვი ა. ა.
77. ემელიანენკო ა. დ.
78. ემიროვი ვ. ა.
79. ეფრემენკო ი. ს.
80. ვასილევსკი ვ. გ.
81. ველიკი ვ. ი.
82. ვოლოკოდოვი ბ. ნ.
83. ვოლოსტნოვი ნ. დ.
84. ვორობიოვი კ. ი.
85. ზაბეგაილო ნ. დ.
86. ზავიალოვი ს. ა.
87. ჯაკუდრიავი ვ. პ.

- 1945 წლის 15 მაისი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1942 წლის 13 დეკემბერი
- 1943 წლის 29 ოქტომბერი
- 1943 წლის 27 ივნისი
- 1943 წლის 17 ოქტომბერი
- 1943 წლის 1 მაისი
- 1943 წლის 30 ოქტომბერი
- 1943 წლის 1 მაისი
- 1943 წლის 7 მაისი
- 1942 წლის 23 ოქტომბერი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1943 წლის 17 ნოემბერი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1942 წლის 23 ოქტომბერი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1944 წლის 31 მაისი
- 1943 წლის 1 მაისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1944 წლის 19 მარტი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1943 წლის 17 ნოემბერი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1942 წლის 13 დეკემბერი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1944 წლის 5 ნოემბერი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1943 წლის 17 ნოემბერი
- 1945 წლის 29 ივნისი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1943 წლის 14 თებერვალი
- 1943 წლის 17 ნოემბერი

88. ზემცოვი ნ. ა.
89. ზიუზინი დ. ვ.
90. იაროვოი ფ. ს.
91. ილინე ი. ი.
92. იოსელიანი ი. კ.
93. ისაევი ნ. ვ.
94. ისაკოვი ი. ს.
95. იუდინე ა. ს.
96. კადანჩიკი ს. ნ.
97. კალარაში დ. ლ.
98. კალინინი დ. ს.
99. კალინინი ფ. ა.
100. კალუგინი ფ. ზ.
101. კანანაძე ა. გ.
102. კანარევი ვ. პ.
103. კანკაძე ვ. ა.
104. კანკოშვილი ა. დ.
105. კარახანიანე დ. ს.
106. კარდანოვი კ. ლ.
107. კესაევი ა. ნ.
108. კიაზიმოვი ს. ნ.
109. კიბალკო ვ. ვ.
110. კირიჩენკო ა. პ.
111. კირილოვი ნ. პ.
112. კიტაევი ნ. ტ.
113. კიტენკო ი. ი.
114. კლიუშკინი ა. კ.
115. კნიაზევი ვ. ა.
116. კობლოვი ს. კ.
117. კოვალი დ. ი.
118. კოვანჩუკი ი. ი.
119. კოვშოვა ნ. ვ.
120. კოზაჩენკო პ. კ.
121. კოლესნიკი ვ. ა.
122. კოლოგრიევი
123. კონდრატევი ლ. ვ.
124. კონდრაშინი ა. კ.
125. კონოვოლოვი ს. ვ.
126. კორზუნოვი ი. ი.
127. კორნიცევი მ. მ.
128. კოროლიოვი რ. ა.
129. კოსტენკო პ. ი.
130. კოსტირინა ტ. ი.
131. კოტანოვი ფ. ი.
132. კოჩერგინი გ. კ.
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1942 წლის 23 ნოემბერი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1945 წლის 6 აპრილი
- 1965 წლის 7 მაისი
- 1943 წლის 28 სექტემბერი
- 1943 წლის 18 სექტემბერი
- 1942 წლის 13 დეკემბერი
- 1944 წლის 31 მაისი
- 1943 წლის 17 ნოემბერი
- 1943 წლის 2 სექტემბერი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1942 წლის 13 დეკემბერი
- 1943 წლის 2 სექტემბერი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1943 წლის 24 აგვისტო
- 1944 წლის 31 მაისი
- 1943 წლის 17 ოქტომბერი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1943 წლის 17 აპრილი
- 1944 წლის 4 მარტი
- 1946 წლის 15 მაისი
- 1945 წლის 6 მარტი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1943 წლის 24 აგვისტო
- 1943 წლის 14 თებერვალი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1945 წლის 6 მარტი
- 1943 წლის 14 თებერვალი
- 1943 წლის 1 მაისი
- 1943 წლის 24 აგვისტო
- 1944 წლის 5 ნოემბერი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1944 წლის 31 მაისი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1943 წლის 24 ივლისი
- 1943 წლის 17 აპრილი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1945 წლის 20 აპრილი
- 1943 წლის 17 აპრილი

133. კოჩიევი კ. გ.
134. კოშკინი ა. ა.
135. კრასნოსელსკი ი. მ.
136. კრივენკო ნ. ა.
137. კრიუკოვი ბ. პ.
138. კრუჩენიხი ს. პ.
139. კუდერსკი ა. ა.
140. კუდრია ნ. დ.
141. კუზნეცოვი ი. ლ.
142. კულაკოვი ნ. მ.
143. კულიკოვი ვ. ნ.
144. კუნიკოვი ც. ლ.
145. კუროპიატნიკოვი გ. ა.
146. კუჩერიავი გ. ი.
147. ლაარსი ი. ი.
148. ლავიცკი ნ. ი.
149. ლებედევი დ. მ.
150. ლედნევი ნ. ვ.
151. ლევინი დ. პ.
152. ლეჟენინი ა. ი.
153. ლესელიძე კ. ნ.
154. ლიტვინოვა-როზანოვა ლ. ნ.
155. ლიტვინჩუკი ბ. მ.
156. ლიუბიმოვი ი. ს.
157. ლიშაკოვი გ. ი.
158. ლობანოვი ა. ვ.
159. ლობანოვი ი. ა.
160. ლობოზოვი ვ. ა.
161. ლუგოვსკოი დ. ი.
162. ლურსმანაშვილი ვ. ს.
163. მამედოვი გ. ნ.
164. მაკაროვა ტ. პ.
165. მარკოვი ა. ს.
166. მარჩენკო ი. ტ.
167. მაქსიმენკო ვ. ი.
168. მეკლინდ ნ. ფ.
169. მიგალი ა. ი.
170. მილოვატსკი ვ. გ.
171. მინაკოვი ვ. ი.
172. მინჩუგოვი დ. მ.
173. მიხაილოვ ვ. ა.
174. მიხეევი გ. ი.
175. მკრტუმიანი ს. მ.
176. მორდინი ვ. ა.
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1942 წლის 23 ოქტომბერი
- 1943 წლის 17 ნოემბერი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1943 წლის 24 ივლისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1943 წლის 17 აპრილი
- 1965 წლის 7 მაისი
- 1942 წლის 23 ოქტომბერი
- 1943 წლის 17 აპრილი
- 1943 წლის 24 ივლისი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1943 წლის 25 ოქტომბერი
- 1943 წლის 24 ივლისი
- 1943 წლის 24 ივლისი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1943 წლის 18 სექტემბერი
- 1971 წლის 13 მაისი
- 1945 წლის 23 თებერვალი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1943 წლის 29 ოქტომბერი
- 1943 წლის 28 სექტემბერი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1943 წლის 13 დეკემბერი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1945 წლის 13 თებერვალი
- 1944 წლის 22 იანვარი
- 1944 წლის 5 ნოემბერი
- 1942 წლის 23 ნოემბერი
- 1945 წლის 23 თებერვალი
- 1943 წლის 20 ოქტომბერი
- 1943 წლის 31 მარტი
- 1944 წლის 5 ნოემბერი
- 1943 წლის 24 ივლისი
- 1944 წლის 16 მაისი
- 1943 წლის 24 მაისი
- 1942 წლის 13 დეკემბერი
- 1943 წლის 24 ივლისი

177. მურუხოვი ა. ს.
 178. მოსპანოვი ი. პ.
 179. მუსაევი ს. ი.
 180. მუსატოვი ნ. ა.
 181. ნაზარენკო დ. პ.
 182. ნაზინი ი. ი.
 183. ნაუმჩიკი ნ. კ.
 184. ნედოროზოვი კ. ი.
 185. ნიკიტინი ფ. ფ.
 186. ნიკოლაენკო პ. ი.
 187. ნიკოლაევი ნ. ი.
 188. ნიკულინა ე. ა.
 189. ნოვქოვი კ. ა.
 190. ნოვიცკი ნ. მ.
 191. ნოვოფილოვი ლ. ი.
 192. ნოსალი ე. ი.
 193. ნოსოვი ა. მ.
 194. ოდინცოვი დ. ს.
 195. ოვჩინიკოვი გ. ს.
 196. ოკტუბრსკი ფ. ს.
 197. ოსტაპენკო დ. ი.
 198. პავლოვი გ. რ.
 199. პარფენოვა ზ. ი.
 200. პარშინი ი. კ.
 201. პასკი ე. ბ.
 202. პახომოვი ს. ნ.
 203. პეროვი ი. ს.
 204. პერშინი ბ. მ.
 205. პეტროვჲ ვ. ი.
 206. პეტროვა გ. კ.
 207. პეტროვი ი. ე.
 208. პილიპენკო ვ. ს.
 209. პილიპენკო ი. მ.
 210. პირმისაშვილი ა. ზ.
 211. პისკარევი ჟ. გ.
 212. პლოტნიანსკი პ. ტ.
 213. პოდიშახინი გ. პ.
 214. პოვეტკინი ბ. გ.
 215. პოლიაკოვი ვ. ვ.
 216. პოლივანოვა გ. ს.
 217. პოლოვინკინი ვ. ა.
 218. პოპოვა ნ. ვ.
 219. პოსტნოვი ა. ა.
 220. პოჩივალინი ნ. მ.

1944 წლის 22 ივლისი
 1942 წლის 23 ნოემბერი
 1944 წლის 16 მაისი
 1946 წლის 15 მაისი
 1942 წლის 13 დეკემბერი
 1943 წლის 1 მაისი
 1943 წლის 1 მაისი
 1943 წლის 26 ოქტომბერი
 1943 წლის 26 ოქტომბერი
 1943 წლის 31 მარტი
 1944 წლის 16 მაისი
 1944 წლის 26 ოქტომბერი
 1943 წლის 1 მაისი
 1943 წლის 31 მარტი
 1943 წლის 17 ნოემბერი
 1943 წლის 24 მაისი
 1943 წლის 25 ოქტომბერი
 1942 წლის 23 ოქტომბერი
 1944 წლის 16 მაისი
 1958 წლის 20 თებერვალი
 1942 წლის 13 დეკემბერი
 1943 წლის 2 სექტემბერი
 1945 წლის 18 სექტემბერი
 1942 წლის 23 ოქტომბერი
 1944 წლის 26 ოქტომბერი
 1943 წლის 3 ოქტომბერი
 1944 წლის 22 ივლისი
 1944 წლის 5 ნოემბერი
 1943 წლის 31 მარტი
 1943 წლის 17 ნოემბერი
 1945 წლის 29 მაისი
 1944 წლის 16 მაისი
 1944 წლის 13 დეკემბერი
 1942 წლის 13 დეკემბერი
 1943 წლის 18 სექტემბერი
 1943 წლის 25 ოქტომბერი
 1944 წლის 5 ნოემბერი
 1943 წლის 17 ნოემბერი
 1944 წლის 22 იანვარი
 1943 წლის 14 თებერვალი
 1943 წლის 19 ივნისი
 1945 წლის 23 თებერვალი
 1943 წლის 24 აგვისტო
 1946 წლის 15 მაისი

221. პრიკაზნიკოვი ა. ლ.
 222. პუშკარენკო ა. პ.
 223. შელეზნი ს. ა.
 224. შიგულენკო ე. ა.
 225. რაიკუნოვი ა. ვ.
 226. რასპოპოვა ნ. მ.
 227. როგანეცსკი გ. ა.
 228. როჟკოვდ ა. ე.
 229. რუბახო ფ. ი.
 230. რუდნევა ე. მ.
 231. რუდენკო პ. ი.
 232. რუკავიცინი ვ. პ.
 233. რიაბოვა ე. ვ.
 234. რიბინი ი. პ.
 235. რიუოვდ ა. ი.
 236. რიუოვი ე. მ.
 237. რიხლინი ნ. ვ.
 238. რიხლოვი ა. დ.
 239. სავჩენკო ნ. ი.
 240. სანევი ი. მ.
 241. სანფრკოვა ო. ა.
 242. სებროვა ი. ფ.
 243. სედნენკოვი ნ. პ.
 244. სევრიუკოვი ლ. ი.
 245. სემენიშინი ვ. გ.
 246. სემენცოვი მ. ი.
 247. სერედა პ. ს.
 248. სიაბაიდოვი ს. ა.
 249. სეგოვი დ. ი.
 250. სინევი ი. მ.
 251. სხენელნიკოვი მ. ი.
 252. სიპიაგინი ნ. ი.
 253. სირტლანოვა მ. ვ.
 254. სკოკოვდ ი. ა.
 255. სკრაბინი ვ. ი.
 256. სკუგარი ვ. ა.
 257. სპირნოვა მ. ვ.
 258. სპირნოვი ნ. ფ.
 259. სპირნოვი ნ. ფ.
 260. სნესარევი ვ. ს.
 261. სოკოლოვდ მ. ა.
 262. სტარიკოვი დ. ა.
 263. სტარშინოვი ნ. ვ.
 264. სტრონსკი კ. ფ.
 265. სუვოროვი ს. ვ.

1943 წლის 1 მაისი
 1943 წლის 17 ნოემბერი
 1943 წლის 31 მარტი
 1945 წლის 23 თებერვალი
 1943 წლის 18 სექტემბერი
 1946 წლის 15 მაისი
 1944 წლის 16 მაისი
 1945 წლის 6 მარტი
 1944 წლის 22 იანვარი
 1944 წლის 26 ოქტომბერი
 1942 წლის 13 დეკემბერი
 1944 წლის 16 მაისი
 1946 წლის 15 მაისი
 1943 წლის 24 აგვისტო
 1965 წლის 7 მაისი
 1942 წლის 23 ოქტომბერი
 1943 წლის 24 მაისი
 1944 წლის 16 მაისი
 1943 წლის 28 აპრილი
 1943 წლის 25 ოქტომბერი
 1945 წლის 23 თებერვალი
 1948 წლის 23 თებერვალი
 1944 წლის 26 ნოემბერი
 1942 წლის 23 ოქტომბერი
 1943 წლის 24 მაისი
 1943 წლის 28 სექტემბერი
 1942 წლის 23 ნოემბერი
 1945 წლის 24 მარტი
 1942 წლის 13 დეკემბერი
 1943 წლის 25 ოქტომბერი
 1943 წლის 13 დეკემბერი
 1943 წლის 18 სექტემბერი
 1946 წლის 15 მაისი
 1944 წლის 9 თებერვალი
 1943 წლის 1 მაისი
 1944 წლის 16 მაისი
 1944 წლის 26 ოქტომბერი
 1943 წლის 1 მაისი
 1943 წლის 30 ოქტომბერი
 1944 წლის 16 მაისი
 1944 წლის 22 იანვარი
 1944 წლის 22 იანვარი
 1944 წლის 22 იანვარი
 1943 წლის 17 ნოემბერი
 1943 წლის 31 მარტი

266. სულიმანოვი ი. გ.
 267. სუტერინი ა. ა.
 268. ტემჩენკო ი. გ.
 269. ტიაგუშევი ი. ვ.
 270. ტიულენევი ი. ვ.
 271. ტიულენევი ი. ნ.
 272. ტოკარევი მ. ს.
 273. ტოლმაჩევი ა. ფ.
 274. ულიანენკო ნ. ზ.
 275. უსი ვ. გ.
 276. უსკოვ ვ. მ.
 277. ფადეევი ვ. ი.
 278. ფედორენკო ვ. ა.
 279. ფედოროვი ი. გ.
 280. ფეგიჩევი ვ. ა.
 281. ფილჩენკოვი ნ. დ.
 282. ფოკინი ა. ი.
 283. ფომიჩევა კ. ი.
 284. ფრანჩუკი კ. ი.
 285. შამშურიანი ვ. გ.
 286. შაპოშნიკოვ ვ. ფ.
 287. შაროვი ი. ა.
 288. შვარცო ი. ი.
 289. შეველევი ს. ნ.
 290. შენგური ი. პ.
 291. შიშკინი ნ. ვ.
 292. შუმსკი ა. დ.
 293. შჩერბაკოვ ვ. ი.
 294. ჩელიადინოვი დ. ა.
 295. ჩერნოვი ა. ე.
 296. ჩერნიენკო გ. გ.
 297. ჩესნოკოვი ფ. ს.
 298. ჩერნევა მ. პ.
 299. ციბიზოვი ი. ა.
 300. ციბულკო ვ. თ.
 301. ციმბალა ვ. გ.
 302. ძუსოვი ი. მ.
 303. ხალზოვი ვ. ს.
 304. ხიშიჩი ფ. ვ.
 305. ხოდოსოვი წ. ი.
 306. ხოდოსტიაკოვი გ. ნ.
 307. ხომიაკოვი მ. ი.
 308. ხრიავეშ ვ. ი.
 309. ხუდიაკოვა ა. ფ.
 310. ჭაფაროვი ა. ა.

1942 წლის 13 დეკემბერი
 1944 წლის 22 იანვარი
 1943 წლის 25 ოქტომბერი
 1942 წლის 13 დეკემბერი
 1978 წლის 21 თებერვალი
 1943 წლის 24 აგვისტო
 1942 წლის 13 დეკემბერი
 1943 წლის 24 ივლისი
 1945 წლის 18 აგვისტო
 1944 წლის 22 იანვარი
 1943 წლის 14 თებერვალი
 1943 წლის 24 მაისი
 1943 წლის 24 მაისი
 1944 წლის 26 ოქტომბერი
 1942 წლის 23 ნოემბერი
 1942 წლის 23 ოქტომბერი
 1944 წლის 16 მაისი
 1945 წლის 18 აგვისტო
 1945 წლის 18 აგვისტო
 1943 წლის 8 თებერვალი
 1943 წლის 31 მარტი
 1943 წლის 21 აპრილი
 1944 წლის 22 იანვარი
 1943 წლის 1 მაისი
 1944 წლის 5 ნოემბერი
 1943 წლის 17 ოქტომბერი
 1943 წლის 17 ნოემბერი
 1945 წლის 6 მარტი
 1944 წლის 16 მაისი
 1944 წლის 31 მაისი
 1943 წლის 24 ივლისი
 1943 წლის 24 მაისი
 1946 წლის 15 მაისი
 1943 წლის 17 ნოემბერი
 1942 წლის 23 ოქტომბერი
 1943 წლის 17 ნოემბერი
 1945 წლის 29 მაისი
 1943 წლის 24 მაისი
 1944 წლის 26 ოქტომბერი
 1945 წლის 24 მარტი
 1965 წლის 7 მაისი
 1944 წლის 16 მაისი
 1943 წლის 23 ოქტომბერი
 1946 წლის 15 მაისი
 1943 წლის 1 ნოემბერი

პ ა რ ტ ი ზ ა ნ ე ბ ი

311. იგნატოვი გენადი პეტრეს ძე — სიკვდილის შემდეგ, 1943 წლის 7 მარტი.

312. იგნატოვი ევგენი პეტრეს ძე — სიკვდილის შემდეგ, 1943 წლის 7 მარტი.

313. ხოკოვი ალექსანდრე ივანეს შვილი — სიკვდილის შემდეგ, 1965 წლის 7 მაისი.

1942—1943 წლებში განხორციელებული ძირითადი ოპერაციები

ა) სსრ კავშირის შეიარაღებული ძალების ოპერაციები*

1. „ვარსკლავი“ — ორი ოპერატიული მიმართულების — კურსკსა და ხარკოვზე ვორონეჟის ფრონტის ჯარების 1943 წლს თებერვლის შეტევის გეგმის საკოდო სახელწოდება. ოპერაცია განხორციელდა 1943 წლის გაზაფხულზე და წარმატება არ მოჰყოლია.

2. „კუტუზოვი“ — დასავლეთისა და ბრიანსკის ფრონტებზე ჯარების პირდაპირ დასავლეთისაკენ შეტევის ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება; ოპერაციის მიზანი იყო მოწინააღმდეგის ორიოლის დაჭგუფების განადგურების შემდეგ ბელორუსიის განთავისუფლება.

3. „მთები“ და „ზღვა“ — ჩრდილო კავკასიის ფრონტის ჯარების შეტევითი ოპერაციის საკოდო სახელწოდება; ოპერაციის მიზანი იყო პიტლერელთა გაძეგება ჩრდილოეთ კავკასიიდან.

4. „მცირე სატურნი“ — სამხრეთ-დასავლეთის ფრონტის ჯარების იმ ოპერაციის საკოდო სახელწოდება, რომლის მიზანი იყო პიტლერელთა მოროზოვ-ბოკოვსკის დაჭგუფების მარწუხებში მოქცევა და მისი მოსპობა. შეტევის დროს საბჭოთა ჯარებმა მთლიანად გაანადგურეს მე-8 იტალიური არმია და საარმიო ჯგუფი „ჰოლიდტი“.

5. „მხედართმთავარ ჯუმანიცევი“ — მოწინააღმდეგის ბელგოროდ-ხარკოვის დაჭგუფების განადგურების ოპერაციის საკოდო სახელწოდება; ეს დიდი ფრონტისშორისი დიდი ოპერაცია 1943 წლის ზაფხულში განხორციელდა სამხრეთ-დასავლეთი, სამხრეთი, ვორონეჟისა და სტეპის ფრონტების ძალებზე.

6. „ნაპერწკალი“ — ლენინგრადის ბლოკადის გარღვევის ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება. ოპერაცია დაიწყო 1943 წლის 13 იანვარს; ბლოკადა გაარღვეეს 1943 წლის 18 იანვარს № 1 და № 5 მუშათა დაბების რაიონში.

7. ნახტომი — სამხრეთ-დასავლეთის ფრონტის (სარდალი გენერალი ნ. თ. ვატუტინი) ჯარების მიერ დონბასის გათავისუფლების ოპერაციის

* საბჭოთა არმიის 1942—1943 წლების კოდირებულ ოპერაციათა მცირე რიცხვი იმით აიხსნება, რომ მაშინ საბჭოთა არმიის გენერალურ შტაბში მიღებული არ იყო ოპერაციათა სახელწოდებების კოდირება. მოქმედებდა კოდირების სხვა, ციფრობრივი სისტემა. საბჭოთა არმიის გენერალურ შტაბს კოდირებული ჰქონდა ისეთი უმნიშვნელოვანესი ოპერაციები, როგორიც იყო გერმანელთა განადგურება სტალინგრადთან, კავკასიაში, ორიოლ-კურსკის რკალზე და სხვები, რომელთა დროს სრული კრაზი განიცადა გერმანიის სამხედრო მანქანამ.

გეგმის საკოდო სახელწოდება. ოპერაცია 1943 წლის 29 იანვარს დაიწყო, მაგრამ წარმატება არ ჰქონია.

8. „სატურნი“ — მძლეროვო-როსტოვის მიმართულებით სამხრეთ-დასავლეთის ფრონტისა და ვორონეჟის ფრონტის მარცხენა ფრთის ჯარების შეტევითი ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება; ოპერაციის მიზანი იყო ახალი რკალის შექმნა სტალინგრადთან გარემოცვაში მყოფი ჰიტლერული ჯარების გარშემო.

9. „ომი რელსებზე“ — 1943 წლის ზაფხულში, როცა გერმანელები ემზადებოდნენ და ახორციელებდნენ ოპერაცია „ციტადელს“, მათს ზურგში რკინიგზებზე პარტიზანთა მასირებულ შეტევის ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება. „რელსებზე ომის“ წარმატებამ სრული ქაოსი გამოიწვია მტრის ზურგში, რამაც აქტიურად შეუწყო ხელი საბჭოთა არმიის გამარჯვებას სამხრეთში.

10. „რკალი“ — სტალინგრადის რაიონში გარემოცული ჰიტლერული ჯარების დაჯგუფების მოსპობის დასკვნითი ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება.

11. „ურანი“ — სტალინგრადის რაიონში საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ოპერაცია 1942 წლის 19 ნოემბერს დაიწყო და 1943 წლის 2 თებერვალს მე-6 გერმანული არმიის სრული დამარცხებით დამთავრდა.

ბ) ინგლის-ამერიკის ჯარების ძლირთადი ოპერაციები

12. „აკრობატი“ — კირენაიკიდან ტრიპოლიტანიაში სტრატეგიული შეტევის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება.

13. „აირონკლედი“ („დაჯავშნული“) — მადაგასკარის კუნძულზე მოკავშირეთა ჯარების შეყვანის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება.

14. „ატილა“ — ვიშნისტური საფრანგეთის დასაპყრობად გერმანული ჯარების ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება. განხორციელდა 1943 წელს;

15. „ბეიტაუნი“ („სანავსადგურო ქალაქი“) — მოკავშირეთა ჯარების მიერ მესინის ყურის ფორსირების გეგმის საკოდო სახელწოდება.

16. „ბოლერო“ — ჩრდილოეთ ევროპაში მთავარი შეჭრის ადმინისტრაციულ-სამეურნეო მომზადების გეგმის საკოდო სახელწოდება. მოგვიანებით „ბოლერო“ საფუძვლად დაედო ოპერაცია „ოვერლორდს“.

17. „ბრიმსტონი“ („გოგირდი“) — მიზნის აღუნიშნავად სავარაუდოდ ხმელთაშუა ზღვის დასავლეთ ნაწილში მოკავშირეთა ჯარების საღეზინფორმაციო გეგმის საკოდო სახელწოდება. შემდგომში ოპერაციის საბოლოო მიზანი იყო სარდინიის კუნძულის დაპყრობა.

18. „ეველანში“ („ზვავი“) — ნეაპოლის რაიონში ინგლის-ამერიკის ჯარებს გადასხმის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. გეგმა 1943 წლის სექტემბერში განხორციელდა.

19. „ევერიკა“ („ვიპოვე“) — სამი დიდი სახელმწიფოს მეთაურთა — ი. ბ. სტალინის, ფ. დ. რუზველტის, უ. ს. ჩერჩილის, თეირანის კონფერენ-

ციის საკოლო სახელწოდება. კონფერენცია თეირანში გაიმართა 1943 წლის 28 ნოემბერს — 1 დეკემბერს.

20. „ველვეტი“ — საკოლო სახელწოდება ინგლის-ამერიკის გეგმისა ამიერკავკასია დაბჟართ კავკასიისათვის ბრძოლის დროს. გეგმა უ. ჩერჩილის ინიციატივით შეიმუშავეს.

21. „ეჟულანი“ — ინგლის-ამერიკის ქარების მიერ იტალმა-გერმანიის ქარების ნარჩენებისაგან ტუნისის ტერიტორიის გაწმენდის ოპერაციის საკოლო სახელწოდება.

22. „იმპერეიტორი“ („გამარჯვებული“) — ჩრდილოეთ საფრანგეთის სანაპიროზე ინგლისის ქარების სარეიდო ოპერაციის საკოლო სახელწოდება.

23. „იუპიტერი“ — მოკავშირეთა ქარების ჩრდილოეთ ნორვეგიაში გადასხმის ოპერაციის საკოლო სახელწოდება.

24. „კონსტანტინი“ — მოგვიანებით ოპერაცია „აქსე“. სამხრეთაღმოსავლეთ ევროპაში შერკის, იტალიის ქარის ნაწილების განიარაღებისა და ადრე იტალიის ქარების მიერ დაპყრობილი კროატინის, ჩერნოგორიის, ალბანეთისა და საბერძნეთის ტერიტორიის დაპყრობის ოპერაციის საკოლო სახელწოდება.

25. „ლაიტფუტი“ („ფეხმარდი“) — უდაბნოში (ჩრდილოეთი აფრიკა) ინგლის-ამერიკის ქარების შეტევითი ოპერაციის გეგმის საკოლო სახელწოდება. ოპერაცია განხორციელდა 1942 წლის შემოდგომაზე და ცნობილია როგორც ბრძოლა ეგვიპტისთვის.

26. „მინსმითი“ („დატენვა“) — 1943 წლის ზაფხულში პიტერული უმალესი სარდლობის დეზინფორმაციის მთელ რიგ ღონისძიებათა განხორციელებისა და სიცილიისაგან მისი ყურადღების ჩამოშორების გეგმა. ოპერაცია ხორციელდებოდა შტაბების უფროსთა ინგლისის კომიტეტისა და უ. ჩერჩილის თანხმობით. ამ გეგმის შესახებ დ. ეიზენშაუერმაც იცოდა.

27. „პედისტი“ („კვარცხლბეკი“) — მალტის კუნძულის ბლოკადის გარღვევისა და ალყაშემორტყმული გარნიზონისათვის იარაღის, საბრძოლო მასალისა და სურსათის მიწოდების ოპერაციის გეგმის საკოლო სახელწოდება. ინგლის-ამერიკის ფლოტმა განახორციელა 1942 წლის აგვისტოში.

28. „რაუილ-აპ“ („მოკლე ანოტაცია“) — ჩრდილოეთ საფრანგეთში ინგლის-ამერიკის ქარების ფართომასშტაბიანი ოპერაციისა და მეორე ფრონტის გახსნის გეგმის საკოლო სახელწოდება. ოპერაციის განხორციელება დაგეგმილი იყო 1942 წლისათვის, შემდეგ კი 1953 წლისთვის გადაიტანეს და მხოლოდ 1944 წლის ივნისში განხორციელდა „ოვერლორდის“ ოპერაციის სახელწოდებით.

29. „სატური“ — თურქეთში მოკავშირეთა ქარების შეყვანის გეგმის საკოლო სახელწოდება. მისი განხორციელება დაგეგმილი იყო 1943 წელს.

30. „სლეჰემერი“ („მკვდელს ურო“) — ჩრდილოეთ საფრანგეთში, ბრეტანის ან შერბურის რაიონში ინგლის-ამერიკის ქარების ოპერაციის საკოლო სახელწოდება. მისი განხორციელება გათვალისწინებული იყო 1942 წელს, მაგრამ უ. ჩერჩილის ძალისხმევით, მოკავშირეებს იგი საერთოდ არ გაუხორციელებიათ.

31. „ტორჩი“ („ჩირალდანი“) — ადრე ეწოდებოდა ოპერაცია „ჯიმნასტი“ („გიმნასტი“). 1942 წლის ნოემბერში ჩრდილო-დასავლეთ აფრიკაში ინგლის-ამერიკის ჯარების გადასხმის ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება.

32. „ფაიერბრენდი“ („მოთავე“) — ინგლის-ამერიკის ჯარების მიერ კორსიკის კუნძულის დაპყრობის ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება. ოპერაცია განხორციელდა 1943 წლის ზაფხულში.

33. „ჯიმნასტი“ („გიმნასტი“) — საფრანგეთის ჩრდილოეთ აფრიკაში ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება, მოგვიანებით დაერქვა „ტორჩი“ („ჩირალდანი“).

34. „ჯუბილი“ („იუბილე“) — დიეპში მოკავშირეთა ჯარების ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ოპერაცია განხორციელდა 1942 წელს.

35. „პასკი“ („ესკიმოსი“) — 1943 წლის ზაფხულში საბერძნეთში მოკავშირეთა ჯარების გადასხმის საღებზინფორმაციო ოპერაციის გეგმა. სინამდვილეში ეს ოპერაცია სიცილიაში განხორციელდა 1943 წლის ივლისში.

შენიშვნა: დიდძალი საკოდო სახელწოდებანი აიხსნება იმით, რომ ინგლისელებმა მეორე მსოფლიო ომის დაწყებიდანვე შემოიღეს ოპერაციათა კოდირების სისტემა და ომის დასასრულამდე იყენებდნენ მას. მათ კოდირებული ჰქონდათ, კერძოდ, ისეთი ოპერაციები, როგორიც იყო გარღვევა მალტაზე, ჯარების გადასხმა მადაგასკარში, კორსიკაში, სარდინიასა და სხვა კუნძულებზე, რასაც სტრატეგიული მნიშვნელობა არ ჰქონია მეორე მსოფლიო ომის მიმდინარეობისა და შედეგებისათვის.

ბ) ვერმახტ-ის ძირითადი ოპერაციები*

36. „ალარიხი“ — მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში გერმანულ-ფაშისტური ჯარების საფრანგეთიდან იტალიაში გადაყვანის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ეს ოპერაცია უნდა განხორციელებულიყო იტალიის კაპიტულაციისა ან ანტიპიტლერული კოალიციის მხარეზე მისი გადასვლის შემთხვევაში. ოპერაცია 1943 წლის აგვისტოში განხორციელდა.

37. „ბლაუ“ — „ბლაუს“ ოპერაციის გეგმა პიტლერის № 41 დირექტივის საფუძველზე შემუშავდა 1942 წლის 1 აპრილისათვის. ოპერაცია იყოფოდა სამ ეტაპად — „ბლაუ-I“, „ბლაუ-II“, „ბლაუ-III“. „ბლაუ-I“ ოპერაციის შესასრულებლად პიტლერულმა სარდლობამ გამოყო გენერალ-ფელდმარშალ ვაიჰსის საარმიო ჯგუფი, რომლის შემადგენლობაში იყო მე-2 და მე-4 სატანკო, მე-2 უნგრული, სხვადასხვა არმიები. 1942 წლის 30 ივნისს შემდეგ ვაიჰსის ჯგუფი მე-6 სხვადასხვა არმიით გააძლიერეს. ამის შემდეგ „ბლაუს“ გეგმამ მიიღო „ბრაუნშვაიგის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება.

* ვერმახტის გენერალურ შტაბს ოპერაციათა საკოდო სახელწოდებების დიდი ხნის მტკიცე ტრადიცია ჰქონდა. ამ ტრადიციას ჯერ კიდევ ბისმარკმა და მოლტემ მისცეს დასაბამი.

38. „ბლიუზერ-1“ — მე-11 საველე არმიის ყირიმიდან ტამანის ნახევარკუნძულზე გადაყვანის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ქერჩის ნახევარკუნძულზე და სევასტოპოლში სისხლისაგან დაკლილმა მე-11 არმიამ ვერ შეძლო ამ ოპერაციის განხორციელება.

39. „ბლიუზერ-2“ — ორი რუმინული დივიზიის (მე-19 ქვეითი და მე-3 სამთომსროლელთა დივიზიების) ყირიმიდან ტამანის ნახევარკუნძულზე გადაყვანის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. მოგვიანებით ამ დივიზიებს შეუერთეს 46-ე გერმანული ქვეითი დივიზია. ოპერაციის განხორციელება 1942 წლის ივლისში უნდა დაწყებულიყო.

40. „ბოქსი“ — შავ ზღვაში გერმანიის სამხედრო-საზღვაო ფლოტის იმ ოპერაციის საკოდო სახელწოდება, რომლის მიზანი იყო ოპერაცია „ნეპტუნის“ მხარდაჭერა. ოპერაციის განხორციელება დაიწყო 1943 წლის 16 აპრილს და დამთავრდა 24 აპრილს სრულდ დამარცხებით.

41. „ბრაუნშვაიგი“ — 1942 წლის 30 ივნისამდე ეწოდებოდა ოპერაცია „ზალე“. შემუშავდა ვერმახტის გენერალურ შტაბში 1942 წლის ზაფხულში. 1942 წლის ზაფხულში აღმოსავლეთის ფრონტის სამხრეთ ფრთაზე ვერმახტის სტრატეგიული შეტევითი ოპერაციის გეგმა, რომელიც ითვალისწინებდა საბჭოთა ჯარების განადგურებას დონის დასავლეთით, ჩრდილოეთ კავკასიის ნავთობის რაიონების დაპყრობას და კავკასიონის მთავარ ქედზე გადასვლას.

42. „ბრუნჰილდე“ — 1-2 კვირის მანძილზე ტამანის ნახევარკუნძულიდან ყირიმში გერმანიის ჯარების სასწრაფოდ გადაყვანის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. გეგმის განხორციელება დაიწყო 1943 წლის სექტემბერში.

43. „დონერშლაგი“ („მეხის გავარდნა“) — 57-ე სატანკო კორპუსთა მე-6 არმიის კავშირის დამყარების, მე-6 არმიისათვის განკუთვნილი დატვირთულ ევრომანქანების კოლონის გატარების ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება. ეს ოპერაცია უნდა განხორციელებულიყო უშუალოდ „ზამთრის ამინდის“ ოპერაციის შემდეგ. წარმატება არ ჰქონია.

44. „ედელვაისი“ — (გერმ. „ქეთილშობილი თეთრი“; თეთრი ალპური ყვავილი) — კავკასიის დაპყრობის მიზნით 1942 წლის ზაფხულში გერმანულ-ფაშისტური ოპერაციის გეგმის საკოდო სახელწოდება. ოპერაციის პირველ ეტაპზე გათვალისწინებული იყო ჩრდილოეთ კავკასიის დაპყრობა, მეორე ეტაპზე — ამიერკავკასიის დაპყრობა, სადაც უნდა შექრილხყენენ კავკასიონის მთავარი ქედიდან და შავი ზღვის სანაპიროდან. „ედელვაისის“ განხორციელება დაიწყო 1942 წლის 25 ივლქსს. ოპერაცია ჩაიშალა იმის შედეგად, რომ საბჭოთა არმიამ კავკასიისათვის ბრძოლებში გამანადგურებლად დაამარცხა ჰიტლერელთა ჯარები. ეს ოპერაცია 1943 წლქს 9 ოქტომბერს დამთავრდა.

45. „ვინტერგეიტერ“ („ზამთრის ამინდი“) — რკალის გარღვევისა და გარემოცვიდან გასვლის მიზნით სტალინგრადის რაიონში ალყაშემორტყმულ მე-6 არმიისა და ერთდროულად არმიათა „დონის“ ჯგუფის შეტევაზე გადასვლის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ამ ოპერაციას წარმატება არ ჰქონია.

46. „ვინტერშტოსი“ („ზამთრის დარტყმა“) — სტალინგრადის რაიონში ალყაშემორტყმული მე-6 საველე არმიის დებლოკირების ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ოპერაცია ხორციელდებოდა 1942 წლის დეკემბერში ფელდმარშალ ე. ფონ მანშტაინის სარდლობით. ოპერაციას წარმატება არ ჰქონია.

47. „ვენდერლანდი“ („სასწაულთა მხარე“) — ჩრდილოეთ ყინულოვან ოკეანეში მძიმე კრივისერის „აღმირალ შეერის“ შეჭრის გეგმა. ოპერაციის მიზანი იყო ჩრდილოეთში საბჭოთა დასახლებების განადგურება და სატრანსპორტო კავშირის დარღვევა. ოპერაცია ჩაიშალა ყინულშპრელი გემის „სიბირიაკოვის“ (კაპიტანი ა. ა. კაპარავა) ეკიპაჟის მამაცობის წყალობით, რომელმაც ბრძოლა გაუმართა კრეისერს. გემი დაიღუპა, მაგრამ მოასწრო რადიოთი გადაეცა მეკობრის ადგილსამყოფელი. ბრძოლა განაგრძეს საბჭოთა სამხედრო-საზღვაო ფლოტმა და ავიაციამ. დაზიანებული კრეისერი თავის ბაზაში გაიქცა.

48. „კრემლი“ — საბჭოთა უმაღლესი მთავარსარდლობის დეზინფორმაციის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ოპერაციის მიზანი იყო არ გაემჟღავნებინათ ფაშისტური ჯარების მთავარი დარტყმის მძიმართულება 1942 წლის ზაფხულში. ოპერაციის გეგმა ჩამოყალიბებული იყო 1942 წლის 29 მაისს არმიათა „ცენტრის“ ჯგუფის სარდლის ფელდმარშალ კლიუგეს ბრძანებაში.

49. „კრიმჰილდე“ — 4-6 კვირის მანძილზე ტამანის ნახევარკუნძულიდან ყირიმში გერმანიის ჯარებზე გეგმაზომიერი უკანდახევის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება.

50. „ნებტუნი“ — მცირე მიწაზე საბჭოთა დესანტის განადგურების ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. მისი განხორციელება დაიწყო 1943 წლის 17 აპრილს და სრული დამარცხებით დამთავრდა 1943 წლის 24 აპრილს.

51. „სამხრეთ-აღმოსავლეთი“ — ახლო და შუა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ცენტრალურ აზიაში გერმანულ-ფაშისტური ჯარების შეჭრის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. შემდგომში მიიღო საკოდო სახელწოდება „ორიენტი“ („აღმოსავლეთი“). ამ ოპერაციის განხორციელებას ხელი შეუშალა ჰიტლერული ურდოების განადგურებამ საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტის სამხრეთ ფრთაზე 1942—1943 წლებში.

52. „სმერჩი“ — არმიათა „ცენტრის“ ჯგუფის მე-2 სატანკო არმიის ფრონტის ხაზის გასწორების ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ხორციელდებოდა 1942 წლის აგვისტოში.

53. „ფიშრაიერი“ („წერო“) — ვოლგის გასწვრივ არმიათა „ბ“ ჯგუფის შეტევითი ოპერაციის საკოდო სახელწოდება; ოპერაციის მიზანი იყო ასტრახანთან გასვლა და მოძრაობის შეწყვეტა მდინარის მთავარ კალაპოტ-ში. არ განხორციელებულა სტალინგრადთან გერმანელების დამარცხების გამო.

54. „შამილი“ — მაიკოპის, მალგობეკის, გროზნოს ნავთობის რაიონის დაპყრობის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ოპერაციეს გეგმა

აბეგრმა 1942 წლის ზაფხულში შეიმუშავა. გათვალისწინებული იყო დღედი საპაერო დესანტის გადასხმა, ნავთობსარეწების დაპყრობა და მათი შენარჩუნება არმიათა „ა“ ჯგუფის ძირითადი ძალების მოსვლამდე. საბჭოთა დაზვერვამ შეიტყო ოპერაციის გეგმა და პარაშუტისტთა დესანტი გაანადგურეს.

55. „ციტადელი“ — 1943 წლის ზაფხულში კურსკის რკალზე გერმანების ჯარების სტრატეგიული ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ოპერაცია დაიწყო 1943 წლის 5 ივლისს და საბჭოთა არმიის გრანდიოზული კონტრშეტევით დამთავრდა.

56. „ჩიქი“ — არმიათა „სამხრეთის“ ჯგუფის ზოლში საბჭოთა უმაღლესი მთავარსარდლობის შეცდომაში შეყვანის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. ოპერაციის გეგმის განხორციელება დაიწყო 1943 წლის გაზაფხულზე, მაგრამ საბჭოთა დაზვერვამ ამოიცნო „ციტადელის“ ოპერაციის გეგმა, რასაც მოჰყვა გერმანულ-ფაშისტური ჯარების გამანადგურებელმა დამარცხება ორიოლ-კურსკის რკალზე.

57. „პერტრუდა“ — ვერმახტის მიერ თურქეთის დაპყრობის ოპერაციის საკოდო სახელწოდება. „პერტრუდა“ ოპერაცია „სამხრეთ-აღმოსავლეთის“ ნაწილი იყო. ოპერაცია „პერტრუდას“ გეგმის შემუშავება ვერმახტის გენერალურმა შტაბმა ჯერ კიდევ 1939—1940 წლებში დაიწყო. თურქეთის დასაპყრობად უნდა გამოეყოთ 14 დივიზია, მათ შორის 6 სატანკო და მოტორიზებული, 4 მსუბუქი ქვედითი ჯარისა და 4 ქვეითი დივიზიები. ოპერაცია „პერტრუდას“ განხორციელებას ხელი შეუშალა გერმანიის ჯარების განადგურებამ კავკასიაში. ზოგიერთი წყაროს მიხედვით ოპერაცია „პერტრუდა“ ცნობილია როგორც ოპერაცია „თურქეთი“ — 1943 წლის ზაფხულში გერმანიისა და ბულგარეთის ჯარების მიერ სტამბოლის ერთდროულად დალაშქერის გეგმა.

- 1 მ. ბ. გორბაჩოვი. საბჭოთა ხალხის უკუდავი გმირობა, თბ., 1985, გ.
- 2 იხ.: მლიაფა, ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 12804, ფ. 30.
- 3 იხ.: სომხეთის სსრ მეცნ. აკადემიის „საზოგადოებრივ მეცნიერ.“ მოამბე“, 1975, № 5, გვ. 12—13.
- 4 იხ.: სომხ. სსრ. ორსმცსა, ფ. 4/113, აღწ. 9, საქ. 354, ფ. 39—40.
- 5 იხ.: აზერბაიჯანის სსრ სახალხო მეურნეობა. სტატისტიკური კრებული ბაქო, 1957, გვ. 41.
- 6 იხ.: მლიაფა, ფ. 1, აღწ. 65, საქ. 2, ფ. 1.
- 7 იხ.: მლიაფა, ფ. 1, აღწ. 103, საქ. 82, ფ. 3—5; აღწ. 129, საქ. 15, ფ. 15; ფ. 2, აღწ. 65, საქ. 2, ფ. 219—220; ფ. 1, აღწ. 280, საქ. 3, ფ. 517—518; საქ. 5, ფ. 74.
- 8 იხ.: აზერბაიჯანის ნეოთომპრეწველობის მუშათა პროფკავშირების რესპუბლიკური კომიტეტის არქივი, აღწ. 7, საქ. 91, ფ. 58.
- 9 მონაცემები შექამებულია ამფერკავკასიის რესპუბლიკების პარტიული არქივების მასალების მიხედვით.
- 10 ვ. ფ. ლენინი. თხზ. ტ. 31, გვ. 377.
- 11 მლიაფა, ფ. 1, აღწ. 153, საქ. 211, ფ. 7.
- 12 მ. ი. კალინინი. კომუნისტური აღზრდის შესახებ. თბ., 1953, გვ. 330.
- 13 მ. ი. კალინინი. ბრძოლა კავკასიისათვის. გვ. 13.
- 14 ვ. ა. ლენინი. თხზ. ტ. 31, გვ. 154.
- 15 იხ.: სსრ კავშირის შეიარაღებული ძალების 50 წელი. მ., 1968, გვ. 308—309.
- 16 იხ.: საბჭოთა სამშობლოს დაცვის სათავეში. დიდი სამამულო ომის წლებში საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მოღვაწეობის ხარკევი, მ., 1975, გვ. 120—121.
- 17 იხ.: საბჭოთა კავშირის დიდი სამამულო ომი. მოკლე ისტორია, მ., 1970, გვ. 579.
- 18 იხ.: სსრ კავშირის თავდაცვის სამინისტროს ცენტრალური არქივი (შემდგომში — სსრ კავშირის თსცა), ფ. 32, აღწ. 11302, საქ. 59, ფ. 179; აღწ. 11318, საქ. 45, გვ. 91; აღწ. 15797, საქ. 15, ფ. 83; აღწ. 11318, საქ. 58, ფ. 15; ფ. 32, აღწ. 795436, საქ. 6, ფ. 129—130.
- 19 იხ.: სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ცენტრალური პარტიული არქივი. (შემდგომში მლიცა), ფ. 17, აღწ. 43, საქ. 9, ფ. 105—106.

- 20 იხ.: აზერბაიჯანის ჟსტორია, ტ. 3, ნაწ. II, ბაქო, 1963, გვ. 100.
- 21 იხ.: მლიცკა, ფ. 17, აღწ. 43, საქ. 5, ფ. 187—188.
- 22 ხალხის განაწესი (სსრ კავშირის ხალხთა წერილები ფრონტელ მეომრებზე). მ., 1943, გვ. გვ. 41; 34—35, 79—80; 94—96; 98.
- 23 იხ.: ვჰლელმ ტიკე. კავკასია და ნავთობი. საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ომი კავკასიაში. 1942—1943. ოსნაბრიუკი, 1970, გვ. 11, 12.
- 24 მეოთხე სატანკო არმია კავკასიის მიმართულებით ებრძოდა 1942 წლის 1 აგვისტომდე. შემდეგ იგი გადაიჯვანეს სტალინგრადის მიმართულებით. კავკასიაში მხოლოდ 22-ე სატანკო დივიზია დარჩა 1942 წლის 15 აგვისტომდე, შემდეგ კი მე-4 სატანკო არმიას შეუერთდა მე-3 რუმინულ არმიას ფრონტის საკუთარი ზოლი არ ჰქონდა. მისი შენაერთები შედიოდნენ გერმანულ გაერთიანებათა შემადგენლობაში
- 25 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, 1969, გვ. 52; „საბჭოთა კავშირის 1941—1945 წლების დიდი სამამულო ომში. მოკლე ისტორია. 1970, გვ. 178; მეორე მსოფლიო ომის ისტორია, 1975, ტ. 5, გვ. 201; საბჭოთა კავშირი 1941—1945 წლების სამამულო ომის დროს. 1977, გვ. 212 და სხვა გამოცემები.
- 26 ამ დროისათვის მე-4 სატანკო არმია არმიათა „ა“ ჯგუფის შემადგენლობიდან გადასცეს არმიათა „ბ“ ჯგუფის შემადგენლობას.

ნ ა წ ი ლ ი I

თ ა ვ დ ა ტ ვ ა

- 1 იხ.: სამხედრო-ისტორიული ჟურნალი, 1971, № 8, გვ. 11.
- 2 იხ.: ფ. ჰალდერი. სამხედრო დღიურები, ტ. 3, წიგნი 2, მოსკოვი, 1971, გვ. 306—320.
- 3 იხ.: ხკპ ცენტრალური კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტიული არქივი (შემდგომში მღისფა), ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 12365, ფურც. 118—121.
- 4 იხ.: ქვეყნის საპაერო თავდაცვის ჯარები 1941—1945 წლების დიდ სამამულო ომში. მოკლე ქრონიკა. მ., 1981, გვ. 113, (შემდგომში: „საპაერო თავდაცვის ჯარები...“ მასალები საპაერო თავდაცვის ჯარების შესახებ ძირითადად აღებული გვაქვს ამ წიგნიდან.).
- 5 იხ.: ებერჰარდ ფონ მაკენზენი. ბუგიდან კავკასიამდე. ნეკედემიუნდი, 1967, გვ. 91.
- 6 იხ.: დალესტნიხ ისტორია, მ., 1968, გვ. 375.
- 7 იხ.: სსრ კავშირის თავდაცვის სამინისტროს ცენტრალური არქივი, ფ.

1668, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.

⁸ იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები... გვ. 134.

⁹ იხ.: ნ. დ. კირინი. შავი ზღვის ფლოტი კავკასიისათვის ბრძოლაში. მოსკოვი, 1958, გვ. 12.

¹⁰ იხ.: ე. ი. დაშიჩევი. გერმანული ფაშიზმის სტრატეგიის გაკოტრება. ისტორიული ნარკვევები. დოკუმენტები და მასალები, ტ. 2, აგრესია სსრ კავშირის წინააღმდეგ. მესამე იმპერიის დაცემა, მ., გვ. 325—328.

¹¹ იხ.: ე. ტიქე. კავკასია და ნავთობი. გერმანია-საბჭოთა კავშირის ომი კავკასიაში, 1942—1943 წლები. ოსნაბრიუკი, 1970, გვ. 138 (გერმ. ენაზე).

¹² იხ.: საბჭოთა კავშირის დიდი სამამულო ომის ისტორია. მ., 1961, ტ. 2, გვ. 430, 431.

¹³ იხ.: ჰ. მ. იბრაჰიმბეილი. ბრძოლა კავკასიისათვის. მ., 1983, გვ. 12.

¹⁴ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1668, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.

¹⁵ იხ.: ა. გუჩმაზოვი, მ. ტრასკუნოვი, კ. ცქიტიშვილი. დიდი სამამულო ომის კავკასიის ფრონტი. თბ., 1971, გვ. 93.

¹⁶ იხ.: ე. მაკენზენი. ბუგიდან კავკასიამდე. გვ. 91.

¹⁷ იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 135.

¹⁸ იხ.: ე. მაკენზენი. ბუგიდან კავკასიამდე. გვ. 92.

¹⁹ იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის. მ., 1969, გვ. 104.

²⁰ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 2, 5; ფ. 1704 (383), აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.

²¹ გ. მ. იბრაჰიმბეილი. „ედელვანისის“ კრახი და ახლო აღმოსავლეთი. მ., 1977, გვ. 79.

²² გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო არქივი, პოტსდამი, ვერმახტ-ფილმი 03/4981, ტ. 1, ნაწ. 2, შემდგომში: საბრძოლო მოქმედების ჟურნალი) 1942 წლის 1—31 აგვისტოს ჩანაწერები.

²³ იხ.: ე. მაკენზენი. ბუგიდან კავკასიამდე, გვ. 92.

²⁴ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1704, აღწ. 1, საქმე. 1, ფ. 2; ფ. 1668, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.

²⁵ იხ.: სტაეროპოლდ დიდ სამამულო ომში. სტაეროპოლი, გვ. 81.

²⁶ იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, მ., 1976, გვ. 97.

²⁷ იხ.: ჰ. მ. იბრაჰიმბეილი. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 31.

²⁸ ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები. გვ. 208.

²⁹ იხ.: აფხაზეთი 1941—1945 წლების დიდ სამამულო ომის პერიოდში. სოხუმი, 1978, გვ. 51, 52.

³⁰ იხ.: სკკპ სტაეროპოლის ორგანიზაციის ისტორიის ნარკვევები, სტაერო-

პოლი, 1970, გვ. 366.

³¹ სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარას მიმოწერა ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტთან და დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრთან 1941—1945 წლების დიდი სამამულო ომის დროს. მ., 1958, ტ. II, გვ. 29.

³² იხ.: სამხედრო-ისტორიული ჟურნალი (რუს.). 1971, № 8, გვ. 12.

³³ იხ.: ე. მაკენზენი. ბუგიდან კავკასიამდე. გვ. 94.

³⁴ იხ.: სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის სომხეთის ფილიალის პარტიულდ არქივი (შემდგომში მლი სომხ. ფა), ფ. 1, აღწ. 30, საქ. 48, გვ. 189.

³⁵ ... მიმოწერა, ტ. 2, გვ. 30.

³⁶ ფხ.: სსრ კავშირის თსცა; ფ. 209, აღწ. 1063, საქ. 64; ფ. 1251, აღწ. საქ. 1, ფ. 2.

³⁷ იხ.: ჯ. მ. იბრაჰიმბეილი. „ედელეაისის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი, გვ. 95.

³⁸ იხ.: წითელღროშოვანი შავი ზღვის ფლოტი, გვ. 196.

³⁹ კ. ი. პროვალოვი. მოწინავე ხაზები ტეცხლში, 1981, გვ. 159, 160.

⁴⁰ იხ.: საპაერო თავდაცვის ჭარები..., გვ. 138.

⁴¹ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 224, აღწ. 781, საქ. 34 „ა“, ფ. 292, 293.

⁴² იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1704, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2;

⁴³ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2;

⁴⁴ იხ.: ხ. ტ. ჩიბიროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდი სამამულო ომის პერიოდში. ორჯონიკიძე, 1957, გვ. 116.

⁴⁵ იხ.: საპაერო თავდაცვის ჭარები..., გვ. 138.

⁴⁶ იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში (1941—1945). დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ერევანი, 1975, გვ. 167.

⁴⁷ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1668, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.

⁴⁸ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1730, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 1; ფ. 1168, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3; ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 3.

⁴⁹ ვ. ტიკე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 141.

⁵⁰ იხ. სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1668, აღწ., 1, ფ. 3.

⁵¹ ფხ.: ვ. ი. ბეჟიშვილი. კავკასიონის უღელტეხილების დაცვა. 1942—1943 წლები. თბ. 1977, გვ. 160—161.

⁵² იხ.: საპაერო თავდაცვის ჭარები..., გვ. 139.

⁵³ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1668, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.

⁵⁴ იხ.: საპაერო თავდაცვის ჭარები..., გვ. 139.

⁵⁵ იხ.: დოკუმენტები ბრალს სდებენ..., გვ. 120.

- 56 იხ. ... მიმოწერა, ტ. 1, გვ. 59.
- 57 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2, 3.
- 58 იხ.: ა. მ. გუსევი. იალბუზი ცეცხლში. მ., 1980, გვ. 166, 167.
- 59 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 3.
- 60 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 134.
- 61 იხ.: დოკუმენტები ბრალს სდებენ... გვ. 137.
- 62 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 63 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 238.
- 64 იხ.: ბ. ბაღანდინი. კავკასიის საბრძოლო მიჯნებზე. მ., 1962, გვ. 19.
- 65 იხ.: ხალხის გმირობა კავკასიისათვის ბრძოლაში. გ. 1981, გვ. 219.
- 66 იხ.: ხ. ტ. ჩიბიროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 120.
- 67 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 123.
- 68 იხ.: ა. გუსევი. იალბუზი ცეცხლში, გვ. 169.
- 69 იხ. ფ. შტაინერი. მოხალისენი. იდეა და მსხვერპლი. პეტინგები, გვ. 165 (გერმ. ენაზე).
- 70 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები, გვ. 140.
- 71 იხ.: ოპერაცია „ვილგეტი“, რომელიც ითვალისწინებდა ამიერკავკასიის დაპყრობას ინგლის-ამერიკის ჯარების მიერ.
- 72 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3; ფ. 1704.
- 73 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1704, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 74 იხ.: კ. ი. პრივალოვი. მოწინავე ხაზების ქარცეცხლში. გვ. 169.
- 75 იხ.: მლისფა. ფ. 14, აღწ. 1, ნაწ. X, საქ. 12315, ფ. 45, 46.
- 76 იხ.: ხ. ტ. ჩიბიროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 117.
- 77 იხ.: საგანგებო დანიშნულების „ფ“ კორპუსის შემადგენლობაში (მეთაური გენერალი ჰელმუტ ფელმი, რომლის გვარის ფნიციალის მიხედვით მიიღო სახელწოდება კორპუსმა), შედიოდა 6 ათასი ჯარისკაცი და ოფიცერი. იგი დაკომპლექტებული იყო არაბებით და მრავალი წლის მანძილზე არაბულ აღმოსავლეთში მცხოვრებ გერმანელებით. კავკასიაში „ფ“ კორპუსი საკმაოდ შეილახა და შემდეგ იგი რომელის არმიაში გაგზავნეს.

ამ კორპუსს შესახებ უფრო დაწერილებით იხ. პ. მ. იბრაჰიმოვი: „ედელვაისის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი. მ., 1977.

- 78 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1730, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 79 იხ.: დოკუმენტები ბრალს სდებენ... გვ. 110.
- 80 კ. ტიპელსკრიხი. მეორე მსოფლდო ომის ისტორია. მ., 1956, გვ. 236.

- 61 იხ.: ე. ტიკე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 162.
- 62 იხ.: კ. მ. პრივალოვი. მოწინავე ხაზების ქარტეცხლში, გვ. 169;
- 63 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 64 იხ.: ს. მ. შტემენკო. გენერალური შტაბი ომის წლებში. ტ. I. გვ. 201.
- 65 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. I, ფ. 3.
- 66 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 244.
- 67 იხ.: დოკუმენტები ბრალს სდებენ... გვ. 110.
- 68 იხ.: მლისფა, ფ. 14, აღწ. 1, ნაწ. X, საქ. 12315, ფ. 46, 48.
- 69 იხ.: კ. ბაღანდნი. კავკასიის საბრძოლო მიჯნებზე, გვ. 19.
- 70 იხ.: გაზ. „პრავედა“, 1984 წლის 5 მარტი.
- 71 იხ.: ა. მ. გუსევი. იალბუზი ტეცხლში. გვ. 170, 171.
- 72 იხ.: დაუეიწყარი წლები, თბ. 1975, გვ. 15.
- 73 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 3, აღწ. 738, საქ. 110, ფ. 2, 3.
- 74 უხ.: კ. ჩირაძე. საბრძოლო დიდების გზა. ბათუმი, 1970, გვ. 12.
- 75 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 2, 3, 27.
- 76 იხ.: დაუეიწყარი წლები, გვ. 12.
- 77 საპაერო თავდაცვის ჯარები... გვ. 14.
- 78 ჰ. მ. იბრაჰიმბეგლი. „მედელვაისის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი, გვ. 105.
- 79 იხ.: ჰ. მ. იბრაჰიმბეგლი, „მედელვაისის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი, გვ. 94.
- 100 უხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები... გვ. 142.
- 101 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 5.
- 102 იხ.: ი. ვ. ტელენევი. სამი ომი, მ. 1960, გვ. 202, 203.
- 103 იხ.: ა. მ. გუსევი. იალბუზი ტეცხლში, გვ. 171, 172.
- 104 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 76, ფ. 6.
- 105 იხ.: ნამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 52, 53.
- 106 იხ.: ბ. შამათავა. საბრძოლო დიდების ფურცლები. თბ., 1963, გვ. 46—55.
- 107 უხ.: ნ. ბარანინი. კავკასიის საბრძოლო მიჯნებზე, გვ. 19.
- 108 იხ.: ხალხის გმირობა კავკასიისათვის ბრძოლაში, გვ. 299, საქ. 2, ფ. 3.
- 109 უხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 4. ფ. 1222. იდწ. 1,
- 110 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 5.
- 111 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 137.
- 112 იხ.: ი. ს. იბაკოვი. სომეხი მეზღვაურები დიდ სამამულო ომში, ერევანი, 1946, გვ. 37—39.
- 113 იხ.: ფ. შტაინერი. მოხალისეები, გვ. 165.
- 114 უხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 31; ფ. 1671, აღწ.

- 1, საქ. 168, წ. 95, 86; ფ. 32; აღწ. 11318, საქ. 91, ფ. 63.
- 116 იხ.: მლისფა, ფ. 14, აღწ. 1, ნაწ. XI, 12315, ფ. 76, 77; 14, აღწ. 1, საქ. 1510, ფ. 129.
- 116 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ჟურნალი. 1—30 სექტემბრის ჩანაწერები.
- 117 სსრ კავშირის თსცა, ფ. 11, აღწ. 222923, საქ. ფ. 2, ფ. 1—14.
- 118 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 30.
- 119 ეხ.: ვ. ტიკე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 162.
- 120 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 246.
- 121 იხ.: სკკპ კრასნოდარის ორგანიზაციის ისტორიის ნარკვევები, კრასნოდარ, 1966, გვ. 432.
- 122 იხ.: ი. პ. როსლი. უკანასკნელი შესვენება ბერლინში იქნება, გვ. 106—108.
- 123 იხ.: სკკპ სტავროპოლის ისტორიის ნარკვევები, გვ. 372.
- 124 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 3, 4; ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 32.
- 125 იხ.: ჰ. მ. იბრაჰიბეილი. „ედელვასის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი, გვ. 110.
- 126 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3; ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 33; ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 4.
- 127 იხ.: ი. პ. როსლი. უკანასკნელი შესვენება ბერლინშია, გვ. 119.
- 128 იხ.: ა. ს. ზავიალოვი, ტ. ე. კალიადინი. ბრძოლა კავკასიისათვის. მ. 1957, გვ. 73.
- 129 იხ.: ი. ე. ტიულენევი. სამი ომი, გვ. 216.
- 130 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 7, 8; ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 5, ფ. 2.
- 131 საბჭოთა კავშირის საგარეო პოლიტიკა სამამულო ომის პერიოდში. მ., 1944, ტ. 1, გვ. 527.
- 132 იხ.: ა. მ. გუსევი. იალბუზი ცეცხლში, გვ. 172, 173.
- 133 იხ.: სამხედრო-ისტორიულ ჟურნალი, 1971, № 8, გვ. 12, 13.
- 134 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 43.
- 135 იხ.: ხ. ტ. ჩიბიროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დღეიდან სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 123, 122.
- 136 იხ.: სამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 28.
- 137 იხ.: კ. ტიპელსკირი. მეორე მსოფლიო ომის ისტორია, გვ. 237.
- 138 იხ.: ი. როსლი. უკანასკნელი შესვენება ბერლინში, გვ. 119.
- 139 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 140 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 123.

- 141 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1; ფ. 1; ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 2; ფ. 1732, აღწ. 1, საქ. 11, ფ. 1.
- 142 იხ.: ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდ სამამულო ომში, გვ. 186, 187.
- 143 საქ. სსრ ორსმცსა, ფ. 2514, აღწ. 1, საქ. 4, ფ. 1, 3.
- 144 იხ.: კ. ჩირაძე. საბრძოლო დიდებების გზა, გვ. 16.
- 145 იხ.: გაზ. „ზაშჩიტნიკ როდინი“, 1942 წლის 14 სექტემბერი.
- 146 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 3.
- 147 იხ.: ვ. ტიყე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 262.
- 148 იხ.: დალესტნის ისტორია, გვ. 375.
- 149 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 291044, ფ. 110.
- 150 საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 183—185.
- 151 იხ.: დიდი სამამულო ომის ისტორია. ტ. 2, გვ. 461.
- 152 იხ.: დალესტანი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 474.
- 153 იხ.: ფ. შტაინერი. მოხალისეები, გვ. 174.
- 154 იხ.: ა. ზავიალოვი, ტ. კალიადინი, ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 64.
- 155 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 14, აღწ. 1, ნაწ. XI, საქ. 12320, ფ. 75.
- 156 იხ.: მღიფაძე, ფ. 14, აღწ. 1, ნაწ. XI, საქ. 12320, ფ. 74, 75.
- 157 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 3.
- 158 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 1—2.
- 159 მეორე მსოფლიო ომის ისტორია, ტ. 5, გვ. 219.
- 160 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 58; ფ. 1668, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4; ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 161 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 6.
- 162 საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 403, 404.
- 163 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 4.
- 164 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 1717; აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 63.
- 165 რ. გ. სარენცი. დაუმორჩილებელი მხარე. სტავროპოლი, 1962, გვ. 123—124.
- 166 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1732, აღწ. 1, საქ. 11, ფ. 16, 21.
- 167 იხ.: მლი აზფა, ფ. 1, აღწ. 107, საქ. 81, ფ. 9—12.
- 168 იხ.: კ. ჩირაძე. საბრძოლო დიდებების გზა, გვ. 16—18.
- 169 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 170 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 123.
- 171 იხ.: საბჭოთა საპაერო-სადესანტო ძალები, გვ. 169, 170.

172. იხ.: საქაერო თაუდაცვის ჯარები..., გვ. 151.
173. იხ.: ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 192.
174. იხ.: მლისომხ. ფ. პა, ფ. 1, აღწ. 31, საქ. 27, ფ. 153—155.
175. იხ.: ფ. შტაინერი. მოხალისეები, გვ. 170.
176. სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1704, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
177. იხ.: კ. ჩირაძე. საბრძოლო დიდების გზა, გვ. 48—54.
178. იხ.: ა. მ. გუსევი. იალბუზი ტყეებში, გვ. 173.
179. იხ.: კავკასიისათვის ბრძოლებში, გვ. 179, 180.
180. იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 58, აღწ. 6386, საქ. 11, ფ. 144.
181. იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 4; ფ. 191, აღწ. 263, საქ. 177, ფ. 194.
182. ი. პ. როსლი. ბოლო შესვენება ბერლინშია, გვ. 120.
183. საბჭოთა კავშირის თსცა, ფ. 408, აღწ. 4674, საქ. 1, ფ. 64; ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2, 3, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 191, აღწ. 263, საქ. 177, ფ. 194, 205, 207 და სხვ.
184. იხ.: მლიაზუბა, ფ. 1; აღწ. 103, საქ. 91, ფ. 156—159.
185. იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 302.
186. იხ.: სამხედრო-ისტორიული ჟურნალი, № 2, 1984, გვ. 57.
187. იხ.: ვ. ისრაელიანი. ანტიპიტლერული კოალიცია. მ. 1964, გვ. 164.
188. იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1726, აღწ. 1, საქ. 1, ფურც. 1.
189. პ. მ. იბრაჰიმბეილი. „ედელვასის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი, გვ. 120, 121.
190. კ. ტიპელსკირი. მეორე მსოფლიო ომის ისტორია, გვ. 238.
191. იხ.: ხ. ტ. ჩიბიროვი. სამხრეთ-ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდ სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 121.
192. იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1726, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 1.
193. იმლ აზუბა, ფ. 1, აღწ. 103, საქ. 68, ფ. 15.
194. იხ.: იმლ-სომხუბა, ფ. 1, აღწ. 31, საქ. 32, ფ. 78.
195. იხ.: გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო არქივში, პოტსდამი, ვერმახტ-ფილმში 03/4983, ტ. 1, ნაწ. 4, შემდგომში: საბრძოლო მოქმედებების ჟურნალი, 1942 წლის 1—31 ოქტომბრის ჩანაწერები.
196. იხ.: გაზ „პრავდა“, 1942 წლის 2 ოქტომბერი.
197. იხ.: სამხედრო-ისტორიული ჟურნალი, 1984, № 2, გვ. 57.
198. იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1726, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 1.
199. იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 242, აღწ. 140728, საქ. 1—323, ფ. 68; ფ. 1717, აღწ. 1, საქ. 75, ფ. 90.

- 800 გაზ. „კრასნაია ზევზდა“, 1984 წლის 22 აგვისტო.
- 801 იხ.: წითელდროშოვანი შავეი ზღვის ფლოტი, გვ. 209.
- 802 იხ.: ხ. ტ. ჩიბიროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია..., გვ. 116.
- 803 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 351, აღწ. 48448, საქ. 1, ფ. 2.
- 804 იხ.: ხამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 54.
- 805 იხ.: იმლ სომხება, ფ. 1, აღწ. 31, საქ. 32, ფ. 11—16.
- 806 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 120.
- 807 იხ.: მლი აზება, ფ. 1, აღწ. 103, საქ. 82, ფ. 189, 195.
- 808 საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 409.
- 809 იხ.: მლისება, ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 123, ფ. 108—111.
- 810 მიმოწერა, ტ. 2, გვ. 34.
- 811 იხ.: გაზ. „პრავდა“, 1942 წლის 19 ოქტომბერი.
- 812 ... მიმოწერა, ტ. 1, გვ. 69.
- 813 ... მიმოწერა, ტ. 2, გვ. 34.
- 814 დოკუმენტები ბრალს სდებენ..., გვ. 112—115.
- 815 ჰ. მ. იბრაჰიმბეილი. „ედელვასის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი, გვ. 155.
- 816 იხ.: ნ. ცხოვრებოვი. კავკასიის ხალხების საბრძოლო თანამეგობრობის ისტორიიდან, ცხინვალი, 1979, გვ. 27.
- 817 იხ.: წითელდროშოვანი შავეი ზღვის ფლოტი, გვ. 209.
- 818 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1732, აღწ. 1, საქ. 11, ფ. 50.
- 819 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 320, აღწ. 1063, საქ. 196, ფ. 90.
- 820 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 157.
- 821 იხ.: ხამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 33.
- 822 იხ.: მლისება, ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 12328, ფ. 58.
- 823 იხ.: სკკპ კრასნოდარის ორგანიზაციის ისტორიის ნარკვევები, გვ. 433.
- 824 იხ.: ვ. ზაქარტკინი. კავკასიური ჩანაწერები, დონის როსტოვი, 1930, გვ. 115.
- 825 იხ.: დიდი სამამულო ომის ისტორია, ტ. 2, გვ. 465.
- 826 იხ.: კ. პროვალოვი. მოწინავე ზაზების ცეცხლში, გვ. 189, 190.
- 827 ფხ.: გაზ. „ზნამია როდინი“, 1942 წლის 14 ოქტომბერი.
- 828.: იხ.: ვ. ა. მურადიანი. სისხლით შედუღებული ძმობა. მ., 1969, გვ. 94.
- 829.: იხ.: ვ. ი. დაშიჩევი. გერმანული ფაშიზმის სტრატეგიის გაკორტება. მ., 1971, ტ. 2, გვ. 328, 329.
- 830 გაზ. „ზნამია როდინი“, 1942 წლის 15 ოქტომბერი.
- 831 ფხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 188.

- 232 იხ.: გაზ. „ნა შტურმ“, 1942 წლის 18 ოქტომბერი.
- 233 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, ფ. 3.
- 234 სსრ კავშირის თსცა, აღწ. 233, საქ. 118, ფ. 120.
- 235 ხალხის გმირობა კავკასიისათვის ბრძოლაში, გვ. 280.
- 236 იხ.: პ. მ. იბრაჰიმბეილი. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 24.
- 237 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 158.
- 238 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 351, აღწ. 1, საქ. 69, ფ. 5.
- 239 იხ.: კ. შ. დობორჯგინიძე. კავკასიის მისადგომებთან. თბ., 1971, გვ. 66—67.
- 240 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 241 იხ.: დაღესტნის ისტორია, გვ. 375.
- 242 იხ.: პ. მ. იბრაჰიმბეილი. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 24.
- 243 წითელდროშოვანი შაჰი ზღვის ფლოტი, გვ. 209.
- 244 სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1163, აღწ. 1, საქ. 219, ფ. 85—86.
- 245 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 383, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 246 სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 247 იხ.: საბჭოთა საპაერო-სადესანტო ძალები, გვ. 174.
- 248 იხ.: გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ოუპირებული აღმოსავლეთის ტერიტორიების საქმეთა სამინისტროს ფონდი, ფ. 734, ფ. 000982—000984.
- 249 იხ.: გაზ. „ნა შტურმ“, 1942 წლის 25 ოქტომბერი.
- 250 ნ. ბადანიძე. კავკასიის საბრძოლო მიჯნებზე, გვ. 37.
- 251 იხ.: ვ. ბეჟიშვილი. კავკასიონის უღელტეხილთა თავდაცვა, გვ. 52.
- 252 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 15.
- 253 იხ.: ხ. ტ. ჩიბირი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 100.
- 254 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 4, ფ. 20; საქ. 2, ფ. 15.
- 255 იხ.: დაღესტანი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 476.
- 256 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 257 იხ.: დაღესტანი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 475.
- 258 იხ.: კ. შ. დობორჯგინიძე. კავკასიონის მისადგომებთან, გვ. 72, 73.
- 259 სსრ კავშირის თსცა, აღწ. 233, საქ. 118, ფ. 209, 210.
- 260 იხ.: სამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 255.
- 261 იხ.: ი. როსლი. უკანასკნელი შესვენება ბერლინში. გვ. 134, 135.
- 262 იხ.: ვ. ალიშბეროვ. კავკასიის დამცველები, ბაქო, 1973, გვ. 74.
- 263 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1704, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 8.
- 264 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 401, აღწ. 9543, საქ. 74, ფ. 580.

- 265 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 216, 293.
- 266 ფხ.: ს. გ. მუშკინი. საყოველთაო სახალხო დახმარება დაქირაობილი მეომრებისადმი დიდი სამამულო ომის წლებში, თბ., 1971, გვ. 27, 28.
- 267 იხ.: საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1983.
- 268 საბრძოლო მოქმედების ჟურნალი, 1—30 ნომბრის ჩანაწერებზე.
- 269 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჭარები... გვ. 161.
- 270 იხ.: ნ. როსლო. უკანასკნელი შესვენება ბერლინში, გვ. 149, 150.
- 271 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 209, აღწ. 1019, საქ. 36, ფ. 327, 328.
- 272 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 273 სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 10.
- 274 სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 1, 2; ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 275 ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 330.
- 276 ვ. ზაკრუტკინი. კავკასიური ჩანაწერები, გვ. 209.
- 277 ... მიმოწერა, ტ. 1, გვ. 71.
- 278 ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 208—209.
- 279 იხ.: ვ. ზაკრუტკინი. კავკასიური ჩანაწერები, გვ. 172.
- 280 იხ.: გაზ. „დაგესტანსკაია პრავდა“, 1942 წლის 6 ნოემბერი.
- 281 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 276, აღწ. 1, საქ. 177, ფ. 20; ფ. 1, აღწ. 1, საქ. 69, ფ. 9.
- 282 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 736, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 283 ... მიმოწერა, ტ. 1, გვ. 72, 73.
- 284 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჭარები... გვ. 163.
- 285 სსრ კავშირის თსცა, ფ. 276, აღწ. 1, საქ. 177, ფ. 22; ფ. 351, აღწ. 1, საქ. 69, ფ. 11.
- 286 იხ.: ი. ცხოვრებოვი. კავკასიის ხალხთა საბრძოლო თანამეგობრობის ისტორიიდან, ცხინვალი, 1979, გვ. 36, 37.
- 287 იხ.: გაზ. „ნა შტურმ“, 1942 წლის 11 ნოემბერი.
- 288 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჭარები.. გვ. 164.
- 289 ... მიმოწერა, ტ. 1, გვ. 74.
- 290 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 16.
- 291 ... მიმოწერა, ტ. 1, გვ. 75.
- 292 იხ.: გ. ყურაშვილი. მრისხანე კავკასიასთან, თბ., 1967, გვ. 145.
- 293 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 276, აღწ. 1, საქ. 177, ფ. 26.
- 294 იხ.: დაღესტანი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 476.
- 295 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 242, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.

- 296 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 3940.
- 297 იხ.: გაზ. „ნა შტურმ“, 1942 წლის 18 ნოემბერი.
- 298 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 11.
- 299 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები... გვ. 71.
- 300 იხ.: სტავროპოლის მხარე დიდ სამამულო ომში, გვ. 158, 160, 163.
- 301 იხ.: ე. მაკენზენი. ბუგიდახ კავკასიამდე, გვ. 109.
- 302 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 351, აღწ. 1, საქ. 69, ფ. 17.
- 303 სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5.
- 304 კავკასიისათვის ბრძოლებში, გვ. 77.
- 305 იხ.: გაზ. „ზნამია როდისი“, 1942 წლის 21 ნოემბერი.
- 306 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 307 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 351, აღწ. 1, საქ. 69, ფ. 18.
- 308 იხ.: ვ. ჯაყრუტყინი. კავკასიური ჩანაწერები, გვ. 236.
- 309 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1346, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2, 7.
- 310 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1346, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 7.
- 311 იხ.: ჟურნ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1967, № 3.
- 312 იხ.: გაზ. „პრავედა“, 1944 წლის 19 მაისი.
- 313 იხ.: ბ. ჩიბეროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 139.
- 314 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1726, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 1, 2.
- 315 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 168, ფ. 98.
- 316 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 276, აღწ. 1, საქ. 177, ფ. 34; ფ. 351, აღწ. 1, საქ. 69, ფ. 22; ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5.
- 317 იხ.: ბ. ჩიბეროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტორგანიზაცია დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 137.
- 318 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ჟურნალი (1942 წლის 1—31 დეკემბრის ჩანაწერები).
- 319 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1735, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 1745, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 20.
- 320 იხ.: ამიერკავკასიის წითელდროშოვანი, თბ., 1969, გვ. 360.
- 321 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2, 3; ფ. 276, აღწ. 1, საქ. 177, ფ. 36.
- 322 იხ.: მლისომხუბა, ფ. 1, აღწ. 30, საქ. 48, ფ. 235—237.
- 323 იხ.: სამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 35.
- 324 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 325 იხ.: გაზ. „ზნამია როდენი“. 1942 წლის 6 დეკემბერი.

- 820 იხ.: მ. იბრაჰიმბეილი. „ედელევაისის“ კრაზი და ახლო აღმოსავლეთი, გვ. 210.
- 827 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 173, აღწ. 1, საქ. 1, ტ. 1.
- 828 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 48.
- 829 იხ.: გაზ. „პრაედა“, 1942 წლის 10 დეკემბერი.
- 830 იხ.: ა. მაგიდი, ტამანის გეარდიულა... გვ. 174.
- 831 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 832 იხ.: იქვე, ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5.
- 833 იხ.: პ. მ. იბრაჰიმბეილი, „ედელევაისის“ კრაზი... გვ. 227, 228.
- 834 იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 431—434.
- 835 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისთვის, გვ. 217.
- 836 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5.
- 837 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1725, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 838 იხ.: გაზ. „ზარია ეოსტოკა“, 1965 წლის 7 ივლესი.
- 839 იხ.: გაზ. „ზნამია როდინი“, 1942 წლის 12 დეკემბერი.
- 840 იხ.: „დოკუმენტები ბრალს სდებენ“ მ., 1945, შვ. 163—164.
- 841 იხ.: ე. ლაშჩევი. გერმანული ფაშიზმის სტრატეგიის გაკორტება, ტ. 2, გვ. 355.
- 842 იხ.: „დოკუმენტები ბრალს სდებენ“, გვ. 163, 164.
- 843 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3; ფ. 1733, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5.
- 844 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5.
- 845 იხ.: „...მიმოწერა“, ტ. 2, გვ. 43, 44.
- 846 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 371, აღწ. 6386, საქ. 9, ფ. 398.
- 847 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5; ფ. 371, აღწ. 6386, საქ. 9, ფ. 425—427.
- 848 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1733, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 849 იხ.: სამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 236.
- 850 იხ.: ა. ხარქესოვი. კავკასიის გმირი ქალიშვილები, ბაქო, 1965, გვ. 69.
- 851 იხ.: მლისფა, ფ. 14, ნაწ. X, საქ. 12356, ფ. 58.
- 852 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1726, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 12.
- 853 იხ.: ხ. ჩიბიროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტოგანიზაცია..., გვ. 102—104.
- 854 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 113.
- 855 იხ.: „დოკუმენტები ბრალს სდებენ...“ გვ. 163.

- 358 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 167, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
 357 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1704, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
 358 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 54.
 359 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
 360 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 22; ფ. 1064, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; აღწ. 1671, აღწ. 1, საქ. 168, ფ. 99.
 361 იხ.: ვ. დამიჩიევი. გერმანული ფაშიზმის სტრატეგიის გაკოტრება, ტ. 2, გვ. 367—368.
 362 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
 363 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 387.
 364 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
 365 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჟარები...“ გვ. 79.

ნ ა წ ი ლ ი II.

შ ე ტ ი ვ *

- ¹ იხ.: 1939—1945 წლების მეორე მსოფლიო ომის ისტორია, მ., 1976, ტ. 6, გვ. 93.
² იხ.: საქართველოს სსრ ორსმცსა, ფ. 2514, აღწ. 1, საქ. 792, ფ. 1, 2.
³ იხ.: მლისზფა, ფ. 1, აღწ. 153, შეს. ერთ. 133, ფ. 6.
⁴ იხ.: მლისომხ. ფა, ფ. 1, აღწ. 33, საქ. 3, ფ. 21.
⁵ იხ.: დაღესტანი დიდუ სამამულო ომის წლებში, გვ. 477.
⁶ იხ.: საბრძოლო მოქმედების ეურნალი, 1943 წლის 1—31 იანვრის ჩანაწერები.
⁷ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
⁸ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 463, აღწ. 10909, საქ. 72, ფ. 10; ფ. 1736, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
⁹ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1736, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3; ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3; ფ. 1493, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5; თ. 1739, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3; ფ. 392, აღწ. 1, საქ. 142, ფ. 1.
¹⁰ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3, საქ. 2, ფ. 62.
¹¹ იხ.: კ. ნ. ტერეხინი, ა. ს. ტარალოვი. გვარდელი რკინიგზელები. მ. 1966 წ. გვ. 76.
¹² იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
¹³ იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
¹⁴ იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 395.

- 15 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 16 იხ.: აზერბაიჯანის სსრ დიდი სამამულო ომის წლებში, ტ. 1, გვ. 421.
- 17 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1736, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2; ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 23.
- 18 იხ.: „დოკუმენტები ბრალს სდებენ“, გვ. 131—132.
- 19 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 20 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1346, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 7.
- 21 იხ.: გ. როსლი. ბოლო შესვენება ბერლინში. გვ. 159.
- 22 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1064, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 23 იხ.: რ. ზეინალოვი, ლ. ბოროდევკი. 416-ე ტაგანროგის, გვ. 45—46.
- 24 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 64.
- 25 იხ.: ა. ზავიალოვი, ტ. კალიადინი, ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 141.
- 26 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 4, ფ. 5; ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 18.
- 27 იხ.: „დოკუმენტები ბრალს სდებენ...“ გვ. 136.
- 28 იხ.: აზერბაიჯანის სსრ დიდი სამამულო ომის პერიოდში, ტ. 1, გვ. 422.
- 29 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 258—259.
- 30 იხ.: გაზეთი „ბოეც რკკა“, 1943 წლის 20 იანვარი.
- 31 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1089, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 15.
- 32 იხ.: გაზეთი „კომუნისტი“, 1950 წლის 9 აპრილი.
- 33 იხ.: მეტერამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, მ., 1982, გვ. 168.
- 34 იხ.: ცხოვრებოვი. კავკასიის ხალხთა საბრძოლო თანამეგობრობის ფს-ტორიიდან, გვ. 41.
- 35 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 1819, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5; ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 7.
- 36 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 301.
- 37 იხ.: ზ. ალიქბეროვი, კავკასიის დამცველები, გვ. 74.
- 38 იხ.: ჩრდილო კავკასიის ფრონტმა იარსება 1943 წლის 20 ნოემბრამდე, შემდეგ იგი ზღვისპირეთის ცალკე არმიად იყო რეორგანიზებული.
- 39 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1945, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 7.
- 40 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5.
- 41 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 42 იხ.: სომხეთის სსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 409, აღწ. 1, საქ. 1665, ფ. 5.
- 43 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 44 იხ.: „დოკუმენტები ბრალს სდებენ...“, გვ. 124.
- 45 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 15, 24, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.

- 46 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5.
- 47 იხ.: სამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 39, 40.
- 48 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 8.
- 49 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 22.
- 50 ლ. ბეზიმენსკი, ოპერაცია „ნებტუნის“ ჩაშლა, მ. 1980, გვ. 5.
- 51 იხ.: პულოუსის დატყვევებებს ამბავი რომ გაიგო, პიტლერმა საჭაროდ განაცხადა, რომ ომის დამლევამდე აღარავის არ მიაწიებდა გენერალ-ფელდმარშლის წოდებას.
- 52 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ჟურნალი, 1943 წლის 1—28 თებერვლის ჩანაწერები.
- 53 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 298.
- 54 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 299.
- 55 იხ.: ა. გუსევი, იალბუზი ტეცხლში, გვ. 194.
- 56 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჯარები...“ გვ. 188.
- 57 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 302.
- 58 იხ.: პ. მ. იბრაჰიმბეილი. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 41.
- 59 იხ.: ი. ისაკოვი. სომეხი მეზღვაურები დიდ სამამულო ომში, გვ. 47, 48,
- 60 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5.
- 61 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, გვ. 5.
- 62 იხ.: ი. ისაკოვი, სომეხი მეზღვაურები..., გვ. 48.
- 63 იხ.: გაზეთი „ბოეც რკკა“, 1943 წლის 5 თებერვალი.
- 64 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353. აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5; ფ. 1733, აღწ. 1, საქ. 17, ფ. 11.
- 65 იხ.: ი. ისაკოვი. სომეხი მეზღვაურები..., გვ. 48.
- 66 სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 67 ლ. ბეზიმენსკი. ოპერაცია „ნებტუნის“ ჩაშლა, გვ. 21.
- 68 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5.
- 69 იხ.: ა. მაგილი. ტამანის გვარდიული საავიაციო პოლკი. მ., 1966, გვ. 180, 181.
- 70 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1733, აღწ. 1, საქ. 17, ფ. 2; ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5, 6.
- 71 იხ.: სამხედრო-ისტორიული ჟურნალი, 1974 წ. № 3, გვ. 22.
- 72 ე. ტიკე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 442.
- 73 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 353, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5.
- 74 იხ.: ე. ტიკე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 444.
- 75 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1733; აღწ. 1, საქ. 17, ფ. 12; ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 3, 6.

- 76 იხ.: „საქაერო თავდაცვის ჯარები...“ გვ. 190.
- 77 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 46ა, აღწ. 9511, საქ. 172, ფ. 252.
- 78 იხ.: ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 346.
- 79 იხ.: ა. მ. გუ ს ე ვ ი, იალბუზი ცეცხლში, გვ. 200, 201.
- 80 იხ.: სამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 41.
- 81 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1089, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 15; ფ. 1733, აღწ. 1, საქ. 17, ფ. 13; ფ. 1485, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 8.
- 82 იხ.: პ. მ. ი ბ რ ა ქ ი მ ბ ე ი ლ ი. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 50.
- 83 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1064, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5.
- 84 იხ.: ვ. ტ ი კ ე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 444.
- 85 იხ.: რ. ზ ე ი ნ ა ლ ო ვ ი, ლ. ბ ო რ ო დ ე კ ი. 416-ე ტაგანროგის, გვ. 57, 59.
- 86 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 87 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 42.
- 88 იხ.: „საქაერო თავდაცვის ჯარები...“ გვ. 191.
- 89 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 122, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 42.
- 90 იხ.: მლისფა, ფ. 14, საქ. 12813, ფ. 75.
- 91 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 42; ფ. 1733, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 14.
- 92 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 43; ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4; ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 8.
- 93 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 43, ფ. 1736, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 94 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 147, 148.
- 95 იხ.: საბჭოთა კავშირ-საფრანგეთის ურთიერთობა..., გვ. 110, 113.
- 96 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1089, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 15; ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4; ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 5.
- 97 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4; ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 44.
- 98 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 463.
- 99 იხ.: მეტყვამეტე არმიის ბრძოლა სამშობლოსათვის, გვ. 182.
- 100 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 44.
- 101 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1736, აღწ. 2, საქ. 18, ფ. 39.
- 102 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1736, აღწ. 2, საქ. 18, ფ. 39.
- 103 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 14.
- 104 იხ.: ვ. ს. ჭ ა ნ ჯ ლ ა ვ ი, 414-ე წითელდროშოვან, თბილისი, 1968,

- გვ. 137, 138.
- 105 იხ.: საბჭოთა კავშირის საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 25 თებერვლის ცნობა.
- 106 უხ.: ვ. ჯ ა ნ ჯ ღ ა ვ ა, 414-ე წითელდროშოვანი, გვ. 142.
- 107 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 108 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1251, აღწ. 1, ფ. 6.
- 109 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 3; ფ. 1222. აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 45.
- 110 გაზეთი „ზარია ვოსტოკა“, 1943 წლის 27 თებერვალ.
- 111 იხ.: ვ. მ უ რ ა დ ი ა ნ ი. სისხლით შედუღებული ძმობა, გვ. 164.
- 112 იხ.: ვ. ჯ ა ნ ჯ ღ ა ვ ა, 414-ე წითელდროშოვანი, გვ. 152.
- 113 უხ.: სამხედრო-ისტორიული ჟურნალი, 1964, № 3, გვ. 24.
- 114 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჯარები...“, გვ. 194.
- 115 იხ.: მლიაზუბა. ფ. 1, აღწ. 239, 6 ერთ. 204, ფ. 19, 24.
- 116 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 117 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ჟურნალი, 1—31 მარტის ჩანაწერებ.
- 118 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1720, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 119 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 3 მარტის ცნობა.
- 120 იხ.: ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 357.
- 121 იხ.: მე-18 არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 182.
- 122 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1495, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 8.
- 123 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1496, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 20.
- 124 იხ.: ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 357.
- 125 იხ.: ფაბიან ფონ შლაბენდორფი. ოფიცრები პიტლერის წინააღმდეგ მაინის ფრანკფურტი, 1949, გვ. 88.
- 126 იხ.: ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 358.
- 127 იხ.: გაზეთი „ბოეც რკკა“, 1953 წლის 14 მარტი.
- 128 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 401, აღწ. 9511, საქ. 110, ფ. 2.
- 129 უხ.: იქვე, ფ. 32, აღწ. 11302, საქ. 153. ფ. 328.
- 130 იხ.: ლ. ბეზიმენსკი. ოპერაცია „ნეპტუნის“ ჩაშლა, გვ. 34.
- 131 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 132 იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდ სამამულო ომის წლებში, გვ. 399.
- 133 იხ.: მლისფა, ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 13179, ფ. 19.
- 134 იხ.: „...მიმოწერა“, ტ. 2, გვ. 58.
- 135 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 20, 21.
- 136 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3, ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 22.

- 137 იხ.: ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 360.
- 138 იხ.: გაზეთი „წინ სამშობლოსათვის“, 1943 წლის 20 მარტი.
- 139 ეხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 91, ფ. 2.
- 140 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 371, აღწ. 6367, საქ. 160, ფ. 107.
- 141 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 24 მარტის ცნობა.
- 142 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 4, ფ. 22; ფ. 1089, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 15.
- 143 ეხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 47.
- 144 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 26 მარტის ცნობა.
- 145 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჭარები...“ გვ. 200.
- 146 იხ.: ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 363.
- 147 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 27 მარტის ცნობა.
- 148 იხ.: კ. პროვალოვი. მოწინავე ხაზების ქარცეცხლში, გვ. 230.
- 149 იხ.: ლ. ბეზიმენსკი. ოპერაცია „ნეპტუნის“ ჩაშლა, გვ. 34, 35.
- 150 ახ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 48.
- 151 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 48.
- 152 საბჭოთა კავშირ-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 120, 121.
- 153 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 48.
- 154 იხ.: იქვე, აღწ. 1, საქ. 142, ფ. 6.
- 155 იხ.: ვ. ტიკე, „კავკასია და ნავთობი“, გვ. 444.
- 156 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ეურნალი. 1943 წლის 1—30 აპრილის ჩანაწერები.
- 157 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 2 აპრილის ცნობა.
- 158 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 159 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 160 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 6.
- 161 იხ.: ლ. ბეზიმენსკი. „ნეპტუნის“ ოპერაციის ჩაშლა, გვ. 38, 41.
- 162 იხ.: გაზეთი „ვეპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 7 აპრილი.
- 163 იხ.: გაზეთი „ვეპერიოდ ზა როდინუ“, 10. IV. 43.
- 164 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჭარები...“ გვ. 204.
- 165 „...მიმოწერა“, ტ. 1, გვ. 115.
- 166 „...მიმოწერა“, ტ. 1, გვ. 116.
- 167 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1222, აღწ. 1, საქ. 9, ფ. 49.
- 168 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჭარები...“ გვ. 205.
- 169 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 17049, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 170 იხ.: კ. პროვალოვი. „მოწინავე ხაზების ქარცეცხლში“, გვ. 235.
- 171 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჭარები“, გვ. 206.

- 172 იხ.: გაზეთი „ვეპერიოდ ზა როდინუ“, 17; IV. 43.
- 173 იხ.: ლ. ა. ბეზიმენსკი. ოპერაცია „ნებტუნის“ ჩაშლა, გვ. 50, 51.
- 174 იხ.: მ. დ. დავითაშვილი, ლესელდძე, თბ., 1978, გვ. 190.
- 175 იხ.: ლ. ა. ბეზიმენსკი. ოპერაცია „ნებტუნის“ ჩაშლა, გვ. 51, 52.
- 176 იხ.: ვ. ტიკე, კავკასია და ნავთობი, გვ. 444.
- 177 იხ.: ლ. ბეზიმენსკი. ოპერაცია „ნებტუნის“ ჩაშლა, გვ. 53.
- 178 იხ.: საბჭოთა სამხედრო-საჰაერო ძალები დიდ სამამულო ომში. მ. 1968, გვ. 161, 162.
- 179 ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 483. რუფს, რა თქმა უნდა, არაფერი არ უთქვამს იმის შესახებ, რომ ოპერაცია „ნებტუნის“ ჩაშლის ნამდვილი მიზეზი იყო საბჭოთა მეომრების გმირულ წინააღმდეგობა, რომლებიც თავიანთ პოზიციებზე მთელი ოცულებით, ასეულებით, ბატალიონებით ილუპებოდნენ, მაგრამ მტერს გასაქანი არ მისცეს.
- 180 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 5, ფ. 6.
- 181 იხ.: მეტერამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 205.
- 182 იხ.: „საჰაერო თავდაცვის ჯარები...“, გვ. 207.
- 183 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1736, აღწ. 2, საქ. 18, ფ. 112, 113, 114.
- 184 დხ.: ა. ა. გრეჩკო. „ბრძოლა კავკასიისათვის“, გვ. 173.
- 185 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 5, ფ. 6; ფ. 1736, აღწ. 2, საქ. 2, ფ. 115.
- 186 იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 714.
- 187 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 5, ფ. 7.
- 188 იხ.: სამხედრო-ისტორიული ჟურნალი, 1971, № 8, გვ. 17.
- 189 იხ.: საბჭოთა კავშირის სამხედრო-საჰაერო ძალები დიდ სამამულო ომში, გვ. 162.
- 190 იხ.: ნ. ბადანიძე. კავკასიის საბრძოლო მიწებზე, გვ. 107.
- 191 იხ.: ნ. ს. შიანი. ნოვოროსიისკის მხედრულ გმირობა. მ. 1977, გვ. 102.
- 192 იხ.: მეტერამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 207.
- 193 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 194 იხ.: იქვე, ფ. 392, აღწ. 1, საქ. 142, ფ. 2.
- 195 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ჟურნალი, 1943 წლის 1—31 მაისის ჩანაწერები.
- 196 იხ.: ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 374.
- 197 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 5, ფ. 9.
- 198 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 5, ფ. 10.
- 199 იხ.: დაღესტანი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 166.
- 200 იხ.: სსრ კავშირის თსცა. ფ. 392, აღწ. 1, საქ. 142, ფ. 13.

- 201 იხ.: ხსრ კავშირის თსცა. ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 11.
- 202 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 8 მაისის ცნობა.
- 203 იხ.: კ. ნ. პერეხინი, ა. ს. ტარანოვი, გვარდიელი რკინიგზელები, მ. 1966, გვ. 88.
- 204 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 10 მაისის ცნობა.
- 205 იხ.: „... მიმოწერა“ ტ. 1, გვ. 128.
- 206 იხ.: მეთვრამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 209.
- 207 იხ.: საბჭოთა ინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 11 მაისის ცნობა.
- 208 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჯარები...“ გვ. 212.
- 209 იხ.: სამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში. გვ. 103.
- 210 იხ.: „საპაერო თავდაცვის ჯარები...“, გვ. 212.
- 211 16 მაისიდან საბრძოლო მოქმედებებს ეურნალში აღარ აღენიშნავთ ამინდის მდგომარეობას არმიათა „ა“ ჯგუფში, რამდენადაც უკვე გაზაფხულ-ზაფხულის მყარი ამინდი იყო.
- 212 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 380.
- 213 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 17 მაისის ცნობა.
- 214 იხ.: ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 381.
- 215 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 19 მაისის ცნობა.
- 216 იხ.: სამხრეთ ოსეთის დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 104.
- 217 იხ.: ა. ა. გრეჩკო, ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 381.
- 218 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 21 მაისის ცნობა.
- 219 იხ.: დოკუმენტები ბრალს სდებენ...“, გვ. 133.
- 220 იხ.: ვ. ტიკე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 446.
- 221 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 23 მაისის ცნობა.
- 222 იხ.: „იზვესტია“, 1943 წლის 23 მაისი.
- 223 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 25 მაისის ცნობა.
- 224 იხ.: ხსრ კავშირის თსცა, ფ. 1086, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 16; ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5.
- 225 იხ.: იქვე, ფ. 1596, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 95.
- 226 იხ.: გაზ. „კებერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 27 მაისი.
- 227 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 73—74.
- 228 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები, გვ. 215.
- 229 იხ.: ვ. ტიკე. კავკასია და ნავთობი, გვ. 444.
- 230 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ეურნალი, 1943 წლის 1—30 ივნისის ჩანაწერები.
- 231 იხ.: გაზ. „კებერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 3 ივნისი.
- 232 იხ.: გაზ. „პრავედა“, 1943 წლის 5 ივნისი.

- 200 იხ.: მეთვრამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 210.
- 201 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები... გვ. 217.
- 202 იხ.: აზერბაიჯანის სსრ დიდუ სამამულო ომის წლებში, ტ. 1, გვ. 440, 441.
- 203 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 295, აღწ. 1, საქ. 901, ფ. 33.
- 207 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 61.
- 226 იხ.: იქვე, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 116.
- 228 გზ. გაზ. „პრავდა“, 1943 წლის 7 ივნისი.
- 240 ლ. ზეზიმენსკი. ოპერაცია „ნეპტუნის“ ჩაშლა, გვ. 11.
- 241 იხ.: სამხედრო-ისტორიული ეურნალი, 1971, № 8, გვ. 17.
- 242 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 70; ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 243 გზ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 71.
- 244 გზ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 3, ფ. 76, 82.
- 245 იხ.: გაზ. „კომსომოლსკაია პრავდა“, 1943 წლის 12 ივნისი.
- 246 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 221.
- 247 იხ.: გაზ. „უპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 20 ივნისი.
- 248 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 319, აღწ. 4798, საქ. 47, ფ. 81.
- 249 იხ.: მლისფა, ფ. 14, აღწ. 1, ნაწ. XI, საქ. 12796.
- 250 იხ.: ვ. ი. დაშიჩევი. გერმანული ფაშიზმის სტრატეგიის გაკოტრება, ტ. 2, გვ. 417, 418.
- 251 იხ.: აზერბაიჯანის სსრ დიდი სამამულო ომის პერიოდში, ტ. 2, გვ. 280.
- 252 იხ.: გაზ. „ბოეც რკკა“, 1942 წლის 24 ივნისი.
- 253 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1739, აღწ. 1, საქ. 1, თ. 4.
- 254 იხ.: გაზ. „კომსომოლსკაია პრავდა“, 1943 წლის 26 ივნისი.
- 255 იხ.: გაზ. „უპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 27 ივნისი.
- 256 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები... გვ. 223.
- 257 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ბრძოლა კავკასიისათვის, გვ. 384.
- 258 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 225.
- 259 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 121, 122.
- 260 იხ.: ი. ბადანიანი. საბრძოლო მიჯნებზე, გვ. 128, 129.
- 261 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ეურნალი, 1943 წლის 1—31 ივლისის ჩა-
ნაწერები.
- 262 იხ.: ზ. ალიკბეროვი. კავკასიის დამცველები, გვ. 76.
- 263 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 224, 225.
- 264 იხ.: ზ. ჩიბტროვი. ჩრდილოეთ ოსეთის პარტოგანიზაცია დიდი სამა-
მულო ომის წლებში, გვ. 176.

- 265 იხ. სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 7.
- 266 იხ. გაზ. „პრავედა“, 1943 წლის 3 ივლისი.
- 267 იხ. საბჭოთა საქართველოს ღირსშესანიშნავ მოვლენათა მატრიცე, გვ. 182.
- 268 იხ. მლიაზუბა, ფ. 2, აღწ. 5, შეს. ერთ. 2, ფ. 1.
- 269 იხ. მეთვრამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 212.
- 270 იხ. სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 7.
- 271 იხ. ლ. ბეზიშენსკი. ოპერაცია „ნეპტუნის“ ჩაშლა, გვ. 11. ზედგეილი იყო ოკუპირებულ ტერიტორიებიდან ფაშისტურ კატორღაში მუშახელის წაყვანის მთავარი ხელმძღვანელი. ჩამოახრჩეს ნიურნბერგის სამხედრო ტრიბუნალის განაჩენით.
- 272 იხ. მეთვრამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 215.
- 273 იხ.: აფხაზეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 120, 124.
- 274 იხ. დოკუმენტები ბრალს სდებენ..., გვ. 137.
- 275 იხ.: გაზ. „ვეპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 11 ივლისი.
- 276 იხ. სსრ კავშირის თსცა, ფ. 32, აღწ. 11302, საქ. 137, ფ. 153.
- 277 იხ. საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 12 ივლისის ცნობა.
- 278 იხ. დოკუმენტები ბრალს სდებენ..., გვ. 160—162.
- 279 იხ. აზერბაიჯანის სსრ დიდი სამამულო ომის პერიოდში, ტ. 1, გვ. 442—445.
- 280 იხ. გაზ. „ვეპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 14 ივლისი.
- 281 იხ.: დოკუმენტები ბრალს სდებენ..., გვ. 103—107.
- 282 იხ.: ბროიტგამი. ეს ასე იყო გადატანილი. ქარისკაცისა და დიპლომატის ცხოვრება, ვიურცბურგი, 1968, გვ. 599 (გერმ. ენაზე).
- 283 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 7.
- 284 იხ. საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 228.
- 285 იხ. საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 21 ივლისის ცნობა.
- 286 იხ.: გაზ. „ვეპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 21 ივლისი.
- 287 იხ. სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1704, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 5.
- 288 იხ. სამხედრო-ისტორიული ჟურნალი, 1971, № 8, გვ. 18.
- 289 იხ. მეთვრამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 213.
- 290 იხ. სსრ კავშირის თსცა, ფ. 15, 24, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 9.
- 291 იხ. სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1396, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 28; ფ. 1726, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 3.
- 292 იხ.: საბჭოთა საქართველოს ღირსშესანიშნავ მოვლენათა მატრიცე, გვ. 183.
- 293 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 213.

- 294 იხ.: გაზ. „მებრძოლი“, 1943 წლის 27 ივლისი.
- 295 იხ.: გაზ. „ეპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 28 ივლისი.
- 296 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 224, აღწ. 958, საქ. 108, ფ. 59.
- 297 ი. ნიკანდრო ბართლომეს ძე გაბუნია მაშინ საქართველოს კპ(ბ) ფო-
თის საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივნად მუშაობდა.
- 298 იხ.: გაზ. „კომუნისტი“, 1943 წლის 28 ივლისი.
- 299 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები... გვ. 230.
- 300 იხ.: მეთვრამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 214.
- 301 იხ.: ზებრაიჭანის სსრ დიდი სამამულო ომის პერიოდში, ტ. 2, გვ.
221—224.
- 302 იხ.: დიდესტანი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 68.
- 303 იხ.: ზებრაიჭანის სსრ დიდი სამამულო ომის პერიოდში, ტ. 1, გვ.
449—451.
- 304 იხ.: მლისფა, ფ. 14, აღწ. 1, ნაწ. XI, საქ. 12935, ფ. 207, 208.
- 305 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 9.
- 306 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ჟურნალი, 1943 წლის 1—31 აგვისტოს ჩა-
ნაწარები.
- 307 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 308 იხ.: ვეტერანებს ახსოვთ, 1985, გვ. 9.
- 309 იხ.: გაზ. „ეპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 4 აგვისტო.
- 310 იხ.: პარტიის სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტის პარტიული არქივი,
ფ. 5, საქ. 353, ფ. 81.
- 311 იხ.: გაზ. „იზვესტია“, 1943 წლის 10 აგვისტო.
- 312 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 313 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 10 აგვისტოს ცნობა.
- 314 იხ.: მლისფა, ფ. 14, აღწ. 20, ნაწ. II, საქ. 3868.
- 315 იხ.: მლიაზფა, ფ. 1, აღწ. 129, საქ. 35, ფ. 11, 12.
- 316 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 233.
- 317 იხ.: მლისფა, ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 12893, ფ. 3.
- 318 იხ.: საბჭოთა კავშირის საინფორმაციო ბიუროს, 1943 წლის 18 აგვის-
ტოს ცნობა.
- 319 იხ.: გაზ. „ეპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 18 აგვისტო.
- 320 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 351, აღწ. 1, საქ. 70, ფ. 40.
- 321 იხ.: პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობა საბჭოთა შეიარაღებულ ძალებში
1941—1945 წლების დიდი სამამულო ომის დროს. მ. 1968, გვ. 310.
- 322 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 234.
- 323 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 295, აღწ. 1, საქ. 70, ფ. 41.

- 824 ი. ხ.: გაზ. „ქომსომოლსკაია პრაედა“, 1943 წლის 20 აგვისტო.
- 825 იხ.: გაზ. „პრაედა“, 1943 წლის 21 აგვისტო.
- 826 იხ.: სკკპ საბჭოთა კავშირის შეიარაღებული ძალების შესახებ. დოკუმენტების კრებული. 1917—1958. მ. 1958, გვ. 379—381.
- 827 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. ფ. 7.
- 828 იხ.: ვ. ა. მურადიანი. მამაციობის სკოლა. ერევანი, 1973, გვ. 132, 138.
- 829 იხ.: საბჭოთა კავშირ-საფრანგეთის ურთიერთობა..., გვ. 195.
- 830 იხ.: მლისომხვა, ფ. 1, აღწ. 302, საქ. 403, ფ. 126.
- 831 ეხ. საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 236.
- 832 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 29 აგვისტოს ცნობა.
- 833 იხ.: ამიერკავკასიის წითელდროშოვანი, გვ. 360.
- 834 იხ.: დოკუმენტები ბრალს სდებს..., გვ. 122—127.
- 835 იხ.: მეორე მსოფლიო ომის ისტორია. მ. 1976, ტ. 7, გვ. 224.
- 836 იხ.: პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობა..., გვ. 313.
- 837 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 237.
- 838 იხ.: მლიაზფა, ფ. 2, აღწ. 33. შეს. ერთ. 6, ფ. 40.
- 839 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ეურნალი, 1943 წლის 1—30 სექტემბრის ჩანაწერები.
- 840 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 73.
- 841 იხ.: საბჭოთა საინფორმაციო ბიუროს 1943 წლის 3 სექტემბრის ცნობა.
- 842 იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 232.
- 843 იხ.: ვ. ა. დაშიჩევი. „სრულიად საიდუმლოდ მხოლოდ სარდლობისათვის“. დოკუმენტები და მასალები. მ. 1967, გვ. 526, 527.
- 844 იხ.: პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობა..., გვ. 310.
- 845 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 75.
- 846 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 75.
- 847 იხ.: გაზ. „ეპერიოდ ზა როდინუ“, 1943 წლის 8 სექტემბერი.
- 848 იხ.: მეთვრამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში.
- 849 იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში. გვ. 234—236.
- 850 იხ.: პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობა..., გვ. 316.
- 851 იხ.: მეთვრამეტე არმია სამშობლოსათვის ბრძოლებში, გვ. 234, 235, 237.
- 852 ეხ.: ი. ხ. ისაკოვი. სომეხი მეზღვაურები დიდ სამამულო ომში, გვ. 42, 43.
- 853 იხ.: საბჭოთა სამხედრო-საზღვაო ხელოვნება დიდ სამამულო ომში. მ. 1973, გვ. 137.
- 854 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 76.
- 855 იხ.: ი. ხ. ისაკოვი. სომეხი მეზღვაურები დიდ სამამულო ომში, გვ. 41, 42.

- 856 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 55, ფ. 247.
- 857 იხ.: იქვე, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 77.
- 858 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 78.
- 859 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 55, ფ. 367.
- 860 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 82.
- 861 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 55, ფ. 384.
- 862 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 295, აღწ. 1, საქ. 70, ფ. 49.
- 863 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 55, ფ. 381.
- 864 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1089, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 16, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 82.
- 865 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 8.
- 866 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 83.
- 867 იხ.: იქვე, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 868 იხ.: იქვე, ფ. 295, აღწ. 1, საქ. 70, ფ. 50.
- 869 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1738, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 2.
- 870 იხ.: იქვე, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 83.
- 871 იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის წლებში, გვ. 483—485.
- 872 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 10, ფ. 1346, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 27.
- 873 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 8.
- 874 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1572, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 4.
- 875 იხ.: იქვე, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 10, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 2, ფ. 87.
- 876 იხ.: მამაცობის სკოლა, გვ. 315, 316.
- 877 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1524, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 10.
- 878 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 55, ფ. 389.
- 879 იხ.: საპაერო თავდაცვის ჯარები..., გვ. 242, 243.
- 880 იხ.: სამხრეთ ოსეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 108—112.
- 881 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 295, აღწ. 1, საქ. 91, ფ. 71.
- 882 იხ.: საბჭოთა საქართველოს ღირსშესანიშნავ მოვლენათა მატრიანე, გვ. 184.
- 883 იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 239.
- 884 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 55, ფ. 399.
- 885 იხ.: საბჭოთა სომხეთი დიდი სამამულო ომის პერიოდში, გვ. 714.
- 886 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1346, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 27.
- 887 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 295, აღწ. 1, საქ. 31, ფ. 72.
- 888 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 295, აღწ. 1, საქ. 70, ფ. 54.

- 289 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 56, ფ. 11, 18.
- 290 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1671, აღწ. 1, საქ. 56, ფ. 11.
- 291 იხ.: საბრძოლო მოქმედების ეურნალი, 1943 წლის 1—9 ოქტომბრის ჩა-
ნაწერები.
- 292 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 9.
- 293 იხ.: სსრ კავშირის თსცა, ფ. 1251, აღწ. 1, საქ. 1, ფ. 9.
- 294 იხ.: საბჭოთა სამხედრო-საზღვაო ხელოვნება დიდ სამამულო ომში, გვ.
304.
- 295 იხ.: ა. ა. გრეჩკო. ომის წლები, გვ. 567.
- 296 იხ.: სამხედრო-ისტორიული ეურნალე, 1983, № 7, გვ. 66.
- 297 იხ.: გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო არქივი, პოტს-
დამი. ვერმახტ-ფილმი, 03/23452, ფ. 369916.
- 298 იხ.: მ. ს. გორბაჩოვი. საბჭოთა ხალხის უკედავი გმირობა, თბილისი,
1985, გვ. 5.

ს ა რ ა ლ ე ბ ი

მოკლე ისტორიული მიმოხილვა	3
ნაწილი I. თავდაცვა	54
ნაწილი II. შეტევა	284
ბოლოთქმა	614
და ნ ა რ თ ი № 1. სია მეომრებისა, რომლებმაც კავკასი- ისათვის ბრძოლებში თავგანწირული ზმი- რობა გამოიჩინეს	617
და ნ ა რ თ ი № 2. სია მეომრებისა, რომლებმაც კავკა- სიისათვის ბრძოლაში საბჭოთა ჯავშირის გმირის წოდება მიენიჭათ	625
და ნ ა რ თ ი № 3. 1942—1943 წლებში განხორციელებუ- ლი ძირითადი ოპერაციები	634
შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი	641